

Enyedi György prédikációi 1.

ENYEDI GYÖRGY
PRÉDIKÁCIÓI

1.

(67–99. beszéd)

*2. Kolozsvári Kódex,
Marosvásárhelyi Kódex,
Sárospataki Kódex,
Conciones vetustissimae*

Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta

Lovas Borbála

MTA-ELTE HECE
Magyar Unitárius Egyház
Budapest
2016

A kutatás az MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában
Lendület Kutatócsoport keretein belül zajlott.
A kiadást a Magyar Unitárius Egyház támogatta.

A kutatást a Reformáció Emlékbizottság támogatta.

Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta,
és a bibliai helyek mutatóját készítette:
Lovas Borbála

Lektorálta:
Pap Balázs

A névmutatót készítette:
Tubay Tiziano

Műszaki szerkesztő:
Kiss Béla

A görög nyelvű szöveghelyeket ellenőrizte:
Kiss Farkas Gábor

Az átírási munkálatokban részt vettek:
Káldos János (94. beszéd, 99. beszéd)
Arnótszky Judit Janka (91. beszéd)
Hermann György (98. beszéd)
Madari Diána (95. beszéd)
Róczei Csenge (84. beszéd, 95. beszéd)
Sebestyén Ádám (83. beszéd)
Szijj Angéla (92. beszéd)

Felelős kiadó:
Kiss Farkas Gábor

ISBN 978-963-508-826-3
Nyomdai kivitelezés: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.
Felelős vezető: Kovács Jánosné

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	7
Előszó	
A prédikációgyűjtemény és szerzője	9
A korpusz felosztása.....	10
A prédikációk datálása.....	13
A beszédgyűjtemény áttekintő táblázata a meglévő kódexek tükrében.....	14
Források.....	14
2. <i>Kolozsvári Kódex</i>	14
<i>Sárospataki Kódex</i>	15
<i>Marosvásárhelyi Kódex</i>	16
<i>Conciones vetustissimae</i>	17
A szövegkiadás szempontjai.....	17
Átírási elvek.....	23
A kötetben szereplő beszédek listája.....	29
A 2. <i>Kolozsvári Kódex</i> elején szereplő jegyzetek és praemeditatio	31
BESZÉDEK	
67. (1.) beszéd (K ₂).....	35
68. (2.) beszéd (K ₂).....	43
69. (3.) beszéd (K ₂).....	49
70. (4.) beszéd (K ₂).....	58
71. (5.) beszéd (K ₂).....	66
72. (6.) beszéd (K ₂).....	76
73. (7.) beszéd (K ₂).....	83
74. (8.) beszéd (K ₂).....	89
75. (9.) beszéd (K ₂ , M)	96
76. (10.) beszéd (K ₂).....	108
77. (11.) beszéd (K ₂)	115
78. (12.) beszéd (K ₂)	122
79. (13.) beszéd (K ₂ , M).....	130
80. (14.) beszéd (K ₂).....	142
81. (15.) beszéd (K ₂ , M)	150
82. (16.) beszéd (K ₂)	163
83. (17.) beszéd (K ₂ , M)	170
84. (18.) beszéd (K ₂)	177
85. (19.) beszéd (K ₂).....	186

86. (20.) beszéd (K2, CV)	196
87. (21.) beszéd (K2)	213
88. (22.) beszéd (K2)	221
89. (23.) beszéd (K2, S [fragm.])	228
90. (24.) beszéd (K2, S [fragm.])	237
91. (25.) beszéd (K2, S [fragm.])	246
92. (26.) beszéd (K2, S [fragm.])	257
93. beszéd (S [fragm.], <i>Explicationes</i>)	272
94. (27.) beszéd (K2, S)	284
95. (28.) beszéd (K2, S)	301
96. (29.) beszéd (K2, S)	322
97. beszéd (S)	339
98. (30.) beszéd (S, K2)	347
99. beszéd (S)	365
A 2. <i>Kolozsvári Kódex</i> indexe	373
Betűhív mutatvány	377
Jegyzetek	387
Személynevek, földrajzi nevek listája	403
Szójegyzék	413
Rövidítésjegyzék	421
Antik irodalmi művek rövidítésjegyzéke	421
Bibliai könyvek rövidítései	424
Kódexek rövidítései	427
Általános rövidítésjegyzék	428
Bibliai helyek mutatója	431
Névmutató	445

Köszönetnyilvánítás

E kötetet köszönetnyilvánítással szeretném kezdeni. Mivel évek óta érlelődik ez a kiadási terv, először mindenképp két témavezetőmnek, Horváth Ivánnak és Kiss Farkas Gábornak szeretnék köszönetet mondani, akik hagytak Enyedi György életművén dolgozni, tanácsaikkal és kritikájukkal segítettek az anyag feldolgozásában. Kiss Farkas Gábornak különösen hálás vagyok, hogy a Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport keretein belül teret és lehetőséget adott arra, hogy ez a korpusz nyomtatásban is napvilágot láthasson. Köszönöm Pap Baláznak, hogy lektorálta a kéziratot, és Kiss Bélának, hogy elvállalta a kötet műszaki szerkesztését. Köszönettel tartozom emellett a kolozsvári, marosvásárhelyi és sárospataki könyvtárosoknak, hogy lehetővé tették a kódexek vizsgálatát. Hálával gondolok emellett tanáraimra, kollégáimra és barátaimra, akik hozzájárultak ahhoz, hogy ez a kötet létrejöhessen, beszélgetések és konferenciák során segítettek formába önteni gondolataim. Külön köszönetem a következőknek: Balázs Mihály, Bárczi Ildikó(†), Bognár Péter, Förföldi Gábor, Gábor Csilla, Káldos János, Kovács Sándor, Maczák Ibolya, Molnár Dávid, Molnár Dávid, James Plumtree, Simon József, Szatmári Áron, Szilágyi Emőke Rita, Tubay Tiziano, Túri Tamás.

Előszó

A prédikációgyűjtemény és szerzője

E kötet egy kritikai szövegkiadás-sorozat első darabja, mely Enyedi György unitárius püspök¹ kéziratos másolatokban fennmaradt prédikációit tartalmazza. A kor egyik leggazdagabb kéziratban fennmaradt prédikációs korpusza, mely vetekedik a reformáció és ellenreformáció szerzőinek, Bornemisza Péternek, Telegdi Miklósnak, Kultsár Györgynek, Káldi Györgynek, vagy Pázmány Péternek nyomtatásban is kiadott gyűjteményeivel, még nem jelent meg teljes terjedelmében nyomtatásban.

Az unitáriusoknak egyetlen, az 1670-es években életbe lépett cenzúra-rendelet előtt megjelent prédikációskötete Dávid Ferencé, az unitáriusok első püspökéé volt.² A második püspök, Hunyadi Demeter is híres volt prédikációiról, írásban azonban csak pár darab maradt fenn.³ A 17. századi unitárius prédikátorok munkái közül is csak egy-két beszédet ismerünk. Nagyobb kéziratos gyűjtemények csak a következő századokból maradtak ránk, és ezek is kéziratos formában.

Az unitárius kéziratos irodalommal sokáig mostohán bánt az irodalomtudomány. Bár unitárius irodalomtudósok már a 19. század végén publikáltak egyes prédikációszerzőkről, így Enyedi Györgyről is több tanulmány megjelent a *Keresztény Magvető* hasábjain, majd a 20. század elején az *Uni-*

¹ A szövegkiadás során nem vállalkozom arra, hogy újabb adatokkal bővítsem a püspök klasszikus értelemben vett életrajzát. Életéről tájékoztat: KÁLDOS János – BALÁZS Mihály, *György Enyedi. Bibliotheca Dissidentium Tome XV, Ungarländische Antitrinitarier II.*, V. Koerner, Baden-Baden & Bouxviller, 1993, 11–18. [Atovábbiakban: BDE.]; *Enyedi György válogatott művei*, vál. BALÁZS Mihály, KÁLDOS János, Kriterion, Bukarest–Kolozsvár, 1997, 5–27. [A továbbiakban: EGYVM.] Latin nyelvű munkájáról megjelent monográfia: SIMON József, *Explicationes Explicationum. Filozófia, irodalom és egzisztencia Enyedi György életművében*, Typotex, Bp., 2016.

² DÁVID Ferenc, *Első része az Szentírásnak külön-külön részeiből vött prédikációknak az Atya Istenről, ennek pedig az ő Fiáról az Jézus Christusról, és az mi örökségünknek pecsétéről az Szent Lélekről*, Vagnerus, Gyulafehérvár, 1569. Életéről bővebben: BALÁZS Mihály, *Ferenc Dávid. Bibliotheca Dissidentium Tome XXVI, Ungarländische Antitrinitarier IV.*, V. Koerner, Baden-Baden & Bouxviller, 2008.

³ Két beszéde található az Enyedi-prédikációkat is tartalmazó Gyalai Sámuel által összemásolt kódexben, mely ma a kolozsvári Lucian Blaga Egyetemi Könyvtárban található. Jelzete: Ms. 1777. Ezekről bővebben ld.: POSSÁR Anna-Mária, *Újabb adatok Hunyadi Demeter élettörténetéhez*, KM, 1997/3–4, 178–195.

tárius Szószék, vagy a *Sárospataki Füzetek* lapjain, szélesebb körű kutatások csak a 20. század második felében kezdődtek. Ennek eredményeképpen Enyedi is azon írók közé tartozik, akikről sokan tudnak, ám munkáit annál kevesebben olvasták. A tanulmányok sokáig csak nyomtatásban is megjelent széphistóriáját, latin nyelven írt explikációit, és a mára elveszett halotti orációját tartották igazán számon, prédikációival kapcsolatban jobbára csak az unitárius egyháztörténetben (UEHT) szereplő beszédrészleteket, valamint a Kanyaró Ferenc által leírt beszédeket említették, idézték. Az 1990-es években jelent meg az első Enyediről írt monográfia (BDE), valamint műveiből készült válogatáskötet (EGYVM). Az azóta is folyó kutatások igazolták, hogy a püspök munkái nagyobb figyelmet érdemelnek, és feldolgozásuk színesítheti és kitágíthatja, méltó módon kiegészítheti a 16–17. századi prédikációtörténeti kutatásokat, miközben megérdemelt helyére emel egy eddig kevésbé ismert, ám a korban nagyhatású magyar szerzőt.

A korpusz felosztása

A 17. századtól adatolható különleges hagyomány Enyedi György beszédeit triacasokra, harminchárom beszédet tartalmazó blokkokra osztja. A prédikációgyűjtemény kiadássorozatának első kötete a harmadik triacas fennmaradt beszédeinek szövegváltozatait tartalmazza, valamint a kutatástörténeti szempontból ide kapcsolódó, ma nem ismert első triacas anyagáról rendelkezésünkre álló információkat. A második kötetben közöljük a töredékesen fennmaradt negyedik triacas szövegváltozatait, néhány azonosítatlan helyű beszédet az érintett kódexekből, valamint az ötödik triacasról tudható adatokat. A harmadik kötet tartalmazza a hatodik, és a befejezetlenül maradt hetedik triacas anyagát, ma is hozzáférhető szövegváltozataival együtt. A negyedik, legterjedelmesebb kötet a második triacas beszédeit közli a fennmaradt szövegváltozatok tükrében. A forrásokat a bevett szíglák használatával különböztetjük meg.

A szövegkiadást a tervek szerint az alábbi tagolásban jelentetjük meg:

I. 33 beszéd (67–99 > 3. triacas – K2, S, M, CV)

II. 25 beszéd (100–124 > 4. triacas – S, M, GyS)

III. 27+1+12 beszéd (167–196, 200–212 > 6–7. triacas – K5, Sz, K1, CV)

IV. 32 beszéd (34–66 > 2. triacas – K3, K4, Sz, M, GyS)

A hagyomány szerint Enyedi 213 beszéd magyar nyelvű lejegyzését készítette el, melyből 130 maradt fenn. Minden kéziratot összevetve összesen 204 lejegyzett beszédről és beszédvariánsról, és néhány eddig azonosíthatatlan, valószínűleg Enyedinek tulajdonítható prédikációról beszélhetünk. Ennek az anyagnak túlnyomó része egyetlen változatból ismert, egytizede áll rendelkezésünkre két, ötöde három, vagy annál több változatban. A kiadás so-

rán ugyanazokat az elveket követjük az egy példányban fennmaradt munkáknál, mint a több példányban fennmaradt változatoknál, hogy a kötetek egységes átírási elvek alapján készüljenek el.

A kötetek szokásostól eltérő megjelenési sorrendjének oka az, hogy a 2015-ben a beszédgyűjtemény struktúráját érintő kutatási eredmények segítségével a 2. *Kolozsvári Kódex* labilis helyzetű harminc beszédét, melyet eddig a gyűjtemény elejére soroltak, a gyűjtemény középső részére helyeztem. Az átrendezés apropóját egy pár soros bekezdés szolgáltatta. Enyedi *Explicationes*ének⁴ és prédikációinak párhuzamosságaival már régebb óta foglalkozom. A szakirodalom sokáig alapvetően csak három helyet említett a két szövegtörzshöz kapcsolatának leírásakor, egy a 210. beszédre utaló margináliát, és két csak a magyar fordításban szereplő fejezetet, melyek a fordító Toroczka Máté megjegyzése szerint Enyedi-prédikációkból lettek a nyomtatott kötetbe emelve. Bár a szövegösszevetések során több más párhuzamos hely is előkerült, a beszédgyűjtemény struktúráját érintő kérdésben a magyar fordításban szereplő egyik fejezet kínált megoldást. A 82. beszédre utaló címet egy alig egy oldalt kitevő fejezet követi, mely karakteresen hordozza magán a prédikációkban megszokott élőbeszéd jeleit.⁵ A beszédből a *Sárospataki Kódex*ben nem volt másolat, az adott helyen a kódexben laphiány van. Ám a 2. *Kolozsvári Kódex* Jer 27,4-re épülő 16. prédikációjában ráakadtam a kérdéses sorokra. A két kódex között már korábban is felfedeztünk párhuzamosságokat,⁶ ám e részlet azonosításával lett világos, hogy a 16. beszédet az első triacasból a harmadik triacasba csúsztatva épp a 82. beszéd helyére, vagyis valós számozása alá kerül, egyúttal a két kódex közötti párhuzamosságok is érthetőek lesznek, a *Sárospataki Kódex* töredékesen fennmaradt prédikációi pedig teljes hosszukban olvashatóakká válnak a 2. *Kolozsvári Kódex*ben.⁷ A 2. *Kolozsvári Kódex* teljes anyagának a

⁴ ENYEDI György, *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus Trinitatis dogma stabiliri solet*, Auctore Georgio ENEDIO superintendente ecclesiarum in Transylvania, unum Patrem Deum et eius Filium Jesum Christum per Spiritum Sanctum profitentium, [Kolozsvár], [typ. Heltai], [1598]'; [Groningen(?)], [cca. 1670(?)].² A továbbiakban: *Explicationes*. ENYEDI György, *Az ó es új testamentvm-beli helyeknek, mellyekből az Háromságról való tudománt szokták állatni, magyarázattyok*, ENYEDI Gyeorgy, Erdély országban az egy Atya Isten, es az ő Sz. Fia, az Iesus Christus felől, Sz. Lélek által ki adatott tudományban eggyező ecclesiáknak püspöke által deák nyelven iratott; TOROZKAI Mátétól ... magyar nyelvre fordittatott, [Kolozsvár], [typ. Heltai], 1619³; 1620³. [A továbbiakban: *Az ó es új testamentum-beli helyeknek...*]

⁵ *Az ó es új testamentum-beli helyeknek...*, 1619, 1620, 191–192.

⁶ Erről bővebben ld.: KÁLDOS János, *Enyedi György prédikáció-gyűjteményének szerkezete és a prédikációk textológiai vizsgálatának tanulságai*, Erdélyi Múzeum 2013/1, 88–120. LOVAS Borbála, *Non multa sed multum. Párhuzamos beszédek Enyedi György prédikációgyűjteményében*, Erdélyi Múzeum, 2013/1, 71–87.

⁷ Ennek részleteiről ld.: LOVAS Borbála, *Enyedi György szerkesztett prédikációskötete új megvilágításban. A prédikációgyűjtemény triacasainak újrendezése*. ItK (2016). [Megjelenés alatt.]

harmadik triacasba helyezését viszont azzal kellett szembeesülni, hogy az első triacas anyaga teljesen ismeretlen. Az a néhány adatunk, melyet erről a gyűjteményrészről tudunk, az unitárius egyháztörténetben lévő utalásokból,⁸ valamint néhány kódexmargináliából áll.⁹

A 67–99. beszédek kiadásának előre sorolását indokolja az is, hogy ez az egyetlen teljes hosszában ismert triacas: a többi töredékesen, részlegesen maradt ránk.¹⁰

A kötetekben szövegegységenként állapítjuk meg a főszöveggént közölt változatot. A szövegegység alapja a prédikáció. Ezért előfordul, hogy míg egyes helyeken az egyik forrás változatát emeljük főszövegi helyzetbe, más esetekben egy másik forrás változata kerül oda. Bár a változatokat sztemma híján egyenrangúnak tekintjük, mégis bizonyos hierarchiát állítunk fel az egyes szövegváltozatok között. Ennek alapja az öröklődés. Azokat a kódexeket, melyekben az Enyedi-beszédek a másoló által szerkesztett gyűjteményben, egyéb szerzőktől való prédikációk között szerepelnek, vagyis ahol egy-egy beszéd más eredetű szövegekkel van körülvéve, tekintjük a legsérültebb szövegváltozatoknak. E forrásokban részint a vegyes kötet koncepciója miatt, részint a másoló saját elképzelései hatására általában rövidebb szövegváltozatokat találunk. Ezek a kódexek a jelen kötetünkben is szereplő *Marosvásárhelyi Kódex* és *Conciones vetustissimae*, valamint a későbbi triacasokban megjelenő Gyalai Sámuel-féle másolat. A *Székegykeresztúri Kódex*, mely bár szinte csak Enyedi-beszédeket tartalmaz, az eredeti gyűjtemény különböző részeiről válogatja a lemásolt conciókat, vagyis a prédikációk a kódexben kikerültek eredeti környezetükből, triacasukból. Ebben az esetben a másoló erősen át is szerkesztette a kiválogatott beszédeket, azok legtöbbjét két részre bontotta, a megfelezett beszédeket pedig kiegészítette, a prédikáció elejét tartalmazó beszédet új zárlattal, míg a prédikáció végét tartalmazó beszédet új kezdettel látta el. A többi kézirat (1–5. *Kolozsvári Kódex*, *Sárospataki Kódex*) eredetileg egy vagy két triacast tartalmazott. Az ilyen

⁸ Az egyháztörténet teljes hosszában közreadja (UEHT 309. EUET 364–365) az első triacas előtti könyörgés szövegét, mely nem egyezik a 2. *Kolozsvári Kódex* előtti szereplő *praemeditatio*val. Ugyanitt (UEHT, 281. EUET, 342–343) utalást találunk az első triacas hetedik beszédének textusára (ApCsel 17.), valamint (UEHT 492–493. EUET 578) a 25. beszéd textusára (1Tim 3,1–2), melyből egy passzust idéz is.

⁹ A jelen kötetben is szereplő 79. (13.) beszéd (K2, 61r), valamint a második triacasban található 45. beszédnek a 4. *Kolozsvári Kódex*ben fennmaradt változata is hivatkozik az első triacas 27. beszédére. A 27. beszéd tartalmával kapcsolatban a 45. prédikációban ezt olvassuk (K4, 43r): „Micsoda okai legyenek pedig, hogy az ember így megke-ményíti magát, másszor megmagyaráztuk.”

¹⁰ A teljes korpuszról készült, a rendezés utáni új struktúrát áttekintő táblázatot ld.: LOVAS Borbála, *Enyedi György prédikációskötetének eredeti szerkezete*, in: *Enyedi 460. Tanulmánykötet Enyedi György születésének 460. évfordulójára rendezett kamarakonferencia előadásaiból*, szerk. K. KAPOSI Krisztina, LOVAS Borbála, MTA-ELTE HECE, Bp., 71–142.

másolatokban, mivel bennük az egyes triacasok szerkezete nem változott, a prédikációk gyűjteménytől független megváltoztatásának, átszerkesztésének, valamint a beszédek sérülésének az esélye elvileg kisebb. Vagyis ahol a triacas, vagyis a hordozó csoport épebb, ott a rész, vagyis a prédikáció maga is épebb formában öröklődött. Ha e kódexek ugyanannak a prédikációnak változatait tartalmazzák, a forrásokat rangsoroljuk: azt tekintjük elsődleges másolatnak, ahol a hordozó kódexben lévő triacas szerkezete épebb, a beszédek az eredeti sorrendben szerepelnek, vagy szövegük nem fragmentum.

A sorozat kötetei beszédcsoportokat adnak közre, alapjuk tehát a triacas. A sorozatban törekszünk az egyes korpuszrészecskék minél egységesebb közreadására, így triacasonként egy-egy uralkodó alapszöveg kiválasztására. Mivel az alapszöveg megállapítása minden esetben beszédenként történik, a szövegkiadás egyes helyein a források a leírtaktól eltérően kerülnek rendszerezésre. Az alapszövegnek választott kódex helyett más kódexet emelünk alapszövegi helyzetbe, ha: a kódex nem tartalmaz a triacaszókból egy beszédet, míg a párhuzamos másolat(ok) igen; a kódex laphiány, sérülés miatt nem tartalmazza a prédikáció teljes szövegét. Több párhuzamos másolat esetén előnybe részesítjük a triacaszókat tartalmazó másolatokat.

A prédikációk datálása

A beszédegység darabjai 1592 és 1597 között keletkeztek. Az egyes prédikációk keletkezésének és előadásának pontos datálására már az unitárius egyháztörténetben is vannak próbálkozások. A modern szakirodalom is bizonyos évekhez, hónapokhoz próbált kötni egy-egy darabot. A prédikációgyűjtemény átrendezése után világossá vált, hogy a beszédek keletkezésük sorrendjében szerepelnek a gyűjteményben, néhány pontosan datálható beszéd pedig lehorgonyozza a triacaszókat egy-egy évben. Tudjuk, hogy a második triacaszóban szereplő Szilvási János ellen írott beszéd 1593. október 17-én hangzott el a kolozsvári nagytemplomban, a beszéd latin nyelvű változatát pedig egy kísérléssel együtt 1593. október 28-án küldte el Enyedi György Szilvási Jánosnak.¹¹ Ez a beszéd a gyűjteményben a 60. számot viseli. Jelen kötet anyaga a 67. prédikációval kezdődik, mely az 1593. decemberében tartott bíróválasztások, vagyis december 25. előtt kellett elhangozzon. A harmadik triacaszó utolsó beszéde szintén pontosan datálható, Kakas István feleségének, Baráth Zsófiának temetésekor, 1594. július 7-én hangzott el. A kötet anyaga tehát e két dátum között rendeződik, követve az ünnepkörök folyását, és kitéphetően reflektálva az 1594-es év feszült politikai légkörére.¹²

¹¹ A Szilvásiával folytatott polémiáról bővebben ld.: SIMON József, *Enyedi György (1555–1597) és a szillogizmus középfogalma*, Világosság, 2009. ősz, 41–48.

¹² A második triacaszó beszédei keletkezési idejét legutóbb rekonstruálta: KÁLDOS János, „Látván az időnek szörnyű állapotját”. *Enyedi 60. beszédének előzményei*, in: *Enyedi*

A beszédgyűjtemény áttekintő táblázata a meglévő kódexek tükrében

Beszédek száma	Triacas száma	Összefüggő anyagot tartalmazó kódexek	Válogatott prédikációkat tartalmazó kódexek (és beszédszámok)
1–33	1. triacas	---	---
34–66	2. triacas	K3 (némi hiánnyal) K4 (némi hiánnyal)	Sz (35, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62) M (37, 38, 66) GyS (43, 50)
67–99	3. triacas	K2 (némi hiánnyal, 30 beszéd) S (némi hiánnyal)	M (73 [9], 79 [13], 81 [15], 83 [17]) CV (86 [20])
100–132	4. triacas	S (némi hiánnyal)	M (102, 109) GyS (100)
133–165	5. triacas	---	M (?/1–4[?])
166–198	6. triacas	K5 (némi hiánnyal)	Sz (169, 170, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 191, 192, 193, 194, 196[?]) CV (185, 188, 191)
199–213 [231]	7. triacas	K1 200–213 (némi hiánnyal)	Sz (200, 208, 209)

Források

2. Kolozsvári Kódex

A 2. *Kolozsvári Kódex* Bitai János másolata, 1664-ben Torockón készült. Lelőhelye: Kolozsvár, Academia III., jelzete: MsU 737/2. A kódex hiányos, számozás szerint az 1–30. számú beszédeket tartalmazza, amely a gyűjtemény rendezése után a 67–99. beszédeknek felel meg, három prédikáció kihagyásával. Az *Index Concionum et Locorum* a beszédek után található. A (4)+325 p. (163 f.) terjedelmű kódex mérete 214x170 mm. A kódex vé-

460. *Tanulmánykötet Enyedi György születésének 460. évfordulójára rendezett kamarakonferencia előadásaiból*, szerk. K. KAPOSI Krisztina, LOVAS Borbála, MTA-ELTE HECE, Bp., 153–166. A harmadik és negyedik triacas keletkezési idejéről bővebben ld.: LOVAS Borbála, *Tükörben való látás. Egy unitárius püspök prédikációi értelemről, tudásról és sorsról a zűrzavaros 16. század végén*, in: *Egyediség és véletlen. Konferenciakötet*, Bolyai Társaság – Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2016. [Szerkesztés alatt.]

gén 133r-től a levelek alsó sarka sérült. A korabeli lapszámozás 323-ig tart, az utolsó két lap nincs számozva, a későbbi ceruzás folioszámozás 163-mas számmal ér véget. Sötét papír borítású keményítáblás kötése a gerincen vajszínű bőrrel borítva, belül elől-hátul barna előzéklappal. A gerinc felirata: *G. Eniediny. Contionum Centuria III.*

Sárospataki Kódex

A *Sárospataki Kódex* másolója ismeretlen, a másolatot a 17. század közepére datálják a másolói és tulajdonosi bejegyzések alapján. Lelőhelye: Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára, jelzete: Kt. 7. A 308 p. + 13 üres folió terjedelmű kódex mérete 202x160 mm. Lapszámozása korabeli számozás és későbbi számozás vegyesen, mely triacasonként újrakezdődik. A harmadik triacast tartalmazó rész, mely a laphiányok miatt a 89. beszéddel kezdődik, korabeli számozása ma 249-től 373-ig fut, hiányokkal. A negyedik triacas indexe 8 ceruzával számozott lapon szerepel. A negyedik triacas beszédeknek korabeli számozása 1-től 278-ig fut, hiányokkal. A dolgozatban a két részt megkülönböztetendő a harmadik triacas anyaga az 1., míg a negyedik triacas anyaga a 2. számot kapta. A töredékes kötet a 93–116. és a 123–124. beszédek, vagyis a harmadik és negyedik triacas egy-egy részét tartalmazza. A kötetben lévő laphiányok többnyire teljes beszédek érintenek. Bár elképzelhető, hogy a hiányok a kötés szétesése vagy egyéb rendezés során keletkeztek, nem zárhatjuk ki a használók cenzúráját sem. A kódex kiténik a fennmaradt anyagból azzal, hogy nem erdélyi gyűjteményben, hanem a mai Magyarország területén található.

A kötetről többen írtak már, legbővebb ismertetését Kanyaró Ferenc közölte 1898-ban, katalogizálta a beszédek, némely csoporttal részletesebben is foglalkozott, és egy beszédet teljes hosszában közreadott.¹³ Ennek ellenére ez a kódex is csak marginális szerepet kapott a kutatások során, mivel a legtöbbek által használt forrás, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában lévő mikrofilm¹⁴ rossz minőségű, a felvételeken a kódex rubrumos írása

¹³ KANYARÓ, 1898/1–2. Azt, hogy a gyűjtemény egy része kevésbé kidolgozottnak tekinthető, vagy ilyen formában maradt fenn, alátámasztja többek között e kötet szerkezete is. Erre utal Kanyaró egyik megjegyzésében a kódex felépítését magyarázva: „A III-ik Triacas 373 lapból, a IV-ik mintegy 342 lapból állott; tehát egy-egy prédikáció átlag 5-6 4r. levélnyi terjedelmű, a legutolsó nyolcznak kivételével, melyek félakkora vázlatok gyanánt tűnnek fel.” KANYARÓ, 1898/1, 25. Vonatkozó további cikkek: KANYARÓ Ferenc, *Enyedi György unitárius püspök beszéde*, KM, 1900/1, 30–40. (115. beszédről); GELLÉRD Imre, *Az unitarizmus megmaradásának és védelmének elvei Enyedi György prédikációiban. Doktori értekezés. Részlet.* http://unitarius.uw.hu/cffr/enyedi/enyedi-hu.htm#_ftn1 [2016.05.04.]; KÁLDOS János, *Enyedi György prédikációinak szövegghagyományja*, in: *Érték és értelmezés*, szerk. BOKA László – SIRATÓ Ildikó, Bp., Gondolat – OSZK, 2010, 188–207.

¹⁴ MTAK, Mikrofilmtár, jelzet: 1545/V.

szinte kivethetetlen, a finom vonalas, fekete tintás írás halvány és rosszul olvasható. Az eredeti kódex ezzel szemben restaurált, jó állapotú, a fennmaradt másolatok közül az egyik legtisztább, legrendszerezettebb, legjobb minőségű szöveget őrzí. Fejlécében követi a triacas- és beszédszámozást, mely jól kereshetővé teszi. A kötet harmadik triacashoz tartozó indexe nem maradt fenn. A negyedik triacas elején lévő indexből látszik, hogy a kódex tartalma megfelel a leírtaknak. A másoló néhány esetben *dispositio* jelzéssel látja el a felvett beszédeket, mely arra utal, hogy csak a prédikáció vázlatát illesztette másolatába. Ezek a darabok ma hiányoznak a nagy laphiányokat mutató kódexből.

Marosvásárhelyi Kódex

A *Marosvásárhelyi Kódex* vegyes másolat, Sinfalván, Tordatúron, Kidén készült a 17. század második felében.¹⁵ Lelőhelye: Marosvásárhely, Teleki-Bolyai Könyvtár, Kézirattár, jelzete: o636. A 250 folió terjedelmű, kisméretű kódex gerince elferdült, mérete cca. 100x165 mm, eredeti méretét a deformálódott könyvtest miatt nehéz megállapítani. A többféle korabeli számozást és számozatlan részeket tartalmazó kódexben egységes lapszámozás nincs. A kódex kötése régi kéziratlapokból (tollpróbák, kéziratföredékek) áll. Az Enyedi Györgyhez köthető beszédmásolatok 1642–1650 közé, valamint 1596 körülre datálhatók, és legalább két másolótól (az egyik Pákey János) származnak.¹⁶

A kódex egészében további másoló kezeket kell feltételeznünk. A kötet körülbelül egy tucat válogatott Enyedi-prédikációt tartalmaz, hármát a második, négyet a harmadik, kettőt a negyedik triacاسبól, és néhány egyéb, eddig párhuzamos forrás hiánya miatt azonosítatlan beszédet.

A kódex anyaga vegyes minőségű, erősen szerkesztett, ebből kifolyólag gazdag forrásanyagot találunk benne a korabeli másoló prédikátorok alakító, szerkesztő munkájára nézve. A beszédek rövidítettek, sok pontatlan hivatkozást tartalmaznak, a másoló szándékosan kihagy kisebb tartalmi egységeket, akár a beszéd második vagy harmadik részét is. A mai kötés szerint (nem szorosan egymás után) a következő sorrendben szerepelnek

¹⁵ A korábbi szakirodalomban a ma *Székelykeresztúri Kódex*nek nevezett kötet viselte a *Marosvásárhelyi Kódex* nevet. A Teleki-Bolyai Könyvtár gyűjteményben található mindkét kódex. A *Székelykeresztúri Kódex* később származás szerinti azonosítás révén kapott új elnevezést. Ezért érdemes a szakirodalmi utalásokat figyelmesen kezelni.

¹⁶ A kötet részletes leírását, valamint az Enyedinek tulajdonítható beszédek első listáját Káldos János készítette el. A kódex szorosabb vizsgálata során adatait pontosítani is tudtuk. Ezúton köszönöm, hogy belenézhettem a kéziratba. A kódex rövid bemutatása található az alábbi tanulmányban: KÁLDOS János, *Enyedi György prédikációinak szövegagyományánya*, in: *Érték és értelmezés*, szerk. BOKA László, SIRATÓ Ildikó, Gondolat – OSZK, Bp., 2010, 198–201.

Enyedi beszédei a kódexben: 38. beszéd, 75. (9.) beszéd, 109. beszéd, 102. beszéd, 81. (15.) beszéd, ?/1–4. beszéd, 83. (17.) beszéd, 79. (13.) beszéd, 66. beszéd, 37. beszéd.

Conciones vetustissimae

A *Conciones vetustissimae* vegyes anyagot tartalmazó másolat. A kódexben a másolás idejére vonatkozó legkorábbi adatunk 1642, a szerkezetből kikövetkeztetve a másolás biztosan ezelőtt kezdődött, és 1659 körül fejeződhetett be.¹⁷ Lelőhelye: Kolozsvár, Academia III., jelzete: MsU 262. A 489+3 p. terjedelmű kódex mérete 230x160 mm. A korabeli foliószámozás 120-ig fut a jobb felső sarokban, az újabb ceruzás számozás a lap tetején középen 489-ig tart. Az utolsó számozott levél méretében fele a többinek, az utolsó, még kisebb levéldarab nincs számozva. A kódex első lapjai sérültek, bogárrágtá részekkel, több levélen átfutó, tárgy okozta, lyukszerű szakadással. A kötés felső és alsó szélén jól látszanak az egyenlő vastagságú, összefűzött füzetek, melyek 16 laposak, 4 levélpárból állnak, kivéve az első és utolsó 8 lapos füzetet. A kódex kötése szakadozott, puha bőrkötés, a füzeteket a borítóhoz rögzítő varrás kívül, a gerincen fut, a bőrön nyomott, csíkos mintával. A kötet a másolási hagyományt tekintve az egyik legérdekesebb anyagot tartalmazza. Négy magyar nyelvű Enyedi-prédikációt (86. (20.), 185., 188., 191. beszédek) találunk benne, melyek közül jelen kiadáskötetben egy szerepel, valamint néhány Enyedinek tulajdonított beszédvázlatot latin nyelven. Utóbbiak közül egy esetben a másoló megnevezi a püspököt a vázlat fejlécében.¹⁸

A szövegkiadás szempontjai

A régi magyar irodalom forrásai modern szövegkiadásának története a magyar irodalomtudományban több mint másfél százados múltra tekint vissza. A kritikai és kritikai jellegű szövegkiadások átírási elveinek alakulását viszonylag röviden össze lehet foglalni. Míg a 20. század végéig a betűhű, és a kevésbé modernizáló szövegkiadások voltak a tudományos munkákra jellemzők, a könnyebben olvasható, modernizált átíratok pedig a különböző népszerűsítő kiadásokban kaptak helyet, ez a 90-es években

¹⁷ A kódex első részletes ismertetése: BALÁZS Mihály, *A kolozsvári unitárius kollégium 262. számú kódexe*, in: *Isten és ember szolgálataiban. Erdő János emlékezete*, szerk. dr. SZABÓ Árpád, Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2007, 197–215. A kódex adatainak pontosítása és a kötetben felfedezett négy magyar nyelvű beszédvariáns ismertetése: LOVAS Borbála, *Másolási stratégiák Enyedi György prédikációinak hagyományozódásában*, *Studia Litteraria* (Prózai kegyességi műfajok a kora újkorban), 2013[2014]/3–4, 79–94.

¹⁸ „Idea Contionis Cl. G. Eniedi Ex Matth. 26. de urgente ephuso.”

radikális fordulatot vett, elsősorban Stoll Béla lépésének köszönhetően, aki a *Régi Magyar Költők Tára* számára készített szövegkiadásában új elveket érvényesítő átírási változatot közölt két munka, az *Árgirus históriája* és az *Eurialus és Lucretia históriája* esetében.¹⁹ Elve egyszerűen a különböző típusú források kezelésének eltérő lehetőségén alapult. Úgy gondolta, hogy ha egy szerző autográf lejegyzésében maradt fenn egy munka, azt betűhíven, és esetleg az eredeti kiejtést tükröztető mai helyesírással is közölni érdemes. Ha viszont az adott műből nem maradt fenn a szerző autográf fogalmazványa, esetleg tisztázata, a betűhű kiadás feleslegessé válik, mivel a fennmaradt példány a szerzői kéziratnál távolabb lévő szövegváltozatot tükröz, és a másoló(k) helyesírását rögzíti.²⁰ Horváth Iván a hálózati Balassi-kiadás tapasztalatai nyomán úgy vélte, még ezen a modernizáción is túl lehet lépni, és a helyesírás korszerűsítése mellett a kiejtést is korszerűsíteni kell és szükséges az utóbbi csoportba tartozó szövegkiadásokban.²¹ A Horváth Iván által felhozott érvkészlet lényegében használható az alábbiakban ismertetett korpuszra is. A korpuszból fennmaradt anyag egésze többszörös másolat, melyekben „nemcsak a helyesírás, hanem a régies kiejtés sem a szerzőé, hanem a legutolsó másolóé [...]”.²² Horváth elmélete szerint a 16. századi szerzők lényegében általános eljárásával találkozunk jelen korpusz esetében is, vagyis nem ejtéskövető, hanem ejtéstől függetlenített leírással állunk szemben. Ez utóbbi esetben a tudatos ortográfia magában foglalja a nyelvjárási variabilitást is. Ebben az esetben tehát egy kritikai kiadás összeállítója elvileg akkor követné leg hívebben a szerzői szándékot, ha a másolókhöz hasonlóan saját nyelvjárásiában olvasná és közölné a szerző szövegeit, míg a régi fonetika megtartásával a szövegűség és hitelesség ellenében menne.

A magyar nyelvű prédikációirodalom szövegemlékeinek kiadási gyakorlatában a késő-középkori kéziratossal kapcsolatban a kritikai kiadásokban a legtöbb esetben a betűhű átírás elvei érvényesültek és érvényesülnek a mai napig. Madas Edit legterjedelmesebb középkori kéziratoss nyelvemlékünk, az *Érdy-kódex* prédikációiból készült olvasmányos átírásban kiadott válogatáskötet utószavában a következőképp fogalmazza meg a problémát a szövegközlés szempontjait bemutató bekezdésekben: „A szöveg »átírásban« kerül az olvasó elé, ami sajnos eleve nem lehet tökéletes. Minél hűségesebb az eredetihez, annál nehezebben érthető az olvasó számára, a közérthetőség ára viszont az eredetitől való eltávolodás. Ennek mér-

¹⁹ RMKT XVI/9, Akadémiai, Bp., 1990, 371–461.

²⁰ Itt nem térek ki a szedők ugyanilyen munkájára, mivel a tárgyalt anyag, Enyedi György prédikációgyűjteménye csak és kizárólag kéziratoss formában maradt fenn.

²¹ HORVÁTH IVÁN, *Még távolabb a betűhűségtől*, in: *A Stollwerk*. Stoll Béla 80. születésnapjára. Szerk. ÁCS PÁL, SZÉKELY JÚLIA, MTA ITI – Balassi, Bp., 2008, 23–24.

²² Uo., 23.

téke mindkét irányból vitatható.²³ Nyelvelékkódexeink nagy része már a 19. században napvilágot látott nyomtatásban Volf György 1874 és 1908 között kiadott tizenöt kötetes *Nyelveléktár*ában. A kódexek szinte teljes számukban újabb kiadásokban is megjelentek azóta. Emellett elmondható az is, hogy a betűhű átiratok a részletes tanulmányok mellett is sokszor a szövegkiadásnál tovább nem léptek, a kritikai jellegű szövegmagyarázat részleges maradt. Azt maguk a kutatók is tudják, hogy a betűhű kiadások nem csupán az egyetemi oktatásban, de a tudományos munka során is nélkülözhetetlenül használhatók, a szerkesztő, sajtó alá rendező értelmezési munkája nélkül szinte a kézirattal vetekedik az olvasási nehézség mértéke. Ugyanez igaz a hasonmás kiadásokra is.

A 16. század végi és 17. századi prédikációs és egyházi irodalom történetével foglalkozó több megkerülhetetlen tanulmány és monográfia jelent meg az utóbbi évtizedekben, e munkák közül fontos megemlíteni Bartók István, Bitskey István, Csorba Dávid, Hargittay Emil, Gábor Csilla, H. Hubert Gabriella, Kecskeméti Gábor, Maczák Ibolya, Szelestei Nagy László, Tasi Réka, Tüskés Gábor munkáit.²⁴ Emellett épülő adatbázisok és digitális kiadások is segítik a kutatókat.²⁵

²³ MADAS Edit, *A Karthauzi Névtelen kódexe*, in: *A néma barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből*, Magvető, Bp., 1985, 558.

²⁴ BARTÓK István–SZŐNYI György Endre, „Tanéts meg minket könyörögni... sőt praedicalni-is Vram”: *Az első magyar nyelvű egyházi retorika*, in: *Eszmei és stilisztikai törekvések a régi magyar irodalomban*, szerk. BITSKEY István et al., KLTE BTK, Debrecen, 1978, 115–121. BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világkép. Pázmány Péter prédikációi*, Akadémiai, Bp., 1979. KECSKEMÉTI GÁBOR, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Universitas, Bp., 1998. GÁBOR Csilla, *Káldi György prédikációi. Források, teológia, retorika*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001. SZELESTEI N. László, *Magyar ferencesek prédikációs gyakorlata a 17. században. Csíksomlyói kézíratos prédikációk*, PPKE BTK, Piliscsaba, 2003. H. HUBERT Gabriella, *A régi magyar gyülekezeti ének*, Universitas, Bp., 2004. CSORBA Dávid, „A’ sovány lelket megszépíteni”. *Debreceni prédikátorok (1657–1711)*, Hernád Kiadó, Debrecen, 2008. TASI Réka, *Az isteni szó barokk sáfárai*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2009. HARGITTAY Emil, *Filológia, eszmetörténet és retorika Pázmány Péter életművében*, Universitas, Bp., 2009. MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak. Szövegalkotás 17–18. századi prédikációkban*, WZ Könyvek, [Szigetmonostor], [2010]. BITSKEY István, *Hítvédelem, retorika, reprezentáció Pázmány Péter életművében*, Universitas, Bp., 2015, stb. Itt említeném meg Bárczi Ildikó publikációit is, melyekben a késő-középkori prédikációs szerzés és forráshasználat technikáinak bemutatásával termékeny és a protestáns prédikációirodalom feldolgozásában is gyümölcsözően használható rendszert tárt elénk. Legbeszédesebben monográfiája mutatja be ezt: BÁRCZI Ildikó, *Ars compilandi. A késő-középkori prédikációs segédkönyvek forráshasználata. A hiteles információk összegyűjtésének kevésbé bevallott módszerei - Az intertextualitás információs rendszerei*, Universitas, Bp., 2007.

²⁵ PL.: *Az 1800 előtti magyarországi prédikációk adatbankja* (MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelekiség Kutatócsoport); *Régi magyar exemplumadatbázis* (ELTE BTK Régi

A szakirodalomra az is jellemző, hogy az unitárius egyházi szerzők alig tűnnek fel benne. Ennek nem az az oka, hogy az unitárius prédikációirodalom tartalmilag kilógna az általános magyarországi prédikációihagyományból, hanem hogy az anyagot vizsgálva egy szinte egészében feltáratlan kéziratosszöveggel szembeesik a kutató.²⁶

Általánosságban az is elmondható, hogy a szakirodalmi munkákkal szemben a szövegkiadások száma alacsony, a 16. század második fele és a 17. század prédikációiból szűk anyag áll rendelkezésünkre modern edícióban. Főleg olyan prédikációkat tartalmazó kötetek kerültek kiadásra, melyek eredetileg is nyomtatvány formájában jelentek meg, így Bornemisza Péter, vagy Pázmány Péter munkái. Ezekben az esetekben is jellemzővé vált emellett, hogy míg a modernizált változatok a szöveggyűjteményekbe és a népszerűsítő szövegkiadásokba szorultak, a kritikai jellegű kiadásokat a hasonmás kiadás váltotta fel. A nyomtatott prédikációgyűjtemények mellett vannak olyan a korszakban keletkezett, egy szerzőtől származó kéziratosszövegkiadások, melyek szintén figyelmet érdemelnek, így például Foktövi János²⁷ vagy Káldi Márton²⁸ munkái. Bár ezek feldolgozása már elkezdődött, vagy meg is történt, a munkák nyomtatásban való megjelenése még várat magára. Napvilágot láttak emellett vegyes anyagot tartalmazó kódexek modernizált kiadásban. A tavaly megjelent bencés prédikációkat tartal-

Magyar Irodalom Tanszék, Európai és magyar reneszánsz doktori program, Bartók Zsófia et al.).

²⁶ Jól mutatják az unitárius munkákkal kapcsolatos általános problémát és a nyomtatás hiányának mértékét Maczák Ibolya összefoglaló bibliográfiájának adatai, aki az 1655-ig Magyarországon nyomtatott prédikációk kétszáztizennégy tétele közé két magyar nyelven kiadott unitárius művet vett fel. Az egyik korai, az 1569-es Dávid-kötet, a másik a ma egyetlen példányban sem ismert gyászbeszéd, melyet Enyedi Hunyadi Demeter felett tartott 1592-ben: MACZÁK Ibolya, *A prédikációk szerepe és jelentősége a lelkiségtörténeti kutatásokban*, in: *Lelkiségtörténeti számvetés*, szerk. SZELESTEI N. László, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008, 63–89. A két bibliográfiai tétel (No. 9. – RMNy 269; No. 39. – RMNy 714.) a 69. és a 72. oldalon található. A kutatásokban a mai napig előnyt élvez a nyomtatott anyag a kéziratossal szemben, Enyedi esetében például a szakirodalmi hivatkozások a bő kéziratosszöveg helyett általánosan ezt a nyomtatott, évszázadok óta csak utalásból ismert prédikációt említik.

²⁷ Hubert Gabriella szakdolgozata *Foktövi János kéziratosszövegkiadásai* címmel 1980-ban készült el. Foktövi prédikációinak áttekintését ld.: HUBERT Gabriella, *Egy morális antropológia 1614-ből. Foktövi János kéziratosszövegkiadásai*. ItK 90 (1986/3), 209–221.

²⁸ Káldi Márton prédikációról Gábor Csilla jelentette meg a közelmúltban hosszabb tanulmányokat: GÁBOR Csilla, *Jezsuita családtagok: nagyszombati Káldi Márton és György*, in: *Eruditio, virtus et constantia: Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére*, szerk. IMRE Mihály, OLÁH Szabolcs, FAZAKAS Gergely Tamás, SZÁRAZ Orsolya, Egyetemi, Debrecen, 2011, 95–102. Uő., „Nem úgy vagyone dolgunk mint a Sidoknak?” *Nemzettörténet egy kéziratosszövegkiadásában*. *Studia Litteraria* (Próza kegyességi műfajok a kora újkorban), 2013[2014]/3–4, 95–107.

mazó kötetben Szelestei Nagy László így vezeti be szövegközlésének elveit: „A szövegközlés mai helyesírással igyekszik visszaadni a beszédek korabeli hangzását.”²⁹ Szelestei Nagy az átírás során a magán- és mássalhangzók rövidségét és hosszúságát, valamint a központosítást a mai helyesírás alapján módosítja, a szavak nyelvjárásbeli jellegzetességeit azonban meghagyja. Átírási elvei harmonizálnak a bevett gyakorlattal: szöveghűen, de mai helyesírással közölni a forrást; és nagyban eltérnek a Horváth Iván által javasolt, követelt teljes modernizálástól.

A bemutatandó korpusz, Enyedi György prédikációgyűjteménye a fentebb említett szövegtípusoktól alapvetően eltér. Elmondható, hogy szöveg-hagyomány tekintetében is különleges helyet foglal el a 16–17. század prédikációirodalmában. Egyetlen szerzőtől származó szerkesztett gyűjteményről van szó, melyet majd száz éven keresztül másoltak és használtak az unitárius gyülekezet tagjai.³⁰ Enyedi György³¹ 16. század végén, 1592 és 1597 között keletkezett beszédei magyar nyelven csak 17. századi, 1613 és 1696 közé datálható másolatokban maradtak ránk.³² Egyetlen, nem ismert halotti orációján kívül a prédikációk a korban nem jelentek meg nyomtatásban, a másolatok csak kéziratos hagyomány útján terjedtek.³³ A nagyszámú fel-

²⁹ SZELESTEI N. László, *Magyar bencések prédikációi a 17-18. század fordulójáról*. MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Bp., 2014, 33. A szövegkiadás ismertetésekor Szelestei Nagy azt is megjegyzi, hogy a szövegkiadás a bőséges jegyzetanyag ellenére sem kritikai kiadás.

³⁰ A prédikációk értékét még inkább emeli, hogy egyre több szövegi párhuzamosságot tudunk kimutatni a prédikációs korpusz és Enyedi nyomtatásban is megjelent monumentális munkája, az *Explicationes* között. (ENYEDI György, *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus Trinitatis dogma stabiliri solet, Auctore Georgio ENIEDIO superintendente ecclesiarum in Transylvania, unum Patrem Deum et eius Filium Jesum Christum per Spiritum Sanctum profitentium*, [Kolozsvár], [typ. Heltai], [1598].)

³¹ Életéről bővebben: KÁLDOS János – BALÁZS Mihály, *György Enyedi. Bibliotheca Dissidentium Tome XV, Ungarländische Antitrinitarier II.*, V. Koerner, Baden-Baden & Bouxviller, 1993, 11–18.; *Enyedi György válogatott művei*, vál. BALÁZS Mihály, KÁLDOS János, Kriterion, Bukarest–Kolozsvár, 1997, 5–27.

³² A fennmaradt kódexekről ld. a következő összefoglaló tanulmányt: KÁLDOS János, *Enyedi György prédikációinak szöveghagyománya*, in: *Érték és értelmezés*, szerk. BOKA László, SIRATÓ Ildikó, Gondolat – OSZK, Bp., 2010, 188–207.

³³ A modern nyomtatott megjelenések száma igen szerény, az anyag jelentős része soha nem volt publikálva, a megjelent darabok eltérő átírási elvek alapján kerültek átírásra: Egy-egy különálló beszéd, valamint Enyedi válogatott műveinek kiadásában kilenc, egy szakdolgozat mellékleteként hat, egy doktori disszertáció mellékleteként pedig egy beszéd jelent meg. A kiadott prédikációk a következők: 115. beszéd: KANYARÓ Ferenc, *Enyedi György unitárius püspök beszéde*, KM, 1900/1, 30–40; 94. beszéd: *Enyedi György egyházi beszédeiből*. III. Triac. Conc. XCIV., közli HORVÁTH Cyrill, in: *Sárospataki Füzetek. A sárospataki irodalmi kör tudományos közlönye*, szerk. HORVÁTH Cyrill, Sárospatak, Nyomt. Radil Károly, 1905, 161–166; 38. beszéd: *Enyedi György. Concio*

tételezett másolatból elenyészően kevés maradt meg, jellemzően kisebb falvakból, városokból, ismeretlen, vagy kevéssé ismert másolóktól. A tíz kódex nagyfokú helyesírásbeli ingadozást mutat, annak ellenére, hogy tudomásunk szerint minden másolat Erdélyben készült, ahogy valószínűsíthetően a forrásul használt másolatok is.

A szövegtörzs feldolgozása során többféle átírási stratégiát kipróbáltunk. Célunk minden esetben az egységesítés igénye és az átláthatóság volt. A teljes modernizálástól azonban visszaléptünk. Ennek egyik oka a tapasztalható szakmai ellenérzés volt. Másik oka az a remény, hogy a „mérésékeltlen” modernizált helyesírással közölt szövegek mind a másoló, mind a korszak nyelvjárási és helyesírási jellegzetességeit jobban megtartják és megmutathatóvá teszik.

Budapest, 2016. május 19.

Lovas Borbála

Ján. 12,42, közli BOROS György, Unitárius Szószék (Székelyudvarhely), 1910/1–4, 26–32; 115. beszéd: H. HUBERT Gabriella, A régi magyar gyülekezeti ének, Universitas, Bp., 2004, 379–389; 108. beszéd: Régi magyar prédikációk, 16–18. század, szerk. SZELESTEI N. László, Szent István Társulat, Bp., 2005, 116–120; 1., 2., 42., 43., 53., 56., 60., 95., 170. beszéd: EGYVM, 85–221; 186., 187., 190., 193., 194., 195. beszéd: TAKÁCS Dániel, Enyedi György krisztológiája hat prédikációjának elemzése alapján, Szakdolgozat, ELTE BTK, Bp., 2011, 75–181 93. beszéd: LOVAS, Borbála, Textológiai és értelmezésbeli kérdések Enyedi György magyar nyelvű munkáiban. A prédikációgyűjtemény, Doktori disszertáció, ELTE BTK, Bp., 2014, 376–387.

Átírási elvek

Az átírási elvek a teljes sorozatra vonatkoznak.

Helyesírás

Az írásmód egységesítése

A sokszoros másolatok sokszínűsége, eltérő írásképe és rövidítési szokásai miatt az átírás során a szavak különböző írásmódú alakjait a jelentés értelmezésének megkönnyítése és a helyes olvasat rögzítése végett optimalizáltuk és modernizáltuk. Így elvégeztük a rövidítések feloldását, a magánhangzók ékezését, a fonetikai modernizálást. (Pl.: Gyorògwł/ gorógűl = görögűl; bolts / bółcz / beolcz = bölcs; edgyczer / egjczer / egjtser = egyszer; mitsoda / miczoda / miczyoda = micsoda; tsak / czyak / cziak = csak; halat / halát / hálát = hálát; kõnyeorõgh / kõnyóróg / kõniörõgh = kõnyörög.)

Sok esetben a másolatokban egymás mellett él a szavak különböző írásformája. Bár az egységesebb olvasatot nehezíti, a labiális és illabiális változatok, a zártabb és nyíltabb magánhangzós szóalakok is a másolatokban megjelenő alakjukban kerülnek átírásra (pl.: *idõ* – *üdü*; *ítél* – *ítíl*; *veder* – *vider*; *hit* – *hüt*, *gyökér* – *gyükér*; *esmét* – *ismét*; *esmér* – *ismer*; *csoda* – *csuda*; *tett* – *tött*; *vett* – *vött*; *szív* – *szű*; *mi* – *mü*; *város* – *váras*). A mássalhangzók esetében megtartjuk a zöngés-zöngétlen variánsokat (pl.: *kazdag* – *gazdag*). A palatális és veláris formák (pl.: *pogán* – *po-gány*), valamint az l-ly párok (pl.: *királ* – *király*) egyaránt megmaradnak. Az eltérő mássalhangzó-használat a lehetőségek szerint mindig jelölésre kerül (pl.: *honnat* – *honnan*; *pedig* – *penig*).

Központozás, kis-és nagybetűk használata

A szövegek központozását javítottuk, ehhez igazítva a kis-, és nagybetűk használatát is.

Egybeírás, különírás

Az egybe- és különírás mérlegelésénél a modern helyesírás szabályait követjük (pl.: *smind* = s mind; *Attyukfiaytis* = atyjuk fiait is; *szent Lelek* = Szentlélek; *megh haraguek* = megharagvék; *tudode* = tudod-e).

Nem modernizáljuk a határozott névelők használatát, azonban elhagyjuk az aposztrófot az *a* alak után, mely az egybeírás és különírást is érinti. (Pl.: az ki = az ki; a' mi = ami; a mint = amint).

A szöveggondozás során alkalmazott jelek

- K2** || A több variánsban fennmaradt prédikációk párhuzamos szöveggözlésénél a bal oldali alapszöveg kódexének azonosítása a margón.
- || **M** A több variánsban fennmaradt prédikációk párhuzamos szöveggözlésénél a jobb oldali szövegváltozat kódexének azonosítása a margón.
- () A másolók saját zárójele.
- [] A szöveggözlő kiegészítései, megjegyzései.
- [!] Sic!
- [...] Kiolvashatatlan szavak jelölése.
- [2:], [2r:], [78 (37v):] A szöveggözlő lapszámozása. Ha az oldaltörés szó belséjére esik, az olvasás könnyítése érdekében a lapszám minden esetben a szó elé kerül.
- [?] Kérdéses jelentés vagy forma, bizonytalan vagy azonosítatlan bibliai hivatkozás.
- < > A másolók törléseinek jelölése. A zárójelek közé illesztjük a törölt szót, vagy, ha olvashatatlan, annyi pontot teszünk, amennyi betű törölve van. Ha ezt nem tudjuk meghatározni, akkor három pont jelöli az olvashatatlan törlést szavanként.
- |: :| A másolók beszúrásainak jelölése. A jeleket lábjegyzet akkor kíséri, ha fontosnak tartjuk feltüntetni a beszúrás jellegét, helyét.

A szöveggondozás során alkalmazott jelölések a lábjegyzetekben

A lábjegyzet tartalmazza a szövegben javított tollhibák, szókettőzések, valamint a másolók által jelzett szócsereké kéziratan szereplő, javítást megelőző alakját.

- szöveg* (tollhiba)
- szöveg szöveg* (szókettőzés)
- szöveg₁ szöveg₂ szöveg₃* (szócsere)

Névalakok

A személy- és helyneveknél a ma elfogadott írásalakhhoz igazítjuk a név átírását, a kötetek végén táblázatos formában közölve a másolók által használt alakokat. (Pl.: Mózes, Sirák, Egyiptom, Kolozsvár.) A bibliai neveknél Károli Gáspár névvariánsait tekintjük mérvadónak, mivel a kódexekben szereplő kéziratos formák is ezekhez az alakokhoz közelítenek. Sok esetben a személy- és helységnevek rövidített alakban szerepelnek a másolatokban, melyeket jelölés nélkül feloldunk. Ahol a rövidítést nem tudjuk feloldani, ott eredeti formájában közöljük, magyarázó jegyzettel ellátva.

A fentiek alól kivételt képeznek a görög és latin szerzőnevek, irodalmi és történelmi alakok nevei, melyeket latinos alakjukban, ékezés nélkül hagyunk a szövegben. (Pl.: Plato, Socrates, Pythagoras, Cornelius, Ibicus.)

Bibliai és egyéb idézetek

A prédikáció elején álló textust, valamint szakaszainak, félmondatainak, kifejezéseinek ismétlődését kurzívval szedjük. A textushoz a beszéd elején szögletes zárójelben a ma elfogadott számozás és rövidítés szerint is megadjuk az adott bibliai helyet. A textusnak a beszéd során való idézett részeihez további ismétlő jegyzeteket teszünk.

A más esetben előforduló bibliai idézeteket szintén kurzívval szedjük. A bibliai helyeket betűhíven jelöljük. A bibliai idézetek után szögletes zárójelben a ma elfogadott számozás és rövidítés szerint is megadjuk az adott bibliai helyet. (Pl.: „Mint Matt. 21. 2. [Mt 21,33] *Egy családos ember, úgymond, plántála szőlőt.*”; „Szent Lukács is azt mondja cap. 3. [Lk 3,8–9]: *Teremtsetek méltó gyümölcsöt a penitenciához, mert valaki úgy nem cselekedik, az Isten elrontja örökké, kiszagatja, kiveti sátorából és gyökerestől kitepi az élőknek földjéből.*”; „...amint megmondatta vala Ézsaiás által [Ézs 5,5]: *Levoná gye-pűjét, eltapodtatik.*”)

A sorozatban a Kálvin Kiadó által kiadott revideált új fordítású Bibliát (RÚF 2014) vesszük alapul a bibliai helyek elemzésénél, emellett bizonyos esetekben a Károli-Bibliára és más fordításokra is hivatkozunk.

A szövegben előforduló egyéb idézeteket is kurzívval szedjük. Szerzőjüket és a forrásként feltételezett művet tudásunkhoz képest minél pontosabban megadjuk.

A szövegben előforduló idegen (latin, görög) nyelvű idézeteket kiírjuk teljes terjedelmükben, a rövidítéseket jelöletlenül feloldjuk. A jegyzetekben kitérünk az esetlegesen a kanonizálttól eltérő szövegformára és a másolók által ejtett hibákra.

Rövidítések feloldása

A rövidítéseket jelöletlenül feloldjuk (pl.: C. U. / CU = Krisztus Urunk; sz. = szent; E. M. F. uristen Egyetlen Mindenható Felséges Úristen; Mi U. I. C. Z. Atyja = Mi Urunk, Istenünk, Krisztus Szent Atyja; In/-/ = Is/te/n = Isten; Chrs/-/ = Chr/istu/s = Krisztus; tan: megh = tan/uljuk/ meg = tanuljuk meg; ugd/-/ = úg/ymon/d = úgymond.).

Kivételt képeznek a szabály alól azok a rövidítések, melyek gyakoriak és ma is használatosak, ezeket feloldás nélkül közöljük. (Pl.: etc.)

Speciális eset emellett a néhány forrásban megtalálható „pont s pont” (%) jelölés, mely eredetileg a latin *scilicet* ('azaz') szó rövidítése. Mivel a másolók nem csak egy jelentésben használják, a rövidítést értelemszerűen oldjuk fel *azaz*, vagy *s* (és) alakban a szöveggörnyezettől függően.

A nazális rövidítés jelölése egyes esetekben nazális+hozzá tartozó magánhangzó jelölését jelenti. (Pl: feiedel/-/t = feiedel/me/t = fejedelmet; ighikb/-/ = ighikb/en/ = igékben; nekk/-/ = nek/ün/k = nekünk; kikk/-/ = kik/ne/k = kiknek.) Azokban az esetekben is teljes formájában oldjuk fel a nazális rövidítést, ahol az ellenkezik a nyelvtani modernizálás elveivel. (Pl.: veghb/-/ = veghb/en/ = végben; ved eszedb/-/ = ved eszedb/en/ = vedd eszedben.)

Többértelmű feloldásnál a szöveg által megkívánt értelmezést választjuk, jelöletlenül. (Pl: Euan: = Euan/gélista/ = evangélista; Euan: = Euan/gélisták/ = evangélisták; Euan: = Euan/géliumi/ = evangéliumi.)

Feloldjuk a számozási rövidítéseket, ha azok nem értelemzavaróak. (Pl.: 2d/-/tsor / 2dszor = Másodsor.) Nem oldjuk fel ugyanakkor a beszéd fejezeti tagolásánál a latin nyelvű rövidítéseket. (Pl.: 3tia pars.)

A beszédekben a magyar folyószövegben található idegen eredetű, legtöbb esetben latin szavak esetében azok mai magyar nyelvű alakját használjuk. (Pl.: poenitencia / poen. / pntia/-/ = penitencia; prophetia / pphetia/-/ = prófécia; predicatio / praedikacio = prédikáció.) Bizonyos esetekben azonban meghagyjuk a latinos formát. (Pl.: concio.)

Betűhű átírás egyes mutatókban

A betűhű átírás során ragaszkodunk a fenti formai szabályok közül az oldalszám, lapszám, ívszám jelöléséhez, az idézetek jelölési és jegyzetelési módjához. Ebben a változatban nem változtatunk sem a szintaktikai, sem a fonetikai szinteken.

Adatlap a beszédekhez, a jegyzetek részeként

Minden beszédhez tartozik egy adatlap, mely a következő mezőket tartalmazza:

alkalom (A): A beszéd elhangzásának időpontja az egyházi évben, kapcsolódó ünnep.

első datálás (D₁): A beszéd keletkezésének és elhangzásának lehetséges ideje adatokkal.

második datálás (D₂): A beszéd másolásának és a másoló korában vagy azután való elhangzásának lehetséges ideje adatokkal.

nyomtatott kiadás (NY): A beszéd nyomtatásban való korábbi kiadása.

A kötetben szereplő beszédek listája

3. triacas, 67. (1.) beszéd (K₂), 5Móz 16,18
3. triacas, 68. (2.) beszéd (K₂), Sir 10,1
3. triacas, 69. (3.) beszéd (K₂), Lk 2,1
3. triacas, 70. (4.) beszéd (K₂), Lk 2,8
3. triacas, 71. (5.) beszéd (K₂), 2Kor 5,17
3. triacas, 72. (6.) beszéd (K₂), Jak 3,2
3. triacas, 73. (7.) beszéd (K₂), Jak 3,9
3. triacas, 74. (8.) beszéd (K₂), Tób 7,12
3. triacas, 75. (9.) beszéd (K₂, M), Zsolt 33,10
3. triacas, 76. (10.) beszéd (K₂), Ézs 30,15
3. triacas, 77. (11.) beszéd (K₂), Jn 9,39
3. triacas, 78. (12.) beszéd (K₂), 1Kor 13,1
3. triacas, 79. (13.) beszéd (K₂, M), 1Kor 13,4
3. triacas, 80. (14.) beszéd (K₂), 1Kor 13,8
3. triacas, 81. (15.) beszéd (K₂, M), Mt 9,14
3. triacas, 82. (16.) beszéd (K₂), Jer 27,4–5
3. triacas, 83. (17.) beszéd (K₂, M), Lk 13,6
3. triacas, 84. (18.) beszéd (K₂), Jn 12,12
3. triacas, 85. (19.) beszéd (K₂), Mk 16,1
3. triacas, 86. (20.) beszéd (K₂, CV), Róm 8,11
3. triacas, 87. (21.) beszéd (K₂), 2Tim 2,23
3. triacas, 88. (22.) beszéd (K₂), Mt 12,43
3. triacas, 89. (23.) beszéd (K₂, S [fragm.]), 2Kir 17,3
3. triacas, 90. (24.) beszéd (K₂, S [fragm.]), Jn 7,16
3. triacas, 91. (25.) beszéd (K₂, S [fragm.]), ApCsel 2,33
3. triacas, 92. (26.) beszéd (K₂, S [fragm.]), ApCsel 2,1
3. triacas, 93. beszéd (S [fragm.] – *Explicationes* [részlet]), Jn 8,56
3. triacas, 94. (27.) beszéd (K₂, S), Lk 12,32
3. triacas, 95. (28.) beszéd (K₂, S), Zsolt 79,1
3. triacas, 96. (29.) beszéd (K₂, S), Zsolt 79,5
3. triacas, 97. beszéd (S), 2Kir 14,8
3. triacas, 98. (30.) beszéd (S, K₂), 1Tim 6,17
3. triacas, 99. beszéd (S), 1Thessz 4,13

A 2. Kolozsvári Kódex elején szereplő jegyzetek és praemeditatio

[1r:]

Joannis Bithai

Si pluris manibus nostras accides ad actes.

Intra, si vacuis non oris hospes abi.

Sic vos non vobis mellificatis apes.

Dat cui vult, quod vult, quantum vult, tempore quo vult.

[:Non:] Unctura rotam non[!] tardat Missa dietam.

Pocula Janus amat, sed Febrius algeo clamat.

Martius arva fodit <sed> Apri<lli>lis florida prodit.

Frons et flos nemorum. Maio sunt fomes amorum.

Dat Junius foena, Julio resecatur Avena.

Augustus spicas, September colligit uvas.

Germinat October, Spoliat virgulta November.

Querit habere cibum porcum mactando December.

[2r:] **Praemeditatio**

Felséges, Mindenható Úr Isten, Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak Istene, ki münket az te képedre és hasonlatosságodra teremtettél, te münket halhatatlansággal és dücsőséggel felkoronáztál, te vagy minden szűveknek, veséknak vizsgálója.

Íme, Felséges Úr Isten, az te gazdag irgalmasságodnak sokaságában bizván jöttünk az te Szent Házadban, lélekben és igazságban imádván Szent Felségedet, és orcánk pirulva, szűvünk reszketve, megjelenünk az te dücsóséges színednek előtte, és megvalljuk, hogy mű vétkeztünk Szent Felséged ellen, <teljes> életünknek teljes minden napjában. Vétkeztünk, Úr Isten, |:gonosz szónkkal szándékunkkal, irigységünkkel és rágalmazásunkkal;| szitkos, átkos voltunkkal, gyűlölködésünkkel, haragtartásunkkal etc. És az te parancsolatidnak meg nem tartásával, az mellyekért méltók lettünk volna, Uram, hogy minket egy lábíg eltörlöttél volna az földnek színéről. De nem tekintetted az mű sok méltatlan, háládatlan voltunkat, hanem az te véghetetlen irgalmasságodból ekkédiglen megtartottál. Könyörgünk

alázatosan, Szent Felségednek, Szent Fiadért, az Úr Jézus Krisztusért
töröld el müröllünk minden bűnünknek rútságát, és adjad, hogy
ez mostani órában is élhessünk ez te Szent Fiadtól szeretetett
szent jellel, az te nagy nevednek dűcsőségére, szegény lelkűnknek
űdvességére, Szent Fiadnak érettűnk való halálának örökké való em-
lékezetire etc.

BESZÉDEK

67. (1.) beszéd (K2)

[3r (1):] 1. Concio. Deut. 16. [5Móz 16,18]:

Bírákat és tisztviselőket válassz minden várasidban etc.

Nem elég valamit keresni és megtalálni, hanem ember az mit talált, meg is őrizze és tartsa. Ezért mondá egy bölcs: *Non minor est virtus quam quaerere, parta tueri.*^{†*} Az Isten annakokáért mikor az zsidókat be akarná iktatni az Kánaán földére, nemcsak erőt ada nekik, az mellyel elvonnék és foglalnák az országot, hanem módot is mutata és szaba eleiben, mely által az országnak birodalmában megmaradhassanak. Ez penig az mód nem egyéb, hanem az sok jó rendtartások, és erkölcsök igazgató törvények. Oktatja azért Mózes az meghallott igékben az Izrael népét, mint viseljék magokat az közönséges személyeknek választásában. Vagyon penig beszédének három cikkelye:

Az elsőben inti őket, hogy semmiképpen bírák nélkül, tisztviselők nélkül 1
ne lennének sohol. Az másodikban, mi legyen fő tisztek az bírának, meg- 2
jelenti. Harmadszor az igaz és jámbor bírának jutalmakat megmagyaráz- 3
za. Így szól: *Bírákot és tisztviselőket válassz etc.*

Ha az Izrael népének, kinek az Isten megígérte vala, hogy közötté lakozik és uralkodik, szükség volt az gondviselő, bizony egyéb nemzetnek inkább szükség, kikhez az Isten olyan közel nem járt. De im, halljuk, hogy az Isten ugyan poroncsolja az zsidóknak, hogy bírákat válasszanak.

Innét megtetszik az Pál apostol mondásának igaz volta. Rom. 13. [Róm 13,1]: *Minden lelkek az feljebbvaló hatalmasságoknak alája legyenek vettette. Mert nincs hatalmasság, hanem csak Istentől, és az kik vadnak, őtölle rendeltettenek.*

[3v (2):] Azért az ki az tisztviselőnek áll ellene, az Isten rendelésének áll ellene. De szóljunk erről egy kevés mélyebben. Miért legyen az emberek között szükséges az tisztviselő, magisztrátus? Nyilván vagyon az, hogy semmi sokaság, gyülekezet együtt sokáig nem maradhat valami kötél nélkül, az ki őket öszvekapcsolja, mint az kőlábban, nem maradhatnak meg az kövek egymáson, ha vagy vassal, vagy mésszel öszve nem raggatod őket. Azonképpen az hízat [a. m. tető] az lécen meg nem marad, ha vagy vasszeggel, vagy valamivel oda nem szorítod.

Ha penig az megholt és elevenség nélkül való dolgok meg nem maradnak egymás mellett sokáig kötél nélkül, bizony az eleven és mozgó állatok

* Ov. *Ars am.* 2. 13.

inkább nem, mint az madarat, ha valahova be nem rekeszted, együtt nem lesznek sokáig. De nem illik, hogy ezt csak az külső és megtapasztalható dolgok felől tudjad, hanem azok felől is, az kiket nem látsz. Mert arra adott Isten okosságot, hogy feljebb is elmélkedjék az ember: ne mindenkor visel-tessél csak az érzékenségtől.

Mivelhogy azért látod, hogy az tapasztalható dolgoknak gyülekezetiben szükség valami kötél, minthogy látod azt, hogy az emberek között vagyon társaság és gyülekezet és egymás mellett való megmaradás, tehát bizony szükséges, hogy valami kötél legyen, az ki őket egymás mellett tartja, és nem engedi, hogy elszéledjenek, egymástól elszakadozzanak. De micsoda az kötél? Bizony nem kőfal, kivel bekerítettik az várost. Mert egy az, hogy sok helyen nincsen kerítése az városnak, de vagyon gyülekezet. Más az, hogy igen erőtlen kötél volna ez, mert az ember az kőfalnak vagy az kapuján ki-mehet, vagy az tetején kihághat.

Micsoda tartja tehát együtt őket, hogy ilyen eleven állatok lévén, mint egy ketrecben, együtt lakjanak? Nem egyéb, hanem az törvény, rendtartások és végezések. Ez az kötél, mely az embereket egy társaságban tartja. Mi az oka, hogy az ember nem meri magát gyilkosságban ejteni? Az törvénytől való félelem. Mi az oka, hogy az szomszéd szántóföldét, [4r (3):] szőlejét el nem merjük foglalni? Mert az törvénytől tartunk. Ez tehát az embernek kö-tele, ki nélkül semmi gyülekezet nem lehet.¹ Igen igazan mondta tehát egy pogány bölcs, Demosthenes, *Az törvény*, úgymond, *lélek*.^{*} Mert miképpen az test az lélektől megfosztatván elromol, azonképpen ha törvény nincs az városban, elromol. Tudd-e, az míg az lélek az testben vagyon, minden ízék, csontok jól vadnak, de mihelt az lélek, ki öszvekapcsolja vala őket, kimúlik belőlle, ottan elszakadoznak egymástól, s végre el is senyved. Szintén így vagyon az városnak dolga, azt mondja az bölcs, mert az míg az törvény fennáll, addig jól vagyon dolga, de mihelt elvész, az város nem maradhat meg, mert elrepült az lelke.

De az törvény őmagában igen láthatatlan, erőtlen és néma. Láttad-e valaha, hogy az törvény az piacon sétált volna? Azt hiszem, hogy az tanács-háznál is nehezen találád meg. Tehát hol vagyon az törvény? Papírosra írták meg az decretomát, de az könnyű senkit nem bánt, senkit meg nem szólít. Az bölcs embereknek elméjében vagyon, de azt senki nem látja, és az gondolat senkit meg nem sért, tehát hogy volna, hogy az törvény volna

* A Demosthenésznek tulajdonított mondás a kor számos froilégiumában és prédikációjában szerepelt. A mondás felbukkan több korabeli szerzőnél is, így Ficinónál, Goethalsiusnál stb. A későbbi forrásokban a leggyakrabban hivatkozott gyűjtemények: S. MAXIMUS, *Sermones*, serm. 58; STROBAEUS, *Florilegium*, XLIII, 140. Az idézet pontos forrását nem sikerült azonosítani. A szentenciáról bővebben ld.: *Demosthenis Opera recensuit graece et latine cum indicibus*, ed. Johannes Theodorus VOEMELIUS, PARISIIS, A. F. DIDOT, [1843?], 792.

¹ A sorban és a margón is két vonallal áthúzott karika. Feltételezhetően más lapon szereplő beszúrási jelölése.

kötele az társaságnak és az foglalná őket egyben? Úgy vagy, hogy ha az törvént csak ömagában tekinted meg, alkalmatlan és elégtelen arra, hogy az embereket igazgassa. Mert az emberek testből állanak, azért az láthatatlan törvény őket nem gubernálhatja, hanem láthatóvá kell lenni. Azonképpen hatalmasok, versenyesek az emberek, nem győzheti hát őket meg az erőtlenség papíros vagy gondolkodás, hanem vastaggá és erősökké kell lenni. Az emberek hallás által tanolnak. Azért az néma törvént szólóvá kell tenni. Miképpen lehet az meg? Úgy, hogy ha olyanokat választunk közüllünk, az kik az törvénynek őrzői és kiszolgáltatói lennének.

Kicsodák ezek? Az bírások, polgárok és magisztrátusok. Így az megholt törvény megelevenedik, az erőtlenségből erős lesz, az némából szóló lesz. Azért igen szépen és igazán mondták az régiek: *Lex est mutus magistratus, et magistratus est lex loquens.*[†] Immár ezekből igen világosan megérted az tisztviselőknél szükséges voltokat, mert annélkül az emberi társaság csak semmi, és meg is nem maradhat az [4v (4):] gyülekezet. Nem ok nélkül poroncsolja tehát itt Mózes az Izrael fiainak, hogy minden városokban bírásokat, törvényszolgáltatókat rendeljenek. 1. Ez első cikkelyből elsőben tanoljuk meg, hogy azoknak értelmek nemcsak hamis, hanem hamis, az kik[!] az emberi társaságból az tisztviselőt és magisztrátust ki akarják reszteni, mint az anabaptisták.[†]

Mert ezek nem szeretik az közönséges megmaradást, hanem inkább gyűlölik azt. Méltók most is azok az büntetésre, az kik azt követik. Mert miképpen az ki az meszet, fővenyt ki akarja vájkálni az kövek közzül, oka annak, hogy az kőfal leomoljon, azonképpen az, ki az törvént megszagatja, oka az, hogy az <törvényit> gyülekezeti elbomoljon és elveszen.

Másodszor, innét tanoljuk meg, hogy az tisztviselőknél áll minden gyülekezeteknek, városoknak megmaradása vagy elveszése, mert ha ő az kötelet, az törvént jól megőrzi, éppen, hogy valamint meg ne szakadjon, esmét az gyülekezetnek is jól legyen dolga. De ha az kötélre, törvényre semmi gondja nem lesz, az társaság is meg nem maradhat. Honnat mindezekből eszedben vehedd, miben álljon az magisztrátusnak tiszt és fő gondja, mind azt, miért neveztesse közönséges személynek, mert vigyáz és vagyon gondja arra az dologra, hogy az gyülekezetet egyben kapcsolja és tartja.

Harmadszor, innét tanoljuk meg, hogy az magisztrátus nemcsak szükséges, hanem böcsülletes személy, mert ő az békességnek őrzője, az megmaradásnak oka. Ez az oka, hogy az Írás a bírásokat, fejedelemséget isteneknek mondja Psal. 81 [Zsolt 82,1]: *Áll az Isten az istenek gyülekezetiben. Az istenek között ítél.* Ibidem [Zsolt 82,6]: *Ego dixi dii estis.*[†] Mert miképpen az Isten fő oka mindeneknek és az egész világnak megmaradásának, azonképpen Isten után az bírások okai az megmaradásnak. Osztan miképpen az Istennek hatalma vagyon reá, hogy az kiket akar, megbüntet, az kit akar, megtart, azonképpen adatott az bírásoknak hatalom mind az megbüntetésre, s mind

[†] Cic. Leg. 3.1.

az [5r (5):] megtartásra. Tehát nem ok nélkül hasonlítja, sőt nevezi az Írás ezeket isteneknek, méltók azért az tisztességre, a böcsületre. Valakik pedig vagy meg nem tisztelik, vagy megutálják az tisztviselőket, előttök járókat, de mind Isten, s mind törvény szerént méltók büntetésre és gyalázatra.

Mond Mózes az második cikkelyben [5Móz 16,18]: *Hogy ítéljék az népet* etc. Immár azt jelenti meg, micsoda legyen fő tisztek az tisztviselőknek. Nem ok nélkül mondja egy bölcs,* hogy sem az estvéli, sem az hajnali csillag nem fénlük úgy, mint az igazság.² Mert miképpen amaz az csillagok között, azonképpen ez is az jóságos cselekedetek között leginkább tündöklük.[†]

Noha pedig ez minden rendbeli embereknek szükséges, de főképpen az bírácoknak, nemcsak azért, hogy az bölcsék mondása szerént minden jóságot magában foglal, de hogy enélkül tisztekben semmiképpen el nem járhatnak. Innét vagyon, hogy ez törvénytételről való tudomány, avagy ennek nevéből neveztetik.³ Ez az oka, hogy az Írás mindenkor inkább öszvekapcsolja az ítéletet az igazsággal. [Ez 45,9] *Ítéletet, úgymond, és igazságot cselekedjetek* etc. Mert az ítélet nem lehet igazság nélkül, mert az mi anélkül vagyon, nem ítélet.

Nám, az magyar is azt mondja: törvény s igazság. Esa. 6[0]. [Ézs 60,17]: *Pro Aere offeram Aurum.*[†] etc.

Két dolog kívántatik pedig ahhoz, hogy az bíró igazat ítéljen. Egyik, hogy az igazságot megismerje. Másik, hogy kiszolgáltassa. Ahhoz, hogy megismerje, okosság, bölcsesség és tudomány szükség. Mert egy az, hogy az igazság homályban fekszik nagy gyakorta, s nem minden láthatja meg. Más az, hogy némely ravasz emberek úgy meghomályosítják, hogy nehéz megismerni, hol és mellyik az igazság. Ez az oka, hogy az Írás mindenütt az bírától bölcsességet kíván. Mikor az Mózes ipa, Jetró tanácsot ada neki, hogy bírácot választana az nép között, Exod. 18. [2Móz 18,21] azt mondá: *Keress az egész nép között bölcs férfiakot, kik félik az Istent, az kikben igazság vagyon és gyűlölik az fösvényiséget;* Deut. 1. [5Móz 1,15] azt mondja Mózes: *És választék az egész nép [5v (6):] közül bölcs és nemes férfiakot, kiket hadnagyokká tevék köztetek.* Mikor Salamonnak megjelenék az Isten, azt mondá [1Kir 3,7–9]: *Te, Uram, kiráallyá töttél engem az te néped közt, ki oly számlálhatatlan, mint az földnek pora. Adj azért énnekem bölcsességet és értelmet, hogy ki-, s bejárhassak az te néped előtt, mert kicsoda ítélheti meg az te népedet igazan, az ki ilyen sok.* Érti vala Salamon, hogy az ítlethez bölcsesség kell, azért kíváná azt az Istentől.

- 1 Honnat tanold meg, hogy olyanokat kell választani tisztségviselőknak, az kiknek Isten elmét s okosságot adott, mert az goromba, tudatlan az homályban az igazságot meg nem találhatja, enélkül pedig minden tiszt és magaviseleése semmirekellő. Másodszor kívántatik a bírótól, hogy az igazságot ne csak esmérje, hanem ki is szolgáltassa. Hogy pedig az bíró az
- 2

* ARIST. *Eth. Nic.* V.1129b, 29–31.

² Vö.: 90. (24.) beszéd, K2, 243 (122v).

³ Azaz *ius* és *iustitia*.

igazságot ki ne szolgáltatassa, két dolog tartóztatja: egyik az személyválogatás, másik az ajándék. Ezt azért megtiltja tőlök, s mond [5Móz 16,19]: *Ne nézz személyre, se ajándékra.* Gyakor helyen tiltja az Isten az személyválogatást. Lássuk meg azért, micsoda az személyválogatás. Az személy nem is magát jegyzi az embereket, hanem az környüllök álló dolgokat, mint az szépséget, rút ábrázatot, az szegénységet, kazdagságot, hatalmasságot, erőtlenséget, atyafiúságot, idegenséget, barátságot, gyűlölséget és egyéb efféléit.

Mikor azért az Isten tiltja az személyválogatást, nem azt mondja, hogy egyiket az másiktól meg ne válasszuk, mert enélkül az emberi társaság csak zűrzavar lenne, se hogy ne esmérjük az emberekben ezeket az jegyeket, mert azért vagyunk okosságunk, hanem, hogy az igazságnak kiszolgáltatásában efféle tekintet el ne nyomjon az igazságtól, hanem az kik egyaránt vétkeznek, egyaránt büntessenek.

Mínthogy egyaránt való lopásért az idegent felakasztanád, az városbeli feledet csak kiperengéreztetnéd, így személyválogató lennél.⁴ Nem lőn személyválogató amaz [6r (7):] Zaleukosz, ki mikor olyan törvént tött volna, hogy az ki parázsnaságban találtatik, mind az két szeme kitoljattassék, először is az ő fia találtatik abban az vétkekben, és hogy az törvénynek ereje megmaradjon, egyik szemét ő magának, egyiket az fiának vájátá ki.* Nem lőn személyválogató amaz római imperátor, Manlius Torquatus, ki mikor feje elesése alatt megtiltotta volna, hogy ő híre s akaratja nélkül senki ellenséggel bajt ne víjon, az fiának, az ki az ellen cselekedett vala, fejét veteté.**

Vedd eszedben, hogy az személyválogatás az törvényben főképpen függ nem az vétkeknek meg nem esméretiben, hanem az ki nem szolgáltatásában, azaz mikor látja az bíró és érti az bünt és az büntetést is, de vagy atyafiúságra, vagy barátságra tekintene, nem szolgáltatja úgy, az mint illenék, az törvényt. Az pedig nem személyválogatás, mikor inkább megbüntetik azt, az ki valamely főember ellen vétett, hogy nem valamely közember ellen. Mert itt tekintik meg az bűnnek mivoltát és súlyosságát. Mert nyilván vagyunk ez, hogy többet vétkezik az, hogy az ki bírójára, fejedelmére, atyjafiára támad, hogynem mint az, ki valami köz vagy esméretlen emberre.

Azért ugyan nagyobb büntetést is érdemel, és nem itt vagyunk az személyválogatás, hanem mikor az egyenlő vétket valamire tekintve nem egyenlőképpen büntetik meg. Ez pedig az bírónak bölcsességén áll, hogy jól meglassa, kiknek vétkek egyenlő és kiknek nem.

Második dolog. Az ki az igazságtól eltéríti az bírákot, az ajándék. Azt mondja azért [5Móz 16,19]: *Ne végy ajándékot, mert az ajándék megvakítja az bölcseneknek szemeket és elfordítja az igazaknak beszédét.* Nem szükség erre sok magyarázat, mert mindennap szemünk előtt forog ennek bizonyos volta. Vallyons kinek lehet oly nagy hamissága, kit le nem nyomhatna az ajándékkal? Kinek vagyunk oly nyilvánvaló igazsága, hogy ha hamis gazdag

zdo munus.

* VAL. MAX. Fact. et dict. mem. 6.5.

** TIT. LIV. Ab Urbe cond. 7. 14; 8. 9; VAL. MAX. Fact. et dict. mem. 6.5.

⁴ A mondat után talán kihúzott szó, talán megjegyzés jelölése. Kettős kereszt aláhúzva.

ellen vagyon ügye, elé mehessen véle dolgában? Bizony, igazan mondja itt az próféta [5Mózi16,19], hogy *megvakítja az ajándék az bölcsenek szemeket*, mert vagy az, hogy ugyan nem ügyekeznek rajta, hogy megesmérjék [6v (8):] az igazságot, amikor egyik fél kidugja szemeket, vagy azon elmélkedik, mint szépíthesse az hamisnak dolgát, vagy ha szintén látná is az igazságot, ki nem szolgáltatja. Ezért mondá Salamon Prov. 17. [Péld 17,23]: *Az istentelen kebelében teszi az ajándékot, hogy elfordítsa az igazságnak ösvényit.*

Az igaz bírónak azért az mint az személyválogatástól, azonképpen az ajándéktól is idegennek kell lenni. Ezt akarván, az igaz ítéletnek képét kiábrázolni, kiírni, még amaz [egyiptomi] Thébás városbeliek is azt szokták cselekedni, hogy az fejedelem ül egy zeccel-székbén [a. m. díszes székbén, trónon], de vakon írják [a. m. rajzolják, festik], körülle ülnek az asszessorok [a. m. tanácsnokok], polgárok, és mindenik csonka, előttük vagyon egy oltár, az mely körül ülnek.* Az oltár azt jegyzi, hogy az Istennek igazságára, az hűtre, az kire megesküdtenek, hogy igazságot szolgáltatnak, nézzenek az törvénytételben. Az bírónak vaksága nem azt jegyzi, az mint némellyek bolondul magyarázzák, hogy ha az bíró tudná is a hamisságot, de ha az bizonságok be nem hozzák, hallgasson, és látatlanná, hallatlanná tegye, az mit tud. Mert ez Isten ellen való hamisság.

Hanem jegyzi azt, hogy ne tekéntszen személyre, ne nézze azt, hogy egyik gránátban [a. m. veres, nehéz, drága posztóban], az másik condorában [a. m. durva darócposztóban] vagyon, hanem ha egyaránt vétkeztenek, egyaránt büntesse. A polgároknak csonka keze pengig azt jegyzi, hogy ajándékot ne vegyenek.

Ezekből immár érted, mi legyen az bírának tiszték, tudniillik, hogy igazan ítéljék az népet, az mint újólag mondja Mózes [5Móz 16,20]: *Az igazságot igazan kövessed.* Azt megcselekedheti az bíró s törvénytevő, ha bölcs leszen, és amaz két akadályt, az személyválogatást és ajándékvételt elkerüli. De ezek soha senkiben meg nem találtathatnak, hanem az ki istenfélő. Ez az oka, hogy mind Jetró pap azt hagyá Mózesnek, hogy istenfélő bírát válasszon, mind pengig Jozafát felől azt olvassuk 2 Paral. 19. [2Krón 19,5–6], hogy mikor Júdának minden várasiban bírátot rendelt volna, azt mondá nekik: *Meglássátok, mit cselekesztek, mert nem embereknek, hanem Istennek cselekedetit cselekeszitek, és valamit ítéltek, veletek vagyon és leszen az Úrnak félelme bennetek.* Mert ugyanis az Úrnak félelme ad az embernek bölcsességet. Az mint megmutatja az Salamon példája, kiről odafel szállánk. Job 28. [Jób 28,28] ezt mondta az Isten az embernek: *Íme, az Úrnak félelme az bölcsesség, és az gonosztól való eltávozás az értelem.* Psal. 110. [Zsolt 111,10], Eccl. 1. [Péld 1,7]: *Az bölcsességnek kezdete az Úrnak [71 (9):] félelme.* Az Sirák fia cap. ult. [Sir 51,18–38] azt mondja, hogy az Úrtól könyörgése által nyerte az bölcsességet. Jac. 1. [Jak 1,5]: *Ha valamellyetek bölcsesség nélkül szükkölködik, kérjen az Istentől, ki bővön ad mindeneknek és fel nem veti.*

* A leírás alapja: **DIOD. Bibl. hist. I.48.6.** Lehetséges forrás lehet még Plutharkhosz (**PLUT. Mor. 355A**), aki maga is Diodóroszt idézi.

Az személyválogatástól és ajándékvételtől is csak az Istennek félelme tartóztatja meg az embert, mert az nem mer kedvére törvényt tenni, és nem meri az adományért az igazságot eltemetni, az ki elhitte, hogy az Úr mindeneknek álnokságát jól látja. De főképpen az törvénytevőknek, mert közöttök ül és vélek ítélt, azt mondja Dávid, és elhitte, hogy üdövel számot vesznek tőlle, mint viselte az tisztet. Azért bizony csak az istenfélő alkalmas az törvénytétele és tisztnek viselésére.

Innét az tanóság három: Hogy mikor tisztre választunk valakit, soha semmire inkább ne tekéntsünk, mint az isteni félelemre, ha látjuk, hogy az Istent szereti, az ő igéjét szorgalmason hallgatja, és ez méltó bíróságra, polgárságra.

Ez illyenre reá bízzad mind városodnak gondviselését, mind dolgaidnak, perednek eligazítását. Az ki pedig istentelen, és az ki az Isten törvényét gyűlöli vagy semminek tartja, soha meg ne gondold, hogy az valami jót cselekedjék.

Mert ha szintén valaha valami jót szól, mivel is, nem egyébért cselekedni, hanem hogy hitelt szerezzen magának, hogy annakutánna nagyobb kárral és veszedelemmel cselekedhessék. Minden dologban jó, szükséges az igényesség, de főképpen az közönséges dolognak igazgatásában és az törvénynek kiszolgáltatásában. Igyenetlenség pedig nagyobb nem lehet, mint az kik az Isten dolgában nem egyesek, és az kik egyik az másikat istentelennek, hamis vallásúnak ítélik. Mikor ezek mindenkor szembe vlnak [a. m. vádolva vitáznak], egyik az másik ítéletét, beszédét el akarja fordítani, és azt ugyan valami érdemes dolognak tartja, ha az kivel az hűtben nem egyez, avagy farkasnyakat vonat [a. m. vitatkozik] és véle nem egyez. Efféle visszavonás pedig az közönséges veszedelemnek oka.

Meglássák azért, felnyissák szemeket azok, az kiknek méltóságok és módjok vagyon az magisztrátusnak választásában, hogy egyenes szívű és lelkű embereket rendeljenek az gyülekezetben. Mert ha különben cselekednek, csak zűrzavart szereznek és veszedelmet, kiért mind itt ez világon, mind az jövendő életben Istentől kemény büntetést szenvednek.

[7v (10):] Harmadszor. Szól Mózes az igaz bírának jutalmáról [5Móz 16,20]: *Hogy élhess és örökségül bírhasz* etc. 3. 3tia pars.

Minthogy az ember örül az jutalomnak, és az miben hasznót nem érez, nem örömet munkálkodik, megjelenti jutalmokat az igaz bírának. Kettő pedig az haszon, kit mutogat. Első az élet, *hogy élhess*, úgymond. Nyilván itt Mózes nem szól csak ez világi, hertelen elmúló életéről, mert egy az, hogy nemigen nagy jutalom volna, mert micsoda ez az élet, hanem csak gond, bú, bánat. Nem illik pedig, hogy az Isten az ő híveinek csak ilyen alávaló jutalmot adjon. Más az, hogy nemcsak az igaz bírák, hanem az hamisak is élnek itt ez világon. Tehát nem ígérne az Isten semmi nagyobb jutalmat az jóknak, mint az gonoszoknak szokott engedni, mert noha az hamis bírák ez földön is szégyent vallnak néha és meglakolnak, mint olvasuk amaz Sisamnes felől, kit Cambyses elevenen megnyúztatott és az bőrit az

ítélőszékre vonatta, az fiát tevő helyében bírónak és meghagyá, hogy valamikor abban az székben törvént tenne, az kire vala vonva az atyja bőre, hogy megemlékezne rólla, hogy ha ő is hamissan ítélt, ugyanazon lenne virága.* De azért gyakran ez világon elszaladnak efféle hamis bírák és békességben halnak meg. Nem szól azért itt Mózes ez életéről, ki köz mind az igaz, mind az hamis bíráknak, hanem arról, az kit kiváltképpen ad az Isten az jámbor, istenfélő bíráknak. Mert azt mondja szent Péter cap. 1. Eph. 4.[!] [1Tim 4,8], hogy az <béke>|:kegye|sség mindenre hasznos, és ígéreti vagy on mind az jelenvaló, s mind az következő életre. Dan. 13.[!] [Dán 12,3]: Az kik bölcsenek lesznek, tündökölnek, mint az mennynek fényessége, és az kik igazságra tanítanak, miképpen sokakat az csillagok, mindörökkön örökké.

- 2 Második. [5Móz 16,20] *Hogy örökségül bírják az földet, kit az Isten ad nekik.* Ez immár nézi az külső és testi áldást, mert az Isten noha sanyargatja néha az övéit, de soha teljességesen el nem hagyja. Ezért mondá Dávid Psal. 36. [Zsolt 37,25]: *Iffjú voltam, s megvényedtem, de nem látom, hogy az igaz elhagyatott volna, és az ő [8r (11):] magva kenyeret koldult volna.* Hogy pedig olyan gyakorta emlegeti Mózes azt az földet, az kit ígér volt az zsidóknak, és annak ígéretivel édesgeti őket az Isten törvényének megtartására, oka az, mert az zsidó nép igen nagy éhen és szomjohon[!] várja vala azt az drága földet, az kire 40 esztendeig nem juthattak vala, és értik vala, hogy tejjel-mézzel folyó föld volna. És minthogy az külsőhöz inkább kap az ember, az mint megtapasztalhatjuk, hogynem mint az mit elméjével megfoghat, és későn jövendőben tartja. Ez az oka, hogy ez földön való boldog állapotjoknak ígéretivel serkegeti őket.

Vagy on pedig műnekünk is tejjel-mézzel folyó földünk, ahol az Úr jókedvéből beszállított és megtelepített. Tudjuk azért, hogy Ófelsége úgy teszen itt nyomossá [a. m. hosszú életűvé], és honjunkban[!] úgy áldja meg életünket, ha az igazságot követjük és az ő parancsolatjában járunk. Mert az mit itt az bíráknak ígér, ugyanazt minden híveknek ígéri és ajánlja. Holott azért értjük, hogy minden boldogságunk az Úrtól függ, csak egyedül járunk az Ő parancsolatiban, hogy holtunk után amaz vég nélkül való örömben mi is bemehessünk. Ámen.

* **HDT. Hist. 5.25.** A történet minden 16. századi exemplum-gyűjteményben szerepelt, a magyar prédikációszerzők nagy szeretettel használták. (**DÖMÖTÖR, No. 210.**)

68. (2.) beszéd (K2)

[8r (11):] 2. Concio. Eccl. cap. X. [Sir 10, 1]:

Az bölcs bíró¹ tanítja az ő népét, és az eszesnek urasága szép rend<et>tartással vagyon.

Régi mondás: *Magistratus virum declarabit.*^{1*} Kinek igaz volta nemcsak inét tetszik meg, hogy az tisztviselés sokféle gondokat és vigyázásokat kíván, és ha ki mit tud nyilván, akkor elé kell venni, hanem ebből is, hogy semmi cselekedeti rejtekben nem lehet. Mert az egyéb és magában élő embernek erkölcsét, magaviselését nem sokan <meg> tudják.

De az méltóságban helyeztetett szintén olyan, mint az hegyen helyeztetett város, vagy az asztalon égő gyertya, mindenek látják, és mindennek szemében akad. Azért, ha miben vétkezik, mindjárt akárki is eszébe veszi és megítéli. Nem ok nélkül mondják tehát, hogy akkor válik meg, kiben mi vagyon. Mivelhogy pedig igen késő akkor magát embernek az tisztviseléshez készíteni, mikor immár elé kellene venni, ha mit tudna, [8v (12):] illik mindennek jó idején elmélkedni az tisztviselőknek tisztiról és tulajdonságokról.

Halljuk meg azért, mire tanítson az bölcs ez meghallott igékben: Elsőben megmagyarázza, micsoda tulajdonsága legyen az igaz és jó tisztviselőnek, avagy kicsoda és minemű az, az ki igazán megérdemli az uraságnak állapotját és nevét. Másodszor azt mutatja meg, mely nagy ereje és hathatósága legyen az uraságban helyeztetett személy erkölcsének és magaviselésének. Harmadszor, mi legyen haszna és gyümölcse, minemű[!],² mind az tudatlan, mind az eszes méltóságviselő személy uralkodásának. Így szól azért [Sir 10, 1]: *Az bölcs bíró* etc.

I. Pars.

Két dologban helyezteti az igaz fejedelemnek tisztit: az tanításban és az szép rendtartásban. Meg is mondja, mint vihesse ezeket végben, ha bölcs és eszes leszen. De hogy ezt jobban megérthessük, szóljunk bővebben felőlle. Noha mind az Szentírásban, s mind pogány írásban, sőt az közönséges szóllásnak folyása szerént is gyakorta az bölcsesség és az eszeség egy értelemben és egyért vetetik, de ha valóban megvizsgálod, külömb egyik az másiknál. Mert

* ARIST. *Eth. Nic.* V. 1130a. DIOG. LAERT. *Pitt.* 1.77. PLUT. *Mor.* 811B; SOPH. *Ant.* 1.175. etc.

¹ A szó felett 20. századi piros ceruzás jegyzet: király.

² Másolási hiba.

az bölcsesség áll az elmének éles voltában, az mely gondolkodásokban és külömb-külobb tudományoknak értésében. De az eszeség az erkölcsnek egyenes voltában, magaviselésében és az tisztességes cselekedetekben.

Az bölcsesség áll az igazságnak és hamisságnak értésében. Az igazság az jónak és gonosznak megválasztásában. Illik azért az bölcs embereknek az városokat gubernálni, mert régen is sokféle bölcs az emberi társaságnak gubernálásában forgottak. Solon athénásbeli törvénytudó volt, Chilo[†] Lacedaemonnak [Spártának] fejedelme volt, Periander[†] Korinthusban, sőt azt írja Plato, hogy akkor vagyon az községnek boldog állapotja, mikor vagy urak bölcselkednek, vagy az bölcs uralkodnak.* [9r (13):] Mellyekből megtetszik, hogy nemhogy el kellene az bölcsességet szakasztani az társaságnak gubernálásától, de inkább ez anélkül nem lehet. Ez az oka, hogy gyakorta az Istennek könyve mind az kettőt öszvekapcsolja, mint Gen. 41. [1Móz 41,33], mikor József megmagyarázta volna fáraó álmát, mint vehetné elejit az következő veszedelemnek, így adá eleiben: *Kerestessen, úgymond, fáraó bölcs és eszes férfiakot, <kik> kit egész Egyiptom földének fejedelemvé tegyen.* Salamon is azt kíváná az Istentől [Bölcs 9,4], hogy adjon neki bölcsességet, hogy igazan ítélhesse az ő népét.

Itt is azért az bölcs megkívánja az tisztviselőtől mind azt, hogy bölcs, mind azt, hogy eszes legyen. Igen szépen megmagyarázza pedig mind az két jósnak tulajdonságát, mert azt mondja, hogy az bölcsességgel tanítani, de az eszeséggel szép rendtartást kell az község közt szerezni [Sir 10,1]: *Az bölcs bíró, úgymond, tanítja az ő népét* etc.

Az tisztviselőknak szükség, hogy tanítsák az őalattok valókat, mert néha nagy okát kell adni cselekedetinek, vagy valami jóra szép beszéddel, okossággal kell inteni és az többit elhitetni. Osztán ugyan illendőbb is, hogy szép szóval hajtsa inkább meg, hogynem erőszakkal kényszerítse. De az kinek bölcsessége és okossága nincsen, sem az őmaga értelmét nem tudja kimagyarázni, sem mást az ő értelmére nem tud hajtani. Ezért kívántatik az bölcsesség az bíróban. Ez mellett kívántatik az is, hogy szép rendtartással éljen és moderálja az községet, mert anélkül csak semmi. Erre való pedig az eszeség, mert így szól az bölcs: És az eszesnek urasága szép rendtartással vagyon.

Itt immár nemcsak gondolkodás és beszéd, hanem munka és cselekedet kívántatik, hogy az mit bölcsen gondol és kimagyaráz, azt oszton végbenvigye. Az mely fejedelem ezt az két dolgot megőrizi, az ő tisztiben igazán eljár, és másnak is jó példaadó lehet. Így írja meg az bölcs az igaz fejedelemségre való személyt.

¹ Innét³ az első részből mü két dolgot tanoljunk. Először, hogy az ki uraságot, tisztet kíván, jó dolgot kíván, az mint mondá szent Pál [1Tim 3,1] az püspökség felől, mert az tisztviselés Istennek [9v (14):] rendelése, és amint bővebben megmagyarázok, enélkül az emberi társaság semmirekellő és semmiképpen nem lehet. De az, ki efféle uraságra sóvárkodik, igen jól megrostálja magát,

* PL. Resp. 473d.

³ A margón keresztben áthúzott karika. Talán beszúrás jele.

és meggondolja, ha vagyon-e elég bölcsessége az tanításra, és eszessége az jó rendtartásnak szerzésére. Mert az mint hallád, ez két dolog megkévántatik az tisztviselő embertől. Szép dolog, mikor valakit megböcsülnek, sokan süvegelnek előtte, valamit parancsol, végben viszik, mindjárt meglón. De mi nem könnyen adják azt, nem is minden alkalmas efféle állapotnak viselésére. |:Olyan az tisztesség:| |:Az krokodilus is elfut, ha űzik:|

Olvasom Socrates felől, hogy mikor vette eszébe, hogy némellyek igen vágyottak az tisztviselésre, és némellyek az tanácsok közé akartak számlálatni, szóra fogták őket, és csak gyenge beszéddel addig kérdezkedett tőllek, hogy megmutassa nekik, hogy semmit nem tudnak, sem értnek ahhoz az tiszthez, az kit viselni akarnak, és így amazok megszegyenlvén magokat és előbbi ügyeket vagy teljességgel elhagyták, vagy más üdöre halasztották, mikor ők is osztán alkalmasbak lettek az olyan állapotra.

Ezt cselekedjük azért mi is, és jól meghányjuk-vessük magunkban, mennyére ér az lepel, és mennyére érünk eszünkkel, úgy kívánjuk osztán azt, az mire elegend vagyunk. Második orvosságunk ugyaninnét legyen az, hogy mikor tisztviselőket választunk, tekéntsünk nem fényes köntösére, avagy nemzetségére, gazdagságára, sem valami barátságra, hanem eszére, bölcsességére és belső lelki javára. Mert az gubernálásban főképpen szükség az elme és tudomány, sőt, ennek oly nagy ereje vagyon, hogy még az olyan hivatalokban is, az kikben úgy tetszik, hogy főképpen az külső erősség vagyon, sokkal hasznosb az bölcsesség. Mint az hadviselésben úgy tetszik, hogy inkább kévántatik az erő, hogy nem az ész, de maga bizony ott is hasznos az okosság.

[10r (15):] Vaj, ki sok eszes hadnagyok inkább verték meg okosságokkal, hogynem fegyverekkel ellenségüket. Ezért mondja vala Chabrias hadnagy, hogy félelmesb és rettenetesb az szarvasoknak serege, mikor oroszlány hadnagya vagyon, hogynem az oroszlánoknak serege, mikor számár az hadnagyok. Maga ebben volna ugyan több erősség, hogy|:nem:| mint amabban. Az evezés, úgy tetszik, hogy erővel jár, de azt mondja egy régi bölcs poéta, Titinus: *Sapientia gubernator torquet navim, non valentia*.* Ha azért az ilyen dologban is feljebb való a bölcsesség, mennyivel inkább a községnek igazgatásában.⁴

* **NON. Marc. Comp. doct. 1.19.17. TITIN. Ap. Non. 186. 25.** A mondás más változata: *Sapientia gubernator nauem torquet haut valentia. (TITIN. Com. 127.)*

⁴ A példasor a 104. beszédben is megtalálható. Az első idézet egy Cabriasnak (vagy Chabriasnak) tulajdonított mondás, mely számos variációban létezik. A második idézetet Titiniusnak tulajdonítják. A Cabriasnak tulajdonított mondás a beszédekben is kétféleképpen tűnik fel, egyikben helyet kap egy számár is a szarvasok között. Az „athénásbeli hadnagy” Nagy Sándor születése idején hunyt el. Nagy Sándor említése azért fontos, mert neki is tulajdonítanak egy kísértetiesen hasonló mondást, miszerint *Egy oroszlán vezette báránysereg sokkal félelmetesebb, mint egy bárány vezette oroszlánsereg.* Az, hogy a szövegrészt Enyedi valamiféle idézetgyűjteményből vette, jól mutatja a szöveg formája. Ilyen alakban tartalmazza azt például Nonius Marcellusnak a 15–16. század folyamán többször kinyomtatott gyűjteménye, mely számtalan műhöz szolgált forrásul.

1Reg 16. v. 7.

Nem azt mondom penig, hogy az tisztviselőnek nem illik nemzetesnek lenni, és gazdagnak, mert az igen jó és hasznos az tisztviselő emberben, mert sokat nem vihet véghez az szegény, az mit az gazdag és nemzetes. Ha nem azt mondom, hogy fő tekintet legyen az észre s az elmére, ha az gazdagság és a többi mellette leszen, jó. De ha az elmének okossága meg nem leszen, ha annál gazdagabb és nemzetesb |:nem:| volna is, nem méltó az tisztességes állapotra. Jobb egy bölcs szegény, hogynem egynéhány goromba gazdag. Mondanád örömet, olyant keresnénk, azmineműt mondasz, de ha nem találunk, megyünk. Ugyan ne remélje senki, hogy olyant találhaszon sohu, az kiben semmi fogyasztás nem volna. Ha azért szinte olyant nem találunk, az mineműt keresünk és kívánunk, mégis keressünk olyant, az kiben kevesebb fogyasztás vagyon. Mert az mint mondja egy pogány bölcs: *Nemo sine crimine vivit.*^{†*} Látjuk ezt az mostani veszett világban is, hogy egyik inkább szegényli az gonoszságot másnál, és némely idegenb a gonoszságtól, hogynem mint valaki.

Tekéntsünk kétfele azért, és az kit látunk, hogy közel jár az igazsághoz, az kit az Isten jobb lelkiemérettel és több bölcsességgel és eszességgel látogatott meg, az olyant válasszuk inkább előljáróvá, hogynem mint az gorombát, ítélet nélkül valót. Nem oly elvetett fiai vagyunk [10v (16):] mi is az Istennek, hogy sohu közüllünk nem volna tisztre (való) méltó, csak hogy az külső tekintetre ne nézzünk.

2da pars.

2. Az második részében beszédének mond az bölcs [Sir 10,2]: *Az minemű az népnek bírása, olyanok az szolgál is etc.*

Mint Salamon Pro. 29. [Péld 29,12]: *Az mely fejedelem örömet hallgatja az hazugoknak beszédét, minden szolgálai istentelenek.* Cicero lib. 3. azt írja *De Legibus*,^{†**} hogy valaminemű az városnak elei és az főrenden valók, de olyan az egész község is. És az vétkes fő népek nemcsak azért ártalmasok, hogy őmagok gonoszok, de hogy egyebeket is megvesztnek, és többet ártanak példájokkal, hogynem bűnökkel. Ez felett ugyan azt írják: *Totus ad exemplum regis componitur orbis.*^{†***} Mert ugyanis némely <ugyan> azt véli, hogy ugyan <nem> jó, valamit cselekeszik az őelőtte való és méltó azt követni.

Innét micsoda immár az tanóság? Ez, hogy holott látjuk, hogy ilyen ragadó és hatható az tisztben, fejedelemségben helyeztetett embereknek erkölcsök, jól kétfelé tekéntsünk, mikor előttünk járót választunk az tisztre, kinek akarják, hogy minden erkölcsé, magaviselése az egész országra, városra kiterjedjen. Jó az, hogy bölcs, eszes legyen, de ha erkölcsében, magaviselésében nem dicséretes, alkalmatlan az méltóságra, mert min-

* EUR. Hipp. 615.

** CIC. Leg. 3.31.

*** A korban elterjedt, Claudianusnak tulajdonított mondás.

den erkölcsét kiterjeszti az községre. Vallyons s mi tevé Izrael országát bálványimádóvá? Nemde nem az-e, hogy [2Krón 10,13–19] egy küs fizetés-től megijedvén és Roboámnak kemény feleletin megbosszonkodván és[!] Jeroboámot tevék királlyá, ki őket az igaz Istennek esméretitől elvoná, mely osztán lőn utolsó veszedelmeknek oka.

Vajha csak egyebek felől olvasnók és hallanók ezt, nem⁵ mü magunk szenvednők. Ezelőtt csak húsz esztendővel említették volna előtted az jezsuitát, nem tudtad volna, ha ördöge, madár-e, folyóvíz-e. Sokan vagyunk, kik gyermekkorunkban soha sem barátot, sem misét nem láttunk [11r (17):] vala, nem tudjuk vala, micsoda az szentes víz etc. és egyéb efféle Isten ellen való bálványozás. De úgy tetszik, hogy immár nemcsak látjuk, hanem naponként fiaink is tanolják és kapják, hogy csak hasznot, tisztességet, uraságot kaphassanak utánna. Illyen nagy ereje vagy az előttünk járó példájának. Az mi penig az országban leszen, az városban is az szokott lenni. No azért mind ország, s mind város, s mind⁶ föld népe olyan tisztet válasszon, az kinek magaviselése, erkölcsse, esze, elméje helyén leszen.

Mert ha egyszer fejedelemmé, tisztté választod, bizonynal higgyed, hogy úgy kell táncolni, az mint az sípot fújják mindennek, késő osztán bánkódni az elmúlt, visszahíhatatlan dolgon. Ezek mind arra valók, hogy az fejedelemség és tisztviselőnek választásában szemesek legyünk és ne csak belebotoljunk, hanem jól meghányjuk-vessük magunkban, mi következhetik belőlle, ha imezt vagy amazt felemeljük, lásd meg, ha bölcs-e vagy eszes-e, ha jó módjával moderálhatja-e az gyülekezetet s országot. Mert bizonynal elhiggyed, hogy nem játék, sem álmodozás volna az tisztbeli embert választani, és ha az Isten arra hitt, hogy az választók közt légy, lelkiismeretedet, Istenedet megtekénts és szorgalmatosan könyörögj és elmélkedjél, hogy adjon oly elmét, gondolatot, hogy olyra menjen voxod [a. m. voksod, szavazatod], az ki az közönséges hasznot, csendes megmaradást és mindeneknek előtte az Istennek tisztességét és nevének dicsíretit kövesse és szeresse. Mert ha külömben cselekeszel, bizony az Isten is megront, és te is késén [a. m. későn] kezded bolondul jajgatni gorombaságot [a. m. ostobaságotat].

3tia pars.

Következik harmadik része beszédemnek. S mond az bölcs [Sir 10,3]: *Az bolond király elveszti az ő népét etc.*

Ez igékben immár azt adja előnkben, micsoda haszna és gyümölcse vagy az jó és gonosz fejedelmeknek uralkodásának. Vedd eszedben penig, hogy noha sok egyéb jutalmi is vadnak az jó [11v (18):] és gonosz gubernálásnak, itt emlékezik az Sirák fia csak arra, az mi fő, kit hogy megérthess, tudjad, hogy az fejedelmek, mind az pogány s mind az Szentírás-

⁵ *nem nem* (szókettőzés)

⁶ *s mind s mind* (szókettőzés)

ban, az pásztorokhoz hasonlíttatnak, és annak nevezetnek: ποιμένας λαῶν [a. m. a népek pásztorainak].⁷ Az Ūristen is gyakorta az prófétáknál, kiváltképpen Dávidnál és <Ecz> Ezékielnél mondja magát az ő népének pásztorának [Zsolt 23,1; Zsolt 80,2; Ez 34,11]. Krisztus Urunk is Jo. 10. [Jn 10,11] pásztornak híja magát.

Mert miképpen az jó pásztornak <fejedelemnek> az tisztí, hogy az ő nyáját oltalmazza, jó helyeken legeltesse, azonképpen az jó fejedelemnek tisztí az, hogy az ő alatta valóit oltalmazza, táplálja és megsokasítsa, többítse, ne apassza országát. Nagyobb vétket azért az fejedelem, tisztviselő nem cselekedhetik az ő hivatalja ellen, mint ha az ő alatta valóit elveszti, megnyomorítja és elfogyatja. Valahul azért az nép nem épül, látod, hogy nem sokasodik, hanem inkább pusztul, tudjad, hogy nincs ott jó fejedelem, úr és tiszttartó. Immár innét könnyű megérteni az második cikkelt [Sir 10,3]: *De az eszeseknek értelmek miatt megsaporodnak a városnak lakói.*

Mert ha az bolondság oka az pusztulásnak, az eszeség oka leszen az gyarapodásnak. Az eszes gondviselők alatt pedig szaporodik az nép, mert olyan helt [a. m. helyen] az gazdag nem meri megnyomorgatni az szegént, az hatalmas az erőtlent. Az gonosztevők megbüntettetnek, de az jámboroknak tisztességek, böcsülletek vagyon. Ezt pedig ugyan te magad megtapasztalhad, hogy az mely országnak, városnak eszes előtte járója vagyon, az nép bővelkődik. Azt olvasom Athénás várossa felől, hogy mikor jó tanács és gondviselői voltak, csak az egy városban több volt tízezer háznál. Most pedig Konstantinápoltól elválva, talám egész Görögországban sem találnál annyi népet, mint akkor csak az egy városban. Több példákat is hozhatnék elő Magyarország felől, de most nem szükség.

[12r (19):] Summa, hogy mind boldogságok, s mind veszedelmek az országoknak Isten után függ főképpen az fejedelmeken, bírákon, az mint érted. Mindezekből azért fő tanóságunk az, hogy az Istennek hozzánk való jókedvének jele ez, hogy nekünk azt megengedte, hogy ünnen, közüllünk olyan tisztet, fejedelmet választhatunk, az mineműt szinte szeretünk. Meglássuk tehát, hogy az Isten ajándékával jól éljünk, azaz ne tartsuk játéknak az fejedelem, bírák választását, mert ezzel magunknak mind boldogságot, s mind veszedelmet hozhatunk. Tanoljuk meg hát, az Isten ígéje mint írja előnkben az bírákat, fejedelmet, azt hallád, hogy annak bölcsnek, eszesnek kell lenni etc. Azért meggondoljuk, kit választunk, mert valamineműt választunk, de annak erkölce kiterjed, vagy jó vagy gonosz legyen. Az míg azért kezünkben az gyeplő, szabadságunkban vagyon, kétfelé tekéntsünk és jó idején mit kelljen cselekednünk, meggondoljuk. Ámen.

⁷ A kéziratban szereplő alak: ποιμενας λαων. A kifejezést ld. pl. **HOM. II. 2. 243. PHIL. Prob. 31.**

69. (3.) beszéd (K2)

[12r (19):] **Concio. Die Nativitatis Domini Jesu Christi. Luc. II.**
[Lk 2,1]:

És lőn az napokban poroncsolat adaték ki.

Hogy az régi fejedelmeknek szokások volt ez, hogy születéseknek napját mind őmaguk, s mind az alatta való népek megillették [a. m. megünnepelelték], nemcsak az pogánok históriájából, hanem szent Máté írásának 14. cap. [Mt 14,6] megtetszik. Plato az perzsaiak felől azt írja, hogy valamely nap az királyok fia születik, de azon az egész országban innep vagyon, és azután az meddig él, születés[ne]k napját esztendőnként nagy örömmel megillik.* Sőt, még az pogány bölcsek közül is voltak olyyak, kik az ő mestereknek, az kiktől neveztettenek, születése napját annuatim [a. m. évente] megillették. Senki hát az keresztyéneket méltán nem kárhoztathatja, hogy az ő királyoknak, mestereknek, az kinek nevérol ugyan hívatatnak is, születéséről bizonyos üdőben megemlékeznek. Mert az egy hála[a]dásnak neme.

[12v (20):] Mi is azért az keresztyénekek nem kárhoztatandó példáját követvén értekezzünk, és halljunk az mü Urunk, Jézus Krisztus születéséről, melyet szent Lukács igen szépen megír.

Noha peng ez csak história, de mindazonáltal tanóságunknak okáért osszuk három részre. Az első részében írja meg Urunk születésének idejét, helyét. Az másodikban az angyaloknak ez felől való bizonságtételeket. Az harmadikban némünemű [a. m. néminemű] pásztoroknak tudakozásokat. Szóljunk rend szerént ezekről, és lássuk meg ez históriáknak megértése felett micsoda tanóságokat vehetünk innét magunknak.

Az születésnek igéjét imez igékben írta meg az evangélista [Lk 2,1]: *És lőn az napokban* etc. usque ad [Lk 2,4] *ascendit a Joseph* etc.

Elsőben szóllok az igéknek magyarázatjáról. Azután, mit kelljen azokból tanolnunk, megmondom. [Lk 2,1] *Lőn*, úgymond, *az napokban* etc., azaz üdőtájban, mikor immár János Baptista született volna, és nevednék mind idejében, s mind elméjében, az mint ezelőtt való igékben megírja szent Lukács ide feljebb [Lk 1,57–80]. [Lk 2,1] *Poroncsolat adaték ki Augustustól*. Nem szükség sok szóval szóllanom az császár felől, mert igen köz dolog, és akárki is elegend hallott felőle, de mégis vagy két szóval megmagyarázom, kicsoda volt.

* PL. Alc. I. 121c.

Az rómaiaknak birodalma, kinél sem hatalmasb, sem nagyobb nem volt, három rendbeli fejedelemségtől gubernáltatott. Mert először az rómaiaknak is, mint egyéb nemzetségeknek, királyok volt, és egymás után hét király regnált köztök, úgy kétszáz <44esz> 44 esztendeig, azaz 244. De mikor az utolsónak fia égtelen gonoszságot cselekedett volna, feltámoda az község és kikergeték az királyt az városból mind fiával együtt, és megesküvének, hogy soha Rómában királyt nem szenvednek, hanem esztendőnként két főbírákot választottak, kiket consuloknak híttak, és ezek bírták, igazgatták az római impériumot 462 esztendeig.

Ekkor esmét változás esék az városban, mert Julius császár, ki egyik vala az fő római tanácsok közül, megharagvék az tanácsra, és nagy haddal jöve Tráciából (az hol 8 [13r (21):] esztendeig vala tisztartó) Rómára, és hazáját megvevé, az tanács elfutamék előle, és hadat gyűjte. Pompeiust tevék hadnaggyá, és Thessaliában megütközének, öszvevívának, de Juliusnak szolgálá az szerencse. Azért csak ő lón az római birodalomnak ura.

Ez azért megváltoztatá az consuloknak méltóságokat, azt cselekedé, az mit ő akara. Nem hivatá ugyan magát királynak, hogy ne láttassék az rómaiaknak esküvése ellen viaskodni, de azért nemkülömben lón, mint egy király, és ugyan királyi módra viselé magát, de csak három esztendeig lehete az uraságban, megölék az tanácsban. Ennek vala egy nem természet szerént való fogadott fia, jóllehet, anélkül is atyjafia vala, rokona vala, kit híttak Caius Octavi<anusnak>|:usnak:|, Nagy Octavi<anusnak>|:usnak:|. Ez lón második fejedelem Julius után, noha sok hadak, vérontások után kaphatta az uraságot, de végre mikor beüle székiben, igen szép módjával viselé magát, úgyannyira, hogy az tanács nemhogy reá támadott volna, mint Juliusra, hanem inkább egyenlő akarattal mindenben böcsüllék, és nevezék Augustusnak, mely annyit teszen az deáki nyelven, mint szentséges, böcsülletes, megszenteltetett, azaz kit nemkülömben kellene tisztelni, mint egy istent. Sőt, ugyan oltárokot raktak neve tisztességére, és áldozatokat töttek neki. Horatius: *Jurandasque tuum quem nomen ponimus aras.*^{†*}

Ez azért az Augustus császár az, ki felől itt emlékezet vagyon, kinek uraságának 42. esztendejében parancsolat adaték ki, hogy megrovassék [a.m. összeíratassék] ez világ.

Itt két dolgot kell eszünkben vennünk: Elsőben, micsoda ravasz volt az. Másodszor, mit kell érteni ez világon. Vedd eszedben azért, hogy ez az rómaiaknál szokás vala, hogy minden ötöd esztendőn az városnak népét megszámlálták, és megszámlálták, ki mint él, mennyi marhája és jószága vagyon, kiből megtetszik az városnak mind pénze, s mind ereje, s mind magaviselése, s mind penig száma, az ilyen megszámláláskor penig néha semmit sem vettek senkin, néha valami bizonyos summáskát poroncsoltak, hogy ki-ki adjon. Az ilyen szokást penig nemcsak Rómában tartották meg, hanem egyéb alattok való országokban is, nem annyira az adószedésért,

* HOR. *Epist.* 2. 1. 16.

mint hogy tudhassák az ő birodalmának erejét, tehetségét, hogy mikor [13v (22):] vagy adót kellett reájok vetni, vagy hadat támasztani, jobban tudhassák, kihez mennyi birodalom vagyon, és kitől mennyit kelljen várni. Ez igen szép és bölcs rendtartás volt, kit most is nem volna gonosz követni.

No, azért ilyen rovást, megszámláltatást parancsolt vala Augustus akkor, és meghatta vala, hogy levélben tetetnék mind magoknak nevek, s mind gazdagságok, jószágok, mind az egész világnak. Így szól az evangélista, avagy követvén az közönséges szóllásnak formáját, az melyben az rómaiak az világnak fejedelmének hívattatnak vala. Mert ha Alexandert világbírónak híuk, inkább megérdemlik ezt az rómaiak, mert csak harmad, vagy negyed részt sem bírt Sándor, mint ezek. De ha igazan akarunk szóllani, ugyan nem bírták azért ezek is az egész világot, mert sem Júdeát napkeletre, sem az szaracéneket délre, sem egész Németországot északra, sőt, még ezt az mü országunkat sem bírták azok akkor.

Mert azután sok esztendővel Traianus hajtotta ezt az földet az római birodalom alá. Szól azért így az evangélista, avagy nézvén az rómaiaknak kevélységükre, kik ez világnak fejedelmének hitták magokat, és az község szokott hízelkedő beszédére. Avagy ekképpen is magyarázhatjuk az igéket. Gyakorta ez egész világ, ez egész föld vetettetik egy bizonyos országnak vagy tartománynak határáért, mint azt írják az három evangélisták, hogy Krisztus Urunk kénszenvedésekor az egész földön volt az napnak besötétedése, noha¹ az mint az tudós emberek igazán magyarázzák, csak Zsidóországban volt. Itt is azért érthetjük az egész világon vagy az római impériomat vagy csak Szíriát és az napkeleti tartományokat.

Mond tovább az evangélista [Lk 2,2]: *Ez első rovás lőn, mikor Szíriának tisztartója vala Cyrenus.* Itt is két dolgot kell eszünkben vennünk. Elsőben, ha Szíriának tisztartója volt Cyrenus, melyért kellett Júdeának is megrontatni, miért Júdea nem Szíria? Erre könnyű az felelet, mert Szíria igen szélyes [14r (23):] ország, és ahhoz volt kapcsolva Júdea, ki ahhoz képest csak egy tartomány vala, azért az, ki annak parancsolt, azon bírta Júdeát is.

Másodsor, tanulnunk kell, ki volt ez az Cyrenus, ahol ezt vedd eszedben, hogy szent Lukács görög nyelven írta az evangéliomot, az görög bötűkkel pedig nem mindenkor írhatják meg igazán az római neveket, mert az görögnek nincsen Q, hanem az helyett élnek Kával. Ez azért az római tisztartónak igazán nevezetett P. Sulpitius Quirinusnak, ki consul volt Rómában az városnak építése után 741 vagy 742 esztendőben. Ennek azért igazán Quirinus, nem Cyrenus neve.

Továbbá, ez rovás felől emlékezik és bővebben ír Josephus⁺ lib. 18. cap. 1. Mond végre szent Lukács [Lk 2,3]: *És mennek vala mindnyájan, hogy megrovassanak*² etc. Ezt úgy értsed, hogy az rómaiak nem jártak mind faluról falura, hanem voltak Júdeában, sőt egész Zsidóországban fő-fő városok,

* JOSEPH. AJ 18.1–23.

¹ maga (tollhiba)

² megrotassanak (tollhiba)

mintegy székhelyek, ahova tartott és hallgatott az vidék, mint szinte egyéb és az mi országunkban is, azért poroncsolták vala, hogy ki-ki az ő székhelyére és nemzetségének fővárosában menjen és ott adja be nevét. Azt mondja azért az evangélista, hogy minden künnföldiek, vidékiek siettenek az fő-fő városokban, ahol tudták, hogy be kell vallani neveket. Ez az igéknek bötű szerént való magyarázatja, melyben megírja az evangélista Krisztus Urunk idejét.

Immár lássuk, micsoda tanóságok adatnak innét előnkben. Elsőben azért innét azt tanoljuk meg, hogy holott ilyen szorgalmatosan írja meg az szent Lukács Krisztus Urunk születésének idejét (és az mint meglátjuk), az helyét is. Innét eszünkben vehetjük ez históriának igaz voltát, hogy nyilván nem valami <hüvelyet> álmodt hüvelyez, hanem valóban meglött dolgot, mert minden cikkelit és környülálló dolgait úgy írja, hogy akárki is eszében veheti, hogy nem agyában gondolta, hanem az meglött dolgoknak módját beszéli. [Lk 2,1–2]: *Akkor, úgymond, mikor Rómában Augustus császár uralkodik, és mikor Quirinus Szíriában tisztartó volna.* Ennek pedig esztendejének akkorbéli idejében, mikor Szíriát és Júdeát megszámlálnák és megrónák. De nagyobb dologra nézett itt általán fogva az evangélista, az miért [24 (14v):] ilyen szorgalmatosan írta meg idejét az Jézus Krisztus születésének. Ez pedig az oka (ki leszen második tanóságunk innét), hogy ezzel meg akarta jelenteni, hogy akkor, az üdőben született az Jézus, az mely időre igazított volt az Isten, hogy megadja az Messiást.

1. *prophetia de Christo.*

Kiből nyilván megérthetné minden, hogy az Jézus, az Mária szülötte leszen az Istennek eleitől fogván megígértetett Messiása. Kit hogy jobban megérthess, egy kevésbé bővebben kell felőlle szólni. Gen. 49. [1Móz 49,10] Júda felől Jákob így prófétált vala: *El nem vetettetik Júdatól az királyi pálca, sem az törvénytudó az ő lábai közül, míglen eljő az Siló* [a. m. örömet adó, uralkodó], azaz az Messiás, és ehhez gyűlnek az nemzetségek. Mely igékben nyilván mondja Jákob, hogy valamikor Júda nemzetéből elfogy az királyi méltóság, azaz mihelt abból az nemzetből nem választhatnak az zsidók fejedelmet, mindjárt eljő az Messiás.

Ezt pedig az históriákból igen könnyen megmutathatjuk, hogy Dávid királytól fogva mind Heródesig el nem fogyott az királyi méltóság az Júda nemzetből. Mert noha az babilóniai fogságban király nélkül voltak, de mégis ott voltak fő tanácsok, kik igazgatták és tanították őket, az Júda nemzetből valók. Onnat mikor megszabadulának, Zorobábeltől fogva esmét mind az Júda nemzete uralkodott az Makkabeusokig. Ezek is pedig anyjukról Júda nemzetből származtak vala. De ezek után lón idegen fejedelem, és kiszakada az uraság Júda nemzetiből, mikor Heródes lón királlyá, ki idumeus nemből vala.

Ekkor kelle azért eljőni az Silónak, az Jákob jövendölése szerént. Hogy azért az evangélista meg(írná)mutatná, hogy az Jákob prófécijának ideje eltölt volna, említi az római császárt, ki Júdeának poroncsolt. Kiből megtett, hogy Júdatól elvétellett az királyi pálca és az törvénytevő. Mert noha

Heródes regnál vala akkor Júdeában, de az rómaiaktól hallgat vala, és azoknak ad vala adót. Azért kétképpen vesztették vala el az zsidók az királyi pálcát, mert Heródes is idumeus vala, és ennek is, mind őnekik az rómaiak parancsolnak vala, ideje vala tehát, hogy eljöjjön |:immár:| az Siló.

Az második prófécia, kire nézett itt az evangélista, meg vagyon írva Dan. 9. [Dán 9,24]. Mert mikor az Dániel az több zsidókkal az babilóniai rabságban volna, és az hetven esztendő elközelgettek volna, mellyek után megprófétálta vala az Jeremiás, hogy megszabadulnak az rabságból, könyörög az Istennek Dániel, megjelenik neki Gábriel [15r (25):], és az többi között így szól neki: *Hetven hetek vadnak elvégezve az szent város felől, hogy elvégeződjék az vétek, és vége legyen az bűnnek, és megtisztíttassék az hamisság.* Mely prófécia sok magyarázatot kíván, de én szöllok csak arról, az mi néz ez mostani leckére. Nyilván vagyon az minden írásmagyarázónál, hogy ez igékben Gábriel nemcsak azt jelenti meg Dánielnek, az mit ő kíván vala, azaz mikor szabadulnak meg az rabságból, hanem azt is, mikor jő el az Messiás, és mikor leszen vége az zsidók birodolmának, és Jeruzsálemnek utolsó elpusztulásának, mely után többé soha fel nem építtetik. Azt mondja pedig, mindezek nem haladnak tovább 70 heteknél, hanem ez hetekben mindezeknek meg kell lenni.

Itt először azért azt kell megtudni, mit kell érteni az héten, és ebben is mindnyájan mind egyetértenek az zsidó<k> rabbinusok s mind egyebek, hogy itt az héten nem kell csak az hebdomada[†] napokat érteni, mint Lev. 23. v. 15. [3Móz 23,15],[†] hanem kell érteni esztendőket, azaz egy napon kell érteni egy-egy esztendőt, az mint Lev. 25.[!] v. 8. [3Móz 15,8].[†]

Azért az számlálás szerént az hetven hetek tesznek 490 esztendőt. Azt mondja pedig az angyal, hogy ez hetven hetekben, mikor elmúlik hét hét és hatvankettő, azaz 69 hét, akkor adatik meg az Krisztus, és azután megöletik, az 69 hét pedig az megszámlálás szerént teszen 483 esztendőt. Itt immár vagyon az magyarázók között külömbiség, honnat kell elkezdni <az> ez heteknek és esztendőknék számlálását. Mert némelleyek azt mondják, hogy kell elkezdni Sedékiásnak 4 esztendején, Nabukodonozornak 12 esztendejében, mert Jeremiás akkor prófétálta meg, hogy 70 esztendő eltelvén esmét megszabadulnak az rabságból, az Jeruzsálem megépíttetik. Némelleyek pedig azt mondják, hogy ez számlálást kell akkor kezdeni, mikor Cyrus király szabadságot ada az zsidóknak, hogy hazamenjenek, de az véghez nem mehe az Cyrus halála miatt. Némelleyek kezdik számlálni az Artaxerxes Longimanus második esztendejé<ben>től fogva, mikor Zorobábelnek szabadságot ada, hogy minden nemzetével Júdeában menjen és megépítse az Templomot.

Ez külömbségnek pedig oka az, mert az angyal beszédét mind az három magyarázathoz illehetni. De akármelleyiket kövessük, de mindenik az Jézus idejében telék be. Mert ha [15v (26):] Sedékiástól fogva kezdjük számlálni, telik az 490 esztendő be szintén az Jézus kénszenvedésének idején. Ha Cyrustól kezdjük, szintén az Krisztus születésekor telik be. Ha Artaxerxes

idejében, szintén az Krisztus keresztségekor. Miképpen könnyű ezeket az históriákból megbizonyítanunk.

3tia prophetia de
Christo.

Summa, hogy akkor, aztában tölt be Dániel próféciájának ideje, mikor Krisztus Urunk élt, vagy Betlehemben született. Harmadik prófécia: az Krisztus születésének idejéről Esa. 66. [Ézs 66,7]: *Minekelötte vajúnnék, szüle, és minekelötte az fájdalom reá jöne, szüle.* Ki hallott ehhez hasonlót? És ki látott ehhez hasonlót? Ez mondást még őmagok, az bölcsek, az zsidó rabbinusok így magyarázzák, hogy minekelötte eltöretik Jeruzsálem Temploma, és az utolsó veszedelem reá jöne, annakelőtte születik meg szabadítója, azaz [:az:] Messiás.

De immár régen elrontatott Jeruzsálem Temploma, tehát szükség, hogy még annakelőtte született legyen az Messiás. Több efféle próféciákat kaphatnék elé, de mostan elég ez. Mindezekből most ez az mű tanóságunk, hogy holott az prófétáktól megíratott üdő, az kiben születetni kellett az Messiásnak, régen elmúlt. Tévelyegnek az zsidók, az kik most is várják még, és azt merik mondani, hogy még el nem jött. Ha pedig az prófétáknak beszédt vetik elejekben, némellyek csuda bolond magyarázatokkal el akarják fordítani, de ha ki megtekénti, igen könnyű hamisságokat eszekben venni, hogy csak csavarognak. Némellyek azt mondják, hogy az Isten Paradicsomában tartja, és akkor küldi el, mikor akarja az Messiást. Némellyek azt mondják, hogy Babilóniában vagyon. Némellyek azt írják, hogy Rómában az bélpoklosok közt ül. Némellyek azt mondják, hogy ez világon most is csak széjjel búdosik, és csak azt várja, hogy az Isten parancsoljon neki, hogy megszabadítsa az Izrael fiait az rabságból.

Efféle bolondságokat mikor látna egy fő rabbinus közöttök, kit Moyses Aegyptusnak[†] hínak, és azt is meglátná, hogy az üdők eltölte, nem is akarná az mű Jézusunkot Messiásnak ismerni, azt mondta, hogy nem tudott hova lenni. *Jaj, úgymond, azoknak az lelkeknek, az kik [16r (27):] számlálják az Messiás eljövételének idejét.* *Mű pedig ez ellen azt mondjuk: Jaj azoknak, az kik az megadott Messiást nem esméri, és az kik az Jézust Isten Krisztusának vallani nem akarják, hanem megszidalmaznak és megkáromolják. Mert az zsidók Talmudja rakva az mű Jézusunk ellen való átkokkal.

Ez legyen elég az Jézus születésének idejéről. Szóljunk immár az helyről [Lk 2,4]: *Felmene pedig József is Galileából.*

Mondám, hogy ez rovásnak idején az fő-fő városokban az vidékből az nép [:takarodott:] [a.m. összegyűlt], hogy könnyebben számláltatnának meg és íratatnának be. Názáret pedig csak valami elvetett városocska vala, az mint megtetszik csak az Nátánaelnek mondásából is Joan. 1. [Jn 1,46]: *Názáretből lehet-e valami jó?* Ha pedig kérdenéd, mi volt az oka, hogy ilyen alávaló helyen akarta az Isten, hogy az ő Messiása felnevelkedjék, az fő oka az többi között az volt, mert meg vala az prófétától jövendöltetve, hogy az Messiásnak názáreusnak kell hívattatni, az mint meg vagyon írva Matt. 2.

* *Sanhedrin 97b.*

[Mt 2,23]. No, azért egy nyomorult faluból kellett az széles helyre, városba menni Józsefnek [Lk 2,4]: *Mene pedig Betlehemben, Dávidnak városában.* Tudni kell pedig, hogy Zsidóországban két Betlehem volt. Egyik Izraelben, kiről emlékezet legyen Jo. 19. [Józs 19,15]. Másik pedig Júdeában, és azért választja meg az evangélista, mikor így szól [Mt 2,5]: *Júdeának Betlehemében.* Más névvel pedig ezen város nevezetik Efratának. Mint megtetszik Gen. 48:35. [1Móz 35,19] et cap. 48. [1Móz 48,7]. Majd pedig mind az két nevezet egy értelemben legyen. Mint az Betlehem annyit tesz, mint kenyérnek háza, az Efrata pedig bőséget, vagy termettséget jegyez. Ezt itt az evangélista nevezi Dávid házának. Mert Isai, az Dávid atya itt lakott, és ő is ott lőtt ez világra, és ugyanott temettetett el is, mint ezek nyilván vadnak 1Reg. 16. [1Sám 16,1; 1Sám 16,18] et 17. [1Sám 17,12; 1Sám 17,58], Act. 2. [Ap-Csel 2,29].

Duplex Betlehem.

Akarta pedig az Úr Isten, hogy Betlehemben születtesék az ő Messiása, mert így vala megprófétálva, az mint majd bővebben megmondom. De sem József, sem Mária akkor nem gondolták, mikor elindulának. Azért ennek más okát adja az evangélista [Lk 2,4]: *Mert, úgymond, Dávidnak házából és nemzetségéből való vala.* Innét megérthetjük, hogy ez gyűlésben nem annyira néztek az városnak közel voltára, mint az nemzetségre, és az mely városban volt valakinek több [16v (28):] atyjafia, és rakonsága[!], és az mely hazája volt, oda ment. Mert József is azért ment Betlehemben, hogy az Dávidnak maradéki, kik közül ő is vala, abban az városban lank vala. Nemcsak egyedül ment pedig, hanem Máriával, ki terhes vala, kitől és mi módon esett volt Mária terehben [a. m. teherben], megírta ide feljebb cap. 1. [Lk 1,26–38]. Szent Máté is cap. 1. [Mt 1,18–25], tudniillik. Csudálkozhatnak pedig, hogy ilyenkor feleségét is főképpen elvitte vele, mi volt az oka. De ez profécianak be kellett teljesedni, hogy az Messiásnak Betlehemben kelljen születetni. Az miképpen az következő igékben megírja az evangélista [Lk 2,6]: *És lön, mikor ott etc.*

Így írja meg szent Lukács Urunk születésének helyét, hogy tudniillik Júdeában, Betlehemben és az jászolyban születetett. Immár lássuk meg, műmagunknak micsoda tanóságot vehetünk ez igékből.

Elsőben, szükség elmélnünk József és Mária személyéről. Ime, azt mondja az Írás, hogy királyi nemből és Dávid király házából valók voltak, de mégis nagy nyomorult állapotban éltenek, úgy, hogy csak hazájokban sem lakhattak. József ács vala, és mindennapi kézi munkájával táplálja vala háza népét. Innét azért tanuljanak az nagy nemből valók, az kik az ő nemes életekkel dicsekednek, vaj, ki hamar eleshetnek az uraságból, és nyomorult állapotra juthatnak. Viszontag vizsgálják magokat, az kik böcsülletes állapotról szegény állapotra jutottak. Az Úr nem feledkezik el az ilyenekről, sok fő emberek valának még az Dávid nemzetéből, de nem azoktól akará az ő Messiását születetni, hanem az nyomorult ács feleségétől.

Második tanóságunk leszen az Mária személyéből, ki noha igen nehéz terehvel vala, de mégis urával messzeföldre mene, hideg télben. Ne gondold

penig azt, hogy ugyan az császár poroncsolatja kényszerítette őtet arra, mert szinte elég lött volna arra József, ki az ő családjának feje vala, és könnyen megmenthette volna, ha szintén kényszerítették volna is, hogy mind feleségétől elmenjen.

De ennek fő oka, mondom, hogy volt az Istennek bölcs tanácsa, ki az próféciák szerint azt akarta, hogy az ő Messiása Betlehembben születtesék. De azért Mária nem arra nézett, mikor urával útra indula, hanem őtet erre kényszerítette vagy urához való szereteti, vagy penig az szükség, mert talám ura távollétében semmi gyámola nem lött volna, azért nem akara elszakadni urától, ki betegségében segítséggel lehetne neki.

3. [17r (29):] Itt azért vagyon az igaz házásoknak példája, kik egymásnak nagy hűséggel és szeretettel tartoznak. Harmadik tanóságunk: Mi az oka, hogy az Isten az ő szerelmes Messiását ilyen nyomorult állapotban és helyen akarta születtetni? József egy szegény ács vala, laknak penig egy nyomorult faluban, Názáretben. Betlehem is penig nemigen friss [a. m. élénk, élő] város vala, mert Joan 17.[!] [Jn 7,42] ugyan falunak neveztetik. Míkeás is próféciájának cap. 5. [Mik 5,1] azt mondja, hogy az Júda ezer városi között legküsebb. De itt is nem lőn csak szállások is, hanem az jászolyban nyavalyásul lőn ez világra az Messiás.

1. ratio. Mint kellett
ilyen alacson helyen
születni az Krisztusnak.

Ennek első és fő oka ez, hogy megmutassa Isten, hogy ő nem emberi erő által szokott élni az nagyságos dolgainak véghezviteliben, kiket sok számtalan példakkal megmagyarázhatnánk az Szentírásból. Mózes, Józsué, Gedeon, Dániel és egyebek példájából. Azért az evangélium hirdetésére is, és az ő jókedvének ez világon való kiterjesztésére is nem valami fő embereket, hanem szegény nyomorultakat választta, az mint szól szent Pál 1 Cor. 1. [1Kor 1,26]: *Tekéntsétek meg, atyámfiai, az tü hivatalotokat, mert nem sok bölcssek test szerént* etc. Mert ugyanis ilyen természeti vadnak az embernek, hogy ha valamit véghezviszen, igen örömet magának tulajdonítja, hanem ha látja, hogy teljességgel alkalmatlan reá, és semmi módja nincs benne, akkor osztán szokta megismerni az Istennek segítségét.

Ez azért az oka, hogy az Úr az nyomorultakat szokta gyakorta, nem az gazdagokat választani az fő hivatalra. Erről ad hálát Mária is az Istennek [Lk 1,51]: *Hatalmason cselekedék, úgymond, az ő karjával, és az kevélyeknek szívök gondolatját elsélyeszté.*

2da ratio.

Második oka ennek az, hogy az ő szerelmes fiának példájában akart az Isten minden nyomorúságban élőket vigasztalni, hogy békességben tűrhessek az szegénységnek terhét. Vadnak oly gyenge és lágy természetű emberek, hogy ha egy kús nyavalya vagy szegénység találja, mindjárt elhagyják magokat, keseregnek, sőt, gyakorta átkozódnak is, és azt kiáltják, hogy Isten elfeledkezett róllok.

[17v (30):] Ez ilyen panaszkodó emberek tekéntsék meg Urunk életnek folyását, és lássák meg, ha ők nyomorultabbak, vagy az ő fejek, az Krisztus volt. Ím, hallod, mind az szülei minemű gyönyörűségben éltenek, mind őmaga minemű palotában született ez világra. Azután Heródes meg akará

ölni, futva szalada Egyiptomban. Azután való életét³ gyakran hallottad, hogy csak annyéra való hajléka sem volt, ahova az fejét lehajtsa. Tudod, mi-nemű szörnyű, hamis ítéletű halállal ölték meg, maga ez oly szerelmese vala az Istennek, hogy minden teremtet állatok fejedelmének, sőt, az angyalok felett felmagasztaltaték, és mind mennyen, földön hatalom adaték neki.

Jobb vagy-e te az te üdvezítettődnél? Tehát szégyelld meg magadat, és ha az Isten szegénységgel látogat, szenvedd békével, téged is megkoronáz, ha békével szenveded ez világnak háborúinak habjait.

Utolsó tanóságunk mégis ez leszen az zsidók ellen. Mert az mint <az utolsó> |:az első:| cikkemben megmutatók az üdők folyásából, hogy az Messiás megadatott, az helynek mivoltából is ugyanezt könnyen megmutathatjuk. Nyilván vagy az, hogy Mikeás próféta megjövendölte vala, hogy az Messiás Betlehembben születik. Mert így szól cap. 5. [Mik 5,1]: *Te Betlehem Efráta, küsebb vagy Júdának ezeri között, tebelölled jó ki az Hadnagy.* Hogy ez próféta az Messiásnak születéséről szóljon, az zsidók is önnönmagok vallják. Mert mikor Heródes kérdené őket, hol születnék az Messiás, azt mondanák, Betlehembben, és ezt az próféciát hozák elé. Azonképpen Jo. 7. [Jn 7,41] így szólnak vala egymás között az zsidók: *Némellyek mondják vala, vallyon Galileából jő-e az Krisztus, az míg az földet zsidók lakták, az Dánielnek maradéki?* Sőt, az több erős fundamentumok között ez nem alábbvaló, az kiből megmutathatjuk, hogy eljött az Messiás, és az mű Jézusunk volt az, kinek megölésiért pusztítottának el, és ez földön elszéledtenek. Mert soha semmi okát nem <tudták> tudják sem őmaguk, sem más adni ez hosszú rabságoknak ennél egyebet. Sem Egyiptomban, sem Babilóniában nem voltak soha olyan nagy, hosszú rabságban.

[18r (31):] Miért hát, hogy az Isten meg nem szabadítja őket? Nám, nem bálványimádók, nám, váltig szolgálják, tisztelik az Istent, Egyiptomban, Babilóniában, mégis volt prófétájok, elöttök járó fő emberek. Most sohol semmi nincs. Mellyekből bizony megtetszik, hogy egyéb oka nyomorúságoknak bizony nem, hanem hogy az igaz Messiást az ő elejek megöleék, ezek most is káromolják, szidalmazzák. De bizony elhiggyék, hogy az míg az hitetlenségben lesznek és az Jézust Messiásnak nem vallják, soha az ő rabságoknak vége nem leszen, ha még ezután ez világ 15 ezer esztendő tartana is.

Mű azért az hűtölen nemzetségeknak vakságokat kárhoztatván ismerjük meg az Istennek igaz voltát, ki az mint régen az próféták által megígérte volt, meg is adta az ő Messiását ezelőtt másfélezer esztendővel, Augustus császár uralkodásának 42. esztendejében. Ki született Szűz Máriától Betlehembben, az jászolyban, az mint igen szépen az evangélista előnkben adá, és megmagyarázá. Ámen.

³ *életed* (tollhiba)

70. (4.) beszéd (K2)

[18r (31):] De nativitate Jesu Christi. Ex eodem loco. [Lk 2,8]: 4
Concio 4.

És valának azon tartományban Pásztorok etc.

Noha mind az üdőnek megszámlálásából s mind az helynek megjegyzéséből, kikről régen az próféták írtanak vala (az mint tegnap mutogatók),¹ könnyű lött volna mindennek megismerni, hogy az Jézus leszen az Istentől megígértetett igaz Messiás, de ennek bizonságára ugyan mennyből is követeket bocsátta Őfelsége, kik által megizente és hirdettette az ő szerelmes fiának születését, az miképpen az históriának második részében megírja az evangélista.

1. Az második részének pengig 3 cikkelye vagyon. Elsőben írja meg szent Lukács azokat az embereket, az kiknek először izente meg az Isten angyala által az Messiásnak születését. Másodsor angyalnak örvendetes hírmondása íratik meg. Harmadsor az sereg angyaloknak éneklések és hálaadások.

[18v (32):] Prima pars.

Így szól: *Valának*, úgymond, *pásztorok azon tartományban etc.* Itt kérddhetnéd: Mi az oka, hogy az Isten nem valami fő renden való embereknek, hanem pásztoroknak izeni meg az Messiás születését?

Cur pastoribus et non primatibus nunciat.

1. ratio.

Noha ezt az kérdést odafel alkalmasint megfejtők, ahol megmagyarázóok, miért akarta az Isten ily szegény és nyomorult állapotban adni ez világra az ő szent Fiát, mert ezzel meg akarta Őfelsége mutatni, hogy Őfelsége nem az kevélyekben, hanem az alázatosokban gyönyörködik, mindazonáltal itt ehhez több okot is rakhatnánk. Mert elsőben, mivelhogy az jászolyban lött vala ez világra az Messiás, illendő vala, hogy elsőben is az pásztorok látogatnák meg, mert ők szoktanak vala olyan helyen forgódni, nem valami fő emberek.

2da ratio.

Másodsor, mert ha ez valami fő embereknek esett volna fülökben, kihirdették volna, Heródesnek megmondották <vala> |:volna:|, s általán fogva megölette volna mindjárást, az miképpen azután való cselekedetiből megtetszik. Akkor pengig az elfutásra, búdosásra az beteg asszonyállat alkalmatlan vala. Jobb volt azért rejtekben lenni egy kevéssé az dolognak. De azért, mint nem akarta Isten, hogy ilyen örvendetes dolog menyei bizonság

¹ Utalás a 69. (3.) beszédre.

nélkül legyen, megizente, de az szegény alázatosoknak, kik igen ki sem hirdethették, és ha hirdették is, nem hitték, mint olyan alávalóknak, szavokat. Innen azért tanoljuk meg, hogy az Isten gyakorta az ő bölcs titkait, tanácsit elébb jelenti meg az szegény renden valóknak, hogynem mint az gazdagoknak; Az mint mondja Krisztus Urunk Matt. 11. [Mt 11,25], *Atyám* etc. Ahol pedig azt írja az evangélista, hogy ezek az pásztorok vigyáztak, azaz éjjeli strázsaállással őriztenek juhokat, ezzel arra akar megtanítani, hogy az Isten, noha az alázatosokat szereti, és az küsedeknek jelenti meg az ő nagyságos dolgait, de nem az tunyáknak, hanem az vigyázóknak, és az kik az ő hivataljokban szorgalmatosan eljárnak. Mint hallád ezek felől, hogy még éjjel is nem aludtak, hanem szorgalmatosan őrizték nyájukat.

Innét azért tanoljuk meg, hogy ha részesek akarunk lenni az Istennek jókedvében, és az ő titkos dolgát kívánjuk, hogy minekünk megjelentse, ne rejtelkedjünk, hanem vigyázzunk, tisztünkben szorgalmatosan eljárjunk, úgy leszen, hogy [19r (33):] megteljesedik az rajtunk, az mit ír az pásztorok felől az evangélista.

[Lk 2,9] *Íme, az Istennek angyala megállta mellettük* és etc. Mely szerelmes fia volt az Jézus az Istennek, az többi között csak innét is megtetszik, hogy minden dolgaiban sereg angyalt bocsátta. Fogontatását is angyala által izente meg. Ím, születését is az jelenti meg. Hogy Egyiptomban fússanak, angyal mondá meg Heródes előtt azt is. Mikor az ördög megkésérté, angyalok járulának hozzá. Kénszenvedésekor az kertben angyal biztatá. Angyal mondá feltámodását. Angyalok jelenének meg mennyben felmenésekor is.

Hogy pedig ilyen nagy fényességben jelenik meg az pásztoroknak az angyal, tanoljuk meg, hogy azokhoz közel jár |:mind:| az Isten, s mind az angyalok, az kik az ő hivataljokban híven és igazan eljárnak, mint ezek. És igazan mondja szent Dávid, hogy tábort járnak az Istennek angyali az istenfélők körül, és ha szintén testi szemekkel nem látják is mindenkor, de azért ugyanott vadnak, mint az Elizeus históriájából nyilván kitetszik.

*Psal. 34. c. 39.*¹

*4 Reg. 6.*²

Secunda pars.

2da pars.

Következik immár az második cikkel, az angyal beszéde. És mondá nekik [Lk 2,10]: *Ne féljete!* Három dolgot jelent ez igékben az angyal. Elsőben megbátorítja őket, mert ez ugyan szokás, hogy az angyaloknak megjelenések félelmet hoz az embereknek szívökben, mint megtetszik [Bír 6] Gedeonnak és [Bír 13] Manoáh, Sámson atyjának históriájából. Sőt, [Lk 1,11–12] Zakariás megijede, mikor az angyal megjelenék az oltáron neki. De mindenkor meg szokták bátorítani az angyalok az megijedteket, hogy inkább eszükben tartsák, mint mondanak. Azonképpen szólla Zakariásnak is az angyal [Lk 1,13]: *Ne félj*, úgymond, *Zakaria*, mert meghallgattatott az te könnyörgésed.

1.

¹ Zsolt 34,8

² 2Kir 6,8–24

Gábrriel azt monda Máriának [Lk 1,30]: *Ne félj, mert kedvet találtál az Istennél.* Itt is azért azt mondja: *Ne féljeteK.* És okát adja [Lk 2,10]: *Mert innen hirdeteK nekteK* etc. Illik ugyan embernek örülni, mikor jó hírt hall, de inkább ha az nemcsak egy vagy két embernek hasznát, hanem sokaknak hasznát, azaz jóvát és az egész népnek megmaradását nézi. Értsed pedig itt az egész népen az zsidó nemzetséget, mert ezekhez küldeteK főképpen és elsőben az Krisztus, az mint szent János írja [Jn 1,11]: *Az övéi közé jöve.* Őmaga is azt mondá [Mt 15,24], nem [19v (34):] jött hanem az Izrael házából eltévedett juhokért. És ugyan megtiltá az apostoloktól, mikor az evangéliumnak hirdetésére elküldte őket, hogy az pogánok és szamaritánusok közé ne mennének. De mivelhogy az zsidók nem akarák őket venni, és az mint szent Pál mondá, méltatlanokká tevék magokat az Isten kegyelmének² elvételére úgy lón osztán, az Krisztus az pogánoknak Krisztusa. De ez azután lón.

2. Másodszor megjeleni az nagy örömet az angyal [Lk 2,11]: *Ma születetteK, úgymond, nekteK üdvezítőtök.* Mind idejét s mind nevét s mind helyét megmondja az született Jézusnak. Az üdöt jelenti meg: *ma született,* vagy ez mai napon. Holott mü két dolgot vegyünk eszünkben.

1. Elsőben, hogyhogy mondja az angyal, hogy ez mai nap született, ha akkor éjjel vala, mert ide fel azt mondá, hogy éjjel vigyáznak vala. De erre könnyű megfelelni, mert az éj az naphoz számláltatik, mikor azt mondjuk, hogy harmadnapig volt valaki imitt vagy amott, odaértjük az éjet is. Más az, hogy az zsidók napnyugot után szokták elkezdeni az napot, és az éj mindenkor az következő naphoz való. Azért napnak mondja az éjet is, mert [az:] az éj az következő napnak része vala. Másodszor, innét azt tanoljuk meg, hogy csak ez küs igécskéből is *ma,* meghamisíttatik az pápások értelme az Krisztus felől, mert ha azon az napon születtetett az Krisztus, nem örökkévaló. Szembe vlnak hát az pápások az angyallal. Mert ók azt mondják, hogy öröktől fogva születtetett az Krisztus. Az angyal azt mondja, hogy *ma,* azaz akkor, mikor az angyal mondá.

De ezt az ellenvetést csak hamar elfejtik, egy rések vagyon, kin azt tudják, hogy hamar elszaladnak. Azt mondják, hogy bezzeg *ma,* azaz mikor az angyal mondá, született az Krisztus embersége szerint, de istensége szerint öröktől fogva született, mintha öröktől fogva lehetne, az, az mi születtetik. Mely mondás annyit teszen, mintha így szólnál, ez az templom öröktől fogva építettett, mely beszéd elbontja önnönmagát, mert mikor azt mondod, hogy építettett, azzal azt jelented, hogy kezdeti volt; mikor azt mondod, hogy öröktől fogva, azt jelented, hogy soha nem építettett. Szintén azonképpen, mikor így szólnak, öröktől fogva született, egyik igével [2or (35):] felfordítják az másikat, mert az mi születik, kezdeti vagyon annak, és nem öröktől fogva való. De ezt most hagyjuk hátra, térjünk az angyal szavára.

² *kegyelmérenek* (tollhiba)

Azt mondják azért az pópások, hogy az Krisztus ma is született, de öröktől fogva is, amúgy embersége szerént, imígy istensége szerént. Mert az Krisztus két természetből áll. Mely ő vallásokból az következik, hogy az Krisztus nem éppen és teljességgel születetett akkor, hanem csak egyik része, azaz az embersége. Tehát így kellett volna szólni az angyalnak: Ma születetett az Krisztus embersége. Vagy ma született az Krisztus embersége szerént. Avagy az mint ők szoktanak szólni: Ma testesült meg az Fiú Isten. De nem így szól az angyal, hanem az ép és egész Krisztusról szól. Ma született az Úr Krisztus, tehát nemcsak egy része, hanem teljességgel éppen akkor született, az mint szól az angyal.

De itt esmét más rések vagyon, vagyon, hogy az születést tulajdonítja az angyal az egész Krisztusnak, de ez vagyon per Communicationem Idiomatum,[†] szóllásnak módjával, az mi csak egyik részéhez illenek, az egésznek tulajdonítatik. Illyen az háromságosok vallások, rakva efféle akadályokkal, és heában való gondolt okoskodásokkal, mert mind emberi találmány, ez illyen embersége szerént, istensége szerént Communicatio Idiomatum, és egyéb efféle sok számtalan haszontalan tövissek, melyek által el akarják fordítani az Írásnak együgyű magyarázatját. De ez ő okoskodások heábanvaló|:sága:| is³ innét is megtetszik, hogy sokan még öközüllök is, az kik sok üdőtől fogva az iskolában tanolnak is, s tanultanak is, nem értik, micsoda az Communicatio Idiomatum, hanem csak az tudóssa.

Immár hiszed-e, hogy az angyal illyen filozófiát akart beszélni az vak paraszt mezőn vigyázó pásztoroknak? Vallyons tudták-e ezek, micsoda az Communicatio Idiomatum, bizony nem hiszem, hogy öközöttök is oly szentelen [a. m. szemtelen] valaki, |:az ki:| azt merné vallani, mert az angyal tudja vala ezeknek együgyű elméjeket, és igen világosan és nyilván beszéle vélek, hogy megérthessék. Tehát mi is úgy értsük, az mint az angyal mondta, hogy tudniillik az egész Krisztus éppen születetett, és az mi innét következik, higgyük, hogy az mi Krisztusunk bizonyos üdőben született [20v (36):] Szűz Máriától, nem öröktől fogva az Atyának állatjából.

Tertia pars. Specialis.

3tia pars.

Harmadszor, jegyet is és jelt ad az angyal az pásztoroknak, az kiről megismerjék az született Messiást [Lk 2,12]: És leszen, úgymond, *nektek jeletek, találtak egy gyermekecskét bepólván etc.*

3.

Hogy ezek az pásztorok azt ne ítéljék, hogy csak valami álomlátás legyen, ugyan külső jegyet is ad nekik, az kiből bizonynal megtudhassák, hogy igaz az, mit nekik hirdetett. Következik az második részének harmadik cikkele, az kiben az sereg angyaloknak örvendetes énekléseket írja meg⁴ az evangélista [Lk 2,13]: *És hirtelen lón <talála> az angyal|:lal:| mennyei seregnek*

3tia pars.

³ heában való okoskodások is (szócsere)

⁴ énekléseket írja meg örvendetes (szócsere)

1. *sokasága* etc. Itt elsőben azt vegyük eszünkben, az emberi nemzethez mely nagy szeretettel lennének az angyalok, az mint mondja Krisztus Urunk, hogy nagy örömök vagyon egy bűnös embernek megtérésén mennyben. Ki innét is megtetszik, mert noha tudják vala, hogy nem nekik született <vala> az Messiás, az mint mondja szent Pál Heb. 2. [Zsid 2,16], *Nem az angyalokat, hanem az Ábrahám magvát vette fel*, de mégis szép, vigasságos éneket mond, örülvén az földön lakozó embereknek boldogságán.

Honnan tanoljuk meg, hogy mi is ne bosszonkodjunk, hanem inkább vigadjunk másnak jó szerencséjén és boldog állapotján.

2. Másodszor, magyarázzuk meg az angyal énekét. Annak két cikkele vagyon. Az elsőben hálaadás és dicsíret vagyon. Az másodikban az Krisztus születésének haszna jelentetik meg. Mondanak azért az angyalok [Lk 2,14]: *Dücsőség magosságban az Istennek*. Itt azért tanoljunk meg, hogy minden dologban dicsérni, magasztalni kell az Istent, hogy mindenek az ő nevének tisztességére essenek. Mert Őfelsége ez világot s az benne valókat azért teremttette, hogy az ő neve, hatalmassága mindenekben fénljék [a. m. tündököljék]. Azért erre kell mindent igazítani, mint egy utolsó végre. Ez az oka, hogy itt is az angyalok az Messiásnak születéséért dicsérik az Istent.

Erre inti azután <is> Krisztus Urunk is az apostolokat [Mt 5,16]: *Világossodjék, úgymond, az ti világosságtok*. Szent Pál 1 Cor. 10. [1Kor 10,31]: *Vagy esztek, vagy isztok, [21r (37):] vagy mit míveltek de mindent az Isten nevének tisztességére, dicsíretire cselekedjétek*. Dávid is ezt éneкли [Zsolt 115,1]: *Nem nekünk, Uram, nem etc.*

2. Az másik részében ezeknek jelentik meg az Krisztus születésének hasznát. *Ez földön békesség* etc. Ézsaiás az Messiást híja békességnek fejedelmének. Micsoda békességet szerzett, hozott legyen pedig az Krisztus az embereknek, ez minap meghallád, mikor amaz ígét magyarázóik meg [Jn 14,27]: *Az én békességemet*. [Jo. 14.:] Akkor meghallók, hogy az jelenvaló életben legnagyobb békesség az belső és lelki csendesség, ki az embert minden ezvilági háborúk ellen megerősíti, az jövendő életben pedig minemű boldogságos békesség leszen az híveknek, ugyanakkor Ézsaiásból megmutatók [Ézs 9,5; Ézs 11,6]. De mindezek felett vagyon mégegy békesség, az kit hozott az Krisztus születése, kiről így szól szent Pál Rom. 6.[!] [Róm 5,1]: *Megigazítottván azért az hűt által, békességünk vagyon az Istennél az mü Urunk Jézus Krisztus által, ki által vagyon menetelünk hűtben az kedvességhez, az melyben állunk* etc. Mert nyilván vagyon az, hogy az Isten Urunk születésekor megharagutt vala az bűnökért mind az zsidó nemzetre, <s mind> és azért adta vala pogány kézben, s mind az pogánokra, kik elei-

Vide con. 65. 2da triacas⁴ Jo. 14.⁵ Békességet hagyok, az én békességemet]. Vide Loca Matt. 8. v. 19. 1Pet. 2. v. 23. Luc. 23. v. 34.

¹ Mt 5,16

² Zsolt 115,1

³ Ézs 9,6

⁴ Utalás a 2. triacas 65. beszédére.

⁵ Jn 14,27

től fogva fertelmesség és bálványimádásban éltek, és az igaz Istennek sem törvényit, sem esméretit nem vették vala etc. Ez Krisztus által való hűtben penig mindenekkel megbékéltetett az Isten, mind az zsidókkal, s mind az pogánokkal, valakik ennek névben hívének, az mint szól szent János [Jn 1,12–13].

Jo. 1.

Ez azért, az miről itt énekelnek az angyalok, hogy az emberekhez jóakarátja jelent meg az Istennek. Mert az kik annakelőtte ellenségi valának az Istennek, ezáltal jókedvében jutnak vala. Ez azért az Messiás születésének drága és fő haszna, melyet nagy örömmel énekelnek az angyalok.

*Utilitas Christus
nativitas.*

Tertia pars. Generalis.

Következik immár az egész históriának harmadik része, holott az pásztorok példájában az igaz keresztyén embereknek tisztí mint egy tükörben előnkben adatik, mert az mint innét megtetszik, főképpen három dolog kívántatik az igaz, hű embertől. [21v (38):] Első, hogy higgyen. Másik, hogy vallást tegyen. Harmadik, hogy az Istennek tisztességére nézzen. Mindezek megtaláltatnak az pásztorokban, mert mikor így ír szent Lukács [Lk 2,15], *És lón, mikor elmenének tőlök etc.*, ez igékből megtetszik, hogy ezekben az pásztorokban hűt volt, mert az angyal beszédét nem tartják tréfának, sem valami ravasz gondolkodással nem erőtlenítik meg, nem mondják azt, de talám csak álmunkban láttuk, tetszett, de nem úgy volt, hanem mint fő dolgról, tanácsot tartnak egymás között.

Innét mü azt tanoljuk meg, hogy ha valamikor valami véletlen dolog történik, olyat látunk vagy hallunk, az ki közönséges szokásunk ellen vagyon, kevélyen ne utáljuk meg, azzal ne mutassuk elménknek élességét, hogy azt meg tudjuk hamisítani, hanem jól menjünk végre, vizsgáljuk meg, ha ugyan úgy vagyon-e. Miképpen ezek tanácsot tartnak egymás között. De mivelhogy vadnak avagy¹ oly puha emberek, kik az igazságnak megértéséért semmit fáradni nem akarnak, avagy mondják ugyan szájokkal, de szívökkel nem hiszik, hogy megmutassa az evangélista azoknak igaz hütöket, azt írja felőlök, hogy sietséggel elmenének.

Honnat mü két dolgot tanoljunk meg. Elsőben, hogy az Isten és az igaz hűt nem rest és tunya embert, hanem elevent kíván, az ki munkáját nem szánja. Másodsor, hogy noha az pásztoroknak oly nagy gondjok vala az ő nyájokra, hogy még éjjel is vigyáztak melletek, mert netalám ez vala minden keresetek és marhájok, de mégis, hallván ezt az örvendetes izenetet, hírt, odahagyák barmokat és sietve elmenének az Messiás[t] keresni és látni. Mert ugyanis ez az hű ember tisztí. [Mt 6,33] *Először keressétek az Istennek országát etc.*

De vallyons ilyenek-e ez mostani emberek, kik keresztyéneknek tartják magokat? Elhagyják-e kereseteket, külső dolgokat, hogy az üdvességnek

*Exod. 13. Deut. 6. Vide
quid mandavit Deus
filiis Israel.*

¹ avagy avagy (szókedvezés)

igéjét és az Isten Messiását az jászolyban, azaz az Istennek házában megláthassák? Nemde nem tü vagytok-e az kik azt mondjátok: No, nem ad nekem az prédikáció ennem? Ha én az prédikációra járok, sok dolgom múlik el. Csak egy tyúkodnak elveszését [22r (39):] nem nagyobbnak tartád-e, hogynem mint egy prédikációnak elmúlását?

Bizony, nem tanultál az pásztoroktól, kik minden marhájokat, életeket csak Isten számára mindjártást odahagyták, csakhogy láthatnák az Istennek Messiását. Hogy pedig efféle hűt és fáradság nem haszontalan, hanem az Isten meg szokta tökélleni az jó hűtű embereknek reménségeket, megírja az evangélista [Lk 2,16]: *És megtalálák, úgymond, Máriát, Józsefet és az gyermeket az jászolyban* etc. [Lk 11,9] *Keressétek és megtaláljátok azt, mondja Urunk. Szent Pál [1Kor 15,58]: Az tü munkátokat az Úrban* etc. Ez azért az első, az mi kívántatik az keresztyén embertől: az hűt, s az hűt mellet való fáradság, kit az Isten meg szokott áldani. Másodsor kívántatik az vallástétel, mert az mint mondja szent Pál [Róm 10,10], *szüvel kell hinni az igazságot, de szájjal kell vallani*. Illyennek valának ezek az pásztorok [Lk 2,17]: *Látván pedig a gyermeket, kihirdették az beszédet, mely mondatott vala* etc.

Luc. 11. v. 9.

Rom. 10. v. 10.

Nem jó az megesmért igazságot elrejtteni, hanem egyebeknek is eleiben terjesztetni, az mint Krisztus Urunk Matt. 10. [Mt 10,27]: *Az mit nektek sötétben mondok, azt világosságban beszéljétek, és az mit titkon szóllok, hirdesétek az ház tetejéről*. Efféle igazságnak hirdetése pedig soha nincsen haszon nélkül, mint itt mondja az evangélista [ApCsel 2,7]: *És mindnyájan, az kik hallják, csudálkoznak vala rajta, az miket* etc. Minden újság csudálkozást hoz az embereknek szüvökben, mert mikor Pál prédikál vala Athénásban, Act. 17. [ApCsel 17,21] [...] ² És noha jó az csudálkozás néha, mert annak, az mit csudálunk, okait örömet tudakozzuk, ezért mondta egy bölcs, hogy az csudálkozás nemzette az bölcsességet,^{*} de nem jó itt csak megállani, hanem az csudálkozás után jó elmélkednünk, az mint írja az evangélista Mária felől [Lk 2,19]: *Mária pedig* etc.

Vala, úgymond, min elmélkedni Máriának, mert megemlékezhetett, miket beszéllett vala neki az angyal ez gyermek fogantatásakor, azokat azért az pásztor beszédével és csudákkal öszvevetvén elmélkedett, gondolkodott, sőt ugyan elhihette bizonyoson, hogy ez az Istennek megígértetett Messiása. Ennek példáját azért mi is követvén, az mit egyszer hallunk, ne felejtjük el, hanem szorgalmatosan elmélkedjünk felőlle, és ha [22v (40):] hozzá hasonlót hallunk, az előbbivel öszvevessük, és ekképpen az igazságnak megesméretire könnyebben juthatunk.

* **PL. Th. 155d.**

² A másolatból feltételezhetően kimaradt egy (vagy két) sor, melyben a kéziratban leölt bibliai idézet volt. Így tartalmilag pótolni lehet a hiányt a hivatkozott lokuszból [ApCsel 17,21]: *Az athéniaiak és a bevándorolt idegenek ugyanis egyébbel sem töltötték az idejüket, mint azzal, hogy valami újdonságot mondjanak vagy halljanak.*

Harmadik tisztí az igaz keresztyéneknek az, hogy magasztalják az Istent, mint az pásztorok [Lk 2,20]: *És visszatérének, úgymond, az pásztorok mag[asztalván].*

Immár az második példánk ez mai evangéliumban, hogy minden dolgunkban mindenkőről kell magasztalnunk, dicsérnünk az Istent, mert ezt cselekedék az angyalok is, az mint meghallók. És, hogy ezt kelljen cselekednünk, ide feljebb bővebben megmutattuk. Mi is azért kövessük ezeknek példájokat, dicsérjük az Istent, ki az ő ígéreti szerént az igaz Messiást elküldé, nemcsak az zsidó népnek, hanem ez szélyes földön lakó pogánoknak megvilágosítására, és kinek általa befogada münket is az ő fiának gyülekezetiben és az szenteknek társaságában, hogy az ő igaz esméretit és szent akaratját nyilván érthetnők, és az szerént minden életünknek folyását rendelhetnők az mü lelkünknek örök üdvességére, és az ő szent nevének dicsíretire. Neki legyen tisztesség és dicsőség mindörökkön örökké. Ámen.

71. (5.) beszéd (K2)

[22v (40):] Concio 5. 2 Cor. 5. v 7.[!] [2Kor 5,17]: De nova creatione.

Ha ki annakokáért az Krisztusban vagyon, új teremtés.

Ez igéknek előtte [2Kor 5,1–16] szent Pál azon disputál, hogy noha az próféták ez világ előtt elvetett személyek és nyomorultak, de mindazonáltal böcsülletesek és igen gazdagok Istenben, mert az ő fáradságoknak jutalma nem ez világi elveszendő jó, hanem az következő életnek örökkévaló megmaradandó boldogsága. Mellyet noha testi szemekkel nem látnak, de lelki reménységgel és hittel úgy megfogtanak és hozzájuk kapcsoltnak, hogy ezt az életet csak zarándokságjárásnak és az igaz hazától, gazdától való búdosásnak tartják. És még éltekben is úgy viselik magokat, mintha nem itt, hanem ott laknának. *Mert ugyanis, úgymond, az ki az Krisztusban vagyon új teremtés*, megújult, más erkölcsöt és külömb magaviselést követ, mintha újonnan teremtetett volna.

Írja meg azért az apostol az meghallott igékben az igaz keresztyénnek és Krisztus tanítványinak ábrázatját és állapotját. [23r (41):] Mely vagyon az megújulásban és újonnan való teremtésben és születésben.

Holott annakokáért az esztendő is ez mai naptól fogva újul meg, megtanoljuk mi is az embereknek és mű magunknak megújulásáról, mely nélkül Isten fiai és az örök életnek részesei nem lehetünk.

Ezt pedig igen szépen elénkben adja az evangélista ez igékben, melyeknek két része vagyon. Elsőben szól az új teremtésről. Másodszor okait és módját az új teremtés<ben>nek magyarázza meg. De hogy ezeket mű jobban megérthessük, szóljunk imez három dologról. Elsőben, micsoda leszen az Krisztusban lenni, mert azt mondja az apostol, hogy az új teremtés azokban vagyon, az kik Krisztusban vadnak. Másodszor, szóljunk az új teremtésről. Utolszor, annak eszközeiről és okairól. Így szól azért.

Prima pars.

[2Kor 5,17] *Ha ki annakokáért az Krisztusban vagyon* etc. Az Krisztusban lenni nem úgy mondattatik, mint az ember az házban, vagy az víz az vederben. Mert ez ugyan lehetetlen dolog, hogy az ember, ki ez földön lakik, az Krisztusban, ki az mennyben (lakik) vagyon, mint egy edényben lakozzék. Hanem vadnak ez szállásnak módjának minden nyelveken sok egyéb értelmi is. Mint mondjuk, hogy az fejedelem az országban ül, még ha csak

egy kamarácskában [a. m. szobácskában] ül. Nem szükség pedig énnekem mind renddel ez szólásnak módját elszámálnom és értelmét, csak szóllok arról, az ki illik az szent Pál mondásához.

A Krisztusban lenni azokáért az többi között az mondatik, az ki az Krisztus hadnagysága alatt vagyon, az ki az Krisztust fejének, urának és mesterének esmérí, azaz az ő tanítványinak gyülekezetiben, társaságában vagyon. Mert az anyaszentegyház, az szenteknek gyülekezeti mondatik Krisztus testének, azért az ki az szentek gyülekezetiben vagyon, azért az ki Krisztus testében vagyon, az Krisztusban vagyon az. Mert az mi teneked testedben vagyon, tebenned vagyon az. De ezt bizonyítsuk meg világosan. Szent Pál az Thesszalónikában küldött levelei<ben>t mindeniket imez igéken kezdé el [1Thessz 1,1; 2Thessz 1,1]: *Pál és Szilvánusz és Timóteus az thesszalónikabeli gyülekezetnek, ki az Atya Istenben vagyon és az Jézus Krisztusban* etc. Mi volt az gyülekezet az Istenben és az Krisztusban? Esmérték Uroknak, fejeknek, hadnagyoknak, gondviselőjöknek az Istent és az Krisztust. Azon első levélnek cap. 2. így szól [1Thessz 2,14]: [23v (42):] *Tü atyámfiái, követői voltatok az Isten gyülekezetinek, kik Júdeában vadnak az Jézus Krisztusban.* Itt is az gyülekezetet mondja lenni az Krisztusban. Mert ezek az Krisztust tartják vala uroknak, mestereknek, és az ő nevének vallásában egyetértnek vala. És mivelhogy az vitéznek illik az ő hadnagyától félni, hallgatni, szavát fogadni, az tanítvány az ő mesterének parancsolatját követni, cselekedni, mondatnak az Krisztusban lenni azok, az kik az ő parancsolatjában járnak. Mint Joan. 14. [Jn 14,15]: *Ha engemet szerettek, az én parancsolatimat megtartsátok.* És mindjást utána mond [Jn 14,20]: *Azon az napon megesmérítek, hogy az én Atyámban vagyok, és ti én bennem, és én bennetek.* Ismét [Jn 14,23]: *Ha ki engem szeret, az én beszédimet megtartja, és az én Atyám is szereti őtet, és hozzája megyünk és önálló maradunk, lakunk.*

Mint szinte az mondatik az Istenben lenni, az ki az Isten parancsolatját megtartja, 1 Jo. 2 v. 5. [1Ján 2,5]: *Az ki megtartja az Isten beszédét, abban tekéltetik meg az Isten szereteti, és innét tudjuk, hogy mü őbenne vagyunk.* Az ki azt mondja, hogy őbenne vagyon, szükség, hogy ő is úgy járjon, az mint amaz járt. És mivelhogy az Istennek és az Krisztusnak parancsolatja inti és tanítja az embereket az szent, jámbor életre, mondatik Krisztusban lenni az, ki szentül és jámborul él, mint Rom. 8. [Róm 8,1]: *Nincs azért semmi kárhozatjok azoknak, az kik az Krisztusban vadnak,* tudniillik az kik nem test szerént járnak, azaz nem testi gonosz kívánságban foglalják magokat.

Ezekből azért megtetszik, hogy az Krisztusban lenni semmi nem egyéb, hanem az szentek társaságában lenni, és életet az Isten parancsolatja szerént viselni, szent és jámbor életben magát foglalni. Mikor azért így szól az apostol [2Kor 5,17]: *Az, ki az Krisztusban vagyon* etc., azaz az, ki keresztyénnek tartja magát, az, ki az hívek közé akar számláltatni, ez illyen ember új teremtés, avagy új teremtetett állat.

Mondom, hogy szóljunk másodszer az új teremptséről. Elsőben lássuk 2. meg, micsoda nevekkal nevezetessék az Szentírásban. Mondatik nemcsak

In Christo esse.

- itt, hanem másutt is új teremptsnek Gal. 6. [Gal 6,15], *mert, úgymond, az Krisztusban sem az környülmételkedésnek, sem az környülméletlenségnek*
- 2.. *nincsen semmi haszna, hanem az új teremtsnek.* [24r (43):] Másodsor, hívattatik újonnan születésnek. Rom. 6. [Róm 6,4], Joan. 3. [Jn 3,3–7]: *Ha ki újonnan nem születik etc.* Harmadsor, mondatik új életnek. Rom. 6. [Róm 6,4]: *Az mint az Krisztus feltámadott halottaiból az Atyának dücsöségére, azonképpen mi is új életben járunk.* Negyedsor, mondatik új embernek. Eph. 4. [Ef 4,24]: *Öltözzétek fel az új embert, ki Isten szerint teremptsített igazságban és szentségben.* Ötödsör, mondatik belső embernek. 2 Cor. 4. [2Kor 4,16]: *Annakokáért el ne fogyatkozzunk, mert noha az mü külső emberünk elposhad, de az belső megújul napról napra.* Hatodsor, mondatik léleknek újságának. Rom. 7. [Róm 7,6]: *Szolgálak lélekenek újságában, nem az büttünek óságában.* Hetedsor, mondatik elmének újulásának. Rom. 12. [Róm 12,2]: *Ne ábrázoljatok ez világhoz, hanem változatos meg elméteknek megújulása által.* Eph. 4. [Ef 4,23]: *Újuljatok lelketeknek elméjében.*

Mely nevezetekből megtetszik nyilván, hogy noha ez állapot teremptsnek mondatik, de ez nem valami közönséges teremts, ki mindenekre nézne, hanem csak néz az emberekre, kik ezáltal újólag teremtsenek. Sőt, ingyen sem az egész embert nézi, hanem csak egyik részit, tudniillik az lelkét és elméjét. De hogy ez nyilvánban megtessék, lássuk meg, miben áll ez az új teremts.

Megmagyarázza szent Pál, mert mikor Gal. 6. [Gal 6,12] azt mondotta volna, hogy az új teremtsnek vagyon csak az Jézus Krisztusban haszna, sem az környülmételkedésnek, sem az környülméletlenségnek, hanem csak az hütnek, az ki az szeretet által cselekedik. Rom. 6. [Róm 6,6] ekképpen magyarázza meg: *Tudván azt, hogy az mü óemberünk megfeszített, hogy elromoljon az bűnnek teste, hogy ezután az bűnnek ne szolgáljunk.* Eph. 4. [Ef 4,24] mondatik igazságnak és szentségnek. Coll. 3. [Kol 3,12] mikor arra intette volna az híveket, hogy felöltözzék az új embert, megmagyarázza, micsoda az: *Öltözzétek fel, úgymond, Istennek választotti és szenti és szerelmesi az irgalmasságot, az jótéteményt, az alázatosságot, az emberséget, az szenvedést, túrvén egymásnak.* [24v (44):] Melyekből megtetszik, hogy az új terempts valóban ugyan nem terempts, hanem annak mondatik csak hasonlatosságból. Mert az való teremts által, az mi nincs, lételt talál. Mint valóban terempts az Isten az világot, mert nem vala, de lön, mihelyt poroncsolá. De az új teremtsben, ki csak nézi az embernek lelkét, az mint megmondók, az lélek nem leszen, mert immár vagyon, hanem csak megváltozik, és azért mondatik megújulni. Ez új teremts azért semmi nem egyéb, hanem az belső indulatoknak és az lélek erejének megváltoztatása, az gonoszról jóra való fordulása.

Hívattatik mindazáltal teremtsnek, mert az első teremtsben az embernek lelke teremtsített vala az Istennek ábrázatjára, személyére. De elvesze az, és (elváltozék) meghomályosodék az bűn miatt. Immár az új teremtsben az Istennek ábrázatja esmét az lélekben önteték, mert így szól Pál apostol

Coll. 3. v. 10. [Kol 3,10]: *Öltözzétek fel, úgymond, az új embert, azt, az ki megújítottatott illendő esméretire annak az képnek, az ki őtet teremtette.* Mely mondasból két dolgot tanolhatunk. Egyiket, hogy az új ember, az új teremtés az Istennek, az teremtőnek ábrázatja, mely az bűn miatt elveszett volt. Másikot, hogy az Istennek képe, az kire teremtett az ember, semmi nem egyéb, hanem az igazság, szentség, belső tisztaság. Mert meghallád odafel, hogy ez az újólag való <születés,> teremtés. Másodsor, nevezi az apostol ezt az megújulást teremtésnek, mert bizonyára az Istennek igen böcsülletes dolga, melyet szinte úgy nem cselekedhetett volna meg, mint szinte az első teremtést. Mert azon erő és hatalom kívántatik az újólag való felépítésére, az mikor valami teljességgel elvész és elromol, az mely az első felállatásra.

Minthogy azért csak az Isten teremtette az világot, csak ő építhette és újíthatta meg is, és az ugyan igen hasonló az Istennek első munkájához, és nagy erejének, hatalmasságának és kegyelmességének kimutatásához. Ez az oka azért, hogy teremtésnek mondatik ez is, és noha az új teremtés valóban nem új teremtés és megújulás, és nem néz mind ez egész világra, hanem csak az emberekre, [25r (45):] sőt, nem az egész emberekre, hanem az lelkekre, de mégis úgy szól az apostol, mintha ez megújulással mind ez világ újólag teremtett volna [2Kor 5,17]: *Az régiek, úgymond, elmúltanak, és újokká löttének mindenek.* Nemcsak itt penig, hanem egyebütt is ezképpen szól az apostol felőlle, mert Heb. 1. [Zsid 1,1–2] ezt nevezi örök üdők (vagy ez világ) teremtésének, merthogy ott az apostol nem szól ez külső, látható világnak teremtéséről, megtetszik ez igéknek folyásából: *Sokképpen, úgymond, és sok formán szóllott régen az Isten az atyáknak, és próféták által, de az utolsó üdőben szóllott minékünk az ő fiának általla, kit mindeneken örökössé tött, ki által teremtette az örök üdöket is* (vagy ez világot.)

Ez igék azt magyarázzák, hogy az Isten az ő Fia által szóllott az utolsó üdőkben az embereknek, és akkor tötte mindeneken örökössé, és ugyanakkor teremtette őáltala ez világot is. De nem kell ehhez egyéb magyarázat, hanem az mit őmaga mond, az apostol cap. 2. [Zsid 2,5]: *Nem az angyalok alá vetette, úgymond, ez jövendő világot, az kiről szólnak.* Tehát az Krisztus ez jövendő világnak fejedelme, ez penig teremtetik őáltala naponként, az ő hatalmas beszéde által, az mint ugyanott szól az apostol. Ugyanerről szól Col. 1. v 16. [Kol 1,16], mikor azt mondja, hogy mindenek az Krisztus által teremttenek. Eph. 1. v. 10. [Ef 1,10] mondja ezt az Krisztusban mindeneknek öszveszámlálásának.

De itt ellenünk támadnak az háromságosok, és azt mondják, hogy Col. 1. [Kol 1,16] főképpen nem az új teremtésről szól az <Krisztus> szent Pál, hanem ez látható világnak teremtéséről, és münket rútol eretnekeznek, hogy az Krisztus istenségéről ilyen nyilvánvaló bizonságot elfordítunk. Mü viszontag azt mondjuk, hogy az apostoltól tanoltuk ezt az magyarázatot, mert az, mit v. 16. [Kol 1,16] mond teremtésnek, ugyanott egy kevés alább v. 20. [Kol 1,20] megbékéltetésnek nevezi, mely lött az Krisztus vérenek keserves kiontása által. De nyilván vagon ez, hogy az megbékéltetés Isten

közt és emberek közt lött, nem valami teremtés által, hanem csak megújulás által, és hogy az Krisztus vérehullása csak az lelki szennyet mosta el, az lelket újította meg, nem ez világot teremtette. Tehát bizonyára az mindeneknek teremtésén kell érteni az megújulást, az Istennel való megbékélést.

[25v (46):] De itt inkább megharagusznak, és tudatlanságunkat hányják-vetik, és imígy akarják beszédünket meghamisítani. Lásd meg, úgymond, mit ír az apostol [Kol 1,15], *mindenek*, úgymond, *őáltala teremtettek, mind az kik mennyben, s mind az kik az földön vadnak, láthatók és láthatatlanok.*[†]

Honnan így okoskodnak ellenünk: Az új teremtés csak az emberekre néz, de itt azt mondja az apostol, hogy mind mennyen s mind földön valók etc. az Krisztus által teremtettek, azért semmiképpen nem szól az új teremtésről. Responsio: De én ezeknek először azt felelem, hogy ha csak az bötüt kell vitatni, mondják meg ők is énnekem, hogy állhat meg az, mit ugyanott mond az apostol, hogy az Krisztus vére által békéltettek meg mind az kik mennyben, s mind az kik az földön vadnak. Az mint szól Eph. 1. [Ef 1,10]: *Az Krisztusban öszvesummálta, megújította mindazokat, mind az kik az földön, mind az kik a mennyben vadnak.* Hiszen az Krisztus az embereknek, nem az angyaloknak közbenjárója.

Hiszen az emberekért, nem az angyalokért holt meg és ontotta véré, nem vétkeztek vala az angyalok az Isten ellen, mert azt mondjuk az mindennapi könyörgésben, hogy mennyben az Istennek akarátja vagyon, azaz senki ott is az istennek <akarátja> poroncsolatja ellen nem vétkezik, azaz nem cselekedik. Az ki pedig az Isten ellen nem cselekedik, nem haragszik arra az Úr, ha nem haragszik, nem kell ott békéltetés. Hogy mondja tehát az apostol, hogy az mennybeliek az Krisztus keresztinek vére által békéltettek meg az Istennel? Nem vétkezik az nap, az hold, sem az csillagok az Isten ellen, sem pedig az szent angyalok, nem kell hát ezeknek közbenjáró.

Azt mondhatnám azért elsőben ez mü ellenkező atyánkfiainak, hogy magyarázzák és fejtsék meg ők ezt először, én is megmondom osztán, mint teremtettek az Krisztus által újólag mindenek, az kik mind mennyen, s mind földön vadnak, mert ezek [26r (47):] egymástól függenek, és az ki egyiket megmagyarázza, az másikat is egyszersmind megfejt.

De mivelhogy ők netalám hosszú felelőnapot vennének, vagy ugyan igazán meg sem tudnák fejteni, im, én az Istennek segítségéből az Írásnak folyása szerint meg ügyekezem magyarázni, hallgass reá. Vedd eszedben annakokáért, hogy nem újság az Írásban, hogy az ember egész teremtésnek, avagy minden teremtett állatnak, avagy egész világnak hívattassék. Mint Mar. 16. [Mk 16,15] azt mondá Urunk az apostoloknak: *Elmenvén az világ-ra, prédikáljátok az evangéliumot minden teremtett állatoknak.* Itt akárki is látja és vallja, hogy az minden teremtett állatokon kell érteni csak az emberi nemzetséget. Azonképpen Col. 1., az melyről főképpen most vetekedünk, v. 23. [Kol 1,23] azt mondja az Apostol: *El ne szakadjatok az evangélium reménségétől, mellyet hallottatok, ki prédikáltatott minden teremtett állatoknak, az ki az ég alatt vagyon.*

Ott is az minden teremtett állatokon értetik csak az ember. Csuda dolog azért, hogy az mű atyánkfiai és egyebek is meg nem botránkoznak ez ily szóllásnak módjában, hanem mindjárt illendő magyarázatot keresnek neki. Ha pedig azt hallják, föld, menny, látható, láthatatlan etc., itt mindjárt megakadnak, mintha nem egy volna, akár azt mondjad, minden teremtett állat, akár azt, föld, menny, látható, láthatatlan, mert színen olyan teremtett állat az menny, az angyalok, az láthatatlanok, mint az föld, az emberek, az láthatók. [Jel 5,13] *Azért ebben minden teremtett állat és ebben menny, föld etc., különbség <vagyon> nincsen, hanem az mit amott rövideden és egy summában mondasz, itt világosan minden részeinek előszámlálásával megjelented. Mint szinte ha azt mondod, egész Erdély annyit teszen, mintha azt mondanád, Kolozsvár, Torda, Szeben etc., és egyenként minden városokat, falukat elszámálnál, mert amaz ige, Erdély, annyit teszen, mint amaz sok, ha ugyan ezer igével magyarázhatnád is ki.*

Azért egy cseppn[i]re sem cselekedünk mű nagyobb csudát és szokatlamb dolgot, mikor azt mondjuk, hogy szent Pálnál a menny, föld, láthatatlan és látható dolgokon kell érteni az emberi nemzetséget, mint ők, mikor szent Márknál az minden teremtett állaton magyarázzák csak az (ember nemzete) embereket. Mert ezek mind [26v (48):] egyek, noha az egyik rövidebben, az másik bővebben és több beszéddel szól.

De mondanád: Nekem igen szokatlan dolgoknak tetszik, hogy az mennyen és földön csak az embereket kell érteni. Responsio: Metszesz [a. m. mit teszel], ha az Isten Lelkének így tetszett, te szabsz-e regulát az Istennek? Osztán sok külömb-külobm nyelveknek külömb tulajdonsága és módja vagy az szóllásban. Nemcsak te is így szóllasz valami hebehurgya felől, az eget, földet öszvevarja, maga sem az eget, sem az földet, hanem csak valami közöt [a. m. közönséges dolgot], elméjében forgó dolgokat zürzavaroz?

Ha azért az ilyen szóllásnak módját nem kárhoztatja, és senki benne meg nem botránkozik, te se botránkozzál az Isten beszédében meg. Mondanád: De nem botránkoznám, csak hihetném el, hogy az Isten az mennyen, földön csak az embereket érti. Responsio: Ha mégis nem nyughatol rajta, ím, olyat hozok elé, az kiből világosan megláthadd, annak, az mit mondok, igazságát. Esa. 51. [Ézs 51,16] ez ígék vadnak írva: *Helyheztettem az te szádban az én (igémet) beszédemet, és az én kezemnek árnyéka alatt oltalmaztalak tégedet, hogy fundáljam az földet, és ezt mondjad Sionnak: Én népem vagy te.*

Mely ígéket némellyek úgy magyaráznak, mintha az Isten az próféta felől mondaná. Némellyek azt mondják, hogy az Krisztusról való jövendőlés. De az első magyarázat inkább illik ehhez az helyhez, mert csak azelőtt is cap. 49. [Ézs 49,7–13] ugyan majd azon ígéssel szóllott vala az prófétának az Isten. Más az, hogy hasonló szóllás vagy Jer. 1. v. 5.[!] [Jer 1,10]: *Íme, adtam az én beszédimet az te szádban, és tégedet ma helyheztettelek az pogánok és országok felett, hogy kiszaggass és ronts és építs és plántálj, mely igen világosan Jeremiás felől mondatnak. Immár, kérék, mint plántálhatja az mennyen-*

ket, és fundálhatja az földet az ember? Mint plántálhatja az országot az próféta? Nemde nem tanítás által-e? De az tanítás nem szokott lenni, hanem csak emberek között. Tehát az mennynek plántálása semmi nem egyéb, hanem az embereknek tanítása, és az mennyen, földön <kell érteni>, országokon kell érteni az embereket. Ugyanezen leszen értelme, ha az Krisztusra magyarázzuk is, mert immár vala mind az menny, s mind az föld, nem kell vala hát plántálni <és> vagy fundálni. És igazan magyarázzák ugyan az háromságosok is, <az> hogy az próféta az mennynek plántálását és földnek fundálását megmagyarázza az következő igékben, mikor [27r (49):] így szól [Ézs 51,16]: *És azt mondjad Sionnak: Te én népem vagy.* Azaz semmi nem egyéb az mennyet plántálni, <az> hanem az Istennek népét készíteni, mely annyit teszen, mint új teremtést szerezni. Mindezekből azért nyilván vagyton, hogy szent Pál Col. 1. [Kol 1,16] mikor azt mondja, hogy az Krisztusban teremtettek mindenek, mind mennyeiek s mind földiek, igazán az Írásnak folyása szerint magyarázhatjuk az emberekre. És hogy ott szól az apostol az új teremtésről, ez az oka, hogy hija megbékéltetésnek.

Erről az új teremtésről szól szent János is cap. 1. [Jn 1,1]: *Kezdetben vala az ige* etc. Mely mondás hogy semmiképpen az ó teremtésre, azaz ez látható világnak semmiből való felépítésére igazán nem magyaráztathatik, az hívek másszor hallottak és olvashattak is felőlle. Most én erről nem szólok. Csak egy igével vegyék eszekben az hívek az mű magyarázatunknak igazságát. Ugyanott azt mondja szent János [Jn 1,10]: *Ez nyilván vala, és ez világ őáltala teremtett (vagy lött), és ez világ őtet meg nem esméré.* Azt mondja, hogy elébb volt ez világon, s úgy teremtett osztán ez világ őáltala. Melyből kitetszik, hogy az új teremtésről szóllott az evangélista. De tali modo loquitur qui Christum non cognovit. At homines non cognoverunt ipsum. Ergo de hominibus loquitur. Quando autem conditi sunt, Christum statim explicat cum ait non ex sanguinibus. At omnis homo quo ad corpus et essentiam nascitur ex sanguinibus.

Mindezekből immár jól érted, micsoda leszen az új teremtés, hogy noha csak az embereket nézi, de gyakorta az Írásban az világ teremtésének nevezetik. Immár szóljunk az teremtésnek okairól. Erről így szól az apostol [2Kor 5,18]: *Mindenek penig az Istentől, az ki münket megbékéltetett az Krisztus által* etc. Hogy az új teremtésnek is, miképpen az ónak, az Isten leszen fő oka, itt is vallja az apostol, de szent János is írja Apoc. 21. [Jel 21,5]: *És mondá az, ki ül vala az zeccel-székekben: Íme, mindeneket megújítottok.* Ekképpen szól Isten Esa. 43. [Ézs 43,15]. Item Eph. <3> 2. [Ef 2,10]: *Mert őneki (értsed, Istennek) csinálmányi vagyunk, teremtésvén az Jézus Krisztusban, az jócselekedetekben.* Holott nem az fő okot csak, hanem az eszközöt is, az mint itt, megjelenti. Mert az Isten az új teremtésben fő eszközül élt az Krisztussal, mint ezt [27v (50):] egyebütt is, de igen szépen, minden móddal kimagyarázza. Tit. 3. [Tit 3,4–5]: *Minekutánna megtetszett az mű megtartó Istenünknek kegyessége és szereteti, nem az mű igazságunknak cselekedetiből* etc. Lege. Mely igékből nyilván megtetszik, kitől, ki által és mi módon

Ratio creationis nota.

leszen az új teremtés. Vagyon az könyörülő Istentől, ki az Krisztus által bőséggel kiöntette az ő megtisztító lelkét reánk, és így megtisztítván az mű bűnünkből, münket újonnan szült. Vedd eszedben azért, hogy noha fő eszköz az újonnan születésben az Krisztus, mert őneki adatott mérték nélkül az Istennek Szentlelke, hogy az ő tökéletes voltából mindnyájan merítsünk.

De azért ebben az apostolok is eszközök az Krisztus után, és ez megbékéllésnek módját, szolgálatját nekünk adta. Mert az tanítóknak fáradtságok és munkájok által üdvezítte az Isten az embereket, és tanítja. És ezért mondja szent Pál, hogy az Istennel együtt munkálkodó, és úgymint segítő szolgálak az apostolok, és az Isten titkos dolgainak sáfári. Vedd eszedben pedig, hogy gyakorta az eszköznek is tulajdonítatik valami dolognak véghezvitele, ha szinte nem ők az fő okai is. Ez az oka, hogy az új teremtés tulajdonítatik az Krisztusnak <is> cap. 2. Eph. 1. 3.[!] [Ef 2,13–14]: *Most pedig az Jézus Krisztusban tü, kik azelőtt távul valók valátok, közel valók löttetek az Krisztus vére által. Mert ő az mű békességünk, ki mind az kettőt egygé tötte, és az közfalt lerontotta.* Sőt, Pál is azt mondja, hogy az Korinthus városbelieket ő szülte, maga ez az újonnan való szülés csak az Istentől vagyon, jól meg kell azért választani az fő okot az eszköztől.

Az Atya Isten az fő ok, az Krisztus és az tanítók az eszközök, mint ezt világosan és igen szépen megmagyarázza az következő igékben, mikor így szól [2Kor 5,19]: *Mert az Isten vala az Krisztusban meg* etc. Ihol azt mondja, hogy az Isten békéltette meg őmagával ez világot, nem tudván fel őnekiek az ő bűnököt. Tehát bizony ő az új teremtésnek fő oka. De mint vivé ezt véghez? Az Krisztusban, mert őbenne vala, úgymond, *az Isten.* Ez Isten az, ki az Krisztusban mondattatik hogy volt, nem egyéb, hanem az Atya Isten, és semmiképpen ezt az háromságosok nem magyarázhatják az örökkévaló Fiúra, mert az ő értelmek szerént ez az Fiú egy volt teljességgel az Krisztus [28r (51):] emberségével, ha azért egy volt véle, nem mondathatik hogy benne volt, mert senki nem mondathatik őmagában lenni. Sőt, az ő vallások szerént az emberség volt inkább az istenségen, mert ez tartotta amazt, de itt nincs semmi akadály, mert őmagok is vallják, az kik tudósbak köztök, hogy itt az Isteneen kell érteni az Atyát. De az az kérdés, mint volt az Atya Isten az Krisztusban? Az háromságosok netalám némelyek azt mondanák, hogy állatja [a. m. lényege] szerént volt, mert az állatban az Atya Isten s az Fiú egyek. De hogy most effelől sokat ne disputáljak, ennek hamissága megteszik ugyan az ő magok vallásokból is, mert azt mondják, hogy az istenség testesült meg, az ki az Krisztusban volt.

Ha azért az Atya Isten |:állatja:| volt az Krisztusban, az testesült meg is. És így nem igazan mondják, hogy az Fiú Isten testesült meg, hanem vagy az állat, vagy az Atya Isten.

De ez ilyen bolondoskodást hátrahagyván magyarázzuk meg az Írásból, mint volt az Atya Isten az Krisztusban. Nyilván vagyon ez, hogy az Istent semmi be nem fogadhatja, az mint Salamon [1Kir 8,27], Ézsaiás [Ézs 6,1–7], szent István protomártír [ApCsel 7,48–50], szent Pál Act. 17. [Ap-

*Deus quomodo in
Christus est.*

Csel 17,24–29] bizonyítja, mert Őfelsége mindeneket betölt és mindenütt vagyon. Mondattatik mindazáltal valahul és valamiben lenni, az hol az ő hatalmasságát kijelenti, mint az mennyben, az prófétákban, mikor jön-dölnek és csudákat tesznek. Azonképpen mondatik azokban lenni, az kiket Szentlelke által úgy vezérel, hogy szentül és igazságban járnak. Mint ezekről sok példákat hozhatnék elé. Ezképpen volt azért az Krisztusban is az Isten, mert Szentlelkével bőséggel megajándékozta vala, mely által bölcsen tanított és csudákat tött. Ez az oka, hogy mindenütt az Krisztus mind tanítását s mind cselekedetét tulajdonítja az ő szent Atyjának. Joan. 7. [Jn 7,16] mondá Jézus: *Az én tudományom nem enyém etc.* Joan. 12. [Jn 12,44]: *Jézus felkiálta és mondá: Az ki énbennem hiszen, nem énbennem hiszen, hanem abban, az ki engemet elküldött.* Joan. 14. [Jn 14,10]: *Az Atya az, ki énbennem lakik, és miélt az cselekedeteket.* Ugyanott [Jn 14,31]: *Az mint parancsolatot adott énnekem az én Atyám, úgy cselekedem.* Ugyanezt magyarázza meg Nikodémusz Joan. 3. [Jn 3,2], mikor így szólla az Krisztusnak: *Senki ez jegyeket nem cselekedheti, az kiket te, hanem ha Isten leszen vélle.*

Beza. Mely Nikodémusz mondását egy háromságos doktor [28v (52):] méltalan kárhoztatja,* mintha nem jól ismerte volna ez az Krisztust, mert szintén ez igékkel szól szent Péter Act. 10. [ApCsel 10,38]: *Az názáretbeli Jézust megkente az Istent Szentlelkével és hatalommal, és széjjeljárót jót cselekedvén, és meggyógyítván az ördögtől megnyomorattakat, mert az Isten vala övéllé.* Hiszem, nem mondja szent Péter felől, hogy nem jól esmérte az Krisztust. Sőt, ugyan ő maga is azt mondja Joan. 8. v. 16. [Jn 8,16]: *Az én ítéletem igaz, mert nem egyedül vagyok, hanem én, és az ki engem elküldött, az Atya.* Et cap. 16. v. 32. [Jn 16,32]: *Egyedül hagytak engemet, de nem vagyok egyedül, mert az én Atyám velem vagyon.* No, érted azért innét, az Atya Isten mint volt az Krisztusban Szentlelke által, az mint megmagyarázza szent Péter, kiből megtetszik, hogy ez világnak újonnan való <születésében> teremtésében fő eszköze volt az Istennek az Krisztus.

Második eszközök voltak az apostolok és az tanítók [2Kor 5,18]: *És helyezettte mübelénk az megbékéltetésnek (lelkét) beszédét etc.* Azaz az evangéliumnak beszédét, hirdetését, kiből megismerhetik és tudhatják az emberek, hogy az Isten megbékéltett vélek, és minemű megbékéllés leszen az. Valakik azért az apostoloknak és tanítóknak beszédét megvetik, és venni sem akarják, nem békéllenek meg azok az Istennel, mert ezek az Istennek tolmácsi, az mint ide fel is cap. 3. azt mondja [2Kor 3,6]: *Az Isten münket az új testamentumnak [a. m. az új szövetségnek] alkalmas, illendő szolgáljává tött.* Az Krisztus is azt mondja, hogy az ki ezeket hallgatja, ötet hallgatja. Az ki pedig ötet beveszi, azt veszi be, az ki ötet elbocsátá, azaz az Istent.

Mindezekből, az mit eddig hallál, három fő tanóságunk leszen. Első,
1. hogy kettő az teremtés, és noha mind az kettő az Istentől vagyon, de azért különbözik egyik az másiktól. Először mert az ő teremtést az Atya Isten

* BEZA Annot. in N. T., 359.

őmaga minden eszköz nélkül <őmaga> vivé véghez, az mint meg vagyon írva Esa. 44. [Ézs 44,6]: *Ezt mondja az Úr, az te megváltód, én vagyok az Úr, az <te megváltód> ki mindeneket cselekeszem, ki kiterjesztém az eget [29r (53):] egyedül, megerősítém az földet, és senki énvelem.* De az új teremtésben élt az Isten eszközök által, az Krisztussal és az apostalokkal, az mint meghallád. Másodszor, különböz ez két teremtés, mert az ó minden dolgokra és állatokra néz, az új csak az emberre, noha az Írás néha úgy szól felőlle, mintha mindenre nézne. Harmadszor, az ó mindeneknek lételet adott, az kik azelőtt nem voltak, de az új csak megváltoztatta, az mi imár vagyon, és új színt ad neki.

Második fő tanóság az, hogy valahul az Szentírásban találod, hogy ez világ vagy mindenek az Krisztusban vagy az Krisztus által teremtettek, sőt, ha valahul teremtőnek mondatnék is, de azt értsed nem az ó, hanem az új teremtésről. Honnat megtetszik az háromságosoknak tudatlanságok, kik mind az két teremtést öszve szokták zavarni.

Harmadszor, tanold meg, hogy ha az Krisztusban akarsz lenni, azaz ő tanítványa, és az szenteknek társaságában számláltatni, megújulni[!], és újonnan születessél, az régi kovászt kiséperd belölled, hogy légy új, tiszta. Mert az Krisztusban nincs semminek helye, hanem csak az új teremtésnek.

Mivelhogy annakokáért mostan az esztendő is megújul, újuljunk meg mi is lelkünkben. Mely mint lehessen meg, ám meghallád, ha szent és istenes életben foglaljuk magunkat és az testnek cselekedetét, azaz az gonosz, fajtalan kívánságot és cselekedeteket hátrahagyjuk. Így leszen, hogy az Isten is minket mind ez új, s mind ez következő esztendőben lelki, testi jókkal megáld, és ez életnek utánna az ő szent Fiának országában beviszen, holott vég nélkül való boldogságban és örömben vigadjunk. Ámen.

72. (6.) beszéd (K2)

[29r (53):] *Concio 6. De lingua. Jacob. 3. [Jak 3,2]:*

Ha ki beszédében nem vétkezik, ez tökéletes, és az egész testet zabolázza etc.

Ezvilági csendes és békességes életnek megnyerésére igen hasznos embernek magát megesmérni. [29v (54):] És ha valami egyéb mondás, bizony ez igen nevezetes és gyakran forgott az bölcsek szájában, úgyannyira, hogy Delphisben, ahova az régi pogánság az egész világból búcsúra szokott vala járni, az Apollo Templomának falára arany bötűkkel vala az felmetszve: *Ismerd meg magadat.*[†] Noha pedig az maga megesmérésnek sok külömb módjai és útjai vadnak, de az többi között ez is arra vezet és viszen, mikor <természetinknek> tagainknak természetit és tulajdonságit megtanoljuk.

És ha mindeniknek egyenként mivoltát meg nem tudhatjuk is, de az fővebeknek és szü[k]ségesbeknek természeteket illik megértenünk. Senki pedig azt nem tagadhatja, hogy noha az neki az egész testnek épségére küsednek látszik, de az életnek gubernálására felette szükséges és minden tagoknál fővebb, illik azért embernek ez tagnak tulajdonságáról elmélkedni és tanolni. Kit szent Jakab apostol is jól tudván, az meghallott igékben az nyelvnék minden természetit bölcsen és ékesen megírta.

Olvassuk meg ez igéket, és azoknak értelméről elmélkedjünk egy kevésé. Három részben vagyon az apostolnak az nyelv felől való disputatiója.

1. Az elsőben írja meg, az emberi társaságnak és az ember életének gubernálásában minemű nagy ereje és hatalma legyen az nyelvnék. Az
2. második részében szól az mondhatatlan gonoszságáról. Az harmadikban csudálatos, kétszín természetiről, változó, állhatatlan és egymással ellenkező, szemben vivő tulajdonságáról. Így szól azért: *Ha ki, úgymond, beszédében nem vétkezik etc.*

Prima pars.

1. Valaki az emberi társaságban békességben akar élni, szükség, hogy imez két dolgot cselekedje. Első, hogy mást meg ne sértsen. Másod, hogy ha ő maga megsértetik is, magával bírjon. Mert az, ki mást megbánt, illik hogy ő is tartson mástól, mert gyakorta megadják az kölcsönt, vagy ugyanaz, az kit megbántott, vagy más. És esmét az, ki mindenben mindenért bosszút akar állani, sok veszedelemben szokott esni. Azt mondja pedig itt az apostol,

hogy az ki beszédét és nyelvét helyén tudja viselni, az ilyen egyebeket sem sért meg, és ömagával is bír. Tehát innét megtetszik, hogy az ember életének minden csendessége az nyelvben áll. Mert elsőben azt mondja, *Az ki beszédében nem vétkezik és!* tökéletes, azaz valaki beszédével senkit meg nem sért, és úgy hordozza nyelvét, hogy senki meg nem feddheti, ez illyent méltán jámbornak mondhatjuk és ítélniük.

Tudni kell pedig azt, hogy az ember háromképpen vétkezhetik Isten és felebarátja ellen. [3or (55):] Elsőben gondolatjá<ban>val. Ezért tiltja meg az Isten az tízparancsolatban az gonosz kívánságot. Krisztus Urunk is Matt. 5. [Mt 5,28] azt mondja: *Ha valaki az aszonyállatra gonosz kívánságból tekintend, immár paráználkodott szűvében.* Másodszor vétkezik az ember beszédével és nyelvével. Ezért tiltja meg az Isten, senki az ő nevét héában fel ne vegye, ne említse, és hamis tanóságot [a. m. tanúságot] ne mondjon. Harmadszor vétkezik az ember cselekedetivel. Ezért mondá az Isten [2Móz 20,13–15]: *Ne ölj! Ne lopj! Ne paráználkodjál!* Holott azért három renden legyen az vétek, és mind az háromnak eltávoztatását kívánja az Isten, hogy-hogy mondja itt szent Jakab, hogy az ki beszédében nem vétkezik, tökéletes az, ha az illyen csak az második vétektől üres és tiszta? Responsio. Vedd eszedben, hogy külömb az ember felől szólni az Istenre való tekintetben, külömb az <Istenre> emberi társaságra nézve. Mert az ember nézi azt, az mi kívül látszik, az Isten pedig látja az szűvet. 1. Reg. 16. [1Sám 16,7].

Ha azért az ember felől úgy szöllünk, az mint Isten előtt áll, nyilván nem tökéletes az, az ki csak beszédében nem vétkezik, hanem az ki csak gondolatjával sem vét. De illyen ez <életben> <való> jelenvaló életben ez világon lehetetlen, hogy valaki lehessen, mert az mint Salamon mondja [Péld 20,9]: *Ki mondhatja, tiszta az én szűvem?* És mindnyájan gyakran vétkezünk és elesünk. Nem szól azért itt az apostol arról az tökéletességről, melyet ez életben meg nem tanolhatunk; hanem szól az emberi társaságban forgó tökéletességről és jámborságról, az kit az ember is megláthat és megítélhet. És effelől mondja, hogy ha ki beszédében nem vétkezik, tökéletes. Ugyan szól másutt is az Írás Jézus Sirák fia cap. 14. [Sir 14,1]: *Boldog ember az, az ki meg nem botlott beszédében szájában.* Cap. 25. v. 11. [Sir 25,11]: *Boldog ember az, ki eszes asszonyállattal lakik, az ki nem vétkezik nyelvével.*

Mert holott az ember felebarátját kétképpen sértheti meg, beszédével és cselekedetivel, sokkal nehezebb az nyelvet megtartóztatni, hogynem mint kezedet. Az ki azért az nagyobbikat és nehezebbiket megcselekedheti, az könnyebbiktől inkább megóhatja magát. Méltán mondja itt tehát szent Jakab azt tökéletesnek, az ki beszédében nem vétkezik.

[3ov (56):] Ezért mondá Salamon is Pro. 13. [Péld 13,3]: *Az ki őrizi az ő száját, az ő lelkét őrizi, az ki pedig az szóllásban magagondolatlan, nyavalyát szenved.* Holott pedig illyen drága dolog az nyelvnek és az beszédnek megtartóztatása, nem is könnyű, hanem igen nehéz dolog, az mint minden szép és ékes dolgok nehezek. Ez az oka, hogy egy bölcs ember legelsőben azt kívánta az ő tanítványitól, hogy egyet se szóljanak három, avagy az mint

némellyek írják, öt esztendeig.^{†*} Mert tudja vala ezt, hogy valaki azt felveheti, és ezt, az ki mindennél nehezebb<en>, megcselekeszi, az többit, az mire ő tanítaná, inkább megfogadná.

Ezt esméri vala Dávid is, mely nehéz volna az nyelvet, az száját megőrizni, és ezért könyörög Psal. 140. [Zsolt 141,3]: *Uram, az én szájamnak szerezz őrzőt, és az én ajakimnak ajtaját zárd be.* És mivelhogy az Isten tudta azt, mely nehéz az embernek nyelvét megtartóztatni, két rekeszt csinált eleiben. Elsőben az mű <ajakinkat> |fogunkot:| mint egy kőfalt. Másodsor az ajakinkat mint egy palánkot, hogy így bezáraltatván könnyen ki ne jöhessen az szózat.

Ezekből tanoljuk meg, hogy noha nehéz dolog az nyelvet megtartóztatni embernek és megbírni, mindazáltal igen dicsíretes, sőt hasznos, mert az mint halljuk az Szentírásnak tanóságtételiből, az lehet tökéletes és boldog, az ki azt megtartóztathatja. Sőt, még az pogány bölcsek is jól tudták és értették azt. Mert csak amaz Cato is azt írja: *Virtutem primam esse puta comp etc.*^{†**} Azért ha egyéb tagainkra gondunk vagyon, erre legyen legfővebb. Mert sem az bénaság, sántaság, sem egyéb tagainknak fogyatkozása töllünk el <s>nem vesztheti sem az örök életet, sem ezvilági jó hírt, nevet. Mert sok sánták, bénák voltak böcsülletes emberek, és ez mai napig is jó hírek-nevek maradt. De az nyelvnek fogyatkozása és vétke mind az jövendő élettől megfoszthat, mind az emberek közt való csendességünket elbonthatja. Annak pedig megőrizése és gondviselése nemcsak tökéletességet[!], hanem minden tagainknak urává teszen, hogy magunkkal bírjunk, hogy egymás ellen ne vessünk. [31r (57):] Mert így szól az apostol [Jak 3,2]: *Az illyen, úgymond, zabolában viselheti az egész testet etc.* Mert az, ki megbírhatja azt az tagját, az kinek legnehezebb poroncsolni, nyilvánvaló dolog, hogy testének több részeit is könnyebben meggyőzheti, és ott hordozhatja, ahol akarja.

De itt mindjárt egy kérdés támad. Mert hogy lehet az, hogy az, ki az nyelvvel bír, az több tagnak is poroncsolhat, holott az nyelv igen kicsin tag az mű testünkben, az ki pedig az kicsinnel bír, nem következik, hogy az nagyobbikkal is bírjon. Ez kérdésre megfelel az apostol, és három igen szép példákkal és hasonlatossággal megmutatja, hogy az nyelvnek kicsin volta az ő mondásának igaz voltát meg nem hamisítja, mert sok kicsin dolgok az nagyobbaknak igazgatói, és [aki] az kicsinnel bír, az nagyokat oda hajthatja, ahova akarja.

1. Az első példa vetetik az lovakról [Jak 3,3]: *Íme, úgymond, az lovaknak szájokban zabolát vetünk etc.* Ez hasonlatosságból két dolgot vegyünk eszünkben. Első, hogy az zabola igen kicsin marha az lónak testéhez képest, mert csak egyik füle is nagyobb annál, de mégis az kűs vas által az egész lovat meggyőzzük, és oda visszük, az hova akarjuk. Azért senki ne nézze vala<kinek>mi dolognak kicsinségét,¹ hanem erejét. Második do-

* IAMPL. VP 71-72.

** DION. CATO *Distich.* 1.3.

¹ kicsinségét dolognak (szócsere)

log, az kit eszünkben kell vennünk, ez, hogy az zabolát az lónak szájában szökták vetni, és annak meggyőzése által az több tagnak is poroncsolunk. Maga az lónak szája nem legnagyobb, sem nem vastagbik tagja, mi[n]t az szügye, lábai, dereka, fara, és az többi nagyobbak és erősebbek, és oda viszi az szájánál fogva, az hova akarja az egész lovat. Ezt mondja vala egy bölcs: *Sed equi frenato est auris in ore.*^{†*} Szintén azonképpen nem csuda, hogy az mely ember az nyelvét és száját kötélben tarthatja, ha parancsolhat az több tagjainak is, noha ez elég kicsin tag az mü testünkben. Mert látjuk, hogy az <mü> lovaknak megbírásában is ugyanezt szokták cselekedni.

Horat.

Második példa vetetik az hajókról [Jak 3,4]: *Íme, az hajók noha ilyen nagyok és sebes szelektől* etc. Ez hasonlatosságnak illendő voltát [31v (58):] főképpen érthetik meg azok, az kik az tengerhez közel laknak, avagy azon jártanak. Azok tudják, minemű azoknak nagy voltak és nehézségük. Ha távol látod, némellyek olyanok, mint egy vár, ha az számtalan sok terhet meglátod, elálméklodol rajta.

2.

Második dolog, az min csudálkozhatik az ember, az nagy sebesség, mely meg hihetetlen gyorsasággal ragadtatik az széltől.

De az ilyen nehéz terhekkal megrakott hajókat, kiket az sebes szél nemkülömben, mint egy ellőtt nyilat, ragad, egy küs darab deszka igazgat, ki által az kormányos mester szinte oda viszi, az hova akarja. Csudálatos dolog pedig ez, hogy ilyen nagy állat és ilyen nagy erő, mint az szelekben vagon, az küs kormányznak szavát fogadja, és az mit akar, azt cselekedni. És ez nyilván megmutatja, hogy minden elhiheti nyilván az nyelv felől is, hogy noha nem nagy tag, de azért az testet úgy igazgatja, az mint akarja.

Harmadik példa vetetik az tűzről [Jak 3,5]: *Íme, mely kicsin tűz mely nagy erőt felgyújt[!]*. Ez mondásnak igaz voltát senki nincs, ki nem tudná, mert az tűz igen közönséges dolog minden országokban. Kicsoda közüllünk az, ki egynéhány példát nem látott vagy hallott volna, hogy egy szikra tűzből nagy <tűz> gyulladás támadott?

3.

Mindezekből azért nyilván vagon, hogy semmi dologból nem kell az kicsinségre nézni, hanem az erőre, az hatalomra, mely nem mindenkor az <erősöknek> [:nagyoknak:] adatott, hanem az kicsidedekben szorult. Azért mikor valami felől ítéletet akarsz tenni, ne nézzed nagy voltát, szélyességét, hanem hatható voltát és erejét, abból magasztaljad. Másodszer ugyanitt tanold meg, hogy az nagyságot és kicsinséget ne magyarázd mindenkor az magosságról vagy törpeségről, hanem egyéb állapotról is. Mint kicsin az szegény az gazdaghoz képest. Úgy hiszem én, hogy az Krisztus apostoli között voltak oly magos és öreg emberek, mint Annás, Kajafás, de mindazáltal Urunk az ő tanítványit küsedeknek nevezi amaz sokhoz képest, mert ezek elvettettek, amazok pedig [32r (59):] hatalmasok valának. Ez ilyen állapotbeli emberek közt is azért ne nézzed mindenkor az hatalmasokat, híreseket,

* HOR. *Epist.* 1. 15. 13.

tudósokat, neveket, mert gyakorta egy ifjú, egy megvetett, egy, az kit tudatlannak tartnak, hatalmasb és meggyőzhetetlen az nagyoknál.

Harmadik tanóságod leszen innét, hogy ne lehessen oly kicsin dolog, az kit megutálj, semminek tarts, mert netalám az, mit semminek vélsz, és az te szemed előtt kicsinnek látszik, nagyobb erejével, mint nagyságával. Mint itt az apostol mondja, hogy noha az nyelv kicsin tag, de igen nagy dolgokat cselekedik, honnat megtetszik az apostol beszédének igazsága, hogy ha ki ez kicsin taggal bír, az több tagoknak is poroncsolhat, és ezt az testnek kicsin volta fel nem fordítja, mert látjuk egyéb dologban is, hogy az kiseded marha az egésznek is igazgatója, mint az zabola az lovat, az kormány az hajót igazgatja.

2da pars.

- Az második részében beszédében szól az apostol az nyelvnek megmondhatatlan gonoszságról. Kétképpen mutatja penig meg ez küs tagnak ártalmas és veszedelmes voltát. Elsőben elészámlálja fertelmességét és ondokságát, annakutána megenyhíthetlen és megsziligyíthetetlen természetit, mely sokkal inkább megsokasítja gonoszságát.
- I. Elsőben nevezi az apostol az nyelvet tűznek. Noha az tűz igen hasznos és szükséges dolog az emberek között, de azért valamikor valamit tűzhöz hasonlítunk, gonoszságát és ártalmas voltát jelentjük avval meg. Mint mikor azt mondod, úgy félek, mint az tűztől, az mert az tűz igen veszedelmes és kártékony állat. Három dolog teszi penig az tűztől való veszedelmet iszonyúvá és rettenetessé: Először, mert nincs oly nagy és sok dolog, kit meg nem emészt, kivel nem bírna. Másodsor, mert igen hirtelen ront, veszt, mert igen sebes állat. Harmadsor, mert az mit megemészt, azt teljességgel haszontalanná, porrá teszi, és csak az helyét hagyja. Illyen iszonyú és kártékony dologhoz hasonlítja, sőt illyen veszedelmes igével nevezi az nyelvet.
 1. Először, mert nincs oly nagy és sok dolog, kit meg nem emészt, kivel nem bírna.
 2. Másodsor, mert igen hirtelen ront, veszt,
 3. mert igen sebes állat. Harmadsor, mert az mit megemészt, azt teljességgel haszontalanná, porrá teszi, és csak az helyét hagyja.
 - II. Másodsor, nevezi az gonoszságnak világ[á]nak [Jak 3,6]: *Az gonoszságnak (<vagy> <világnak> |:hamisságnak:|) ez világra az nyelv helyheztetett az mi tagainkban[!] etc. [32v (6o):] Mely mondást hogy megérts, vedd eszedben, hogy gyakorta, mikor valaminek nagyságát, avagy sokságát egy csomóban be akarjuk kötni, szoktunk így szóllani: Ez világ tenger etc. Mikor azért itt az apostol az gonoszságnak világát nevezi, azt akarja mondani, hogy miképpen az egész világban mindenek be vadnak foglaltatva, azonképpen minden gonoszságnak eredeti, kútfeje és ugyan fészke az nyelv az több tagok között.*
 - III. Harmadsor, mond felőlle [Jak 3,6]: *Megferteztetit az egész testet*. Ennek értelme függ ez mai prédikációnak első részéből, mert ott megtanulók, hogy az nyelv az egész testnek gubernálója, kormánya. Azért nem csuda, ha az egész testet gonoszságával berúttja, mert az mi az fő tagban vagyon, az többire is kihát.

Negyedszer, azt mondja, hogy [Jak 3,6] *teljes életünknek folyását felgyújtja ő is az gyehennától felgyújtván* etc. Nincsen az ember életének semmi része, mely megnyughassék az nyelvtől. Az gyermeket latornak, az ifjat kevélynek, az örögembert fősvénynek vagy restnek, az vénséget gorombának nevezi. Sőt, senki semmi jóságot nem cselekedhetik, az kit közel ahhoz járó vétekhez nem nevez és meg nem rág.² Úgyannyira, hogy itt az apostol igazan mondta, hogy teljes életünknek folyását felgyújtja, megemészt, és mivelhogy ilyen rettenetes gonosz állat, ugyan azt mondja felölle, hogy az pokolbeli tűztől, az gyehennától veszen tüzet, onnat gyullad fel, kivel osztán ő is egyebeket felgyújt és megemészt. Szóllásnak pedig módja ez, hogy mikor valamely dolognak [:vagy:] iszonyúságát, gonoszságát akarjuk megmutatni, vagy hogy nem tudjuk, az nagy gonoszságnak honnat leszen eredeti, azt mondjuk, hogy az ördög, az pokol, az gyehennából való.

Sok helyen szól pedig az Szentírás az nyelvnek gonoszságáról, de igen bővön ír az Sirák fia cap. 28. [Sir 28,17–21], ahol az többi között azt mondja: *Az ostorral ütött csapás kéket csinál az bőrön, de az nyelvtől lött csapás megrontja az csontokat. Fegyver mia sokan holtak meg, de sokkal többen holtanak meg s vesztek el az nyelv mia. Boldog az, ki magát attól megóhatja, az ki az ő igájában nem esett és kötelével meg nem volt kötöztetve.* [33r (61):] *Annak igája vas iga, és kötele érc, iszonyú halál annak halála, és inkább kell az poklot kívánni, hogysesem azt.* Illyen ékes dicséretekkel magasztalja az Írás az gonosz nyelvet. Noha pedig ezek igen rettenetes dolgok, de annival iszonyúbb és hogy megszilgyíthetetlen [a. m. megszelidíthetetlen] az gonosz nyelv, mert miképpen az az betegség nem oly rettenetes, az ki ellen orvosság vagyon, mint az ki meggyógyíthatatlan, azonképpen az gonosz nyelv ellen ha volna valami orvosság, mégsem volna olyan iszonyú, de la [a. m. lásd], mit mond az apostol felölle, [Jak 3,7] *minden fene vadaknak, madaraknak, kígyóknak* etc. Kegyetlen vad az oroslán, párdúc, tigris, elég fene az medve, de ki nem látta, hogy az ember ezeket kötve hordozza, berekeszti és játékokra tanítja?

Azonképpen az strucc madarokat, sasokat látjuk, hogy az emberek közt megszilgyülnek, sőt, még az halak is, noha ők más világban laknak és velünk semmi közök nincs, az embertől megszilgyíttetnek. Nem ítélem, hogy senki kívánja, hogy elébeszéljem, az delfin halakról minemű históriákat írtnak. Hortensi[u]s[†] felől olvassuk, hogy az ő tavában az halakat nevének <hítta és> nevezte, és kezéhez jöttek, mikor hitta.* Igaz tehát, az mit mond az apostol, hogy mindenféle állatokat az ember megszilgyíthet, [Jak 3,8] *de az nyelvet, úgymond, soha senki meg nem szilgyítheti, mert megzabolázhatatlan gonoszság.* Az ki felől reménség vagyon, azzal illik munkálkod-<ik>[:ni:] embernek, de az ki oly fene, hogy hozzá sem foghatni, attól inkább embernek <is> öni kell magát is, hogynem mint jobbítására ügyekezék.

* PLIN. Nat. 9. 81. (55). VARRO De re rustica 3. 17.

² A mondat a másolások során feltehetőleg sérült, a hiányzó sor(oka)t szövegvariáns hiányában eddig nem sikerült helyreállítani.

Illyennek mondja pedig az apostol az gonosz nyelvet.³ Tehát fussunk ettől mindgyán [a. m. rögtön] erőssen, és hogy inkább elidegenítsen tőlle, mond végezetre [Jak 3,8]: *Teljes rakva halálos méreggel.* Hasonlatosképpen szól az gonosz nyelvek felől szent Dávid is Psal. 51. [Zsolt 52,4]: *Egész nap-estig hamisságról gondolkodott az te nyelved, és mint az éles borotva, úgy csináltál álnokságot.* Psal. 56. [Zsolt 57,5]: *Az gonoszoknak fogok fegyver és sebes nyilak, és az ő nyelvek mint az éles tör.* [33v (62):] Psal. 63. [Zsolt 64,4]: *Megköszörülték, mint az kardot, az ő nyelveket, meghúzták íjakat, hogy megöljék alattomban az ártatlant.* Az Sirák fia cap. 19. [Sir 19,12]: *Mint az lábnak cupjában ragadt nyíl, szintén olyan az bolondnak beszéde az ő szívében.* Sőt, még amaz pogán Solon is azt mondja, hogy az gonosz embernek nyelve élesb az törnél.

1. Immár ezekből mit tanoljunk? Tanoljuk meg először, az nyelvsek, kik mindent szólnak, rágalmaznak, mely ondok dologban gyönyörködnek, és hogy minden hengereknél [a. m. hóhéroknál], hóhéroknál utálatosbak, kárhozhatóva szidalomra, sőt, büntetésre méltóbbak. Úgy, mint kik az pokolbeli gyehennának fiai, és kik nem érdemlők, hogy valaki javokra ügyekezzenek is. Második tanóságunk leszen az, mely igen nagy gondunknak kell lenni nyelvünkre, mint ez minden életünknek hadnagya, gubernálója, és valaminemű az leend, de olyan az egész test is. Azért ha fertelmes leend, teljes életünknek folyása fertelmes, ondok és kárhozatra méltó leszen.

3. Harmadik tanóságunk. Mivelhogy értjük, hogy az nyelv olyan fene állat, hogy egyéb vadakkal mind bír az ember, de ezt soha senki meg nem nyíhítheti, folyamjunk [a. m. folyamodjunk] az Felsőges Istenhez, és kérjük tőlle segítséget az gonosz, ondok állatnak megzabolázására, mert az mik lehetetlenek az embereknél, azok lehetségesek az Istennél, és az ő Lelkének segítsége által mindeneket könnyű meggyőzni.

Miképpen viszontag ha őmagát tőllünk Őfelsége megvonssza, mindenre alkalmatlanok vagyunk, az mint szent Pál szól 2. Cor. 3. [2Kor 3,5]: *Nemhogy elegek volnánk,* úgymond, *valaminek magunktól még csak meggondolására is, de az mű elégségünk Istentől van.* Ha valamikor pedig és valakiknek volt erre szükségek, hogy nyelvet megzabolázzanak, bizony műnekünk most szükség. Mert rakva ez az város az sok megmondható hazugsággal, rágalmasokkal, <hasz> árulkodással és egyébfelől való bolond [34r (63):] ítéletekkel,⁴ kik felől ugyan bővebben kellene szóllanom, de mivelhogy most az óra eltölt, az mi most elmarad, az jövendő vasárnapon Istennek segítségéből megmagyarázzuk, és az kétszínű, tökéletlen emberekről akkor szóljunk.⁵ Ámen.

³ *nyelvet gonosz (szócsere)*

⁴ A mondat az 55. zsoltár parafrázisa.

⁵ Utalás a 73. (7.) beszédre.

73. (7.) beszéd (K2)

[34r (63):] Concio 7ma. Ex eodem loco v 9. [Jak 3,9]:

Ezáltal áldjuk az Istent és az Atyát, és ez etc.

Minekutánna az nyelvnek mind erejét s mind fertelmességét az apostol bővön megírá, immár harmadszor szól egy kiváltképpen való tulajdonságáról, hogy annyival inkább megesmérvén az tagunknak természetit, tudjunk szorgalmatosban reá vigyázni és szorgalmatosban gondot viselni. Ez pedig az tulajdonság mind az jóra s mind az gonoszra való hajlandóság, az változás, és egymással való ellenkező dolgoknak cselekedeti. Mert így szól az apostol: *Ezáltal áldjuk az Istent*. Igen igaz, hogy valaki sok dologban elegyíti magát, de egyet sem vihet jól végben, mert az embernek mind elméje s mind ereje bizonyos és kicsin határban vagyon befoglalva. Eszesen cselekedik azért az, ki avagy csak egy dologban foglalja magát, vagy mentől kevesebb gondot, tisztet vagy hivatalt követ.

Mert ezzel nemcsak könnyebbséget, hanem dicsíretet is talál magának, az sokféle való kapás pedig nyughatatlanságot és szidalmat hoz, minthogy senki nem lehet sok dolognak jó végbenvitelére elég. Noha pedig nehéz sok külömb-külobmféle dologban forgódni, de sokkal nehezebb egymással ellenkezőket követni, sőt ez ugyan ellenkezik az természettel. Ezért mondá Urunk Matt. 6. [Mt 6,24]: *Nem szolgálhattok az Istennek is etc.* Szent Pál 1 Cor. 10. [1Kor 10,21]: *Nem ihatjátok az Urunk poharát is és az ördögét is. Nem részesülhettek az Urunk <poh> asztalában és az ördögében is.* Tehát bizony igen csudálatos természetű tag az nyelv, az kiben két egymással ellenkező dolgok találatnak. Mert nemkülömben mint az ördög az Istennel ellenkezik, az jó az gonosz[!], az áldás az átokkal ellenkezik.

[34v (64):] De azt mondja itt az apostol, hogy mind az kettő megvayon az nyelvben. *Ezáltal*, úgymond, áldjuk etc. Ugyanezent bizonyítja Salamon Prov. 18. [Péld 18,21]: *Halál és élet vagyon az nyelvnek kezében, és az ki azt szereti, megeszi gyümölcsét.* Az apostol beszédéből pedig nemcsak az nyelvnek tökéletlen természetit, hanem az atyafiúi szeretet[et] is tanoljuk meg. Mert hallod, mit mond, hogy az ki az Istent áldja és felebarátját átkozza, önnönmagával ellenkezik. Mert az Isten felől nemcsak azok szólnak, az kik az <ő> |:Űr:| nevét emlegetik egyenesen, hanem azok is, az kik az ő keze munkáját, karjának <erejét> művét |:emlegetik:|, főképpen az emberek felől, kiket az ő ábrázatjára teremtett, szólnak.

Tanuljanak azért innét azok, az kik minden szentségeket abban tartják, hogy az Istennek imádkoznak, és mindennap az templomban járnak vagy

NB az Istent dicsírni, vagy neki könyörögni, de házokban és egyebekkel való léteben embert szólnak, rágalmaznak és szidalmaznak, az illetének el-
lenkeznak önnönmagokkal, mert az kit egyfelől áldnak százokkal, másfelől kárhoztatnak személyekben. Ezért mondá Salamon Pro. 14. [Péld 14,20] et 17 [Péld 17,5]: *Az ki megutálja, szidalmazza az szegényt, kárhoztatja annak teremőjét.* Szent János 1. Epist. 4. [1Ján 4,20]: *Ha ki azt mondja, szereti az Istent, és az ő atyjafiat gyűlöli, hazug az.* Ezen ügyekezünk azért, hogy az mely Istent dicsírünk és magasztalunk, azont áldjuk az ő teremtett állatiban is, mert ezekben is akar Őfelsége tiszteltetni.

1. De szóljunk egy kevésbé bővebben az nyelvnek állhatatlanságáról, mert ezt adja főképpen itt előnkben az apostol. Ezt pedig elsőben láthatjuk meg külömbféle emberekben. Mert némellyek olyanok, hogy csak káromkodnak, szitkozódznak, rágalmaznak embert és Istent nyelvekkel. Némellyek pedig csendesek, kik mind az Istent áldják s dicsírik, s mind az embereket s egyéb tisztességes dolgokat jóvallnak, magasztalnak. Innen tetszik azért meg elsőben az nyelvnek az ő változó természeti. Mert az egyéb tagoknak minden emberekben ugyanegy és azon tulajdonsága vagyon.

[:mellyel mind jóra,
mind gonoszra lehet
élni:].

[35r (65):] Mint az szemmel ha egyik ember lát, az másik ugyanazon tagjával nem jár, hanem ő is lát. Az kézzel ha egyik [:kéz:] fog, az másik nem eszik, hanem ő is fog véle. De az nyelvvel ha egyik áld, az másik átkoz véle. Honnan megtetszik, hogy változó tag az testünkben. Noha pedig úgy tetszik, hogy az ki nyelvvel dicsíretet mond, jól cselekedik, az ki szidalmaz, gonoszul, de mindazáltal ez sem bizonyos. Mert az ki dicsír olyat néha, az kit nem kellene, az ki szidalmaz olyat néha, az kit nem kellene kárhoztatni, [:mindenik vétkezik:].

Mellyekből az nyelvnek tökéletlen természeti ismét nyilvánban kitetszik. Egy bölcs embert mikoron kérdenének, micsoda állatot ítélné gonoszbnak, responsio: *Ha az fenevadakról szóllasz, az rágalmazót ítélem gonoszbnak. Ha pedig az sziligyekről, az hízelkedőt.*¹ Mely mondásban megmutatá, hogy 2. mind az kárhoztatás, s mind az dicsíret gyakorta veszedelmes. Másodsor, az nyelvnek állhatatlansága tetszik meg ugyanazon és egy embernek példájából, mikor az ember egyet kárhoztat, mást dicsér és magasztal ugyanazon nyelvvel, mely immár nagyobb állhatatlanságnak jele. Mert az mely dolog külömb embernél vagyon, nem annyira csuda, ha külömb dolgokat cselekedik. Mint az kard az lator ember kezében halált, az jámbor kezében oltalmat és megmaradást szerez, de az ki ugyanazonnal hol jót, hol gonoszt cselekedik, bezegg az immár állhatatlanságát inkább kijelenti.

3. Harmadsor, az nyelvnek változó természeti megtetszik, mikor azon dolgot, azon személyt valaki hol dicsér s hol szidalmaz. Ez immár az tökéletlenségnek legnagyobb grádussa. Mert az ki azon nyelvvel imezt dicsíri s amazt rágalmazza, vagyon mentsége, mert azt mondhatja, hogy az jót dicsírni kell, az gonoszt rágalmazni, szidalmazni. Az ki pedig

¹ Az idézet pontos forrását nem sikerült azonosítani.

ugyanazont hol rágalmazza s hol dicsíri, magasztalja, nincsen palástja, mivel magát menthesse, ótalmazhassa. Ez illyenek közül valók az rágalmazók, hízelkedők.

[35v (66):] Ezek pedig noha rakonságosok egymással, de azért különbözőnek egymástól, mert az rágalmazó dicsíretet keres magának, s az hízelkedő hasznot. Az rágalmazó az jót kárhoztatja, az hízelkedő az gonoszt jovallja, de mind az kettő egyaránt kárhoztatandó, az embernek szemében szépet szól, háta mögé pedig szidalmazza. Ezekről szól Dávid Psal. 149. [Zsolt 149,6]: *Isteni magasztalás vagy az ő szájokban, de kétélű tőr az ő kezekben.* Az Sirák fia cap. 12. v. 16. [Sir 12,16]: *Ajakával édesen szól az tennen barátod, és kedvesen sokat suttog, jó szót ad. Sőt, ugyan sír is előtted, de szívében azon tanácskozik, mint ejthessen az verembe, és ha alkalmatossága leend, meg nem elégedhetik az vérontással.*

Ez illyenek, az kiknek szavok édesb az méznél, de azért nyelveket megköszörülnek, mint az kígyók, és az ő ajakok alatt áspiskígyónak mérge vagy az mint szól szent Dávid Psal. 139. [Zsolt 140,4]. Mindezekből azért megtetszik az nyelvnek tökéletlen, változó természeti, kit még az pogán bölcsek is eszekben vettek volt. Mert egyszer az egyiptombeli Amásia király, az mint írja Plutarchus in Symposio, küldött volt Görögországban amaz Biashoz egy áldozatra való állatot, és izente volt neki, hogy abból, az mi legjobb és gonoszb, küldje hozzá, amaz az állatnak nyelvét kimetszette, azt küldi el, kivel megjelentette, hogy mind az jóra s mind az gonoszra egyenlő hatalma vagy az nyelvnek.*

Azonképpen Anacharsis felől írja Laertius, hogy mikor kérte volna, mi volna az emberek közt jó és gonosz, felelé: *Az nyelv.*** Könnyű volna pedig ezt az históriákból megmutogatnom, mennyi sok fő népek, városok, országok felépültek, kicsinből nagyvá löttek az ékesen szállás által, viszontag elromlottak, vesztenek az árultatás, gonosz nyelvek (által) miatt.

De illyen nyilvánvaló dologhoz nem kell sok szó. Immár holott ezekből megértettük az nyelvnek mind erejét s mind gonoszságát s mind változó természetit, szükség, hogy arról [36r (67):] tanoljunk, az erős és gonosz, állhatatlan tagunkkal mint élünk és mint viseljük magunkat, hogy ez nekünk nem kárhozatunkra, hanem hasznunkra lehessen.

Ez felől szól immár az apostol [Jak 3,10]: *Nem illik, atyámfiai, ezeknek így lenni.* Az Isten miképpen az egész embert épen és jó végre teremtette, azonképpen minden tagait is. Azért noha némely tagoknak mind az jóra s mind az gonoszra hajlandóságok vagy az, de mindazáltal adott az Isten erőt, birodalmot [a. m. hatalmat] az embernek az ő tagain, hogy oda viteti, vezetheti, az hova akarja. Így azért az nyelvet is megbírhatjuk, ha akarunk és ügyekezünk rajta. Illik is pedig azon lennünk, hogy efféle tökéletlenség bennünk ne találtassék, hanem az mű nyelvünk, ajakunk szóljanak jót és igazságot, utáljuk és gyűlöljük az hazugságot.

* PLUT. *Sept. sap. conv.* 2. 146D–148B.

** DIOG. LAERT. *De vit. et dogm. philosoph.* 1.105.

[:De azon egy emberben is a jót jovallani kell, de az rosszat nem lehet dicsérni.:]

1. Erre pedig indítson münket imez három ok: Először az tökéletlenségnek, nyelv állhatatlanságának veszedelmes volta, mert az kétszínű, árulkodó, hízelkedő szájú emberek csak romlást és veszedelmet szereznek. Az Isten pedig azért teremtette és azért gyűjtötte egyben az embereket, hogy egymást segítsék, építsék, ne rontsák, vesszessék. Hogy pedig efféle tökéletlenek miatt veszedelem esett, mindennap látjuk, és az bölcs is mondja Eccl. 28. [Sir 28,14]: *Az suttogót, árulkodót, az kényelvű átkozót, mert sokakat, békességben élőket megháborított.* Az harmadik nyelv sokakat feltámasztott és egyik nemzetségből másuva kergette, szélyesztette, kazdag kőfallal kerített városokat elrontott, és uraknak házait felfordított, az népeknek erős nemzetiségét megszagatta. Az harmadik nyelv <sokakat feltámasztott> hatalmas asszonyokat megrontott, és az ő munkájuktól megfosztott. Az ki ezt hallgatja, békességet nem talál, sem csendes életet. Másodsor, retentsen meg münket ez ilyen tökéletlenségtől ennek mind Isten s mind ember előtt való utálatossága. Azt mondá Illyés próféta 3 Reg. 18. [1Kir 18,21] az Izrael fiainak: *Meddig sántáltak kétfelé? Ha az Úr az Isten, keressétek őtet, ha pedig az Baál az Isten, menjetek őtánna.*

[36v (68):] Az emberek között is utálatos, az kiben tapasztaltatik efféle utálatosság. Tudd-e, mint jára amaz erdőllő [a. m. favágó] ember az Satyrussal, mikor télben egy embert talált volna az erdőben, látá, hogy erőssen fú az körmében, kérdé, miért mívelné azt, felelé amaz, hogy az kezem megmelegüljön. Az Satyrus megszáná és behívá hajlékában és enni készít elé, mikor ennének és az étel igen hév volna, kezdé reá fúni az ember, kérdé az Satyrus, miért mívelné azt, mondá az, hogy az falat meghűljön, mert igen hév. Ezen gondolkodni kezdé az Satyrus és mondá: Nem szeretek ilyen embert, az ki azon szájából meleget és hideget is fú ki, azért kiüzé és kikergeté házából.*

Így járnak és ez virágok az kettős szívű embereknek, mihelt valaki eszében veszi tökéletlen voltokat, ottan megvonssza magát tőlök, elleszen barátságok s társaságok nélkül. Sőt, ha lehet, még házába sem fogadja be őket. Efféle emberek felől azt mondja meg amaz bölcs Pythagoras is, hogy még az házban sem méltó, hogy befogadják.² Ennek felette az ilyen emberek nemcsak kárt vallanak, hanem gyakorta szégyenvallással pirul orcájok, mikor efféle te mondog-ért lyukokra hajtják és megszorítják, mert avagy hogy lelkekesméretek ellen megtagadják, avagy hogy hazudnak, hogy ők nem abban az értelemben mondták, vagy hogy valami ártatlant kevernek bele, hogy attól hallották, az kinek sem híre, sem tanácsa benne. Azért úgy suttogjon, árulkodjék, rágalmazzon valaki, hogy az veszedelem mellett gyakran szégyeneket is vall. Effelől való elmélkedésünk azért indítson münket arra, hogy nyelvünket ne kettőztessük.

3. Harmadsor, fussunk ettől az vétektől, mert ugyan az természet ellen vagyon, az ki pedig az természet ellen cselekedik, nemcsak szidalomra, ha-

* Aes. Fab. 6o. (Az ember és a szatürosz.)

² Az idézet pontos forrását nem sikerült azonosítani.

nem büntetésre is méltó. Hogy pedig az természet ellen leszen, hogy azon egy nyelvünkkel jót is, gonoszt is mondunk, három igen szép hasonlatosságban mutatja meg az apostol.

Elsőben mond [Jak 3,11]: *Vallyons azon forrás forr-e édes és keserű vizet* 1. etc. Ez az hasonlatosság igen illendő, mert miképpen az kút főből, forrásból foly és jó ki az víz, azonképpen az szájból származik és jó ki az beszéd. És miképpen az édes az keserűvel ellenkezik, azonképpen az [37r (69):] átok az áldással. Miképpen azért természet szerént nem lehet, hogy az édes forrásból keserű víz folyjon, azonképpen nem illik, hogy azon szájból átok és áldás származzék.

Az második és harmadik hasonlatosság vétettetik az gyümölcsfákról [Jak 3,12]: *Vallyons atyámfiai, úgymond, az fügefá teremphet-e olajmagot, avagy az szőlőtő füget?* Itt az gyümölcsöz hasonlóztatik az beszéd, az fához pedig az embernek nyelve és szája, mert miképpen az fa teremti az gyümölcsöt, úgy az szájból, az nyelvről származik az beszéd. De ezek az hasonlatosságok nem olyan világosok, mint az első, merthogy rövidebben mondatnak. Az egyiknek értelme³ ez: miképpen az fügefá nem teremphet füget is, olajmagot is, akképpen nem illik, hogy az nyelv átkot is, áldást is mondjon. Az másiknak pedig ez: miképpen nem lehet, hogy az szőlőtő szőlőgerezdet is, füget is teremtsen, azonképpen nem illik, hogy azon szájból jó és gonosz származzék.

De mondanád: No, mind az fügefá jó s mind az szőlő, miképpen azért nem árt, ha mind az kettőt egy fa teremtené, azonképpen nem árt tehát, ha az nyelv jót és gonoszt mond. Responsio: Vedd eszedben ezeket: utolsó példákban nem néz az apostol az gyümölcsöknek jó vagy gonosz voltára, hanem az külömségre. Azt akarja azért mondani, hogy miképpen egy fa nem teremphet külömb-külobmféle gyümölcsöt, azonképpen természet ellen vagyon, és nem illendő dolog, hogy azon szájból külömb-külobm dolog származzék, avagy szó. De mégis mondanád: Ha természet ellen volna, ugyan nem lehetne meg, mint nem lehetséges, hogy az jég melegítsen, az tűz hidegítsen. De látjuk, hogy az nyelv mind átkot s mind áldást mondhat, tehát nincs természet ellen. Responsio: Vedd eszedben, hogy az Isten az embert nem úgy teremtette, mint egyéb állatokat, mert ezek csak azt cselekedik, az mi nekik engedtetett, és követik az ő természetek folyását, de az embert úrrá tette az ő tagain, és azoknak parancsolhat, és természetekből is kiveheti, és erőszakkal oda vo[n]hatja, ahova akarja.

Mint az kéz arra való, hogy fogjunk véle, nemhogy rajta járjunk, de azért némely emberek rajta járnak, az lábokat egyenesen feltartják, azonképpen azért az nyelv is természet szerént teremtett azvégre, hogy jót mondjon, áldást, és az Urat magasztalja, áldja véle, és felebarátjának használjon véle. De minthogy az ember ura az ő tagainak, oda viheti az nyelvét, az ki neki természeti ellen vagyon, ahova akarja, és gonoszt, átkot mondhat véle.

³ értelmez (tollhiba)

[37v (70):] Nem azt mondja azért az apostol, hogy meg nem lehetne vagy lenne az nyelvtől mind az áldás s mind az átok, de arra tanít, hogy annak nem kellene lenni. Mert az Isten az több állatoknak példájában megmutatja, hogy nem jó valamely tagot az ő természeti ellen való dologra venni és kényszeríteni, és mintegy tükört, elénkben adta az forrást, az gyümölcsfákat, kikből megtudhatjuk, hogy az nyelvnek természeti ellen vagy az tökéletlenség. És noha megleszen, de nem kellene lenni. Azon ügyekezünk azért, hogy ezt az fogatkozást bennünk megépítsük, és csak arra szoktassuk nyelvünket, az mi végre teremtett.

Ezt pedig megnyerhetjük, ha mi ez néhány dolgot eszünkben vevén követjük. Elsőben, szoktassuk arra magunkat, hogy általbeszédűek legyünk, azaz nyilván mondjunk ki valamit, az mit értünk, ne legyünk álnokok, ne mondjon mást ajakunk, más feküdjék az szűben. Mert valaki ilyen, tehát lehetetlen, hogy beszédében is tétovázó ne legyen. Mert az nyelv az szűnek és gondolatnak tolmácsa, azért ha színen valami, mikor valaki előtt külömbet szól is nyelvével, hogynem mint az mit elrejtett szűvében, de másszor vagy más előtt ugyan kifokasztja. És ezt híják osztán kétnyelvű, tökéletlen embernek. Első orvosság azért ez ellen az általbeszéd, az értelemnek igazán való kimagyarázatja. Másodsor, fussunk az csacsogástól, legyünk hallgatók, és szoktassuk arra magunkat, hogy többet halljunk, hogysen mint szóljunk, mert az természet is adott két fület és csak egy száját. Az csacsogó ember lehetetlen dolog, hogy efféle nyelvnek tökéletlenségében ne essék. Harmadsor, ez vétektől megóhatjuk magunkat, ha az ítéletben hirtelenek nem leszünk, hanem jól megvizsgálunk mindeneket, minkeelőtte megmondjuk felölle való ítéletünket. Mert mikor valaki csak gyorsan mindent mindenfelől kimond, gyakorta esik, hogy [38r (71):] egy elsőben vagy nem hallotta és értette jól az dolgot, és mikor jól megérti, az előbbi szavát revokálni kell, és ez illyent szokták osztán tökéletlenségnek híni.

Utolszor, az ki beszédében, nyelvében vétkezni nem akar, kérjen az Istentől hatalmat és erőt, hogy száját zabolán hordozhassa. Mert oly gonosz fene állat az nyelv, hogy minden egyéb állatot megszilgyíthet, de az nyelvet az ember őmaga erejétől meg nem győzheti. Ahol pedig az emberi erő elfogy, ott szükséges az Istennek segítsége. Nem ok nélkül könnyörög vala Dávid [Zsolt 141,2], hogy az Isten őrizze az ő száját, és vessen zárt az ő ajakára. Jó volna azért az apostol beszédét elménkben raknunk és életünket ahhoz szabnunk és beszédünknek folyását. Te csak semminek tartod, mikor valakit megszólász, de azt mondá az bölcs [Préd 7,26?], hogy minden halálnál keservesb az nyelvnek csapása. Áspiskígyónak mérgéhez és kétélű tórhöz hasonlítja szent Dávid [Zsolt 140,4]. Mü pedig ne csak ettől ügyekezünk magunkat megóni, mert ez ugyan majd lehetetlen, főképpen ennyi sok gonosz emberek között, hanem inkább attól, hogy más az mü nyelvünk miatt meg ne sértessék, mert az Isten áldásért, jóért, nem káromlásért és átokért adta az mü testünkben. Ámen.

74. (8.) beszéd (K2)

[38r (71):] Concio 8. Tobiae VII. v. 15.[!] [Tób 7,12]: De Nuptiis.

És fogá Raguel az ő leányának (Sárának) jobb kezét, adá Tóbiásnak jobb kezében etc.

Vadnak az emberek között sok külömb-külömbféle szövetségek és társaságok, kik nélkül ugyan el nem lehetnek, de az többi között ugyan erősebb, szükségesb, böcsültesb nincsen az házasságnál. Mely felől noha gyakran hallottak naponként az hívek, de nem árt ez mostani órában is ez felől értekezniünk, mert az jó dolognak gyakran való hallása nem káros. Nem illik mostan az szent társaságnak szükséges [38v (72):] voltáról szóllanom, holott ez mindeneknél nyilván vagyon. Böcsültes voltáról is gyakorta hallottak az hívek, hogy tudniillik ennek szerző oka az Isten, még Paradicsomban, az eset előtt, és noha az ő szerelmes Fia Szentlélektől fogontaték, de mégis azt akará, hogy házasságban élő emberektől születtesék ez világra. Krisztus Urunk is az ő jelenlétével az menyegzői lakadalmat megékesítette és megszentelte. Ezért mondá az apostol Heb. 13. [Zsid 13,4]: *Az házasság makula nélkül való ágy, böcsültes és tiszteletes minden rendbeli emberek között.* 1. Tim. 4. [1Tim 4,2–3] azt mondja, hogy ördögi tudományt követnek, akik az házasságot tiltják.

De minthogy ezekről gyakran hallottak az hívek, mostan szóljunk az meghallott igékből az régi szenteknek szokásokról és rendtartásokról az házasságban. Hogy ha miben az ő jó szokásokat követjük, abban inkább megerőssödjünk, azt megépítsük és jobbítsuk. Nincs szándékomban, hogy az házasság és lakadalom felől, az mint vagy az Szentírásban vagy egyéb pogánoknál olvastam, mind elészámláljam, mert az sok üdőt is kívánna, és nem is illenék ide, hanem csak az meghallott igéket magyarázom meg, és az mikről szól itt az história, azokból veszek tanóságot.

Negy rendbeli ceremóniákról emlékezik penig, az mellyek küs Tóbiás és Sára házasságában löttek. Első az kézfogás. Masodik az áldás. Harmadik levél által való kötés. Negyedik az lakadalom.

1. 2. 3.
4.

1ma pars.

Szóljunk azért rend szerént ezekről. Így szól azért [Tób 7,12]: *És megfogván etc.* Ez igékben két fő tanóság adatik előnkben. Egyik, hogy az atyáknak és anyáknak akaratójából leszen az házasság, az mint |:ím:| halljuk, hogy nem Sára ment Tóbiáshoz, hanem az atya megfogta kezét és adta Tóbiásnak ke-

zében. Oly igen nagy hatalmok vagy az atyáknak, szüléknek [39r (73):] az ő magzatin, hogy nemhogy magokat ígérhetnék valakinek, atyjok, anyjok hitek nélkül s akarata nélkül, de még Istennek sem tehetnek fogadást az gyermekek, ha szülei meg nem engedik, az mind meg vagyon írva Num. 30. [4Móz 30]. És akármi fogadást tegyen az gyermek ugyan esküvéssel is, de ha az szülei ellene mondnak, mind semmi és felbomol. Ha pedig az Istennek tött fogadása meg nem állhat, ha amit embernek fogad vagy ígér? Ezt azért értsed addég, az míg az gyermek az ő szüleinek gondviselése alatt vagyon. Ha kinek pedig szülei nincsenek, de gondviselői, tutori vadnak, azok felől is ugyanazon értelem vagyon.

- Más az, az ki magával szabados, senkitől nem függ és nem vár, ez ilyen szabadon végezhet mind maga s mind marhája felől egyebek hitek nélkül is. De az ijak-fiak [a. m. sok testvérű, családban nevelkedő ifjak], az kiknek előttök járójok vagyon, meglássák, hogy főképpen az házasság dolgában semmit önnön fejektől nem cselekedjenek, vagy végezzenek, mert egy az, hogy Isten ellen igen nagy véték, más az, hogy az Istennek könyve szabadságot ad az atyáknak, hogy efféle végezést felbonthassanak, ki önekik
1. nagy gyalázatjokra lenne. Azért ez innét az első tanóság. Sára példája megmutatja, hogy az gyermekek az ő atyjok akaratjából házassuljanak meg.
 2. Második tanóságunk ez igékből leszen az felől, az miről gyakorta vetélkedni szoktanak némellyek, az régen az házások esküvéssel szerkesztettek-e öszve, és ha annak illik-e lenni, avagy nem.

Ezt az kérdést alkalmason megfejtik ez igék, mert azt mondja az história, hogy Raguel az ő lányának, Sárának jobb kezét adta Tóbiásnak jobb kezébe. Tudjuk pedig azt, hogy az hütnek és esküvésnek ez az módja, úgyannyira hogy |:ha:| valaki csak egyet sem szól is, de ha kezét beadja, szinte annyi, mintha megesküött volna. Mert az hütnek bizonyos jegye az kézbe adás, és nemcsak az kötelezi meg hüttel magát, az ki szájával esküszik, hanem ha vagy [39v (74):] keze beadásával fogad valamit, vagy ha ki az hütnek formáját hallván csak int és feje hajtásával javallja. Tehát, ha régen az házasság az jobb kéznek beadásával lött, nyilván akkor is hüttel kötelezték öszve az házások. De hogy inkább ebben senki ne kételkedjék, bővebben megbizonyítom.

2. Másodsor, azért ez megtetszik innét, mert az házasság az Írásban hívatatik szövetségnek, frigynek, az frigy pedig esküvés nélkül nem (lehet) leszen. Osztán hogy hogy mondathatnék az parázna hüti(hagyottnak)szegettnek, hamis hütünek, és miért ítéltetnék halálra, ha az ő társához hüttel nem volna kötelezve.

Végezetre, ha valaki bütű szerént akarja, hogy megbizonyítsuk, azt is megcselekedhetjük. Ezékielnél cap. 16. [Ez 16] az Isten meg akarván mutatni az Izrael népének hütetlenségeket, hasonlítja ömagát völégényhez, házasságban élő férfiúhoz, Izraelt pedig menyasszonyhoz. Ott azért mind elészámlálja, miképpen kicsinségétől fogva ő felnevelte, táplálta <nevelte> ez leányzót, és végezetre mikor az házasságra alkalmas volt, mint vette

házastársul hozzája, és mikor az menyegzőt, az házasságot megírja, az többi között azt mondja [Ez 16,8]: *És megesküvén veled, azt mondja az Isten, és enyém löl.* Mely igékből megtetszik, hogy az házasságnak több rendtartási között az esküvés is megvolt. Sőt, ugyanazon helyen ide alább így szól [Ez 16,59]: *Azt mondja az Isten, úgy cselekedem veled, az mint te cselekiüvél. Hátrahagyta az te esküvéseidet, hogy semmivé tennéd az én frigyemet, szövetségemet.* Honnan nyilván vagyon, hogy mind az két személy egymásnak hüttel, esküvéssel volt egybenkötelezve. Mert odafel az vőlegény képében azt mondá az Isten, *megesküvén veled.* Itt pedig az asszony felől azt mondja, hogy esküvését hátrahagyta. Tehát mind az kettő megesküött volt. Sőt, nemcsak az Isten népe között, [4or (75):] hanem az pogánok közt is olvasom, hogy volt ez az szokás.

De ha szintén ilyen világos bizonságink erre nem volnának is, ugyan illenek és méltó volna, de főképpen ez mostani világban, hogy ennek meg kell lenni. Mert ugyan küsebb dologban is meg nem hiszik most egymást ez emberek hüt nélkül. Más az, hogy ha az házásokat az hüt erősbén nem tartaná együtt, mennyi sok zűrzavar, háborúság volna az emberi társaság között. Úgy tetszik, hogy anélkül is elég vagyon, de bizony százannyi volna, ha az hütnek kötele nem volna. Vaj, ki sok bosszú, harag esik egymásnak megsértésére az házások közt. Sok felhadná urát, feleséget, ha az hütre nem nézne, kit sokszor azután maga is megbánna, és nagy kárára, fogyatkozására lenne. Mert akárhol is, akárkivel is nem élhet az ember bosszúság és tőrés nélkül, főképpen az kivel szüntelen együtt vagyon.

No, azért az első cikkelyből az Raguel cselkedetiből ezeket tanolhatjuk meg: Elsőben, hogy az atyák akaratiájából leszen az házasság. Másodsor, hogy az hüttel való öszvekötelezés nem újság, hanem az Istennek régi rendelése, az mint az Írásból megtetszik, és ha ki ennek ellene szól, az Istennek rendelése ellen szól, és az csendes békességnek elrontására alkalmatosságot szolgáltat.

1. 2.

2da pars.

Második dolog, az mit ír itt az história az Tóbiás házassága felől, hogy Raguel ilyen szókkal áldotta meg az új házásokat [Tób 7,12]: *Az Ábrahám-nak, Izsáknak, Jákobnak Istene etc.* Eleitől fogván ez szokások volt az istenfélőknek, hogy az kiknek jövokat kévánták, áldomást mondtak reája. Mint olvassuk Gen. 47. [1Móz 47,7], hogy Jákob megáldotta fáraó királyt. 48. [1Móz 48, 12–20] Józsefnek fia[i]t. Krisztus Urunk is az küsedet gyermekeket Marc. 10. [Mk 10,13–16]. Mert ugyanis nagy ereje és hathatósága vagyon az áldomásnak, az mint szól szent Pál, 1 Tim. 4. [1Tim 4,4–5]: *Istennek minden teremtetett állatja jó, és semmit meg nem kell vetni, az mit ember hálaadással veszen, mert megszenteltetik az Isten igéjével könyörgés által.* Il-lik pedig, hogy efféle áldás legyen az igaz Isten nevében. Hogy pedig az igaz Isten az Ótestamentumban főképpen [4ov (76):] hívatta magát Ábrahám,

II.

Izsák és Jákob Istenének, megtetszik sok egyéb helyekből is, de Exod. 3. [2Móz 3,6], holott megjelenvén az Isten Mózesnek, nevezi magát Ábrahám, Izsák, Jákob Istenének.

Mely mondást eléhoz Urunk is, mikor az sadduceusokkal disputál. Az Újtestamentumban pedig neveztetik az Jézus Krisztus Istenének és Atyjának, mint 2 Cor. 1. [2Kor 1,3]: *Áldott az mű Urunk Krisztusnak Atyja, Isten.* Eph. 1. [Ef 1,17], 1Petr. 1. [1Pét 1,3] etc. Az oka pedig ennek az, mert miképpen régen az ő hatalmasságát és kegyelmességét az Isten megmutatta azokban az szentatyákban és pátriárkákban, azonképpen mű, kik az Újtestamentumnak fiai vagyunk, áldást kívánhatunk egymásnak az Krisztus Istenének nevében, avagy hogy megmutassuk, hogy az mely Isten volt az Ótestamentumban, ugyanazon most is az Úr, mind az két nevezetet egyben kapcsolhatjuk.

Továbbá, noha minden istenfélő embernek áldása az Úr nevében hasznos és fogatos, de főképpen az atyáké, mint az többi között megmutatja Izsáknak példája Gen. 27. [1Móz 27,1–38]. Mikor Izsák meg akará áldani Ézsaut, ezt oly nagy dolognak ítélé Rebeka, hogy nagy, csalárd mesterséggel lopá az ő szerelmesbik és kedvesbik kisebb fiának,¹ Jákobnak. És Ézsau is megmutatá sírásával és rettenetes haragjával, mely nagy kárt vallott, hogy az atyja áldomását elvette, és könyörge az atyjának, hogy őtet is megáldaná. [1Móz 27,35–38] *De felelé Ézsau: Eljött az te öcséd álnokul, és elvette az te áldásodat. Ismét mondá Ézsau: Nem hagyál énnekem valami áldást? Felelé Izsák: Teneked őtet uraddá tevém, és minden atyafiait igája, szolgálatja alá vetém, gabonával és borral megbővíttem, s immár édes fiam, mit tegyek neked? Mondá Ézsau: Csak egy áldásod volt-e, édes atyám? Kérlek, áldj meg engemet is, és nagy jajgatással sírni kezdte.*

Illyen nagy hathatósága és méltósága vagyon az atyai áldásnak. Ugyanez megtetszik az Jákob cselekedetiből is Gen. 48. [1Móz 48]. Mert mikor Jákob az József két fiát megáldá és az Efraimnak, az küsebbnek fejére tötte volna az jobb kezét, igen báná József, és el akará az atyja kezét rólta venni, de amaz el nem [41r (77):] változtatá, mert érti vala József, hogy az ő jobb karjának és áldomásának több hathatósága (volna) lenne. Ugyanazon könyvnek cap. 49. [1Móz 49] Jákob az ő fiai között az kiket megátkoza, átkoz[ot]tak, az kiket megáldá, áldottak lőnek minden nemzetségekkel és maradékokkal egyetemben.

Innét hát tanolják az fiak, hogy úgy keressék szülejeknek kedveket, hogy tőlők áldomást vehessenek, ne keserítsék meg, hogy az áldás helyett átkot ne vessenek rájuk, mert igen fogatos, hatható mind az kétféle, az atyáknak könyörgések és kívánságok. Ím, hallod itt, az atyja Sárára minemű áldást vött, és ide alább hasonlatosképpen szól az anyja neki, mert ez az leánzó az ő szüleit böcsületben tartotta és szolgálta vala. Ha pedig valakinek valamikor szükséges volt az áldás, bizony azoknak főképpen, az kik házasságra

¹ *fiának kisebb* (szócseré)

adják magokat. Mert egy az, hogy az legfőbb és fővebb <való> szövetség és társaság az emberek között, mely által az emberi nemzet megtartatik és Isten dicsírtetik, más az, hogy nem egy ideig, hanem holtig való szövetség. Harmad, hogy Istennek jókedvében függ csak és áll az házásoknak boldogsága. És Őfelsége is akkor áldá meg elsőben az <házasságot> embereket, mikor az házasságot szerzé. Gen. 1. [1Móz 1,27–28]: *Terempte, úgymond, az Isten etc.*

No, azért ez az második dolog, kit az Isten népe megtartott, és illik nekünk is megtartanunk az házasságban, hogy áldást vessünk és kívánjunk azoknak, az kik ez állapotra adják magokat, az mint itt szól Raguel [Tób 7,12]: *Az Ábrahámnak Istene etc.*

3tia pars.

Az harmadik ceremónia így íratik meg [Tób 7,13]: *És chartát hozatván feljegyzék az házasságnak szövetségét etc.* Nagyobb bizonyoságnak és erősségnek okáért lőtt ez, hogy ugyan levélben írták és egyéb előtt megpecsétlették az házások közt való szövetséget. Mely ha közönséges szokás volt-e avagy nem, kételkedhetünk benne, mivelhogy másutt ezfelől az Írás nem szól. És hihető, hogy csak azok közt lőtt, az kik más városban adták lányokat, miképpen ezek Ekbatana városból Ninivébe adák Sárát, hogy azért ilyen távul levők közt valami csalárdság ne essék, akarták, hogy ez felől levél is legyen. Ha pedig közönséges szokás volt, azért lőtt, hogy [41v (78):] az zsidók gyakran ugyan nem nagy dologért is elvának vala, kit az Isten nekik megengedett vala az ő szűvőknek keménységében, az mint megmagyarázza Urunk. Efféle válásban pedig az feleségnek jegye ruháját és ötöt illendő marháját meg kellett adni. Mely hogy jobb módjával lehetne meg, ugyan levélben szokták vala írni az menyegzőkor az házasságnak módját. De mivelhogy mostan az keresztyének efféle törvénnyel nem élnek, ugyan nem szükséges ezt az szokást követnünk és megtartanunk.

Negyedik dolog, az mellyet ír az házasság felől az história [Tób 7,14]: *Ezeknek utánna lakadalmat szerzenek, áldván az Istent etc.* Eleitől fogva megtartott ez az szokás hogy menyegzőnek idején lakadalom volt. Mint Gen. 29. [1Móz 29,22], mikor Jákobnak Lábán adá leányát, azt mondja az Írás, hogy nagy sok barátit begyűjté, megvendéglé és úgy csinála menyegzőt. Nám, Krisztus Urunk is az példabeszédben gyakran mondja [Mt 22,1–14; Lk 14,15–24], hogy ha ki menyegzőt szerzett, sokakat hívatott az lakadalomban. Ha pedig az szóllás nem lőtt volna, ingyen sem szólna azképpen. Mert az hasonlatosságokból oly példákat kell eléhozni, az kik mindeneknél nyilván lennének. De ez megtetszik Joan. 2. [Jn 2,1–2], ahol azt írja az evangélista, hogy az Máriát és Urunkot tanítványival az menyegzőben hitták volt. Ezt pedig még az pogánok is megtartották. Úgyannyira, hogy Plutarchus kérdi

azokat, hogy miért szokták az emberek az menyegző idején több vendéget híni, hogynem mint egyéb lakadalomban.*

Efféle lakadalomban pedig hogy öröm és vigasság volt, az is nyilván va-
gyon. Mert azt mondja urunk Matt. <8> [:9. 15.:] [Mt 9,15]: *Nem kesereg-
nek az vőlegény fiai, az míg vélek vagyok az vőlegény.* Sic. Jo. 3. [Jn 3,29]
Vide. Sőt, amaz örökkévaló boldogság, az melyben vég nélkül örülnek az
hívek, az menyegzőhöz hasonlítottak gyakorta. Mint az többi között Matt.
25. [Mt 25,10], Apoc. 19. [Jel 19,7–9]: *Örüljünk és vigadjunk, adjunk <há-
lát> dűcsőséget az Istennek, mert eljött az báránnak menyegzeje és az meny-
asszony elkészítette magát. Boldogok, az kik az báránnak menyegzejére hí-
vattatnak.* [42r (79):] Tehát sem nem újság, sem nem vétek az menyegzői
lakadalomban vendéget híni és ott örülni s vigadni. Mert ez ugyan tulaj-
donsága efféle lakadalomnak. De az mit ezek után mond az história, az lelke
mind az többinek, és anélkül az többi nemhogy hasznos, hanem inkább
szidalomra méltó és veszedelmes. Micsoda az? *Áldván, úgymond, az Istent.*

Melyet ide alább cap 9.[!] [Tób 11,17] ekképpen ír meg: *És mikor az áldás
után mindnyájan áment mondtak volna, az lakadalomhoz ülnek vala és az
Úrnak félelmével lakoznak vala.* Meghallók, micsoda szent és böcsülletes
leszen az szent házasságnak szövetsége, azért bizony illik, hogy isteni áldás-
sal és félelemmel vigyék véghez az kik efféle lakadalomban vadnak, az mint
ím halljuk, mint cselekedtek az régi szentek.

De ha megtekintjük az mű menyegzői lakadalmunkat, bizony igen
messze estek azoknak példájoktól. Szerzünk mű is lakást, vendéget is hí-
vunk és vigasságokat szerzünk, de nem isteni áldással és félelemmel. Mert
az lakadalomszerzésben csak az nagy pompaságra, kevélységre nézünk
és erőnk felett való dologra ügyekezünk. Ha nemesember szerez efféle
lakást, az szegénységnek megnyomorításával szerzi. Hogy vagyon efféle
lakadalomban isteni áldás, ha az szegénység az égre, az Istenhez kiált sírás-
sal, óhajtással? Nem isteni félelemmel vagyon ez, hanem ördögi kevélység-
gel, kegyetlenséggel. Ha pedig közrenden való ember csinál menyegzőt, ez
is ereje felett az frisségre űz [fényűzésre, pompára törekszik], és gyakorta
holtig való adósságban és szükségben esik az haszontalan költség miatt.

Bizony, ez sem leszen isteni áldással és félelemmel, mert az Úr tiltja az
kevélységet, az tékozlást, hogy az kivel magát, házanépét kellene táplálni
házasságban való éltében, azt mód nélkül, helytelen helyre elvesztesse.
Híjunk mű is vendéget, mint az régiek, de itt is nincs semmi jó rendtartá-
sunk. Ebben is felette elmerülünk, sokakat hívunk vagy magunk mutogatá-
sáért, vagy nem azért, hogy eljöjjenek, hanem hogy valami ajándékot küld-
jenek. Melyet főképpen az nemesi renden megtapasztalhatsz. Végeztet
szerzünk vigasságot, de nem isteni félelemre valókat, hanem inkább károm-
lásra és veszedelemre vivőket. Első vigasságunk az borital. Mert ugyanis szű
1. megvidámított, és azzal való mértékletes élet az szomorúságot megenyhíti.

* PLUT. *Symp.* 4. 3.

De ezzel Istennek félelmére élünk-e az menyegzőben? [42v (80):] Nem tartjuk azt lakadalomnak, az melyben ondokul úgy nem részegedhetünk, hogy se nyelvünk, se kezünk-lábunk tisztiben el ne járhasson. Hol hallasz több dúska italt, nagyobb dözslést, mint az menyegzőben? Így lakozunk mű isteni félelemmel az menyegzőben.

Második vigasságunk az lakásokban [a. m. lakomázásokban] az ondok, szemtelen szökések, tombolások, kik nemcsak egészségünknek ártalmára, hanem az külső tisztességnek is ellene vadnak, és sok gonoszságra alkalmatlóságot szolgáltatnak. Azt írja együtt [a. m. egy helyen] amaz pogány Cice-ro,[†] hogy senki nem táncol, az ki józan.* Homerus[†] is, mikor az részegeseknek boritalnak tulajdonságait megírja, az többi között mint egy nagy csudát azt is mondja, hogy az eszes embert is az szökésre indítja.** Az pogánoknak ez bolondságoknak jele volt, mi pedig igen szép tisztességes mulatságnak és vigasságnak tartjuk.

Harmadik vigasságunk az muzsika, éneklés. Bizony, ebben sem nézzük az Úrnak áldását, hanem hol mi utálatos, iszonyú énekek vadnak, azoknak mondásában s hallgatásában gyönyörködünk.

Ez mellett iszonyú kiáltások, haszontalan, fertelmes dolgoknak beszélgetése, csetepaté, kiáltás, üvöltés vagy az mű menyegzőnkben. Illyen vigasságunk és örömünk vagy az műnekünk atyánkfiai és barátink lakadalmában. Azért nem csuda, ha az Isten néha az áldás helyett átkot bocsát az házasokra, mert az ő lakadalmokban nem isteni félelem, nem dicsíret, hanem átok, szitok, fertelmesség vagy az. Ez az oka, hogy az Isten némellyinket[!] magtalansággal ver meg, némellyeket betegséggel látogat meg, némellyeket szegénységgel, némellyeket holtig való háborúsággal, visszavonással büntet meg. Melynek noha több okai is vadnak, minthogy az Isten tanácsa mély és megfoghatatlan, de hihető, hogy gyakorta az menyegzői lakadalomkor esett vétkekért is bocsátja az illyen csapásokat rájuk.

Meglehet az lakadalomban az vigasság tisztességesen, minden istenkáromlás nélkül is, és az kik azt követik, az illyenekre szokta Őfelsége az ő áldomását szállítani, az miképpen az több szent [43r (81):] között ez Tóbiásnak példája is megmutatja, mert azt mondja az história felölle, hogy fiainak fiait is látta, és 99 esztendősen korában múlt ki csendesesen ez világból.

* Cic. *Mur.* 4. 13.

** Hom. *Od.* 14. 463.

75. (9.) beszéd (K2, M)

K2 || [43r (81):] **Concio 9. De providentia Dei. Psal. XXXII. [Zsolt 33,10]:**

Az Úr elrontja az pogánoknak tanácsát, haszontalanná.

Sok hamis és veszedelmes vélekedések vadnak az emberek között, de nincsen egy ártalmasb, mint az Istennek ez világra való gondviselése és az embernek gubernálása felől kételkedni, avagy ezt ugyan nem hinni. Mely hamisságot ez világ minden részeinek bölcsen való rendelése és folyása az régi és mindennapi példák és az Írásnak nyilvánvaló bizonyos|:ság|tételi nyilván megmutatják.

[31r:] **Contiuncula[!] ex Ps. 32. [Zsolt 33,10]:¹**

|| M

Az Úr elrontja az pogánoknak tanácsát, haszontalanná teszi az népnek gondolkodásokat etc. lege usque Az király meg nem szabadul etc.

Sok hamis vélekedések vadnak az emberek közö[tt], de nincs egy ártalmasb, mint az Istennek ez világ[ra] való gondjaviselése és az embereknek gube[r]nálása felől kételkedni, avagy azt ugyan nem hin[ni], melynek hamisságát ez világnak minden r[é]szeinek bölcsen való rendelése és folyása, [az] régi és mindennapi példák és az írásna[k] nyilvánvaló bizonságtételi nyilván megmutatják.

- Ez meghallott igékben is szent Dávid ugyanezen felől disputál, és az Istennek szorgalmatos gondviselését erőssíti és bizonyítja. Két része
1. vagony pengig beszédének. Az elsőben mutatja meg az Istennek az emberekre |:való:| hatalmát és szorgalmatos vigyázását. Az másodikban azt jelenti meg, hogy senki békességben és csendességben meg nem maradhat, hanem ha az ki ezt teljes bizodalommal elhiszi és az Úrnak gondviselése alá adja magát. Így szól azért [Zsolt 33,10]: *Az Úr elrontja az Pogánoknak.*
 - 2.

¹ A kódex sérült lapszélein nem olvasható betűket pótoltuk.

Ez meghallott igékben i[s] szent Dávid ugyanazon felől disputál, és az Istennek szorgalmatos gondjaviselését bizony[ítja].

2 partes. Két része vagyon beszédének. Az elsőben megmutatja az Istennek szorgalmatos [vi]gyázását, hatalmát az embereken. Az másodikban azt jelenti meg, hogy senki békességben, csendességben nem maradhat és élhet, ha[nem] ha az Úrnak gondjaviselésében bízik és ótalma alá adja magát. De Primo [Zsolt 33,10]: *Az Úr elrontja* etc.

Két rendbeli emberek kételkednek az Istennek ez világra való gondviselése felől. Elsőben azok, az kik nem hiszik, hogy hatalma leszen Őfelségének arra, hogy az ő akaratját egyebek ellen véghezvihesse. Másod rendbeliek, az kik ha szinte |:az:| Isten hatalmát nem tagadják is, azt ítélik, hogy nem vigyáz, nem akar gondot viselni az emberekre, hanem mindeneket mentére bocsátott, hogy az ő természetek szerént folyjanak mindenek. Mind az kettők ellen szól és tanít itt szent Dávid. Elsőben azért szól azok ellen, az kik nem esmérük, hanem inkább tagadják az Istennek mindenható voltát és meggyőzhetetlen erejét. Hogy pedig efféle bolygatag emberek voltak, mind az pogány históriák[ból][!] s mind az Szentírásból megtetszik.

Két rendbeli emberek kételkednek az Istennek ez vi[lágra] való gondjaviselése felől. [31v:] Elsőben azok, az kik nem hiszik, hogy elegendő hatalma, ereje legyen az Istennek arra, hogy az ő akaratját egyebek ellen végbevigye és vihesse. Másod rendbeli emberek azok, az kik ha szintén az Isten hatalmát nem tagadják is, de azt hiszik, hogy az Isten nem vigyáz közönségesen mindenekre, hanem csak mentire hagyja. [M]ind az két rendbeli emberek ellen szól az szent Dávid ide alább. Hogy pedig efféle balgatag elméjű emberek voltak s vadnak mostan is nagy sokan, kik nem hihetik, hogy az Istennek elegendő hatalma s ereje legyen mindenekre, mind az pogán históriákból s mind az Szentírásból megtetszik.

[43v (82):] Illyen vala amaz Sénakhérib és Rabsaké, ki mikor Jeruzsálemet megszállotta volna, azt kiáltja vala felszóval [Ézs 36,15]: *Ne áltasson el tüktöket Ezékiás ezt mondván: Az Úr megszabadít münket* etc. Vide Esa 36. Illyen vala amaz istentelen Holofernész, ki Achiornak így szólla Judit cap. 6. [Jud 6,2–3]: *Mivelhogy prófétál nekünk, hogy az Izrael népet megoltalmazza az ő Istenek, hogy megmutassam teneked, hogy nincs több isten Nabukodonozornál, mikor levágjuk őket mind, mint egy embert, akkor le<vágjuk>vágattatol te is fegyverrel.* Illyen

vala amaz görög hadnagy, Capaneus, ki azt mondja vala, hogy vagy akarja Isten, vagy nem, de megveszi Thébás városát.*

Exempla: [I]llyen vala amaz Sénakhérib és Rabsaké, ki mi[k]or Jeruzsálemet megszállotta volna, azt kiál[t]á vala felszó<l>val [Ézs 36,15]: *Ne áltasson el tük[t]ököt Ezékiás ezt mondván: Az Úr megsza[b]adít minköt etc.* Esa. 36.

[II]llyen vala amaz istentelen Holofernész is, ki Achiornak így szólla [Jud 6,2–3]: *Mivelhogy prófétál nekünk, hogy az Izrael népét megótalmazza az ő Istenek, hogy megmutassam teneked, hogy nincs több isten Nabukodonozornál, mikor levágjuk őket mint egy embert, [a]kkor te is levágatol fegyverrel.* Jud. 6. [32r:] Illyen vala amaz görög hadnagy Capaneus is, ki azt mondja vala, hogy vagy akarja Isten vagy nem, de ő megveszi Thébás városát.

- Illyen jó sülte [a. m. bolondok] az mü üdönkben voltak és most is vadnak. Efféle bolond ítéletű emberek ellen tanít szent Dávid és az Úrnak hatalmasságát erősíti, és két dolgokból mutatja meg nagy erejét. Egyikből, hogy minden hatalmasoknak tanácsokat felbonthatja és semmivé teheti. Másodikból, hogy az végezését és tanácsát végben viszi. Mert mond [Zsolt 33,10]: *Az Úr elrontja etc.*

Illyen jó sülte az mi időnkben is vo[I]tak s mostan is elegen vadnak. Az kik azt mondják, vagy bánja Isten vagy nem, vagy vagyon parancsolatja ellen vagy <nem> |:nincs:|, de én végbeviszem szándékomot, megverem imez embert, bosszút állok rajta, mert haragszom reá régtől fogva, azért kegyetlenül kitöltöm bosszúmat az essezen [a. m. ilyen meg amolyan személyen, gonoszon]. Efféle bolo[n]d ítéletű emberek felől taníjt itt elsőben az szent Dávid, mondván [Zsolt 33,10]: *Az [Úr:] elrontja, semmivé teszi az pogánoknak és az hatalmasoknak tanácsokat, végezéseket.*

Az erős dolognak elrontására erő kell. Noha pedig egy embernek is néha nagy ereje vagyon, de az soksnak, gyülekezetnek sokkal nagyobb.² Innen vagyon, hogy ez ugyan közpéldabeszéd: Még Hercules sem állhat meg kettő ellen.** Azaz egy ember akármely erős, sok ellen erőtlén. Azt mondja azért itt az próféta, hogy az Úr elrontja,

* EUR. *Phoen.* 1172–1186; STAT. *Theb.* 10.904–6; AESCH. *Sept.* 423. etc.

** A korban ismert szólás, egyik legelterjedtebb forrása: ERASM. *Adag.* 439.

² nagyobb sokkal (szócsere)

semmivé teszi nemcsak egy embernek, hanem sok nemzetségnek is tanácsát és végezését. Tehát bizony erős és hatalmas.

Noha egy embernek is néha nagy ereje vagy az erős dolognak elrontására, de az so[ka]ságnak sokkal nagyobb. Innét jött közbeszédben: Ne Hercules quidem contra duos. Még Hercules is nem állhat meg kettő ellen. De az próféta azt mondja, hogy az Úr egyedül elrontja, semmié teszi nem eg[y] embernek, hanem az sokaságnak végezésé[t].

Ugyanezent bizonyítja ezen szent Dávid Psal. 2. [Zsolt 2,1]: *Miért zúgolódnak az pogánok* etc. Ezért mondá Salamon Prover. 21. |:30:| [Péld 21,30]: *Nincs bölcsesség, eszesség, nincs tanács az Úr ellen.* Ennek igazságát nemcsak efféle mondások, hanem az példák nyilván bizonyítják, mert sok hatalmasságokat igen nagy könnyen és hirtelen Ófelsége megszegyentített, semmivé tött, kikkel rakvák az históriák. Hallottad gyakorta [2Kir 19,32–36], mint jára Sénakhérib, egy éjjel egy angyallal 185 ezer népet vágata le az Úr seregében. [44r (83):] [Jud 13,6–8] Holofernésznek egy asszony vevé fejét. Capaneusét mennykő üté agyon.³

Innét azért tanoljuk meg először, hogy soha meg ne ijedjünk az istentelen feltámodásán, mert ha Isten ellen tusakodnak, bizony szégyent vallnak, és igen hirtelen, mint egy hóharmat, elszárad.

Másodszor, hogy soha olyan bölcs tanácsunk, társaságunk, pénzünk, erőnk ne lehessen, az mellyel az Úr ellen fel merészeljünk támadni és Ófelsége ellen tusakodni, mert ím, hallod, hogy minden hatalmasoknak erejét semmivé szokta tenni Ófelsége, honnan megtetszik elsőben az ő mindenható ereje.

De ez nem látszik elegendőnek annak megmutatására, mert néha egy gonosz ember is nagy erőt és tanácsot felbonthat. Akármely erős várat, akármely erős népet egy áruló elveszthet, de azért innét nem következik, hogy az áruló hatalmasb, erősb azoknál. Azonképpen úgy tetszik, hogy nem elegendő bizonság az Úrnak hatalmaságának megbizonyítására, hogy az hatalmasoknak tanácsát felbonthatja és semmivé teheti.

Másodszor azért az próféta az Úrnak hatalmát innét mutatja meg, hogy az ő tanácsát és végezését véghezviszi, és annak ellene senki nem állhat [Zsolt 33,11]: *Az Úrnak tanácsa*, úgymond, *örökké megmarad.* Ez immár bezzeg az hatalomnak ereje, hogy valamit akar, véghezviheti. Mert látjuk ezt, hogy ez |:a:| világ rakva zűrzavarral, ki

³ Vö.: 192. beszéd, K5, 133r. EUR. *Phoen.* 1172–1186; STAT. *Theb.* 10.904–6; AESC. *Sept.* 423. etc.

miatt gyakorta akármely eszes és hasznos tanács sem mehet véghez. Ha kit pedig efféle akadály meg nem tartóztathat és foghat, megdetszik, hogy ezvilágbeli változásoknál feljebb való, és parancsolhat mindennek, hogy semmiben neki ellene nem állhatnak.

Illyennek mondja az Írás az Istent, nemcsak itt, hanem másutt is sok helyen. Esa. 46. [Ézs 46,10]: *Az én tanácsom megáll és minden akaratom megleszen.* Eph. 1. [Ef 1,11]: *Ki mindeneket cselekedik, az ő akarójának tanácsa szerint.* Tehát bizony hatalmas, mindeneknek felette az Úr Isten, mert őtet senki semmiben meg nem foghatja. Tanoljuk meg azért innét, hogy ha azt akarjuk, hogy valami tanácsunk és ügyekezetünk végbenmenjen, az Isten akarójával együtt járjon és egyetértsen, mert csak így, de különben véghez nem mehet. Az mint megmondá Gamáiel is Act. 5. [ApCsel 5,38–39]: *Ha emberektől vagyon ez az tanács, [44v (84):] nagy dolog, csak az azért erős, az ki az Istennel együtt tartja, <az> és az kinek az Úr oltalma.* Az mint itt mondja az próféta [Zsolt 33,12]: *Boldog az az nemzetség, az kinek az Úr az ő Istene, és az nép, melyet örökségül választott magának* etc. Mert ugyanis micsoda héjá<i>val vagyon az az nép, az kinek oly hatalmas oltalmazója vagyon, hogy minden erőssöknek erejét gyorsan elbontja? Ha mit pedig ő véghez(vihet)viszen, senki azt fel nem fejtheti és meg nem másolhatja.

Honnan mind az Úr ótalma alatt valóknak bátorságos állapotjuk s mind az Úrnak mindenhatósága nyilván megtetszik. Valaki azért az Istennek ez világra való gondjaviselése felől kételkedik, mint[ha] nem volna Őfelségének erre elegendő ereje, tévelyeg és nyilvánvaló bizonságtételekkel meghamisíttatik. Mondám, hogy másodszor azok szoktak az Istennek gondviselése felől kételkedni, az kik, ha szinte megengednék is, hogy hatalmas, de nem hiszik, hogy ide alá vigyáz és az embereknek dolgait igazgatja.

Immár azért ezek ellen is szól és disputál az próféta. Hogy pedig lennének efféle emberek is, nyilván vagyon, mert ezekről szól Psal. 92.[!] [Zsolt 94,6–7]: *Az özvegyet és jövevént megölték és az árvát, és azt mondták: Nem látja az Úr és nem látja az Jákob Istene.* Esa. 29. [Ézs 29,15]: *Jaj tünetek, kik mély szívűitek vattok, kik elrejtétek az Úr előtt az tü tanácsotokat, kiknek cselekedetek sötétségben vagyon, és azt mondják: Ki lát műnket és ki tudja dolgunkat.*[†] Eccl. 23. [Sir 23,18]: *Az parázna ember ezt mondja magában: Ki lát engem, az sötétség körüllem vagyon és az kőfalak befedeznek engemet, senki nem láthat engemet, kitől félek? Az Felségnek nincsen semmi gondja az én <véremre> vétkemre.* Ezek ellen disputál immár szent Dávid [Zsolt 11,4]: *Az mennyből alánéz az Úr, és látja az embereknek minden fiait* etc. Illik ez igéket szorgalmatosan megvizsgálunk, mikor azt mondja: *Az mennyből alánéz.*

[32v:] De la, mit mond ez ellen az próféta? [Zsolt 11,4] *Az mennyből alánéz az Úr* etc.

Ezzel két dolgot jelent. Egyiket, hogy az Isten noha az mennyben mondatik lenni, és úgy tetszik, hogy igen messze lakik tőlünk, de azért senki arra való képest az bűnben bátorúgason ne járjon, mert noha odafel vagyon, de onnat ide alá néz és vigyáz. Másodsor, ezzel azt akarja jelenteni az próféta, hogy az Úrnak ide alá gondja vagyon, mert onnan fellyül ide alá néz. Tehát nem [45r (85):] rekesztetett az mennyekben csak az ő gondviselése, az mint némely pogány bölcsek mondják, hanem ez szélyes világra kiterjedt. Ahol azt mondja [Zsolt 33,13]: *És látja az embereknek fiait*, ezzel világosban megmagyarázza az Úr gondviselését, mert valaki nézhet magos helyről alá, de azért nem láthat meg mindent, főképpen az kik házakban vadnak berekesztve. De az Isten úgy néz alá, hogy mindeneket lát. Ahol pedig azt mondja [Zsolt 33,14]: *Nézel [a. m. szemlél] mindeneket, az kik laknak ez földön*, ezzel ugyan nagy <szomorúsága> szorgalmatosága[?]⁴ az Úrnak, mert láthat ugyan valaki valamit, de csak mulólag.

1.
2.

Mely mondásában azt jelenti az próféta, hogy noha az odafel az mennyben mondatik lakni az Isten<nek>, és úgy tetszik, hogy igen messze lakik⁵ tőlünk, de azért senki arra való nézve az bűnben, véteken bátorúgason előbb-előbb ne menjen, mert Isten látja, ide alá vigyáz <és bizony megbüntet>. [Zsolt 33,14–15] *Nézel [a. m. szemlél] mindeneket, az kik az földön laknak, érti minden cselekedeteket, mert ő formálta az szíved*, azért bizony megbüntet, ha istentelenül cselekedünk.

Azt mondja pedig az próféta, hogy nem így látja az Isten az embereket, hanem ugyan megszemléli és szorgalmatosan megtekéntéli őket. Végezetre azt mondja, [Zsolt 33,15] hogy *érti minden ő cselekedeteket*. Vadnak oly dolgok, hogy az kiket ugyan ha megtekéntél ember is, ugyan nem érti, és végére nem mehet. Sőt, az okos, ravasz embereknek cselekedeteket nem sokan értik, mivégre és okon miélnek valamit. De az Isten előtt nincsen semmi titokban, általlátja és érti Őfelsége mindeneknek cselekedetét és dolgait. Hogy pedig ebben inkább senki ne kételkedjék, megbizonyítja az próféta igen szép erősséggel.

⁴ Két szó egymásra írva.

⁵ *lakikik* (tollhiba)

[Zsolt 33,15] *Mert, úgymond, ő formálta mindeneknek szívét.* Ez erősséggel másutt is él az Írás ezféle istentelenek ellen, mint Psal. 93 [Zsolt 94,8]: *Értsétek meg tü esztelenek és bolondok, valaha elmélkedjétek. Az ki plántálta az fület, vallyons nem hall-e az?* Etc. Az Úr tudja az embereknek gondolatjokat, hogy hiábanvalók. Esa. 29. [Ézs 29,15]: *Azt mondják, ki lát műnket és ki tudja dolgunkat?*

Bolond ez az gondolkodás és szinte olyan, mintha az sár az fazakas felől gondolna, és azt mondaná az őtet csináló mesternek: Nem te csináltál engemet. És azt mondaná az edény: Nem értesz te engemet. Innen megmutatódik azért, hogy az Isten bizony tudja és érti az embereknek minden dolgait. Mert minden mester érti az ő mívét, és valamije vagyon az mínek, az mestertől vette, és inkább esméri az mester az míét, hogynem mint az mű önnönmagát. Holott azért az Isten teremtője, formálója az embernek, lehetetlen dolog, hogy ne értené minden állapotját és gondolatját.

Azért bolond, hamis ez az gondolat, hogy az Isten ott fenn lakik, ide alá pedig semmi vigyázása, gondjaviselése nincs az emberekre. Mert azt mondja az próféta [Zsolt 11,4]: *Az mennyből alánéz, látja az embereket itt e földön*, sőt, még szívöknek gondolatát is jól érti. Hinc [34r:]⁶ documentum.

[45v (86):] Tehát bizony hazudnak azok és bolond ítéletben vadnak, az kik az Istennek gondviselését ez világra tagadják, vagy azért, mint-ha az Istennek erre elég hatalma nem volna, vagy azért, hogy nem akarna ide alá gondot viselni. Mert igenis visel, az miképpen minden műves az ő mívére. Ez vala az első része az meghallott igéknek.

- Honnan az előbbi tanóságok felett ím, ezeket is eszünkben tart-
 1. suk. Elsőben, hogy holott nyilván vagyon, hogy az Isten előtt senki el nem rejtezhetik, nemhogy cselekedetünk, de még gondolatunk is, soha semmi gonoszságot oly reménység alatt ne merészeljük cselekedni, hogy elfedezhetjük, mert ha szinte az emberek nem tudják és látják is, tudja az Úr, látják az angyalok, néha az Istennek egyéb teremtett állati, kik üdővel kijelentik és kikiáltják. Csudaképpen az Istennek akaratjából és gondviseléséből, kiről ám egy szép históriát mondok. Recitetur mors Ibici Poetae quam grues utae esset.[†] Nem akará az Isten, hogy az ártatlan vérnek kiontása rejtekben maradjon, hanem⁷ hogy ez világ előtt is meglakoljanak az latrok bűnökről. De ha szintén azt tudnók, hogy soha itt éltünkben gonoszságunk ki nem

⁶ A 33r–v kimaradt a számozásból. Az őrszavak alapján laphiány nincsen.

⁷ *hanem hanem* (szókettőzés)

nyilatkozik is, leszen bizony egy nagy nap, az mellyen mindenek napfényre jönnek, és senki gonoszsága el nem fedeztethetik.

Mindezekből mi tanoljuk meg, hogy holott értjük <hogy az> az próféta beszédéből is, hog[y] noha ott fenn az mennyben lakik az Úr, de azért ide alá az emberekre vigyáz és minde[n] cselekedeteket jól érti és tudja. Azért soha semmi <s>gonoszságot oly reménség alatt ne merészeljünk cselekedni, hogy azt elfedezhetnők és rejtekben maradna, mert ha szinte az emberek nem tudnák is, tudja az Isten, látják az szent angyalok, kik idővel kijelentik, kikiáltják Isten akaratóból az titkon való cselekedet[et]. Mint erről igen szép históriát mondok: Ibici poete mortem quam grues revelar[um] verita: die postia.⁸ Nem akará I[sten], hogy az ártatlan vérnek kiontása rejtekben maradjon, hanem ez világ előtt is meglakolának az latrok bűnökről. Erről mondja Krisztus Urunk Matt. 10. [Mt 10,26]: *Non [est] occultum quod non manifestatur.*⁹ De ha szinte azt gondolnád is, hogy ezvilágon soha gonoszságod ki nem nyilatkoznék is, de bizony leszen egy nagy nap, az mellyen minde[nek] napfényre jönnek, és senkinek álnok[sága] rejtekben nem maradhat, el nem fedeztet[hetik].

Efféle gondolkodás tartóztatta meg az régi szenteket az gonosz cselekedetektől, ezért nem vétkezék József az ő asszonyával. Ezért akara inkább Zsuzsanna ártatlanul halált, hogynem fertelmesül élni, mert mikor az álnok bírák megkönyékezték volt, mondá nagy fohász-kodva [Dán 13,22–23]: *Mindenfelől nyomorúság vagyom rajtam, mert ha megcselekedem, halál énnem, ha meg nem cselekedem, kezekből meg nem menekedem. De jobb nekem |:az:| cselekedet nélkül kezetekben esnem, hogynem vétkeznem az én Istenem ellen.* No, azért mű is ezeknek példájokat követvén, soha oly rejtekhelyen ne lehessünk, hogy az fedezésnek reménsége alatt Isten ellen vessünk. Mert nagy az Úr szeme és senki el nem rejtezhetik előtte. Másodszor, innét nagy 2. vigaszágunk leszen nyomorúságinkban, mikor méltatlan [46r (87):]

⁸ A sorok között jegyzet: *Vide Bessum in 2. triacade in hunc locum.* [Bessus története megtalálható a 37. beszédben is, a 2. triacasban. Ez a beszéd szintén szerepel a *Marosvásárhelyi Kóde*xben. Ibükosz ókori görög költő rablógyilkosság áldozata lett, gyilkosait darvak leplezték le. A másik idézett történetben Plutarkhosz szerint Bessus megölte apját s eltitkolta a gyilkosságot, melyet aztán fecskék miatt saját maga leplezett le barátai előtt. A történet részletes elmesélése után a 37. beszéd Ibükosz történetére is utal.

⁹ Rossz hivatkozás: Mt 10,26: *Ne ergo timueritis eos nihil enim opertum quod non revelabitur et occultum quod non scietur.* De Lk 8,17: *Non enim est occultum quod non manifestetur nec absconditum quod non cognoscatur et in palam veniat.*

háborgattatunk, mert tudjuk, hogy mennyben vagyon egy igaz Úr, ki mindeneket tud és lát, és az mikor Ófelségének kedves leszen, minket megszabadít és az mü ellenségünket megbünteti s megrontja.

[34v:] Efféle gondolkodás tartóztatta meg az régi szenteket az sok gonosz cselekedetektől. Ezért nem vétkezék József az királynéval, ezért akara Zsuzsanna inkább ártatlanul halált szenvedni, hogynem mint fertelmesül élni. Mert mikor az álnok bírák megkörnyékezték volna, mondá nagy fohászkodva<k> [Dán 13,22–23]: *Mindenfelől nyomorúság rajtam, mert ha megcselekedem, halál énnekem, ha nem cselekedem is, nem szabadulhatok én meg, de jobb énnekem cselekedet nélkül az ő kezekben esnem, hogysesem mint cselekedettel Isten ellen vétnem.* No, azért mi is ezeknek példájokat követvén soha oly rejtekben, oly titkon gonoszul ne cselekedjünk Isten ellen, és lelkünk ismerete ellen, mert az Úr színe előtt semmi el nem rejtezhetik, és ha igazan cselekedünk, tudjuk azt, hogy az mennyben vagyon egy igaz Úr, egy felség, ki mindeneket tud, ért és lát, és az mi háborgatóinkot, ellenségünköt megrontja, minköt pedig minden veszedelmek ellen megszabadít és megóalmaz. Ámen. 2dam partem de textu breviter tractavi.

<3tia> pars. 2da.

De secundo.¹⁰

Az második részében beszédének az próféta arra tanít, hogy az kik az Istennek gondviselését tagadják és arra nem néznek, nemcsak hamis vélekedésben vadnak, de magoknak is veszedelmet szereznek.

Mert ezvilági teremtett állatokban nincsen megmaradás és eleendő ótalom az Úrnak segítsége és oltalma nélkül. Itt azért elsőben elészámlálja azokat, az mikben az emberek nagy erősségeket és megmaradásra való hatalmat tartnak, meg is mutatja, hogy azok igen erőtlenek, és nemhogy mást, de magokat is nem tarthatják meg.

Először azért az emberek igen hatalmasnak ítélik az királyt, az mint igen szépen meg vagyon írva Esd. 3. cap. [3Ezsd 4,2–3]: *Mert az ember mind földön, tengeren és egyéb állatokon uralkodik, de az embereken uralkodik az király, és mind halál s mind élet, mind építés, rontás hatalmában vagyon, és ugyan semmi nincs, úgy tetszik, az mit*

¹⁰ A szöveg a *Marosvásárhelyi Kódex*ben itt megszakad. A következő oldalon nem ismétlődik meg a lapalji *De secundo* órszó.

szolgái által véghez nem vihet. Úgyannyira, hogy még az Írás is őket isteneknek nevezi az ő hatalmasságokért, és sokan az pogánok közül ugyan azt merték mondani, hogy nincs több Isten az királynál. Mint amaz Holofernész szól vala és Nabukodonozor Isten gyanánt imádatja vala magát Dan. 3. [Dán 3].¹¹ Noha azért ilyen hatalmas az király, de itt azt mondja Dávid felőlle, hogy nemhogy egyebet szabadíthatna meg, de őmagát is minden seregével is nem tarthatja meg. Ennek igazságát mind az pogán, mind az szent históriák nyilván¹² bizonylják. Gondold meg és számláld elé, hol mi hatalmas fejedelmek voltak, és nyilván megtapasztalhad, hacsak egyik is magát veszedelemtől meg nem óhatta.

Nagy király vala Jozafát, hatalmas vala Akháb, de mikor ez két királynak serege szembeszállott volna Rámót-Gileád alatt az szíriai király népével, Jozafátot nem oltalmazhatták meg sem az ő sok szolgálói, sem az Izrael királyának seregi.

[46v (88):] Hanem mikor immár el kellene veszni, azt mondja az Írás, hogy nem az fő vitézeket szólítá, hanem felkiálta az Úrhoz, és megsegíté őtet és az ő ellenségét eltéríté róla. Ládd-e, hogy az király nem oltalmazhatja meg magát az ő seregivel. Akhábót pedig ugyanazon hadban megölék. Igaz tehát az szent Dávid beszéde, és illik követnünk amaz intésit Psal. 145. [Zsolt 146,3]: *Ne bízzatok az fejedelmekben* etc. Jer. 17. [Jer 17,5]: Átkozott az, ki emberben bízik, az Úrtól pedig szűve eltávozik. Másodszor, nagyot tulajdonítanak az emberek (magoknak) az testbeli erősségnek. Olvassuk 1 Reg. 17. [1Sám 17], miképpen az filiszteusok az egy Góliátnak erősségében bíznak vala, és arra kötötték magokat, hogy ha |:ki:| avval meg mer víni, és meggyőzheti, az ország fejet hajt és megadja magát az Izrael fejinek. Tudjuk, Sámson mennyi számtalan népet meggyőzött egyedül.

2.

Olvassuk Num. <17.> 13. [4Móz 13,33], hogy mikor látták volna az Izrael fiai az Kánaán földén lakó embereknek magosságokat, hogy ők azokhoz képest csak mint egy sáskák, olyanok volnának, megrémülének, hogy olyan nagy öreg [a. m. nagyon nagy] testben nagy erő volna. De ez ilyenek felől is azt mondja Dávid [Zsolt 33,16?]: *Az óriás nem maradhat meg* etc.

Melyeket könnyű az elészámlált példákból megmutatnunk. Góliátot egy gyermek meg(ölé)győzé; Sámsonot egy asszony <megölé,> elveszté, megcsalá. Az sáskák az kánaánbeli óriásokat megölték. Igaz hát, hogy senkit az ő hatalmas ereje<k> meg nem tarthat.

3.

Harmadik dolog, kiben az ember megmaradó erősséget ítél, az ló, mert tudjuk azt, hogy akár az ellenséget meg akarjuk győzni, s akár előtte elfutni, hogy életünket megtartsuk, de igen nagy segítségünkre

¹¹ Példaként többször szerepel a gyűjteményben.

¹² nyilván nyilván (szókettozás)

lehet az ló. Innen vagyon, hogy valahun az Szentírás hatalmas fejdelmek felől emlékezik, de mindenütt azt mondja, hogy sok lovai és szekerei voltak. De az lónak nemes természetit és erejét soha szebben semmi filozófus meg nem írta, mint önnönmaga mondja az Isten¹³ Jób 39. [Jób 39,19–25], ahol az ő csudálatos teremtettt állatit elészámolja, hogy azokból az ő bölcsességét és hatalmát megmutassa: *Vallyons te adsz-e az lónak erősséget és te vetted-e környül az ő nyakát nyerítéssel? Vallyons fel etc.* [47r (89):] No, azért ilyen erős és hatalmas állat az ló, de ez felől is azt mondja Dávid [Zsolt 33,17]: *Csalós az ló az megtartásra és az ő erejének etc.*

Ekképpen szól Psal. 146. [Zsolt 147,10–11]: *Az Úrnak nem az ló erejében vagyon akarátja, sem az férfiak vastag száraiban* [a. m. láb-száraiban] *nyugszik meg, hanem tetszenek az Úrnak, az kik őtet félik.* Prov. 21. [Péld 21,31]: *Az lovat az hadra készítik, de az Úr adja az megmaradást etc.* Ha azért ezekben nincsen az megmaradás, az mellyekben ítélnének, hogy nem kérdehetné, hát hol kell keresni? Megmondja az próféta beszédének utolsó részében.

3tia pars.

[Zsolt 33,18] *Íme, az Úrnak szemei az ötet félőken, és azokon, az kik várják etc.* Bizony, nyilván vagyon, hogy ha az teremtettt állatokban nincs megmaradás, és ha azokban nem bízhatunk, kell folyamodnunk az teremtőhöz, kitől vagyon minden oltalom és segítség. Meghallók odafel, hogy az Úr mindeneknél hatalmasb, és nemcsak egyebeknek erejét bonthatja el, hanem az ő tanácsát mindenek ellen véghezviheti, tehát bizony csak ettől lehet minden oltalom. Ezért mondá ezen Dávid Psal. 145. [Zsolt 146,5]: *Boldog, kinek segítése az Jákob Istene.* Jer. 17. [Jer 17,7]: *Áldott az férfi, az ki bíz az Úrban.* Emlékezik pedig itt az próféta kétféle nyomorúságról, az halál felől és éhségről [Zsolt 33,19]: *Megszabadítja etc.* De ezek mellett kell érteni az egyéb nyavalyákat is, mert az mint másutt mondja, minden keserűségből és nyavalyából kiszabadítja az Úr az ötet félőket.

Ezekről emlékezik pedig főképpen, mert ezek legveszedelmesbek, és ezekből senki az egy Istennél egyéb meg nem szabadíthat. No, hát mi is mindezekből tanoljuk meg, hogy tökéletes bizodalunk minden nyavalyánkban ne legyen az emberekben, hanem az Istenben, az kitől várunk minden segítséget. De az próféta beszédét jól eszünkben vegyük, ahol azt mondja [Zsolt 33,18]: *Az kik várják az Ő irgalmasságát etc.* Ha azért mindjárt könyörgésünkben nem hallgat meg Őfelsége és nem mindjárt szabadít meg az nyomorúságból, békeségesen és csendes szívvel várjuk az Ő irgalmasságát, mert Őfelsége

¹³ maga az Isten mondja (szócsere)

jól tudja, kit mikor kell megszabadítani. Azért Őfelségének határt ne szabjunk, hanem bízzuk az Ő kegyes gondviselésére és irgalmasságára dolgunkat, mert néha [47v (90):] ugyan nem is volna javunkra, ha mindjárt az nyavalyából kimentene, hanem illik, hogy bűnünkről meglakoljuk. És végezetre, ugyan inkább esmérjük meg az Úrnak segítségét, ha egy kevésbé sanyarkodunk, és így tudunk osztán nagyobb buzgó szűvel mind hozzá folyamodni s mind az Ő jó voltáról hálákat adni. Ha azért békességesen várjuk és tőlle függünk, nyilván nem leszen olyan nagy nyavalya, az kiből ki nem szabadít. Ámen.

76. (10.) beszéd (K2)

[47v (90):] Concio 10. In quo sit salus et in columitas Rei publicae. Esaiiae 30. [Ézs 30,15]:

Ezt mondja az Úr, az Izraelnek szente: Ha megtértek, veszteg leszte<g>k, megmaradtok etc.

- Az ember minthogy természet szerént szereti magát, és megmaradásán egyébkor <is> mindenkor, de főképpen akkor szorgalmatos, mikor az következendő veszedelmet előtte látja. De miképpen egyebekbe is sokszor, azonképpen békességre való tanácskozásában is megcsalatkozik, főképpen mikor az Istentől adatott és mutatott utat hátrahagyja és az ő maga okossága után indul. Mely felől igen szép tanóság adatik előnkben az prófétának¹ meghallott beszédében. Kit hogy mű jobban megérthessünk, vegyük
1. eszünkben, hogy ez igéknek három része vagyjon. Az elsőben megjelenti az próféta az Istennek tanácsát, mellyet az Júda nemzetének megmaradására adott volt. Másodszor az Isten tanácsának megvetését írja meg. Az harmadikban, mely veszedelmes leszen az Isten akaratja ellen emberi okosságban vetni az megmaradásra való oko[t], reménységet. Ezekről azért rend szerént mi is halljunk és tanoljunk. Így szól azért [Ézs 30,15]: *Ezt mondja az Úr etc.*

1. Két dologban helyezteti főképpen itt az Isten az Izrael fiainak megmaradását. Elsőben az megtérésben, azaz gonosz, istentelen életeknek elhagyásában és az ő Istenekhez való visszatérésekben. Itt minden veszedelmeknek és nyomorúságoknak eredeti és oka megjelentetik, mert az Isten régen az ő szolgál[ja], Mózes által, és azután az prófétáktól megizente és hirdettette vala, hogy ha az ő népe az ő parancsolatjában járna, boldogul lenne dolga, az külső népektől oly békességben lenne, hogy ha az mezejében, szőléjében elalunnék, senki csak fel sem serkentené, nemhogy még bántaná. Belsőképpen is minden áldást szállítana rájuk. [48r (91):] De ha őtet és az ő parancsolatit megvetnék, mindenféle veszedelmeket rájuk <vetne> bocsátana. Kiknek ha valaki okáról gondolkodnék, minden azt ítélné és mondaná felőlle, hogy ez veszedelmek azért találták <őket> Izraelt, mert elhagyta az ő Istenét. Ha azért az veszedelemnek oka az Istentől való eltávozás, bizony az békességnek és az megmaradásnak uta az elhagyott Istenhez való visszatérés.

Minthogy pedig úgy távozik el ember az Istentől, mikor poroncsolatját hátrahagyja, úgy közelget viszontag hozzája, ha azon parancsolatokat meg

¹ prófétáknak (tollhiba)

eléveszi és azok szerint jár. Hogyha annakokáért valamely ember vagy nemzetség veszedelemben legyen, vagy veszi eszébe, hogy reá következik az nyomorúság, első és fő uta az megmaradásra, hogy életére és magaviselésére tekentsen, és lássa meg, az Úr ellen miben vétett és azt megszáván [a. m. megbánván] jobbítsa meg életét és térjen meg az ő Urához, és mondja azt, az mi meg vagyok írva Oseae cap. 6. [Hós 6,1]: *Jertek el, menjünk el az Úrhoz és térjünk meg, mert ő gyógyíthat meg is* etc. Megtanulók ezt az minap, hogy az Istennek elegendő hatalma legyen mind az hatalmasoknak erejének könnyen való elbontására, mind az ő tanácsoknak mindenek ellen véghezvitelére.² Tehát bizony elég oltalma legyen, az kinek oltalma és pajzsa az Úr. Ezt mondá Salamon Prov. 18. [Péld 18,10]: *Igen erős torony az Úrnak neve, oda fut az igaz és békével marad.*

Másodszor, itt az próféta helyhezteti az zsidók megmaradását az veszteg-lételben. Mellyet hogy megértsünk, szükség megtudnunk, micsoda állapotban voltak akkor az zsidók. Az mint az históriából, sőt, ugyanezen Ézsaiából megtetszik [Ézs 30], akkor az asszíriai király nagy haddal Júdeára felkészült vala, ki miatt az zsidók nagy rettegésben valának és megmaradások felől felette szorgalmatosok valának.

Azért Egyiptomban fáraóhoz követeket küldenek, hogy jőne segítségére és oltalmazná meg az asszíriai király ellen. Ezt az Isten igen bánja vala és az próféták által tiltja vala az egyiptombeliekkel való barátkozást, mert nem-hogy javokra, hanem nagy veszedelmekre lenne az nekik. Az többi között azért azt mondá ugyan ezen Ézsaiás cap. 31. [Ézs 31,1]: *Jaj azoknak, az kik Egyiptomban mennek segítségkérni, lovakban vetvén reménségeket.* Ugyan-ide néz azért ez igékben is, mikor azt mondja [Ézs 30,15]: *Ha veszteg lesztek, azaz ha az pogánokkal nem barátkoztok.*

[48v (92):] Két oka legyen pedig, az miért az Isten megtiltotta vala az ő népétől efféle idegen nemzetségeknek, főképpen az egyiptombelieknek barátságokat. Elsőben, hogy azokkal való társolkodásokkal bálványimádásra ne térnének. Másikért, mert ezzel megjelentették volna, mintha az ő Istenek nem lött volna elég az ő megoltalmazásokra. Maga immár sok példákkal megmutatta vala, hogy minden fejedelmeknek soksága és ereje semmi őel-lene, és az kiknek pártjokot fogja, azokat igen könnyen minden veszedelemből kiszabadítja. Kész bolondság azért azt másutt keresni, az mit ember otthon megtalálhat. Az erős Isten megígérte vala nekik, hogy köztök lakik, és az jeruzsálembeli templomban meghallgatná <és> minden igaz és szűből való könyörgéseket.

Ők mégis Egyiptomban mennek vala és tőlök kérnek vala segítséget. De azt mondja ez ellen az Isten, nem ez az megmaradásnak uta, hanem ha bé-kével akarnak maradni. Otthon léteben pedig mihez tartsák magokat, azt is megjelenti [Ézs 30,15]: *Hallgatásban és reménségben legyen az tü <dolgotok etc.> erősségték* etc.

² 75. (9.) beszédre való hivatkozás.

Az hallgatáson nemcsak az szóllástól való magamegtartóztatást érti, hanem az egyéb dologban <is> való csendességet³ is. Úgyhogy olyan dologban ne elegyítsék magokat, az kik nem néznek őrájok, sokfele ne kapjanak, másnak dolgait ne igazgassák, hanem tartsák határookban magokat. Régi mondás, hogy az mely tűz nem éget, azt ne oltsad, melyet jó megtartani. Ha kinek az Isten csendességet adott, gondot ne szerezzen magának, mert az ki nyughatatlankodik, gyakorta veszedelmet vonson magára, az ki mit keres, megtalálja, az ki veszedelmet keres, elvész benne. Az háborúság, az had néz mint egy célra, az békességre, és azért illik hadakoznunk, hogy békességben élhessünk. Tehát az ki csendességben élhet, ne kívánjon háborúságot. Igen szép példánk vagy on erről 2 Paral. 35. [2Krán 35,20–27]. Jósias igen istenfélő, jámbor király vala, ki felől azt mondja az Írás, hogy sem jobb kezére, sem bal kezére nem hajlott, hanem egyenesen járt az Istennek parancsolatjában, de mikor fáraó, az egyiptombeli király az asszíriabeliekre indult volna, felkészüle Jósias és szembeszállá véle. Az egyiptombeli király megizené [49r (93):] Jósiasnak, hogy semmi köze nincsen véle, nem őellene jött, hanem az asszíriabeli király ellen küldötte őtet az Isten segítségül, ne tusakodjék az Isten ellen, ki véle vagy on. De Jósias ugyan nem akara szót fogadni, hanem meg akara véle vni, úgy lón, megütközének, de Jósiasnak népe megvereték, és őmagát is halálos sebbe ejték, ki miatt meg kelle halni. Jámbor vala Jósias, az egyiptombeli király pogán vala, de mivelhogy amaz nem lón veszteg, hanem dücsőséget akara keresni hadakozása által, és mikor békességben élhetne, nem üle veszteg, az Isten megveré, és az mely veszedelmet keresé, megtalálá és elvesze benne.

Hasonló példa esett az mü atyánk idejében is, mikor Szulimán török császárnak az atya az perzsák ellen felkészült volna és szintén indulófélben volna, ellene támada az campson [a. m. a csatatéren] az egyiptombeli szultán. Követeket bocsátta hozzá Szulimán, megizené, hogy nem ellene támadott fel, hagyjon békét neki, bocsássa békével az perzsákra. Amaz nem akara szót fogadni, hanem az török ellen hadat készíte. Megbosszonkodék Szulimán, és az mely hadat az perzsák ellen készített vala, campsára fordítá és úgy veszté minden népével, hogy annak az hatalmas királyságnak és annak az nemzetségnek, az ki Egyiptomot és Szíriát háromszáz esztendőől fogva bírta vala, csak nemzete sem marada meg. És az üdőtől fogva Egyiptomot az törökök bírják. Ezek is békével maradhattak volna, ha nem nyughatatlankodtak volna.[†]

Nem ok nélkül mondja tehát az Isten itt az zsidóknak, hogy az hallgatásban leszen az ő erősségek. Így szól Mózes Exod. 14. [2Móz 14,14]: *Az Űr harcol tüérettetek, tü penig hallgassatok.* Vedd eszedben penig, nem az tunyaságra inti az Isten az ő népét, sem penig az vakmerő bátorságra, hogy ingyen se gondoljanak az reá következő veszedelemmel, mert az vigyázás mellett is meglehet az hallgatás, mi nem mind aluszik, az ki hallgat,

³ *csendenséget* (tollhiba)

sőt, gyakorta az vigyáz többet. Szükséges az vigyázás és gondviselés, de veszedelmes az kétfelé való kapás és nyughatatlankodás. Hallgassunk azért, de vigyázzunk. Készüljünk, de az mi nézi megmaradásunkat, nem az mi erőnkben helyheztesük, hanem az Úrban leszen remétségünk. Mert ez az második, az kiben áll erősségünk, hallgatásban és remétségben leszen. [49v (94):] Várjuk azért és reméljük az Úrtól az megszabadítást és oltalmat. Ez az istenfélő embernek minden erőssége és pajzsa.

2da pars.

Az második részében az ő beszédének az próféta megjelenti az zsidó népnek szófogadatlanságát [Ézs 30,15–16]: *De tū nem akarátok, hanem azt mondatok: Vaj, nem* etc. Itt elsőben vegyük eszünkben az embereknek vakmerő természeteket, mely könnyen szemben mer állani az Istennel. Ha az Úr azt mondja, hogy így vagyon, ő azt monda, vaj, nem. Ha azt mondja, így cselekedjél, én nem. Mellyel nagy háládatlanságát az ő Urához megmutatja, s mégis csudáljuk, ha az Isten az embereket megveri. Ennek pedig oka és fundamentoma nem egyéb, hanem az hűtlenség, mert nem hiszen az ember <és> az Isten ígéletinek, sem hatalmasságának, hanem azt tudja, hogy az ő okosságán áll minden megmaradása.

Másodszor itt azt vehetjük eszünkben, hogy az ki minemű, olyannal barátkozik és olyanokban veti reménységét. Az ember, minthogy gyarló és veszendő dologhoz bízik, mint ezek azt mondják vala, nem hallgatunk mű és nem tartjuk csak reméssel magunkot, hanem lovakat veszünk, hogy az ellenséggel avagy jobban víhassunk, avagy szaladhassunk el előttök. 2.

Meghallók ezt az minap is, mely fő segítségnek tartják az emberek az hadnak idején az lovat, mert ugyanis jó segítő marha.⁴ De halljuk meg, mit mond az Úr felőlle [Ézs 30,16]: *Szükség ugyanis az ló, mert elfutamodtak, és ha igen gyors lovakra ültök is, de gyorsabbak lesznek, az kik úznak.* Itt pedig elsőben azt vegyük eszünkben, hogy az Úr nem tagadja azt, hogy valami segítséget nem találhatnának az zsidók vagy Egyiptomban vagy egyebütt, de azt jelenti az mellett, hogy olyan segítség elégtelen, és nem oly, az ki által megszabadulhatnának.

Mert az ló gyakran nem az győzedelemre, hanem csak az futásra való, és az futásban is nem mindenkor vagyon az megmaradás, hanem gyakrabban veszedelem, mert az ellenségnek jobb és erősb lova vagyon gyakrabban, és így nem szaladhat el előtte az futó. [50r (95):] Bolondság pedig embernek bizontalan oltalomhoz bízni. Azért gorombául [a. m. ostobán] cselekednek az zsidók, hogy az bizonyos segítséget, az Istent az bizontalanra nézve elhagyják. Másodszor ugyaninnét azt tanolhatjuk meg, hogy minden külső erősség, akármely fő legyen, haszontalan az Úr ellen, mert Ófelsége mindjárt erősbet támaszthat ellene. Jó lovad vagyon-e? Oly ellenséget támaszt 2.

⁴ Utalás a 75. (9.) beszédre.

ellened, az kinek jobb leszen, és nem szaladhatsz el előtte. Nem árt azért az külső eszközökkel is élni, de nem kell azokban teljes bizodalmat vetni, mert csak akkor jó és hasznos az külső eszköz, mikor az Isten akarja és erőt szolgáltat neki. Honnan megtetszik, hogy bizonyára minden megmaradásnak fundamentoma csak az Isten, nem külső, erőtlen eszközök.

3tia pars.

Az harmadik részében immár megírja az próféta azoknak veszedelmeket, az kik az Isten tanácsát megvetvén külső <reménségben> |:segétségben:| vetik reménségeket [Ézs 30,17]: *Ezer ember egynek megijesztése előtt* etc. Két cikkele vagyon ez igéknek. Először megíratatik az veszedelem, azután két hasonlatossággal megékesíttetik és világosban kimagyaráztatik. Az első cikelyben azt vegyük először eszünkben, hogy noha az emberek az hadakozásnak idején igen bíznak az sokaságban, de nem abban áll az győzedelem, mert az mint mondja itt az Úr: *Ezer ember elfut egy* etc. Megprófétálta vala penig ezt az Isten régen Mózes által az zsidó népnek, hogy ha az ő parancsolatjában nem járnak, Deut. 28. [5Móz 28,25]: *Egy úton mégy, úgymond, ki ellenségedre, de hét úton futamodol meg előtte, azmíglen elszélyed az földnek országira*. Másodsor, ugyanitt azt vegyük eszünkben, hogy az győzedelem sem az sokaságon, sem az készülten nem áll, hanem csak az szübeli bátorságon. Az kiknek azért félelmes szüvök vagyon, akármennyien lesznek, akármely fegyveresek, de haszontalanok. Miképpen penig az bátorságot az Isten adja, azonképpen az félelmet is. Az mint megmondotta Mózes által Levit. 28.[!] [3Móz 26,36]: *Tü, úgymond, az én parancsolatimat hátrahagyjátok, félelmet adok az tü szüvetekben és megrettent tütöket az fa levelének csendülése, és úgy futtok, [5ov (96):] mint egy fegyver előtt, ha senki nem úz* etc.

1. Harmadsor, ugyaninnét tanoljuk meg, hogy Istennek igaz ítéleti ez az embereken, hogy mikor az mennyei Felségtől meg nem ijednek, fenyegetésétől nem félnek, féljenek az emberektől, az kik hasonlók és egyenlők vélek. Gyakorta vagyon az, hogy az ki magánál jobbat nem akar uralni [a. m. úrként tisztelni], azután sokkal rosszabbnak kell szolgálni. Ekképpen cselekedik az Isten is az emberekkel, az kik neki nem akarnak szolgálni, kegyetlen és hitván ember alá veti őket, hogy megesmerjék magokat, az mint fenyegeti itt az zsidókat. Veszedelemnek penig formáját két szép hasonlatossággal mutatja meg. Szokása penig az Írásnak, hogy efféle hasonlatosságokkal éljen. Recitetur et hic cap. 1. v. 8. [Ézs 1,8].

1. Az első hasonlatosság vetetik az árbocfáról, mely egyedül maradt az hegynek tetején [Ézs 30,17]: *Míglen, úgymond, úgy hagyattatok* etc. Ezt kétképpen érthetjük, vagy az elromlott hajóról, vagy az levágott erdőről. Az tengerben kik kősziklák és hegyek vadnak, mellyekben az szélvész néha úgy csapja az hajókat, hogy mind ízenként elromol, és csak az árbocfa, mint-hogy nagy és magos, marad fenn és akad az kőszálnak tetején, kik az vesze-

¹ Ézs 30,17.

delmet megmutatják azoknak, az kik távul látják és ott eveznek. Azt mondja azért az Isten, úgy elveszti egyiptombeliekkel cimboráló Júda országát, hogy veszedelemnek csak jelensége marad.

Avagy néz itt az Isten az erdőből embereknek [a. m. favágóknak] szokásokra, mert ezek mikor az erdőt levágják, az egyenes és öreg, magos fákat fenn szokták hagyni, hogy mikor hajóárboc-fára szükségük lesz, legyen akkora. Miképpen azért afféle öreg fák körül lecsapják az apró fákat és az tűzre hordják, azonképpen azt mondja az Isten, úgy levágtatja az Izrael fiait, hogy csak imitt-amott marad meg egy benne.

Az második hasonlatosság vetettetik az zászlóról [Ézs 30,17]: *Avagy mint, úgymond, az dombon való zászló* etc. Ez az hasonlatosság mind homályosabb az elsőnél. Némellyek értik itt az zászlón, az melyet szoktak az győzedelemnek helyén, az kik ellenségeket megverték, emlékezetnek okáért feltenni, mert miképpen az az zászló jele, hogy ott vágják le az ellenséget, azonképpen csak jele marad az Júda ország pusztulásának az következő embereknek emlékezetire. Némellyek pedig értik az zászlón az megvert hadnak zászlóját, mert ez is szokott lenni, hogy mikor [51r (97):] valamely had megveretik, ha vagy hadnagy, vagy valami fő ember megmarad, valamely hegyen, magos dombon zászlót emeltetett fel, hogy ha még megmaradtak valakik, oda tartsanak és gyülekezzenek. Az miképpen azért efféle zászló alá egyen-ketten iminnen-amonnan jönnek elé, szinte csak úgy marad Júda országának népe, hogy csak számosan [a.m. néhányan] maradnak meg benne.

Ez hasonlatosságból két tanóság adatik előnkben: Elsőben az Istennek ke[gye]lmes természeti, mert noha Őfelsége méltán és igazan mind fottig elveszthetné az bűnösöket, de az ő kegyelmes természetiből mégis meg szokott azokban is tartani, az mint az hasonlatosságok megmutatják. Mert az mint az romlott hajónak megmarad árbocfája, és az levágott erdőben tél-túl [a. m. itt-ott] az magas fában felállanak, és miképpen az megvert hadban egynéhány számos emberek megmaradnak, azonképpen az Isten közönséges veszedelemnek idején meg szokott némellyeket tartani.

Másodszor, ezek az hasonlatosságok megmutatják, minemű embereket szokott az Isten az közönséges veszedelemben megtartani. Az árbocfa az hajóban nemcsak arra való, hogy az vitorlát vonják fel <véle> rajta, hanem hogy onnat messze vigyázhassanak az hajósok, hogy vagy az ellenséget, vagy az kősziklát, veszedelmes helyeket eltávoztathassák. Az zászló is arra való az hadban, hogy tudják az vitézek, hol vagyon az ő seregek és hová hallgassanak. Az miképpen vadnak az emberek közt is olyanok, kik az közönséges megmaradásra vigyáznak és egyebeknek mind tanácsokkal s mind példájokkal előttök járnak és az községet úgy igazgathatják. Miképpen azért az hajótörésben megmarad az árbocfa, az megvert hadban az zászló, azképpen az Úr az közönséges veszedelemben az nemzetségnek megvigasztalásáért, és hogy teljességgel el ne fogyjon, meg szokott afféle hasznos embereket tartani.

Hogy pedig emlékezik az hegyről, mert azt mondja, hogy az árbocfa az hegynek tetején, az zászló az dombon marad meg, azzal azt jelenti meg, minemű erkölcsűeket szokott az Isten megtartani. Az kik tudniillik nagy elméjűek, mert azt jegyzi az hegy és az domb.

[51v (98):] Mert meglehet az, hogy valamely személy nagy nemből lehet, de azért nincsen az hegyen és dombon, és az csak alánéző, ezvilágiakra visel gondot, ez ilyen elvész az több községgel, mert az hegyen vagy az megmaradás.

Immár értjük ez meghallott igéknek magyarázatját, az mellyet az Isten nem ok nélkül íratott meg, és megengedte, hogy mi is olvassuk és hallgassuk, hanem hogy ezekből példát vegyünk és tanoljunk. Bizony, hasonló állapotunk vagy, mint szintén Júdának, mikor ez prófécia lőn. Azért ha az Isten az nyugodalomra és veszteségben való lételre alkalmatosságot ad, ne nyughatatlankodjunk, hanem hallgatásban és Istenben való reménségben tartsuk minden erősségünket. Semmi az gyors ló, haszontalan az sokszámu nép, sok ezer ember, mert az ellenségnek mind gyorsabb lovat s mind bátrabb szívet adhat az Isten. Ezekben azért el ne higgyük magunkat, ne bosszontsuk Istenünket, mert netalán nemcsak úgy cselekedik velünk, mint az elromlott hajóval és vert haddal, ahol mégis valami részecskéje megmarad, hanem az mint ide feljebb mondá [Ézs 30,14], mint az fazakas korsójával, *kit nagy erővel, minden irgalmasság nélkül az földhöz úgy csapnak, hogy csak annyi ép darab sem marad benne, az kiben egy kűs szemet vagy vizet meríthetnének az kútból, kitől Öfelsége oltalmazzon. Ámen.*

77. (11.) beszéd (K2)

[51v (98):] **Concio. Cur Christus venit in mundum. Joan. IX. v. 39. [Jn 9,39]:**

Ítéletet szolgáltatni jöttem ez világra, az kik nem látnak, lássanak és etc.

Az Isten bölcs tanácsának és emberek közt való cselekedetinek okait igen nehéz műnekünk megértenünk, mert inkább mindenkor az emberi okossággal ellenkeznek. Ez az oka, hogy az Jézust is az ő idejebeli zsidók nem akarnák <venni> Messiásnak ismerni, mert ők sokkal külömb vélekedésben valának az Krisztusnak mind személye s mind állapota felől, hogynem mint az miket az Jézusban látnak vala. Krisztus Urunk annakokáért gyakorta az őfelölle való hamis ítéleteket megcáfolja, és az Atyának végezését, tanácsát, az ő elbocsátásának okait megjelenti, az mint ez [52r (99):] meghallott igékben is cselekedik. Kiket, hogy mű jobb módjával megérthesünk, vegyük eszünkben, hogy főképpen itt három dolog adatik előnkben. 1. Elsőben megmondja Urunk az ő ezvilágra való jövetelinek okait. 2. Másodszor, az tudományban felfuvalkodott embereknek természetek íratik meg az farizeusok személyében. Harmadszor, két rendbeli bűnösöknek nemek 3. és jutalmok magyaráztatik meg. Így szól [Jn 9,39]: *És mondá Jézus etc.*

1ma pars.

Ez igéknek mondására alkalmatosságot szolgáltatata Jézusnak az fellyül írott históriája. Mert mikor az vakon született embert Urunk meggyógyította volna, az megvilágosított ember megbeszélé, és mikor az Jézus méltóságát oltalmazná, megbosszonkodának az farizeusok, és kiveték az gyülekezetből és kirekeszték közüllök. Kit mikor Urunk megértett volna, ezt az meggyógyított embert megvigasztalá, hozzája fogadá, és úgy mondá osztán ez igéket [Jn 9,39]: *Ítéletet szolgáltatott[!]* etc. Melynek értelme ez: Ím, érted, hogy az farizeusok törvént tettek rám és megítélnek, de enyém az |:igaz:| ítélet, sőt, az mint eszemben veszem, minden cselekedetem és ez világban való forgolódásom törvénytétel. De ezen ítéletem külömböz az farizeusokétól, mert egy az, hogy az kiket ők kárhoztatnak, én azokat megszabadítom, az kiket ők szabadítanak, én azokat kárhoztatom.

Más az, hogy az én törvénytélelem nem külső, hanem belső dolgokat néz. Mert én azokat, az kik vétkekkel és tudatlansággal meg vadnak kötöz-

tetve, megódozom [a. m. kioldozom] és szabadítom, az<ok> [:kik:] pedig igen tudósoknak, szenteknek tartják magokat, és egyebeket is olyanoknak ítélnék, megbolondítom, az mint ez mostani csudatetelemből megtetszik, mert immár ez vakon született ember lát, mind testi szemeivel s mind lelkivel, mert engem esmér és vall Istentől bocsáttatottnak lenni. Az bölcs farizeusok pedig, kik egyéb dolgokban tudósok, ím, megbolondultak-vakultanak ez ilyen nyilvánvaló világosságban. Azért bizonyára én ítéletet jöttem szolgáltatni ez világra. Mert miképpen az ítéletben kit kárhoztatnak s kit megszabadítanak, és gyakorta az ki fogoly, megmenekedik, az ki szabadon jár, kötélben esik és az sötét tömlecben vettetik, szintén azonképpen az én cselekedetem, az én tanításom kit megódoz, kit megkötöz, és az tudatlannokat tudóssokká, az tudóssokat pedig bolondokká teszi.

[52v (100):] Ez az Krisztus beszédének értelme, holott mű egynéhány dolgokat vegyünk eszünkben. Elsőben, hogy nemcsak itt, hanem egyebütt is tulajdonít az Írás ilyen kétféle, egymással ellenkező erőt az igaz tudománnak. Mint 2 Cor. 2. [2Kor 2,15–16]: *Mert az Krisztusnak jó illati vagyunk az Istennél, azokban, az kik üdvözülnek, azokban is, az kik elvesznek. Némellyeknek halálos illat az halálra. Némellyeknek pedig élető illat az életre.* 1 Cor. 1. [1Kor 1,23–24]: *Mű hirdetjük az feszült Krisztust, ki az zsidóknak botránkozás, az görögöknek bolondság, de az hivatalos [a. m. választott, elhívott] zsidóknak és görögöknek oly Krisztust, ki az Istennek ereje és bölcsessége.*

2. Másodszor, értsük meg, ez különbségnek micsoda az oka. Bizony, ez az változás nem az igaz tudományban, hanem az hallgatókban vagyon. Mert az Istennek ígéje mindenkor egy és igyenes [a. m. igaz], de az kik hallgatják, nem mindenkor egyaránt hallgatják és veszik. Miképpen ha valamely ecetes edényben jó bort töltenek, megvész és az edénynek szagát hozzá vonssza, azonképpen ha igaz tudománt beszélész az gonosz lelkiesméretű ember előtt, őbenne az megecetesül. És ennek nem az tudomány az oka, hanem az edény, mert az tudomány őmagában mindenkor jó. Mint az nap egyaránt melegíti mind az viaszt s mind az agyagot, de hogy imez megkeményedik s amaz meglágyul, nem az nap az oka, hanem az itt alatt való dolgoknak természeti, azonképpen az evangélium mindenkor jó, az Isten igazságának hirdetése bölcsesség, az kiket pedig megöl és elveszt, avagy bolondságnak tetszik, az istentelennek vétke, nem az ige, az mint Pál apostol szól 1 Cor. 1. [1Kor 1,18]: *Az keresztnek ígéje az elveszendőknek bolondság, az üdvözülendőknek pedig az Istennek ereje.*

Az hallgatók teszik azért változóvá az igazságnak gyümölcsét. Másodszor, az ilyen változás csak tetszik, de ugyan valóban nincsen úgy, mert az emberek nem igazán tesznek ítéletet felőlle, az miképpen megjelenti Pál apostol 1 Cor. 3. [1Kor 3,19], mert az embereknél az Istennek bölcsessége bolondságnak ítéltetik: *Ezvilágnak bolondságit választotta az Isten, hogy megszegyenítse az bölcsüket. Viszontag az embereknek bölcsessége bolondság az Isten előtt, az mint ugyanott mondja az apostol. Nem csuda tehát, ha az emberek között az Isten igazsága felől ilyen külömb-külobmb ítéletek vad-*

nak, [53r (101):] és egyiknek javára, az másiknak veszedelmére vagyon. Az mint mondja itt [Jn 9,39] Krisztus Urunk tanítása és csodatétele, az vakokat megvilágosítja, az látókat, szemeseket pedig megvakítja.

Harmadszor, értsük meg, micsoda szemesekről és vakokról szól itt Krisztus Urunk. Miképpen hogy az szem kettő, lelki vagy belső, testi vagy külső, 3. azonképpen az látás is vagy vakság is kétféle. Most az külsőt hátrahagyván szóljunk az belsőről. Az belső és lelki vakság semmi nem egyéb, hanem az tudatlanság, és ebből az mi származik, az gonoszságban, vétékben való keverés. Mert miképpen <az> |:kinek:| testi szeme nincs mindenkor sötétségben, de minduntalan botlik, vétkezik, az gonoszságban hever, Krisztus Urunk annakokáért efféle vakoknak megvilágosítására jött vala főképpen ez világra, mert azt mondá [Jn 8,12; Jn 9,5], ő ez világnak világossága. Az ő világossága pedig semmi nem egyéb volt, hanem az igaz tudománynak hirdetése, <hanem> |:és:| az szent, jámbor, istenes életre való példaadás. Ez pedig nem egyéb, hanem az lelki vakságnak orvaslása.

Noha pedig Krisztus Urunk ez világban forgolódásakor mind ez egész világ, azaz mind zsidók s mind pogánok az nagy gonoszságban és tudatlanságban elmerültenek vala, az mint bizonyítja Pál apostol Rom. 1. [Róm 1,14], de főképpen nagy sötétségben valának az pogányok, kiknek megvilágosítására küldetett az Istentől az Jézus Krisztus. Mint ez meg vala prófétálva az Istentől Esa. 49. [Ézs 49,6]: *Kedves énnálam, hogy énnem szolgám légy az Jákob nemzetségének felszerelésére. Íme, adtalak világosságul az pogánoknak, hogy énnem légy üdvezítőm az földnek utolsó határáig.* Hogy pedig ez az prófécia az Krisztusban teljesedett be, megtetszik az Simeon énekéből, ahol azt mondja Luc. 2. [Lk 2,30–32]: *Látták az én szemeim az te üdvezítődöt, kit szerzettél minden népeknek előtte, világosságul az pogánoknak látásokra, és dücsőségül az te népednek, Izraelnek.*

Azok pedig, az kik az Istennek igaz esméreti nélkül voltak, mondatnak az Írásban sötétségben ülni. Mint Esa. 9. [Ézs 8,23–9,1]; Matt. 4. [Mt 4,15–16]: *Az Zebulon és Naftali földe, az tengernek uta, az Jordánon túl, és az pogánoknak Galileája, az nemzetség, az ki sötétségben ül vala, nagy világosságot <ad> láta, és kik ülnek vala az halálnak árnyékában, világosság támadá közöttök.* Luc. 1. [Lk 1,78–79]: *Az mű Istenünk magosságból meglátogatott münket, [53v (102):] hogy megjelenék azoknak, az kik sötétségben vadnak, hogy igazgassa lábunkat az békességnek útára.* Ekképpen szól az efézusbeli keresztyének felől is, kik azelőtt pogánok valának, Pál apostol, cap. 5. [Ef 5,8]: *Azelőtt sötétség valátok, most pedig világosság az Úrban.* Mint jutottatok pedig az világosságra, ugyanott megmondja [Ef 5,14]: *Kelj fel, az ki aluszol, és támadj fel halottaidból, és megvilágosít téged az Krisztus.* Mindezekből azért érted immár, micsoda értelme leszen az Krisztus beszédének, ahol azt mondja, hogy azért jött ez világra, hogy az vakok lássanak, azaz az kik az Istennek esméretiben vakok voltak és tudatlanok, az igazságot megértés és annak regulája szerint viseljék (magokat) életeteket.

Ahol pedig azt mondja, hogy azért is jött, hogy az szemesek, az látók megvakuljanak, azt is megmagyarázom, mint kelljen érteni. Nem hogy annak oka az Krisztus és az evangélium volna, mert az mint az nap mindenkor fényes, így az Krisztus beszéde mindenkor bölcs és tudományhozó, de hogy némelyek megvakulnak és tudatlanbakká lesznek általa, hogysem mint azelőtt voltak, ő magok az oka. Mert mivelhogy ez világi bölcsességben elhitték magokat és eszesnek ítélik magokat, nem akarják venni az Istennek drága tanítását, hanem megcsúfolják, semminek vélik. Ekképpen megkeményítvén szűveket meg nem érthetik az igazságot. Az ki pedig az igazságot nem érti, tudatlan az, az ki tudatlan, sötétségben vagy az, az ki sötétségben vagy, vak az, nem lát.

Tehát az ki tudósna tartja magát, az Isten igazságának hirdetésekor vaklá lesz. Ez értelme ez meghallott igéknek első részének.

1. Honnat mű kiváltképpen imez két tanóságot vegyük: Elsőben, hogy ez világi eszességben és bölcsességben el ne higgyük magunkat, és az Istennek igazságát ne szabjuk mindenkor az mű cselekedetünkhöz, és ha azzal nem egyez, ne vessük mindjárt meg. Mert ha azt míveljük, az Isten ítéleti szerént
2. az szemesekből vakokká leszünk, és az bölcsékből bolondokká. Másodsor, tanoljuk meg, hogy eleitől fogva voltak olyanok, kik az Istennek igazságát bolondságnak ítélték és megutálták. Honnat vigasztaljuk magunkat és az igazságnak vallásában meg ne csökkönjünk. Ha most is ezvilági bölcsék, kik igen eszesnek tartják magokat, az Isten könyvében való világosságot [54r (103):] meg<ítélik>vetik, sőt, szidalmazták, és ha az ő okos gondolkodások szerént valaki az Írást [nem magyarázza:], mindjárt hamisnak ítélik, és ugyan gyülekezetek közül is kirekesztik. De ezen nem illik senkinek csudálkozni vagy megháborodni. Ím, hallod, mit mond Krisztus Urunk, hogy azért jött ő ez világra, hogy az szemeseket megvakítsa, az eszeseket megbolondítsa. Most is jó ez világra az Krisztus, valamikor az ő személye és tudománya igazán hirdettetik. Nem csuda azért, ha most is vadnak farizeusok, az kik kirekesztik gyülekezetekből azokat, az kik az Krisztus felől igaz tudománt tesznek, az mint meghallók az vakon született ember felől.

Consolatio

2da pars.

- Szóljunk immár az második részéről [Jn 9,40]: *Meghallák azt valami farizeusok, kik ő* etc. Mondám, hogy az második részében adatik előnkben az tudományban felfuvalkodott embereknek természetek. Itt elsőben azt vegyük eszünkben, hogy farizeusok valának, az kik számkiveték az vakon született embert az Krisztus felől való böcsülletes ítéletért [Jn 9,24–34]. Itt is azt mondja az história, hogy Urunk körül farizeusok valának, kiből azt ítélné valaki, hogy ezek jobbak voltak <valakinél> az többinél, mivelhogy Urunk mellett forgolódtak. De megtetszik beszédekből és magavisele[k]ből, hogy nem tanóságnak okáért jártak Urunk után, hanem hogy inkább valami oly szót hallhassanak tőlle, az kiről vagy megtorkolhassák, vagy

egyebek előtt kárhoztathassák. Vadnak most is olyak, az kik az igazságnak hirdetőit hallgatják ugyan, de nem oly szűvel, szándékkal, hogy valamit tanoljanak, hanem hogy valamit olyat hallhassanak, kit az után vágjanak.

De ez ilyeneket az Isten meg szokta szégyeníteni, mint az evangéliumnak históriája megmutatja. Másodszer itt azt vegyük eszünkben, hogy ezek az farizeusok nem szenvedhetik el, hogy őket Urunk vakoknak, tudatlanoknak mondja [Jn 9,40]: *Vallyons mi is vakok vagyunk-e?* Sokféle fogyatkozások vadnak az emberekben, de akármit azok közül valamit szemére vessenek is, úgy, mint fővségséget, részegséget etc., de mind könnyebben szenved, hogynem mintha bolondnak mondják. Úgyannyira, hogy még az bolond is bánja, ha bolondnak mondod. Annyival inkább az, ki magát eszesnek tartja. Az farizeusok pedig Urunk idejében mindenféle szerzeteknél bölcsebbeknek tartják vala magokat, úgyannyira, hogy szent Pál is azoknak tanítványa <vala.> [54v (104):] vala, és fő szektának mondja azt, Act. 26. [ApCsel 26,4–5]. Azért igen bánják vala, az kik őket tudatlanoknak mondják vala. Ezért taszíták ki közüllök az vakon született embert is, mert mikor így szóllott volna [Jn 9,30]: *Az nagy dolog, hogy tü nem tudjátok, honnat leszen az Jézus,* mikor így argumentálna [a. m. érvelne] ellenek, megboszonkodának s mondanák [Jn 9,34]: *Te teljességgel bűnben születettél s münket tanítasz? S kitaszíták közüllök.*

Itt is azért nem szenvedhetik el ezen pirongatást, azért szólnak ilyen módon [Jn 9,40]: *Vallyons mi is etc.* Mintha azt mondanák: Méltám mondod egyebek felől ezt, mert elég sok goromba emberek vadnak, de müfelőlünk azt nem ítéledd. Az mint amaz kérkedékeny farizeus is mondá, hogy ő nem olyan, mint egyéb emberek. Innét tanoljuk meg, hogy noha az Istennek egyéb ajándékával is nem illik dicsekednünk, mert semmink nincs, az mit mástól nem vettünk, de főképpen bölcsességünkkel és tudományunkkal semmit ne kérkedjünk, mert semmi ember nem szokott gyakrabban szégyent vallani, mint efféle. Igen jó és hasznos embernek esmérni az ő erőtlenségét.

[Jel 3,17–18] *Azt mondod, hogy gazdag vagy, megrakodtál, semmi nélkül nem szükölködöl, s nem tudod, hogy szegény vagy, nyomorult, kuldus és mezítelen. Adom azért tanácsul, hogy végy éntöllem tűzben megprófétáltatott aranyat, hogy gazdag lehess etc.* Bizonyára ha megtekéntjük az mü elménknek kicsin voltát és ez világban való számtalan sok rendbeli dolgokat, kiket az Isten mint egy könyvben előnkben adott, hogy tanolju<n>k és vizsgálá<s>ljuk meg, az mint mondja Salamon, nyilván megtaposztalhatjuk tudatlanságunkat, úgyannyira, hogy azt kell legbölcsebbnek tartani, az ki őmaga felől azt tartja, vagy igen kevés, vagy ugyan semmit nem tud, mint erről is az pogány bölcsek tanóbizonságot tesznek. |:Illyen volt Socrates az Oraculum íflete szerént.:|* Apoc. 3.

* **Pl. Ap. 21a-d.** A mondás Platón szövegéből eredeztethető, de számos antik forrásban fellelhető különböző formákban. Ld. pl. **DIOG. LAERT. De vit. et dogm. philosoph. 2. 37.**

*Az harmad égben
volt szent Pál.*

Szent Pál azt mondja 2 Cor. 12. [2Kor 12,2–4] őmaga felől, hogy az harmadik édig ragadtatott, paradicsomban volt és ott oly titkos dolgokat halott, kiket nem szabad embernek beszélni még. De mégis azt mondja 1 Cor. 13. [1Kor 13,12], hogy most csak rész szerént tud, és mint egy homályban, úgy lát mindeneket. Tehát ez, az ki gyermekségétől fogva az bölcs farizeusok között nevededett vala, kit azután az Úr Krisztus mennyből és látások által taníta, csak rész szerént tudott és nem szégyenli magát [55r (105):] tudatlannak mondani. Micsoda orcával merünk tudományunkkal kérkedni? Ne kövessük ez farizeusokat, kik nem akarák hallani, hogy őket Urunk tudatlanoknak mondá, hanem esmérjük meg erőtlenségünket és örömost tanoljunk, és szeretettel fogadjuk az Őfelsége oktatását.

3tia pars.

- Következik az harmadik rész [Jn 9,41]: *Mondá nekik Jézus* etc. Itt Krisztus Urunk két rendbeli bűnösökről emlékezik, és mindeniknek jutalmát, fizetését megmondja. Az első az vakok, az másik rendbeliek az látók. Az
1. 2. 1. első felől azt mondja, hogy azoknak jobban vagyon (leszen) dolgok. Az más rendbelieknek nehezebben. Kiket kelljen értenünk az vakokon és látókon, immár megmagyaráztuk. Az vakok az tudatlanok, kik noha bűnösök, de
 1. mégis könnyebben vagyon dolgok kétképpen is. Mert elsőben ezeknek vagyon mentségek. Azt mondhatják, hogy vagy imezt, vagy amazt megcselekedhették volna, de hogy nem tudták, méltók az bocsánatra. Krisztus Urunk is azt mondja [Lk 12,48], hogy efféle szolgát kevesb csapásokkal szoktak megbüntetni. Másodszor azt mondja Urunk, hogy ő azért jött ez világra, hogy ő az vakokat megvilágosítsa, tehát az vakoknak jól leszen dolgok. Példa erről szent Pál, ki őmaga felől azt írja 1 Tim. 1. [1Tim 1,13]: *Én azelőtt káromló voltam, kergetője és nyomorgatója az híveknek, de immár az Istennek kegyelmességét megnyertem, mert tudatlan cselekedtem az hűtöttségben.*
 3. Harmadszor, az ki tudja vakságát, azaz tudatlanságát, orvost keres és segítséget talál. [Lk 11,10] *Mert az ki keresi, megtalálja, az ki kéri, elveszi.* Így azért jobban vagyon az vakoknak és tudatlanoknak dolgok, hogysen mint az kik szemeseknek, bölcseknek tartják magokat. De itt azért vedd eszedben, hogy az vakon nem azokat kell érteni, az kik mindenkor az tudatlanságban megmaradnak, hanem az kiket ez világ bolondnak ítél azért, hogy az Istennek együgyű igéjéhez, ígéretihez ragaszkodnak. És értsed azokat, az kik esmérvén az ő tudatlanságokat az Úrnak könyörögnek, hogy őket megvilágosítsa és az ő igaz esméretire igazgassa. Ez illyeneknek nincs vétkek, mert az Isten az ő nagy kegyelmességéből minden bűnököt befedezi és megbocsátja.
 - II. Az más rendbeli bűnösök az szemesek, az látók, kiknek azt mondja, hogy az ő bűnök megmarad. Ezeken kiket kelljen értenünk, megmondók, [55v (106):] az kik magokat bölcseknek tartják. Azt mondja pedig Pál apostol

Rom. 2. [Róm 2,21]: *Te, ki más akarsz tanítani, miért nem tanítod magadat?* Ezek azért az szemesek, az kik meglátják az szálkát, az magok szemében pedig az gerendát nem látják. De az szemeseken érthetjük azokat is, az kik az igazságnak fényétől noha úgy megvilágosíttatnak, hogy nem tagadhatják, hogy nem látják az igazat, de mégis vagy szégyenletiben, vagy külső haszonra nézve behunyják az szemeket, és nem akarnak látni véle.

Ez ilyenek, az kik lelkek esmérési ellen vétkeznek, ezek felől mondja itt Urunk [Jn 9,41], hogy vétkek megmarad, azaz meg nem bocsáttatik, hanem örök kárhozatra taszítja. Továbbá, noha itt az vakokon értetnek az együgyűvek és igazságszeretők, az szemeseken az tudományban felfuvalkodtak, de ha igazan akarunk szólni, amazok ez szemesek, az kiknek az igazság fénye befogta az szemeket, elméjüket, imezek pedig az vakok. Az mint mondá Urunk felőlök Matt. 15. [Mt 15,14]: *Hagyjatok békét nekik, mert vakok és vakoknak vezéri.* Itt pedig szól ez világ ítéleti szerént, mert ez világ az jámborokat vakoknak, az külső okoskodásban valókat szemeseknek tartja. De ez ítélet őmagában hamis, és amaz vakoknak sokkal boldogabbul¹ leszen dolgok, hogysem mint imez szemeseknek. Mü azért az Istennek ígéjében való tudománt ne utáljuk meg, és azért ne vessük meg, ha ez világi bölcsességgel nem mindenkor egyez, hanem ismerjük Isten világosságát, mely által az mü belső szemeinket Őfelsége megvilágosítja, az mint énekli szent Dávid Psal. 18. [Zsolt 19,9]: *Az Úrnak parancsolatja világos, megfényesíti az szemeket.*

Viszont másutt azt mondja [Zsolt. 119,105]: *Az én lábaimnak szövétneki, lámpási, Uram, az te igéd.* Ha azért mi is ez világosság után járunk, az halálban, sötétségben nem maradunk, hanem az életre jutunk, és az mü bűneinket az Úr az ő irgalmasságából eltörli, ha olyan veresek leszünk is, mint az veres bársony, oly fejérekké teszi, mint az hó, hogy osztán úgy fénljünk az mü Atyánk országában, mint az Nap, az mint szól Urunk Matt 13. [Mt 13,43]. Kité engedjen az Isten az ő Fiának nevében. Ámen.

Emericus.

¹ *boldogabbul* (tollhiba)

78. (12.) beszéd (K2)

[56r (107):] **Concio. 1 Cor. 13. [1Kor 13,1]: De charitate.**

Ha az embereknek és angyaloknak nyelveken szólnék, de szeretetem nem volna etc.

Sok rendbeli mind belső s mind külső jók nélkül szükölködik az ember ez jelenvaló életben. De azok között azok szükségesbék, kik nemcsak egy kiváltképpen való személynek hasznára valók, hanem mindeneknek, avagy sokaknak hasznára kiterjedjen. Illyen pedig az szeretet, mert ez nemcsak azt javítja meg, az kiben vagyon, hanem ereje és jósága kihat, és egyebekre is kiárad. Nem csuda hát, ha az Szentírás ezt az jóságot magasztalja és az emberektől inkább, hogynem mint egyebet, kívánja. Sőt, az Istennek minden parancsolatja csak ebben áll, az mint Krisztus Urunk nyilván mondja, hogy mind az próféták s mind az törvény ebben függnek csak [Mt 22,37, Mt 22,39]: *Szeressed az te Uradot Istened, és felebarátodat.* Szent Pál is azt mondja, hogy az ki atyjafiát szereti, az törvént betölti Rom. 13. [Róm 13,8–10]. Szent Pál is azért itt az egész részben ajánlja az keresztyéneknek és magasztalja az szeretetet, egymáshoz való jóakaratot, és mely drága dolog legyen, megmutogatja.

*Matt. 22. v. 37. et 39.
v. 8. 9. 10.*

Háromképpen és úton adja pedig előnkben és bizonyítja ezt meg az apostol. Elsőben elészámlál egynéhány rendbeli drága és az emberek előtt böcsülletes ajándékokat, kiket az szeretet nélkül haszontalannak mond. Másodsor, önnönmagában az szeretet micsoda jókat foglaljon be, és miben álljon az atyafiúi és keresztyéni jóakarot, megmutogatja. Harmadsor, ennek drága voltát az ő megmaradandó természetiből bizonyítja meg, hogy egyéb dolgoknak vége leszen, de ennek soha nem leszen. Ez rendi és summája az apostol beszédének.

Szóljunk azért ezekről, és lássuk, micsoda tanóságokat vehetünk innét magunknak [1Kor 13,1]: *Ha embereknek etc.* Szokták példabeszédben mondani, hogy ha az bársont bársonnyal egybevetik, inkább kimutatja magát. Azonképpen azért az apostol ez első rész[é]ben beszédének az szeretetet az több jókkal öszeveti és megjelenti, hogy azoknál hasznosb és böcsülletesb. Sok rendbeli jókkal látogatta pedig meg az embert az Isten, de mindazok imez három summában foglaltatnak be, mert avagy külsők, mint az gazdagság, méltóság etc., avagy testiek, mint az [:szép:] ábrázat, az egészség, vastagság, avagy belsők és lelkiek, mint az jó erkölcs, tudomány [56v (108):] és egyéb illyenek. Ez három rendbeli jók közül pedig böcsülletesbék az belsők és lelkiek. Mert az külsőket elveszti egy gonosz szerencse, az tes-

tieket elrontja az üdő és az betegség, de az lelkiek mindvégig megmaradnak véllünk. Szent Pál azért az szeretetet veti öszve nem az testi, sem külső jókkal, hanem az lelkiekkel, mivel azt jelenti, hogy nemhogy az elveszendő jóknál, de még az lelkieknél is drágább, böcsülletesb az szeretet, kiből méltósága igen megtetszik.

Számlál pedig elé hat rendbeli belső és drága jószágokat, kiket az szeretetet mellé vet. Első nyelveknek tudása; 2. prófétálás; 3. az tudomány; 4. az hüt; 5. az bőkezűség, alamizsnálkodás; 6. az halál és mártírumszenvedés. És azt mondja, hogy mindezek haszontalanok, semmik az szeretet nélkül.

1. 2. 3.

4. 5. 6.

Általán fogva hát igen drága dolog ez, mert az ki nélkül az fő jószágok [semmik], és az ki az többinek úgymint ízi és koronája, nyilván igen jónak kell annak lenni. De lássuk meg ezeket rend szerént.

[1Kor 13,1] *Ha embereknek* etc. Az sok nyelveknek tudása minden üdőben és minden emberek közt böcsülletes dolognak ítéltetett, mert ugyanis az |:emberi:| elmének csudálatos természeti és mélysége innét megtetszik, és az kik evvel az ajándékkal meg vadnak ékesítve, nevezetese. Mint amaz pontusbeli Mithridates ebből főképpen híres-neves, hogy 22 nemzetségnek nyelvén tudott szólni.* De ezt eleitől fogva az emberek nemcsak szép dolognak, hanem hasznosnak is ítélték. Mert valakik az bölcsességnek tanolására adták magokat, de soha meg nem elégedtenek az ő nemzeteknek nyelvével, hanem idegen <népeket is> |:nyelveket is:| <meg>tanultak, és az ő bölcsességeknek egyik részét ebben helyeztették. És hogy az régiekről ne szóljak, tudj]:uk:|, hogy az görög nemzetség ez világi bölcsességben, filozófiában igen tudós volt. De az kik közüllök fővebbek voltak, mint Democritus, Pythagoras, Plato s az többi, Egyiptom országában és Júdeában búdostanak, és az idegen nemzetségektől vettenek tudománt és bölcsességet.

Annakutánna az rómaiak, kiket mostan deákoknak hívunk, kezdtek az bölcsességben híresek lenni, de ezek is nem tartották addig bölcseknek magokat, mígnem az görög nyelvet meg<nem>tanolták. Azért mind őmagok mentek, s fiokat bocsátották az nyelv- és bölcsességtanolni.

[57r (109):] Mostan immár azt ugyan tudósnak sem tartják, <ha> az ki ha egyebet nem is, az deáki és római nyelvet nem tudja. De nemcsak az pogánok ítéletek volt ez, hanem ugyan az Istennek könyve is azt mutatja. Mert mikor Krisztus Urunk mennybemenése után az Szentlélek az apostolokra szálla és az tudatlanokból bölcsekké tevé, külömb-külobmb nyelveknek tudásával ékesítte meg őket. Sőt, ez vala az keresztyéni gyülekezetnek első idejében az Szentléleknek jelenvoltának bizonyos jegye, hogy valakik hirtelen külömb-külobmb nyelveken kezdtek szólni, de azok Szentlelket vettek be.

Mint megtetszik ex Actis 10. 19. [ApCsel 10,19–48]. Tehát innét megtetszik, hogy az külömb-külobmb nyelveken való szóllás böcsülletes, hasznos és Istennek szép és drága ajándéka. De az apostol evvel meg nem elégedvén

* PLIN. *Nat.* 7. 24.

[1Kor 13,1]: *És ha, úgymond, szólnék az angyaloknak nyelveken, azaz, nemcsak ez világon elszélllyedt nemzetségeknek nyelveket tudnám, hanem az angyalokét is. Innét azért senki azt ne ítélje, hogy az láthatatlan lelkeknek, az angyaloknak szózatjok volna, egymással valami tulajdon beszélgetések volna, mert az ki szól, nyelve vagyon, az kinek nyelve vagyon, teste vagyon annak. De az angyaloknak nincsen testek, tehát sem nyelvek, sem beszélgetések egymással nincs. Ha mikor az angyalok beszéllenek, vagy beszéllettek az emberekkel, az csak ideig volt, és akkor látható testben öltöztetnek és testi eszközöket adott az Isten nekik, de önnön köztök [a. m. egymás között] az angyalok nem szólnak.*

Tehát, hogy mondja az apostol [1Kor 13,1]: *Ha angyaloknak nyelveken szólnék, vedd eszedben, hogy ez<egy>[:zel az:] szólásnak módjá[:val:] <mellyel> szoktunk jelenteni valami feljebbvaló és böcsülletesb állapotot az embereknel, mint ezen apostol azt írja Gal. 4. [:14.:] [Gal 4,14], hogy őtet nem úgy fogadták az galileabeliek mint embert, hanem mint Istennek angyalát, maga ugyan nem hitték azok is, hogy Pál apostol angyal, mert látták, hogy húsa és csontja vagyon, hanem böcsülletesben, hogynem mint egyéb közembert, fogadták. Ezképpen szól Eszter asszony Artaxerxesnek cap. 15. [Esz 15,13]: *Láttalak, uram, tégedet mint az Istennek angyalát.* Itt is azért nem egyebet akar az próféta mondani, hanem ezt, hogy ha tudnék ez földön lakó minden nemzetségeknek nyelveken szólni, [57v (110):] sőt, ha ezen kívül valami böcsülletesb és feljebbvaló nyelv volna, [bár]ha azt is tudnám.*

v. 11. [!]

Továbbá itt az nyelveken való szólláson nemcsak az külömb <népek szava> [:nyelveknek:] tudását kell érteni, hanem az ékesen és szépen való szólast is, mert az, ki sok nyelveket tud, sokat hall és sokat olvashat és érthet. Az ilyen embereknek pedig szavok ékes, és sok külömb-külömbféle dolgoknak beszélgetésével gyönyörködteti az hallgatóknak füleket. Értsed azért itt az ékesen szólókat is. De mit mond ezek felől az apostol: [1Kor 13,1] *Ha, úgymond, minden nyelveket tudnék, de szeretetem nem volna, löttem zengő ércce és pengő cimbalommá. Vagyon az szeretetnek egynéhány grádussa, mellyeket az egyéb nyelvek külömb-külömb igékkal kimagyarázhatnak, de az magyar szó igen rövid, s mindazokat csak szeretetnek nevezi.*

Dilectio.

1. Vagyon azért oly szeretet (Dilectio), ki csak az jóakarásban áll és jókévánságban, ki meg lehet mind az egymás esmérők s mind az esméretlenek között. Mint mikor valaki felől tisztességes dolgot hallunk, szép hírt, nevet, szeretjük, ha nem esmérjük is, és jót kívánunk.

2. Második grádussa az szeretetnek vagyon csak az egymás esmérők között, kik egymást felette igen kedvelik, és semmire egyébtek tekintetek nincs, hanem hogy egymásban gyönyörködhessenek.

Charitas.

3. Harmadik renden vagyon az szeretet, az kinek gyükere az természet, és noha igen nagy és buzgó <és>, de mégis tisztességes, de mégis senki előtt nem kárhoztatandó, mint az atyáknak és anyáknak az ő magzatjokhoz való szerelmek és viszontag, azoknak egymáshoz, az kik vér szerént és nemzetségtől egymáshoz vadnak köteleztetve. Ez szeretetnek grádussát az magyar

ugyancsak szeretetnek híja. De az egyéb nyelvek külömb-külobmb nevezetekkel megválasztják egymástól. Itt azért az apostol, s egyebütt is az Szentírás, mikor magasztalja és ajánlja az szeretetet, nem szól sem az első, sem az második grádusról, hanem az utolsóról. Mondanád: Tehát csak az atyafiak és vér szerént való emberek közt való szeretetre int az Szentírás? Bezzeg, hogy arra, de vedd eszedben, hogy az keresztyének egymás között mind atyafiak, azért híják az magyarok az ilyen szeretetet atyafiúi szeretetnek.

[58r (111):] Mert mindnyájan[!] egy Istenünk s egy Atyánk vagyunk, és egy bátyánk, ki az Krisztus, ki az Istennek elsőszülött fiának mondatik. És miképpen azon egy Isten fiai vagyunk, azonképpen azon bátyánknak öccsei és húgai vagyunk. Tehát az mivel tartozik természet szerént az vér szerént való atyafiú egymásnak, azonnal egyik keresztyén az másiknak. És valakiben ez az szeretet nincs, nem keresztyén az. Erről az szeretetről szól itt Pál apostol és azt mondja, hogy valakiben az nincs, ha szintén oly sok nyelveket tudna is, hogy nemcsak az emberekkel, hanem az angyalokkal is tudna beszélni, és ha oly ékesen szóló volna, hogy ugyan nem tetszenék szava emberi szónak, de olyan, mint az pengő érc, azaz haszontalan, semmirekellő.

Shokása ez nemcsak az Szentírásnak, hanem az egyéb pogánoknak is, hogy az héábanvaló szóllást az hegedűhöz, zengő dologhoz hasonlítsa. Volt Tiberius római császár idejében egy Apion^{1†} nevű tudós ember, ki ellen hiszem, hogy írta Josephus az ő két[!] könyvét.* Ezt szokta vala híni Tiberius ez világ cimbalmának. De azt írja Plinius,** hogy méltóbban mondhatták volna, ez világ közönséges dobjának hinnék[?].² Timon amaz Zénó felől azt mondta, hogy nem alábbvaló volt elméje az hegedűnél.*** Nám, az magyarok is szokták mondani, hogy szépen szól az hegedű, de üres belől. Ugyanezen hasonlatossággal él itt is az apostol, mellyel azt akarja jelenteni, hogy az ékesen szóllás és sok nyelveknek tudása haszontalan az atyafiúi szeretet nélkül. Mert miképpen az musica szerszámok zengése csak addig tart, az míg zörgetik, azután sem hallod, sem látod, sem semmit nem látsz, az mi lött volna belőlle, szintén azonképpen, ha valamely ember ékesen szól, szép dolgokat beszél, de azokat nem azért cselekedti, hogy másnak használjon véle, és nincs arra gondja, hogy egyebek épüljenek belőle.

Ennek minden haszna csak addég tart, az míg embernek fülében zeng az beszéd. Mert mihelt az szóllást elhagyja, mindjárt mindennek eszében jut, micsoda ember az, az ki azt szóltá, és semmi gondja nincs beszédére, sem nem elmélkedik felőlle, hanem azt gondolja felőlle: De ez egy trágár, csak tréfában beszéle, nem haszonra való dolog. És mindjárt kiveti elméjéből, és olyan leszen nálla, mint az hegedűszó, kiben addig gyönyörködik, az míg

* JOSEPH. Ap.

** PLIN. Nat. ep. ded. 25.

*** Ld. pl. DIOG. LAERT. De vit. et dogm. philosoph. 7. 15.

¹ Apron (tollhiba)

² Az utolsó szó olvasata bizonytalan. A másoló által jelzett utolsó két szó cseréje értelmetlenné tenné a mondatot.

hallotta. Tanoljuk meg azért innét, hogy ha az Isten ékesen szóllással, nyelvünknek tudásával [58v (112):] megajándékozott, ezzel éljünk felebarátinknak hasznára, hogy legyen gyümölcs bennünk. Mert miképpen az pálmafa gyümölcsöt nem terempt, hanem ha társát melléje plántálják, azonképpen az nyelvnek tudása az atyafiúi szeretet nélkül meddő.

- II. Az második belső jószág, az kivel öszeveti az apostol az szeretetet, az prófétálás [1Kor 13,2]: *Ha, úgymond, prófétálni tudnék, de szeretetemet* etc. Az prófétálás az jövendőmondás, az következő dolgoknak elébb, hogysem mint meglennének, meglátása és megmondása igen böcsülletes és fő ajándék. Sőt, az isteni természethez való hasonlatosság, mert az Isten az, ki mindeneket tud és lát elébb, hogysem mint meglennének.

Annakokáért az kik jövendölnek is, az Istennek jelentéséből cselekedik azt, az mint János mondja cap. 3. [:27:] [Jn 3,27]. Ez az oka, hogy az kik hiszik az Istennek ez világra való gondviselését, az olyanok azt is elhitték, hogy jövendölés lehet. Az kik pedig amabban kételkednek, imennek sem adnak hitelt. Úgyannyira ösze vagyon kötözve az Istennek gondviselésével és természete<ttel>:tivel: az jövendő.

Ez az oka, hogy mindenkor minden nemzetsége<kel> közt igen böcsülletes:ek: volt:ak: az jövendőlk:k:, úgymint Istennek tanácsosi, és kiknek az Istennel kiváltképpen való szövetségek és barátságok vagyon.

Ezért mondá Jeremiás is cap. 28. [:9:] [Jer 28,9]: *Az mely próféta békességet jövendöl, mikor beteljesedik beszéde, megesmérik arról, hogy Isten bocsátotta azt.* Tehát az igaz jövendőmondó az Istennek tolmácsa, ki az Úr titkát érti. Noha azért ez is ilyen fő ajándéka az Istennek, de azt mondja felölle az apostol, hogy az szeretet nélkül semmi. De mondanád: Hogyhogy állhat ez meg, mert az ki az Istennek titkait érti, lehetetlennek látszik, hogy annak ajándéka haszontalanná lehessen. De vedd eszedben, hogy noha az jövendőmondás az Istennek igen fő ajándéka, de néha ezt az Isten az gonoszoknak is megengedi. Mert olvassuk [4Móz 24,15–25] az Bálám felől, ki pogány bálványimádó vala, de az Isten megengedte vala neki, hogy jövendölhessen, azonképpen olvassuk Saul felől 1 Reg. 19. [1Sám 19,24], hogy mikor immár az Isten megvetette volna is, prófétált.

Num. 24. v. 17.

Joan. 11. v. 51.

[59r (113):] Azonképpen Kajafás, ki halálra kárhoztatta Urunkat. Ez az oka, hogy az Isten igen tiltja az ő népét az jövendőlköktől és varázslóktól való tudakozástól. Sőt, Mózes azt mondá Deut. 13. [5Móz 13,2–6], hogy ha valamely igazmondó próféta támadna közöttök is, az kinek jövendőmondása beteljesednék, de ha bálványimádásra inti az <ő> népet, szavát ne fogadják, hanem inkább kővel agyonverjék. Látod azért, hogy az prófécia igen szép ajándék az emberekben, de nem ok nélkül mondja itt az apostol haszontalannak szeretet nélkül. Jóllehet, illik eszünkben vennünk az apostol beszédének formáját, mert mikor így szól [1Kor 13,2]: *Ha prófétálni tudnék, de szeretetemet nem volna, semmi vagyok*, ezzel azt jelenti, hogy az prófécia talám használhat másnak, de az kiben szeretet nélkül vagyon, annak haszontalan, az mint megtetszik amazok példájából, kik felől szól Krisztus

4Reg. 1. Lev. 25. 27.

Jer. 27. v. 9.

Deut. 18. ver. 19. 20.

Urunk Matt. 7. [Mt 7,22], hogy az utolsó napon azt mondják: Uram, nemde |:nem:| az te nevedben prófétáltunk-e? Ördögöt űztünk és sok csudákat cselekedtünk.

Azt mondja nekik az ítélő bíró [Mt 7,23]: *Soha nem esmértelek titkóket, távozzatok el éntőllem* etc. Ezek, ugyan hihető dolog, hogy egyebeknek prófétálásokkal, csudatételekkel használtak, de őmagoknak az haszontalan leszen, mert igaz szeretet nem volt benne, mikor az Istennek ajándékával éltek.

Az harmadik jóság, kivel öszveveti az apostol az szeretetet, az tudomány, bölcsesség [1Kor 13,2]: *Ha értenék, úgymond, minden titkokat és mindenféle <tudo> tudománt,³ de szeretetem nem volna semmi.* Nem szükség az tudománynak, bölcsességnek dicsíretiről s az emberek közt való böcsületiről szólnom, holott ugyan természet szerént bennünk vagyon ennek szereteti, és igazán mondta Salamon Prover. 8. [Péld 8,10–11]: *Vegyétek az én intésemet inkább, hogynem pénzemet, s az tudománt válasszátok inkább, hogynem az aranyat, jobb az bölcsesség minden drágaköveknél.* Noha pedig ilyen böcsülletes dolog az bölcsesség, de haszontalan szeretet nélkül, az mint másutt is ezen apostol mondja ide fel cap. 8. [1Kor 8,1]: *Az tudomány felfuvalkodtat, de az szeretet épít.* Csak az az tudomány azért hasznos, az ki az szeretet által épít, és egyebeknek hasznára kiterjed [59v (114):], felebarátját segíti s oktatja.

Az negyedik jóság, az kivel öszveveti, az hüt [1Kor 13,2]: *És ha olyan hütöm volna, hogy ha etc.* Majd semmi nincs az evangélisták írásiban és Pál apostol levelében gyakrabban, mint az hüt felől való emlékezet és annak magasztalása. Mennyiszer mondta Urunk, hogy az nyomorult emberek az gyógyulhatatlan betegségekől hüttel gyógyultanak meg, az vakok megvilágosodtak, sőt, még az halottak is feltámadtanak. Joan. 11. [Jn 11,25] azt mondta Mártának, mikor fel akarta támasztani Lázárt: *Valaki énbennem hiszen, ha megholt is, él.* Luc. 8. [Lk 8,50] Jairusnak is azt mondá, mikor meghozták volna hírül, hogy megholt volna az leánya, az kinek gyógyítására hívá az Krisztust, azt mondá neki, *Ne félj, higgy, megelevenedik,* s úgy lön. Marc. 9. [Mk 9,23] azt mondá amaz <vízkórságos> |:ördöngös:| ember atyjának: *Csak higgy, mert mindenek lehetségesek annak, az ki hiszen.* <Matt. 9. v. 28. [Mt 9,28]>

Mikor pedig így szól az apostol [1Kor 13,2]: *Oly hütöm volna etc.,* minden kétség nélkül néz Urunknak amaz mondására Matt. 17. [Mt 17,20]: *Bizony mondom tüneknek, hogy ha annyi hütötök lenne, mint egy mustár, s azt mondjátok imez hegynek, menj innét másuvá, megleszen és semmi nem leszen nektek lehetetlen.* Esmét Matt. 21. [Mt 21,21–22]: *Bizony mondom, ha hütötök leszen és nem tibolyogtok [a. m. tévelyegtek], nemcsak az fügefát aszalhatjátok meg, hanem ha azt mondjátok imez hegynek, kelj fel, vesd magad imez tengerben, megleszen.* És valamit kértek hüttel könyörgésteekben, (megleszen,) elveszítetek. Noha azért ilyen nagy ereje vagyon az hütnek, de szeretet nélkül

³ minden <tudo> tudománt féle (szócsere)

III.

IV.

Matt. 9. v. 28.

Mar. 10. 47.

Vide de fide iustorum virorum Josuae 10. [...]

semmi. Ekképpen szól Jakab apostol is cap. 2. [Jak 2,17]: *Az hitnek ha nincs cselekedeti, megholt dolog őmagában.* Gal. 5. [Gal 5,6]: *Az <kör> Jézusban sem az körülmetélkedésnek, sem az körülmetéletlenségnek nincs semmi haszna, hanem az hűtnek, az mely szeretet által cselekedik.* |:Matt. 15. [Mt 15,21–28] Fide<s>m Mulieris Canaanaeae vide:|. ⁴

V. Az ötödik jóság az alamizsnálkodás [1Kor 13,3]: *Ha elosztogatom az szegénnek táplálására minden marhámot, javaimat.* [6or (115):] *Az szűkölködőkkel való jótételt az Isten igen parancsolja, és azért ugyan nagy tiszteséget és jutalmat ígér, mert valaki valami jót az szegényekkel cselekedik, azt az Krisztus magának tulajdonítja, az mint vagyon Matt. 25. [Mt 25,31–46]. Ezért tanítja vala Tóbiás erre az fiát cap. 4. [Tób 4,7–11]: *Nagy bátorságok vagyon az Felséges Isten előtt azoknak, az kik adakoznak.* Eccl. 17. |:v. 17:| [!] [Sir 17,22–23]: *Az alamizsnálkodás oly amaz embernél, mint az sok pénz, és megtartja embernek kedvességét, mint az szeme fényét, feltámad és megfizet mindennek érdeme szerént.* ⁵ Dániel |:mikor:| Nabukodonozor álmából megértette volna, hogy az Isten barommá akarná változtatni, így szóla neki cap. 4. [Dán 4,24]: *Annakokáért, oh, király, tessék tenállad az én tanácsom, az te bűneidet alamizsnálkodással váltsad meg, netalám az Úr megbocsátja bűneidet.* ⁶ Illyen drága dolog az alamizsnálkodás.*

Vedd eszedben pedig, hogy mikor így szól az apostol [1Kor 13,3]: *Ha minden marhámot etc.*, néz amaz Krisztus mondására, az mit hagy amaz gazdag iffjúnak, az ki jámborságával kérkedik vala, [Mt 19,21; Lk 18,22]: *Még egy héával vagy, úgymond, menj el, add el mindenedet és osztogasd az szegényeknek, s azután kövess engemet.* Azt is vedd eszedben, hogy az apostol megírja az igaz alamizsnálkodást, kinél nagyobb nem lehet, mikor így szól [1Kor 13,3]: *Ha elosztogatnám.* Azzal azt jelenti, hogy az <szűkölködőknek> igaz alamizsnálkodás nemcsak egynek ad, hanem széjjel mindennek, mert ez az osztogatás. Ahol |:hogy:| azt mondja [1Kor 13,3], *az szegényeknek,* ⁷ megjelenti, hogy az szűkölködőknek kell adni amaz Urunk mondása szerént [Lk 14,12]: *Mikor lakadalmat szeresz etc.* Harmadszor, mikor azt mondja [1Kor 13,3], *ételekre, megjelenti, hogy az alamizsna azoknak <jó> való, az kik testi táplálás nélkül szűkölködnek, nem az kik egyéb gyönyörűségre költik, mint az mü kuldusink, az kik az korcsmán isszák meg.*

Ahol azt mondja [1Kor 13,3]: *Marhámot,* megjelenti, hogy nem |:az:| másébol, hanem |:az:| magáébol adakozzék. Végezetre, hogy azt mondja, *minden marhámot,* oly alamizsnálkodásról szól, kinél nagyobb nem lehet, hogy valaki magának semmit ne hagyjon. In summa, azt akarja mondani: Ha szinte azt megcselekedném is, az mit parancsola Urunk amaz iffjúnak, de ha szeretetem nem volna, semmi. [6ov (116):] *Hogy az alamizsnálkodás*

⁴ Rosszul olvasható későbbi betoldás. Utalás a kánaáni asszony történetére. (DÖMÖTÖR, No. 47.)

⁵ A hivatkozás (Sir 17,22–23) a többi résszel összeolvasva nem illik a kontextusba.

⁶ A hivatkozás pontatlan. Az idézett rész a fáról szóló álom után hangzik el.

⁷ ahol |:hogy:| az szegényeknek azt mondja (szócsere)

¹ 2Kor 9,7

² Gal. 6,9

semmi leszen az igaz szeretet nélkül, megtetszik amaz Urunk mondásából, mikor látná, hogy az farizeusok és gazdagok sok pénzt vetnek az szegények perselyében, de egy szegény asszony csak egy fillért,⁸ azt mondá, hogy az többet adott az többinél, mert amazok nem igaz szeretetből, hanem magok mutagatásokból alamizsnálnakodnak, imez pedig szeretetből.

Az hatodik jóság az halál és mártíromszervenedés [1Kor 13,3]: *Ha adnám testemet az tűzre* etc. <Ha> |:Az:| embernek nincs drágább marhája életénél, mellyet kíván az Isten, hogy őérette megutáljunk [Lk 12,4]: *Ne féljete*k, úgy-mond Urunk, *azoktól, kik megölik az testet, de az lelket meg nem ölhetik*. Másutt azt mondja [Lk 17,33]: *Az ki az ő életét megtartja, elveszti azt, de az ki életét énérettem elveszti, megtartja azt örök életre*. Azért Istennél igen kedves, és ugyan meg is kívánja az övéitől, hogy mikor az szükség kívánja, életünket az ő igazságáért ne szánjuk. Kire sok példánk vadnak az Szentírásban. Minemű jutalmok legyen pedig ezeknek, megírja szent János Apoc. 6. [Jel 6,11], hogy fehér ruhákban öltöztenek. Noha azért igen nagy dolog, kinél ugyan nagyobb nem lehet, |:mint:| az igazság mellett halált szenvedni, de ha nem Istenhez való szeretetiért, hanem h[i]ú dücsőségiért cselekedné valaki, haszontalan, mint olvassuk amaz peregrinus filozófus felől apud Lucianum et Gellium, ki egész Görögország láttára megégette magát.*

No, in summa, ezeknek értelme ez, hogy az szeretet oly drága dolog, hogy anélkül minden nevezetes <dolog> |:fő:| belső jó és ajándék haszontalan. És miképpen nem lehet oly drága éték, kiben ha só nincs, az ízetlen nem volna, és inkább csömört hoz, hogynem mint egészséget ad, azonképpen valamely |:belső:| jóságnak ízt nem ad az szeretet és azzal meg nem hintetik, mind poshadt, haszontalan. Valamely dolog azért távullétével minden jókat haszontalanná teszen, jelenvoltával pedig böcsületessé, azt illik főképpen megböcsülleni és keresni, azaz megtartani, de az igaz atyafiúi szeretet ilyen. Azért erre kell fő gondunknak lenni és ezt minden lelki ajándékoknál feljebb böcsüllennünk.

Luc. 21. v. 3.
Vide Matt. 6.¹ De
elemosina danda.

6.

Luc. 12.

Luc. 17.

Lasias[?] Apostoli. Act.
9., Jeremiah. [?], Sid.
Mis. Ab. Dan. 3., Dani-
el. Dani. 14. [?]. etc.
Illyés és Akháb. Luc. 12.²
Ne félj etc. Luc. 22. v.
29.³ Tü vattok, az kik.
Esaiae 38.

* LUC. De mort. Peregr. AULUS GELL. NA 12. 11.

⁸ Az asszony a bibliai történet szerint két fillért dobott a perselybe. Vö.: Lk 21,2–3.

¹ Mt 6,2–4

² Lk 12,32

³ Lk 22,28

79. (13.) beszéd (K2, M)

K2 || [61r (117):] *Concio ex eodem loco v. 4.* [1Kor 13,4–7]:

Charitas. Az szeretet hosszú ideig tűrő, jól tevő etc.

[179r:] *Contiuncula ex 1 Cor 13.* [1Kor 13,4–7]:

|| M

Az szeretet hosszú ideig tűrő, jól tevő, kegyes. Az szeretet nem irigykedik, az szeretet nem fualkodik fel, <nem magának való, nem keresi az övéit>. Nem keresi az övéit, nem gerjed hamar haragra, nem gondol gonoszt, nem örül az hamisságnak, hanem örül az igazságnak. Mindeneket békességgel eltűr, mindeneket elhiszen. Mindeneket remél és mindeneket elvisel.

Három részre osztottuk vala az apostolnak az atyafiúi szeretetről való disputatióját. Az elsőben megmutatgátá, hogy nem lehet emberben oly drága ajándék és böcsülletes jóság, mely az szeretet nélkül haszontalan és heában való nem volna. Az mint ezt az minap megértők.¹

- Következik immár az második része, melyben elészámlálja az apostol, az minemű jóságokat foglal be és vonsszon véle az szeretet, kiből ennek minden természeti és <tudatlansága> tulajdonsága kitetszik világosan. Vagyon penig az elészámlált igéknek három cikkele. Az elsőben emlékezik Szent Pál az jókról, mellyek vadnak az szeretetben. Másodsor, micsoda vétkektől idegeníti és menti meg az embert, megjelenti. Harmadsor, minemű tulajdonsági legyenek, azt adja előnkben, kiket rend szerént ha megvizsgálunk és megmagyarázzuk, az szeretetnek minden természetit világosan megértjük.
- 1.
 - 2.
 - 3.

Látja jól az apostol, mely igen az egymás gyűlölő emberek napról napra nevedjenek, öregbedjenek, szaporodjanak etc. Úgyannyéra, hogy mentől inkább közelítettend ez világnak vége, annál inkább szaporodik az gyűlölség, irigység. Hogy azért az apostol ezeket megutáltathassa velünk, az szeretetet penig mint egy tökéletességnek kötelit megszerettethesse, itt ez igékbe s egyebütt is minden ereivel

¹ Utalás a 78. (12.) beszédre.

azon igyekeznek. Summa. Jut az szeretetre, az gyűlölségtől pedig idegenít.

Summa.

Elsőben emlékezik szent Pál apostol az jókról, mellyek vadnak az szeretetben.

Másodszor, minemű gonoszságoktól idegeníti és menti meg az embert, azt jelenti.

Mondá azért [1Kor 13,4]: *Az szeretet hosszú ideig tűrő* etc. Mivelhogy az emberek nem mindnyájan egy természetűek, lehetetlen dolog, hogy mindennek avagy beszéde, avagy cselekedeti kedve szerént essék, mert az ki|:ben| egy<ikben> gyönyörködik, más azt utálja, és az mi valakinek hasznos, másnak káros. Ez az oka az emberek között való sok háborúságnak és egymásnak megsértésének.

[179v:] De Primo.

[1Kor 13,4] *Az szeretet hosszú ideig tűrő, kegyes.* Mivelhogy az emberek nem mindnyájan egy természetűek, lehetetlen dolog, hogy mindennek beszéde, cselekedete mindeneknek kedve szerént legyen. Mert az ki egyben gyönyörködik, más azt utálja, és az mi imennek hasznos, az amannak káros. Ez az oka az emberek között való sok háborúságnak, visszavonásnak.

Ezek pedig oly gyakran találják az embert, hogy ha az tűrésre, szenvedésre nem szoktathatja magát, üdönnap előtt meg kell epedni [a. m. el kell pusztulni], avagy elveszni. Annakokáért gyakorta int münket az Írás az tűrésre, és az többi között az Istennek példájával erre un-szol. Mert Őfelesége igen hosszú ideig tűrő és késedelmes az büntetésre. Jól eszedben vedd pedig, hogy nemcsak tűrés kívántatik tőled, hanem hosszú ideig való tűrés. Mely akkor vagyon, mikor valaki megsért, és nem indulsz fel mindjárt az bosszúállásra, hanem várod és reménled megjobbúlását és hozzád való térését. Sőt, ha nemcsak egyszer, hanem egynéhányszor megsért is, mégsem ügyekez *<meg>* bosszút állani és viszontag megsérteni. Ez ilyen indulatot igen magasztalja az Írás az emberben. Pro. 16. [Péld 16,32]: *Jobb az tűrő ember az erősnél*, [61v (118):] és az ki uralkodik elméjén etc. Jac. 1. [Jak 1,4]: *Az tűrésben tökéletesség vagyon, hogy az ember azáltal ép egész, hogy semmi héával ne legyen.* Mert ugyanis ez az győzedelmes

Az penitenciatartásra üdőt hagy. Jonae. 4. Ezech. 33. Gen. 6. 5. Vide alia Concio 27 ex primae triacadem.¹ Jer. 5. Explicatam de miseri. Vide loca Num. 14. Luc. 13. Exo. 34. 2 Re. 24. Luc. 6. v. 36.

¹ Utalás az első triacas ma nem ismert 27. beszédére.

ember, nem az, ki mást, hanem magát megbírhatja, és ez az nemes győzelem. Ennek pedig az jósnak az gyökere az szeretet. Mert mi viszi az embert erre, hogy az ki őket bosszúsággal illette, meg ne sértse? Bizony nem egyéb, hanem szánja felebarátjának veszedelmét, és inkább kívánja <az> megmaradását és javát, mint az, ki azért nem áll bosszút azon, az ki őtet megsértette, mert nincs ereje reá, avagy hogy jobb alkalmatosságot vár, hogy azután jobban kitölthesse bosszúját. |:Vide Matt. 5. 39. [Mt 5,39], dictum Domini Jesu: *Az gonosz-nak ellene ne álljatok etc., mert az ki azon ügyekezik, hogy más-on bosszút állhasson.*:|

Ezek pedig oly gyakran találják az embert, hogy ha tűrésre, szenvedésre nem szoktatja ember magát, tehát időnap előtt meg kell epedni, el kell fonnyadni, száradni. Annakokáért gyakor helyen int bennünköt az Írás az békességes tűrésre, szenvedésre, sőt az Úr Istennek példájával is onszol, mert az Úr Ófelsége igen irgalmas, kegyelmes, hosszú ideig tűrő, az mint Mózes mondja Exo. 34. [2Móz 34,6]. Mi is tehát példát vevén az irgalmas Istenről, tűrők, szenvedők legyünk, mikor egyebektől megbántatunk, mert ez az igaz atyafiúi szeretetnek egyik és fő gyümölcse, az tűrés, szenvedés. [18or:] Erről mondja bölcs Salamon Prov. 16. [Péld 16,32]: *Jobb az tűrő ember az erősnél.* Item. *Az ki uralkodik haragján, erős várat győz.* Jac. 1. [Jak 1,4]: *Az tűrésben tökéletesség vagyon. Mert ezáltal az ember ép, egész és semmi héjával nincsen.* Mert ugyanis az az győzedelmes ember, az ki magát megbírhatja, nem az, az ki mást győz meg.

Videatur Joan.
18. v. 23.
Quid Dominus Jesus
respondit ei qui
caedebat eum.

II.

Rom. 12.:¹

Si esurierit.

Ez nem tűrő, sem az keresztyéni regulát nem (tartja) követi, az igaz szeretettől <igaz> üres. De az tűrés ott lakik és ott vagyon, ahol az igaz szeretet, az mint itt szól az apostol. Az második jószág, ki az szeretettel együtt jár, az jól cselekedet. Az minemű igével él az apostol, annyit teszen, mint kész mindenkor az szolgálatra, másnak javának ügyekezeti<nek>re, és az mennyiből tölle lehet, segítségére. Mert vadnak oly mor[d] kedvűek, hogy az ember nekik sem mer szólni, nemhogy kéretlen valami segítséget várhatna tőlök. Ez nem illik az keresztyén emberhez, mert azért születettünk, hogy mással is jól tegyünk, nemcsak magunkkal. Ha pedig azt mondanád, hogy azért nem jó mindenhez jó ügyekezettel lenni, hogy sokan méltatlanok, háládatlanok, megfelel erre Krisztus Urunk Luc. 6. [Lk 6,27]: *Szeres-sétek ellenségeket, véle jól tegyetek, kölcsön adjatok, semmit vissza nem remélvén, és az tii béretek sok leszen, és az Magosságbelinek fiai lesztek, ki jól tevő az háládatlanokkal és gonoszokkal.* Hogy pedig az jó<l>tétemény, avagy az segítségre való ügyekezet nem lehet szeretet

¹ Róm 12,20

nélkül, nyilván vagyon. Mert az kit nem szeretünk, nyilván azzal jól nem teszünk, sem javára nem ügyekezünk. <[:Rom. 12. [Róm 12,20]: *Ha éhez az te ellenséged, adj enni etc.*:]> Tehát igazán mondja az apostol, hogy az szeretettel együtt jár az jótétemény. Immár ezek után szól az apostol azokról az vétkekről, az kiket kiűz az szeretet az emberből.

Secunda pars.

Refer exempla. Plutarchus azt írja, hogy mikor egy király azon panaszkodnék az öccsének, hogy az község miért kedvelne téged inkább nálamnál, mondá az öccse: Óh, atyámfia, azért, mert nem tudsz te annyi bosszúságot, rajtad esett károkat elszenvedni, mint én. Cicero is in Lelio azt írja, hogy *az az vétkes, az ki cselekeszik valamit, nem az, az ki elszenvedti az bosszúságot.** Plato: *Sokkal jobb elszenvedni az nyavalyát, hogysem mint másón bosszút állani.*** Ha az pogányok ilyen engedelmes, szent dolgot kívántak az emberektől, kik csak az okosságtól viseltettek, mennyivel inkább mi, kik keresztyéneknek, Isten fiainak, leányinak hívatjuk magunkot, ezaránt az apostol beszédét megfogadjuk, az Istennek példáját kövessük mint engedelmes fiak, leányok. [180v:] Mert az engedelmes, jámbor embernek ítéleti sokkal nagyobbat nyom az gonoszok ítéletinél. Példa erre, sőt, olvassuk, hogy mikor egy Bilák nevű kevély ifjú az piacon farba rúgta latóságába Socratest, úgy tette az nagy jámbor, bölcs ember, mintha észben sem vette volna, de midőn az mellette levő emberek arra ingerelnék, hogy citálná, idézné be érette az iffjút, mondá Socrates: *Ha egy számár rúgott volna tüktöket, bíró eleiben hínád érette?**** Nemkülömben kell efféle ledért tartani, mint egy számárt, mert ugyan tervezeti az számárnak, hogy rúgjon, mert öneki nincs szarva, hogy ökleljen. Tűrni kell hát az eszes embernek, az bolondnak penig bosszút űzni. De nem külömbek vagyunk mi, mint az ki ellenségivel egy hajóban evezvén azt kívánja, hogy bátor az vízbe borulna ő is, csak az ő ellensége is odavessen. Szintén olyanformán járnak az ilyenek, mint az ló járt volt az szarvassal, kik mikoron egy mezőben igen szép füvellő helyen legeltetnének, [181r:] el akará az ló az szarvast kergetni, de mivel nem lőn elég ereje rá, hogy elkergethesse, kére egy embert, legyen segítséggel neki, űzzék el onnét. Ember mondá, bátor, csakhogy engedd meg, hadd vessek egy zabalát az szádba, és hadd üljek az hátadon, az megengedé, csak hogy bosszúját kitölthesse az szarvason. Az ember elúzó az szarvast, de ő sem szálla azután le az ló hátáról, hanem ő is oda vivé, az hova szinte akará, az lovat.****

* CIC. *Amic.* 78. [21.]: [...] *ut is in culpa sit qui faciat, non is qui patiat in iniuriam.*

** Szókratész érvelésének lényege Pólusszal való vitájában. *Pl. Grg.* 476D–478E.

*** *DIOG. LAERT. De vit. et dogm. philosoph.* 2. 5. 21.

**** *AES. Fab.* 45. *HELTAI, A bölcs Esopusnak...*, *Fab.* 51.

Innét azért csak ez az tanóság, hogy ott lakik az tőrés, szenvedés, az hol <az> vagyon az szeretet, azt mondja az apostol.

Az második jóság, mely vagyon az szeretetben [1Kor 13,4]: *Az szeretet, úgymond, kegyes etc., azaz, rossz másnak szolgálni.* Vadnak oly mord kedvűek, úgynnyéra, hogy az ember nekik sem mer szóllani, nemhogy kéretlen valami segítséget várhatna tőlök, efféle dolog nem illik az keresztyén emberhez. Mert mi emberek azért születettünk, hogy egymással jóltegyünk, kegyességet cselekedjünk, és azért gyűltünk egy társaságban, hogy egymásnak mint tagok segítséggel legyünk, mert különben egymás társaságában nem lehetünk. [181v:] Az társaságnak és együtt való lakásnak penig kötele az egyesség, ha azért az egyesség nem volna, az társaság sem volna, ha az társaság nem volna, az ember sem volna, mert társaság nélkül nem élhet az ember. Recita caetera si opus erit.

In summa. <Is> Azonos volta az egyességnek és az egymás szeretetinek innét tetszik meg, mert valamely ország, város, falu, gyülekezet, vagy valamely háznép egymás szeretetében, egyességben él, de ott vagyon minden jó, áll, virágozik minden jóság és dicséretes dolog. Itt is csak az az tanóság, hogy ha az Magosságbelinek igaz fiai, leányi akarunk lenni, az Krisztus Urunk mondása szerint Luc. 6. [Lk 6,36]: *Irgalmasok, könyörületesek és kegyes természetűek legyünk.* Illyen jószágos dolgok vadnak az szeretetben, azt mondja szent Pál itt elsőben.

1. Elsőben mond [1Kor 13,4]: *Az szeretet nem irigykedik.* Az irigység két
1. dologban áll. Először, mikor valaki másnak <jótéteményét> előmenetelét [62r (119):] és jó szerencsését bánja. Másodszor, mikor őneki valami jova vagyon, és ha szinte kár nélkül, <és> |:bosszúság nélkül:| mással közölhetné is, nem cselekedik, hanem magának tartja, és inkább akarja, hogy véle együtt elveszen, hogynem mint véle egyetemben egyebek is véle élhessenek.
- 2.

Ez mind az két dolog ellenkezik az szeretettel, és együtt véle meg nem maradhat, mert az atyafiúi szeretet azt kívánja, hogy úgy szeressed felebarátodat, mint magadat. Senki penig őmagának előmenetelét nem bánja, hanem inkább azon vigad és örül. Tehát az kiben igaz szeretet vagyon, ne bánja másnak jó szerencsését, hanem inkább örülje. Ismét, az szeretetnek illyen tulajdonsága vagyon, hogy közli az ő jovát és ajándékát egyebekkel is, sőt ugyan nem tartja jónak, ha másnak nincs része benne. Tehát az igaz szeretet kirekeszti az embertől az irigységet.

Psal. 37.

De Secundo. [1Kor 13,4] *Az szeretet nem irigykedik* etc. lege usque [1Kor 13,6] *de örül az igazságnak.* Ez igékben másodszor azt jelenti

meg az apostol, minemű gonoszságoktól idegeníti és menti meg az embert az szeretet. [182r:] *Az irigységtől*, úgymond. Mert mikor valaki másnak előmenetelit és jószerencsáját bánja, irigység az. De az igaz atyafiúi szeretet azt kívánja, hogy felebarátodot úgy szeressed, mint magadot, senki pedig ömagának előmenetelit, jó szerencsáját nem bánja, nem irigyli. Tehát az kiben igaz atyafiúi szeretet vagyon, az nem bánja, nem irigyli másnak előmenetelit, hanem inkább örüli. Megállhat az, az apostol beszéde, hogy az igaz szeretet nem irigykedik.

Második vétek, az ki az szeretettel ellenkedik, az visszafordult cselekedet. Nemcsak szép dolog, hanem ugyan hasznos is az szép rendtartás mindenekben, és az ki ezt felfordítja, necsak gorombaságát, hanem gonosz természetit is megmutatja, mert nyilván az természetnek folyását és valaminek szokott rendit nem bontja fel és vissza nem fordítja |:az igaz:|, hanem az ki másnak ártani akar. Így az tűzzel, az kit az Isten az embereknek javokra adott, némelyek veszedelemre élnek, és az természet szerént való jót gonosszá és ártalmassá teszik. Az nyelvet az Isten áldásért adta, de sokan átkot mondnak véle. De az igaz atyafiúi szeretet az gonosz indulatot az emberben megfojtja, és nem engedi, hogy semmivel visszaéljen.

2. vitium.

Vide Jac. 3.¹

Az második <jóság> vétek, melytől idegeníti az embert az szeretet, az álnok cselekedet [1Kor 13,4]: *Az szeretet nem cselekedik álnokul*. Nemcsak szép dolog, hanem ugyan hasznos is az szép rendtartás mindenekben, és az ki azt felfordítja, álnokul cselekedik az, mert másnak akar ártani. De az igaz szeretet az gonosz indulatot megfojtja emberben, és nem engedi, hogy az jóságos cselekedettel visszaéljen. Így az tüzet Isten jóvára adta az embernek, de gonoszul élnek vele, sic lingvam.

Harmadik vétek, az kit emberből kiszorít az szeretet, az felfuvalkodás. Minden nyelveknek folyása szerént az kevélység felfuvalkodásnak neveztetik. Mert miképpen az mi felfuvalkodott, nem valóban nagy és merő, hanem csak külsőképpen tetszik, mintha nagy volna, azonképpen az mely ember kevély, csak külsőképpen tetszik, és tettei, mint ő valami fő ember volna, maga valóban csak szellővel teli, kit ha megszorítanak, lelappad és semmivé lesz. Efféle felfuvalkodott ember pedig egyebeket hozzája képest meg szokott utálni és azokon uraságot kíván.

3. vitium

¹ Jak 3,1–12

[182v:] Harmadik vétek, melytől idegenítti az szeretet az embert: az felfualkodás [1Kor 13,4]: *Nem fualkodik fel az, úgymond, az szeretet.* Az felfualkodás kevélységnek mondatik, az kevély embernek pedig ilyen tulajdonsága vagy, hogy noha felfualkodott, mint egy tömlő, és tetteti, hogy ő igen nagy ember volna, de |:ugyan:| csak szellővel tele, kit ha megszorítanak, csak lelapad, semmié lesz. Az ilyen felfualkodott ember pedig mást hozzája képest csak semminek tart. Ezekkel pedig az szeretet ellenkezik, mert ő mást semminek nem tart, nem utál, mindennek egyaránt szolgál.

4tum vitium. [62v (120):] Negyedik vétek az embertelenség, vagy hirtelenül, avagy mód nélkül való cselekedők. Ez is vagy az emberek között, hogy sokan semmit meg nem gondolnak, és ingyen sincs arra gondjok, ha ártanak-e másnak véle. De az igaz szeretet nem ilyen, mert <ki-ki> |:az miképpen:| az maga hasznára, tisztességére szorgalmatosan vigyáz, hogy magának valami kárt ne tegyen, azonképpen felebarátjának kárát s tisztességét félti, és jól kétfele tekint, mint kelljen cselekedni.

5tum vitium. Ötödik vétek az őmaga haszna keresése. Nem vétek az embernek az őmaga hasznát keresni, csak másnak kárával ne cselekedje, mert természet szerént bennünk vagy, hogy magunknak jóvát kívánjuk, de az, mint egyéb is, gyakorta felettébb megnevekedik bennünk. Azért meg kell zabolázni. Látjuk, hogy némelyek nem gondolnak véle, ha szinte más elvész is, csak önekik kívánságok szerént lehessen, és csak ők úszhassanak, bátor más ingyen se mászkálhasson. Ez nagy bűn, ez illyent szoktuk híni maga haszna keresésnek. Ezt az gonosz indulatot az igaz szeretet kiúzi belőlünk, és az műhasznunkra való ügyekezetest megzabolázza. Mert az kiben atyafiúi szeretet vagy, nemhogy felebarátjának kárára ügyekeznek <de> és őmaga hasznára, de sőt inkább ő vall örömesben kárt, hogynem mint más őmiatta megnyomorodják.

Negyedik vétek, melytől ideg[en] etc., az maga haszna keresése [1Kor 13,5]: *Nem keresi,* úgymond. Nem vétek embernek az őmaga hasznát keresni, csakhogy² az másnak kárával és fogyatkozásával ne legyen. Mert némelyek nem gondolnak vele, hogy más elvész is, csak önekiek kedvek szerént essék az dolog. [183r:] Amaz régi mondas szerént csak imez úszhasson, bár más ingyen se mászhasson. Az kiben azért az igaz szeretet vagy, nemhogy felebarátjának kárá-

² *csakhogy csakhogy* (szókettőzés)

ra, magának pedig hasznára igyekeznék, de inkább ő maga vall kárt, hogysen mint más őmiatta megnyomorodjék.

Hatodik véték az haragoskodás [1Kor 13,5]: *Nem gerjed*, úgymond, *hamar haragra* etc. Vadnak oly darázs természetű emberek, hogy akármi kicsin dolgon az orrokat mindjárt felfúják, felpattannak, dúlnak-fúlnak, semmi indulat pedig nem sebesebb, <mint> kinek nehezebb volna ellene állni, mint az haragnak. Az haragos ember igen gyakran vétkezik és felebarátját megsérti, de miképpen egyéb gonosz indulatoknak orvossága az szeretet, így ennek is. Mert előtte viselven az ember, hogy nem kell felebarátját (kit úgy kell szeretni, mint őmagát) megsérteni, az haragosságban [63r (121):] megcsendesedik.

6tum vitium.

Lásd meg az Pater nosterről¹ <való> írt prédikációk közül imez részt: *Et dimitte nobis debita nostra.*² Az haragról.³

Ötödször: az haragoskodástól idegeníti az szeretet az embert [1Kor 13,5]: *Nem gerjed* etc. Vadnak olly kegyetlen, darázs természetű emberek, hogy akármi kicsin dolgon mingyárást felpattannak, megháborodnak, semmi nincsen pedig veszedelmesb az haragnál, mert az haragos ember gyakran vétkezik mind Isten s mind felebarátja ellen, magát is azzal gyakran megsérti, időnap előtt elepeszti. De az miképpen egyéb indulatoknak orvossága az szeretet, azonképpen ennek is, az kiben azért igaz szeretet vagyon, felebarátja ellen való haragjában is megcsendesedik, haragját megmértékli.

Hetedik véték az gonosz gondolat vagy gonoszság [1Kor 13,5]: *Nem gondol*, úgymond, *gonoszt*. Ezt ne úgy érts, mintha soha semmi gonosz gondolat nem volna az ilyen emberek szívében, mert az mint mondá az Isten, az embernek szíve gyermekségétől fogva hajlandóbb az gonoszságra, hanem értsed ezt az egyebek felől való ítletről. Minthogy pedig az kiben igaz szeretet vagyon, másnak gonoszára nem ügyekeznek, azonképpen egyebek felől is így íté, és senki felől semmi gyanóságban nincs, hanem az ő elméjéhez képest minden felől minden jót gondol. Másodszer azért is nem gondol gonoszt, mert ha szinte valaki megsérti is, minthogy ő tűrő, nem ügyekeznek az bosszúállásra, egyebeknek megsértésére, és így nem gondol gonoszt.

7. vitium.

- ¹ Miatyánkról
- ² És bocsásd meg vétkeinket
- ³ Eddig azonosítatlan beszédhivatkozás.

Hatodik véték, melytől ideg[enít] etc., az gonosz gondolat [1Kor 13,5]: *Nem gondol, úgymond, az szeretet gonoszt.* [183v:] Ezt ne úgy értsd, mintha soha semmi gonosz gondolat nem folyamodnék emennek szívében, mert az mint mondja az Isten Gen. 8. [1Móz 8,21]: *Nem átkozom meg többé az földet az emberekért, mert az embernek szíve gondolatja ifjúságától fogva vénségéig hajlandó az vétekre, hanem ezt értsed az egyebek felől való gonosz ítéletről, kárhóztatásról.* Igazan mondta egy bölcs: *Conscia mens ut cuique, ita concipit intra pectora pro voto spemque metumque suo.** Minthogy azért az kiben igaz szeretet vagyon és másnak gonoszá<g>ra nem igyekezik, azonképpen felebarátja ellen is gonoszt nem gondol.

8. *vitium.* Az utolsó véték, kitől megszabadítja az embert az szeretet, az hamisságon való öröm. Az hamisság nem lehet soha másnak megnyomorgatása és bosszúság nélkül. Vadnak pedig oly gonosz emberek, hogy mikor megcselekedik az latorságot, még azután ugyan gyönyörködnek és kérkednek véle. Kikről írta Salamon Prov. 2. [Péld 2,12–15]: *Az bölcsesség megőriz téged, hogy megszabadulj az gonosz úttól és az visszafordult emberektől, kik, elhagyván az igaz utat, járnak az sötétes utakon, kik vigadnak, mikor gonoszságot cselekednek, kiknek az ő utok visszafordult és az ő ösvények szégyenvallás.* Jóllehet, ezt az mondást imígy is érthetjük, hogy az ember, kiben igaz szeretet vagyon, nem örül senkinek hamissan való megnyomorításán és veszedelmén. Mert vadnak oly gonosz emberek is, az kik ugyan vigadnak rajta, ha másnak nyavalyáját látják, mely ördögi természet, az jámborokhoz, keresztyénekhez nem illik.

Utolsó véték, melytől elidegeníti embert etc. az hamisságon való öröm [1Kor 13,6]: *Nem örül az hamisságnak.* Az hamisság nem lehet soha másnak megnyomorítása és bosszúsága nélkül. Vadnak pedig oly visszafordult, gonosz erkölcsű emberek, hogy mikor megcselekedik az latorságot, még azután gyönyörködnek benne.³

- Ez az meghallott igéknek második cikkele, melyből mű két fő tanóságot vegyünk. Elsőben, hogy valakikben ez fellyül elészámlált vétkek vadnak, avagy akárcsak egyik azok közül, nyilvánvaló jele, hogy nincs ott az atyafiúi szeretet és az olyan csak [63v (122):] névvel keresztyén. Második tanóságunk, hogy holott értjük, mely nagy ereje legyen az szeretetnek az gonoszságnak elűzésére, ügyekezünk azon,

* *Ov. Fast. I. 485–486.*

³ A *Marosvásárhelyi Kódexben* a prédikáció szövegének itt vége szakad.

hogy ez verjen fészket az mü szűvünkben. Nám, az olyan orvosságokat, az kiket vagy mindenféle vagy sok rendbeli betegségek ellen tudunk hogy hasznosok, nagy örömet drága pénzen megveszünk, hogy azok nélkül soha ne legyünk, mint az terjék [a. m. több hatóanyagú, mákonyt is tartalmazó gyógyszer] és egyéb efféle, az belső és lelki betegségek pedig sokkal veszedelmesbek az testieknél, tehát ügyekezzünk azon, hogy ezeket orvosoljuk inkább meg. Ihol pedig az terjék, az orvosság az lelki betegségek, azaz az vétkek ellen: az igaz isteni és atyafiúi szeretet.⁴

3tia pars.

Az harmadik cikkelyben immár azt írja meg az apostol, micso-da tulajdonsági legyenek az szeretetnek. Minthogy pedig utolszor azt mondá, hogy [1Kor 13,6] az szeretet *nem örül az hamisságon*, kérdezhetné valaki: Tehát, mint örül? Megfelel [1Kor 13,6]: *Örül az igazságon*. Mely első tulajdonsága az igaz atyafiúi szeretetnek. Itt pedig az igazságnak igéje, miképpen gyakorta az írásban, közönsé- képpen vétetik minden jóért és szép dologért. Az kiben azért igaz sze- retet vagyon, vigad nem az gonoszságon, hanem ha valami jót hall, és ha felebarátjának jó szerencsáját látja, hallja, nem bosszonkodik, nem irigykedik, hanem inkább örül rajta.

Második tulajdonsága az, hogy mindent elvisel. Ide fel [1Kor 13,4] azt mondá, hogy *az szeretet tűrő*. Noha pedig ez két szóllásnak for- mája majd hasonló, de azért nem egyet jegyez. Mert az tűrés főkép- pen néz az bosszúságnak és méltatlan dolognak elszenvedésére, de az elviselés ugyan munkálkodást és fáradságot jegyez. Úgyhogy ne csak tűrje, ha mi esik rajta, hanem az igen nehéz dolgokat is, munkát is felvegyen és másnak segítségéért semmit sem restelkedjék, és csak felebarátjának használhasson, semmi munkától ne fusson és ne- héznek ne ítélje. Vedd eszedben pedig, hogy itt kell érteni az olyan munkát, fáradságot, az ki tisztességes, mert nem jó embernek sem barátjáért, sem [64r (123):] atyjafiáért tisztesség nélkül való dologban elegyíteni magát. Mert az mint meghallók, az igaz szeretet nem en- gedi, hogy valaki az hamisságban gyönyörködjék. Azért senki fele- barátjától ne kívánjon tisztességtelen dolgot, és ha kit arra kérnének is, ne cselekedje, mert noha mindent el kell viselnünk egymásért, de azt az tisztességgel meg kell határoznunk.

⁴ Jegyzet a sorok között és a margón: NB: Exordium Prov. X. 12. [Péld 10,12]: *Odium suscitāt rixas et universa delicta operit charitas*. Huc illudit etiam Petrus 1. Epis. 4. v. 8. [1Pét 4,8]: *Ante omnia mutuum in vobismet[!] ipsos charitatem continuam habentes quia charitas operit multitudinem peccatorum*. Ugyanis *dilectio proximi malum non operatur*. Rom. 13. v. 10. [Róm 13,7–10] Hanem minthogy tűrő, mindeneket elvisel.

Másutt is erre inti az apostol az híveket Gal. 6. [Gal 6,2]: Egyi[k] tek az mástok <törvényét> |:terheit:| viselje, és úgy töltsétek be az Krisztus törvényét. Micsoda leszen pedig az Krisztus törvénye, megmondja ő maga Joan 13. [Jn 13,34]: Új parancsolatot adok tiúnektek etc.

3. Harmadik tulajdonsága az, hogy mindent elhiszen. Ezt ne úgy érts, mintha azt parancsolná az apostol, hogy mindent mindjárt elhiggyünk, mert nyilván vagy, az ki hamar hiszen, hamar megcsalatik, hanem azt mondja, hogy innét ismerhedd meg, az kiben igaz szeretet vagy, az ki nem álnok, hogy mindent elhiszen. Mert az ravasz ember, minthogy tudja az ő cigán természetit, ha felebarátja mond neki is, azt el nem hiszi. Az ilyen elárulja magát, és evvel ugyan megmutatja, hogy bátor neki se higgye más szavát. De az együgyű, jámbor ember, minthogy ő igazat akar mondani, ezt tudja, hogy más is olyan, és valamit neki |:ígér:| mond felebarátja nem kételkedik abban, hanem mindent elhiszen, mert nincs kétséges szüve.

Megezik ugyan gyakorta, hogy az ilyen megcsalatozik. De az neki nem gyaláztatja, hanem inkább dicsíretire vagy. Mint Krisztus Urunk ugyan kiválogata tizenkettőt az ő sok hallgatói közzül, kiket tökéleteseknek akara tenni, de azok közzül egyik árulója lőn. Azonképpen Dávid Akhitófelt fő tanácsának tartja vala, minden titkát rá bizza vala, de végre őtet elárulá. Szent Péter Mágus Simon felől jó reményt fog vala, azonképpen Szent Pál Himenéus felől, kik csak hipokriták, hűtötlenek lőnek. De azért ezek nem voltak gyaláztatjokra az szenteknek, hanem őmagoknak hoztak örök veszedelmet.

Vide historiam de Achitophel 2 Reg c. 15. et 16. et 17.

Act. 8. 19.
1 Tim 1. v. 20.

[64v (124):] Azonképpen azért, ha ki most is az atyafiúi szeretettől viseltetvén minden jót hiszen felebarátja felől, és ha mit ígér, abban nem kételkedik, ha szinte megcsalatozik is, nem ő vétkes, hanem amaz álnok, az ki elárulta magát. Az jámbor ember pedig megmutatja magát, hogy az őbenne igaz atyafiúi szeretet volt, mert elhitte minden beszédét.

4. Negyedik tulajdonsága, hogy mindent remél. Ezeket az mondásokat kell szabni ahhoz, az kiről itt szól az apostol. Nem azt akarja mondani, hogy az keresztyén ember mindent remél, még lehetetlen dolgot is, hanem az ő felebarátja felől nem esik kétségben, és ha szintén valami vétékben esik is, és ha őellene vétkezik is, mindenkor jó reménségben vagy felőlle, és ítéli, hogy még üdövel megjavul, nem kárhoztatja, nem veti pokolra, hanem várja megtérését. Sok példánk vadnak ezfelől, kik egy ideig gonoszok, istentelenek voltak, de azután szentségben, igazságban éltek, és végezetre Istennek választott hívei löttek. Illyen vala Mária, illyen Pál apostol, illyen Zákeus, illyen Szent Máté, illyen amaz keresztfán függő tolvaj és egyebek sokan.

Act. 9.
Luc. 19.

Sőt, ha még soha meg nem térnek is, még azok felől is ne essünk kétségben, mert nem tudjuk az Istennek elvégzett akaratját, és mi-
kor akarja őket megtéríteni. Példa erről Szent Péter cselekedeti, ki

noha látja vala Simon Mágusnak álnok szívét, de mégis azt mondá neki [ApCsel 8,22]: *Tarts penitenciát az te gonoszságodról, kérjed az Istent, netalám megbocsáttatik neked az te szűved gondolatja.* Azonképpen cselekedék Dániel is Nabukodonozorral.⁵ No azért mindent reméljünk, azaz felebarátunknak megjobbulása felől kétségben ne essünk.

Jóllehet, ezt az mondást igazán magyarázhatjuk arra is, hogy az kiben az Istennek igaz szereteti vagyon, akármennyi keserűséget, nyomorúságot bocsásson Őfelsége reá, soha [65r (125):] kétségbe nem esik, hanem mind holtig reménségben vagyon, az mint mondja vala szent Jób [Jób 13,15]: *Ha megölsz is Uram, tebenned bízom.*

Utolsó tulajdonsága az szeretetnek, hogy mindent elvár [a. m. türelmesen megvár], nem nyughatatlankodik, nem töri, nem fárasztja avval magát, hogy késelem vagyon vagy felebarátjának jóakarátjában, cselekedetiben, vagy az Úrnak segítségében, hanem mindenkor azt ítéli, hogy őmagában vagyon inkább az fogyatkozás, vagy az, hogy nem érdemli meg az segítséget, vagy hogy egyéb bizonyos oka vagyon az késelemnek. Azért békével, csendesesen várja és reméli az jót, és mást nem kárhoztat, szidalmaz érte. Erre pedig ugyan parancsolatink vadnak az Írásban. Esa. 28. v. 16. [Ézs 28,16]: *Az ki hiszen, ne siessen.* Abac. 2. v. 3. [Hab 2,3]: *Az ki késik, várd meg őtet.* Krisztus Urunk Matt. 24. [Mt 24,13]: *Az ki végig megmarad, az tökéletes leszén, ez megmarad és üdvözüül.*

Mindezekből azért immár értjük, mely drága dolog és tulajdonsági legyenek az atyafiúi szeretetnek. Ez az, ki szép, dicsíretes dolgot, [jóságit:] [!] befoglal őmagában, és minden veszedelmes vétkeket szűvünkéből kitisztít. Cselekedjü<n>k azért azt, az [mit] Krisztus Urunk monda példabeszédben Matt. 13. [Mt 13,44–45]: *Az mely ember tud valamely mezőben elásott kincset, elmegyén, s minden marháját eladja, s megveszi az földet. Esmét amaz árosember, az ki drágakövekkel kereskedik, mikor egy legdrágábbat talál, elmegyén, s minden marháját eladja, s megveszi azt.*

Ím, halljuk mi is, minemű drága dolog az atyafiúi szeretet. Azért legyünk azon, hogy ezt tehessük meg, adjunk el minden egyéb marhánkot, azaz hagyjuk hátra minden egyéb aprólék dologra való ügyekezettünket, és vegyük meg azt az drága gyöngyöt, drágakövet, kin sokkal többet nyerhetünk, hogynem az sok aprólékon. Mert ebben mint egy csomóban vagyon kötve, valami egyéb út vala elszélyedve és aprónként eloszolva, az kivel ez vagyon, ott vagyon az több jóság is, de valakinek ez nincs, az többi is nincs, avagy ha vagyon is, haszontalan, az mint ezt az minap meghallók.⁶

⁵ Nabukodonozorral Dániel is (szócsere)

⁶ Utalás a 78. (12.) beszédre.

80. (14.) beszéd (K2)

[65v (126):] *Concio ex eodem v. 8 [1Kor 13,8]:*

Az szeretetnek soha vége nem leszen, de az próféciák is elfogynak, az nyelvek is megszűnnek etc.

- Következik harmadik része az apostol beszédének, melyben az atyafiúi szeretetet ebből commendálja és magasztalja, hogy az több belső ajándékoknál megmaradóbb. De hogy ezt jobban megérthessük, szükség az apostol beszédének <értelmit> rendit eszünkben vennünk. Elsőben azért azt mondja, hogy az szeretetnek vége nem leszen, de az több ajándékoknak ideje betelik. Másodsor, mi leszen az oka, és mint lesznek haszontalanná az egyéb belső jóságok és ajándékok, megmagyarázza. Harmadsor, ez jelenvaló életben néminemű jók nélkül szűkölködünk, kik nélkül az igaz keresztyén sem lehet el, megjelentvén ez mostani disputatióra nézvé, azok között is fővebbnek mondja az szeretetet. Mond annak okáért [1Kor 13,8]: *Az szeretetnek soha vége nem leszen etc.*
- 1.
 - 2.
 - 3.

Ennek értelme és summája ez: Az mi több ideig tartó, <annak> böcsülletesb annál, az minek vége leszen, de az szeretet több ideig tartó, mert soha ennek vége nem leszen. Az több belső ajándékoknak pedig vége leszen, tehát az szeretet böcsülletesb az több lelki ajándékoknál.

Luc. 12. v. 33. Maior. Hogy pedig böcsülletesb leszen az, az mi tovább tart annál, az mi hirtelen vagy hamar elmúlik, elvész, mindeneknél nyilván vagyon. Ezért mondja vala Krisztus Urunk Matt. 6. [Mt 6,19]: *Ne gyűjtsetek magatoknak kincset ez földön etc.* Jo. 6. [Jn 6,27]: *Munkálkodja[tok] azért az eledeléért, nem az ki elvész, hanem megmaradandó az örök életre, melyet az Emberek Fia ad tünektek.* Mert ugyanis holott úgy teremtette az Isten az embert, hogy örökké megmaradjon, és ne csak most, hanem az következő világon is éljen.

Bizony méltó és illendő, hogy oly jókra viseljen gondot, mellyek mindvégig megmaradjanak véle. Úgy vagyon, hogy holott bennünk sok fogyatkozások vadnak, az elveszendőkre is gondunknak kell lenni, mert az elmúló életben azok nélkül is nem lehetünk el, de azért főképpen amarra kellene néznünk, az mi örökké megmaradandó, és az kiknek az jövő életben is hasznok vagyon.

[66r (127):] Ezért mondá Pál apostol Rom. 12. |és 2.:| [Róm 12,2]: *Ne ábrázoltassatok ez jelenvaló világhoz.* Az mint ezen levélnek cap. 7. [1Kor 7,31] mondja: *elmúlik ez világ ábrázatja.* Ezért mondja az hívek képében Heb. 13. [Zsid 13,14]: *Nincs itt megmaradandó városunk.* Tehát bizonyára azok az

jók, az kik nemcsak ez jelenvaló életre szolgálnak, hanem az jövendőben is hasznosok, és az kiknek akkor sem leszen végek, sokkal böcsülletesbek, hogynem mint az kiknek csak most vagyon hasznok.

Minor. De itt azt mondja az apostol, hogy az igaz atyafiúi szeretetnek soha vége nem leszen, sem itt, sem az jövendő világban, mert nyilván vagyon, hogy az irigység, gyűlölség csak ez életben tart, amaz jövendő életben pedig efféle gonosz indulat nem leszen, hanem nagy egyesség és szeretet. Mert miképpen mostan az fényes mennyekben tündöklő csillagok közt nincs semmi irigység, háborúság, noha egyik fényesb, világosb az másiknál, azonképpen az mennyei Jeruzsálemnek polgári és lakói között nem leszen gyűlölség, irigység, ha szintén némelyek böcsülletesb állapotban lennének is másnál; minthogy olvassuk [Mt 19,28] az apostolok felől, hogy ők 12 széken ülnek, és itílik az Izrael 12 nemzetségét. [:Azt:] írja szent János is Apoc. 21. [Jel 21,14], hogy az mennyei Jeruzsálemnek 12 fundamentomin meg vadnak írva az 12 apostolok nevei, de mindazáltal nem leszen ott az hívek közt semmi gyűlölség, sem irigység, hanem nagy és igaz szeretet és egymáshoz való jó(indulat)akarat.

Matt 19. v. 28.

Igazan mondja tehát itt az apostol, hogy az szeretetnek soha nem leszen vége, sem itt, sem az következő világban. De az több lelki ajándékok felől azt írja, hogy végek leszen, megszűnnek [1Kor 13,8]: *De az próféciák is, úgymond, megszűnnek.*

Itt elsőben azt vegyük eszünkben, hogy ide fel az első részben, az mint meghallók, az apostol hat rendbeli belső és lelki ajándékokat számlált vala elé, az kikkel öszvevetette az szeretetet. De itt most azoknak csak hármáról emlékezik. Honnan nem azt kell magyarázni, mint ha evvel azt jelentené az apostol, hogy csak ez három belső jósnak leszen vége amaz életben, az többi pedig megmarad, hanem inkább így értsed, hogy ha ez ajándékok, kik az többinél fővebbek, az jövendő életben megszűnnek, nyilván inkább az többi.

[66v (128):] Az apostol azért rövideden szól, de műreánk, hagyja az értelmet, hogy az több ajándékokat is értsük ez három alatt, úgy, mint az fővebbik (alatt) mellett az alább valókat. Másodsor, lássuk meg rövideden az apostol beszédének igazságát, hogy ez három elészámlált ajándékoknak vége leszen. Mond [1Kor 13,8]: *De az próféciák is elmúlnak.*

2.

Az prófécia két értelemben vetetik az Szentírásban. Mert néha jegyzi az jövendölést, kire ugyan nem szükség bizonságot hoznom. Másodsor vetetik az Írás magyarázatjáért, mint ugyanezen levélnek 11. cap. [1Kor 11,5]: *Minden férfi mikor könyörög és prófétál, feje befedve, megrúttja az ő fejét.* Act. 15. v. 32. [ApCsel 15,32]: *Júdás és Silás, mivelhogy próféták valának, sok beszéddel inték és megerősíték az atyafiakat.* Akármelyik értelemben vegyük pedig ez igé<ket>, de az prófécia haszontalan, sőt, ingyen helye sem leszen az jövendő életben. Mert az jövendölés következő dolgoknak beteljesedésére néz.

De akkor immár mindenek be lesznek teljesedve. Tehát ott az jövődőlésnek helye nem lesz. Nem szükség az írásmagyarázás is, mert akkor be-teljesedik az, mit mond az Isten Jerem. 31. [Jer 31,34]: És akkor nem tanítja egyik ember az másikat mondván: Ismerd meg az Urat, mert kicsintől fogva nagyig tudnak engemet, vége leszén hát az próféciának.

2. Mond másodsor [1Kor 13,8]: *Az nyelvek is megszűnnek* etc. Itt az nyelven ne értsed az szóllást, mert az következő életben is az igazak szólnak és dicsírik az Istent nyelvekkel, hanem az külömb-külobmb és idegen nyelveknek értését, az mint odafel megmagyaráztuk.¹ Ennek sem leszén haszna az másvilágon, mert itt minden megérti egymás szavát, és egy szájjal, szózat-tal dicsírjük az mű teremptónket. Mert az mint az Babilon tornya rakása előtt az egy nyelven volt mind az emberi nemzetség, az mint az Írás [1Móz 11,5–9] mondja, azonképpen az jövődől boldogságban ismét egy nyelv leszén mindenek közt. Mert az nyelvnek külömbisége, elválasztása az Isten haragjának és büntetésének jele, hogy egyik ember az másikat nem érti, mint az Babilon tornya históriája megmutatja, és ugyanitt az [67r (129):] következő részben az apostol megbizonyítja. Az örök boldogságban pedig minden fogyatkozástól az Úr megmenti az embereket, tehát ettől is. És így nem leszén ott nyelvnek külömbisége, hanem nyilván kitetszik, hogy az nyelveknek tudása is megszűnik.

Gen. 11. v. 5. 6. 7. etc.
Vide et caetera.

3. Harmadsor azt mondja [1Kor 13,8], hogy *az tudománynak is vége leszén* etc. Erről az apostollal együtt majd többet szóljunk. Mostan csak ezt vedd eszedben, hogy itt ez jelenvaló életben az emberek tanulnak és tudománt vesznek egymástól és az teremptett állatoknak vizsgálásából, nézéséből. De efféle tudomány és tanúság nem leszén az jövődől életben. Mert ott senki mástól nem tanol. És nem az teremptett állatokra, hanem az teremptőre néznek akkor az emberek, és az Őfelsége látásából teljesednek be minden bölcsességgel és tudománnyal. Tehát ennek az világi tudománynak ott vége leszén.

3szor. Érted azért immár, hogy az lelki, belső ajándékoknak az más életben végek leszén, mert azmit ez háromról mondott az apostol, az többiről is |:azt:| kell érteni, az mint megmondám. De mégis harmadsor itt egy dolgot vegyünk eszünkben, hogy noha az lelki ajándékoknak valóban végek leszén az jövődől életben, de magyarázhatjuk ez igéket ez jelenvaló életre is, és az Anyaszentegyháznak jelenvaló állapotjáról is. Mert nyilván vagyón ez <hogy> az szent históriákból, hogy az keresztyéni gyülekezetnek elein, mikor az evangélium hirdettetni kezdeték az világon, valakiknek Szentlélek adatik vala, de azok prófétálnak vala, sok nyelveken tudnak vala, és hirtelen az tudatlanokból tudósokká lesznek vala. És ezeket az tudományokat az korintusbeli keresztyének is elvették vala, melyekkel igen dicsekednek vala, de ez mellett sok háborúság, gyűlölség regnál vala közöttök.

¹ Utalás a 78. (12.) beszédre.

Az apostol azért erről el akarván vonni őket, azt jelenti nekik, hogy azok az ajándékok, az kikkel dicsekednek, nem oly igen böcsülletes[ek], az mint ők ítélik. Mert az Isten azokat csak egy ideig engedte az eklézsianak, tudniillik az míg az evangéliumnak [67v (130):] hirdetése kiterjed, és annak igazsága az emberek szívében gyökeret ver. Azután ezek az ajándékok megszűnnek.

Az mint ez nyilván nagyon, mert az apostolok idejek után nem igen gyakran és végre ugyan sohult sem láttaték az Szentléleknek gyümölcse az Anyaszentegyházban, hogy valakik keresztyénekké löttek volna, prófétáltak volna, sok nyelveken szóltak volna, csudákat cselekedtek volna. Mert az Isten ezeket az ajándékokat csak ideig engedte vala az újtestamentumbeli embereknek. Azt mondja azért az apostol, bátor ne <cselekedje> dicsekedjete az belső ajándékokkal, az kikkel most fel vagytok ékesítve, mert az Isten azt csak ideig engedte, és <majd> eltelik idejek.

Jobb volna az atyafiúi szeretetre gond<unknak>otoknak lenni, azt követnetek, mert ez nemcsak egy ideig való ajándék, és nemcsak kevésbé tart, hanem soha vége nem leszen. Honnan megtetszik ennek az jósnak böcsülletes volta, hogy az többinél tovább tart, mert örökké megmaradandó. De mivelhogy ezt valaki csuda dolognak ítélné, hogy az Istennek ilyen szép ajándéki elmúljanak és üdővel haszontalanná legyenek, az apostol ez mai beszédének második részében, mi leszen ennek az oka, megmagyarázza.

2da pars.

Mond [1Kor 13,9]: *Mert rész szerént tudunk és prófétálunk* etc. Értelme ennek imez: Senki ezen ne csudálkozzék, hogy az ajándék<ok> felől |:azt:| mondom, hogy végek leszen, mert ez ugyan szokott dolog, |:hogya:| mikor az |:épség:| tökéletesség <egészség> elérkezik, <ne> az rész szerént való dolog elvész<ne>, de ez mostani ajándékok csak rész szerént valók, tehát el kell veszni. Hogy pedig <az épség, tökéletesség> az rész szerént való dolgok elvesznek, igen szép hasonlatossággal megmutatja.

Mert az gyermekség az emberhez képest rész szerént való, és az tudományban főképpen az gyermek az emberhez képest igen tudatlan. De mikor eljő az emberségnek ideje, az gyermekség elvész s elmarad, tehát igaz, hogy mikor az tökéletesség és az épség elérkezik, az rész szerént való dolgok elmúlnak. Hogy pedig az mostani ajándékok ugyan rész szerént valók, más hasonlatossággal [68r (131):] mutatja meg. Mert miképpen az csak rész szerént lát és tud, az ki tükörben látja ábrázatját, orcáját valakinek, ő magát pedig személye szerént nem láthatja, azonképpen az míg az ember itt az földön él, csak tükörben látja az, az mit látni valóban kellene, és csak homályban érti, az mit nyilván kellene tudni, tehát ismét megtetszik, hogy mind látásunk, s mind <hallásunk> tudásunk ez jelenvaló életben csak rész szerént való, nem tökéletes.

1. Nem csuda tehát, ha azt mondja az apostol, hogy ezeknek üdövel el kell veszni, és haszontalanokká kell lenni. Immár lássuk meg, itt minemű dolgokat kell műnekünk eszünkben vennünk. Elsőben vedd eszedben, hogy noha az apostol közönségesképpen azt akarja megbizonyítani, hogy minden itt való ajándékinknak az szeretettől megválva vége leszen az jövőendő életben, de azért csak kettőről emlékezik, az tudományról és prófétálásról. De az mint ezelőtt is megmondám, evvel csak beszédét rövidíti az apostol. De azt akarja, hogy mű az többiről is azon ítéletben legyünk.

2. Másodszor vegyük eszünkben, ez mostani életünket és állapotunkat az apostol miképpen írja meg, micsodához hasonlítja, és ehhez képest az következő boldogságot mint adja előnkben. Ezt mondja azért, hogy most gyermekkorban vagyunk, az jövőendő életben emberkorban jutunk. Azt mondja, hogy az mű mostani tudományunk hasonlatos az tükörbeli <tudomány> nézéshez, prófétálásunk az homályban való látáshoz. De az jövőendő életben színről színre látjuk és megesmérjük, az mit megesmérhetünk.

Ezeket azért magyarázzuk meg. Valamikor az gyermekség az öreg emberhez vettetik, de mindenkor elégtelenséget, gyengeséget jegyzet. Mint Eph. 4. [Ef 4,13]: *Míglen mindnyájan az hűtnek egységire és az Isten Fiának esméretire jutunk, öreg emberkorban.* Az felnevekedések Krisztusnak magosságáig, hogy immár ne legyünk gyermekek, imide-amoda hányattasunk az minden tudománynak szelétől. Ezen levélnek cap. 3. [1Kor 3,1–2] meg akarván mutatni az korintusbelieknek erőtlenségeket, mond: *Én is, [68v (132):] atyámfiái, <meg akarván mutatni> tűnektek nem szólhattam mint lelkieknek, hanem mint testieknek, mint gyermekeknek, az Krisztusban tejjel itattalak, nem étkekkel, mert nem szenvedhetitek vala el.* Azért az minemű az gyermek az öreg emberhez képest, olyan ez világban élő ember az következő boldogságban valóhoz. Tudjuk pedig, az gyermeknek mely igen vékony elméje és heában való ügyekezeti, hitván dologban vagyon gyönyörűsége. Noha sokan kívánják azt, hogy gyermekekkel lehessenek, de senki nem kívánja azt, hogy azon elméje és esze legyen, mert veszi eszében, hogy azok csak heában való dolgok, az kiben akkor gyönyörködött.

Ez az hasonlatosság annakokáért indítson münket arra, hogy ez mostani életben ne tartsuk boldogságunkat, és ne ítéljük, hogy az Úr münket csak ez jelenvaló életre teremptett. Másutt leszen az haza, és leszen oly üdő, hogy <ez mostani dologban való gyönyörűségünkért és> az mit most fő dolgoknak tartunk, semminek tartjuk, és megesmérjük, hogy heában valók voltak. Miképpen most az gyermekkor]:unk:]beli dolgokat szégyenljük, és látjuk, hogy hívságok voltak. Ahol pedig azt mondja az apostol [1Kor 13,10], hogy ez mostani ajándékink csak rész szerént valók, de az tökéletesség az jövőendő életben leszen, ez is münket serkent az vigyázásra. Igen hitván természetű ember az, az ki valamely dolgot csak rész szerént akar tudni és tanolni, az ki azt mondja, no, megérem én evvel, elég nekem eddig.

Nem ilyen az felserdült elme és az nemes természet, hanem addég nem nyugszik, az míg annak az tudománnak, az kinek tanolására adta ma-

gát, teljességgel minden erejét meg nem érti, és avagy az, hogy valóban megtanolja, vagy mind holtig arra az célra ügyekeznek, ha szinte el nem érheti is. Illyenek legyünk azért mi is, meg ne elégedjünk az itt való tudományokkal s ajándékokkal, hanem ügyekezzünk oda, ahol ezeket teljességgel és éppen megtanulhatjuk, és [69r (133):] ahol minden szomjúságukat elolthatjuk. Illyenek voltak az régi szentek. Szent Pál azt mondá [Fil 1,23]: *Kévánom, hogy elfeselhessek ez halandó testtől, hogy lehessek az Krisztussal.* Szent Dávid Psal. 42. [Zsolt 42,2]: *Mint kévánkozik az szarvas etc.*

Phil. 1. v. 23.

Harmadszor, ahun [1Kor 13,12] hasonlítja az mű tudományunkat az tükörben való látáshoz, az próféciát az homályban való értelemhez, avagy meséhez, mert így szól [1Kor 13,12]: *Aenigmate.* Értsük meg ennek az okát. Az tükörben nem látjuk meg ő magát az dolgot, hanem csak képét, ábrázatját, mely nemcsak tükörben látszik meg, hanem papiroson írva, vagy kőben, vagy fában kifaragva. Ha ki pedig csak képit látta valakinek, nem mondja azt, hogy ugyan esmérte, mert jól érti minden, hogy különb az személy szerént való látás az ábrázat nézésnél, és ez sokkal alábbvaló amannál, és különb. ez, mint az holt az eleventől. Az mű tudományunk hasonlítottat az tükörben való látáshoz, mert mind az egyéb dolgokat, s mind az Úr Istent valóban nem látjuk, hanem csak ábrázatban.

3.

Mert ha látjuk, hogy valami mozog, onnat ítéljük, hogy lelke vagy, de az lelket, annak az mozgásnak az okát nem látjuk. Így teszünk egyéb dolog felől is ítéletet. Azonképpen az Istent csak ábrázatban (látjuk) esmérjük, de nem olyan ábrázatban írják, mert azok csak hamisság, költött dolog, mert az Istennek orcáját soha senki nem látta, hanem az Istennek ábrázatja az ő teremtetett állatja, és az ő bölcs gondjaviselése, kivel ez világot gubernálja.

Joannis 1. v. 18.

Psal. 8. c. 19. /1.

Rom. 1. <v. 20.> v. 20.

Ez az ő ábrázatja, az mellyekből még az pogánok is Őfelségét megismerték, az mint írja szent Pál Rom. 1. [Róm 1,20]. Valamit azért az Isten felől tudunk, innét vagy, és az ő igéjének |:meg:|jelentéséből, de Őfelségét szemtől szemben nem láthatjuk és nem esmérhetjük ez halandó testben. <Vide Psal. 8.>

Az próféciát pedig hasonlítja homályos beszédhez, meséhez, mert ugyan is az prófécia mindenkor homályos, és igen ritkán érthetik meg különben, hanem immár mikor beteljesedett.

[69v (134):] Ez az oka, hogy még most is sok jövendő mondásit az próféciáknak nem értjük, mert még meg nem teljesedtek. Sőt, még gyakorta volt az, hogy még ő magok is, az kik prófétáltak, nem értették, az miről jövendőt mondtak. Példa erről Kajafás, kiről azt írja szent János, hogy jövendölt Krisztus Urunk halálának haszna felől, de azért ő azt nem értette, azért igen homályos az prófécia. Ez ellen azt mondja az apostol, hogy az jövendő életben nem tükörben tudjuk az dolognak ábrázatját, hanem szemtől szembe látjuk, és nem homályban, hanem nyilván, világosan. Ekképpen szól szent János is 1 Jo. 3. v. 2. [1Ján 3,2]: *Szerelmesim, most Istennek fiai vagyunk, de még ki nem tetszett, kicsodák leszünk, tudjuk azért, hogy hasonlatosok leszünk hozzá, mert meglátjuk őtet, az minemű ömagában.* Krisztus Urunk

NB: Non omnes sciunt prophetiae eventum Vaticinii. Cap. 11. v. 50. 51.

Luc. 20. v. 36.
Matt. 18. v. 10.

azt mondja, hogy az hívek az feltámadás<ban> után egyenlők lesznek az angyalokkal. De másutt [Mt 18,10] azt mondja az angyalok felől, hogy az küsedeknek angyali minden nap látják az ő Mennyei Atyjának ábrázatját. Ro. 8. [Róm 8,17]: *[:az Istennek örökösi:]*. Krisztus örökösi látják az ő Mennyei Atyjának ábrázatját.

Tehát az hívek is az jövődő életben azonképpen látják. Ahol pedig így szól [1Kor 13,12]: *Akkor megismerem, mint megismertettem* etc., értelme ez: Miképpen hogy engem az én teremtőm nem ábrázatban ismer, hanem ugyan valóban és voltaképpen, azonképpen én is akkor Őfelségét nemcsak ábrázatban, hanem valóban megismerem. Némellyek így fordítják ez igét, az mint megtanítanak, azaz akkor nem szózat által, sem ábrázatok mutogatásában tanítanak, nem az Isten esméretire, hanem az mint illendő ahhoz az boldog angyali állapothoz. De akár mint magyarázzák, az értelme elég világos, hogy akkor elég nyilvánvaló tökéletes tudományunk leszen, nem úgy, mint most, rész szerént való. Miképpen hogy az gyertyavilág és az fényes csillag semmié leszen, mihelt az nap feljő. De az szeretet akkor sem fogy el, nem vész el, hanem inkább kimutatja magát. Azért innet is megtetszik, hogy ez az ajándék az többinél drágább és böcsülletesb, mert állandóbb az többinél.

[7or (135):] Végezetre, mivelhogy az apostol azt jelenté, hogy vadnak oly belső és lelki ajándékok, az kik csak ideig tartnak, mint az betegségnek meggyógyítására és az csudatételre való hatalom és ajándék, az nyelveken való szóllás s az prófécia s egyéb effélék, kiket az Isten az Ő anyaszentegyházának és az híveknek csak egy ideig adott volt. Utolszor az apostol az több ajándékok közül kiválaszt hármat, az kik mindenkor szükség, hogy minden keresztyén emberben megtaláltassanak, és ezek nélkül ez jelenvaló életben az igaz keresztyén nincs. Mert ha ki ezek nélkül vagyon, az ugyan nem érdemli az keresztyén nevet. De ez három jóság között is, azt mondja, hogy az szeretet legnagyobb.

Syrach 2. v. 8. 9. 10.

Mond azért [1Kor 13,13]: *Mostan pedig megmaradnak az hűt, az reménség és az szeretet* etc. Ennek értelme ez: Noha vadnak oly ajándékok, az kik elfogynak, de ez három szükség, hogy mindenben megtaláltassék és az életben végig megmaradjon: az hűt, az reménség és az szeretet. Ez három jóságot számlálja elé az Sirák fia is cap 2. [Sir 2,9–10]: *Az kik félték az Urat, higgyetek őbenne, és gyönyörködtök az Ő irgalmasságában, az kik félték az Urat, szeressétek őtet, és megvilágosíttatnak az tü szemeitek* etc. Az hűt semmi nem egyéb, hanem az Isten ígértinek és beszédének hitelt adni, és az Ő megíratott ígében nem kételkedni, s amit megmondát általán fogva, megleszen. Ez mely igen szükséges leszen, minden keresztyénnek nyilván vagyon, mert miképpen lehet az keresztyén, az ki az Isten beszédét nem hiszi? És mint jár az az Isten parancsolatjában, az ki nem hiszi az Isten ígértinek igazságát.

Igazan mondta az apostol [Zsid 11,6], hogy lehetetlen dolog, hogy hűt nélkül valaki kellemetes lehessen Isten előtt.

Az másik jóság az reménség, mely származik az hűtből, mely semmi nem egyéb, hanem az mit ember elhitt, affelől kétségben nem esni az üdőnek haladásáért, hanem várni teljes bizodalommal annak beteljesedését, valami későre leszen. Mert vadnak olyak, az kik elhisznek ugyan valamit elsőben, de azután, [70v (136):] ha látják, hogy az ő ítéletek szerént be nem teljesedik, mindjárt kételkedni kezdnek, végre ugyan kétségben is esnek. Ez ellen való <jóság> |:orvosság:| az reménység, ki nem engedi, hogy valaki kétségben essék, hanem várja békével, csendes szűvel az hűttel megfogott dolgot.

Az harmadik jóság az szeretet, kiről immár ez három prédikációban elég bőséggel szoltunk.² Ez három jóságot immár öszveveti és azt mondja I., hogy ezek közt nagyobb az szeretet.

Hogy pengig ez <nagyobb> |:igaz:| leszen, megtetszik az szeretetnek sok gyümölcséből és hasznos voltáról, kikről szollottunk, mellyeket nem találhatunk meg az hűtben és az reménségben.

Másodszor, azért nagyobb, mert az hűt, az reménség csak annak használ, az kivel vagyon, de az szeretet az ő jóságát és hasznát kiterjeszti egyebekre is, nemcsak annak haszna, az kinél vagyon, hanem másnak is, az mint megmondtuk.

Harmadszor, ezeknél nagyobb az szeretet, mert az hűt és az reménség csak ez életben szükséges, és az másvilágon vége leszen, mert akkor mind azok, az miket elhittünk, mind az kiket remélettünk, beteljesednek, azért nem szűkölködünk azok nélkül, de az szeretetnek akkor sem leszen vége, az mint megtanolók, tehát innet is megtetszik, hogy nagyobb és böcsülletes az hűtnél, az reménségnél az szeretet.

² Utalás a 78. (12.), 79. (13.), 80. (14.) beszédekre.

¹ Zsid 11,6

81. (15.) beszéd (K2, M)

K2 || [70v (136):] Concio Matt. IX. [Mt 9,14]. De Jeiunio.

*Akkoron menének hozzája az János tanítványi mondván:
Mire, hogy mü etc.*

[114r:] Ex Matt. 9. [Mt 9,14] Contiuncula ex tertia triacade || M
confeci.

*Akkoron mennek hozzája az János tanítványi, mondván
etc.*

Mintha Krisztus Urunknak az farizeusoktól és az igazságnak több ellenségétől elég háborúsága nem lött volna, azok is rátámadtak, az kiktől oltalmat kellett volna várni. De meg vala prófétálva Miskeástól cap. 7. [Mik 7,6], hogy az gazdára támad az őmaga cseleldje. Baptista János ugyan ujjával megmutatta vala az Jézust [Jn 1,29], hogy az volna az *Istennek Báránya, ki elvenné az világnak bűneit*, de mégis az ő tanítványi kételkednek vala tudományának igazságában, az mint egyebünnét is, de ez előszámlált igékből megtetszik.

Mintha Krisztus Urunknak az farizeusoktól és az több ellenségitől elég háborúsága nem lött volna, azok is reá támadnak, az kiktől oltalmat kellett volna várni. De meg vala prófétálva Mic. 7. [Mik 7,6], hogy az maga családja az gazdára támad.

Keresztelő János ugyan ujjal megmutatta vala az Jézust [Jn 1,29], hogy az volna az *Istennek báránya* etc., de mégis az ő tanítványi kételkednek vala Krisztus Urunk tudományának igazságában, az mint itt az előszámlált igékben is világosan megtetszik.

- [71r (137):] Noha az meghallott históriának két fő részei vadnak,
1. egyik az János tanítványinak kérdését és vádlását, másik Urunknak
 2. feleleteit foglalja be, de az feleletnek két része vagyon, úgy tanóság-
nak okáért három részre oszthatjuk az elészámlált igéket.

Summa:

Két fő része: 1. Az Keresztelő szent János tanítványinak kérdések és vallások adatik előnkben. 2. Krisztus Urunk felelete azokra.

Miképpen mikor renddel elévesszük őket, nyilvánban megtetszik és világosban megmutagatom. Így szól azért az evangélista [Mt 9,14]: *Akkor menének* etc. Mivelhogy az Istennek tiszteleti és szolgálatja két rendbeli, egyik belső és lelki, az másik külső, eleitől fogva mindenkor az emberek inkább ragadtak az külsőn, és inkább függöttek azon, maga az belső volna fő, azt kívánja inkább az Isten. Íme, külső pedig csak egy cikkelecskéje és jegye annak, kit szabad gyakran hátrahadni és megszegni.

Primo. [Mt 9,14] *Akkoron lege usque nem böjtölnek.*

Az Istennek tiszteleti és szolgálatja két rendbeli. 1. Belső és lelki. 2. Külső és testi. Az belső és lelki szolgálat és tisztelet sokkal nehezebb ez világi emberek közt az külső és testinél. Azért az emberek eleitől fogván mindenkoron inkább kapdostanak az külső szerzéseken, ceremóniákon, [114v:] *hogynem mint az belső és lelki jóságon és tisztaságon.* Innét vagyon, hogy egyebeket megítélnék, kárhozzatnak, magokot pedig igen igazítják, szépegetik.

De mivelhogy az ember testi, és az külső érzékenség után jár, és az külső isteni szolgálat is testi, és oly dologban áll, az kiket szemével megláthat, innen vagyon, hogy ezt inkább szereti, mert az hasonló hasonlóan gyönyörködik. Osztán az belső isteni szolgálat sokkal nehezebb az külsőnél, és nem igen fér az embereknek nyakokra, azért ahhoz fog, az mi könnyebb. Ez azért¹ az oka, hogy mindenkor az köznép helyhezette az szilígységet, istenességet az külső ceremóniákban, *hogynem mint az igaz és belső tisztaságban.* És egyebeket is ebből ítél meg, innét mond valakit vagy istentelennek, vagy szentnek, az mint látja, hogy az külső jegyben viseli magát és ceremóniákban. Az mint ím hallod, hogy az szent János tanítványi is ezzel vádolják az Krisztus apostalit, és innen kételkednek vallásoknak igazságában, hogy nem böjtölnek vala, mint ők és az farizeusok.

Az miképpen hallod itt is, az János tanítványi ezzel kárhozzatják az Krisztus apostolit, hogy <sok> szüntelen nem böjtölnek, mint ők és az farizeusok. [Mt 9,14] *Dicens: Quare non jejunamus?*

¹ azért azért (szókettőzés)

Másutt is gyakran olvassuk az evangéliumbeli históriában, hogy ezzel kárhoztatják Krisztus Urunkat és az ő tanítványit [Mk 7,2–3]: *Ezek, úgymond, mosdatlan kézzel esznek, nem tartják meg az vének végezését, tradíciót.* Másutt meg azt mondják [Mk 2,16]: *Miért eszik az tü Mesteretek az fukarokkal és bünösökkel?* Esmét [Jn 9,16]: *Nyilván ez az ember nem Istentől vagyon, mert az szombatot meg nem szegné.*

Másutt is ezzel kárhoztatják Krisztus Urunkat tanítványival együtt. [Mk 7,3] *Dicens: Non observans mandata senioribus et traditiones.* [Mk 7,2–3] *Ezek, úgymond, mosdatlan kézzel esznek, nem tartják meg az parancsolatokat, sem az véneknek szerzéseket.* Másutt [Mk 2,16]: *Miért eszik, iszik együtt az publikánusokkal az ti mesteretek?* Quando intrasser Zacheo. Másutt [Jn 5,16; Mk 3,2]: *Nem igaz ember, mert megszegte az szombatot, gyógyított.* Vide finis.

[71v (138):] Ez ilyen jegyekből és külső ceremóniáknak megszegéséből, nem csudatételeből, sem tudományának igaz voltából tesznek vala ítéletet felőlle. És az vitte vala ezeket arra, hogy azt mondják amaz vakon született embernek [Jn 9,24]: *Adj dücsőséget az Istennek (azaz valld meg igazán), mert mü tudjuk, hogy ez az ember bünös, gonosz* (szólnak vala az Krisztus felől).

Illyen és ezekhez hasonló külső jegyekből, ceremóniákból, nem csudatételekből, sem az tudománnak igaz voltából tesznek vala ítéletet az farizeusok.

Mostan is az igazságnak ellenséginek ítéletek egy cseppel sem különböz ettől. Mert az pópások nem egyébből ítélik, hogy eretnekek és Istentől elszakadtak vagyunk, hanem hogy az atyjok tradícióit nem követjük, és külső ceremóniák után nem járunk. Azt mondják, hogy azért vagyunk eretnekek, mert az mü templomunk olyan (az mint ők szokták mondani), mint egy istálló, sem oltárok nincsenek, sem fa képek, sem írt képek, sem crucifixus, sem egyéb encsembencs benne.

Mostan is az ellenkező atyafiaknak ítéletek egy cseppel sem különböz az farizeusokétól, mert mostan is nem egyébert ítélnék bennünköt, nem egyébert kárhoztatnak minköt, hanem hogy az külső ceremóniák után nem járunk, az tradíciót nem követjük. [115r:] Azt mondják minekünk, csak pusztá, ékesség nélkül való templomotok, mert sem [:oltárokkal,] fa képekkel, sem írott képekkel, arany, ezüst képekkel

meg nem ornáztatott, fel nem ékesítettett, azért csak olyan, mint egy istálló.

Oszton azt mondják, hogy most nem böjtölünk 40 napig, nem keresztelünk apró gyermekeket, és egyéb külső dolgokból magyarázzák, hogy hamis tudományunk vagyunk.

De mű ezek ellen az mű Istenünkkel és az mű Krisztus Jézusunkkal azt mondjuk, hogy csak heában tiszteltetik az Isten emberi találmánnyal. Mű csak az Isten parancsolatját tartjuk próbakőnek az isteni szolgálatban, és az mit az Bibliában nem találunk, arra nem vagyunk kötelesek, az ki pedig ez ellen vagyunk, azt ugyan utáljuk és átkozzuk, mint meg vagyunk (írva), parancsolva [2Móz 20,4-5]: bálványt ne csináljunk, se tiszteljük.

De mi az ilyenek ellen mondjuk azt az Úr Jézus Krisztussal egyetemben: Bizony, csak hejában tisztelik az Istent emberi találmányokkal és szerzésekkel, mert *Lélek az Isten, s azért lélekben és igazságban való tiszteletet kíván*. Jo. 4. [Jn 4,24] Ilyenek valának azért ezek az szent János tanítványa is, hogy külső jegyekből, ceremóniákból ítéljük vala az Krisztus apostolit. |:Mikor találták vide.:|

Azt mondjuk azért, hogy valaki az fa képek előtt süvegel, térdre esik, nemhogy Istennek tenne tisztességet, de halálosképpen vétkezik és minden felett való bünt cselekeszik. Az több ő találmányokat, mint az apró gyerekek keresztségét, szentelt vizet és egyéb effélét azoknak hagyjuk, az kik az emberi találmányban gyönyörködnek. Ha vetik az böjtöt, és esmérük az farizeus lelkét benne, mert ezek is az János tanítványival együtt azért kárhoztatják vala az Krisztus tanítványait, hogy [72r (139):] nem böjtölnek, az mint ím hallod. Nem tartjuk pedig az ő 40 napi böjtjüket. Elsőben, mert sohul az Isten nem parancsolja. Másodsor, mert az ő böjtjök nem böjt, az igaz böjt az, mikor valaki sem eszik, sem iszik, az mint ugyan ezen históriából is megtetszik. Mert szent Lukács cap. 5. [Lk 5,33] azt mondja, hogy *így szóltak az János tanítványa, hogy mű böjtölünk, az te tanítványid esznek és isznak*. Tehát az, ki eszik és iszik, nem böjtöl. De az pápások az 40 napon esznek és isznak etc. Ergo: nem böjtölnek, hanem ételben válogatnak.

1.
2.

Másszor azt mondjuk mi az ellenkező felek ellen, hogy nem tartjuk az ő 40 napi böjtjököt is. Oka, mert soha az Isten azt nem parancsol-

ta. Mert az ő böjtök ugyan nem böjt. Mert az igaz böjt az, mikor valaki sem eszik, sem iszik. Tehát az ki eszik, iszik, nem böjtöl, de némely böjtösök esznek, isznak az hosszú 40 napi böjten, azért azok böjtölnek s nem böjtölnek.

3. Harmadszor, azért nem tartjuk az ő böjtöket, mert őmagok sem alhatnak meg [a. m. alkudhatnak meg] sokáig felette, minthogy meddig kell lenni ennek az böjtnek. Olvasd meg Niceph. lib. 13. cap. 34.* Ott megtalálod, hogy némellyek húsvét előtt csak két hétig böjtöltek. Némellyek 3 héttel. Némellyek 6-tal. Némellyek 7-tel. Eus. lib. 5. cap. 26.** Niceph. loco dicto. Némellyek egy nap. Némellyek kétöt. Némellyek többet.

NB: *De falso Jeunio
Papistarum.*

Osztán ezért is nem tartjuk mi az ő 40 napi böjtököt, mert még ő magok sem alhattanak meg felőlle, hogy mint s hogy s meddig kell böjtölni. Olvasd meg Nicephorusnál lib. 12.[!] cap. 34. Socratesnél lib. 5. cap. 22., hogy némellyek húsvét előtt csak két héttel [...]² [115v:] De mi azt nem cselekedhetjük, nem is illik kevernünk, mert az Szentírás, sem Krisztus Urunk azt minekünk például <s>nem hatta, mint olyan lehetetlen dolgot.

Ismét némellyek semmi lelkes állatot nem ettek. Némellyek csak halat. Némellyek³ halat és madarakot, mert azt mondták, hogy az Isten az madarakat is vízből teremtette, az mint Mózes [1Móz 1,21] írja. Ezért mint az halat, így az madarakat is szabad megenni. Némellyek semmit nem ettek egyebet száraz kenyéرنél, némellyek azt sem. És több efféle dolgokat olvashatsz ott effelől, kiből megtetszik, hogy még őmaguk sem tudtak eligazodni benne, mint s hogy kelljen lenni. És innét megtetszik, hogy emberi találmány, gaz és semmirekellő dolog. Sőt, az Isten még az igaz böjtöt is megutálja az belső tisztaság nélkül, és megveti, mint meg vagy on írva Esa. 58. [Ézs 58], Zach. 7. [Zak 75–6]: *Vallyons, úgymond, mikor böjtöltök és sírtatok az ötödik és hetedik holnapban ez hetven esztendőben, vallyons énnekem böjtöltetek-e? És mikor ettetek és ittatok, nem magatoknak ettetek és ittatok-e?* Ha azért még az igaz böjt sem érdemes Isten előtt, mentől inkább nem efféle emberi találmány. De [72v (140):] effelől többet szöllöttünk másszor.⁴

* NICEPH. CALLIST. *Hist. eccl.* 13. 34.

** EUSEB. *Hist. eccl.* 5. 26.

² [...] Az alsó lapszél levágva.

³ *Némellyeket* (tollhiba)

⁴ Utalás talán a 46. vagy az 56. beszédre.

Igaz bõjt vala az ninivebeliek bõjtje, mert õk az Isten haragját ért-
vén megszorodának, zsákban öltözének, mind magok, mind
marhájok egy napestig <könyörgének> semmit nem kóstolnának,
magok az napestig könyörgének. Igaz bõjt volt az zsidók között is
régente, egy nap, fél nap sem nem öttek, sem nem ittak, hanem szo-
morkodtak, bánkódtak és könyörgésben töltötték el az napot Judic.
20. [Bír 20,26]. |:Azt is akkor cselekedték kiváltképpen, mikor vala-
mi ostorával fenyegette [õket].:| De az mostani emberek az 40 napi
bõjtön ilyen módot követnek, hogy húst nem esznek, de halat, bor-
sót, lencsét és egyéb effélét mind megesznek, és ugyan jól laknak,
mégis azt mondják, hogy bõjtölnek.

Térjünk az evangélista beszédére. Ez vala azért itt az első tanóság,
hogy az embernek mindjárt inkább szemében akad az külsõ isteni
szolgálat, és abból teszen ítéletet az tudomány felõl, mint az János
tanítványi. De ez az próba nem elegendõ és gyakorta megcsal, ha-
nem mindent kell vonni az Isten könyvére és parancsolatjára, kikkel
ha valami ceremónia nem egyez, bízvást megutáld és hátrahagyjad.
Másodsor, azt vedd itt eszedben, hogy holott az Szentírásban kétféle
bõjt vagyon: Egyik belsõ, az maga gonosz cselekedetitõl való megfo-
gás, az jámbor kegyes élet. Másik külsõ, mikor ember magát ételétõl
és italától megfogja, és könyörgésben, siralomban, fohászkodásban
foglalja magát, mint ezekrõl szól Esa. 58. [Ézs 58,5]: *Vallyons ez-e az
bõjt, az melyet én választottam magamnak, hogy nappal az ember sa-
nyargassa az õ testét és lefüggesse az õ fejét?*

2.
1.
2.

Itt azért az János tanítványi szólnak nem belsõ, hanem külsõ bõjt-
rõl. Honnan megtanulhatjuk, hogy ez közönséges szokás vala az zsi-
dóknál, és ezt ugyan egy isteni szolgálatnak tartják vala, úgyannyira,
hogy az ki ezt nem mívelte, azt nem tartották igaz tudományú ember-
nek, az mint ezeknek beszédébõl megtetszik.

Harmadsor, ugyanitt azt is vegyük eszünkben, hogy noha Urunk
és Baptista János egyeztenek az tudományban, de az tanítványok
közt vala valami irigység, mint innét megtetszik. Sõt, miképpen itt
Urunk elõtt vádolják az õ tanítványit, másutt hasonlóképpen adják
be Jánosnak az Krisztust Joan. 3. [Jn 3,26]: *Mester, az ki veled vala
az Jordánnál, és az ki felõl te tanóbizonságot tõl, ime, õ is keresztel és
mindnyájan hozzá futnak.*

3.

Hihetõ, hogy az kirõl szól János Marci. 9. v. 38. [Mk 9,38], Luc. 9.
[Lk 9,49], hogy az Krisztus nevében ördögöt űzött, de azért nem járt
együtt véle, ez is János tanítványa volt, és *mi*, úgymond, *meg tiltók*.

[73r (141):] Hasonló egyenetlenséget olvasunk az apostolok tanít-
ványi közt is 1 Cor. 3. [1Kor 3,4]: *Ki azt mondá, hogy Péter tanítványa,
ki azt, hogy Pálé, ki azt, hogy Apollóé.* Honnat megtetszik, hogy az

gyarlóság akármely szentelt tanítvány közt is meg szokott elsőben esni. De miképpen Baptista megfeddé az irigységért az ő tanítványit, Krisztus Urunk az ő apostolit, szent Pál is az korintusbelieket, így mi is illik, hogy az kik egy mestertől függünk, egységben legyünk, ne vádolkodjunk egymásra. Ez vala első része az meghallott igéknek.

De az mi legnagyobb, az böjtön is embert szólnak, rágalmaznak, irigykednek egymásra. Oh, sok gonoszságban, istentelenségben megvakult és elbutorodott ember, oh, nagy romlandóság alá vette-tett veszendő edény!

Vallyons jobb-e, hogy húst ne<m> egyél az hosszú böjtön, de embert szólj, rágalmaz, felebarátodnak minden szempillantásban kárára, veszedelmére és fogyatkozására igyekezzél? [116r:] Tudd-e, mit mond idvözítettök Matt. 15. [Mt 15,11]: *Nem az fertezetteti meg az embert, az mi bemegyén az embernek száján, hanem az, mi kiszármazik száján,* s holott Krisztus Urunk minden kétség nélkül szól emberszóllásról, rágalmazásról és az szitokról.

Ha azért mi az mi kegyelmes Istenünknek igaz böjtöt akarunk böjtölni, és ha az mi Istenünknek igaz fiai, leányi akarunk lenni, cselekedjük azt, hogy alázzuk meg magunkat, éljünk az Istennek szent törvénye és parancsolatja szerint, féljük |:és:| tiszteljük az mi irgalmas Urunkot, Istenünket, szeressük és becsüljük az szegények<nek>et. Így hasznos leszen az mi böjtölésünk, kit hogy cselekedhessünk mi is, igyekezzünk, de kérjük, kérjük, kérjük az mi kegyelmes Urunkat, Istenünket, hogy minden jóra vezéreljen Szentléleknek általa. Ámen. Ego feci Anno 1641. Feb. 19. die.⁵

2da pars.

- Lássuk meg immár, Krisztus Urunk mit felel az János tanítványinak, és mint menti meg az ő apostalit amazoknak vádlások ellen [Mt 9,15]: *Vallyons az menyegzők* etc. Ez igékben, kikkel megmutatja Urunk, hogy méltatlan vádolták és illetlenül kívánják az apostolokól
1. az böjtöt, két dolog adatik itt nekünk előnkben. Elsőben, kiknek nem
 2. illik és kiknek illik böjtölniek. Másodsor, mikor kelljen valakinek böjtölni és mikor nem. Mellyeknek megmagyarázatjából alkalmasint megtetszik, minemű leszen az igaz böjt.

⁵ A *Marosvásárhelyi Kódex* másolója két részre bontotta a prédikációt. Ld.: D2.[†]

2do.

Lássuk meg immár másodszer, mit felel Krisztus Urunk az Keresztelő János tanítványinak, és mint menti meg az ő tanítványit amazoknak ítéletektől. <Lásd más kis papiroson leszignálva.> Így szól [Mt 9,15]: *Vallyons, úgymond, az menyegzőnek fiai sírhatnak-e, míglen vélek vagyok az vőlegény etc.*

Azt mondja azért, |:hogy:| nem illik ahhoz az böjt, az ki örvendez és vigad. Ez illyent peng magyarázza meg az menyegzői lakadalomban levő személyek alatt, kiknek tulajdonságok, hogy vigadjanak. Vedd eszedben peng, hogy az nevezet alatt jelent Urunk minden vidám embereket, mert másutt is, mikor azt akarja megmutatni, hogy minden örömmel végéig szakasztja, azt mondja, hogy nem hallatik ott az vőlegénynek és menyasszonynak szava. Lásd még Jere. 7. [Jer 7,34] et 16. [Jer 16,8] et 33. [Jer 33,11] et Apoc. 18. [Jel 18,23]. Nem ok nélkül hasonlítja peng az apostolokat az menyegzőben lakozó emberekhez, mert ő maga igen gyakran hasonlítja magát vőlegényhez.

Mint mikor az példabeszédekben [Mt 22,2] azt mondja, hogy egy király menyegzőt szerzett vala az ő fiának, az vőlegényen érti őmagát. Baptista János is azt mondja felőle Jo. 3. [Jn 3,29]: *Az kinek mátkája vagyok, vőlegény az, és az vőlegénynek barátja [73v (142):] az, az ki mellette áll, és hallja szavát, és örömmel vigad az vőlegénynek szaván.* Apoc. 19. [Jel 19,7]: *Örüljünk és vigadjunk, és adjunk dicsőséget az Istennek, mert eljött az bárány menyegzejének ideje, és az mátkája elkészítette magát.*

Micsoda vőlegény peng az Krisztus, micsoda mátkája, megírja szent Pál 2 Cor. 11. [2Kor 11,2]: *Eljegyzettek, úgymond, tüktöket egy férfinak, hogy tiszta szűzen adjalak tüktöket az Krisztusnak.* Az Krisztus azért az gyülekezetnek vőlegénye, és az ő mátkája az szent gyülekezet. Ez okon nevezi azért ő magát vőlegénynek, az ő apostolit menyegzőben lakozó férfiaknak. De ezek mellett érti az egyéb vigadó embereket is, kikhez n[em] <fen> fér az böjtölés. Illik hát az böjt az bánatos szívű és megszorodott szívűekhez, ki innét tetszik meg, hogy mikor az János tanítványi így szóltnak volna [Mt 9,14], *Miért h[ogy] az te tanítványid nem böjtölnek?*, felele Urunk [Mt 9,15], *Vallyons bánkodhatnak-e az menyegző fiai?*

Nem ok nélkül hasonlítja itt az apostolokat Krisztus Urunk az menyegzőben levő fiakhoz, [116v:] mert önnönmaga igen gyakran hasonlítottat az vőlegényhez, mint szent Pál írja 2 Cor 11. [2Kor 11,2]: *Eljegyzettek tüktöket egy férfinak, hogy tiszta szűzen adjalak az Krisztusnak.* Holott megtetszik, hogy az apostolok az eklésia vagy az szent gyülekezet menyegzőnek fiai, az Krisztus peng vőlegénye az

ekléziának. Itt is azt feleli azért Krisztus Urunk az János tanítványinak, hogy nem bánkódhatnak, nem böjtölhetnek az menyegzőnek fiai, azaz az ő apostoli vagy az eklézsia az szent gyülekezet időnap előtt, azaz az míg vélek vagyom az vőlegény, azaz az Jézus Krisztus, az Istennek Fia.

Az mint amaz parabolában Matt. 22. [Mt 22,2] megtetszik, hasonlatos az mennyeknek országa az király emberhez, az ki az ő fiának menyegzőt szerze etc. Itt is az király emberen értetik az Úr Isten, ki minden királyoknak királlya etc., az király ember fián az Jézus Krisztus, az kinek menyegzőt szerze, mert az szent gyülekezet lőn jegyesse, őmaga lőn vőlegény, az apostolok pedig menyegzőben levő vendégek.

Nem szóltak vala semmit az János tanítványi az bánat felől, de jól tudja vala Krisztus Urunk, hogy együtt jár az böjt s az bánat. De mi képpen másszor erről bővebben hallottunk, mikor az régi szenteknek böjtölésekről tanítottunk, sírtak, zokogtak, gyászban öltöztek, ruhájokat megszagatták, porban ültek, hammat [a. m. hamut] hintettek fejekre és egyéb szomorúságnak jelét megmutogatták akkor, mikor böjtöltenek.⁶ Tehát innét érted, kikhez nem illik az böjt, az örvendezőkhöz. Kikhez illik, az bánatos és szomorú szívű emberekhez.

Az böjt kikhez illik és kikhez nem illik

Továbbá ugyanitt azt is vedd eszedben, hogy Krisztus Urunk azt mondja az ő apostoli felől [Mt 9,15], hogy leszen oly idő, hogy böjtölnek. Nem mondja azt, hogy az újtestamentombeli embereknek nem kell böjtölni, ez régi ótestamentombeli dolog, valakitől immár az keresztyének megszabadultak, hanem azt mondja, hogy mikor ideje leszen, az ő tanítváni[!] is böjtölnek.

2do. Azt mondja Urunk [Mt 9,15]: *De leszen oly idő, az mikor elvitetik az vőlegény tőlök, és akkor böjtölnek* etc. Mintha azt mondaná<k> Krisztus Urunk az János tanítványinak: [117r:] Mikoron szomorúságban lesznek az én tanítványim, akkor osztán böjtöljenek, sírjanak, bánkódjanak, akkor keseregjenek.

Nunc non deorum.

Mert ezt megövendölte vala Krisztus Urunk nekik az végvacsoarán, az mint szent János írja, hogy az ő mennybemenetele után az apostolok sok nyomorúságokat, keserőségeket, öldözéseket szenvednek ez földön. Így szólla [Jn 16,20]: *Ez világ örül, de tū szomorokodtok, akkor osztan bizony bátor böjtöljete, sírjatek, bánkódjatek* etc. No, tehát immár innét érted, kikhez nem illik az böjt, videlicet

⁶ Utalás a 81. (15.) beszédre.

az menyegzőnek fiaihoz, azaz az örvendezőkhöz. Illik hát az böjt az szomorú szívűekhez, nem egyébhez.

Mikor pedig azt mondja Krisztus Urunk, leszen oly idő, az mikor böjtölnek az ő tanítványi is, itt azt vedd eszedbe, hogy nem azt mondja, hogy az Újtestamentumnak fiainak nem szabad volna böjtölniek, mert igenis szabad, s illik is annak az ő módja szerént, de meglássuk, hogy az mi böjtölésünköt bálványimádásra ne fordítsuk az ellenkezőkkel együtt.

Innét azért tanold meg, hogy az kik az böjtöt [74r (143):] szidalmazták, s pápa találmánynak mondják, vétkeznek, mert mind az ó-, s mind az újtestamentombeli szentek böjtöltek, és most is illik minden keresztyénnek böjtölni. Igaz az, hogy az minemű böjtjök az pápásoknak vagyon, az ő találmányok, csak hazugság és majmozás [a. m. mímelés]. Mert ők sem nem bánkódnak, sem gyászban nem öltöznek, sem ételtől, sem italtól nem fogják meg magokat, hanem akkor is hejehuja az ő dolgok, jól laknak ugyan drága étkekkel, vendégeskednek, mégis azt mondják, hogy böjtölnek. Mely szinte olyan, mint az írott képet elevennek mondanák, avagy még annál is heltelenb [a. m. helytelenebb].

NB: De actu eorum tempore Jejunii.

Mert semmi, csak egy szikrája sincs az böjtnek, még csak ábrázatja is az ő böjtjöknek. Úgy vagyon azért, hogy az kit ők böjtnek hínak, ugyan nem böjt, és senki arra nem köteles,⁷ sőt, az ki azt követi, hipokrita és csak istencsúfoló.

De azért ez mellett az igaz böjtöt nem kell kárhozatni, sem meg nem kell vetni. Mint senki azért az tüzet meg nem oltja házánál, ha az tolvajok és latrok gonoszul élnek és házat gyújtják véle. No, azért érted ezekből, kikhez illik és kikhez nem az böjt. Azokhoz tudniillik, az kiket az Isten szomorúsággal, csapásokkal meglátogat, vagy közönséges veszedelemmel fenyeget, vagy kiváltképpen való nyomorúságokkal megvert. És hogy minden rendbeli emberekhez illik az igaz, de nem az pápai böjt, ki csak isteni káromlás.

Quibus convenit et quibus non.

Az igaz böjtöt sem én, sem más nem kárhoztathatja méltán. Oka: Mert senki az tüzet ki nem oltja házánál északába azért, hogy az gonoszok gonoszul élnek vele, házat gyújtják. [117v:] Így az böjt jó ómagában, de az emberek némellyek gonoszul, nem jól élnek vele.

⁷ *kötetes (tollhiba)*

Ezekből könnyű az börtnek idejét is (tudnunk) megtanulnunk, mert ezt is megjelenti itt Urunk. Másszor ezt megjelentettük vala,⁸ hogy az böjt az Istennek népe között két rendbeli vala.

Jejunium duplex.

1.

Egyiket őmaga az Isten parancsolta vala, hogy esztendőnként meglegyen. Az másik szabad akaratból vala. De az is kétféle.

2. *Iterum duplex.*

Mert néha közönséges végezésből, néha kinek-kinek csak jó-akaratóból vala. Itt az János tanítványi nem szólnak az Istentől rendelt böjtről, mert hihető, hogy azt az Mózes törvénye szerént mind Urunk s mind az ő tanítványi tartották, az mint egyéb ceremóniákat is. [74v (144):] Sem nem szólnak az közönséges böjtről, mert hihető, hogy ha ehhez nem tartották volna magokat, megbüntettettek volna.

Hanem vagyon itt beszéd az szabad akarat szerént való böjtről, kit amaz igécske megmutogat [Mt 9,14]: *Sokat-sokat böjtölünk, mü és az farizeusok tanítványi.* De sem az Istentől parancsoltatott böjt sem leszen vala sokszor, mert esztendőnként csak egyszer és egy nap esik vala, sem az közönséges böjt. Azért nyilván szól itt csak az szabad akarat szerént való böjtről. Ez penig nem illik, hogy oly üdőben legyen, mikor embernek vagy őmagának öröme volna, vagy barátjának, az kivel vigadni kell az apostol mondása szerént, hanem illik ahhoz, az ki szomorú szível vagyon, mi üdőt Urunk imez szállásnak módjával jelent meg [Mt 9,15]: *Eljönnek az napok, mikor elvetetik tőlök az vőlegény etc.*

Azaz mikor szomorúságban lesznek, mert azt megjövendölé Krisztus Urunk az ő tanítványinak az végvacsorán, hogy az ő elmenetele után sok nyomorúságot és keserűséget kell szenvednie [Jn 16,20]: *Ez világ örül, de tü szomorkodtok.* Akkor azért bezzeg böjtölnek, mint meg vagyon írva Act. 17.[!] [ApCsel 13,2] et 14. [ApCsel 14,23].

És szent Pál is azt mondja, hogy gyakran böjtölt. 2 Cor. 11. [2Kor 11,27]. Innét is azért megtetszik az pápa böjtinek haszontalan volta, mert ő egy cseppet sem gondol avval, ha vagyon valakinek öröme vagy bánatja, hanem ő azt akarja, hogy mikor ő parancsolja, minden böjtöljön akkor. Ha azt mondja itt Krisztus Urunk, hogy lehetetlen dolog, hogy örvendetes ember böjtöljön, és illetlen dolog az víg embertől böjtöt kívánni, hogyhogy böjtöljek azért, hogy keseregjek, ha az Isten örömet adott, és ugyanakkor vagyon vigasságom, mikor az pápa parancsolta az böjtöt?

Ha olyan volna az pápa, hogy örömet szerezhetne az ember szívében, jó és gonosz szerencsét adhatna, mégis volna módja benne, hogy böjtöt hirdessen, de erre semmi ereje is nincs. Azért semmi hatalma nincs az böjthirdetésre is, hanem ha csak csúfolkodni akar, hogy külsőképpen tettesse azt, [75r (145):] szájával mondja azt, hogy

⁸ Utalás a 46. vagy a 81. (15.) beszédre.

böjttől, de belől vigadjon, és szíve örvendjen. Nem így szólla Krisztus Urunk, hanem azt mondá, hogy az menyegző fiai, azaz az örvendétes emberek nem böjtölhetnek. De jó, hogy az minemű az pápa parancsolatja, olyan böjti is. Azért mondja, hogy ne egyél húsfélét, de egyél bár egyebet mindent, szabadon lakozhatol csukákkal, vizákkal, retkekkel és egyéb drága eledelokkal.

Tehát az pápai böjt menyegzői lakadalom, és így Epicurus[†] is böjtölt volna örömet, nem bánattal, hanem örömmel jár az pápai böjt. Krisztus Urunk pedig azt mondá, hogy az víg ember nem böjtölhet. Érted azért, hogy az pápai böjt csak csúfság, és valaki azt követi, csak Istennel játszik, képmutató hipokrita. Az mint azért attól kell futnunk, azonképpen az igaz böjtöt kövessük, ha mikor az Isten vagy közönséges veszedelemmel, vagy kiváltképpen való nyavalyákkal meglátogat, illik úgy az könyörgésben⁹ és szomorúságban foglalunk magunkat, hogy az étel és ital csak eszünkben se jusson. Ez az igaz böjt, mellyel eleitől fogva éltenek az Istennek emberi és most is illik minden keresztyénnek élni.

3tia pars.

Lássuk immár az harmadik részét, ki az Krisztus feleletinek második cikkele [Mt 9,16]: *Senki nem varrja az vastag, új foltot az megkopott köntösre* etc. Ez igékben közönséges intést és tanóságot ad Krisztus Urunk az János tanítványinak és mind egyebeknek is, hogy senkitől valami illetlen dolgot ne kívánjunk. Azt pedig két hasonlatossággal mutatja meg: egyiket az szabóktól vagy varróktól, az másikat az családos emberről vagy korcsmárosokról vagy borral kereskedőkről. Mond azért: *Senki*, értsed, az kinek esze vagyon és több kárt nem akar vallani, *nem varrja* etc.

[75v (146):] Ez igéknek magyarázatjában sokan törik fejeket, mihez hasonlítja itt Krisztus Urunk az apostolokat, ha az elkopott ruhákhoz, vagy az elkopott folthoz. Azonképpen az böjtöt melyik jelzi, az folt-e, vagy az köntös. De az én ítéletem szerint nem kell ebben fáradnunk, mert az Krisztus beszédének értelme elég világos. Az szent János tanítványi vádolják vala az Krisztus Urunk tanítványit, hogy ne böjtöljenek, megmenté őket, mert menyegző fiai, és nem illik az örömhöz az böjt és bánat.

Ebből egy közönséges regulát és intést hoz ki, hogy nem jó illetlen dolgot kívánni és két egymással ellenkező dolgot egyben kapcsolni. Kit két hasonlatossággal mutat meg. Egyik az, hogy az új, vastag folt kiszakasztja az kopott ruhának szélyit, és nagyobb lyuk hasad az

1.
2.

1.

⁹ *közönségesben* (tollhiba)

2. köntösön. Másik hasonlatosság az borról vetetik, sem az új bort nem töltik az ó tömlőben.

Ezt értsed annak az országnak szokása szerént, mert ott az bort tömlőben tartják, nem úgy, mint nálunk, faedényben, hordóban. Azért mü az ó hordóban eltölthetjük az új bort, csak jól lekötve, de ott az országban az ó tömlő igen erőtlen és az új bort meg nem tartja.

Summa az, hogy kétfelé tekéntsünk és eszesek legyünk minden dolgainkban, és alkalmatlan dolgot senkitől ne kívánjunk, egymással ellenkező dolgokat öszve ne kapcsoljunk, ha magunknak kárt nem akarunk tenni, és meg nem csúfoltatni, dorgáltatni.

1. Ez mai leckénkől azért három fő tanóságink lesznek: első, hogy az tudománt nem az külső tradíciókból kell megértenünk és ceremóniákból, az igaz isteni tiszteletet nem abban kell helyheztenni, az mint az szent János tanítványival |együtt:| most is az világ cselekedik. Második, hogy az igaz böjt jó, de az pápásoké csak csúfság, és hogy akkor kell annak lenni, mikor az Isten vagy keserűséggel látogat meg, vagy valami közönséges fegyverrel fenyeget, de az örvendezőkhöz semmiképpen nem fér.

Mindezekből ilyen tanóságok származnak:

1. Hogy az igaz tudománt nem külső ceremóniákból, tradíciókból kell magyarázni, az mint az mostani világ cselekedik az János tanítványival együtt, hanem az Istennek megírott szent könyvéből, törvényéből.

Másodszor, hogy az böjt jó, nem kárhoztatandó, ha jó végre élünk vele és Istennek porancsolatja szerént cselekeszünk, mikor vagy keserűséggel látogat, vagy valami közönséges veszedelemmel fenyeget az Úr Isten, tehát olyankor szomorkodjunk, sírjunk, bánkódjunk, könyörögjünk és igazán böjtöljünk. Mellyet hogy tisztán és igazan cselekedjünk, segéljen rá az mi édes, könyörülő Istenünk. Amen. 1641. Febr. in Thurini.†

3. [76r (147):] Harmadszor és utolszor azt tanolljuk meg, hogy minden cselekedetinkben vigyázók, eszesek legyünk, és főképpen mikor valakit kárhoztatni akarunk, meglássuk, ki-mihez mi illik, és ha sem az üdő, sem az állapot nem szenved, hogy egyebeknek cselekedetkhez szabhassuk magunkat, azért őket meg ne ítéljük, az mint látjuk, hogy helytelenül vádolják az János tanítványi Krisztus Urunk előtt az apostolokat.

82. (16.) beszéd (K2)

[76r (147):] **Concio. Jeremiae XXVII. v. 4. [Jer 27,4–5] Causae durationis et ruinae impiorum.**

Ezt mondja az seregeknek Ura, az Izraelnek Istene: Ezt mondjátok az tü uratoknak etc.

Noha az embereknek ez világon való életekben sok dolgok vadnak, kik az felserdült elméket gondolkodásra indíthatják, de kiváltképpen az birodalmoknak, fejedelemségeknek változása és állapotja akárkinek is elég alkalmatosságokat szolgáltat az szorgalmatos és mélyen való elmélkedésre. Melynek okait hogy megtudhatnák, eleitől fogva sok tudós emberek törték fejeket és heában fársztották (magokat) elméjüket. De az kik az Isten könyve tanítását követik és annak tanúbizonságtételit megböcsüllik, ennek sokkal könnyebben és igazán végére mehetnek.

Az mint csak az elészámlált igék is világosan megmutatják, kiket hogy mü jobb módjával megérthessünk, szükség megértenünk, micsoda alkalmatosságból és üdőben lön ez prófécia.

Az mint azért ez históriából és ugyanezen Jeremiás próféta írásából megtetszik, mondá ez igéket az Úr poroncsolatjából Jeremiás Jeruzsálemnek, Sedékiás király és az több közel való királyoknak, hercegeknek követi előtt. Mert hogy megérted, az mint hogy másszor is megmondtuk,¹ ez Sedékiás királynak az országát és birodalmát Nabukodonozor adta vala, kivel frigye vala.

De mikor az babilóniai királynak hatalma igen megnevekedett volna, az környül való fejedelmek igen megfélemlének és tanácskozni kezdenek egymással, miképpen állhatnának² Nabukodonozor ellen, és mint ronthatnák meg.

Küldenek azért Sedékiáshoz, Júda királyához is követeket, [76v (148):] hogy ötet is elvonnák Nabukodonozor mellől és az frigyet megszegetnék velle. Mikor azért effelől tanácskoznának, úgy küldé az Isten Jeremiást közikben, hogy az ő szavával megmondaná mind Sedékiásnak s mind az több fejedelmeknek követinek az Úrnak végezését Nabukodonozor felől, az melyből igen könnyen megértenék, mit kellene követniek és mihez tartozniok. Megszólítja azért az követeket Jeremiás [Jer 27,4–5]: *Ezt mondjátok, úgymond, az tü uratoknak, az kik ide felküldtetek tanácskozni, hogy*

¹ A prédikációk visszatérő témája Nabukodonozor és Sedékiás története.

² állhatnának (tollhiba)

itt az Nabukodonozor ellen való hadról végeztek: Íme, én megmondom az választ, és megjelentem az Úr parancsolatjából, mihez szabjátok magatokat: Én csináltam az Földet s az embereket etc.

1. Ez próféta beszédének három része vagyon: Elsőben az úrnak ez földön
2. való hatalmát bizonyítja. Másodszor azt jelenti meg, hogy még az istenfélő
3. fejedelmeknek is és királyoknak is ő ad országot és uralkodást. Harmadszor azt mondja meg, hogy <meg> bizonyos határt vetett az Isten minden király birodalmának.

Magyarázzuk meg azért rend szerént ezeket. Mond azért az Úr képében az próféta [Jer 27,5]: *Én csináltam az Földet etc.* Ennek értelme ez: Ím, értem, hogy azon tanácskoztok, miképpen Nabukodonozortól az országot elvegyétek, gazda nélkül vetek számot. Mert az vehet el valamit mástól, az kinek azon hatalma vagyon, és az kinek mi sajátja, az kívánhatja meg az övét mástól. De az országok és az egész föld és azokban valók az én hatalmamban vadnak, én örökségem, én bírok velle. Tehát én vehetem el és kívánhatom vissza Nabukodonozortól az országot, tü azért csak héában tanácskoztok és végeztek énnállam nélkül, mert minthogy nem bírtok ez földdel és az országokkal, azonképpen el sem vehetitek tőlle, és igazán viszsza sem kívánhatjátok kezéből.

[77r (149):] Mindenütt peng őmagának tulajdonítja ez világnak teremtését és annak uraságát, mint Ézsaiásnál is cap. 44. [Ézs 44,24]: *Én csináltam az földet, s az embert én teremtettem reá, az én kezeim terjesztették ki az eget, és minden ő seregének én parancsolok.*

Innét peng az következik, hogy ha az Isten teremtette ez világot, tehát övé, ő öröksége, az mint szól Dávid Psal. 49. [Zsolt 50,10–12]: *Enyimek az erdőknék minden vadai, az barmok az hegyeken és az ökrök. Esmérem én az égnek minden madarait, és az mezőknek ékessége enyim. Ha megéhezem, nem mondom meg neked, mert enyim az földnek kerekése és annak teljes volta.*

Nem csuda hát, ha itt azt mondja az prófétával [Jer 27,5], hogy annak adja, az kinek akarja, mert minden bír az ő sajátja marhájával, és eladhatja, másnak ajándékozhatja. Innét akarja az ördög is megbizonyítani, hogy őneki hatalma vagyon az földi országokon, mikor Urunkat késérti vala az pusztában Luc. 4. [Lk 4,6]: *Neked adom, úgymond, mindezeket és minden dücsöségeket, mert énnekem adatott, és az kinek akarom, annak adom.*

1. Ez igékből peng mü vegyünk három tanóságot: Elsőben tanoljuk meg, hogy az Istennek hatalmassága noha sok dolgokból látszott naponként meg, de sohunnan inkább nem, mint az látható világnak teremtéséből. Ez az oka, hogy Őfelsége ugyan dicsekedik evvel és csak őmagának tulajdonítja. Itt is azt mondja [Jer 27,5]: *Az én nagy hatalmammal és kinyújtott karommal csináltam.* Mintha azt mondaná: Kit soha senki nállamnál több nem cselekedhetett volna. Azért ez ugyan tulajdonságának mondja és hagyja hogy legyen. Az mint ezen cap. 10. Jer. [Jer 27,10] azt hagyja az zsidóknak: *Mikor, úgymond, Babilóniában fogságban lesztok, és ott látjátok az kőből, fából kifragott isteneket, kiket arannyal megékesítnek és egyéb festékekkel megírogatnak,*

és az hátaikon, vállakon nagy processióval hordozzák, tő azt mondjátok: Az istenek, kik az mennyet, földet nem teremtették, elveszének. [77v (150):] Mely igékkel azt jelenti az próféta, hogy csak az az magától való, örök Isten, az ki az mennyet és földet teremtette.

Hogy pedig az művelünk ellenkező atyafiak ez mondásból mű ellenünk (avagy inkább az Isten Fia ellen) imígy okoskodnak: Az Krisztus, úgymond, az tő ítéletek szerint nem teremtette az mennyet és földet, tehát az Jeremiás átka³ szerint el kell veszni.

Ide semmiképpen nem illik, mert az miképpen meghallád, és akárki is megolvashatja ott az prófétánál, szól az babilóniai bálvány istenekről, kiket az pogánok hamissan isteneknek tartottak. Nem szól azokról az istenekről, az kiket az igaz Isten teszen istenekké és urakká. Mert ha ez mondás közönségesképpen igaz volna, tehát az királyok, bírák, fejedelmek is ez átok alá vettek volna, de mégis az Írás isteneknek mondja Psal. 81. [Zsolt 82,1] Joan. 10. [Jn 10,34–36]. |Immo et Angelos.:

Senki pedig nem oly szemtelen, hogy ezeket az átok alá reksse. Mert ez ilyen isteneket az Isten őmaga teszi istenekké, és ezek nem rontják, hanem építik az ő tisztességét. Ilyen isten pedig az Krisztus. Tehát nem illik semmiképpen reája ez mondása Jeremiásnak. De erről másszor többet. Ez vala azért itt az első tanóság, hogy az mennynek, földnek teremtése az egy, igaz, őmagától való Istennek tulajdonsága, melyben minden hatalmasságát kijelentette.

Másodszor ugyaninnét tanoljuk meg, hogy az Istennek vigyázása, gondviselése vagyon mind ez szélyes világra, mert senki az ő művét és keze munkáját veszni nem hagyja, hanem azt oltalmazza, igazgatja és minden vigyázása vagyon reá. Ennyivel inkább pedig, hogy az Isten nemcsak csinálta ez világot, de ugyan tartja, és mindenek őbenne vadnak, az mint szent Pál Act. 17. [ApCsel 17,24–25] és egyebütt is bizonyítja. Ha azért vigyázása nem volna, egy szempillantásban mindenek porrá lennének, az mint hogy semmiből teremtettek.

[78r (151):] Tanolják meg tehát, az kik evvel biztatják magokat minden álnok, hamis cselekedetekben, hogy nem látja az Úr, nem tudja az Jákob istene, el vagyon fedezve minden dolgok, ezek, mondom, tanolják meg, hogy csak hazugsággal biztatják magokat, és eljő az üdő, mikor meglátják, hogy semmi dolgok az Úr előtt el nem volt fedezve, mint egyébkor ezt bővebb beszéddel megmutagattuk és bizonyítottuk.

Harmadik tanóság leszen innét arról, hogy az fejedelmeknek országlások az Istentől vagyon, az ő engedelmeből és akaratjából regnálnak. Mert Övé az föld, kinek akarja, annak adja.

Noha ezt nem mindenek veszik eszekben és sokan ugyan nem hiszik, hanem tulajdonítják vagy az ő erejeknek, hatalmasságoknak, vagy eszeségeknak s okoskodásoknak. De ez ilyeneket az Úr noha az ő bölcs taná-

Objectio jure.

Responsio.

2.

3.

³ akta (tollhiba)

csa szerént megengedi, hogy uralkodjanak, de végre megszégyeníti őket, és az ő kevélységeket szemekre hányván eltörli őket, mint Esa. 37. [Ézs 37,24] azt izené eme Sénakhéribnek: *Azt mondtad, hogy az te szekeridnek sokaságával felmegyek az hegyek tetejére és Lybanus hegyére, és levagdalom az ő magos cédrusfáit és válogatott jegenyefáit* etc. [Ézs 37,29] *De miérthogy így dühösködél ellenem, karikát vonszok az orrodban és zabolát vetek az szád-ban, és azon úton az kin eljöttél, visszaviszlek* etc.

Sőt, Nabukodonozornak is így szólla Dan. 4. [Dán 4,27–28], mikor sétálna az babilóniai palotákban és kiterjesztvén kezeit így szólla: *Nemde ez-e az nagy Babilon, melyet én építettem*. Tanolják tehát innét az fejedelemségben levő személyek, hogy minden hatalmasságokat ismerjék az Úrtól lenni, és azt az ő magok erejének ne tulajdonítsák, mert valakik ezt meg nem esméri, szégyenvallással hirtelen vesznek, az mint sok példák ezt megbizonyítják. Az közrenden valók is tanolják meg, hogy ne irigykedjenek [azokra], az kik uraságra és böcsülletes állapotra jutnak és felemeltetnek. Mert az mint im hallod, az Úré az föld, és annak adja, az kinek akarja.

[78v (152):] Ezért mondá szent Pál Rom. 13. [Róm 13,1]: *Minden lélek az feljebbvaló méltóságok alá leszen vettelve*. János Baptista Joan. 3. [Jn 3,27]: *Az ember magának semmit nem vehet, hanem ha mennyből adatik neki*. Krisztus Urunk is azt mondá Pilátusnak [Jn 19,11]: *Nem volna teneked semmi hatalmad rajtam, ha onnan fellyül nem adatott volna*. Ez az meghallott igéknek első része.

Az második része imez igékben vagyon belefoglalva.

2da pars.

- [Jer 27,6] *Mostan annakokáért én adtam az földeket* etc. Ezeknek értelme imez: Csak heában végeztek és tanácskoztok tü Nabukodonozor ellen, mert én vagyok patrónussa, én adtam neki az birodalmat, és senki addég el nem veheti tőlle, míg én nem akarom. Itt elsőben azt vegyük eszünkben, hogy miképpen lehet az, hogy az Izrael Istene adta volt az Babilon királyának az birodalmat, holott az ingyen sem esmérte, sem tisztelte az igaz Istent, hanem az ő karjának, erejének tulajdonította minden hatalmasságát, az mint Dániel írásából megtetszik. De vedd eszedben, hogy noha az emberek háládatlanok és gorombák, és az ő szerencséjeknek, boldog állapotjoknak okát nem esméri, de azért ugyan nem következik innét, hogy az igaz Isten nem volna minden jóknak adója.

Mint Pilátus nem esméri vala, hogy az Isten adta volna neki az zsidóságon való uraságot, hanem azt tulajdonítja vala az római császárnak, Tiberiusnak. De azért azt mondja Krisztus Urunk, hogy onnat fellyül adatott neki hatalom. Azonképpen Cyrus felől azt mondja az Isten Esa. 45. [Ézs 45,1], hogy ő fogja kezét és minden nemzetségeket alája vet, az királyokat meghajtja. De azért Cyrus pogán fejedelem vala és bálványokat imád vala. Azért ha szinte Nabukodonozor nem esmérte is az Istent, de mindazonáltal

Isten adta volt neki azt az (birodalmot) hatalmat. Mint hogyha ki az tudatlan gyermekekkel jót teszen, vagy valakivel, az ki nem tudja vagy érti, kitől származott az jótétemény, ez tudatlanság nem [79r (153):] mielteti ugyan azt, hogy az jól tevő ember ne legyen oka az jónak.

Azért hogyha most is vadnak oly tudatlan emberek, az kik nem esmérk Isten ajándékának azt, az miben vadnak, innét ugyan nem következik, hogy Isten nem volna oka az ő uraságoknak és jó állapotjoknak. De azért az olyan emberek megtanolják, hogy az háládatlan emberektől az Isten el szokta venni az jókat, az kikkel meglátogatta, és olynak adja, az ki őtet dicsíri, jótéteményét.

Másodszor ugyanitt vegyük eszünkben, miért mondja hát ő szolgájának Nabukodonozort, ha pogány volt és az igaz Istent nem tisztelte. <Itt elsőben> 2. Vedd eszedben, hogy sokan vadnak, az kik tudatlanul szolgálnak az Istennek, és az ő tudatlanságok ugyan nem cselekedti azt, hogy Isten szolgálói nem volnának, mint így szólnak Apost. Act. 4. [ApCsel 4,26–27]: *Öszvegyűltek bizonyára az városban az te szent Fiad, az Jézus ellen, kit megkentél. Heródes etc.* Azonképpen 2 Reg. 16. [2Sám 16,5–9], mikor Sémei szidalmazná Dávidot, Abisai kéredez, hogy megölje etc. Bizonyára sem az zsidók Urunkat, sem Sémei Dávidot nem azért üldözték, hogy Istennek ezzel szolgáljanak, hanem hogy az ő mérgeket kitölthessék, de azért tudatlanul ugyan az Istennek szolgáltanak.

Azért ha szintén nem tudta s nem vallotta is Nabukodonozor, hogy Istennek szolgálja, de ugyan övé volt azért, és az Úr akaratját vitte végben. Ezt is ugyan itt jó eszedben tartanod, hogy az Istennek két rendbeli szolgálói voltak. Némellyek, az kik által megostoroz, mint az fejedelmeknek nemcsak pénzosztó komornyiki vadnak, hanem még hóhéri is. De azért ugyan elhiggyed, hogy fejedelem szolgálói. Az Istennek szolgálnak nemcsak az angyalok, hanem az ördögök is, az mint írja Eccl. 39. [Sir 39,28–29]: *Vadnak bosszúállásra teremtetett lelkek, kik dühüségben megerősítették kénszszerszámokat, és az üdönek teljes voltában kiöntik az ő hatalmokat és az ő [79v (154):] haragjokat, az ki őket teremtetete, az tűz, az köeső, az éhség etc.*

Ez ilyen büntetésre rendelt szolgálóinak pedig az Isten gyakorta nagy hatalmat ad. Ezért mondja Urunk Joannis 16. [Jn 16,11] ez világ fejedelmének. Nem csuda hát, ha itt is azt mondja Nabukodonozor felől, noha istentelen, vérontó fejedelem vala, hogy ő szolgálja. Ekképpen szól az asszíriabeli király felől is Esa. 16.[!] [Ézs, 10,5–6]: *Az Assur az én dücsőségemnek vezére, és olyan, mint egy bot pálca, és az ő kezében vagy az én haragom. Az csalárd nemzetségre küldöm őtet, és az népre, kire megharagudtam. Megparancsolám neki, hogy feldúlja, prédálja és eltapodja őtet, mint az utcákon való sárt.*

Azonképpen Attila is Isten ostorának <Isten ostorának> neveztetett, mert őáltala is az Isten sok nemzetségeket megostoroza és az gonoszágért keményen megbüntete. Érted immár innét Nabukodonozort is, miért mondja szolgájának. Érted azt is, mi leszen az oka, hogy néha az istentelen,

*Instrumenta quibus
Deus ubi solitus est.
Bellum a Deo.*

kegyetlen fejedelmeket is felemeli az Isten, sokakon diadalmat ad nekik, hogy tudniillik leszen büntetése, ostora, és ezek által az ő bűnös fiait penitenciára serketse.

De azért az kegyetlen, istentelen fejedelem bátor ne örüljön állapotjának, és az[t] ne gondolja, hogy ő mint ember avval az Isten akaratját viszi végben. Mert az Atya mikor az vesszővel megveri magzatját, azután eltöri az vesszőt és az tűzre veti. Az ördögök nem szabadulhatnak azért meg az kárhozatból, hogy az Isten őáltaluk büntetné meg az bűnösöket. Azonképpen vagyon az kegyetleneknek is dolgok, mint ezen Nabukodonozort, az kit itt szolgájának mond, az Isten azután [Dán 4,12–30] kevélységiért barommá változtatá.

És az asszíriai király utolsó veszedelmének megmondá ugyan ott Esa. 10. [Ézs 10,6–19], mivelhogy nem az Isten akaratjának, hanem az ő hatalmasságának tulajdonítja az ő győzedelmét s uraságát.

Ha azért efféle Isten ostori, az olyan fejedelmek, kiket az Isten büntetéséből bocsátott az ő népére, magokat meg nem esmérük, és az Istent, az ki nekik diadalmot, uraságot adott, meg nem böcsüllik, ők is hasonlóképpen vesznek el, az mint egyebek az Isten engedelmeiből elvesztenek.

[8or (155):] 3tia pars.

- Következik az harmadik része [Jer 27,7]: *És szolgálnak neki minden népek és az ő fiainak és fia fiának* etc. Itt mü kiváltképpen két dolgot vegyünk eszünkben. Elsőben, hogy⁴ az Isten néha az kegyetlen fejedelmeknek is, kik által bünteti az népét, hosszú birodalmat ad. Az mint halljuk, hogy itt harmadízig való királyságot ígér az babilóniai pogán fejedelemnek. Ennek pedig fő oka az népnek gonoszsága, ki nem érdemli, hogy hamarébb megszabadíttassék. Innét azért tanoljuk meg, hogy mikor látjuk, hogy az istentelen, kegyetlen fejedelmek sokáig uralkodnak, higgyük és tudjuk, hogy az népnek gonoszsága annak az oka. És ha végét akarjuk látni és érni, jobbuljunk meg, kövessük az mü Istenünket meg, mind az mü magunk s mind az mü <ellenünknek> |:eleinknek:| vétkéről. Így leszen, hogy az vesszőt eltöri, és az kegyetleneket eltöri.

De az míg az gonoszságból ki nem térünk, nemhogy szabadulásunkat várnók, de elhiggyük, hogy még ennél is inkább megnyomorít, és sokkal kegyetlenb urakat ültet nyakunkra. Az mint ezekkel az zsidókkal cselekedék az Isten. Mert elsőben Sedékiás királyt vetteté az földnek színével rabságra, azután ismét csakhamar, mikor meg nem jobbulnának, Nabukodonozorral rablatá el az országot, és az kik megmaradtak vala is benne, azokat is rabságra veté, úgymint 745 embert.

2. Második dolog, az kit eszünkben kell vennünk az, hogy noha az kegyetlenek az népnek bűneiért sokáig uralkodnak, de vége leszen mindazáltal

⁴ *hogy hogy* (szókettőzés)

az ő országlásoknak, az mint itt mondja az Úr [Jer 27,7]: *Míglen eljő az ő földjének, az ő magvának ideje* etc.

Miképpen egyéb dolgoknak és állatoknak az kerek menny alatt nevedések, megállapodások, megapadások, elfogyások vagyon, azonképpen az birodalmoknak és országlásoknak is. Csak egy az, aki felől megmondattott, hogy az ő országlásának soha vége nem lesz.

[8ov (156):] Ezen kívül valamely országok, birodalmok voltak, mindeneknek végének kell lenni. Mint ezt az mindennapi példák és históriák megmutatják világosan.

Vigasztalás azért ez az nyomorúságban élő embereknek s híveknek, mikor kegyetlenek uralkodnak rajtok, hogy végének kell lenni az kegyetlenek regnálásának, az mint itt Nabukodonozor felől meg vagyon írva. Mely ugyan valóban is betelék, mikor az perzsiai birodalom az babilónia<t>|:it| elrontá. Így járnak minden kegyetleneknek uralkodási.

De itt azt vedd eszedben, hogy minden birodalmoknak határit csak egyedül ő maga tudja az Isten, az mint Urunk mondja Act. 1. [ApCsel 1,7], azért nem jó bizonyosképpen effelől valamit hirdetni, hanem ha az Isten kiváltképpen valakiknek jelentésében adja ezt értésére.

Ez penig indítson münket az vigyázásra és könyörgésre, az mint Urunk tanítá az apostolokat, hogy holott nem tudják, mikor jöjjön el az Istennek Fia, vigyázzanak és könyörögjenek.

Nám, az mindennapi imádságban is kérjük, hogy jöjjön el az ő országa. Sok esztendőttől fogva az Isten közönséges ostorul bocsátá az keresztyénségre és hazánkra bűneinkért az török nemzetet, mellyel könnyen bosszút állatott műrajtunk, és az mű atyáinkon. És immár nemcsak fiának és fia fiának, hanem sok maradékinak szolgálunk. Bizony, most sem érdemljük, hogy ez sanyarú ostort róllunk elvegye, mert nem jobbulunk meg, de sőt inkább napról napra nevededik köztünk az istentelenség minden rendeken, mind udvarbeli szolgálák, mind közrenden valók, mind nemesség s mind nemtelenek, mind falubeli s mind városbeli község közt. Kiért félő, hogy az Isten nemhogy ez mostani nyavalyából szabadítana meg, de sokkal nagyobb csapást ne bocsásson reánk. De ne nézze az mű bűneinket, hanem az ő véghetetlen irgalmasságából könyörüljön műrajtunk, és az mű kegyetlen ellenségünk rajtunk való uralkodásának vessen véget, az mint cselekedett eleitől [81r (159):] fogva minden hütötlennel és az ő népén uralkodókkal, hogy Ő Szent Felségét ilyen jó voltáról hálaadással és dicsiretekkel, vidám orcával magasztalhassuk. Ámen.

83. (17.) beszéd (K2, M)

K2 || [81r (157):] Concio. Lucae XIII. v. 6. [Lk 13,6]: De poenitentia et longanimitate Dei.

Egy fügefa vala egy embernek szőlejében plántálván etc.

Az hasonlatosságok és példabeszédek mikor jövendő dolgokat jelentnek, homályosok, de mikor az ábrázaltatott dolgok beteljesednek, akárki is azoknak értelmét eszébe veheti.

Ez az oka, hogy Krisztus Urunk némely példabeszédet megmagyaráz. Némellyek pedig késén [a. m. későn], <az> őmagokban az Krisztus feltámadása után értetnek meg, mint szent János írja cap. 7. [Jn 7,33–53]

[158r:] Luc. 13. Contiuncula [Lk 13,6]:

||M

Egy fügefa vala egy embernek etc. Keresd ide feljebb az evangéliumot.

Az hasonlatosságok és példabeszédek mikor jövendő dolgokat jelentenek, homályosok. [158v:] De mikor az ábrázoltatott dolgok beteljesednek, akárki is azoknak értelmét esziben veheti.

Ez az oka, hogy Krisztus Urunk némely példabeszédnek értelmet megmagyarázza, némellyeket pedig őmagok késén [a. m. későn], Krisztus Urunk feltámadása után értettek meg, ut scribit Joan. cap. 7. [Jn 7,33–53].

Ez mostani hasonlatosságnak is azért könnyű értelmét eszünkben vennünk, mert az mit jegyzett, beteljesedett immár. De minthogy az mű tanóságunkra irattatott meg, szükség arról elmélkednünk, és meglátnunk, micsoda hasznot vehetünk belőlle.

Ez hasonlatosságnak is azért könnyű értelmet eszünkben vennünk, mert az mit jegyzett, beteljesedett immár régen egyszer. De mivelhogy az mi tanóságunkra irattatott meg, szükség arról elmélkednünk, és meglátnunk, micsoda hasznot vehetünk belőlle.

Ez példában annakokáért Krisztus Urunk adja műelőnkben, az élő Isten mely sokáig és örömet várja az bűnösöknek megtérését, és mint szokta az gonoszságban megátalkodott és vakmerőket végre megbüntetni. De hogy mű ezeket jobban megérthessük, szükség eszükben vennünk, hogy ez igéknek három része legyen.

Ez példabeszédben adatik előnkben az élő Istennek kegyelme, mely sokáig várja az bűnösöknek megtéréseket. [159r:] De viszontag ellenbe miképpen szokta az vakmerőket, bűnben megátalkodott embereket büntetni, megírja. Summa: 3 partes. Ne makuláld; hiszem, az textusból jól megtanultad egynéhányszor az conciót. Vide. <Ne dicsekedjél az holnapi nap.>¹

Az elsőben íratatik meg az szőlősgazdának szorgalmatos gondjaviselése és vigyázása az örökségre. Másodsor az bosszúállásra méltó és igaz felindulatja. Harmadsor az büntetésnek halasztása.

[Lk 13,6] *Vala, úgymond, egy embernek etc.* Elsőben azt vegyük eszünkben, hogy az Isten gyakorta az Izrael fiait, az zsidókat hasonlítja szőlőhöz, mint Esa. 5. [Ézs 5,1–2]: *Az én szerelmesemnek szőleje volt nagy hegyen, kövér földben, és sövény gyepűt csinála körülle, az köveket [81v (158):] kihányá belőlle.* Jer. 2. [Jer 2,21]: *Én plántáltalak tégedet megválasztott szőlőül, miképpen változtál énnekem idegen szőlőtővé?* 4 Esd. 5. [4Ezsd 5,23] *Uram, az földnek minden ereje közzül és minden jó gyümölcsfák közzül választottál magadnak egy szőlőt.*

Másodsor, de néha az szőlőn az Írás érti nem az Izrael népét, hanem az neki ígertetett és rendeltetett boldogságot és gondviselést. Mint Matt. 21. 2.[!] [Mt 21,33]: *Egy családos ember, úgymond, plántála szőlőt.* Mely példabeszédben az szőlőműveseken érti az zsidó nemzetséget, az szőlőn pedig az Izrael fiainak rendelt boldogságot, mert azt mondja, hogy más szőlőműveseknek adja az szőlőt, azaz az boldogságot, az örökséget, mellyet rendelt az Izrael fiainak.

Harmadsor, itt az szőlőn kell értenünk mind az egész földet, avagy kerek földön lakó minden nemzetségeket, az fügefán pedig mind az egész zsidó nemzetséget, az Izrael maradékit, az kik között akkor Krisztus Urunk forog és tanít vala. Ennek pedig az oka ez, mert Urunk által az Isten immár [minden] földön lakó nemzetséggel meg akar vala békélleni, és mindeneket fiaivá fogadni, azért az mely

¹ A prédikáció a *Marosvásárhelyi Kódex*ben itt megszakad. Az oldal jegyzetelt alja levágva.

- nevezet azelőtt csak az zsidóké vala, hogy Isten szőlejenek neveztetik vala, immár minden népekkel közöltetik, az zsidók pedig az meddű fügefához hasonlítatnak. Másutt, Rom. 11. [Róm 11,17–25] hasonlítja az Írás² őket az megcsonkított ágú, levagdaltatott olajfához, mely két hasonlatosság egyez egymással. Mert mint az meddű fügefának, azonképpen az ágatlan olajfának nem terem gyümölcse. Ez két
1. hasonlatosságból mü két dolgot tanoljunk meg: Elsőben az Úrnak az ő híveihez való szeretetit, hogy őket tulajdon ő saját örökségének tartja, mert miképpen az embernek jobb s kedvesb szereteti vagy az ő maga marhájához, hogynem mint az máséhoz, azonképpen hogy megmutassa az Úr, hogy kedveli és szereti az övéit, nevezi őket ő szőleinek és ő örökségének, mint erre számtalan sok példánk vadnak. Joe. 2. [Jóel 2,17]: *Ne add, Uram, prédára, gyalázatra az te örökségedet, hogy azon pogán népek [82r (159):] uralkodjanak, és azt mondják, hol vagyon ezeknek Istenek?*

Másodszor, ugyaninnét tanoljuk meg, hogy az Istennek gondjaviselése és vigyázása vagyon ez világon való emberekre, mint mindennek az ő örökségére gondja vagyon, és igen hitván ember az, az ki szőlejére, kertire és egyéb marhájára nem vigyáz és gondot nem visel reá. Az emberek pedig Istennek szőlei, örökségi, az mint meghallád. Tehát bizony gondja vagyon reájok. Mert ím, hallod, mit mond, hogy az gazda eljő és gyümölcset keres az fügefán, tehát bizony nemcsak múltólág teként és lát meg, hanem ugyan megvizsgál, és megkeresi, ha mi jó gyümölcset talál bennünk.

Mely gondolkodás indítson münket arra, hogy semmit álnokul és gonoszul ne cselekedjünk, hogy eltitkolhassuk, mert jól tudja az gazda, minemű fák vadnak az ő szőlejében, és kik minemű gyümölcset teremtnek, tudja azt is, az ki haszontalanul foglalja az földet, vigyáz és gondja vagyon reá, noha egy kevésbé várja megjobbulását.

2da pars.

Második része az hasonlatosságnak [Lk 13,7]: *Mondá pedig az gazda az vincellérnek etc.* Itt először azt vegyük eszünkben, mennyi ideig várta az gazda az fügefának termését. Azt mondja azért, hogy három esztendeig. Ez három esztendőt magyarázzák némellyek Krisztus Urunk három esztendeig való prédikállására. Mert minekutána Baptista János megkeresztelte s az tanításhoz kezdte, 3 esztendeig taníta s munkálkodék Júdeában és Galileában, az mint megtetszik az evangéliumi históriákból, de csak héában volt minden munkája, mert csak igen kevesen vevék tudományát, azok pedig, az kiknek legszükségeseb vala vennie, megutálák, és azért mondja, hogy há-

² Írás Írás (szókettözés)

rom esztendőőtől fogva keresett gyümölcsöt rajta, de nem találta az fügefán, azaz az gazda az zsidókban semmi jóságot nem esmért, és az őmagában noha igen igaz, mert az Isten az Krisztusban látogatta [82v (160):] meg az ő népét, és vizsgálta meg, ha oly gyümölcsöt teremte-ne, az mellyet ő kívánna, ez pedig három esztendeig lőn.

De illendőbb, ha ez három esztendőn az Írásnak folyása szerint, ki ef-féle számnak igéjét bizontalan üdőért gyakorta veszi, értsünk egy alkal-matos hosszú üdőt, mert az Úr mindenkor vár ugyan, de kit tovább, kit kevésbé, az mint Őfelségének jónak tetszik, és azt az határt nem szokta senkinek megjelenteni, hanem csak őmaga hatalmában tartja. Itt is azért mikor így szól [Lk 13,7], *Immár 3 esztendeje van* etc., azt jelenti, hogy egynéhány ideje vagyok, és immár eléggé vártam. Hogy pedig az Isten az bűnösöket mindjárt meg nem bünteti, hanem várja megtéréseket, ev-vel elsőben arra int, hogy ne legyünk mi is hirtelenek az büntetésben, hanem várjuk megjobbulását, mert azt mondja Urunk, hogy úgy lehe-tünk az Istennek fiai, [ha] az Mennyei Atyánk cselekedetét követjük.

Másodszor, innét tanoljuk meg, hogy ha mikor gonoszt cseleke-dünk és az Isten mindjárt meg nem büntet, ne gondoljuk azt, hogy az Isten nem látja, vagy nem akar megbüntetni érte, és innét bá-torságot ne vegyünk az gonoszságra, az mint olvassuk amaz isten-telen szicíliai Dienes király* felől, ki mikor az templomokat minden ékességétől megfosztotta volna, azután az tengeren evezvén jó szele volna, azt mondá az véle valóknak: Látjátok, mint segíti az Isten az tolvajokat. Ezt mondok, senki ne gondolja, mert nagy tűrő, sokáig váró az Isten, de végre megfizet kinek-kinek az ő érdeme szerint, az mint az lator is megesméré végre, mert kiverék országából, és mint egy kuldus, házról házra jára, és ha az gyermekeket az <Ábcér> ábécére nem tanította volna, meg kellett volna éhkel is halni.† Azért, ha mikor cselekedünk és mindjárt hátunkon nem leszen az pálca, ne bizakodjunk el az gonoszságban, hanem [83r (161):] megesmervén az mű Istenünknek kegyelmességét, tartsunk penitenciát.

Harmadszor, innét azt is tanoljuk meg, hogy ha látjuk, hogy vala-mely gonosz, istentelen embert vétkiért az Isten mindjárt meg nem veri, ne essünk hűtötlenségben és kétségben mint egy Diagoras†, ki azért lőn istentelenné, hogy az hamis embert az Isten mindjárt meg nem bünteté. Mi azért ne legyünk ilyen bolondok, hanem esmérjük meg az Úrnak természetét, mely kegyes, mert ha szinte nem mindjá-rást is, de végre megfizet, az mint itt hallod, hogy mikor 3 esztendeig nem termett az fügefá, [Lk 13,7] *Mondá az vincellérnek, vágd ki innét, miért foglalja heában az földet?* Etc. Itt elsőben azt vedd eszedben, hogy az Isten az hívektől ugyan gyümölcsöt is, jócselekedet[et] is kíván. Az kik azért azt akarják, hogy az ő szőléjében s kertiben lak-

2.

3.

1.

* A Dionüsziosz királyról szóló exemplum változata. (DÖMÖTÖR, No. 195.)

janak, és az kire Őfelségének vigyázása legyen, |:meddű fügefák ne legyenek,| mert miképpen az jó gazda nem szenved a ő földében az haszontalan fákat, azonképpen az Isten nem szenved a ő szentinek gyülekezetiben az meddű embereket, nem hagyja sokáig virágozni őket az ő gonosz cselekedetekben. Ezeket mondja Baptista János Matt. 3. [Mt 3,10]: *Immár az fejsze etc.* Szent Lukács is azt mondja cap. 3. [Lk 3,8–9]: *Teremtsetek méltó gyümölcsöt az penitenciához, mert valaki úgy nem cselekedik, az Isten elrontja örökké, kiszaggatja, kiveti sátorából és gyükerestől kitepi az élőknek földéből.*

2. Másodszor, innét tanoljuk meg, hogy noha az Isten sokáig vár, de azért az gonoszoknak lelkeket mindörökké el nem tűri, hanem szentenciát pronuciál [Lk 13,7]: *Vágd ki, úgymond, innét.* Mint Dan. 4. [Dán 4,11]: *Vágyátok le az fát, metéljétek le ágait, rázzátok le az leveleit, hányjátok széjjel az gyümölcsét, fussanak el alólla az vadak és az ágairól az madarak.* [83v (162):] Nincsen tehát az gonoszoknak gonoszságuk elfelejtve az Isten előtt, noha egy ideig halasztja büntetéseket. Ne örüljenek hát az hamissak az ő nevedéseknél, mert ha szinte úgy felhuzalkodnak is, hogy az eget érné az ő magasságok, de csak gyorsan letapodja az Isten őket és másokat plántál helyekbe, az ki gyümölcsöt teremtsen. |:Psal. 36. v. 3. 10. [Zsolt 36,3–10] 37. 38. [Zsolt 37,38]:| Azt mondja Krisztus Urunk más példabeszédben, hogy más műveseknek adja az ő szőlejét, az kik neki megszolgáltatták az földnek gyümölcsét.

Tanoljuk meg annakokáért, hogy ne legyünk az Istennek haszontalan fiai, hogy mindenkor Őfelsége lakjék velünk, öntözzön menyeyei harmattal, azért ha jó gyümölcsöt nem teremptünk vagy kivagdaltat, vagy pusztában hagy. Tudd-e penig, mint jár az mely szőlőt pusztában hadnak, tudod te magad jól. De az Isten őmaga mondja Esa. 5. [Ézs 5,6]: *Felfogja az tövis és az bojtortján, az vadak, az barmok letapodják mindaddig, az míg teljességgel semmivé leszén.*

3tia pars

1. [Lk 13,8] *Az vincellér penig mondá: Uram, hagyj békét neki.* Itt elsőben azt vegyük eszünkben, mely nagy ereje és hathatósága vagon az Úr gyülekezetiben munkálkodó emberek könyörgéseknek, mert noha itt meg |:nem:| jelenti Urunk, mit felelt legyen az gazda, de hihető (meggondolván az Istennek kegyes természetit), hogy jovallotta, helyen hagyta és engedett annak kívánságának. Több sok példánk vadnak erre. Mert Mózes egynéhányszor leszállít<j>á az Istennek bosszúállását és megengesztelé az Izrael fiaihoz. Azonképpen az Ábrahám könyörgésére, ha 10 jámbor ember találtatik vala Szodomában, el nem veszi vala. Ez az oka, hogy gyakorta azt mondja az Úr, hogy imezt vagy amazt cselekedti Dávidért, Jákobért, az ő szolgálá-

|: Deut. 9.:| <Gen. 18.>

< Deut. 9.> |: Gen. 18.:|

jáért és efféle ilyen több szentekért, [84r (163):] ezt pedig ugyan megengesztelhetetlen haragja felől mondja Jer. 7. [!] [Jer 15,1]: *Ha Mózes és Sámuel állana is előttem, mégsem fülne az lelkem hozzája.* |:Jerem. 15. v. 1.:|.

Másodszor ugyaninnét tanoljuk meg az Istennek nagy kegyelmességét és irgalmas természetét. Ím, kimondá az szentenciát, s meghagyá, hogy kivágják az haszontalan fát, de mégis tovább halasztja veszedelmét, remélvén és várván megjobbulását, mert megesküött őmagára, hogy nem akarja az bűnösnek veszedelmét, hanem hogy megtérjen és éljen. Efféle haladék pedig nem képmutatásból való engedelem, hogy ha szintén halasztja is az Isten az büntetést, de azért végre ugyan elveszti, hanem azért halasztja, hogy <megtérjen> ha megtérnek, el nem veszi és az előbbi gonoszságokról meg nem emlékezik, és az büntetést, kit ellenek szánt volt, megbánja, az mint Jeremiásnál szól, kire az Szentírásban elég példáink vadnak.

Harmadszor, ugyanitt az Isten szőlejében munkálkodó embereknek tisztek megíratik, mikor azt mondja [Lk 13,8]: *Az míg kapálok környülle és megganézom* etc. Tudjuk azt, hogy az kapálással az földből az tövis kitisztítatik és haszontalan fű, és az nedvesség beszívására alkalmatossá tétetik. Az gané pedig megszírosítja az földet, azért az Isten szőlejében munkálkodó vincellér illik, hogy az tövisset kivágja, mely úgy leszen, ha az vétkekről megfeddi az embereket.

Második tisztí az, hogy megkövérítse, zsírossá tegye őket, mely úgy leszen meg, ha az Istennek igaz tudományával legelteti őket. Holott azért azon tiszté az Isten vincellérének, nem illik azon senkinek haragunni, ha mikor hallja, hogy az tanító keményen megfeddi az embereket az ő gonoszságokért, és kárhoztatja bennük az bűnt, mert tisztí szerént cselekedik. De minthogy haszontalan az kapálás, az irtogatás, ha jó magot az földben nem vetnek, így nem elég az vétket kárhoztatni, hanem jó [84v (164):] erkölcsöket is és tudományokat is kell hirdetni, mert innét nevededik oszton az jó gyümölcs, az mine-műt az gazda kíván.

Ezeket immár így megértvén, jer, vonjuk és alkalmaztassuk magunkra, mert műérettünk vadnak megíratván, mű volnánk immár az Istennek szőlei, füge-, olajfái, mert az Úr így cselekedik az ő előbbi szőlejével, az zsidó néppel, az mint megmondatta vala Ézsaiás által [Ézs 5,5]: *Levoná gyepűjét, eltapodtatik.* Azok helyett az pogánokat fogá fel, és az mint szent Pál szól [Róm 11,17–24], az levagdalt olajfa ágak helyében oltá és ő fiaivá fogadá. Immár azért mint tulajdon örökségére, vigyáz és gondot visel, szőlőműveseket küld hozzánk, felkelvén jó reggel, keres rajtunk gyümölcsöt. De vallyon nem olyanok löttünk-e mű, mint az ő régi szőleje és gyümölcsfái, kikről panaszolkodik, kiket pusztán hagyta és levagdaltata, azért kimondta műreánk is az Úr az szentenciát, hogy münket is kívágnak.

2.

Ezech. 33. v. 11.

2.

Mondanád: Nem hallottam én azt az szentenciát! Nem hallod, mert nincs arra való füled, az kivel hallj, nincs szemed, az kivel láss, nincs elméd, az kivel elméledjél felölle.

Ládd-e az döghalált, érted-e az éhséget, nem előtted-e az sok szegénység, hogy az Isten égi háborúkkal minden mezei javainkat elvevé? Ezek mind az megharagutt Istennek ostoni és az ő szentenciájának előljáró jele. Hallottad-e, hogy határinkban, az szomszéd országokban had vagyon? Tudd-e, hogy mikor az szomszéd háza ég, te is közel vagy az veszedelemhez?

Bizony, ezekből könnyű volna eszedben vened, hogy künn az szentencia, hogy peng még szintén az fejünkön nem teljesedett, köszönjük ne az mű érdemünknek, hanem az kegyelmes Istennek nagy tűrhető, sok ideig való kegyelmes természetnek. Vadnak vincellérek, kik kapálnak körülünk, ha valami jót tehetnének bennünk, és erre való képest tovább halasztja az Úr az büntetést [85r (165):] és várja megtérésünket. De vallyon mi az haszon, kezdünk-e immár gyümölcsöt teremteni? Igen, mert mikor az tanítók kezdnek körülünk kapálni, azaz az vétkekről megfeddnek és tövistet irtogatnak ki belőlünk, avagy az hogy megharagszunk s azt mondjuk, ám kiprédikálta, ám reám szólla, csúfolkodunk velle, bezzeg jól vagyon, úgymond, az prédikátoroknak dolgok, az kire megharagosznak, csak hamar kiprédikálják, megállják bosszújokat. Így fog műrajtunk az kapálás.

Hogy peng az ő tisztu szerént az tanító jó erkölcsre, jámbor életre tanít, azt szoktuk mondani, de ugyan arra való ő, hogy mindenkor csak effélet beszéljen. Bizony, hogy arra tartják egy részint, de tégedet is arra tart az te Istened, kinek áldásából élsz, hogy az olyan jó intést megfogadjad és kövessed, nemhogy csak tréfának tartsad, avagy olyan leszen nállad, mint az hegedűszó, mert ha ezt cselekeded és ha még az vincellérnek munkálkodása után is ugyanolylan jó sült [a. m. bolond] léssz, az mint azelőtt valál, bizony kivagdaltat az Isten, helyedben jobbat ültet, plántál, az kiben ő is gyönyörködhesék és öneki kedves gyümölcsöt teremtsen. Ámen.

84. (18.) beszéd (K2)

[85r (165):] *Concio. Joan. XII. v. <5.> |:12:| [Jn 12,12]: In die Dominico Palmarum.*

Másodnapon az sok nép, mely az innepnapra jött vala etc.

Krisztus Urunknak nemcsak prédikálásából, hanem magaviseléséből is hasznos és üdvesség tanóságokat, példákat vehetnek az keresztyének. Ez az oka, hogy az szent evangélisták nemcsak beszédét, hanem életének folyását is megírták szorgalmatosan, és nekünk mint egy tükörül írásokban hagyták. Kiváltképpen pedig kell azokat értenünk, az mellyek löttek az ő hálának előtte és tisztinek végében, mert akkor válik <el> |:meg:| főképpen valakinek állhatatossága, és minden mivolta, mikor előtte látja az veszedelmet, ha dolgában híven járt. Innét vagyon, hogy az tudós embereknek ítéletek szerint noha Krisztus Urunk 3 esztendeig taníta, de az három első evangélisták, szent Máté, szent Márk, szent Lukács [85v (166):] csak az harmadik esztendőben lött tanítását és dolgait írták meg, minthogy akkor tanított szorgalmatosan, és az örök emlékezetre méltó dolgokat jelentett az embereknek. Legutolsó bemenését pedig Jeruzsálemben mind az 4 evangélisták megírták. Szent Máté cap. 21. [Mt 21,1–11], Márk 11. [Mk 11,1–11], Lukács 19. [Lk 19,28–40], azért János is pedig ez meghallott igékben [Jn 12,12–19].

Honnat megítélhetjük, hogy ez igen emlékezetre méltó história. Lássuk meg azért innét, micsoda hasznos tanóságokat vehetünk magunknak. De minekelötte az igéknek magyarázatjára szállanánk, egy dolgot vegyünk eszünkben. Ez utolsó felmenésekor Jeruzsálemben Urunk bizonyly tudja vala, hogy mészárszékre megyen, és hogy ott neki meg kell halni, az mint megmondá az apostoloknak Luc. 18. v. 31. [Lk 18,31]: Íme, felmegyünk etc. Sőt, az tanítványok is jól tudják vala, az mint Joan. 11. [Jn 11,7–8] vagyon: *Jertek esmét Júdeában! Mondának neki: Mester, most akarnak vala megkövezni, esmét oda mégy-e?* Ómaga pedig, Urunk Matt. 10. [Mt 10,23] azt mondá az apostoloknak, hogy mikor egyik városból kergetik őket, fussanak az másokban. De ómaga ezt az tanácsot nem követé. Tudja vala, hogy megölik, mégis odamegyen. Szent Pétert ugyan keményen megfedd Matt. 16. [Mt 16,23], Mar. 8. [Mk 8,33], hogy arra inti vala, hogy magát őrizné az zsidóktól, mely cselekedeti úgy tetszik, <hogy tött> |:mintha:| az ómaga tanácsa ellen |:volna:|, és ugyan hanyatt-homlok ment volna az veszedelemre, mely semmi nem egyéb, hanem istenkésértés, kit igen tilt az darék [a. m. derék] Szentírás.

De vedd eszedben, hogy Krisztus Urunk mindeneket igen bölcsen cselekedett, és münénk dicsíretes példát hagyott, melyet ha követünk, jól leszen dolgunk. Igen hasznos azért az Krisztus tanácsa, hogy mikor együtt [a. m. egy helyütt] üldöznek, másuvá fussunk, és magunkat vakmerőképpen veszedelemben ne ejtsük, se az Urat ne keserítsük, de ezt akkor kell cselekednünk, mikor az Úrnak parancsolatja ellen és tisztünk, azaz hivatalunk ellen futásunkban [86r (167):] nem vétkezünk. Mert ha egyfelől veszedelem <rajtunk> előttünk, másfelől az Istennek parancsolatja és hivatalunk vagyon előttünk, jobb száz veszedelemben esnünk, hogynem hátramásznunk, mert itt teljeseedik be amaz Krisztus mondása [Lk 17,33]: *Az ki elveszti életét, megtartja az örök életre; az, ki megtartja életét, elveszti azt.*

Luc. 17. 33.

Látja és tudja vala azért Krisztus Urunk az veszedelmet, de másfelől az ő Atyjának parancsolatja és az ő tisztí forog vala (előtte) szeme előtt.

Megparancsolta vala az Isten Deut. 16. v. 17.[!] [5Móz 16,16], hogy *minden férfiú háromszor esztendőben az fő innepeken*. Az phase, kit mű pápásul húsvétnak hívunk, az új gabona, kit mű pünkösdeknek hívunk, az sátoros innepen felmenne az Úr eleiben, mely oszton Jeruzsálemben, az templomban <vala> vagyon helyeztetve. Tudja vala ezt is Krisztus Urunk, miért bocsáttatott ő, hogy tudniillik, híja penitenciára ő és tanítsa az népet. Tudja vala penig, hogy az innepre sok nép gyűlne fel, és akkor leszen legnagyobb és jobb alkalmatossága az tanításra. Azért nem gondolhata az veszedelemmel, nem tekéntheté azt, hogy halálra keresik az papok, hanem az Atyja parancsolatját be akará tölteni.

Cur Christus venit in
Jerusalem.

Ilyen indulattal és lélekkel voltak minden szentek. Act 21. [ApCsel 21,10–13], mikor Pál Jeruzsálemben akara menni, Agabus próféta az Pál övével megkötözé kezét és lábát s mondá: *Ezt mondja az Szentlélek: Azt az embert, az kié ez az ő [a. m. öv], ügyekezik menni Jeruzsálemben, és az pogánoknak kezekben adatik*. Mellyet mikor az atyafiak hallottak volna, kéri vala szent Pált, hogy Jeruzsálemben ne menne. De ő mondá: *Mit míveljek siránkozván és keseregvén az én szívemet?*

No, azért tanoljuk meg mi is, hogy mikor tisztünk mutatja, az Isten parancsolatja és tisztünk kívánja, semmi veszedelemmel, sőt halállal se gondoljunk, tudván azt, hogy az örök életnek boldogsága adatik érette az igazságnak feltámodásában.

Értjük azért, mi kényszerítette Jézus Urunkat, hogy látván az nyilvánvaló veszedelmet, mégis felment Jeruzsálemben.

- [86v (168):] Immár halljuk meg, mint írja meg az bemenetelt Jeruzsálemben az evangélista [Jn 12,12]: *Másodnapon az sok nép* etc. Ez ígéknek két része vagyon: Az elsőben Urunk [:bemenetelinek:] idejét és módját írja meg
1. az evangélista. Az másodikban egy prófécianak beteljesedését.

Az üdőről így szól: *Másodnapon* etc. Micsoda másodnap volt ez? Könnyű megérteni az előtte való ígékéből [Jn 12,1–2], ahol azt írja Szent János, hogy

[:az:] phase innepe előtt¹ 6 nappal ment volt Krisztus Urunk Betániában, holott neki lakadalmat [a. m. lakomát] szerettek vala. És oszton másodnapon, [:azaz ötöd:]<hatod>napon húsvét előtt, az mint szoktak szólni, indult be Jeruzsálemben.

Illyen módon lött pedig bemenetele. Elsőben, hogy sok nép jött ki eleiben. Másodsor, kiknek kezekben pálmaágak voltak. 3. Nagyon[!] ének-szóval késérték be az kapun az templomban. 4. Őmaga pedig ült egy szá máron.

Szóljunk ezekről rend szerént. Micsoda sok nép ez, megjelenti az evangélista, az kik az innepnapra gyűltek vala fel. Ennek pedig az oka az Isten parancsolatja vala, Deut. 16. v. 17. [5Móz 16,17]. Az phase innepét, kit más névvel pogácsás innepnek neveznek, minden zsidóknak, és valakik az zsidóknak törvényét tartják vala, meg kell vala illeniek, de megparancsolta vala az Isten, hogy sohult egyebütt az Báránt, kit akkor meg kell vala áldozniok, meg ne ölnék, se ne áldoznák, hanem ott, az mely várost ő választaná az ő tiszteletinek helyének. Ez pedig Jeruzsálemben lón. Azért mindenütt az zsidók az 3 fő innepéken Jeruzsálemben szoktanak vala felgyűlni.

Ez vala azért az szokás, az ki hallá, hogy jőne, utában volna, az Krisztus [:eleibe mene:]. De kitől hallották vala ezt? Azoktól, az kik Jeruzsálemből Betániában mentenek vala Lázár és Urunk látni, mert csak az napokban támosztotta vala Urunk fel [87r (169):] Lázárt halottaiból, kinek nagy híre vala. És mivelhogy Betánia igen közel vala Jeruzsálemhez, nagy sokan, azt írja az evangélista, kimennek vala az városból oda, hogy mind Urunkat s mind Lázárt látnák, ezek hirdették vala el az városban, hogy bejőne és imár utában volna az Jézus.

Innét mü mit tanoljunk? Ím, halljuk, hogy az zsidóság az Istennek tiszteletire messzül felgyűlt Jeruzsálemben szorgalmatosan. De Krisztus Urunk megmondá az samaritanának ezen evangélista írásának 4. részében [Jn 4,21–23], hogy eljő az üdő, hogy sem itt az Garizim hegyén, sem Jeruzsálemben nem imádtatik kiváltképpen az Atya, hanem lélekben és igazságban mindenütt.

Honnét imez két dolgot tanold meg: Elsőben, hogy az pápások búcsújárások az evangéliumbeli szabadság ellen vagyon, és az régi, ótestamentumbeli ceremóniáknak megújítása. Azt mondja Krisztus Urunk, hogy az Újtestamentumnak népe mindenütt igazan tisztelheti az Atyát. Az pápa azt mondja, hogy Rómában menj, ha azt akarod, hogy meghallgasson az Isten, és igen sok bűneid megbocsáttassanak. Ez bálványimádás az Krisztus tanítása és az Szentírás ellen van.

Másodsor, tanold meg, hogy noha nincs az evangéliumban valamely bizonyos hely, az kihez volna kötelezve az Istennek szolgálatja, de azért mindenütt vadnak közönséges gyülekezetnek helyei és házai, ahova minden fáradság és költség nélkül elmehetsz és az Istennek esméretiről tanolhatsz,

1.

2.

Quae multitudo fuit et quare venerunt in Jerusalem.

1.

2.

¹ előtt innepe (szócsere)

ahova ugyan tartozol, hogy elmenj. Mert azt mondja szent Pál [Zsid 11,6]: *Mert lehetetlen dolog, hogy Istennek kedves lehessen valaki hűt nélkül.* Ugyanott [Róm 10,17] azt mondja, hogy *az hűt hallásból vagyon*, nem hallhadd pedig egyebütt, hanem ahol hirdettetik, az templomban.

Tehát az ki az templomban nem jár, nem hallja az Istennek igéjét. Az ki nem hallja, nem lehet hűti. Az kinek hűti nincs, azt mondja az apostol, hogy lehetetlen, hogy kedves [87v (170):] lehessen Istennek. Az ki Istennél nem kedves, bizony, pokol annak helye. Meglássák azért, az kik megutálják az Isten igéjének hallgatását, vagy azt mondják, hogy más dolgok vagyon nekik, mikor az prédikációra kellene menniek, mit cselekednek. Sőt, vadnak oly istentelenek, hogy imígy csúfokodnak, hogy nám, elegen mennek oda, könyörögjenek érterem is etc. Megérik még üdövel, mely édes volt efféle terefájuk, bizony, szájokban marad az ízi.

Mű azért azoknak példájokból tanoljuk meg, az kik az innepre felgyűltenek volt, hogy mi is gyűljünk öszve, és az mely helyt engedett az Isten az ő igéj[ne]k hallgatására, meg ne utáljuk, nám, nem kényszerít, hogy messze útra, Jeruzsálemben menjünk. Itt vagyon közöttünk, házunk előtt az Isten háza, ahol zeng az ő igazsága, ne restelljük hallgatni. Nám, az zsidók sem költségeket nem szánták, sem fáradságokat, mikor az Istentől parancsoltatott innepek eléjöttek.

- II. A másik circumstantia ez, hogy az sokaság pálmaágakat vett kezében, és úgy ment Urunk eleiben. Itt elsőben azt lássuk meg, honnat indultak erre és mi dolog volt ez, megmondók, hogy esztendőben 3 fő innepek voltak az zsidóknak, kinek egyikét sátoros innepnek hitták. Az Isten pedig megparancsolta vala Levit. 23. [:40. 41.:] [3Móz 23,40–41], hogy mikor ezt megillik, az többi közt ilyen módjok is legyen az innepekben, hogy igen szép fáknak ágait gyümölcsöstől, pálmaágakat, sűrű, bujtos levelű fáknak és füveknek [ágait] együtt vegyék kezekben, és úgy vigadjak<to>nak az Úr előtt.

Ez az innep pedig esik vala szüret tájban. Az húsvét innepe pedig tavasszal. Tehát ez az szokás nem illett akkorbéli üdökhöz, az mikor Urunk bement Jeruzsálemben utolszor. De vedd eszedben, hogy noha ez az rendtartás és vigasságnak módja [88r (171):] az Isten könyvében csak az utolsó innep felől vagyon megírva, de hihető, hogy avagy az papok és az bölcs doktorok rendeléséből, vagy szokásból ez minden innepeken megtartott, sőt, ugyan közönséges szokás, hogy vigasságnak idején efféle zöld ágakkal házakat és utcákat megújítsanak és ékesítsenek. Azért ez nem újság, sem szokatlan dolog vala az zsidók között, az mit miélnek ezek, az kik Urunk eleiben mennek, mert ugyan törvények vala, hogy afféle zöld ágakat viseljenek kezekben az innepnapokon, mely örömmek és vigasságnak jele vala.

2. Másodsor, ugyanitt vegyük eszünkben azt is, hogy mikor azt mondja az evangélista, hogy pálmafa-ágak voltak kezekben, ne úgy érts, hogy mindennek az lött volna kezében, mert szabad vala akármi zöld ágat viselni, az mint az Mózes beszédéből megtetszik Lev. 23. [:40.41.42.43.:]. [3Móz 23,40–43]. Ez az oka, hogy szent Máté, szent Márk ingyen meg sem mondják, mi-

csoda ágak voltak, hanem <némellyek> azt mondják, hogy némellyek ágakat vagdálnak vala le az fáról. De mivelhogy az pálmafa igen bő és köz dolog vala Júdeában, és hogy ékes ágai és levelei vadnak, több volt afféle, hogynem mint <több> |:másféle:| fáknak ágai. Honnat az pápások nevezték ezt Dominica Palmarumnak. Jóllehet, hogy Istennek elvégezett akarattjából lött, hihető dolog, hogy ezek pálmafa-ágat szegdeltek volt. Mert az régiek-nél az pálma győzedelemnek jele volt, mert azt írják ez fa felől, hogy mentől több terhet raknak reája, hogy lenyomattassák, annál feljebb huzalkodik, és az tereh [a. m. teher] ellen tusakodik.

NB: de Palma

Illyen természeti vagyon az győzedelemnek is, hogy ő akar máson uralkodni, és az munkának, nyavalyának nem enged. Krisztus Urunk pedig itt győzedelmes lón minden ellenségen, hogy mikor azt tudták, hogy teljességgel elnyomták, megölik, szintén akkor huzalkodik feljebb, és az keresztfának haláláért dücsőséggel megkoronáztatik, az mint az apostol szól [Zsid 2,9], mennyen-földön hatalom adaték neki, az mint ő maga is mondja az feltámadás után.

Heb. 2. v. 9.

[88v (172):] Azért az ki az Krisztus eleiben akar menni és ő tanítványa akar lenni, pálmaág legyen kezében, azaz győzedelemre serénkedjék, ne győzettesék meg az nyavalyától, hanem az veszedelmes dolgok ellen tusakodjék, és az mennél inkább lenyomatik, annál inkább felhuzalkodjék és felemelje fejét, elméjét, és mikor az emberek azt tudnák, hogy teljességgel eltapodtatik, akkor legyen legboldogb állapotja. Ezért mondja Dávid Psal. 92. v. 13. [Zsolt 92,13–14]: *Az igaz mint az pálmafa, virágzik, és mint az Lybanus cédrusi, megsokasodik az Úrnak házában plántáltatván, és az mű Istenünknek tanácsában virágozónék.*

Így kell pálmát viselnünk kezünkben, és így kell megilleni az Dominica Palmarumat, nem mint az pápások, kiknek cselekedetek csak játékok. Tudod, ők mint illik ezt az napot: az mezőre kimennek, ők is fűzfa kirügyszett ágakat hordoznak kezekben, és ezt tartják inneplésnek. Efféle ceremóniáknak régen vége vagyon, és ha ezt az szokást megtartják, tartsák meg az többin az zsidók innepét és minden áldozatjokat, vagy ha azt is nem akarják tartani, nem tudón játszanak az metszéssel is,² mert ők az egész keresztyénségnek religióját csak játéokra és csúfságra fordították, mintha egy komédiát játszódnának, azért nekik hagyjuk minden farsangos ruhájokat és játékokat, tudjuk mű, hogy az mű Istenünk lélekben és igazságban való tiszteletet kíván, nem hamisságot.

Harmadik circumstantia: azt mondja az evangélista, hogy nagy felszóval éneklettek, és azt mondták [Jn 12,13]: *Hozsanna. Áldott etc.*

III.

Itt elsőben azt vedd eszedben, hogy miképpen az zöld ágaknak kezekben való viselése, azonképpen az éneklés is nem újság, hanem szokott dolog vala az zsidók közt az fő innepnapokon. Ezt pedig az éneket, az kiről emlékezik szent János, először akkor szerzették vala, mikor Dávid király választaték,

² *metszenek az játékkal is (tollhiba)*

NB az mint [89r (173):] megolvashadd ez éneklő könyvnek 117. [:v. 23. 24. 25. etc.:] részében [Zsolt 118,23–29], azután pedig minden fő innepen szokták vala énekelni. Ez ének így vagyon megírva ez zsolotárkönyvben: *Ez az nap lött az Jehova [által] szerzett. Jer, örüljünk és vigadjunk azon. Áldott az, ki jő az Úrnak nevében. Áldunk tüktöket az Jehova házából. És ő az Jehova és megvilágosodott nekünk, kössétek kötéllel az báránt az oltárnak szarvához. Te vagy az én Istenem, téged áldlak és magasztallak. Áldjátok az Jehovát, mert jó, és az ő irgalmassága mindörökké megmarad.* Ehhez hasonló énekeket többet is szoktak vala, kiket akkor szoktak vala énekelni. Az igéknek elei ilyen vala: *Teéretted, Istenünknek Istene, hozsanna, teéretted, Urunknak Ura, hozsanna.*

NB: *De sancto
Judaeorum.*

Érted azért, micsoda ének volt ez, és honnét vötték volt, az kik Urunk előtt énekeltek és bekísérték az városban. De mi is szólunk többet ez éneknek igéjéről [Jn 12,13]: *Hozsanna, úgymond.*

NB: *De vocabulo
Hosanna, quid scilicet.*

Elsőben vedd eszedben, hogy ha megmagyarázod ez zsidó vagy káldiai igét, annyit teszen, mint *tarts meg* vagy *üdvözíts, oltalmazd meg, szerencsésítsed*, mellyel az ő királyoknak minden jót kívánnak vala Istentől.

Másodszor, azért vedd eszedben itt, hogy afféle énekekben gyakran mondják vala ezt inkább minden versben, az mint hallád, mint régen az mű énekekben: *Alleluja Kirelejszon.* Most is némellyik énekeknek versei<ben> után szoktuk mondani: *Irgalmaz nekünk.* Ilyen vala ez az hozsanna, és ugyan ez az oka, hogy az evangélista noha görögül írt, de az görög ige közt is megtartotta azt.

3. Harmadszor, vedd eszedben azt is ez ige felől és tanold meg, mivelhogy ilyen gyakran szokták vala mondani ez igét az innepnap énekekben, az község ugyan az innepnapot is hozsannának híja vala, azért szólnak vala így. Első hozsanna, utolsó hozsanna, azaz innepnapnak első vagy utolsó napja. Mintha az húsvét napját Krisztus feltámadásának nevezné, hogy akkor azokat az énekeket (énekeltek,) gyakran mondják vala, kikben azok az igék vadnak, sőt, még az zöld ágakat is, kiket [89v (174):] kezekben hordoznak vala, hozsannának híják vala. Imennek nincs hozsannája, azaz zöld ága. És innét kell megmagyarázni szent Máté írásában, mikor ezen énekről és históriáról szól [Mt 21,9]: *Hozsanna az Dávid fiának.* Azaz adjunk vagy vessünk zöld ágakat Dávid fiának, mert ha az igék értelmére magyarázod, nem leszen illendő, mert annyit teszen, mint *tarts meg az Dávid fiának*, azont pedig nem úgy kellene mondani, hanem így: *tarts meg az Dávid fiát.*

Illendő azért, hogy az zöld ágért vegyük az hozsannát. De elég leszen immár ez igéről. Lássuk az többet.

IV. Negyedik circumstantia [Zsolt 118,26]: *Áldott az, ki jő az Úrnak nevében, az Izrael királya* etc. Áldott, azaz dicsérendő, felmagasztalásra méltó, mert gyakran ez az ige ebben az értelemben vétetik [Zsolt 103,20]: *Áldjátok az Urat, azaz dicsérjétek. Az ki jő az Úrnak nevében, azaz az kit az Isten adott műnekünk.* Minthogy pedig egész életében alázatosan viselte magát, evvel is megmutatta közrendbeli állapotját, hogy számaron üle, azon ment

be az városban [Mt 21,7]: *Talála, úgymond egy számárt, és reá üle.* Mint találta legyen, bővebben megmagyarázzák az több evangélisták, hogy két tanítványival hozatá el egy közel való falucskából. Hihető dolog pedig, hogy minthogy az jeruzsálembeli (papok) papi fejedelmek és fő népek kevélyek valának, mikor látták, hogy az Krisztus számárháton ült és az nép királya vala, hogy ez az zsidók királya, megnevették és csúfolták magokban, ítélvén, hogy nem ilyen készüllettel, sem ilyen lovon jó el az ő Messiások.

De nem vevék ezekben az negédségben megvakult emberek, hogy szintén az bizonyítja meg, hogy igaz messiás volna, az miből ők megutálák és semminek tarták, miképpen ez az históriának második részében, kiről szükség, hogy immár szóljunk, világosan megtetszik.

[90r (178):] 2da pars.

Mond az evangélista [Jn 12,15]: *Az mint meg vagyon írva: Ne félj* etc. Itt elsőben azt vegyük eszünkben, hogy az Isten valamit megjövendöltetett volt az messiás felől, mindenek beteljesedének az Jézusban, az Mária születében, miképpen megprófétálta vala, hogy az számárháton megyen be, ám ugyanúgy mene utolszor be Jeruzsálemben. Noha azért az zsidók nem akarák királyoknak esmérni, azaz azt mondák [Jn 19,15], hogy nincs több királyok az császárnál, de ugyan zsidók királya az Jézus, azt mondák az mágusok [Mt 2,2], hogy *[:Hol:] vagyon az zsidóknak született királyok?*

Pilátus is Joan. 18. [Jn 18,37] mikor azt mondá Jézusnak: *Hát te király vagy?, azt felelé: Te mondád, mert király vagyok én, és azért születtem s azért jöttem ez világra, hogy tanúbizonságot tegyek az igazságról.*

Apoc. 17. |: v 14. :| [Jel 17,14] az Bárány királyoknak királyának mondatik. Azért az mű Jézusunk királyságra született király volt, király most is, és ezután is király leszen, és az ő országlásának soha vége nem leszen. Ez azért az, ki felől írta ezt az próféciát, melyet éléhoznak, Zachar. 9. [Zak 9,9]: *Vigadj és énekelj, Sionnak leánya* etc.

Másodszor azt vegyük eszünkben, hogy az evangélista nem azon igéssel hozza elé az próféciát, az mellyekkel megírta Zakariás, az mint eszedben vehedd, de ebben semmi akadály nincs, mert az értelme ugyan mind csak egy, mind az próféciának s mind az evangélistának, nem is mindenkor szokták az evangélisták az igéket megszámlálni, hanem minthogy tudták az értelmét, gyakorta az ő magok igéjével mondták ki. Honnan eszedben vehedd azoknak tudatlanságokat, az kik az evangélisták és apostolok írásából akarják megemendálni az Ótestamentumot és az próféták könyvét. Mikor valami mondást hoztak elé és ígéről igére írták volna, onnat ki nem írták ők [90v (179):] azután, hanem csak értelmét mondták meg gyakorta.

Harmadszor, ugyanitt azt is vegyük eszünkben, mely nehéz az próféciáknak igaz értelme; gyakron hallották vala az apostolok az Zakariás mon-

Vide in Dominica prima Adventus.¹

1.

Vide in aliquo volumine in Dominica prima Adventus.

Jo. 19. 15.

Matt. 2. v. 2.

2.

3.

¹ Talán hivatkozás a 42. beszédre.

dását, hogy az Jézus számárháton megyen be Jeruzsálemben, már be is teljesedett vala, szemekkel látták vala, de mégis késén [a. m. későn] vevék ezekben, még Krisztus Urunk feltámodása után, hogy örölla szól volt az prófécia.

Ugyanitt azt is tanoljuk meg, hogy az Isten titkainak tudása nem adatik egyszersmind egyaránt az embereknek. Ím, az apostolok az Krisztussal járanak eleitől fogva, tanítását hallgaták, sok titkos dolgokat megjelentett nekik, mégis késén értették meg az Krisztusról való próféciákat. Azért ne higgyük, hogy mindjárt az Isten mindeneknek mindent megjelent, és ne kárhoztassuk, az ki az igaz isteni esméretben nevededik. Ne utáljuk meg azokat is, az kik elsőben ostobáknak láttatnak, mert az Isten üdövel megvilágosítja őket, és az ő igazságának teljes értelmét hozza, az mint ezt az apostolok példája megmutatja világosan.

Végezetre, magyarázzuk meg imez mondást [Jn 12,16]: *Mikor az Jézus megdücsöíttetnék* etc. Micsoda üdőt jelent itt az evangélista? Ez nem egyéb, hanem az Jézusnak halottaiból való feltámodása és mennybemenése, mert innét bizonyítja meg, hogy az Jézus Istennek Fia, Messiása, hogy az Isten ötét³ nem hagyja az halálban, nem engedi, hogy az ő teste az korporsóban rothadást lásson, hanem felkölté, feltámasztá. Bizonyítsuk meg ezt itt ugyanezen caputban. Azt mondja Jézus Urunk [Jn 12,27(-29)]: *Most az én lelkem megháborodott*. Lege usque v. 29. Adde Joan 17. v. 2. [Jn 17,2]. Itt nyiván vagyom, hogy az halálból való <fel>:meg:|szabadulásá|:é:|rt könyörög az ő Atyjának. Cap 5. [ApCsel 5, 30-31]: *Az mi Atyánknak Istene felköltötte az Jézust, kit tü megöltetek, megfeszítvén az fára, ez [91r (180):] fejedelmet megtartotta Isten, és felmagasztalta az ő jobb karjával*. Cap 3. [ApCsel 3,13]: *Az Ábrahám Istene, az Jákob Istene*. Phil. 2. [Fil 2,8-9]: *Megalázván magát engedelmes lön mindhaláláig, mellyért az Isten is etc*. Heb. 2. [Zsid 2,9]: *Láttuk, hogy az Jézus az halálnak szenvedésiért dücsőséggel és tisztességgel megkoronáztatott*. Ez azért az ő dücsősége, az mellyet halál által nyere. Ezért mondja szent Pál Ro. 1. [Róm 1,4], *hogy az halálból való feltámodásából bizonyított meg, hogy Isten Fia volt*. Ómaga is azt mondja az <evangéliumban> Emmauszba menő tanítványoknak Luc. ult. [Lk 24,25]: *O stulti etc*.

Immár, kérlek, szállj magadban és gondolkodjál felölle, ha illik-e az örökkévaló Istenhez, az ki mennyet, földet teremtette, hogy az halál által, kénszenvedés által nyerjen magának tisztességet? Bizony az mennynek, földnek teremtője sem meg nem hal, sem mástól nem veszen dücsőséget, sem szenvedésével nem keres uraságot. De az Krisztus ilyen, mint az egész Szentírásnak tanóbizonságtételit meghallád. Tehát bizony amaz örökkévaló Fiú Isten, az ki, az mint ők mondják, teremtette az Atyával az mennyet és földet, nem ez az Krisztus, az kit az Írás műnekünk előnkben ad, hanem az emberek agyában találtatott bálványtudomány, kit soha

³ őket (tollhiba)

sem az evangélisták nem értettek, sem az apostolok nem prédikáltak, azért leszen azoké, az kik gondolták. Elégedjünk meg mü avval, az kit az Szentírás előnkben ad. Azt mondja azért szent Pál, hogy ő nem esmér más Krisztust, hanem csak azt, az ki megfeszítettett. Az örökkévaló Istent pedig soha senki meg nem feszítette. Tehát efféle Krisztust szent Pál nem esmért, én sem akarok ennél többet esmérni, és az ki az üdvességet szereti, és az Szentírást böcsüllí, bizony ennél nem illik, hogy soha egyebet valljon.

85. (19.) beszéd (K2)

[91r (180):] Concio. Marc. 16. v. 1. [Mk 16,1]: De resurrectione Christi.

És mikor elmúlt volna az szombat, Mária Magdaléna etc.

[91v (181):] Pál apostol így szól 1Tess 4. v. 13. [1Thessz 4,13]: *Nem akarom, atyámfiai, hogy tudatlanságban legyetek az elaludtak felől, hogy ne bánkódjatok, mint egyebek, az kiknek semmi reménségek nincsen.* Mely mondásban azt jelenti meg, hogy az keresztyének és az pogánok közt ilyen különbség vagy, hogy az pogánoknak semmi reménségek nincsen, de amazoknak teljes bizodalom vagy az halottaknak feltámodások felől, honnat megtetszik, hogy az keresztyéneknek az feltámodás felől való igaz hüt tulajdona és kiváltképpen való tudománya. Noha pedig az halottaknak feltámodása sok egyéb bizonságokból is megerősítenék, az mint másszor bővebben megmagyaráztuk, de főképpen az mű Urunk Jézus Krisztusunknak halottaiból való felköltéséből világosan megtetszik, úgyannyéra, hogy az apostolok semmivel inkább nem bizonyították az feltámodást, mint Krisztus Urunk példájával, mint megtetszik Act. 4. v. 2. [ApCsel 4,2], 26. v. 8. [ApCsel 26,8], Rom. 8. [Róm 8,11; Róm 8,34], 1Cor. 15. [1Kor 15].

Mert ha az mű fejünk és atyánkfia feltámodott, következik, hogy mi is, kik az főnek tagjai vagyunk, minden kétség nélkül feltámodunk, és az földnek porából fel(támodunk)vétetünk.

Illik annakokáért Krisztus Urunknak feltámodását nemcsak hinnünk, ha keresztyénekké akarunk lenni, hanem gyakran elménkben is forgatnunk, és minden nyomorúságinkban vigasztalásunk lehessen, az mint szent Pál mondja 1 Cor. 15. [1Kor 15,19]: *Ha csak az élet felől vagyunk reménségünk, minden embereknél nyomorultabbak vagyunk.*

Nem kárhoztatandó azért ez az szokás, hogy esztendőben bizonyos napokban Krisztus Urunknak feltámodásának históriáját szokták az keresztyéneknek számlálni eleiben, és megmagyarázni, mert ez fő bizonsága az mű testünknek is feltámodásának.

Az közönséges szokás szerént pedig mi is vegyük elé az evangélistától elészámlált ígét, és lássuk meg, mint írja meg Urunk feltámodásának históriáját. Vedd eszedben azért, hogy szent Márk nem annyira azt írja meg itt, mint támodott fel az Krisztus, mint az miképpen támodott fel, és nyilatkozott ki feltámodása.

1. [92r (182):] Vagyunk pedig ez elészámlált ígéknek két része. Az elsőben szól az evangélista azokról az személyekről, az kik legelőször értették és hal-

lották Urunk feltámadását. Az másodikban az[t] jelenti meg, kitől és mi módon értették meg az örvendetes (izenetet) hírt. 2.

Az első része imez igékben vagyon befoglalva [Mk 16,1]: *És mikor elmúlt volna* etc. Mely igékben minden körülálló dolgokat szorgalmasan elészámlál az evangélista. Elsőben az üdőt. 2. Az személyeket. 3. Azoknak szándékokat. 4. Tanácskozásokat az úton. 1. 2. 3. 4.

Honnan megtanulhatjuk, hogy az evangélista nem valami fabulát beszél, hanem valóban meglőtt dolgot, mert az minnek minden cselekedetét ilyen világosan elészámlálják, bizonyos dolog az, nem valami gondolt tudomány.

De lássuk meg renddel azokat az cikkeleket. Az üdőt így írja meg [Mk 16,1]: *És mikor elmúlt volna az szombat, az hétnek első napján jó reggel* etc. Magyarazzuk meg ez igéket: *Mikor elmúlt volna az szombat*. Micsoda szombat ez? Vala ez az phase innepe, melyet az Isten megparancsolt vala Mózes által, hogy esztendőnként az zsidók illenek az egyiptombeli rabságból való megszabadulásnak emlékezetéért. Exod. 12. [2Móz 12,1–14], Levit. 23. [3Móz 23,4–8], Deut. 16. [5Móz 16,1–8]. De miért várták, hogy ez innepnap vagy szombat elmúljen, ennek két okát adhatjuk. Elsőben, ez így lött az Isten bölcs rendelkezéséből, mert Urunknak harmadnap kell vala feltámadni, az mint őmaga is megmondotta vala. Ha azért az innep meg nem tartóztatta volna az asszonyállatokat, sőt, ugyan vagy azon nap, kin eltemették, vagy másodnap elmentek volna az koporsóhoz, és ha lehetett volna, testét megkenték volna, és azután Galileában hazamenvén mindeneknek azt hirdették volna: Megölték és fel nem támadott az Krisztus. Más az, hogy az zsidók álnokságoknak is jobb palástjok lött volna, mert az mint azután hirdették, hogy az Krisztus tanítványi lopták el az testet, és ők költötték, hogy feltámadott, ezt inkább elhiheték volna az embereknek, ha valaki látta volna [92v (183):] az asszonyokat az koporsó körül, de hogy ez se essék, és hogy az asszonyok is haza nem menjenek, az míg bizonyosok nem lennének az Krisztus feltámadásban, addig, az míg eljőne az Krisztus feltámadásának ideje, az Isten nem akarta, hogy az koporsóhoz mehessenek.

Honnat tanold meg az Isten bölcs tanácsát és cselekedetét, hogy Őfelsége mindenkor úgy gubernál, hogy jó módjával lennének mindenek, mellyet az ember soha nem érthet azelőtt, sőt, az mikor lenne is, hanem mikor már meglőtt, ha gondolkodik felölle, eszében veheti és csudálkozhatik rajta. (Brentium vide.)*

Második oka az asszonynépek vesztegletének az szombat nap vala, az Istennek parancsolatja, mert erőssen megtiltotta vala, hogy azon az napon senki semmi külső munkát ne tegyen, azért az Úr parancsolatja szerint ők is veszteg lőnek, az mint világosan megírja szent Lukács cap. 23. [Lk 23,54–56]. Az asszonynépek kenetet készítenek, de szombat napon veszteg lőnek az parancsolat szerint. 2.

Vide hic explicationem [e]x praeceptorum[?] de sabbatho.

1.

Matt. 16.¹, Luc. 18.²

<Matt. 27. v. 63. 64. 65.>, Matt. 28. v. 13.

2.

Ex. 31. // 13. 14. 15. 16. 17. etc.

* A megjegyzés talán Brentius (Johannes Brenz), vagy Andreas Brentius (Andreas Althamer) valamelyik művére vonatkozik. Az utalás egyelőre nem azonosított.

1 Mt 16,21

2 Lk 18,33

Honnat mű ezeknek példájukból tanoljuk meg, mely nagy szorgalmatos megőrzéssel tartozik az ember az Isten parancsolatjának megőrzésére és cselekedetire. Ezek az asszonynepek ugyan tiszta szüzből szeretik vala Urunkot, melyet ezzel is megmutatának, hogy holta után is nem szánák sem költségeket, sem munkájokat, csak hogy utolsó szolgálatjukkal megbizonyíthatnák hozzája való jóakaratait, és azon valának, hogy mentől hamarabb azt véghez vihessék. Mert az mint írja szent Lukács [Lk 23,56], ugyanazon nap vőnek drága szereket, az mely nap eltemették Urunkat, de mégis, meggondolván az Úrnak parancsolatját, megtartóztaták kívánságokat, hanem elsőben megtökéllék az Isten parancsolatját, és azután úgy akarák véghezvinni az ő szándékokat.

Matt. 8. v. <12.> 21.

Luc. 14. v. 26.

Annakokáért ne legyen oly kedves dolgunk, kit el ne hagyjunk más üdőre az Úr szolgálatjáért és parancsolatjának beteljesítéséért. Ide való amaz Urunk mondása, mikor egy tanítványa kéredzenék haza, hogy eltemetné az atyját, mondá neki [Mt 8,22]: *Hadd [93r (184):] temessék el az halottak az ő halottjokat, te kövess engemet.* Másutt azt mondá [Lk 14,26]: *Valaki inkább szereti az atyját vagy feleségét énnálamnál, én tanítványom nem lehet az.* Azért az asszonyok is az Isten parancsolatja szerint veszteg lőnek, hanem mikor az szombat elmúlt [Mk 16,2], *volna az hétnek első napja.*

Ez az nap az, az kit mű most vasárnapnak hívunk, azaz úrnapijának, és az zsidók régi szombatjuk helyett megilljük, minthogy ez napon támadott fel Urunk halottaiból, az mint ezen históriából megtetszik. Innét pedig meglát-szik az <apostolok> |:asszonyok:| szorgalmatosságok és az Krisztushoz való szeretetek, hogy nem halasztották sokára, hanem alig várták, hogy az szombat elműljék. De itt egy küs akadály vagyon, mert mindjárt azt mondja az evangélista, hogy napkeletkor volt, igen reggel, sem sötét nem volt, ha akkor volt, pedig nem volt igen reggel, hát hogy állhat meg az evangélista beszéde?

Objectio.

I. De vedd eszedben, hogy az evangélista elsőben azt az üdőt írja meg, az mikor felköltek és indulni akartak, de az még készültek, az kenetet elékeresték, egymást várták, az úton tanácskoztak, mint emelhessék el az követ az koporsóról, abban ugyan jó üdő volt, mert az koporsó is kívül volt az városon, egy kertben, azért az míg oda elérkeztek, megvilágosodott, és az nap is fel kezdett volt támadni, mely innét is megtetszik, hogy nem voltak még az koporsónál, mikor meglátták, hogy az követ elfordították, tehát világos volt immár. Így írja meg az üdőt az evangélista.

II. Másodszor szól az személyekről [Mk 16,1]: *Mária Magdaléna.* Itt elsőben azt vegyük eszünkben, hogy ezek mind asszonynepek voltak, az mint némelyek erről bölcselkednek (mi volt annak az oka, hogy először is asszonyállatoknak jelentetett meg az Krisztus feltámadása, és azt mondják, hogy azért lőtt, hogy miképpen Paradicsomban az asszonyállat lőtt oka az veszedelemnek, azonképpen akarta az Isten, hogy az jeruzsálembeli kertben esmét az asszonyállatok lennének elsőek az örömondásban), mondom, az kik ezen bölcselkednek és [93v (185):] ilyenképpen okoskodnak, nem illik az Szentírásnak méltóságához, mert efféle fundamentumok nélkül

való magyarázatokból lött, hogy sokan az Szentírást meg(utálták)utálják, és még az pogán népek is csúfolják. Hihető dolog pedig, hogy ha valaki elébb ment volna oda az Krisztus tanítványi közzül az koporsóhoz, annak jelentette volna meg, akárki lött volna az, de minthogy az asszonynépek jó reggel menének oda, ezek értették meg elébb egyebeknél.

Jóllehet, innét azt tanolhatjuk meg, hogy az kik vigyázók és szorgalmatosok, azoknak szokta Isten megjelenteni az ő igazságát és titkos dolgait. Azért mondá az apostol [Ef 5,14]: *Kelj fel, az ki aluszol, és megvilágosít téged az Krisztus*. Azért ezek is megérdemlék, hogy elsőben értsék az Krisztus feltámadását, mert gyorsabbak voltak az többinél.

Másodszor, az asszonynépek felől ezt vedd eszedben, hogy mind Galileából valók valának, és Urunkkal együtt jöttek vala fel Jeruzsálemben az innepnapra, sőt, szolgálnak vala Urunknak úgy, mint kiket az gonosz lélektől gyógyított vala meg, az mint szent Lukács írja cap 8. [Lk 8,1-3].

Harmadszor, vedd eszedben, hogy noha itt szent Márk háromról emlékezik, de többen is voltak. Szent Lukács elsőben, mikor ezt az históriát megírja, egyet sem említ meg benne, hanem csak azt mondja [Lk 23,55], hogy valami galileabeli asszonynépek voltak. Szent János csak Mária Magdolnát említi, szent Márk csak két Máriáról emlékezik, szent Lukács pedig ez históriának megírása után hármat nevez, Mária Magdolnát, Johannát és az Jakab anyját, [Máriát:], és többeket is, kik véllek valának. Ezek felett itt említi szent Márk Salomé. Szent Lukács az szent asszonyok közé számlálja Zsuzsannát is. De valamennyin voltak és kik voltak, szóljunk mü itt csak azokról, az kikről itt ír szent Márk. Első az Mária Magdolna, erről mind az 4 evangélista emlékezik, de az mi nagyobb, mind ötöt írják elől, kiből megtetszik, hogy ő [94r (186):] nagyobb szeretettel volt az többinél, méltán is, az miért vigyáz, az mint itt írja az evangélista, Krisztus Urunk ebből 7 ördögöt űzött vala ki, mely jótéteményért ő is hálaadó volt.

Továbbá némelyek azt hitték, hogy ez Mária amaz kánaánbeli asszonynak leánya volt, az kiről szólt szent Máté cap. 15. [Mt 15,22], hogy könyörgött Urunknak: *Uram, Dávidnak fia, könyörülj rajtam*. De ez lenne vagy nem, bizonyost felőlle nem mondhatunk, mert az Szentírásban bizonságunk reá nincsen, és ebben semmi kárunk nincsen, akár ez leszen s akár más. Mondatik pedig Magdolnának megválasztásnak okáért, mert igen köz név vala, és ugyan ezek között is egynéhány vala ezen az neven. Krisztus Urunk anyja is Mária vala, az Jakab anyja is Mária vala, azért, hogy az többtől megválasztassék, Magdolnának mondatik. Így nevezetik vala pedig házjáról, ahonnét való vala, mert az Genezáret partján vala egy városocska Galileában, kinek neve Magidal<n>a vagy Magidalo<m>n vala, kiről emlékezik szent Máté cap. 15. [Mt 15,39]. Innét, ez városból való vala ez Mária, és azért mondattatik Magdolnának, azaz Magdalából való, vagy magdalonbeli. Illyenformán, mintha azt mondanád, Kolozsvarina, vagy Tordana, Mária Magdalina.

NB: De Maria.

NB: De Magdalene.

Ezt azért jó értened, hogy megtudjad az keresztyének között az Magdolna nevet, kit az Magdalából formáltanak csak tudatlanságból és babonáságból keresztnévvé (az mint szóllánk), mert ez csak hazájáról való, nem keresztnéve, mintha tégedet Kolozsvárinak vagy Tordainak nevezne valaki. De efféle tudatlanságok az pápások idejében sok helyen egyebütt is estenek az Szentírásban. Mint Joan. 19. amaz vitézt, az ki megöklelte volt Urunk oldalát az keresztfán, Longinusnak nevezék, mivelhogy ekképpen írja ott v. 34. szent János [Jn 19,34]: ἀλλ' εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ.¹

De elég leszen az Magdolnáról. Az másikat nevezi az evangélista Mária, Jakab anyjának. És ide feljebb cap. 15. v. 40. [Mk 15,40] világosban így szól, hogy ez az küssebbik Jakabnak és Józsefnek az anyja volt. Ekképpen írja meg szent Máté cap. 20. v. 16. [!] [Mt 27,56]. Mert hogy [94v (187):] ezt elsőben megérts, miért mondatik Jakab küssebbiknek, Krisztus Urunknak két Jakab nevű apostola volt, az egyik Zebedeusnak fia, ki Jánosnak atyjafia vala, az másik Józsefnek atyjafia vala, kit külömbségnek okáért nevez az Írás küssebbiknek. Ki volt pedig ez az Mária, megvizsgálhatjuk az evangélisták írásból, hogyha öszvevetjük és hordjuk. Szent Máté, cap. 13. v. 55. [Mt 13,55], Jakab, József, Simon, Júdás Krisztus Urunk atyjafiaiának mondatnak. Azonképpen Marc. 6. v. 3. [Mk 6,3]. Szent János pedig cap. 19. v. 25. [Jn 19,25] emlékezik Urunk anyjának atyjafiaiáról, Kleofás vagy Kleofa feleségéről.

Honnan megtetszik, hogy ez az Mária, az Jakab anyja volt az Kleofás felesége, és ugyaninnét megérthetjük, miért mondatik Jakab Urunk atyjafiának, miért Jakabnak az anyja s Urunknak az anyja atyjafiasok voltak, és az mint némellyek ítélik, egyek, és mind az kettő Éli leánya volt. Szent János nem mondja meg, ha egyek voltak-e vagy nem, hanem csak azt írja, hogy atyjafiasok <s> voltak, és ugyan hihetőbb, hogy nem voltak egyek, mert azon ember nem szokta gyermekit, az kik élnek, azon névvel <néz> nevezni. De ha amazoknak az ő ítéletek, az kikiről szólánk, igaz volna, tehát ennek két leányi löttek volna azon egy néven, mind az kettő Mária, mind az kettő is élne, ki nem képes, azért vagyon más ítélet, kiről írt Niceph. lib. 1. cap. 35,* hogy az Kleofás, Jakabnak atyja egy volt Józseffel, az Mária (mátkájával) urával, és mikor Kleofás megholt volna, özvegye marada, magtalanul az felesége, ezt az asszont vette vala elsőben József, hogy az Mózes törvénye szerént magzatot nemzene az ő atyjafiának, ettől lön egy leánya, kit nevezze Máriának, és az ő atyjáról nevezé Mária Kleofás leányának, és ez az, kiről ír szent János cap. 19. [Jn 19,25]. Ez oszton ment volt Alfeushoz, és ettől voltak osztán 4 fiai: József, Jakab, Simon és Júdás, kiket az Írás Urunk atyjafiaiának nevez, mert Józsefnek, az ő anyja urának onokái voltak, és minthogy őket József fiainak tartották, az József onokáit ő atyjokfiainak hitták, de ezekről nem szükség sokat disputálnunk, mert nem üdvességnek fundamentomi.

* NICEPH. CALLIST. *Hist. eccl.* 1. 33.

¹ A kéziratban szereplő alak: ἀλλ' εἷς τῆς στρατιωτι λονχη αὐτο. Az idézett rész [Jn 19,34]: *hanem az egyik katona lándzsával.*

[95r (188):] Az harmadik asszonynak neve Salomé. Gyanakodnak, hogy ez volt az Zebedeusnak felesége, az öregbik Jakabnak és Jánosnak anyja. Az oka ez, hogy szent Máté cap. 27. v. 16.[!] [Mt 27,56] mikor ez fellyül megnevezett asszonyról emlékezett volna, azt mondja, hogy ezekkel volt az Zebedeusoknak anyjok, azért hihető, hogy ez az Salomé, az ura penig ennek halász vala, mint megtetszik Matt. 4. [Mt 4,21], Marc. 1. [Mk 1,19–20]. No, immár értjük ezekből, micsoda asszonynépek voltak.

Harmadszor azt írja meg, micsoda szándékkal voltak [Mk 16,1]: *Vettek vala, úgymond, drága szereket, hogy az holt testet megkennék* etc. Mely közönséges szokás vala az zsidóknál, mint megmondja szent János cap. 19. [Jn 19,40]: *Vevék azért az Jézus testét és fejér gyolcsban takarák drága szerekekkel együtt, az mint szokás az zsidóknál temetkezni.* Sőt, még az Ótestamentumban is vagy onról példának Gen. ult. [1Móz 50,2–3; 1Móz 50,26]: Jákob pátriárkának és Józsefnek testét drága kenetekkel együtt temeték el. Ez penig főképpen asszonyállatok tisztja vala, mint megtetszik amaz asszonynek históriájából, ki csak halála előtt drága keneteket önte Krisztus Urunkra, és azt mondá Jézus, hogy az ő temetésére cselekedte azt. Ezt penig azért cselekedték az régiek, hogy avagy az test késebben rothadjon el, avagy ha megrothadt is, ne legyen gonosz szagú, hanem az jó illat fogja fel az gonosz bűzt.

Negyedszer azt mondja az evangélista az asszonyok felől, hogy tanácskoztanak az úton, mint fordítsák el az követ, az mint szent Máté és szent Márk megírják, hogy mikor az arimathiabeli József megkérte volna Urunknak testét, eltemeték egy kősziklából kivájt koporsóban, és egy nagy követ hempelygete reá. Ennek az <az> oka elég nyilván vagy on, mert nem takarta vala be földdel az testet, hanem csak egy kőből kimetszett koporsóban tötte vala. Illett azért befedni, hogy valami vad és egyéb állat el ne szaggassa testét, és hihető, hogy ez ugyan közönséges szokás volt, mert sem szent Lukács, sem szent János nem írja azt meg, hogy József valami követ tött volna az koporsóra fellyül, de azért [amikor] az feltámadásnak históriáját írja meg, mindenik megírja, hogy az követ elfordítva találták az asszonyok, nem akarták azért azt megírni, hogy kő volt az koporsó száján, úgymint köz [95v (189):] dolgot, és kit minden tudott, hogy úgy kellett lenni.

2da pars.

[Az olvassuk [Mt 28,4], hogy az angyal látásától az őrzők eljédtenek etc.:] Az <harmo>második részében így szól [Mk 16,5]: *És bemenvén az koporsóban* etc. Itt az evangélista két dolgot ír meg. Elsőben az angyalnak látását. Másodsor annak beszédét. Mond az elsőről [Mk 16,5]: *És bemenvén az koporsóban* etc. Innét megérthetjük, hogy ez az koporsó nem valami lapados [a. m. sík] helt volt, hanem valami hegynek oldalában, mert úgy mehettek bele. [Mk 16,5] *Látnak egy ifjat.* Az angyalok gyakrabban emberi ábrázatban szoktanak megjelenni, hogy bátorságosban beszélhessenek vellek ülven jobb felől, ez örvendetes hírnek jele volt, és jegyzette Urunknak az

III.

Mar. 14. v. 3., Jo. 12. v. 3.
Joannis 19. 39.

IV.

[Mellyet magának
vágatott volt ki.:]

Unus venditus aroma
aloes et nardus.[?]

2da.

Matt. 28. v. 4.

1.

2.

Confer hic Eustas.

Atya Istennek jobbjára való ülését. [Mk 16,5] *Öltözvén fejér ruhában*. Szent Lukács azt írja [Lk 24,4], hogy tündöklő ruhában, mint egy villámás. Szent Máté azt mondja [Mt 28,3], kinek ábrázatja olyan, mint az villám, ruhája mint az hó. Ez jelentette mint az angyaloknak s mind Krisztus Urunknak dücsőségét és méltóságát.

Mond tovább [Mk 16,5]: *És elámulának* etc. Az angyaloknak látások az embereket meg szokták rémíteni, mint ez megtetszik Gedeonnak, Zakariásnak, pásztoroknak példájokból.

Innét mü mit tanoljunk meg? Tanoljuk meg, az Istennek mely szerelmes és kedves fia volt az Jézus, hogy fogontatását is angyaltól izené meg, Józsefet is angyal által biztatá, most feltámodását angyallal prédikáltatá meg, mikor mennyben mene is, két angyalt bocsáta le, az kik oktatnák az tanítványokat az Krisztus felől. Honnat megtetszik, hogy az Jézus minden angyaloknál böcsültesb, úgymint kinek az angyalok szolgálnek, és az mint mondja az apostol, kit imádnak, tisztelnek vala az Istennek angyali.

Halljuk meg immár, mit mond az angyal az asszonynépeknek [Mk 16,6]:

1. *Ne féljetez, az názáretbeli Jézust keresitez* etc. Ez igéknek három cikkele van:
2. 1. Bátorítja. 2. Az Krisztus feltámodását nekik megjelenti. 3. Izen töllök.
3. Mond azért [Mk 16,6]: *Ne féljetez*. Minthogy látja vala, hogy elrémultenek, biztatja vala őket, mintha azt mondaná: Ne ijedjetez meg, mert én sem gonosz lélek vagyok, nem akarok [96r (190):] nektek ártani, de tudom, hogy tü sem gonosz járásban vattok, mert én jól értem, miért jöttetez, az Jézust keresitez, ki megfeszítetett volt.

Innét tanoljuk meg, hogy noha csak az Isten az szüveknek tudója, általlátója, de néha azok is tudják, az kiknek Szentlelke által megjelenti, mint olvassuk Elizeus próféta, szent Péter apostol és egyebek felől, itt is az angyaloktól. Ezt penig azért jó eszedben tartanod, mely erőtlen támasszal akarják az háromságosok az Krisztus örök istenségét megbizonítani, hogy szüvök gondolatjának tudója, azért örök Isten. Ím, hallod itt, hogy egyet sem szólnak az <angyalok> asszonynépek, de mégis jól tudja az angyal, mi volna szándékok s gondolatjok.

2. Mond második részében beszédének [Mk 16,6]: *Feltámadott, nincs itt* etc. *Ihol az hely, az hova tötték volt*. Itt jelenti meg az angyal az Krisztus feltámadását, és noha elég lött volna az angyalnak csak beszéde is ennek megbizonítására, de evvel nem elégszik meg, hanem hogy inkább ne kétkedjék benne, ugyaninnét erősíti, mondván: *Ihol az helye*. Mintha azt mondaná: Ha az én beszédimnek nem hisztek, higgyetez az tünön szemeteknek, mint látjátok, hogy az hova töttétek volt, üres az helye, honnan bizonyosok löttetez, hogy felkölt.
3. Harmadszor, követségen küldi el őket az apostolokhoz [Mk 16,7]: *Menjetez el*. Itt elsőben azt vegyüek eszünkben, hogy ez örömet és az Krisztus megdücsöítését kívánja vala az angyal, hogy hirdessék és kiterjedjen, ezt azért beszélleni és az Krisztus tanítványinak hirdetni nem kárhoztatandó dolog, hanem Istennél kedves. Másodsor, miért választja ki Pétert az több

apostolok közül [Mk 16,7]: *Mondjátok meg az ő tanítványinak és Péternek.* Hiszem [a. m. hiszen] Péter is tanítványa vala. Ítélem, hogy ennek oka ez, mert az mint megtetszik sok helyen, nagy buzgó szeretettel volt Urunkhoz, inkább az többinél, mint az többi között innét is megtetszik: az végvacsorán, mikor lábokat megmosogató Urunk, az többi semmit nem szólla, de mikor Péterre juta, mondá [Jn 13,6–8]: *Uram, te mosod-e meg az én lábomat, ne mosd meg az én lábaimat soha örökké többször.* Azt mondá, hogy kész meghalni mellette, ám alkalmatosan megmutatá, mert kardot ránta mellette, mikor fogva [96v (191):] elvívék is, az több apostolok mind elfutnak, de ő távul utánok ballaga, és végig megvárá, mint lenne dolga. Mikor hallották, hogy feltámadott az Krisztus, az több apostolok az asszonynépeknek szavát csak bolondságnak tarták, az mint írja szent Lukács [Lk 24,11–12], de Péter futvást mene az koporsóhoz. Jóllehet, azt írja szent János cap. 21. 2. [Jn 21,2–7], hogy végezetre ő is odafutott volt, mikor megjelenté magát az apostoloknak is az Tiberiás tengere mellett, szent Péter nem várá azt, mint az többi, hogy az hajóból jőnének ki az partra, hanem kiugrék az hajóból, hogy csak hamarébb érhetné az Krisztust.

Ezekből azért és hasonló dolgokból megtetszik, hogy az Krisztust igen szerette, azért hihető, hogy az többinél inkább is bánkódott Urunk halálán, ezt hagyá azért az angyal, hogy főképpen őneki jelentenék meg, ki inkább szükkölködik vigasztalás nélkül, és inkább örül vala az jóhírnék, ki inkább szereti vala az Jézust. Ubi c. 21. v. 15. Joan. [Jn 21,15]:|.

Utolszor, értsük meg, mi volt az oka, hogy az apostolok nem vigyáztak semmit az Krisztus feltámodására, noha megmondta vala nekik, hogy harmadnapra feltámad, és az mint itt eléhozza az angyal, az helyet is megmutatta vala nekik, hol látják meg először őket ötöt, mint írván vagyon Matt. 26. v. 32. [Mt 26,32], Marc. 14. v. 28. [Mk 14,28]. Ennek első okát mondhatjuk az apostaloknak akkorbeli gorombaságokat [a. m. butaságukat] és ostoba elméjeket, hogy ingyen sem vigyáztak mestereknek beszédére, kít egynéhányszor Urunk szemekre hány. [Mk 7,18] *Tü is, úgymond, olyan tudatlanok vagytok-e?* Mikor azt mondá nekik, hogy [Lk 12,1] *megójátok magatokat az hamis prófétáknak, farizeusoknak kovászatól, azon veszekednek vala, hogy nincsen kenyerek. Azért nem csuda, ha azt is elfelejtették volt, és nem vigyáztanak reá.*

Második okát mondhatjuk, mert az feltámadásnak igéje gyakorta az Írásban, még az Ótestamentumban is, vétetik az nyavalyából való (fel)megszabadulásért. Mint Oseae 6. [Hós 6,2]: *Megelevenít minket két nap múlva, és harmadnapon feltámaszt münket és élünk az ő szeme előtt.* Mely mondás vetetik az nyavalyából való megszabadulásért. Sokan így magyarázzák amaz Ézsaiás mondását is cap. 26. [Ézs 26,19]: *Élnek az te megholtaid, és az kik megölettenek, feltámadnak.*

[97r (192):] Ha azért jutott szintén eszekben is az apostoloknak az Úrnak mondása, hogy harmadnap feltámad, ezt ők nem az testnek feltámodásáról értették, és az harmadnapot valami bizontalan és rövid üdőért (vehették),

2.

Jo. 13.

Jo. 18.¹

|:és elvágá Malkusnak az egyik fülét, az mit az Úr Jézus meggyógyíta.:|
Ubi videre est: Luc. 22.
v. 51.

24. c. v. 11. et 12.

Ubi Luc. 22. v. 61. *Mivelhogy igen szerelmes szívű vala, hogy megemlékezni ezekről.*

1.

2.

1 Jn 10,18.

az mint vetetik Hóseásnál. Ez is lehet azért az oka, hogy ingyen sem gondolkoztak, sem vigyáztak az apostolok Urunk testének feltámodására. Sőt, mikor hallották is, bolondságnak tartották.

1. Meghallók Krisztus Urunk feltámadásának históriáját, honnat mü illyen tanóságokat vegyünk: Először, hogy az Jézus, az Mária szülötte az Istennek szerelmes Fia és Messiása volt, ki ebből bizonyított meg, hogy az Isten ötet az koporsóban nem hatta, hanem felköltötte és halottaiból feltámosztotta, az mint erről bővebben disputál szent Péter Act. 2. [ApCsel 2,24; ApCsel 2,31; ApCsel 3,11–26; ApCsel 4,8–12; ApCsel 5,30–32], szent Pál Rom. 1. [Róm 1,4]. Azért mondja, hogy innét bizonyított meg, hogy Isten Fia, mivelhogy feltámadott. (Vide.)

Act. 2. 3. 4. 5.

2. Másodszor, innét erős bizonságot vehetünk az következő feltámadásra és az mü testünket az porból való felköltésre, mert az Krisztus, ki mü atyánkfia és mü fejünk, feltámodott, mint erről igen sok helyen szépen disputál szent Pál. Az többi között azt mondja 1Cor 6. [1Kor 6,14]: *Az Isten pengig az Urat is feltámosztotta és münket is feltámaszt az ő hatalmasságából.*; 1Thess 4. [1Thessz 4,14]: *Ha hisszük, hogy az Jézus megholt és feltámodott, azonképpen az Isten az elaludtakat is éléhozza, az Krisztus övele.*

3. Harmadszor, innét megbizonyíthatjuk, hogy mostan, az Krisztus feltámadása után nemcsak az zsidók az Isten népei, hanem minden pogánok, mert ezt jelenti az Krisztus halála és feltámadása, az mint őmaga mondá Joan. 12. [Jn 12,24] et 14. [Jn 14,21–24] csak halála előtt, ha az búzamag az földben esvén meg nem hal, csak őmaga marad. Azért valaki most azt mondja, hogy csak az zsidók az Isten népei, és az Újtestamentum sohal nincs, <és> ez tagadja az Krisztus feltámodását.

Joannis 1.² Quotquot
reperunt eum,
potestatem dedit filios
Dei fieri.

4. Negyedszer, tanoljuk meg innét, az engedelmességnek és nyomorúságnak békességesen való elszenvedése mely hasznos leszen, mint Urunk az halálnak szenvedésiért dücsőséggel megkoronáztaték, mennyei úrrá tétetek. Phil. 2. [Fil 2,5–11] Heb. 2. [Zsid 2,5–18]. Mi is azért, ha az koronát el akarjuk venni, szenvedjünk, követvén az Krisztus példáját. Mert azt mondja szent Pál Rom. 8. [Róm 8,17], 2 Tim. 2. [2Tim 2,3], hogy ha az Krisztussal együtt szenvedünk, együtt övéle meg [97v (193):] is dücsóítottunk.

5. Ötödik tanóság innét ez, hogy az Krisztus feltámodása jegyzi az új életet, és miképpen Urunk halottaiból feltámodott, azonképpen az, ki az Krisztus tanítványa akar lenni, feltámadjon az bünből és új életet viseljen. Az bünben élő ember megholtnak mondatik és az bün halálnak az Írásban, az szent, jámbor élet pengig feltámadásnak. Azért mondja szent Pál Rom. 6. [Róm 6,3–4]: *Nem tudjátok-e, hogy valakik az Krisztusban megkeresztelkedtünk, az ő halálában keresztelkedtünk meg, és velle együtt eltemettettünk az keresztségben az halálra, hogy az mint az Krisztus feltámoda az Atyjának dücsősége által, azonképpen mi is az életnek újságában járjunk.* Coll. 2. [Kol 2,12]: *Az Krisztussal eltemettünk az keresztségben, és feltámadtunk az Istennek erejének hüti által, ki hatalmasul cselekedék és ki feltámasztotta ötet halottaiból.*

² Jn 1,12

Valaki azért feslett erkölcsű, nem Krisztus tanítványa, sem tagja az, mert az ő hívei övéle együtt feltámadtanak és új életet viselnek, az ő embert levették és az újat öltözték fel.

Meglássuk azért mi is, hogy ha az mű fejünknek tagjai akarunk lenni és az ő seregében számláltatni, kiséperjük belőlünk az ő kovászt, hogy lehessünk új tészták. Öljük meg az testnek cselekedetét, hogy élhessünk lélekben, így leszen, hogy az Krisztus halála és feltámodása használjon münénkünk. Ámen.

86. (20.) beszéd (K2, CV)

K2 || [97v (193):] Concio. Rom. 8. v. 11. [Róm 8,11]: De resurrectionis Christi causa.

Hogyha annak Lelke, az ki feltámasztotta halottaiból az Jézust, lakik tübennetek etc.

[13v (34):] Contio ad Romanos cap. VIII. [Róm 8,11]:

|| CV

Hogyha annak Lelke, az ki feltámasztotta halottaiból az Jézust, lakik tübennetek, az ki feltámasztotta az Jézus Krisztust halottaiból, megelevenítte az tü halandó testeteket az ő tübennetek lakozó Lelke által etc.

Nem ok nélkül mondta az apostol Col. 2 [Kol 2,3], hogy az Krisztusban minden bölcsességnek és tudománnak kincse[i] el vadnak rejtve, mert ha ki Urunk életének folyását, beszédit és cselekedetit minduntalan elméjében forgatja és állapotjáról szorgalmatosan gondolkodik, nemcsak az itt való tisztit és hivatalját mint egy tükörben megláthatja és tanolhatja, de az következő életben való állapotja felől is bizonyos lehet, úgymint kiben immár mindenek beteljesedtenek, és mint egy kimetszett ábrázatban kiformáltattanak. Illik azért műnekünk is Krisztus Urunkra mint egy minden fogyatkozás nélkül való példára nézni, és onnat [98r (194):] minden tanóságokat és vigasztalásokat venni.

Nem ok nélkül mondta volt az apostol Col. 2. [Kol 2,3], hogy az Krisztusban minden bölcsességnek és tudománnak kincsei el vadnak rejtve, [14r (35):] mert ha ki Krisztus Urunk életének folyását, beszédit és cselekedetit minduntalan elméjében forgatja és állapotjáról szorgalmatosan<t> gondolkodik, nemcsak az itt való tisztit és hivatalját mint egy tükörből megláthatja és tanolhatja, de az következő életben való állapotja felől is bizonyos lehet, úgymint kiben immár mindenek beteljesedtenek s tökélettettének, és mint egy kimetszett¹ ábrázatban formáltattak. Illik azért minden keresztyénnek

¹ kincset (tollhiba, a 2. Kolozsvári Kódex alapján jav.)

Krisztus Urunkra mint egy minden fogyatkozás nélkül való példára nézni, és onnat minden tanúságot és vigasztalást venni.

Ez az oka, hogy az apostolok igen gyakorta az ő írásokban emlegetik, például eléhozzák és vetik az keresztyéneknek Krisztus Urunkat. Miképpen itt is szent Pál az elészámlált igékben az híveknek dücsőséges feltámadását Urunknak példájával bizonyítja. De hogy az apostol mondását jobban megérthessük, imez két dologról szóljunk főképpen: Először, miről disputál és szól szent Pál ez igéknek előtte. Mert innét tudhatjuk meg, micsoda alkalmatosságból hozza elé az feltámadást, és innen világosb leszen az elészámlált igéknek is értelme.

1.

Ez az oka, hogy az apostolok igen gyakorta az ő írásokban emlegetik, el[ő]hozzá[k] és például vetik az keresztyének eleiben Krisztus Urunkot, miképpen itt is szent Pál az elészámlált igékben az híveknek dücsőséges feltámadását Krisztus Urunknak példájával erősíti és bizonyítja. De hogy az apostol mondását <Krisztusnak> jobban megérthessük, [nézzük] meg, micsoda alkalmatosságból hozza elében. Imez két dologról szóljunk főképpen: Elsőben, miről disputál és szól szent Pál<us> az igéknek előtte, mert innét tudhatjuk meg az feltámadást, és innen világosb leszen az elészámlált igéknek értelme.

1.

Másodsor, lássuk meg, micsoda hasznos tanúságok jöjjenek ki ez mondásból. Azt mondá azért ide fel, hogy az keresztyének megszabadultanak az kárhozattól és haláltól, mert az kik nem test szerint, hanem lélek szerint élnek, azok az halálból megmenekedtek, mert az léleknek gyümölcse és tulajdonsága az békesség és az élet.

Másodsor lássuk, meg, micsoda hasznos tanúságok jöjjenek ki ez mondásból. Azt mondja azért ide feljebb az apostol, hogy az keresztyének megszabadultak az kárhozattól és haláltól, mert az kik nem test szerint, hanem lélek szerint élnek, azok az haláltól megmenekedtek, mert az léleknek gyümölcse és tulajdonsága az békesség és az élet.

2.

De ez ellen valaki azt mondhatta volna, hogy ez illyen élet néz csak az embernek egyik részére, tudniillik az lelkére, honnan nem következik, hogy az keresztyén ember éppen megszabadult volna az halálból. Más az, hogy látják, hogy akármely hú keresztyén és szentes életű leszen is valaki, de ugyan meghal és teste porrá leszen. Hogy állhat

Objectio.

- meg az apostol beszéde, hogy az keresztyének az haláltól megmenekedtek? Erre az apostol megfelel és azt mondja, hogy nyilván vagyon, hogy az keresztyén embernek lelke él, hogy pedig az test meghal, az oka az, hogy még az bűnnek valami részecskéje él és maradt az testben, melyért meg kell halni, de azért ugyanazon test feltámad ismét, és így az igaz halhatatlannak és az halálból megszabadultnak mondathatik. Hogy pedig az test is ismét életre feltámad, megbizonyítja Urunk példájával [Róm 8,11]: *Ha, úgymond, annak Lelke, az ki etc.* Mely mondásban műnekünk egynéhány tanóságok adatnak előnkben. Elsőben, mely igen nagy egységek legyen az hű keresztyén embereknek az Krisztussal, úgyannyira, hogy valami ezen megteljesedhet, amazok is teljes bizodalommal várhatják.
- 1.

- De az ellen valaki azt mondhatta volna, hogy ez ilyen néz az embernek csak az egyik részire, tudniillik az lelkére, honnat nem következik, hogy az keresztyéni ember éppen megszabadult az halálból. Más az, hogy látjuk, akármely hű keresztyén és szentes életű legyen is valaki,² de ugyan meghal és az teste porrá lesz. Hogyhogy áll tehát meg az apostol beszéde, hogy az keresztyének az haláltól megmenekedtek? [14v (36):] Erre az apostol megfelel és azt mondja, hogy nyilván vagyon, hogy az keresztyén embernek lelke él, hogy pedig az teste meghal, az oka ez, hogy még az bűnnek valami részecskéje maradt az testben, melyért meg kell halni, de azért ugyanazon test feltámad, és így az igaz éppen halhatatlannak és az halálból megszabadultnak mondathatik. Hogy pedig az test is életre ismét feltámad, megbizonyítja Krisztus Urunk példájával [Róm 8,11]: *Ha, úgymond, annak Lelke, az ki feltámasztotta halottaiból etc.* Mely mondásból nekünk egynéhány szép tanúságok adattatnak előnkben. Elsőben, mely igen nagy egységek, öszvekapcsolások legyen az hű keresztyéni embereknek az Krisztussal, úgyannyira, hogy valami ezen megteljesedett, amazok is teljes bizodalommal várhatják, remélhetik.
- 1.

[98v (195):] Szóljunk azért erről az szövetségről bővebben. Először azért innét tetszik meg ez az szövetség, hogy az Írásban ember fiának mondatik, kire ugyan nem volna szükség bizonságot hoznunk, ha az emberek az nagy babonaságban be nem merültenek volna, az kik ugyan irtóznak, ha mikor hallják valakitől, hogy ember Jézus. Nem gondolják meg, hogy Urunk igen ritkán mondta magát egyébként, ez forgott mindenkor szájában, embernek fia.

² *valaki valaki* (szókettőzés)

Szóljunk azért erről az szövetségről és az Krisztussal való öszveszerkesztetésünkről bővebben. Először azért innét tetszik meg ez az szövetség, hogy az Írásban embernek és e[m]ber fiának mondatik, kire ugyan nem volna szükség bizonságot hoznunk, ha az emberek az babonaságban be nem merültenek volna, az kik ugyan irtóznak, mikor hallják, ha ki azt mondja, ember Jézus. Nem gondolják meg, hogy Krisztus Urunk ritkán mondta egyébnek magát, ez forgott mindenkor az szájában, embernek fia.

Az Ótestamentumban asszonyállatnak magvának, Ábrahám és Dávid fiának mondatik. Az Újtestamentumban első prófétája Krisztusnak Baptista János volt. De azt mondta felőlle Jo. 1. [Jn 1,30]: *Énutánnam jó az férfi, ki énnálamnál böcsülletesb.* Nem volt az apostolok közül senki, az ki többet munkálkodott volna és az Krisztus méltóságát inkább oltalmazta volna, mint szent Pál, de mindenütt az Krisztust embernek mondja. Így szól 1 Tim. 2. [1Tim 2,5]: *Egy az Isten, és az közbenjáró Isten és emberek között az ember Jézus Krisztus.* Sőt, az feltámadás után is, mikor immár mind mennyen, földön hatalom adatott volna neki, mégis férfiúnak, embernek mondja az Írás. Szent Péter Act. 2. [ApCsel 2,22]: *Az názáretbeli Jézus az Istentől közöttetek megpróbáltatott férfiat.* Act. 17. [ApCsel 17,31]: *Az Athénás városbelieknek. Mert végezett az Isten egy napot, mellyen megítéli ez világot az férfiú által, az kit arra rendelt.* Holott annakokáért mi is emberek vagyunk, és az Írás Krisztus Urunkat is embernek mondja. Innét megtetszik, az istenfélő embereknek minemű szövetségek legyen az Krisztussal.

Az Ótestamentumban asszonyállat magvának, Ábrahám és Dávid fiának mondatik. Az Újtestamentumban első prófét[á]ja Krisztus Urunknak János Baptista volt, de azt mondá felőlle Joa. 1. [Jn 1,30]: *Énutánnam jó az férfiú, ki énnálamnál böcsületesb.* Nem volt az apostolok közül senki, az ki többet munkálkodott volna és az Krisztus méltóságát inkább óalmazta volna, mint szent Pál. De ő mindenütt az Krisztust embernek mondja. Így szól Tim. 2. [1Tim 2,5]: *Egy az Isten, egy az közbenjáró Isten és emberek között, az ember Jézus Krisztus.* Sőt, az feltámadás után is, mikor immár mind mennyen, földön hatalom adatott vala neki, [15r (37):] mégis férfiúnak, embernek mondja az Írás. Szent Péter Actor. 2. [ApCsel 2,22]: *Az názáretbeli Jézus az Istentől közöttetek megpróbáltatott, bizonyítottatott férfiat.* Et Acto. 7.[!] [ApCsel 17,31] szent Pál. Holott annakokáért mű is emberek vagyunk, és az Írás Krisztus Urunkot is embernek mondja. Innét

megtetszik, az istenfélő embereknek minemű szövetségek legyen az Krisztussal.

2. Másodszor, az Írás azt mondja, hogy egy Atyánk és Istenünk vagy az Krisztussal. Joan. 20. [:v. 27.: [!] [Jn 20,17] azt mondá Máriának feltámodása után: *Menj el az én atyámfia<i>hoz, és mondd meg neki, hogy felmegyek az én Atyámhoz és az tü Atyátokhoz, az én Istenemhez és az tü Istenetekhez.* Egyebütt is sok helyen nevezi Krisztus Urunk az ő Mennyei Atyját, és ugyanazont mondja az apostolok Atyjának. Matt. 7. [Mt 7,11]: *Mennyivel inkább az tü Atyátok ad jókat azoknak, az kik kérnek.* Sőt, az mint csak az Istent esméré Atyjának az Krisztus, mikor azt felelé Máriának, [99r (196):] <mert> mikor azt mondá neki [Lk 2,48–49]: *Fiam, miért cselekedtél így velünk? Íme, én s az te Atyád szomorúan keresünk vala tégedet. Felelé: Miért kerestetek? Nem tudjátok vala-e, hogy énnekem abban kell eljárnom, az mi az én Atyámé?* Mondom, miképpen ő nem akara egyéb atyát esmérni és Istent az ő Mennyei Szent Atyjánál, azonképpen megparancsolá az apostoloknak is, hogy annál több atyát ők se ismerjenek. Matt. 23. [Mt 23,9]: *Ne híjátok, úgymond, földön atyát magatoknak, mert egy az tü Atyátok, az ki mennyekben vagyon.*

2. Másodszor, az Írás azt mondja, hogy egy Atyánk és egy Istenünk vagy az Krisztussal. Joanni. 20. [Jn 20,17] azt mondja Máriának feltámodása után: *Menj el az én atyámfiaihoz, és mondd meg nekik, felmegyek én az én Atyámhoz és az ti Atyátokhoz, az én etc.* Egyebütt is sok helyen nevezi Krisztus Urunk az ő Mennyei Atyját, és ugyanazt mondja az apostolok Atyjának. Matt. 7. [Mt 7,11]: *Mennyivel inkább az tü Mennyei Atyátok ad jót azoknak, az kik kérnek etc.*

Münemű szövetségek legyen pedig azoknak, az kiknek egy Atyjok vagyon, megjelenti Malach. 2. [Mal 2,10]: *Nemde nem egy Atyánk vagyon-e műnekünk, és nem egy Isten teremtett-e münket, hát miért, hogy ki-ki megutálja az ő atyjafiait, felfejtven az Atyának szövetségét?*

Münemű szövetségek legyen pedig azoknak, az kiknek egy Atyjok vagyon, megjelenti Ma[la]kiás Cap 2. [Mal 2,10]: *Nemde nem egy Atyánk vagyon-e mindnyájunknak, és nem egy Isten-e teremtett münköt?*

Harmadszor, az mű szövetségünk megtetszik abból az Krisztussal, hogy az hívek ő atyjafainak hívattatnak, mint őmaga Krisztus Urunk mondja Matt. 28. [Mt 28,10], Joan. 20. [Jn 20,17], hogy az ő tanítványi neki atyjafiai, és erről bővebben szól az apostol Heb. 2. [Zsid 2,11–12]: *Ennekokáért, úgymond, nem szégyenli az híveket ő atyjafainak (mondani,) híni: Mondom, hirdetem az Te nevedet az én atyámfiainak.* 3.

Harmadszor, az mű szövetségünk abból az Krisztussal megtetszik, hogy az hívek ő atyjafainak hívattatnak, mint őmaga Krisztus Urunk mondja Matt. 28. [Mt 28,10], Jo. 20. [Jn 20,17], hogy az ő tanítványi neki atyjafiai, és erről bővebben szól az apostol Heb. 2. [Zsid 2,11–12]: *Ennekokáért, úgymond, nem szégyelli (a híveket) ő atyjafainak híni, mondván: Hirdetem az Te nevedet az én atyámfiainak.* 3.

Negyedszer, az Krisztussal való szövetségünket mutatja meg az Írás evvel, hogy ővéle egy testek vagyunk, és noha ő az mű fejünk, de mi is ugyanazon testből valók vagyunk, mert ő tagjainak nevezetünk. Rom. 12. [Róm 12,5]: *Sokan egy testek vagyunk az Krisztusban.* 1 Cor. 6. [1Kor 6,15]: *Nem tudjátok-e, hogy az tü testetek tagjai az Krisztusnak?* Et cap. 12. [:27:] [1Kor 12,27]: *Tü pedig az Krisztus teste vadtok.* Eph. 5. [Ef 5,30]: *Az Krisztus testének tagjai vagyunk.* Azért miképpen hogy az tagoknak egymással nagy szövetségek, egyességek vagy, azonképpen műnekünk is az Krisztussal. 4.

Negyedszer, az Krisztussal való szövetségünköt mutatja meg ezzel az Írás, hogy ővele egy testek vagyunk, és noha ő az mű fejünk, de mű is ugyanazon testből valók vagyunk, mert ő tagainak nevezetünk. Rom. 12. [Róm 12,5]: *Sokan egy testek vagyunk az Krisztusban.* 1 Cor. 6. [1Kor 6,15]: *Nem tudjátok-e, hogy az tü testetek tagjai?* Et cap. 12. [1Kor 12,27]: *Tü pedig az Krisztus [teste] vagytok.* Eph. 5. [Ef 5,30]: *Az Krisztus testének tagjai vagyunk.* Azért mivelhogy az tagoknak egymással igen nagy egyességek vagy>[:o:]n<k>, azonképpen műnekünk az Krisztussal. 4.

Ötödször, az Írás azt az szövetséget magyarázza az házások közt való öszveszerkesztetéssel, mert azt mondja az apostol Eph. 5. [Ef 5,21–33], hogy az minemű szeretet és kötél vagy az házások közt. [99v (197):] Tudjuk pedig, hogy az házasságban élők <közt> felől meg vagy írva [Mt 19,5; Ef 5,31], hogy ketten egy testté lesznek. 5.

5. Ötödször, az Írás az szövetséget magyarázza meg az [15v (38):] házások között való öszveszerkesztéssel, mert azt mondja az apostol Eph. 5. [Ef 5,21–33], hogy az münemű szeretet és kötél van az házások között, azon vagyon az Krisztus és az szent gyülekezet között, tudjuk pedig, hogy az házasságban élők felől meg vagyon írva [Mt 19,5; Ef 5,31], hogy ketten egy testté leszen.
6. Utolszor, hogy megmutatná szent Pál, minemű nagy közösségünk legyen az Krisztussal, ugyanígy szól Eph. 5. [:30:] [Ef 5,30]: *Az ő testének tagjai vagyunk, az ő húsából és csontjából valók vagyunk.* Melynél nagyobb szövetség nem lehet, mint megtetszik az Ádám beszédéből, mikor Éva felől így szólla Gen. 2. [1Móz 2,23]: *Ez én csontomból való csont és én húsomból való hús.* Sőt, az apostol azt írja Heb. 2. et 4. [Zsid 2,14; Zsid 4,15], hogy ugyan szükség volt, hogy az Krisztus mindenben hozzánk hasonló lenne, és olyan is volt az büntől megválva.
- NB
6. Hatodszor, hogy megmutatná szent Pál, münemű nagy közösségünk legyen az Krisztussal, ugyanígy szól Eph. 5. [Ef 5,30]: *Az ő testének tagai vagyunk, az ő csontjából és húsából valók vagyunk.* Melynél nagyobb szövetség nem lehet, az mint megtetszik az Ádám beszédéből, mikor így szólla Éva felől Gen. 2. [1Móz 2,23]: *Az én csontomból való csont és húsomból való <csont> hús.* Sőt, az apostol ugyan azt írja Heb. 2. et 4. [Zsid 2,14; Zsid 4,15], hogy ugyan szükség volt, hogy az Krisztus mindenben hozzánk hasonló legy[en], és olyan is volt az büntől megválva.
1. Mellyekből mü két dolgot tanuljunk: Elsőben, hogy azon senki ne csudálkozzék, hogy az apostolok mününkünk például vetik előnkben Krisztus Urunkat, intnek, hogy ötet kövessük, és vigasztalnak, ígértet tesznek az ő személyekről. Mert az mint hallád, az Krisztus ember volt, az ki minden híveknek és azoknak atyjafianak <hívattatnak> mondatik, azokkal egy test, nemkülömben mint az házások, egy test és vér az hívekkel. Azért az mi őbenne megvolt, minden keresztyén remélheti és várhatja. Itt is azért az apostol innét bizonyítja az testnek feltámadását, hogy ha az Krisztus feltámadott, mi is feltámadunk, melynek semmi erőssége nincsen, ha nem hiszed és vallod, hogy az Krisztus hozzád hasonló volt, és az apostol beszédéből semmi vigasztalást nem vehetsz különben.

Melyből mü tanoljuk meg, hogy senki azon ne csudálkozzék, hogy az apostolok nekünk például vetik előnkben Krisztus Urunkot, intnek, hogy őtet kövessük, és vigasztalnak és ígíretet tesznek az ő személyiről. Mert az mint hallod, az Krisztus ember volt, azon Atyja volt, az ki minden híveknek, és azoknak atyjafainak mondatik, azokkal egy test, nemkülönben mint az házasok, egy test és vér az hívekkel, azért az mi őbenne volt, minden keresztyén várhatja és remélheti. Itt is azért az apostol innét bizonyítja az testnek feltámadását, hogy az Krisztus feltámadott, mi is feltámadunk, melynek semmi erőssége nincsen, ha nem hiszed és vallod, hogy az Krisztus hozzád hasonló volt, és az apostol beszédéből semmi vigasztalást nem vehet külömb<en>et.

Másodszor, innét megtanulhad, hogy csak az Szentírásnak és az apostolok írásának tanításának és az mi bizonyos reménységünknek ellenségi, az kik az Krisztusból mindenható Istent és nem tudom micsoda második személyt csinálnak az istenségben. Mert egy az, hogy soha az Szentírásból meg nem bizonyíthatják. Más az, hogy minden vigasztalásunkot s reménységünket teljességgel semmivé tesz s elrontják, mert ím, hallod és magad szemeddel megláthadd, ha [100r (198):] tudsz olvasni, hogy az apostolok az Krisztus példájával biztatnak münket. De ha ezeknek vallása igaz, szintén úgy beszélénének az apostolok, mintha valaki így szóllana: az kő eleven, az jég, mert az tűz, meleg. Ekképpen ha az Krisztus örök Isten, és az apostol azt mondja, az Krisztus feltámadott, azért te is feltámadsz. Azt mondhad: Nem következik, mert nincs annyi különbség az emberek és az kövek, az jég s az tűz között, az mennyi az örök Isten és az emberek között. Azért minthogy nem következik, hogy ha az Krisztus feltámadott, én is vagy te is feltámadjunk, mert igen nagy különbség vagyon köztünk. Itt pedig amaz ő réseken el nem szaladhatnak, mikor azt mondják, hogy noha az Krisztus örök Isten volt, de bizony ember is volt, azért az mennyiből ember volt, annyiból vigasztalást és példát vehetünk rólla.

Mert egy az, hogy az Írás efféle kettős Krisztust nem esmér és nem ad műelőnkben. Más az, hogy ha szintén igaz volna is az, ugyan mégis semmi vigasztalásunkra és példánkra nem lehetne az Krisztus. Mert mü nem vagyunk bizony örök istenek is, emberek is, hanem csak emberek. Azért ha mikor az Krisztus példáját hozná elé az apostol, azt mondhatná neki, könnyű volt az Krisztusnak imezt vagy amazt cselekedni, halottaiból feltámadni, mert örök Isten volt, de én nem olyan vagyok, azért énnekem semmit nem használ az ő példája. Honnan világosan megérthedd, hogy ez az tudomány minden reménységünknek inát lemetszi. Fuss azért efféle istentelen tu-

2.

dománytól. Ha pedig azt mondanád, hogy az mű vallásunk szerint is az Krisztus nem lehet példánk, mert ugyan nem³ lehetünk mi olyanokká, mint az Krisztus, ki az Isten Fia és örökösse, dicsőséges testtel vagyon, és az Atya Istennek jobbján ül.

Ha pedig az[t] mondanád, hogy az mű vallásunk szerint is,⁴ nem |:lehet:| az Krisztus példánk, mert ugyan nem lehetünk mi olyanokká, mint az Krisztus, ki az Istennek Fia és örököse, dicsőséges testtel vagyon, és az Atya Istennek jobbján ül.

Én azt mondom, hogy igenis meglehet, mert noha szintén azon gradesben és böcsületben nem leszünk, de ugyanazon boldogságban leszünk, az mint őmaga mondja [Jn 14,3]: *Azt akarom, hogy ahol <az enyémekek vannak> én vagyok, az enyémekek is ott legyenek.*

Jo. 14. v. 3.

Én azt mondom, hogy igenis meglehet, mert noha szinte azon grádusban [16r (39):] és böcsületben nem leszünk, az mint az Krisztus, de ugyanazon boldogságban leszünk, az mint őmaga mondja Joann. 17. v. 24 [Jn 17,24]: *Ahol én vagyok, azt akarom, hogy az enyim[ek] is ott legyenek.*

[100v (199):] Osztón ugyanitt ide alább az apostol azt mondja, hogy mű az Istennek örökösi vagyunk, de az Krisztusnak örökös társai. Phil. 3. [Fil 3,21]: *Az Krisztus, úgymond, az mű alázatos testünket hasonlónak teszi az ő megdicsőült testéhez.* Apoc. 3. [Jel 3,21]: *Az ki győzedelmes leszen, megengedem neki, hogy az én székemben üljön, miképpen én győzedelmes voltam és ültem az én Atyám székiben.* Mely és ezekhez hasonló mondásokból megtetszik, hogy az hívek az Krisztus dicsőségéhez hasonló boldogságot remélhetnek. No, ez vala azért az első fő tanóságunk, minemű szövetségünk s egyességünk legyen minékünk az Krisztussal.

Osztán ugyanitt ide alább az apostol azt mondja, hogy mű az Istennek örökösi vagyunk, de az Krisztusnak örökös társai. Phi. 3. [Fil 3,21]: *Az Krisztus, úgymond, az mű alázatos testünköt hasonlónak teszi az ő megdicsőül[t] testihez.* Apo. 3. [Jel 3,21]. Mely és ehhez ha-

³ *nem nem* (szókettőzés)

⁴ *szerecsés* (tollhiba)

sonló mondásokból megtetszik, hogy az Krisztus dicsőségéhez hasonló boldogságot remélhetünk. No, ez vala azért az első fő tanúság az apostol beszédiből, münemű szövetségünk legyen minekünk az Krisztussal.

Másodszor, ez igékből azt szükség megtanolnunk, ki legyen oka az feltámadásnak, mert azt mondja az apostol, hogy az ki az Krisztust feltámasztotta, ugyanazon támasztja fel az híveket is, mert így szól [Róm 8,11]: *Ha annak Lelke, az ki etc.*

2.

Másodszor, ez igékből azt szükség megtanolnunk, ki legyen oka az feltámodásnak, mert azt mondja itt az apostol, hogy az ki az Krisztust feltámasztotta, ugyanazon támassza fel az híveket is, mert így szól [Róm 8,11]: *Ha annak Lelke, az ki feltámasztotta etc.*

2da pars.

Itt elsőben azt vegyük eszünkben, hogy nem azt mondja, hogy az Lélek az oka az feltámadásnak, hanem az kié az Lélek, azért az Lélek itt csak eszköz. Ki leszen pedig az, az kié az feltámasztó, megelevenített Lélek, noha meg nem nevezi, de úgy megmagyarázza az apostol, hogy könnyű megérteni, mert azt mondja, hogy azé, az ki feltámasztotta halottaiból az Krisztust.

1.

NB: *Contra opinionem adversariorum, qui asserunt Christum sua virtute surrexisse.*

Itt elsőben azt vegyük eszünkben, hogy nem ezt mondja, hogy az Lélek az feltámadásnak [:az:] oka, hanem az, az kié az Lélek, az feltámodásnak oka, azért az Lélek itt csak eszköz. Kik legyenek pedig az, az ki az feltámasztó s megelevenített Lélek, noha meg nem nevezi, de úgy megmagyarázza az apostol, hogy könnyű megérteni, mert azt mondja, hogy azé, az ki feltámasztotta halottaiból az Jézus Krisztust.

Ki legyen pedig ez, az derék Szentírás tanóbizonságot teszen rólla, hogy tudniillik az Atya Isten. Melyre ha versenyes emberek nem volnának, ugyan nem kellene az bizonság, mert halála óráján is őmaga azt mondá Urunk, Joan. 12. [Jn 12,27]: *Atyám, tarts meg engemet ez órában.* Sőt, az apostol azt mondá Heb. 5. [Zsid 5,7], hogy ekkor nagy sirással, óhajtással könyörge annak, az ki őtet az haláltól megtarthatja vala. De ha ki ezekből meg nem elégszik, olvassa meg Act. 2. 3. 4. 5. 13. 14.[!] [ApCsel 2,24; ApCsel 3,15; ApCsel 4,10; ApCsel 5,30; ApCsel 13,30; ApCsel 17,31], Rom. 4. [Róm 4,24], 1 Cor. 6. [1Kor 6,14], 1 Pet. 1. [1Pét 1,21], Heb. 13. [Zsid 13,20], holott világosan és nyilván

Eph. 1. v. 17.

mondja az Írás, hogy az Isten támasztotta fel az Krisztust halottaiból, és egyebeket is ugyanő támaszt fel.

Ki legyen pedig ez, az Atya Isten, melyre ha versenyes és bálványimádó emberek nem volnán[a]k, ugyan nem kellene bizonság, mert halála<nak> órájának utánna avagy idein őmaga azt mondá Krisztus Urunk, Joa. 13. [!] [Jn 12,27]: *Atyám, tarts meg engemet ez órában*. Sőt, az apostol azt mondja Heb. 5. [Zsid 5,7], hogy akkor nagy sírással, kiáltással szuplikála, könyörge annak, [16v (40):] az ki őtöt [:az:] halálból megtarthatja vala. De ha ki ezekkel meg nem elégszik, olvassa meg Actor. 2. 4. 5. 12.[!] 17. [ApCsel 2,24; ApCsel 4,10; ApCsel 5,30; ApCsel 13,30; ApCsel 17,31], Ephe. 1. v. 2. [Ef 1,2], Rom. 4. [Róm 4,24], 1 Cor. 6. [1Kor 6,14], 2 Cor. 4. [2Kor 4,14], 1 Pet. 1. [1Pét 1,21], Heb. 13. [Zsid 13,20], holott világosan és nyilván mondja, az Isten támasztotta fel Krisztust halottaiból, és egyebeket is ugyanő támaszt fel.

[101r (200):] De itt azok, az kik az Krisztusból örök Istent csinálnak, azt mondják, hogy az Krisztus őmaga erejétől támadott fel, mert ugyanis ha más támasztotta fel, elég bizonság, hogy nem örök Isten. *Trinitarii hic quid somniant.* Ám én megbizonítám, hogy az Atya Isten támasztotta fel, kit még őmagok is nem tagadhatnak, mert az amaz régi pápás énekben is azt mondják: *Kit felkölte Szent Atyja* etc.⁵ Bizonyítsák meg ők is, hogy az Krisztus őmaga erejétől támadott fel! De hogy ez sohul világosan nincs megírva, imígy okoskodnak: Sok helyen az Írás azt mondja, hogy az Krisztus feltámadott, nem mondja mindenkor, hogy feltámasztatott. Miért az angyal azt mondá az asszonynépeknek [Mk 16,6]: *Feltámadt, nincs itt?*

De itt azok, az kik az Krisztusból örök Istent csinálnak, azt mondják[k], hogy az Krisztus őmaga ereitől támadott fel, mert ugyanis⁶ ha más támasztotta fel, elég bizonság, hogy nem örök Isten. Ám én megbizonítottam, hogy az Atya Isten támasztotta fel, kit még őmagok sem tagadhatnak meg, mert amaz régi pápás énekben is azt mondják, [:*Kit felkölte Szent Atyja*, bizonyítsák meg azért ők is,] hogy az Krisztus őmaga ereiből támadott fel. De hogy ez sohul

⁵ Az idézet a Krisztus feltámadásáról szóló, ismeretlen szerzőtől származó, *De resurrectione Domini* (inc. *Christus surrexit, mala nostra textit*) címen ismert himnusz egy sora. A himnusz több fordításban is elterjedt volt, minden felekezetenél jelen volt a 16–17. század folyamán.

⁶ *ugyanis ugyanis* (szókettőzés)

világosan nincs megírva, imígyen okoskodnak: Sok helyen az Írás azt mondja, hogy az Krisztus feltámadott, nem mondja mindenkor, hogy feltámasztatott, mert az angyal azt mondja az asszonyépeknek [Mk 16,6]: *Feltámadott, nincs itt.* Matt. 16.[!]

Ha azért feltámadott, nem más támasztotta fel. Responsio: Igen szalmaszál támasz ez, mert az Írásnak ugyan szokása ez, hogy így szól azok felől is, az kik másnak hatalma által támasztatnak fel. És hogy erre sok bizosságot ne hozzak, lásd meg Matt. 27. v. 52. [Mt 27,52]: *Az koporsók megnyílanak, és sok szenteknek, kik elaludtanak vala, testek feltámadának.* 1 Cor. 15. [1Kor 15,51]: *Mindnyájan feltámadunk, de nem mindnyájan elváltozunk.*⁷ Ibidem aliquoties.

Ha azért feltámadott, nem más támasztotta fel, hanem őmaga ereiből költ fel. Igen gyenge, erőtlen támasz ez, mert az Írásnak ugyan szokása ez, hogy úgy szól azok felől is, az kik más hatalma által támaszta[t]nak fel, és hogy erre sok bizosságot elé ne hozzak, lásd meg Matt. 27. v. 25.[!] [Mt 27,52]: *Az koporsók megnyílanak, és sok szenteknek, kik elaludtak vala, testek feltámadának.* 1 Cor. 15. [1Kor 15,51]: *Mindnyájan feltámadunk, de nem mindnyájan elváltozunk.* Ibidem aliquoties.

Azért ha abból az következik, hogy az Krisztus őmaga erejéből támadt fel, mivelhogy az Írás azt mondja <hogy> néhul felőlle, hogy feltámadott, nemcsak azt, hogy feltámasztatott, következik, hogy mi is mü hatalmunkkal támadunk fel, mert müfelöllünk is így szól az Írás.

Azért ha abból az következik, az Krisztus őmaga ereiből költ fel, mivelhogy az Írás azt mondja nekünk felőlle, hogy feltámadott, nemcsak azt, hogy feltámasztatott, következik, hogy mü is mü hatalmunkkal támadunk fel, mert müfelöllünk is így szól az Írás.

Másodszor hozzák elé az Krisztus mondását Jo. 10. [Jn 10,18]: *Én leteszem az én életemet, hogy esmét felvegyem, senki éntöllem azt el nem veszi, hanem én magam teszem le. Hatalmam vagyon, hogy letegyem és felvegyem.* Ihol, úgymond, itt nyilván mondja, hogy

⁷ A fordítás logikailag a mai fordítás ellenkezője. (Vö.: [1Kor 15,51] ...*nem fogunk ugyan mindnyájan meghalni, de mindnyájan el fogunk változni.*)

őmaga erejéből támadott fel. Responsio: Mikoron igazan hoznák elé az Írást, minden megláthatná az <Írást> ő álnokságokat, de az mi az ő értelmek ellen vagyok, elhagyják. Mert [101v (201):] ugyanott utánna azt mondja Urunk [Jn 10,18]: *Ezt az hatalmat vettem az én Atyámtól.* Jóllehet, ugyan jó értelemmel megengedhetnők nekik, hogy az Krisztus az ő erejéből támadott fel, mert az Isten az mit valakinek ad, övé az, és ha azáltal valamit cselekedik, úgy, mint tulajdonával cselekedik. Mint Isten adta neked, hogy járj, szólj, amint mondja az apostol Act. 17. [ApCsel 17,25], de azért ha jársz és szóllasz, noha az Isten adta az lelket beléd, mely által ezeket cselekeded, így az Krisztus az Atyjától vette vala azt az hatalmat, hogy lelkét felvehesse, az mint őmaga mondja Jo. 5. [Jn 5,26]: *Miképpen az Atyának élete vagyok őmagában, úgy adta az Fiúnak is, hogy élete legyen őmagában.*

Másodszor hozzák elé Krisztus Urunk mondását Jo. 10. [Jn 10,18]: *Én leteszem az én lelkemet, hogy ismét felvegyem, senki éntőllem azt el nem veszi, hanem én magam teszem le, hatalmom vagyok, hogy letegyem,* [17r (41):] *és hatalmom vagyok, hogy ismét felvegyem.* Ihol, úgymond, itt nyilván mondja, hogy őmaga ereiből támadott fel. Responsio: Mikor igazan hoznák elé az Írást, minden megláthatná okosságokat, de az mű az ő értelmek ellen vagyok, azt elhagyják, mert ugyanott mindjárast utánna azt mondja Krisztus Urunk [Jn 10,18]: *Ezt az parancsolatot (hatalmat) vettem az én Atyámtól.* Jóllehet, jó értelemmel ugyan megengedhetnők nekik, hogy az mit Isten valakinek ad, övé az, és ha azáltal valamit cselekedik, úgy, mint tulajdonával és sajátjával cselekedik, mint Isten adta neked, hogy járhas és szólj, az mint mondja az apostol Acto. 17. [ApCsel 17,25], de azért ha jársz és szóllasz, azt mondhadd, hogy temagadtól jársz és szóllasz, noha az Isten adta az lelket beléd, mely által ezeket cselekeded. Így az Krisztus az Atyjától vette vala azt az hatalmat, hogy lelket felvehessen, az miképpen őmaga is vallja Joh. 5. [Jn 5,26]: *Miképpen az Atyának élete vagyok őmagában, úgy adta az Fiának is, hogy élete legyen őmagában.*

Azért az mit az ő Atyjától vött, övének mondhatja, mint másutt szól [Jn 17,6]: *Tieid valának, és nekem adád őket.* Illyen értelemmel megengedhetjük azért, hogy az Krisztus őmaga támadott fel. Csakhogy értsed, az mint megmondja másutt, hogy az Atyjától vette azt az életet és hatalmat.

Azért az mit az Atyjától vött, övének mondhatja, mint másutt szól Jo. 17. v. 6. [Jn 17,6]: *Tieid valának, és nekem adta őket.* Illyen értelemmel azért megengedhetjük, hogy az Krisztus ömagától támadott fel, csakhogy értsed, az mint megmondja másutt, hogy az Atyjától vette ezt az életet és hatalmat.

Harmadszor, azt mondják, hogy Joan. 6. [Jn 6,39] így szól Urunk: *Ez pedig az én Atyám akarata, az ki engemet elküldött, hogy semmit abban, az mit nekem adott, el ne veszessek, hanem feltámasszam az utolsó napon.* Ha azért még münket is ő támaszt fel, ömagát mennyivel inkább feltámasztotta? Responsio: Semmirekellő ez az okoskodás, mert 4 Reg. 8.[!] [2Kir 4,18–37] olvassuk, hogy Elizeus feltámasztotta az sunanbeli [a.m. súnembeli] asszony gyermekét, de azért innét következhetik-e, hogy őmaga hatalmával támasztotta fel, avagy hogy az utolsó napon magától támad fel? Így mondja az Írás, hogy az apostolok sok csudákat cselekedtenek és halottakat támasztottanak, de azért nem az ő erejéből és ugyan nem ömagoktól támadnak fel az utolsó napon.

3.

Harmadszor, azt mondják, hogy Joh. 6. [Jn 6,39] így szól Krisztus Urunk:⁸ *Ez pedig az én Atyám akarata, ki engemet elküldött, hogy semmit abban, az mit nekem adott, el ne veszessek, hanem feltámasszam az utolsó napon.* Ha ezért még mást is ő támaszt fel, tehát ömagá[t] mennyivel inkább feltámaszthatja? Responsio: Semmirekellő ez az okoskodás, mert 4 Regum [2Kir 4,18–37] azt olvassuk, hogy Elizeus feltámasztotta az súnembeli⁹ asszony gyermekét. De azért innét következik-e, hogy őmaga hatalmával támasztotta fel, avagy hogy az utolsó napon az ő ereivel támad fel? Így mondja az Írás, hogy az apostolok sok csudákat cselekedtenek és halottakat támasztottanak, [17v (42):] de azért nem ő erejéből és ugyan nem ömagoktól támadnak fel az utolsó napon.

Így Krisztus Urunk is feltámasztja az holtakat az utolsó napon, de avval az hatalommal, az mellyet vött az ő Atyjától. Mindezekből azért nyilván vagy, hogy az feltámadásnak fő oka az Atya Isten, ki, az mint [az:] Krisztust, így egyebeket is feltámaszt, noha eszközök által cselekedik [102r (202):] Ófelsége, az Krisztus által költi fel az embereket az utolsó napon. De azért ugyan ő az fő ok, azért az Írás

⁸ *Urunknak* (tollhiba)

⁹ *susannabeli* (tollhiba)

ezt az utolsó feltámadást is gyakorta az Istennek tulajdonítja. Mint itt 1Cor. 6. v. 14. [1Kor 6,14]: *Az Isten az Urat is feltámasztotta, és münket is feltámaszt az ő hatalmával.* 1Thess. 4. [1Thessz 4,14]: *Ha hisszük* etc.

Így Krisztus Urunk is feltámasztja az halottakat az utolsó napon, de azzal az hatalommal, az mellyet vött az ő Atyjától. Mindezekből azért nyilván vagy, hogy az feltámadásnak fő oka és gyökere az Atya Isten, ki mind az Krisztust s mind egyéb híveket feltámaszt halottaiból, noha eszközök által cselekszik Őfelsége, és Krisztus által költi fel az embereket az utolsó napon. De azért ugyan ő az fő ok. Azért az Írás ezt az utolsó feltámodást is az Istennek tulajdonítja, |:mint 1 Cor. 6. v. 14. [1Kor 6,14]: *Az Isten az Urat is feltámasztja,;*| és münket is feltámaszt. 1Th. 4. [1Thessz 4,14]: *Ha hisszük.*

III. Harmadszor, ez igékből azt vegyük eszünkben, hogy az apostol azoknak testeket mondja, hogy megelevenednek, az kikben azon Lélek lakik, az ki az Krisztusban volt. Honnan azt ítélné valaki, hogy csak az hívek támadnak fel, mert csak azokban lakik az Istennek Lelke.

3. Harmadszor, ez igékből azt vegyük eszünkben, hogy az apostol azoknak testeket mondja, hogy megelevenednek, az kikben azon Lélek lakik, [aki] az Krisztusban volt, honnat azt ítélné valaki, hogy csak az hívek támadnak fel, mert csak azokban lakik az Istennek Lelke.

De vedd eszedben, hogy gyakorta az Írásban az feltámadásnak igéje közönségesképpen vetetik mind jóknak és gonoszoknak feltámodásáért, de néha csak az igazaknak megelevenedésiért. Mint Psal. 1. [Zsolt 1,5]. *Annakokáért az hamissak fel nem támadnak ítéletkor.* 2 Mach. 7. [2Mak 7,14] amaz istentelen Antiochusnak azt mondja amaz 7 atyafiak közzül az ötödik: *Tenedek feltámodásod az életre nem leszen.* Mert noha az gonoszok is feltámadnak, de az ő megelevenedések nem életnek, hanem halálnak mondatik. Mint Matt. 10. [Mt 10,28]: *Ne féljete azoktól, az kik megölik az <lelket> testet, de az lelket meg nem ölhetik* etc. Joan. 5. [Jn 5,28–29]: *Eljő az óra, az melyben meghallják, az kik az koporsóban vadnak, az ő szavát, és eljönnek, az kik jót cseleked<nek>tek, az ítéltre, az kik gonoszul, az kárhozatra.*

De vedd eszedben, hogy az Szentírásban az feltámadásnak igéje gyakorta közenségesképpen vetetik, mind jóknak, mind gonoszoknak feltámadásáért, de noha csak az igazaknak megelevenedéséért, mint Psalmo 1. [Zsolt 1,5]: *Annakokáért az hamissak fel nem támadnak az ítíletkor.* 2 Malach. 2.[!] [2Mak 7,14] amaz istentelen Antiochusnak azt mondja amaz hét atyafiak közül az ötödik: *Tenedek feltámodásod az életre nem leszen.* Mert noha az gonoszok is feltámadnak, de az ő megelevenedések nem életnek, hanem halálnak mondatik. Mint Matt. 10. [Mt 10,28]: *Ne féljete azoktól, az kik megölhetik az testet, de az lelket meg nem ölhetik, hanem féljete attól, az ki mind az testet s mind lelket elvesztheti az gyehennába.* Joh. 5. [Jn 5,28–29]: *Eljő az óra, az melyben meghallják mindnyájan, az kik az koporsóban vadnak, az ő szavát, és eléjőnek, az kik jól cselekedtenek, az életnek feltámodására, az kik gonoszul, az kárhoznak feltámodására.*

Ezért mondatik az gonoszoknak kárhoznak második halálnak. Apoc. 2. 20. et. 21. 8.[!] [Jel 2,11; Jel 20,14; Jel 21,18]. [Jel 20,14]: *Az gonoszoknak részek leszen az kénkövel és tűzzel égő tóban, mely az második halál.* Itt azért az apostol csak azt nevezi feltámadásnak, az melyben élnek az emberek, azok élnek pedig, az kik az boldogságban lesznek. Ha azért mi is az életre, nem az halálra akarunk feltámadni, szükség, hogy azon ügyekezzünk, hogy bennünk lakozzék az Istennek Lelke. Azokban lakozik pedig az Istennek Lelke, az kik megholtak az bűnnek és feltámadtak az igazságnak. Coll. 3. [Kol 3,1]: *Ha feltámadtok az Krisztussal, az ott fenn valókat keressétek, ahol vagyon az Krisztus, ülvén az Istennek jobbján.*

Ezért mondatik¹⁰ az gonoszoknak kárhoznak második halálnak. Apoc. 2. 20. 21. [Jel 2,11; Jel 20,14; Jel 21,18]. [Jel 20,14]: *Az gonoszoknak részek leszen az kénkövel és tűzzel égő tóban, [mely:] az második halál.* Itt azért az apostol csak ezt nevezi feltámadásnak, az melyben élnek az emberek. [18r (43):] *Azok élnek pedig, az kik boldogságban lesznek, mert az elkárhozottaknak állapotjuk halál, és az halálnál is keservebb, azok lesznek pedig boldogságban, az kikben az Istennek Lelke lakozik, tehát méltán mondja az apostol<nak>, hogy ő szívek, testek elevednek meg. Ha azért mi is az életre, nem az halálra akarunk feltámadni, szükség, hogy azon ügyekezzünk, hogy bennünk lakozzék az Istennek Lelke, azokban lakozik pedig az Istennek Lelke, az kik meghaltak az bűnnek és feltámadnak az igazságnak, mert az Krisztusnak halála és feltámodása jegyzi az keresztény emberben*

¹⁰ mondja (tollhiba, a 2. Kolozsvári Kódex alapján jav.)

az gonoszságnak elhagyásá[t] és az életnek megújulását, jó és szent cselekedeteket, mint erről igen szépen szól az apostol ide fel cap. 6. [Róm 6,8]: *Ha, úgymond, meghaltunk az Krisztussal, hisszük, hogy együtt is élünk az Krisztussal, tudván azt, hogy az Krisztus feltámadván halottaiból.* Ad Col. 3. [Kol 3,1]: *Annakokáért ha feltámadtatok az Krisztussal, az ott <va> fenn valókat keressétek, az hol vagyon az Krisztus, ülvén az Istennek jobbján.*

[102v (203):] Ilyen gondolkodásra indítson, sőt, ilyen cselekedetre vigyen műnket az Krisztus feltámodásáról való emlékezet. Mert ha csak hiszed, hogy az Krisztus feltámodott, és azt dúdolod, ez mellett pedig az te bűneidből fel nem támadsz, semmi hasznod nem leszen az Krisztus feltámodásában, az sötétségben maradsz, és mikor az utolsó napon felköltnek is, az te feltámodásod nem élet, hanem második halál leszen, mert ím, érted, hogy csak azok támadnak fel dücsőségesen, az kikben lakozik az Istennek Lelke. Ámen.

Ilyen gondolkodásra indítson, sőt, ilyen cselekedetekre vigyen az Krisztus feltámodásáról való emlékezet, mert ha azt hiszed, hogy az Krisztus feltámodott, és azt tudod-e, az mellyel pedig te az bűnödből fel nem támadsz, semmi hasznod nem leszen az Krisztus feltámodásában, az sötétségben maradsz, és mikor az utolsó napon felköltének is, ez te feltámodásod nem élet, hanem második halál leszen, menten megérted, hogy csak azok támadnak fel dücsőségben, az kikben lakozik az Istennek Lelke. Ámen.

87. (21.) beszéd (K2)

[102v (203):] **Concio. 2 Tim. 2. v. 23. [2Tim 2,23]:**

Az bolond és tudatlan kérdéseket megvessed etc.

Az több vétkek és fogyatkozások között ez is igen megvayon az emberek között, hogy az hasznos és szükséges dolgokat hátrahagyván haszontalan hiábavalókban foglalják magokat és töltik idejeket, kit még amaz pogány bölcs is eszébe vett volt Seneca *Epist.* 1.,* az ki azt írja, hogy az életnek jobb része múlik el gonosz cselekedetekben.† De ennek eltávoztatására szükség, hogy minden embert indítson az életnek rövid volta, az kárnak nagy volta és az Istennek parancsolatja. Az mint Pál apostol ez meghallott igékben inti az Timóteust és egyéb keresztyéneket is, hogy az káros és heában való dolgokat hátrahagyván azokban foglalják magokat, az kik hasznosok.

Noha pedig ez az intés néz kiváltképpen az tanítókra, de azért minden rendbeli embereknek hasznos, mind az őmagok megjobbulására, mind az igaz és hamis tanítóknak megválasztására. Mivelhogy annakokáért az tanítóknak egyik tiszték ez, hogy az sok hamis értelmek és tudományok közzül az igazságot kikeressék s megoltalmazzák, mely disputálás, vetélkedés nélkül nem lehet. Megtanítja az apostol Timóteust, efféle vetélkedésben mint viselje magát.

Két dologra inti pedig ötet: Elsőben megmondja, mitől ója [103r (204):] magát. Másodsor, mit kövessen és mi módon cselekedjék. Az első iméz igékben adja előnkben [2Tim 2,23]: *Az bolond etc.* Az első intésnek két cikkele vayon. Az elsőben megnevezi azt, mint utáljon. Az másikban okát adja, miért utálja és fusson tőlle. Mond [2Tim 2,23]: *Az bolond kérdéseket megvessed etc.* Az kérdezkedés arra való, hogy az ember vay nem tud, vay kételkedik valamiben, megtudja és megtanolja. Azt kell pedig az embernek tudni és megtanolni, az mi szükség és hasznos. Honnat következik, hogy az mely kérdezkedés szükséges és hasznos dologra nem néz, az bolond és tudatlan kérdezkedés. És az ilyenektől mondja az apostol, hogy fussunk el.

Vadnak pedig efféle kérdezkedések: De két rendbeliek, mert nem ollyak-ollyak, hogy akárki is eszébe veheti, hogy bolond és tudatlan kérdés. Mintha ki azt kérdezné, hány szem főveny az tenger partján, vay hány csepp víz az tengerben, mert ha szintén azt tudja is, semmi haszna nem volna benne. Tehát bolond kérdés.

* SEN. Ep. 1,1.

Illyen kérdés az Szentírásban is, ha ki azt kérdené, ki volt neve annak az asszonynak, az ki felől azt mondták az saduceusok Urunknak, hogy két ura volt, avagy azoknak az férfiaknak ki volt nevek. Más rendbeli kérdezések azok, az kiket némelyek szükségesnek vélnek, maga, ha jól meggondolod, semmi haszna nincs. Mint szorgalmason tudakoznak felőlle, az földtől fogva mennyi mélyföld vagyon az égig, és az tenger mennyi mély, de mi hasznunk benne, ha szintén ezeket tudnánk is, vagy mi kárunk benne, ha nem tudjuk?

Illyen kérdezés az Szentírásban, mikor azt kérdik, vallyon az Isten mit csinált, míg ez világot nem teremtette volt, mely kérdés hogy heában való leszen, csak Ágoston doktor is megmondá annak, az ki ezt kérdi vala tőlle. Mert ezt felelé neki: *Ne gondold, úgymond, hogy hivalkodott, mert az poklot készítette azoknak, az kik efféle dolgokon tudakoznak.*^{*†} De azért noha heában való kérdés ez, de ez mostani bölcsek igen szükségesnek ítélik, és ők [103v (205):] megmondják, mit mielt, sőt, innét bizonyítják az második személynek az háromság Istenségét. Mert azt mondják, hogy őmagát nézte az Isten, és azzal az nézéssel és gondolatjával szülte az Fiat. Így látod, hogy noha bolond kérdés ez, mint azt önnön doktora vallja, de ők fő dolognak tartják. Illyen bolond kérdés az is, hogy mikor azt kérdik, hogy mikor az ember meghal, hova megyen az lelke az feltámadásnak idejéig, mert mi haszon vagyon benne, ha szintén tudnád is? Azt mondja az Írás, hogy az igazaknak lelkek az Isten kezében vadnak. Hol vagyon pedig az Istennek keze, holott nincsen teste?

Ha értjük, az mint értjük is az kézen az ő hatalmát, hol vagyon az Isten hatalma? Mindenütt, és semmi hely azt be nem (fogja) foghatja. Az mi pedig mindenütt vagyon, azt senki meg nem mondhatja bizonyosképpen, micsoda helyen vagyon. Tehát azt sem mondhatni meg, hol vagyon az, az mi az Isten kezében vagyon.

Noha pedig ez kérdés haszontalan, de ez mostani bölcsek ezt is szükségesnek tartják, és megmondják ők, hol vadnak az lelkek. Mert azt mondják, hogy ki az lymbusban, ki az purgatóriumban, ki az pokolnak legalsó fenekén.

Honnan immár érted, hogy mind az külső dolgokban s mind az Szentírásban sok bolond és tudatlan kérdezések vadnak. És azt is érted, hogy némelyek igen nyilvánvalók, némelyek homályosok, mert noha őmagokban heában valók, de azért az emberek szükségeseknek tartják, sőt, az religióknak és szentségnek artikulusinak vélnek.

De ha vagyon valahol valami bolond és tudatlan kérdezés, bizony, azoknak tudománya és vallása, az kik az Istent három személyben vallják és egy állapotban, rakván rakva effélével, kiket nemhogy megfejtetni, de számlálni is lehetetlen dolog, és senki oly tompa elméjű nem lehet, az ki ez tudományban számtalan akadált nem találhat, azért nem szükség az üdőt evvel

* AUGUST. Conf. 11. 12.

tölteni, [104r (206):] ím, csak egyet vagy kettőt említek meg. Azt mondják, hogy az Istenben egy állat vagyon s három személy, és az állat különböz az személyektől, az személyek is egymástól. Itt azért első kérdés az lehet: Mi-
 képpen nem négyet teszen ez? Mert ahol négy egymástól különböző dolgok
 vadnak, hihetetlen, hogy ott 4 ne legyen. Második kérdés: Ha ennyi külön-
 böző dolgok vadnak az Istenben, hogy lehet, hogy az Isten egy legyen, mert
 sem az három, sem az 4 nem egy. Annakutánna holott az személyek egy-
 mástól elválhatatlanok, mert az állatban vadnak fundáltatva, és az személy
 semmiképpen nem lehet az állat nélkül, hogyhogy lött, hogy csak az egyik
 személy testesedett meg, nem mind az egész háromság?

1.

2.

NB: *Trinitas quid sit.*

Oszton mi az oka, hogy holott az Atya az állatjából szüli az Fiat, az Fiú is az ő
 állatjából fiat nem szül? Mert ő is olyan, sőt, azon Isten, ki az Atya, és őbenne is
 ugyanazon állat vagyon, ki az Atyában. Azon kérdés lehet az Szentlélek felől is.

De nincsen efféle kérdezéseknek vége, feneké, és csak általság [a. m.
 illetlenség] említeni is, minemű gyalázatos dolgokat kell az szent és makula
 nélkül való Úr felől mondaniok és vallaniok az kik ez vallásban vadnak. De
 ha mindazokat punktról punktra tudnók is és értenők is, mi volna haszna?
 Bizony, nem azt mondaná az Isten, hogy azé az örök élet, az ki minden
 kérdéseket megfejthet, hanem azt mondá, hogy az ki az ő parancsolatját
 megőrzi. Krisztus Urunk is azt mondá [Mt 19,17]: *Ha be akarsz menni az*
örök életre, tartasd meg az parancsolatokat. Nem azt mondá, hogy az Istent
 három személyben imádjuk, hanem [Jn 17,3]: *Atyám, ez az örök élet, hogy*
megismerjenek téged etc. Erre kellene hát néznünk, és tudakoznunk.

Jo. 17.¹

Bizony, jó volna csak amaz pogány Socrates példájából tanolni ez mos-
 tani keresztyéneknek, mert ez Socrates előtt az filozófusoknak minden böl-
 csességek csak az elmélkedésben és az mennyei csillagoknak forgásának
 tudakozásában volt, és minden csak azon [104v (207):] ügyekezett, mint
 érthesse meg az odafenn való dolgokat. Melyért amaz hét bölcsek közzül az
 Thales ugyan nagy szégyent is valla, mert mikor az égben nézne, nem látá
 előtte az vermet s beleesék. Egy asszony mondá neki, hogy hogy tudhatnád
 az odafel valókat, melyek igen messze vadnak töllünk, ha az mi lábod alatt
 vagyon, nem látod.* Mikor azért az Socrates látná, hogy az előtte való böl-
 csek csak haszontalan dologban fárasztották elméjüket, ő az bölcsességet
 aláhozza az égből az földre, és az itt alatt való dolgokról kezde bölcselkedni,
 mi volna az igaz, mint kellene jámborul élni, mint kellene hazájának szol-
 gálni. És hogy jobb az tisztesség az haszonnál, s jobb az tülés, szenvedés
 az bosszúállásnál, és egyéb efféle dolgokról kezde tudakozni. Kiért ötet az
 Apollo minden embereknél bölcsőbbnek mondá.**

Szintén azonképpen most is jobb volna az mostani filozófusoknak, dok-
 toroknak az ő heában való disputatiójokat, az Isten állatja és személye fe-
 lől való vetélkedést letenni, és az utat keresni, az mellyen mennyországban

* A kedvelt görög anekdota Aesopusnál is szerepel. **AES. Fab. 40. (A csillagjós).** Ld. még: Dö-
 MÖTÖR, No. 258.

** A mondás eredete: **PL. Ap. 21a-d.**

¹ Jn 17,3

mehetnének mind őmagok, s mind egyebek oda igazgatnának. Mert ha jámborok leszünk, az Isten parancsolatja szerint élünk, meglátjuk az fel-támadáskor, ha három-e, kettő-e, vagy csak egy az Isten személyében. Ha olyan-e, mint ők mondják, vagy mint az Szentírás adja előnkben. Itt csak azt kellene keresnünk, hogy oda juthassunk, és az Úr színe eleiben mehes-sünk, minemű leszen Őfelsége, oszton akkor megérthetjük, mikor szent Pál és szent János beszéde szerint színről színre megláthatjuk és úgy, az mint vagyon, megnézhetjük.

Annak pedig az boldogságnak megnyerésére az Isten parancsolatjának megőrzése viszen, nem az sok verseny és vetélkedés és disputatio. Mert ennek mi haszna leszen, megmondja az apostol, mondván [2Tim 2,23]: *Tud-ván azt, hogy harcolásokat nemzenek etc.*

Miért kelljen az bolond kérdezkedésektől elfutni, megjelenti az apos-tol ez igékben [2Tim 2,23]: *Mert, úgymond, versengést szereznek etc.* [105r (208):] De semmiképpen nem illik az Úr szolgálához, mert az mű Istenünk, az mint az apostol szól, nem visszavonásnak, hanem békességnek Istene. Osztán minden keresztyén Isten fiának mondatik, az mint meg vagyon írva Joan. 1. [Jn 1,12], hogy *az kik az Krisztust veszik, hatalmat ad nekik, hogy Is-ten fiai legyenek.* Krisztus Urunk pedig Matt. 5. [Mt 5,9] azt mondja, hogy az békességek hívattnak Isten fiainak. Tehát az háborgók nem fiai, ha nem Isten fiai, nem keresztyének. Az ki pedig az háborúságot el akarja kerülni, szükség, hogy az <háborúságo> alkalmatosságot elkerülje, az alkalmatosság pedig az bolond kérdezkedés, az mint mondja az apostol.

Tehát az ki Isten fia, keresztyén akar lenni, szükség, hogy efféle kérdezkedéseket megvesse. Immár, hogy ezt is azon példával magya-rázzam, soha nem volt, nem is lehet nagyobb harcolásra és háborúságra való kérdezkedés, mint az háromságosoknak tudománya, mert bátor ne szóljunk müróllunk és az mű üdönkről, hanem tekéntsünk az régi histó-riákra, azt mondom, hogy miolta az háromságnak tudománya támadott, az religióban való minden háborúságnak ez volt oka. Nem szükség erről sok szót szóllanom, és mind renddel elészámlálnom, mennyi sok külömb-külobbféle szekták támadtak ez miatt, mert ezt az históriák megmutatják. Csak egynéhányról emlékezem.

De Trinitate.

1. Elsőben azért veszekedtenek azon, hogy az egy istenben egy személyt mondjanak és három állatot, vagy egy állatot és három személyt, ki emezt, ki amazt tartotta. Azután voltak, kik ezt tartották, hogy imez három ige, Atya, Fiú és Szentlélek azon egy Istennek neve és semmi különbség nincs benne, akármelyiket mondják, mert ez az három név tehát úgy ám, csak egyet teszen.

Negati.

[105v (209):] Némellyek azt mondták, hogy az Krisztusnak nem volt igaz teste, hanem csak tetszett [a. m. megjelent] az embereknek. Mert az örök-kévaló Isten lélek, és annak valóban teste nem lehet. Ki azt mondta, hogy az Krisztus csak az testet vette fel, és az lelke helyett volt az örök istenség.

Az mostaniak pedig azt mondják, hogy az Krisztusban mind emberi test s mind emberi lélek és annak felette az örök istenség volt.

De ki tudná elszámolni ez háromságosoknak tudományok mennyi visszavonásokat nemzett? Azért ha nem egyébért is el kellene vetni ezt az tudománt, mert azt mondja az apostol, hogy efféle kérdezkedéseket meg kell vetni, az kiből visszavonások támadnak, mert nem illik az Isten szolgálójához az háborúság. Másutt is gyakorta eléhozza az apostol ez intést, 1 Tim. 6. [1Tim 6,20–21]: *Eltávoztasd az pogán igéknek újságít és az hamissan nevezett tudománynak ellenvetésit, mellyeket némellyek követvén az hüttől eltévelyednek.* Ugyan itt is ide feljebb v. 16. [2Tim 2,16]: *Az pogán, heában való szóllásokat megvedsed, mert csak nevelik az istentelenséget.* Tim. 3. [1] [Tit 3,9]: *Az bolond kérdéseket, nemzetségtekről való disputatiót és az törvény felől való harcokat megvedsed, mert haszontalanok.*

Minekutánna megmondá az apostol, mitől oltalmazza magát az Isten szolgálója, immár második részében beszédének azt jelenti meg, mi leszen tisztí és mihez tartsa magát. Mond azért [2Tim 2,24]:

2da pars.

De szükség, hogy legyen mindenekhez engedelmes etc. Két dolgokról szól ez igékben az apostol: Elsőben, az versenyesség helyett minemű jószágoknak kell lenni az tanítóban, megmondja. Másodszor, ennek az másik hasznát s okát megmutatja. Azt mondja azért, hogy az vetélkedésben imez nagy belső jószág leszen. Mellyen ne azt értsd, hogy az igazságnak oltalmát elhagyja vagy elárulja, mert azt mondja az bölcs, hogy az igazságért [106r (210):] mindhalálíg víjon, hanem hogy szitokkal, átokkal, kemény beszéddel, bosszúszókkal ne éljen, senkit ne csúfoljon, ha ki nállánál vagy alábbvaló állapotban, vagy küssebb ajándékkal vagyon megékesítve, azon mintegy kegyetlen ne uralkodjék, hanem szilígy és engedelmes természetű legyen, mert az keresztyénekhez az engedelmeség és az békesség illik, azt mint mondja másutt az apostol [Róm 12,18]: *Ha lehet, mindenekkel békességesen éljete.* 1 Tim. 3. [1Tim 3,3] az több jószágok között azt is megkévánja az püspököktől és egyéb prédikátoroktól, hogy versenyes ne legyen.

Másodszor, kévánja az apostol, hogy az tanításra alkalmas legyen. Ez ugyan kiváltképpen való tulajdonsága az tanítónak, mert anélkül ugyan nem méltó, hogy tanítónak mondassék, mert az tanító az, az ki mást taníthat, az vetélkedésben is pedig meglehet az tanítás, mikor az ember világos magyarázatokkal, szép renddel, halkal beszél, nem mint szoktak némellyek, kiknek beszédek nemhogy más értené meg, de még ő magok sem tudják, min szólnak, és hogy csak ne mondják azt, hogy nem tudtak <félni> felelni, mindent focognak. De az, ki Isten szolgálója, nézi az hallgatóknak hasznát, és úgy hordozza beszédét, hogy épületre legyen.

3. Harmadszor, azt mondja, hogy még az gonoszokat is tűréssel szenvedje. Mindenféle dologban gyakrabban veszedelmes az hertelenség, de főképpen az büntetésben és kárhóztatásban, és hogy mindannyian egymáshoz engedelmesbek leszünk, az Isten önnönmagáról kívánja, hogy példát vegyünk. Mert noha Őfelsége is jól cselekedhetnék akármely hirtelenséggel is, de mégis késedelmes az büntetésben, hogy műnekünk evvel példát mutasson, hogy az bűnösöknek kárhóztatásában mi is ne hirtelenkedjünk, hanem tűrjünk nekik egy ideig. Matt. 5. [Mt 5,44–45]: *Könyörögjetez azokért, az kik tüktöket üldöznek, az kik rajtatok patvarkodnak, hogy lehessetek az tü Atyátnakn fiai, ki mennyekben vagyon, ki az ő napját feltámasztja [106v (211):] az jókra és gonoszokra, essöt ad az igazakra és hamissakra.*

Vedd eszedben pedig, hogy itt az apostol nem szól az bíráknak, törvényeknek [a. m. törvénytevőknek], kiket az Isten arra rendelt, hogy igazságot szolgáltatassanak, és nem szól főképpen az feslett életekről, kik méltók az büntetésre, hanem szól az tanítóknak és egyéb embereknek, kiknek nem illik mérgeseknek lenni, bosszújokat űzni, hanem inkább békességes tűréssel szenved[n]i az gonoszokat is.

- IV. Negyedszer, kívánja az apostol, hogy az vetekedésben az Isten szolgálja szilígyységben tanítsa az ellenkezőket, az tanításnak vége és célja az, hogy elhiggyék beszédét, és engedelmesek legyenek beszédének intésének. De senki attól nem tanol, az kit gyűlöl, minden pedig gyűlöli azt, az ki őt szidalmazza, rágalmazza. Tehát az átkozódó ember nem illendő az tanításra. Ha ki azért valakit hamis értelemből akar kivetni, szilígységgel és szép beszéddel bánják véle. Immár tekénts meg, ha az mű|:töllünk| ellenkező atyafiak megtartják-e az apostol intését, illyenek-e, az mineműeknek mondja, hogy kell lenni az Isten szolgálainak, engedelmesek-e mindenekhez? Nem készek-e üstökben menni azokkal, az kik vélek egy értelemben nem vadnak? Annakutánna alkalmatosok-e az tanításra, mikor oly igékkel élnek, kiket soha sem az Szentírásban nem találunk, sem egyebütt, hanem csak az ő értelmeknek magyarázatjában, és oly perpatvarban keverednek, kiből soha ki nem tudnak gázolni?

Oly békességgel tűrik pedig azokat, az kiket ők hamissaknak tartnak, hogy még szállást sem akarnak azoknak adni, együtt véle sem enni, sem lakni, gyülekezetekben sem bocsáttani, hanem mindenünnen kirekeszteni ügyekeznek.

Végezetre, nemhogy szilígységgel taníttaták az ellenkezőt, de eretnekeknek, Istentől elszakadtaknak, ördög tagjainak és ennél iszonyúbb szitkokkal és átkokkal illetik, kiből megérthedd, ha az apostol tanítványa-e és Isten szolgálja-e. Bizony, kicigérezik magokat, és az ki felnyitja szemét, meglát-hatja, kicsodák.

[107r (212):] Térjünk mű az apostol beszédére. Mikor azért elészámlálta volna az jókat, kiknek meg kell lenni az igaz tanítóknak, az ő intésének hasznát az ki megfogadja, megjelenti, mondván [2Tim 2,25]: *Netalám az Isten ad megtérést nekik az igazságnak megességéretire.*

Igen nagy gondunknak és vigyázásunknak kell lenni egyebeknek hasznára és megmaradására, úgyannyira, hogy jobb az gonoszt is <vélle együtt> megtartani, hogy együtt vélle az jó is megmaradjon, hogynem mint az gonoszt úgy elveszteni, hogy az jó is vélle együtt elveszen. Azért ha szinte látjuk, hogy valaki gonosz is, de engedelmisséggel legyünk hozzá, mert így az igazságnak ismeretire hozhatjuk és megmaradásának okai leszünk.

Ez pedig mely dicsőretek dolog leszen, megmondja Szent Jakab cap. 5. [Jak 5,19–20]: *Atyámfiai, ha valaki közületek az igazságtól eltévelyedik, és más azt megtérítendi, tudja, hogy az ki az bűnöst megtérítette, üdveztette az őmaga lelkét és befede sok bűneit.*

Mondanád: Ha tudnám bizonyoson, hogy megtér, örömet szilígyen, gyengén bánám vélle, de azt nemhogy én tudhatnám, de még az apostol is kétséggel szól felőlle [2Tim 2,25]: *Netalám az Isten etc.* Vedd eszedben, hogy ugyan szokások az szenteknek, hogy ekképpen szóljanak, mivelhogy az Úrnak mély tanácsát és végezését senki bizonyoson nem tudja, ki felől mit végezett Őfelsége. Így szól szent Péter is Act. 8. [ApCsel 8,22] amaz Simon Mágusnak: *Térj meg az te gonoszságodból, s könyörögj az Istennek, netalám megbocsáttatik neked az te szívednek gondolatja.* Így szól Jóel próféta is 2. [Jóel 2,12–14]: *Most azért ezt mondja az Úr: Térjetez etc., Ki tudja, ha hozzánk tér és megkegyelmez.* Jonae cap. 3. [Jón 3,8]: *Térjen meg minden az gonoszságból, mely kezében vagyon, ki tudja, netalám megtér, és megkegyelmez az Isten.* Noha azért ilyen gyanósággal szól az Írás, de azért ugyan nem kell megrestülnünk az jócselekedetben, hanem jó reménység<gel> alatt mindennel jól [107v (213):] cselekedjünk, és mindenhez szilígyek, engedelmesek legyünk, mert lehetetlen dolog, hogy mindenkor megcsalatozzunk, és hogy soha egy sem térne hozzánk. Vaj, ki sok dolgot cselekedünk külsőképben is, jó reménység alatt, mert sokakban nem vagyunk bizonyosok, de hogy reménlünk jót, megcselekezzük. Szőlőket mielőnk, szántóföldet vetünk, ki tudja bizonyoson, megtéríti-e vagy nem az Isten? De mégis az jó reménység alatt munkálkodunk. Ezenképpen noha nem tudjuk bizonyoson, ha az mű ellenkező atyánkfia megjavul-e vagy nem, de jó reménység alatt ugyan illik, hogy szilígyen és engedelmesen cselekedjünk vélle.

Erre pedig indítson münket az mű atyánkfiának is nagy veszedelme. Mert az kik az igazságnak ellenségi, azt mondja az apostol, hogy az ördögnek töriben vannak és az Sátánnak rabjai. Micsoda kegyetlen és istentelen ember pedig, az ki kevélysége és kemény beszéde miatt, hogy csak ő láttassék valakinek lenni, az ő atyjafiait az örök kárhozatban hagyja?

Azt mondja Urunk, hogy az angyaloknak mennyben nagy örömök vagyon egy bűnösnek megtérésén, mennyivel inkább szükség, hogy mű örüljünk, kik az emberekhez nagyobb kötelességgel vagyunk kapcsoltatva az angyaloknál? Mózes és szent Pál felől azt olvassuk, hogy őmagoknak veszedelmekkel készek voltak megváltani az ő atyjokfiat az veszedelemből, kárhozatból. Ítéld meg azért, micsoda lélektől viseltetnek azok, az kik nem

megtéreseket, hanem szörnyű halálokat, veszedelmeket szomjóhózzák azoknak, az kiket még vérekkkel is meg kellene váltaniok.

Avagy kevélységekkel, istentelen, átkozódó szidalmokkal vagy elidegenített embert az tudakozástól és tan<ítást>|:ulástól|, hogy inkább akarnak sohasem értekezni semmit, hogynem mint efféle mérges természetűekkel egy társaságban lenni.

[108r (214):] Annakokáért ha szintén ez ilyenek az ő tévelygésekben elvesznének is, de bizony amazok adnak számot rólla. Mert azt mondá Urunk [Mk 9,42], hogy annak, az ki által jönnek az botránkozások, *jobb volna, hogy egy malomkő köttetnék az nyakára, és az tengerbe vettetnék.*

No, azért mű tanuljuk meg az mostani leckéből, hogy ha ki szidalmaz, átkoz, kárhoztat, békességgel tűrjük, és ne merjük vissza azon mértékkal, hanem engedelmességgel bánjunk velük. Mert így avagy az, hogy az gonoszt meggyőzzük az jóval és az mű elveszett atyánkfiait megnyerjük Istennek, avagy az, hogy mű az mű tisztünk szerént cselekedünk, az mint az Úr minékünk az ő szolgálai által megparancsolta. Mellyet ha köztünk teljes bizodalommal remélhetünk, hogy az mű Mennyei Atyánk az átok helyett áldást szállít az mű fejünkre. Ámen.

88. (22.) beszéd (K2)

[108r (214):] |:22.:| **Concio. Matt. XII. [Mt 12,43]: De apostasia.**

Dominica 12 [post festum?] Trin. potes tractare.

Mikor penig az tisztátalan lélek kimegyen etc.

Hogy valaki mástól jót vegyen, az többi között szükség az is, hogy kérje és kívánja az segítséget, mert senki nem tudja jobban magánál, mikor és mi nélkül szűkölködik, és noha az Úr jól látja minden szükségünket, de ugyan azt akarja azért, hogy ne csak várjuk tőle az jót, hanem kérjük is. Mert ugyanis csak külsőképpen is azt ítélni lehet, hogy az ki nem kéri, nem méltó, hogy elvegye az jót, és elegendő mentségnek tartjuk, mikor azt mondhatjuk: Hogy nem mondtad? Hogy nem kértél? Némának még anyja sem érti szavát. Ha penig méltán szenved a kárt és nyomorúságot az ki segítséget nem kér, tehát mit érdemel az, az kinek adnak kéretlen is, az jót mégsem veszi el? Bizony, nemcsak arra méltó, hogy az jó nélkül legyen, hanem ugyan egyéb büntetést is érdemel, mert az ki nem kér, vagy gorombaságból [a. m. tudatlanságból] vagy restségből cselekedti azt, de az [108v (215):] ki az nyújtott jót el nem veszi, nemcsak bolond és háládatlan, hanem kevély és vakmerő, mely vétkekért méltó büntetésre.

Mint szokta legyen penig Isten efféle embereket megbüntetni, gyakorta az ő szent szolgálói és szent prófétái által megjelentette, sok példákban megmutatta, és Urunk is ez példabeszédben előnkben adja. Hogy mi is azért az más ember veszedelmén tanolván az mű kárunkat elkerülhessük, ezér[t], magyarázzuk meg ez meghallott igéket. Három dolgról szólunk penig főképpen.

Elsőben az hasonlatosságnak értelmét, és mivégre mondá Urunk, azt tanoljuk meg. Másodszor, ha illik-e műreánk vagy nem. Harmadszor, micsoda hasznos intések foglaltassanak be ez igékben, keressük fel.¹

- 1.
- 2.
- 3.

Alkalmatosságot ez hasonlatosságnak mondására ada Urunknak egy ördögös embernek meggyógyítása, ki néma és vak vala. És mikor Urunk az tisztátalan lelket kiűzte volna, megszólala és látni kezdte az ember, kin az sokaság elámélni kezdék. Az farizeusok penig azt mondták, hogy az Belzebub ördög hatalmával cselekedte volna. De Krisztus Urunk meghamisította őket, és megbizonyította, hogy nem az ördög hatalmával cselekedne. És mikor az ő hitetlenségeknek jutalmáról szólt volna, úgy mondá ez hasonlatosságot, kiből ugyanazon dolgot magyarázza és adá elejekben, mondván, ím,

¹ keressük fel ez igékben (szócsere)

kiüzöm az ördögöt belőletek, de az mint látom, hogy viselitek magatokat, esmét visszafogadjátok, megtérnek hozzátok, és sokkal nyomorultabbul leszen azután dolgotok.

Vedd eszedben pedig, hogy Urunk ez hasonlatosságban nem efféle ördögűzésről szól, az mineműt akkor öelöttök cselekedett vala, hanem másféléről. Mert hogy megérted, az ördög kétképpen lakik az emberekben. Egyképpen <mikor> személye szerint, mikor voltaképpen az ember testében fészket ver, onnat kiszól, jövendőöt mond és csuda dolgokat cselekedik.

[109r (216):] Illyen <vala> ördögös vala amaz leánka, az kiről emlékezett Act. 16. [ApCsel 16,16–19], hogy az gazdái ugyan kereskedtek véle, kiből Pál kiúzó az ördögöt. És illyenek voltak, az kiket Urunk is meggyógyított.

Másképpen lakik az emberben hatalmával, gonosz és fertelmes indulatok, gondolatok által. Mint szent János azt írja, hogy mikor Júdás Urunkat elárulá, az ördög bemene, de mint ment bele, megmagyarázza, mert lopó vala, fősvény és az adományért nem száná mesterét elárulni. Ezenképpen mondja Urunk Jo. 8. [Jn 8,44] az zsidóknak, hogy az ördög atyjától valók etc.

Noha pedig az emberek iszonyúbbnak tartják, ha az első mód szerint, azaz voltaképpen lakik valakiben az ördög, hogynem mikor gonosz kívánságok által regnál benne, de azért az sokkal veszedelmesb az elsőnél. Mert avagy az ördög gyakorta csak testi betegségeket és gyötrelmet szerez, és noha az ártatlankán is vagyon, mint olvassuk Mar. 14.[!] [Mk 9,14–21] amaz gyermek felől, kinek az atya azt mondá, hogy küsded gyermek korától fogva mind benne volt az gonosz lélek.

De az kikben lakik gonosz indulatok által, azokat az örök kárhozatra viszi, mint Júdás példája megmutatja, azért inkább illik ettől őriznünk magunkat. Krisztus Urunk annakokáért elsőben gyógyíta és szabadíta meg egy embert [Mk 1,21–28; Lk 4,31–37], az kiben az első módon lakik vala az ördög.

Itt pedig ez hasonlatosságban szól azokról, az kikben második módon lakik az ördög. Mert ugyanis nem az testnek orvossága vala, ő nem azért jött vala, hogy az külső betegségeket gyógyítsa meg, hanem lelki orvos és az belső nyavalyáknak doktora vala. Az mint mondá Baptista János [Jn 1,29]: *Ihol vagyon az Istennek báránya, ki elveszi ez világnak bűneit.* Szokása pedig az Urunknak, hogy mikor valami külső dolgokat cselekedett és említett, annakutánna mindjárást lelki tanóságokat hozott ki belőlle. Mint mikor amaz samaritánától vizet kér vala innia, annakutánna mindjárt az lelki vízről kezdé disputálni. Jo. 4. [Jn 4,13–14]. [109v (217):] Azonképpen, mikor az sok népet kevés kenyérral megelégitette volna, az élő kenyérről kezdé prédikálni. Jo. 6. [Jn 6,27]: *Munkálkodjatok, úgymond, nem az étekért, mely elvész, hanem az ki megmarad az örök életre.* Itt is, mikor az ördögöt külsőképpen kiúzó az emberből, szól immár azokról, az kikben másképpen lakik. Mintha azt mondaná ezeknek is: Méltán csudálkoztok az én cselekedetemen, de jobb volna, ha magatokra is gondot viselnétek, mert noha tü

egészségeseknek tartjátok magatokat, de bizony tū is betegek vattok, mert tū is az ördög atyától valók vattok² és annak kívánságát cselekedetitek[!]. 1 Joan. 3. [1Ján 3,8]: *Az ki bünt cselekedik, ördögtől vagyon.* 2. Tim. 2. [?]:³ *Én pedig azért jöttem volna, nem hogy az külső betegségeket gyógyítsam, hanem főképpen azokat, az kikben az ördög gonosz indulatok által regnál.* Mint 1. Tim. 3. [1Tim 3,7] ezért jelent meg az embernek Fia, hogy elbocsátja az ördögnek cselekedetét. Heb. 2. [Zsid 2,14]: *Mivelhogy az gyermekek közüllettek az testtel és vérrel, (az Krisztus) azonképpen közösült, hogy halála által elrontaná azt, az kinél vala az halálnak birodalma, azaz az ördög.*

Holott azért az Krisztus azért jött, hogy az ördög mívét az emberekben elrontsa, ha ki őtet befogadja és hallgatja, jól leszen dolga, ha ki pedig megveti, mint járjon, és mi legyen virága, ez hasonlatosságban megmagyarázza. Továbbá ezt is szükség megérteni, hogy itt Urunk nemcsak szól az jelenvaló hallgatóinak, hanem az egész zsidó nemzetségről. Mert az hasonlatosság végében azt mondja [Mt 12,45]: *Így leszen dolga az gonosz nemzetségnek etc.*

Gyakorta fenyegette Urunk az ő idejebeli zsidókat evvel, hogy ha meg nem térnek, az Isten elveti és utolsó veszedelmet hoz [110r (218):] reájok. Matt. 8. [Mt 8,10] mikor Jézus hallotta volna az századosnak, ki pogán vala, hütit, elcsodálkozik, mondá:⁴ *Bizony, mondom nektek, hogy ilyen hütöt nem találtam Izraelben. Mondom azért tünektek etc.* Matt. 21. [Mt 21,43]: *Azt mondom tünektek, hogy elvetetik tölletek az Istennek országa, és oly nemzetiségnek adatik, ki gyümölcsöt terem.* Ibidem [Mt 21,31]: *Bizony mondom tinek, hogy az fuharok elöl vesznek [a. m. megelőznek] tüktöket az Istennek országában.* Itt is azért ugyan evvel fenyegeti őket. Magyarázzuk meg azért igényként ez hasonlatosságot [Mt 12,43]: *Mikor az tisztátalan etc.*

Explicatio manifesta.

Az tisztátalan lelken értsed az ördögnek országglását és az fertelmes cselekedeteket, mellyeknek indítója és oka az ördög. Az emberen, az kiből az tisztátalan lélek kiment, értsed az egész zsidó nemzetiséget, az Ábrahám magvát, kiből az Isten az fertelmességet, az bálványimádást, az gonosz életet kiűzte, kihajtotta vala az ő szent prófétái által. Azért, az zsidóságból kiűzöttetvén, ez tisztátalan lélek jár az száraz helyeken, azaz az pogány népek között, kiket az Isten az esméretivel és akaratjának tudásával meg nem látogatott vala.

Hogy pedig az egész pogányság az ördögnek rabságában volt Krisztus Urunk születése előtt, nyilván vagyon mind az Szentírásból s mind az pogányságnak fertelmes életéből. Azt írja szent Pál az efézusbelieknek cap. 2. [Ef 2,1–2]: *Tū megholtatok vala az tū bűneitekben, kikben régen jártatok, annak az fejedelemnek akaratja szerént, ki az külső éggel bír, ki most is munkálkodik az hűtötlen fiakban etc.* [Ef 2,12]: *Valátok, úgymond, akkor Krisztus*

² *vattok valók* (szócsere)

³ A hivatkozást nem sikerült azonosítani.

⁴ *mondá elcsudálkozik* (szócsere)

nélkül, idegenek az Izrael társaságától, és Isten nélkül valátok ez világon. 1. Cor. 10. [1Kor 10,20] azt mondja, hogy az ördögnek áldoztak az pogánok.

Tehát az zsidók közül számkivettéven az ördög regnált és lakozott az pogánság között. Nevezi pedig itt Urunk őket száraz helyeknek. [110v (219):] Mert miképpen az száraz, aszú földön semmi gyümölcs nem terem, azonképpen az pogánság akkor semmi jó cselekedetben nem foglalta magát, Istennek nem szolgált, hanem csak haszontalanul élt. Hogy pedig azt mondja, hogy ott nyugodalmat <talált> keresett, de nem talált, néz Urunk arra, hogy így kevés üdő <volna> múlva az ő halála után az ördög kikergettetnék az pogánság közül is, miképpen azelőtt is kihajtatott vala az zsidóság közül, mely akkor lőn, mikor az hűtnek ajtaja megnyitatték az pogánságoknak, és az Krisztusban való hűtért minden pogánság válogatás nélkül Isten fiaivá fogadtatték. Mert akkor kiűzetették az ördög és nyugodalmat nem találá az pogánság között is, az száraz helyeken, ahol azelőtt lakott vala.

Jól érti vala pedig ezt az ördög, miképpen megmondá, mikor az garadénusok határában ki akará úzni az ördögös emberből Urunk az tisztátalan lelket, mondanák neki Matt. 8. [Mt 8,29]: *Mi közünk veled, Jézus, Istennek Fia, üdőnap előtt jöttél ide münket gyötreni.* Tudja vala az ördög, hogy Krisztus Urunk halála után leszen meg az, hogy az pogánokból őtet kikergetik, azért nem volna még ideje, hogy akkor kiküldené őtet az emberből. Mert még az ő polgáritól nem öletett volna meg. Hogy pedig ezek az emberek pogánok voltak, megtetszik ugyanazon históriából, mert nagy csorda disznókat őrzöttek az határban, de az zsidók efféle marhát nem tartottak. No, azért nem lőn nyugodalma az ördögnek az száraz helyeken, az pogánok között, hanem kihajtaték. Erről mondá Krisztus Urunk Luc. 10. [Lk 10,18], mikor az 12 tanítványok nagy örömmel megjöttek volna és azt mondanák, hogy *még az ördögöken is hatalmunk volt az te nevedben, felelé: Látom, hogy az Sátán mint az villám, [111r (220):] leesék az menny égből.* [Mt 12,44]: *Mikor az kihajtatott volna, mond: Visszatérek az én házamba, az honnan etc.* Azaz tehát mint egy kedves vendéget szoknak várni, oly készüllettel várják, mert tudjuk, hogy sohult örömesben az ördög nem lakik, mint az hűtötleneknek, az istenteleneknek szűvökben.

Az zsidók pedig nemhogy Urunknak tanítását vették volna és penitenciát tartottak volna vétkekről, de még szidalmazták, rútozták, megfogák és megölelék, nem elégedének velle, hogy az gazdának szolgáját elveszték, az prófétákat megölelék, hanem az családos gazda szerelmes fiát is megölelék és az szőlőből testét kiveték. Azért bizony igen jól elkészítették az ördögnek az szállást, mert mikor torkig volnának fertelmességben, és ugyan szomjon várják és lesik vala, hogy az ördög visszatérven bennük lakozzék, [Mt 12,45] *de az ördög elmegyén és melléje veszen 7 etc.*

Itt immár jelenti meg Urunk az hűtölen és gonosz, háládatlan nemzetiségnek büntetését és jutalmát, kit másutt imígyen magyaráz meg [Lk 20,16]: *Az király megharagszik és hadat készít, és az háládatlan, gonosztevő embereknek házakat felgyújtja és magokat elveszti, és az menyegzőben jámborokat*

hív, és az szőlejét más míasnek adja. Ez pedig megteljesedék az zsidókon, mikor az római császár hada által az Isten Jeruzsálemet felújítatá, az szent templomot városával együtt megégetteté, az országot elpusztítá és az egész földön, mint Mózes által nekik megmondta vala, széjjelhányatá őket, hogy immár sem városok, sem országok, sem királyok, sem semmi bizodalmas helyen való lakások nincsen. Így lőn gonoszbul dolgok, hogynem mint annakelőtte. Ez igaz értelme és magyarázatja az hasonlatosságnak.

2da pars.

Immár másodszer lássuk meg, ha illik-e ez az példa mireánk, és mint alkalmazhatjuk magunkra. [111v (221):] Szent Pál Rom. 11. [Róm 11,19–21] mikor az zsidóknak elvetéséről és az pogánoknak felvételéről disputál, az többi között így szól: *Mondanád, letörettek az ágak, hogy én beleoltatnám. Úgy vagon, az hütöttségért törettek le, te pedig hütben állasz. Ne dicsekedjél, hanem félj, mert ha az Isten az természet szerént való ágaknak nem kedvezett, neked is nem fog kedvezni. Honnat megtetszik, hogy hasonló állapotunk vagon nekünk most, mint régen az zsidóknak, és az mi őrajtok megtörtént, műrajtunk is megtörténhetik, mégpenig könnyebben.*

Kiüzetett azért az ördög az Istennek hirdetése által az pogánok közül, mint régen az <pogánok közül> |:zsidóságból:|. De ha immár magunkat megkeményítvén az Istennek világosságát látni nem akarjuk, és intésének helyt nem akarunk adni, mint az Krisztus idejebeli zsidók, így szállást szerzünk az ördögnek, hogy az honnan kiüzetett, esmét visszajöjjon és többedmagával lakjék bennünk. És ekképpen nyomorultabban leszen állapotunk, hogynem először, még mikor az igazságot meg nem esmértük volt, mert akkor mégis országunk és fejedelmünk volt, de így fogunk úgy járnai, mint az zsidók, kik országokkal egyetemben mind királyokat elveszték, és számkivetésben, idegen nép között, utolsó nyomorúságban estenek.

Így illik azért közönségesképpen ez az példabeszéd mindnyájunkra. Minden emberből akkor megyen ki az tisztátalan lélek, az mikor az Istent megesmérvén az ő pranacsolatja szerént jár és viseli magát s életét, mert akkor hagyja el az bűnt. Az ki pedig bűnt cselekedik, ördögtől vagon. Ha azért valaki az igazságnak megesméreti után esmét az gonoszságra fordul, így sepri meg az házat és vendégségben híja az ördögöt, ki nem jó egyedül, hanem többedmagával, és sokkal gonoszbul leszen osztón dolga.

[112r (222):] Erről szól szent Péter is 1 Pet. 2.[!] [2Pét 2,20–22]: *Ha kik, úgymond, ez világ fertelmességétől az Úr és megtartó Jézus Krisztus által megszabadultak és esmét meggyőzetteknek, az ő utolsó állapotjuk gonoszb az elsőnél. Mert jobb lőtt volna <ha> soha önekik az igazságnak utát meg nem esmérni, hogynem az esmért utat elhadni és annak szent tudományáról eltérni. Mert az ilyeneken teljesedett be. Az eb visszatért az okádásra és az megmosodott disznó az sárban.*

Látjuk pedig mi magunk is, hogy efféle emberek, az kik az jámbor és szentes életéről esmét az fertelmességre térnek, mely szemtelenekké és ondokká lesznek, semmit nem szégyenlenek, sem tisztességet, sem lelkiismereteket, sem Istent nem tekintik. Az bölcs igen igazan mondotta, hogy az ki egyszer az szemérmességnek ólját általhágja, igen szemtelen néleszen és megtemérdekül [a. m. megvastagszik] az orcája bőre. Honnat nyilván vagyon, hogy igaz az Krisztus mondása, hogy ezeknek állapotjok gonosz az elsőnél.

3tia pars.

1. Immár értsük meg, micsoda hasznos intések adassanak előnkben, mely az harmadik része tanóságunknak. Elsőben annakokáért, ahol azt mondja Krisztus Urunk, hogy az tisztátalan lélek esmét megemlékezik az ő régi helyéről, ahonnan kiűzetetett, és ha látja, hogy beférkezhetik, örömet viszsaszáll, intetünk az vigyázásra és szorgalmatos gondviselésre. Nem heában mondja Jób [Jób 7,1], hogy *Vitézség az embernek élete ez földön*. Mert miképpen az táborban való vitézeknek szükség, hogy mindenkor készek legyenek, mert nem tudja, mely órában üti meg őket az ellenség, szintén azonképpen vagyon az keresztyén embernek is dolga, soha nem tudhatja meg, mikor ostromolja meg az ő ellensége. Azért mondá szent Péter 1 Pet. 5. [1Pét 5,8]: *Józanok legyetek és vigyázatok, mert az tü ellenségtok, az ördög mint az sívó oroszlán kereng, keresvén, kit elnyeljen, ki ellen álljatok, erőssek lévén az hűtben*. [112v (223):] Senki azért avval ne dicsekedjék és hivalkodásra magát ne adja, hogy egyszer kirekesztette szűvéből az ördögöt és kihajtotta szűvéből az gonosz indulatokat, mert igen szemtelen az ördög, esmét visszatér oda, ahonnan elűzték, nem gondol avval, ha egyszer, kétszer heában jár is, ha elpirongatják is, ugyanoda megyen ő affelől, és minduntalan ólálkodik, hogy beférkezhessék. Soha pedig könnyebben be nem csúsz, mint az henyélőknek szűvökben. Mert igazan mondta egy bölcs, hogy az hivalkodás az Sátánnak párnája, az mellyen igen örömet szokott fekünni.*

Azért mondta itt is Krisztus Urunk, hogy találta üressen az házat visszatértében és úgy költözött bele sokadmagával [Mt 13,25?]: *Dormientibus hominibus spargit Deabolus[!] zizanea[!]*. Az ki azért az tisztátalan lélektől meg akarja magát óni, főképpen fusson az henyéléstől, ne találja az ördög hivolkodva, hanem ki-ki az hivataljában járjon el. Mert az munkálkodás az gonoszból is jót teszen, de az henyélés az jót is megveszti, az mint igazan szokták mondani: Az emberek mikor semmit nem cselekednek, gonoszságot tanulnak cselekedni.

Másodszor, ugyanitt adatik előnkben, mely nyomorultul vagyon annak dolga, az kiben újolag száll és költözik az ördög, ugyancsak az külső betegségben is eszedben vehedd ezt, hogy mikor valaki meg kezd gyógyulni,

* Utalás a korban elterjedt latin mondásra: *Otium est pulvinar Satanae*.

ha valamint visszaesik az betegségben, sokkal nehezebben leszzen dolga és kevés lábálja meg [a. m. kevesen lábálnak ki belőle]. 2.

Szinte így szokott lenni az lelki nyavalyában is az dolog. Ám hallád, az Írás az ilyeneket mihez hasonlítja, az ondok, fertelmes disznókhöz, Pro. 26. [Péld 26,11]: *Mint az eb, ki visszatér az okádásra, olyan az, ki visszatér az előbbi vétkére.* De nemcsak ondok az ilyen, hanem nyavalyás is, mert osztón nem egy ördög bánik velle, hanem többedmagával tér vissza az előbbi házban. Azt mondja Krisztus Urunk, hogy hetet, azaz sokat veszen melléje, gonoszbakat magánál, és osztán mindnyájan [113r (224):] ott laknak. Elég nyavalya pedig az kiben csak egy lakik is, de hogy együtt sokan is szoktak lakni, több embereknek is példája megmutatja. Azt mondja az Írás, hogy Mária Magdalénából Krisztus Urunk 7 ördögöt űzött ki. Amaz ördögös embert is mikor meg akará gyógyítani, kérdé, ki neve, mondá, hogy légió, *mert, úgymond, sokan vagyunk,* meg is tetszik, mert mikor az emberből kimentenek volna, kétezer disznókat ölének az tóban. Marc. 5. 10. 13. [Mk 5,10–13].

Az ilyen embereknek nyavalyás állapotjokról szól az apostol Heb. 6. [Zsid 6,4–6]: *Hihetetlen dolog, hogy az kik egyszer megvilágosodtanak, az mennyei ajándokokat megkóstolták és az Szentlélekben részesültenek, az Istennek jó ígését megkóstolták és az jövendő világnak erejét, ha elesnek, hogy újólag megtérjenek, úgymint kik esmét megfeszíték magoknak az Istennek fiát és gyalázatossá teszik.* Ezt ugyanott igen szép hasonlatossággal megbizonyítja [Zsid 6,7]: *Az mely föld ugyan gyakorta az záporosót beissza és hasznos füveket terem.* Ugyanerről szól ibidem cap. 10. [Zsid 10,26]: *Ha szánt szándékkal vétkezünk az igazságnak esméreti után, nincsen osztón áldozatunk az mü bűneinkért.* Ezeket azért meggondolván azon igyekezzünk, hogy vissza ne essünk, és az mely gonoszságból egyszer kitisztultunk, ismét azokban ne keveredjünk. Ámen.

89. (23.) beszéd (K2, S [fragm.])

K2 || [113r (224):] Concio. 4 Reg. XVII. [2Kir 17,3] Causa excidii regni Izraelitici.

Ez ellen feljöve Salmanassár, az asszíriabeli király, és lön ennek Hóseás szolgája etc.

Gyakorta hallották az keresztyének, hogy az zsidóknak országa és birodalma Roboám király, az Salamon fiának idejében meghasonlék és kettészakada, mert az tíz nemzetség külön királt választá magának, ki hívatatték Izrael királyának, az két nemzetség viszontag Júda és Benjámin más királt urala, ki nevezteték Júda királyának. [113v (225):] De mind az két országot az Isten elrontá és mindeniknek népét rabságra viteté. Noha penig nem egyszermind lön mind az két birodalomnak romlása, de azért ugyanazon egy okért, tudniillik az bálványimádásért és az Isten poroncsolatjának hátrahagyásáért. Sőt, az mi csudálatosb, mind az két ország veszedelmére alkalmatosságot ada ugyanazon ok. Mert az Júda országa vesze el Sedékiás idejében, kit mikor Nabukodonozor tött volna királlyá és megeskette volna, hogy őneki hű leszen és adót ad, megszegte az frigyét és az egyiptombeli királyhoz köté az népét, kiért megharaguván Nabukodonozor nagy haddal jöve Jeruzsálemre, azt megvevé s elrontá, és az királlyal együtt az ország népét rabságra vivé Babilóniában.

Szintén azonképpen vesze el Izrael országa is, mert az mint az meghallott igék megmutatják, Salmanassár, az asszíriai király meggyőzte volt Hóseást, az Izrael királyát, és mikor országát tőle elvehetné, nem bántá, hanem csak adófizetővé tevé. De mikor ez is az egyiptombeli királlyal cimborált volna, és az szokott adót meg nem adná, felkészüle nagy haddal, Samáriát penig, mely az Izrael királyának lakóhelye vala, mint júdeában Jeruzsálem, megszállá, esztendeig feküvék alatta, megvevé, az királt fogva elvivé mind az ország népével egyetemben, és az medusok városiban széjjel, mint egy számkivetésben, letelepítte, mely rabságból mind ez óráig is nem szabadultanak meg.

Így látjuk, hogy mind az két ország hasonlóképpen és hasonló ok mia [a. m. miatt] vesze el. Ezeket az Isten mi tanóságunkra íratá meg, hogy másnak veszedelmét látván okosok legyünk és magunkra inkább tudjunk [114r (226):] gondot viselni.

Adatnak pedig ez meghallott históriában főképpen előnkben amaz három tanóságok. Elsőben, hogy az Istentől reánk bocsátott nyavalyát illik békével szenvednünk, és az ellen mód nélkül nem kell rugodoznunk. Másodszor, hogy az alattamban való álnok tanácskozásnak soha nincsen jó vége. Harmadszor, hogy az hűtötlenség és pártütésnek mindenkor kemény büntetése vagyon.

1.
2.
3.

Az első tanóság imez igékből származik [2Kir 17,3]: *Ez ellen etc.* Az ember természet szerént örül az szabadságnak, és nem örömet adhatná magát más igája alá, de az szabadságnak utát nem minden ember tudja, és az ki tudja is, követni nem akarja. Megmondá Mózes, mit cselekedjék Izrael, ha szabadságban akar élni, Deut. 28. [5Móz 28,1]: *Ha, úgymond, az te Uradnak, Istenednek szavát megfogadod, és az ő parancsolatit megcselekeded, minden nemzetségeknél, kik ez földön vadnak, feljebbvalóvá teszek.* Ez pedig valóban megbizonyosodék, mert az míg az zsidók az Úr parancsolatja szerént élnek, boldog állapotjuk lón.

De mihelt bálványok után indulának és az Úrtól elszakadának, adófizetővé lőnek és az ő ellenségeknek lábok alá vettetének. Ebben pedig az Istennek irgalmassága megtetszik, hogy az őellene vétett népnek büntetésére nem mindjárt bocsát utolsó veszedelmet,¹ hanem egyéb küsebb büntetéssel is híja az penitenciára s megtérésre. Mint mikor az zsidók vétkezének, nem mindjárt törle el őket ez földről, mellyet nekik adott vala, és idegen rabságra nem viteté,² hanem egyéb ostorokkal és csapásokkal veré meg, hogy valamiképpen eszekben vennék magokat. [114v (227):] Földekben meghagyá, nemzetségek<ben>ből fejedelmet ada nekik, csakhogy más idegen, |:pogán:| királynak kellett adót fizetniük.

Immár ez innét az tanóság, hogy ha mely népre vagy országra az Isten ilyen csapást bocsátott, szenvedje és tűrje békével, mint vétkeknek jutalmát és zsoldját. Krisztus Urunk idejében Júda országa az római császár birodalma alatt vala, kit az zsidók igen fájlalnak vala, és igen ügyekeznek vala rajta, ha valamint kivethetnék nyakokból az igát. Jött vala pedig Urunk az zsidóknak megszabadítására. De azért sohult nem olvassuk, hogy arra tanította volna az embereket, hogy az rómaiakra támodjanak. Sőt, mikor azt kérdék tőlle, illik-e adót adni az császárnak, azt mondá, hogy [Mt 22,21] *adjátok meg az császárnak, az mi az császáré,* és őmaga is megfizeté az adópénzt, az rovást.

Ezért mondá szent Pál Rom. 13. [Róm 13,7]: *Mindennek megadjátok, az mivel tartoztok, az kinek adóval, adót adjatok, az kinek vámmal, vámot etc.* Sőt, ugyanott azt hagyja, hogy nemcsak félele-

¹ veszedelmet utolsó (szócsere)

² rabságra nem viteté rabságra (szóismétlés)

mért szolgáljunk, hanem hogy csendes lelkiismeretünk lehessen. Másutt azt mondja, hogy az szolgálak ne csak az urok előtt legyenek hívek, igazak, hanem uroknak távollétében is. Az mi pedig ezeknél nagyobb, azt írja Jer. 29. [Jer 29,7]: *Azoknak, az kik Babilóniában, az rabságban valának: Keressétek annak az városnak, ahova az Isten költöztetett, békességét, és könyörögjetez azért az Úrnak, mert amaz békességében leszen az tü békességtek.* Ez pedig az tanóság nemcsak közönséges, hanem akármi állapotbeli embernek is hasznos. [115r (228):] Ha valakit az Úr valami hitván, méltatlan embernek urasága alá vetett, és az ő ítéleti szerént ugyan nem érdemlené, hogy neki szolgáljon, gondolja meg, hogy az uraság az Istentől vagyon és az ő vétkiért ültette az Isten nyakára, tette urává. Azért békességesen tűrje, és az minemű hűséggel, szolgálattal tartozik, igazan, csalárdság nélkül megcselekedje.

Mondanád: Tehát ugyan nem szabad-e azon ügyekezni, hogy az ínségből megmenekedjünk és az ő birodalmából megszabaduljunk? Responsio: Vaj, igenis szabad és illik. De mint igen rossz ember az, ki mikor megmenekedhetnék, nem akar, azonképpen bolond az, ki megszabadulást keres s nagyobb ínségben ejti magát. Mely akkor leszen, mikor nem jó úton keresi az megszabadulást. Végy erről példát, ha valamely vízkórságos ember meg akarván az nyavalyától menekedni, az megdagadozott testén lyukat nyithatna, hogy ott bocssássa ki az nedvességet, és csak ekképpen orvosolná magát.

Nyilván vagyon, hogy ez csak többítené és öregbítené betegségét. Mert az nyavalyának gyökere nem az külső tagokban, hanem az belső részekben vagyon, és ott kell orvosolni. Szintén azonképpen, mikor Isten az ő népét idegen és pogán nemzetség birodalma alá veti, az fő okát kell megkeresni nyavalyájának és annak kell eleit venni, nem valami külső dolgokban piszkálni.

Nyilván vagyon pedig az Mózes tanúbizonysági szerént, hogy az Isten poroncsolatjának hátrahagyását tisztítsa ki elsőben magából, és így remélheti az megszabadulást. [115v (229):] Jól tudja vala, érti vala ezt az utat Krisztus Urunk, mert noha ő jött az Izrael népének megszabadítására, az mint éneklé Zakariás Luc. 1.<2.> [Lk 1,74], hogy megszabadulván az ő ellenségeknek kezéből, szolgálának az Úrnak, de mikor tisztíhez kezdé, nem azt mondá: No, minden szerezen lovat, hadiszerszámot, támadjunk az rómaiakra.

Hanem így kezdé el tanítását [Mt 4,17]: *Térjetez meg, tartsatok penitenciát az tü gonoszágtokból, mert elközelgetett az mennyeknek országa.* Nem úgy cselekedék, mint Hóseás király, aki mikor ki akarna menekedni az asszíriai király adófizetéséből, pártot üte, reá támoda, nem keresé meg az fő okot, az mellyért az Isten az pogán király kezében adta vala. Nem jut vala eszében, hogy gyilkosság által juta az országhoz, mert az őelőtte való királyt megölte vala álnokul, osztán

bálványimádó, istentelen vala, mellyért az Isten megveré és az asszíriai királynak kezében adá.

De ő ezeket nem gondolá meg, hanem mintha még eléggé nem bántotta volna meg Istenét, megtöbbité bűneit hűtötlenségével, az frigyet megszegé, és így az bűnökkel együtt az nyavalyákat is megöregbíté.

Szokások pedig az istentelen embereknek, hogy meg akarván menekedni nyavalyájokból nagyobb ínségben ejtik magokat. Mint olvassuk amaz istentelen Akháb felől 2 Paral. 28. [2Krón 28,23], hogy mikor az Isten az bálványimádásért megverte volna és az asszíriai királytól minden kincseitől megfosztatott volna, azután az asszíriai király bálvány istenét kezdé tisztelni, ezt mondván: *Az ő isteni segítettik őtet, hogy énrajtam [116r (230):] győzedelmes, azért áldozom nekik, hogy engem is segítsenek meg,* nem gondolván, hogy az volt inkább mind az őmaga s mind az egész Izrael népének veszedelmének oka.

No, azért ez az első, fő tanóságunk, hogy mikor az Isten bűnünk s érdemünk szerint <büntet> idegen és pogán nemzetségnek birodalmával megver, alázzuk meg az Úr hatalmas kezei alatt magunkat, adjunk adót, tisztességet, az kiknek illik. Ha pedig kívánjuk azoktól megszabadulásunkat, ne külső és heában való dologban bízunk, ne idegen okokra nézzünk, hanem lássuk meg, micsoda bűneinkért osztorozott meg az Isten, azokat tisztítsuk ki belőlünk és így várhatjuk az megszabadulást.

Mert ha ezt nem cselekedjük, csak egyik bűnt rakjuk az másikra, és az veszedelemnek okait többitvén az nyomorúságot is öregbítjük rajtunk. Mint ez Hóseás király példája megmutatja, ki az gyilkosság és bálványimádás felett hűtötlenségbe is elegyítte magát, kivel az országot is elpusztítá [2Kir 17,4]: *Mert mikor, úgymond, megértette volna az asszíriai király, hogy Hóseás akarván szaladni etc.*

2da pars.

Mondám, hogy másodsor azt tanoljuk meg, az álnok tanácsnak mely gonosz vége leszen, kit ez igékből eszünkben vehetünk. Az ki valamit titkon akar cselekedni, szükség, hogy mindenkor imez két dolog forogjon elméjében: Egyik, hogy ha egy kevés ideig eltitkolhatja is, de ugyan ki kell nyilatkozni. Krisztus Urunk mondása szerint [Mt 10,26]: *Nincsen oly elrejtett dolog, az mi még ki nem nyílnék és oly titok, ki meg nem tudatik,* Matt. 10. [116v (231):] *Azért oly dolgokat cselekedjék ember titkon, az mellyek ha kitudatnak üdövel, ártalmára ne legyenek.*

Másodsor, ezt is igen meggondolja, hogy igen ritka az emberekben az hűség, kevésnél marad meg az titok. Főképpen az fejedelmeknek dolgai nehezen maradnak titokban. Nem csuda azért, ha

1.

2.

1. Hóseás királynak is alattomban való tanácsa kinyilatkozott és az asz-szíriai királynak füliben esett volt. Mert ember főképpen ellenségre, avagy megbékélt ellenségre szorgalmasan vigyáz. 1. Vétkezők pedig Hóseás abban, hogy hűti ellen cselekedék és az frigyet megszegé. Meg kell pedig embernek hűtit és fogadását állani, nemcsak akkor, mikor barátjának, véle egy hűtön való embernek fogad valamit, hanem mikor idegennek, sőt ellenségnek is, az mint ez az régi históriákból megtetszik.

Jól tudjuk, mint jára Lengyel László király, mikor az pápa tanácsából megszegte az frigyet, kit Amurates török császárral azelőtt kötött vala.[†]

2. Másodszor, vétkezők Hóseás, hogy meg akarván szabadulni az szolgálattól, nem jó úton keresé az megszabadulást, mert nem hűtlenség által kell megmenekedni az nyavalyából. Mert ha szinte azt bizonytal tudta volna is, hogy így megmenekedhetik, mégsem kellett volna ezt az utat követni, mint nem kell gonoszul cselekedni, hogy abból jó következék, és az ilyen emberek, ha külsőképpen [117r (232):] megszabadulnak is, de lélekben nagyobb rabságban esnek. Nem kell vala azért Hóseásnak is hűtit megszegni, hogy az adófizetéstől megmenekednék, mert így sokkal nagyobb, nehezebb adósságot rak vala fel. Más az, hogy nem az egyiptomi király szabadíthatja vala meg őtet az ellenségtől, ki csak túl néze, hanem otthon kell vala keresni az oltalmat. Ha az istentelenséget, bálványimádást mind őmaga elhagyta volna, mind az ő országa népével elhagyatta volna, így bezzeg utat nyitott volna az megszabadulásra, és az Úr el-lenségének kezéből megmentette volna.

Infra 18. v. 21. De mivelhogy ezt nem cselekedé, úgy jára, az mint másutt mondja az Írás az Egyiptom királya felől [2Kir 18,21]: *Ollyan az, úgymond, mint az nádszál (vagy pálca), kire ha ember támoszkodik, elromol, és annak felette az szálkája általmegy az kezen.*

Mert mikor megértette volna Salmanassár ez alattomban való tanácskozást, nagy haraggal elindula számtalan népével, megszállá Samáriát, ki fő lakóhelye vala az Izrael királyának, ez lón haszna és gyümölcse az titkon való tanácskozásnak és Egyiptomban való pártolkodásnak. Az Sirák fia az országok romlásának egyik okát mondja az álnok tanácskozást, mikor így szól cap. 10. [Sir 10,8]: *Egyik nemzetségtől másnak adatik az birodalom az hamisságért, méltatlan cselekedetekért, bosszúságtételért és álnok, alattomban való tanácskozásért.* Krisztus Urunk azt mondja Jo. 3. [Jn 3,20–21]: *Minden, az ki gonoszul cselekeik, nem jő az világosságra, [117v (233):] hogy meg ne lássék az ő cselekedete, de az ki jót cselekedik, az világosságra jő, hogy kinyilatkozzanak az ő jócselekedeti, hogy Isten szerént vadnak.*

3tia pars.

Harmadszor, mondám, hogy szóljunk arról, micsoda büntetése és jutalma leszen afféle pártütésnek. Ezt imez igékből tanulhatjuk meg [2Kir 17,4]: *Megszállá városát és az tömlöcben veté, magát elnyargalá, mind az egész országot etc.*

Itt íratik meg Izrael országának, azaz az tíz nemzetségnek utolsó veszedelme és számkivetése, <és> kiből még ez óráig is nem meneknének meg. Lőn pedig ez az veszedelem Egyiptomból való kijövetelek után 947 esztendővel, az két nemzetségtől való elszakadások után pedig 240 esztendővel. Lássuk meg azért, mint írja meg az história ez veszedelmet. Azt írja, hogy Samáriát, az király fő lakóhelyét három esztendeig vítta Salmanassár, addig feküdt alatta. Ez pedig nem csuda, mert olvassuk, hogy régen több esztendeig vittak némely városokat, mint Tróját és egyéb városokat etc. Akkor nem volt ágyú, kivel most akármely erősséget is könnyen elrontnak. Hihető dolog is, mint király lakóhelye, hogy erős volt.

Másodszor, azt értjük itt, hogy az asszíriai király Hóseást fogva az tömlöcbe vetette. ezzel szinte úgy cselekedék Salmanassár, mint Sedékiással Nabukodonozor, meg is érdemlé, hogy az ki hűtit megszegé, gyilkossággal nyeré az királyságot és bálványimádó lőn, ekképpen vesszen.

2.

Harmadszor, azt jelenti az história, hogy evvel meg nem elégedvén az ellenség az föld népét, az zsidókat rabságra [118r (234):] vivé és mind országában telepítte le őket. Ezt pedig azért cselekedé, hogy esmét ellen ne támadhatnának, mert az ő országában inkább bírhattott véllek. Mondanád: Tehát, metszett [a. m. mit tett] Izrael pusztá országával? Nem hagyá azt is pusztában, hanem Mediából, az hova az zsidókat költözteté, lakónépet küldé Kánaán földére, kik ott telepedének le. Ezek, az kik az Újtestamentumban samaritánusoknak neveztetnek, és mindenkor az Júda országában való zsidókkal ellenkedtek, mert főképpen az Isten felől való vallásban nem állhantanak meg.

3.

Az samaritánusok pedig pogánok, bálványimádók valának, mert mikor beülték volna Kánaán földét, azt mondja az Írás, hogy az Isten orozslánokat bocsátott rájuk, kik őket elszagatják vala. Megizenék azért Salmanassárnak Mediában, hogy ők nem tudják az ott való Istent tisztelni, azért el kell veszniük az vadak miatt. Küldé azért az király az zsidók közül egy levita papot hozzájuk, ki tanítaná meg őket, mint tisztelnék az Istraél Istenét. Az tanítá őket, de azért az bálványimádásból teljességgel ki nem veheté őket, hanem tisztelik vala az igaz Istent is, de ez mellett az ő bálványokat is szolgálják vala, és így öszvezúzák-zavarák az igaz isteni tiszteletet, és nem vala igaz religiójuk.

Objectio. Azért mondá Urunk Joan. 4. [Jn 4,22] amaz samaritána asszony-
nak: *Tü azt imádjátok,³ az mit nem tudtok, mü pedig imádjuk az <mü Istenünket> mit tudunk, mert az zsidóktól vagon az üdvesség, az megmaradás.* Továbbá, csudálkozhatnék ezen valaki, hogy hogy lött ez, hogy az király Hóseás szegé meg hütit, és az ország vesze el együt vélle, hiszem, csak azt kell megbüntetni, az ki vétkes. Responsio: Vedd eszedben, igaz az Isten, igaz az ő ítéleti, az község is, kit akkor rabságra vitete, vétkes vala, egy cseppnyire sem vala jámborb az királynál, [118v (235):] az mint ide alább megmondja az história [2Kir 17,7]: *Ezek, úgymond, lőnek, mert az Izrael fiai vétkeznek az ő Istenek ellen, ki őket kihozá Egyiptomból.* Azért méltán szenvedék mindnyájan az büntetést. Jóllehet, ennyivel nagyobb az fejedelmek vétke, hogy ő nemcsak egyedül vétkezik, hanem példájával is, mert az alatta való község az mit tölle lát, azt cselekedti, és ekképpen az fejedelem vétke kihat és kiterjed mindenekre. Más az, hogy gyakorta az fejedelem vétke⁴ alkalmatosságot szolgáltat az közönséges büntetésre, melyet netalán az Isten bizonyos okért még egy kevés ideig elhalasztana.

[1/249:]⁵ [...] azt ítlvén, hogy ha nem volna jó, az fejedelem sem mívelné, mind azt cselekeszi, az mit az őelőtte járótól lát. És ekképpen az fejedelem vétke kihat, kiterjed mindenekre. Más az, hogy az fejedelem vétke gyakortább alkalmatosságot szolgáltat az közönséges büntetésre, melyet netalám az Úr Isten bizonyos okokért még egy kevés ideig elhalasztana. || S

Az mint olvassuk, hogy az fejedelmek⁶ könyörgésekért és szentségekért az Úr gyakorta elhalasztja az büntetést. Mint mikor az aranyborjúért megharagutt vala (Exod. 22.[!] [2Móz 32,34]) az Isten az zsidókra és el akarván őket veszteni, Mózes által megengesztelték. És mondá végre: *Eredj el és vezesd el őket az földre, az mely felől szőlottam neked. De az bosszúállásnak idején meglátogatom <őket> az ő vétkeket.* Mintha azt mondaná: Most elengedem, de leszen oly idő, az melyen megbüntettem őket <az> érette.

Az miképpen olvassuk, hogy az fejedelmek könyörgésekért és szentségekért az Úr gyakorta elhalasztotta az büntetést. Mint mikor az arany-

³ *mondjátok* (tollhiba)

⁴ *gyakorta* az fejedelem vétke *gyakorta* (szókettőzés)

⁵ A *Sárospataki Kódex* töredékesen fennmaradt beszéde itt kezdődik.

⁶ *fejedelem* (tollhiba)

borjúért megharagutt volna az Úr Isten az zsidókra, és el akarván őket veszteni, Mózes által megengesztelteték és mondá végre [2Móz 32,34]: *Eredj, vezesd az földre őket, az mely⁷ felől szóllottam neked, de az bosszúállásnak idején meglátogatom az ő vétkeket.* Mintha azt mondaná: Most elengedtem, de leszen oly üdő, az mikor megbüntetem érette őket.

No, azért miképpen az fejedelem <az> jó volta és könyörgése elhalasztja az büntetést, azonképpen gonoszsága sietteti és hamarébb elhozhatja. Vétkeztek vala azért az Izrael fiai, és megérdemlik vala az büntetést, mely hogy hamarébb eljőne, az király bolondsága, istentelensége és hűtötlensége ada alkalmatosságot reá. Mert az királynak vétke [miatt] az Úrnak eszében juta az föld népének gonoszsága, és egyszersmind megverés <v> elveszté őket.

No, azért miképpen az fejedelem jó volta és könyörgése elhalasztja az büntetést, azonképpen gonoszsága siettetheti és hamarébb elhozhatja. Vétkeztek vala azért az Izrael fiai, és megérdemlik vala az büntetést, mely hogy hamarébb eljőne, az király bolondsága, istentelensége és hűtötlensége ada alkalmatosságot reá. Mert az királynak vétke eszébe juttatá az Úrnak az föld népének is gonoszságát, és egyszersmind megverés és elveszté őket.

Viszontag ha az község és az föld népe istenfélő, avagy [119r (236):] az gonoszságból tisztán, igazán, szűből megtér, ha szinte az fejedelem vétkes is, az Úr megkönyörül az övéin és csak az gonoszokat veszti el, mint Saul királyt elveszté, az Izrael országát megtartá és jámborb királyt ada helyette, Dávidot.

Viszontag ha az község és az föld népe istenfélő, avagy gonoszságából igazán, tiszta szűből megtér, ha szintén az fejedelem vétkes is, az Úr megkönyörül az övéin és csak az gonoszokat veszti el. Mint Saul királyt elveszté, de Izrael országát megtartá és jámborb királyt, Dávidot adá érette.

Illik azért műnekünk ez ilyen példára néznünk, mert az Úr az mű tanóságunkra íratta meg, az mint szent Pál szól [ApCsel 13,17], *halljuk azt az népet, kit ez világon való számtalan sok nemzetségek közül*

⁷ *mellyel* (tollhiba, a 2. Kolozsvári Kódex alapján jav.)

saját örökségének választott vala az Úr, és csudatételek által hatalmas karjával Egyiptomból kihozott vala, és erős nemzetségeket előttök az jó földről kihajtott, eltörlött vala, miképpen veszté és pusztítá az bálványimádásért, az ő szent parancsolatjának hátrahagyásáért.

Illik azért minékünk ez ilyen példákra néznünk, mert az Úr az mi tanúságunkra íratta meg, az mint szent Pál szól [ApCsel 13,17], *halljuk azt az népet, kit ez világon való számtalan sok nemzetség közül saját örökségének választott vala az Úr és sok csudatételek által hatalmas karjával Egyiptomból kihozott vala, és erős nemzetségeket előttök az jó földről kihajtott és törlött vala, miképpen veszté és teljességgel elpusztítá az bálványimádásért az ő szent parancsolatinak hátrahagyásáért.*⁸

Mit remélhetünk hát mi? És mihez bízhatunk? Hasonló vétkekben leledzünk. Jusson eszünkben, mit szólla Krisztus Urunk Luc. 13. [Lk 13,2–3], mikoron hírrel meghozták volna neki, hogy Pilátus az galileusok vérét öszveelegyítette volna az megáldozott bar<ány>mok vérével: *Azt gondoljátok-e, úgymond, hogy azok az galileusok bűnösök voltak mindeneknél? Nem voltak, mondom tüneknek, hanem ha penitenciát nem tartatok, tü is hasonlóképpen elvesztek.* Halljuk mi is, mint jára Hóseás és az Izrael országa, mondom, hogy ha meg nem térünk, hasonlóképpen mi is mindnyájan elveszünk.

[1/250:] Mit remélhetünk hát mi, és mihez bízhatunk, ha hasonló vétkekben leledzünk? Jusson eszünkben, mit szólla Krisztus Urunk Luc. 13. [Lk 13,2], mikor hírül meghozták volna neki, hogy Pilátus az galileusok vérét öszveelegyítettette volna az megáldoztatott bárányok vérével: *Azt gondoljátok-e, úgymond, hogy azok az galileusok bűnösök voltak mindeneknél? Mondom tüneknek, hogy ha pönitenciát nem tartatok, tüneknek is mindnyájan hasonlóképpen el kell vesznetek.* Meghallók mü is, mint jára Hóseás és az Izrael országa. Mondom, hogy ha meg nem térünk, hasonlóképpen mü is mindnyájan elveszünk.

⁸ Alsó lapszálon jegyzet, 19–20. századi könyvtárosi bejegyzés: „E codex 145 levélből áll (a csonka lapokkal együtt). K. J.[?]”

90. (24.) beszéd (K2, S [fragm.])

K2|| [119r (236):] Concio. Joan VII. v. 16. [Jn 7,16]: De vera doctrinae notis.

Az én tudományom nem enyim, hanem azé, az ki engem elküldött etc.

[1/250:] Concio XC. Joann. cap. 7. v. 16. [Jn 7,16]:

|| S

Az én tudományom nem enyim, hanem azé, az ki engem elküldött etc.

Ha [vala]mikor az igaz tudománnak megismereti felől kellett keresztyéneknek gondolkodni, bizony mostan főképpen [119v (237):] illik. Mert látjuk, ez világ minemű nagy zűrzavarban vagyon, és mennyiféle sok vallások, tudományok támadtanak, mellyek felől ki-ki azt vallja és hirdeti, hogy az övé igaz.

Ha valamikor az igaz tudománnak megismerete felől kelljen keresztyéneknek gondolkodni, bizony mostan főképpen illik. Mert látjuk, ez világ menemű zűrzavarban vagyon, és mennyi sokféle vallások és tudományok támadtanak, mellyek felől ki-ki azt hirdeti és mondja, hogy az övé igaz.

De nem lehet, hogy több legyen egynél. Azt pedig, mint kell az többi közül megismérni, ha az Szentírásban tekintünk, és kiváltképpen Krisztus Urunknak ez elészámlált igékben befoglalt beszédét meg-gondoljuk, eszünkben vehetjük.¹ Mert mikor az ő tudománya felől is kételkednének az ő idejebeli zsidók, mind² azt megbizonyítja, hogy igaz az, mit hirdet, s mind pedig megmutogatja, mint esmérhesse meg minden, és választhassa meg az igaz tudománt és tanítót az hamistól.

¹ *meggondolhatjuk és eszünkben vehetjük* (tollhiba, értelem miatt jav.)

² *mint* (tollhiba)

De nem lehet, hogy több legyen igaz egynél. Azt pedig, mint kelljen az többi közül megismerni, ha az Szentírásban tekintünk, és kiváltképpen Krisztus Urunknak ez elészámlált igékben befoglalt beszédét meggondoljuk, eszünkbe vehetjük. Mert mikor az ő tudománya felől is kételkednének az ő idejebeli zsidók, mind azt megbizonyítá, hogy igaz, az mit ő hirdet, s mind pedig megmutogató, miképpen ismerhesse meg minden és választhassa meg az igaz tudománt és tanítót az hamistól.

Szükség azért műnekünk is szorgalmatosan megvizsgálunk és megmagyaráznunk, hogy az üdvösségre menő utat ennyi sok tévelygő ösvények közzül kiesmérhessünk.

Szükség azért minekünk is ez igéket szorgalmatosan megvizsgálunk és magyaráznunk, hogy az igaz és üdvösségre menő utat ennyi sok tévelygő ösvények közül kiismerhessük.

1. Vagyon azért ez igéknek három része: Az elsőben az mutattatik meg, az igaz tudománynak minemű fundamentomának kell lenni, és honnét származni, áradni. Az másikban, minemű ember legyen alkalmas az igaz tudománnak esmémentire. Az harmadikban, minemű különbség leszen az igaz és hamis tanító közt.

Vagyon ez meghallott ígéknek három része: Az elsőben az mutatódik meg, az igaz tudománnak minemű fundamentumának kell lenni.³

Az első része imez igékben vagyon [Jn 7,16]: *Az én tudományom* etc. Itt elsőben az vegyük eszünkben, hogy Krisztus Urunk felel meg az zsidóknak gondolkodásokra és magokban való veszekedésekre, kiről ez igék előtt emlékezik az evangélista. Mert mikor ékes és bölcs tanítását hallották volna, csudálkoznak vala rajta, mondván [Jn 7,15]: *Honnat tud ez Írást, ha soha nem tanolta?*

Itt azért ez igékben megmondja, honnat tudjon Írást [Jn 7,16]: *Az én tudományom*, úgymond, *nem enyim* etc. Mintha azt mondaná: Ezen ne csudálkozzatok, hogy noha Írást nem tanultam, mégis azt magyarázom, mert nem énmagamtól szóllok, és nem az én beszéde-

³ A Sárospataki Kódex töredékes kézirata itt megszakad.

met halljátok, hanem más szól énáltalam, [120r (238):] tudniillik az Atya Isten, ki engemet elküldött.

Holott azt tanoljuk meg, hogy az ki más erejéből, poroncso-
latjából, akarattjából szól, avagy cselekedik valamit, nem annyira
őneki tulajdonítat, mint annak, az ki fő indító ok. Szintén
ezenképpen szólla Krisztus Urunk az apostoloknak Matt. 10. [Mt
10,19]: *Mikor kézben adnak tütköket, ne gondolkodjatok, mit és mint
szóljatok, mert adatik nektek abban az órában, mit szóljatok, mert
nem tii lesztok, az kik szóltok, hanem az tii Atyátoknak Lelke, ki szól
tübbenetek.*

Ez az oka, hogy az Írás az prófétáknak beszédét néha az Istennek,
néha az Léleknak néha az prófétáknak tulajdonítja. És az ki az prófé-
ták ellen vet, az Isten ellen mondatik vetni.

Nagy gorombaság pedig meg nem választani az eszközt az fő
októl, és azért, hogy mind az kettőnek az beszéd vagy cselekedet
tulajdonítat, azt ítélni, hogy ez az kettő ugyanegy természeti-
ben és állatjában. Mert ekképpen azt mondhatnók, hogy az apos-
tolo Szentlelek voltak. Mert azt írja szent Lukács Act. 4. [ApCsel
4,19], hogy mikor vádolnák az apostolokat az papok conciliumában,
ekképpen szólottak: *Ítéljétek meg, ha Isten előtt igaz (méltó dolog),
hogy tünektek engedjünk inkább, hogynem Istennek.* Krisztus Urunk
pedig, Matt. 10. [Mt 10,19] azt mondja, hogy nem az apostolok szól-
tak, hanem az Szentlélek. Tehát innét következik-e, hogy az apos-
tolo Szentlelek? Nem. Tehát az mi ellenkező atyánkfiai mikor így
argumentálnak: Együtt [a. m. egy helyütt] az Írás azt mondja, hogy
az Isten szóllott, másutt azt mondja, hogy azt az Szentlélek mondta,
azért az Szentlélek Isten, avagy az Szentlélek és az Isten mind egyek,
nem jól okoskodnak.

Meg kell mindenkor az fő okot az eszköztől választani, az mikép-
pen itt cselekedik Krisztus Urunk, s azt mondja, hogy az ő tudomá-
nya nem övé, hanem az Atyjáé.

[120v (239):] Másutt is pedig mindenütt az prerogatívát, az fő
böcsülletet tulajdonítja az ő Atyjának. [Jn 12,44] *Az ki, úgymond,
émbennem hiszen, nem émbennem hiszen, hanem az ki engemet
elküldött.* [Jn 13,20] *Az ki engemet fogad be, azt fogadja, az ki engemet
elküldött.* Cap. 14. [Jn 14,10]: *Az Atya, ki émbennem lakozik, Ő csele-
kedi az csudákat.* 2 Cor. 5. [2Kor 5,19]: *Az Isten vala az Krisztusban,
megengesztelvén magával az világot.*

Ám lássák azért, mint egyeznek az Krisztussal azok, az kik azt
mondják, hogy az Krisztus őmaga hatalmával cselekedett mindent,
mert őmaga az Isten volt. Mü az Írásban azt nem találjuk, hanem
efféle mondásokat, az kiket eléhozánk, számtalan sokakat, kik ellen
mü nem merünk, sem akarunk szóllani.

1.

Doctrina.

NB

2. Másodszor, innét az igékből azt vegyük eszünkben, hogy
 1. kétképpen tudhatja meg az ember az igazságot. Elsőben: Ha tanolja. Ezt jól értik vala az zsidók is, mert így szólanak Urunk felől [Jn 7,15]:
 2. *Hogy tud ez Írást, holott nem tanolta?* Másképpen: Az Istennek jelentéséből, mikor valakit Szentlelkével megajándékoz és az jövőendő dolgoknak tudásával felékesít.

Ekképpen tudtak és bölcsökké löttek |:sok:| <az> próféták. Olvasuk Elizeus felől, hogy szántó ember vala, és akkor is szánt vala, mikor Illyés elhívá. Illyen volt Ámos próféta is, az mint őmaga mondja cap. 7. [Ám 7,14–15], mert mikor Amásia elküldené Izraelből Júda országba, hogy ott prófétálna, mondá Ámos: *Nem vagyok én próféta, sem próféta fia, azaz tanítványa, hanem ökörpásztor vagyok, én erdei gyümölcsökkel lakom. De az Úr von engemet, mikor az csorda után járnék és mondá: Menjél el és prófétálj az én népemnek Izraelben.*

Illyenek voltak az apostolok is, mert ezek is soha nem jártanak skólában, az mint meg vagyon írva Act. 4. [ApCsel 4,13]. De Pünkösöd napján az Istennek Lelke oly bölcsökké tevé, hogy minden írást általértnek vala.

[121r (240):] Krisztus Urunk is ezek közé számlálja magát, mert mikor ötet is Baptista János megkeresztelte volna, reászalla az Istennek Lelke. [Lk. 4,16–21] *És mikor Názáretben az zsinagógába ment volna, Ézsaiás próféta írását adták volna kezében, megnyitá az könyvet és találá erre, ahol ez vala írva: Az Úrnak Lelke vagyon énrajtam, annakokáért felkent engem, és küldött engem, hogy az evangéliumot hirdetném az szegényeknek. Betevé az könyvet és mondá: Ma tölt ez az prófécia be az tii fületeknek hallatára.*

Értelme azért Urunk mondásának ez: Ha szinte skólában nem jártam is, de tudnotok kellene, hogy nemcsak ekképpen lehet az ember bölccsé és tudóssá, hanem az Istennek megjelenéséből is, az kit Szentlelkével felkent, mint engem. Act. 4. [ApCsel 4]; Heb. 1. [Zsid 1]. Vedd eszedben pedig, hogy az olyan tudomány sokkal böcsültesb, az mely Istennek Lelkének jelentéséből leszen, hogynem mint az, mellyet munkával tanolnak, de azért bízvásb [a. m. biztosabb] és bizonyosb ez utolsó az elsőnél. Mert az Isten igen ritkán tanít embert munka nélkül, és senki magának azt nem ígérheti, hogy ötet az Isten megtaníttja, azért erre való képest henylésre ne adja magát, hanem tanoljon.

Hogy azért az tévelygésre utat ne nyissunk, ne várjuk azt mindenkor, hogy az Szentlélek szálljon mübelénk és az tanítson meg münket, hanem munkálkodjunk és tanoljunk, mert az Isten gyakrabban azokat szokta Szentlelkével is megvilágosítani, az kik szorgalmatosok az tanolásban.

Ha kiket pedig Ófelsége csudálatosképpen meg akar tanítani, módja vagyon az olyan dolognak végbenvitelében és tanításokat

csudatételekkel megbizonyítja. Mint az próféták, apostolok és Urunk példája világosan megmutatja.

Harmadszor, ez igékből azt vegyük eszünkben, hogy Urunk az ő tudományának méltóságát és igazságát meg akarván bizonyítani azt mondja, hogy az Atyjái az az tudomány.

[121v (241):] Kiből megtetszik, hogy csak azt az tudománt kell követni és azt hirdetni, az ki az Atya Istentől vagyon. Mert Őfelsége az családos gazda, és miképpen az háznép közt nem illik, hogy egyéb legyen, hanem az mit az gazda akar és poroncsol, szintén azonképpen az Istennek házában nem illik, hogy egyéb szó zengjen és tudomány hirdettessék, hanem csak az Atya Istené. Itt immár az a kérdés: Hol vagyon az Atya Isten szava?

Az pápások azt mondják, hogy kétféle az Istennek igéje. Egyik írott, az Új és Ótestamentum, az Biblia. Másik nem írott, az tradíciók, az pápák, patrék, conciliumok, végzések, kiket egyenlő méltóságban kell tartani az Bibliával. Mü ezek ellen elsőben azt mondjuk, hogy semmi kétség nincs abban, hogy az Biblia Isten szava|; beszéde| nem volna, mert azt ők sem tagadják, de az tradíciók felől sok kétség vagyon és lehet. Nem jó pedig az bizonyost hátrahagyni és az bizonytalant követni, mert hamar tévelygésben eshetnénk.

Más az, hogy az Istennek Lelke és beszéde nem ellenkedik őmagával, de az tradíciók mind őmagokban ellenkednek egymással, s mind az Istennek megíratott igéjével szemben állnak. Mint az Írás azt mondja: Senkit az ételből meg nem kell ítélni és az ételben való válogatás ördögi tudomány. Az tradíció igenis megítéli, mert megöletli az embert érette, és ha ki az ételben nem válogat, eretnekeknek mondja.

Az Írás azt mondja, hogy az gyülekezetben idegen nyelven nem jó szólni, vagy ha úgy szól is, megmagyarázza. Az tradíciók és conciliumok végezésekből az pápások az misét is deákul mondják és idegen nyelven énekelnek, meg sem magyarázzák az községnek, ki meg sem érti, mit mondanak. Az Írás azt mondja, hogy böcsülletes és fertelmesség nélkül való ágy az házasság minden rendbeli emberek közt. Az conciliumok azt végezték, hogy az egyházi rend közt igen [122r (242):] nagy bűn. Az Írás azt mondja: Nekünk pedig egy Istenünk vagyon, ki az Atya. Az nicenumbeli concilium[†] azt mondja, hogy az Fiú is szintén olyan és azon egy Isten, ki az Atya. Lyberius pápa conciliuma[†] azt mondja, hogy az Szentlélek is azon egy Isten, ki amaz kettő. De ki győzné elszámolni, mennyi sok dolgokban ellenkeznek világosan az conciliumok az Istennek megírott beszédével?

Holott annakokáért nyilván vagyon, hogy az Biblia Isten igéje és szava. Az is bizonyos, hogy az Istennek Lelke nem kettős nyelvű és őmagával nem ellenkezik. Ezt is megbizonyíthatjuk, és könnyebben

III.

*Doctrinae.**Exempla contra papistas.**Cavillationes Papistarum.*

megmutathatjuk, hogy az tradíciók és conciliumok ellenkeznek az Bibliával. Világosan és bízást mondhatjuk, hogy az tradíciók nem Isten igéje, hanem csak valamiben ha egyetértnek az Isten igéjével. Tehát megmaradjon ez erőssen, hogy az Istennek házában zengjen és hirdettessék csak az Biblia, az Ó- és Újtestamentum, ki felől nincsen kétség, hogy Istennek szava nem volna. Azért valamely tudomány és vallás evvel nem egyez, ki kell az szent gyülekezetből rekeszteni. És ekképpen érted immár, hol kell fundamentomának lenni és honnat kiszármazni az igaz tudománynak. Melyről mondtam vala, hogy főképpen szóljunk és tanoljunk ez igéknek első részében.

2da pars.

Az második része imez igékben vagyon [Jn 7,17]: *Ha ki annak akarátját akarná cselekedni meg* etc. Ez igékben Krisztus Urunk az zsidóknak egy ellenvetésekre felel meg, mert ők mondhatták volna: Ím, halljuk, hogy azt mondod, hogy az te tudományod Istentől vagyon, nem temagad-e? De azt mi nem látjuk, sem értjük. Elegen hányják-vetik azt, sőt, minden hamis tudományú ember azt mondja, hogy igaz és isteni vallást hirdet, de azért nem illik mindjárt helyt adni beszédének. [122v (243):] *Annakokáért noha te is azt mondod magad felől, de mü nem esmérjük az te vallásodban igaz isteni vallást. Erre megfelel Urunk ez igékben, és megengedi azt, hogy az zsidók nem esmérik az ő tudományának igazságát. De azért megmondja, mi leszen annak az oka: Más az, hogy az ő vallása vagy hamis vagy homályos volna, de hogy nekik nincs oly elméjük és indulatjuk, hogy az igazságot megismerhessék [Jn 7,17]: Az ki, úgymond, annak, tudniillik, az ki engem elküldött, akarja akarátját (követni,) cselekedni, megismerje az tudománt.*

1. Mely igékkel két dolgot jelent Urunk: Elsőben dorgálja és feddi az zsidókat az ő istentelen, feslett erkölcsökről és életekről, hogy az Úrnak parancsolatját hátrahagyták. Ezért mondá ide alább is cap. 8. |:47:| [Jn 8,47] nekik: *Az ki Istentől vagyon, az Istennek igéjét hallgatja, tü azért nem hallgatjátok, mert Istentől nem vagytok.*
2. Másodsor, megjelenti, kicsodák tudnak az igazságról ítéletet tenni, és kiknek adatik, hogy az igaz tudománt meg tudják az hamisságtól esmérni és választani. Azt mondja [Jn 7,17], hogy az kik az Istennek akarátját cselekedik. Vaj, ki szép dolog az igazság. Azt mondja egy pogán bölcs (Aristoteles) felőlle, hogy sem az ezüst, sem az hajnalcsillag nem oly ékes.* De az igazságnak neme és részei között nincsen feljebbvaló az igaz isteni tudománynál, mely az felső jónak és az örök életnek esméretire és megnyerésére vezérel.

* ARIST. *Eth. Nic.* V.1129b.29–31. Vö: 67. (1.) beszéd, K2, 5r (5).

Illyen drága dolognak azért megértését nyilván nem adja az Isten valami feslett erkölcsű embereknek. Mert még az apostoloknak is azt hagyja Krisztus Urunk [Mt 7,6], hogy ne hányják az gyönyört az disznóknak etc., azaz az méltatlan és fertelmes embereknek. [123r (244):] Honnat tanoljuk meg, mely méltatlan és helytelen panaszolkodások vadnak ez mostani emberek között is az igaz tudománynak megismereti felől, mert sokan azt mondják, én nem tudok hova lenni, mellyik hüthöz ragaszkodni, annyi sok vallás vagyon, hogy ember nem tudhatja, mellyik [:az:] igaz.

Azt tudod-e, hogy [nem] csak az mü üdönkben volt az hüt felől versengés, visszavonás és külömb-külobm értelem? Krisztus Urunk idejében, mikor ez igéket mondotta volna az zsidók közt, három részre szakadtak vala az írásmagyarázók. Némelleyek farizeusoknak, némelleyek szadduceusoknak és némelleyek esszé[n]usoknak mondatnak vala. Effélék sok rómaiak voltak Zsidóországban, kik bálványimádók valának.

Triplex religio erat olim etiam.

Az samaritánusok penig az Mózes törvényét az pogányok vallásával öszvezavarták vala. Mindezek Urunk ellen támadnak és hamis vallásnak mondják vala. Hiszem, akkor is volt az relígióban külömbözés és visszavonás. De mit mond Urunk ezeknek [Jn 7,17]: *Ha ki az Istennek akarattját cselekeddi, az esméri meg az igaz tudománt.*

Mondjuk azért mi is ez mostani embereknek, kik azon panaszolkodnak, hogy az igazságot nem esmérhetik meg, hogy ha az Isten akarattját akarnák cselekedni, megismerhetnék. És az mint szent Pál mondja 2 Cor. 4. [2Kor 4,3]: *Ha befedezve vagyon az mü evangéliumunk, azoknak vagyon befedve, az kik elvesznek, mellyet hogy jobban megérts, így vedd eszedben.*

Doctri.

Az Istennek akarattja sok dologban igen világos, mint minden vallású keresztyének, mind pópások, lutheránusok, kálvinisták, anabaptisták[†] egy szóval hirdetik és vallják, hogy Isten azt akarja, hogy ne részegeskedjél, ne rágalmazz, ne paráználkodjál. Azért nyilván vagyon, hogy ez Isten akarattja, mert mindnyájan egy nyelvvel vallják. Immár tekénts az oly embereket, az kik azt mondják, hogy nem tudnak az hütben válogatni, mineműek, ha az Isten akarattját akarják [123v (245):] cselekedni? Bizony, megtalálod, hogy az miben értik és tudják az Istennek akarattját is, nem cselekedik, hanem minden fertelmességben élnek. Ezeknek adná-e hát az Isten az igaz ítéletnek lelkét? Hogy az vallások közt választást tudjanak tenni?

Nem jó az disznónak az gyömbér. Ha ki az sok vallás és hüt között ítéletet akar tenni, az igazságot az hamisság közzül kikeresni és találni, mívelje azt, az mit Krisztus Urunk mond, cselekedje az Isten akarattját, és így feltámad, megvilágosodik az ő szűvében az hajnalcsillag. Példa erről Cornelius, kinek az Isten az igazságot megjelenté,

mikor az ő sok böjtölését, alamizsnálkodását és jámborságát látta volna.

Ne paráználkodjanak hát az mü emberink, hanem jámborodjanak meg, és az Isten megmutatja nekik az igaz vallást.

3tia pars.

Az harmadik részében beszédének azt magyarázza meg, mint kelljen az hamis tudományú embert az igaz vallásútól megismérni [Jn 7,18]: *Az ki őmagától szól, az ő dücsőségét.*

Az Isten mindeneket mindjárt teremtett, hogy az ő nagy hatalmassága, irgalmassága és dücsősége mindeneknél nyilván lenne. Ezért mondja szent Dávid, hogy mindenek magasztalják és dücsőítik az Istent. Ezért mondja szent Pál, hogy valamit cselekedünk, mindent az Úrnak dicsőretire cselekedjünk. Noha azért mindennek mindenkor szeme előtt kell viselni az Úrnak dücsőségét, és arra kell nézni, de főképpen azoknak, az kik az Istennek szolgálatjára kiváltképpen adták magokat.

Azért jóllehet, az őmaga tisztességének keresése mindenekben kárhoztatandó, de főképpen az tanítókbán, az egyházi rendekben. Sőt, itt Krisztus Urunk ugyan azt mondja fő jegyül és bélyegül, az kiről az hamis tanítót megismérik, hogy őmagától szól és az ő dücsőségét keresi. [124r (246):] *Őmagától szól pedig az, ki vagy az ő agya gondolatját beszéli, vagy pedig emberi találmánt hirdet, kiről azt mondja az Isten, [Mt 15,9] csak heában tiszteltek engem emberi találmányokkal, az kik meg nem elégedvén az Istentől parancsolatott tudománnyal feljebb bölcselkednek és az őmaguk találmányokat beszélik, mint felfuvalkodottak, és őmagának tisztességeknak keresői.*

Mert ezzel azt akarják mutatni, hogy ők nemcsak mástól vannak és nemcsak azt értik, az mit más tud, hanem sok szép dolgokat tudnak gondolni az őmagok fejektől is, sőt, ha mit cselekednek, az Isten parancsolatja szerént is abban is csak hiú dücsőséget keresnek, kit Urunk gyakorta vet szemekre az farizeusoknak, mert mikor alamizsnát akarnak vala osztani, trombitáltatnak vala az ház előtt, hogy más azért, hogy minden szegény odagyűljön, maga inkább azért, hogy lássa minden, hogy ők bőkezűek. Mikor imádkoznak vala az utcákon és szegeleteken, ahol egynéhány utcákról láthatják vala őket, esnek vala térdekre.

Az Isten parancsolatját ruhájokra varrják vala, hogy minden látná, mely szentes emberek, holott azért ilyen kevélyek és magatisztessége keresők valának. Azt mondá nekik Urunk Joan. 5. [:44.:] [Jn 5,44]: *Hogyhogy hihetnétek tü, holott egymástól vesztek dücsőséget, de azt az dücsőséget, az ki az Istentől vagyon, nem kerseitek?* Ez azért az hamis tanítónak és doktornak bélyege, hogy őmagától szól és őmaga tulajdon dücsőségét keresi.

Lássuk meg immár, mint írja meg az igaz és hű tanítót [Jn 7,18]: *Az ki pengig annak dücsöségét keresi, az ki etc.*

Miképpen két tulajdonságát mondá az hamis tanítóknak, azonképpen kettőt mond az híveknek is. Elsőben, hogy az olyan küldett, azaz bocsáttatott Istentől az tanításra. [124v (247):] Tehát nem igaz tanítók, az kiknek igaz hivataljok és elbocsáttások nincsen. Ez ilyenekről mondja az Isten Jer. 23. |:21.:| [Jer 23,21]: *Nem küldöm vala az prófétákat és ők futnak vala, nem szóllok vala nekik és ők prófétálnak vala.* Az Isten pengig szokta küldeni az tanítókat főképpen önönmaga nagy hirtelen, mint küldé Mózeset és Ámos prófétát. Néha pengig ahhoz rendelt emberek által, mert az Úr gyakorta eszközök által szokta az ő akaratját kijelenteni és véghezvinni. És ez ilyenek is az Istentől küldettnek, nemkülömben mint az első.

Illyenképpen Istentől bocsáttatnak, mondhatjuk, az kiket az apostolok rendelték az egyházi szolgálatra. Ez pengig tiszték azoknak, az kik valakitől küldetnek, hogy annak beszédét szólnak, az ki ötet követségre elbocsátá, ahhoz se többet ne tegyenek, se abban el ne vegyenek. Ez azért első jegye az igaz tanítónak, hogy Istentől küldessék és annak beszédét híven megbeszélje.

Második, hogy annak dücsöségét keresse, az ki elküldötte. Ebben műnekünk igen szép példánk Krisztus Urunk, ki mind cselekedetivel s mind beszédével gyakran megvallja, hogy ő nem keresi az ő dücsöségét, hanem az ő Szent Atyját, tudván azt, hogy az Isten meg szokta dücsőíteni az ki ötet az emberek közt megdüksőíti. Azért mondá cap. 8. [Jn 8,50]: *Én nem keresem az én dücsőségemet,* et cap. 17. [Jn 17,1]: *Atyám, eljött az óra, dücsőíts meg az te fiadat, hogy az te fiad is dücsőítsen tégedet.* Lege ulterius. Azért két haszna vagy benne az igaz tanítónak, ha az őmaga dücsöségét nem keresi, hanem az (Atyját) Urát. Első, hogy evvel hűségét [125r (248):] megmutatja. Más, hogy ötet is az ő Ura megdüksőíti. Az mint Urunk amaz példabeszédben megjelenté Luc. 12. [Lk 12,37]: *Boldogok az szolgálak, kiket mikor az ő urok megjut, vigyázva talál etc.*

Mindezekből azért megértők, melyik leszen az igaz tudomány, tudniillik csak az Atya Isten beszéde. Ez pengig vagy megírva az Bibliában, az Ó- és Újtestamentumban, nem az tradíciókban, conciliumokban. Ezt is megtanulók, kicsodák tudnak választást tenni az igaz és hamis tudomány között, tudniillik az kik az Istennek akaratját cselekedik. Harmadszor azt is meghallók, az igaz és hamis tanítók mineműek. Hamissak az kik maguktól szólnak. Igazak az kik Istentől bocsáttatnak és annak dücsöségét keresik.

Melleyeket ha szorgalmason elménkben berakunk és mindenkor szemünk előtt hordozunk, <sem> az hamis tudománytól <sem az> meg nem csalattatunk, hanem az igaz úton járhatunk, mellyen az örök életre bejuthatunk, kit adjon az Felséges Isten. Ámen.

91. (25.) beszéd (K2, S [fragm.]

K2 || [125r (248):] *Concio. De ascensione Christi. Act. 2. v. 33.*
[ApCsel 2,33]:

Az Istennek jobb karjával annakokáért felmagasztaltatván etc.

Mivelhogy most az üdő nem szenved, hogy az szent Péter apostol prédikációját megmagyarázzuk éppen, akarom csak az utolsó cikkelt elővenni, kiből az üdőhöz képest illendő tanóságokat adok az híveknek eleiben. Szól pedig az elészámlált igékben szent Péter Krisztus Urunknak mennyben menéséről és annak hasznairól s gyümölcseiről. Miképpen azért az igéknek, azonképpen az mű tanóságunknak is leszen főképpen két része.

1. [125v (249):] Elsőben szóljunk Urunk felmenetelinek fő okáról, azaz honnan lött és lehetett az meg, hogy Urunk nehéz testtel, ki természet szerént alásiet, mennyben felmehetett és ez mai óráig is ott vagyon. Másodszor szóljunk az ő mennyben menetelinek hasznairól. Így szól az apostol [ApCsel 2,33]: *Az Istennek jobb karjával etc.*
- 2.

Valaminemű emlékezetre és csudálkozásra méltó dolgok löttének Urunk életében, tisztiben és személyében, de mindazokat az Írás, sőt, önnönmaga Krisztus Urunk éppen tulajdonítja az ő Mennyei Szent Atyjának. Mert fogantatása felől azt mondá az Angyal [Lk 1,35]: *Az Magosságbelinek ereje árnyékoz meg téged.* Bölcsessége és tudománya felől ő maga azt mondá [Jn 7,16]: *Az én tudományom nem enyim etc.* Csudatétele felől azt mondá [Jn 14,10]: *Az Atya, ki énbennem lakik, az cselekedik csudákat.* Halottaiból való feltámasdosát [:is:] az is az mindenütt az Atya Istennek tulajdonítja, mint ugyanitt v. 24. mondá szent Péter [ApCsel 2,24]: *Az Isten, úgymond, az Jézust feltámasztá, megadózván az Pokolnak fájalmát.* |: Act. 2. 3. 4. 5. [ApCsel 2–5] In his capitibus vide.:| De azt másszor bővebben megmutogattuk.¹

Ihol pedig mennyben felmenésének is okát megvallja, és hirdeti szent Péter ez jelenvaló igékben az Atya Istennek erejét és hatalmaságát. Ugyanezent bizonyítja szent Pál is Eph. 1. [Ef 1,19–21]: *Az mű Urunk, Jézus Krisztusnak Istene, úgymond, az dücsőségnek Atyja adjon tünektek bölcsességnek és megjelenésnek Lelkét, ki feltámasztotta az Jézust halottaiból és helyhezette jobb keze felől mennyekben,*

¹ Utalás feltehetően a 85. (19.) vagy 86. (20.) beszédre.

Jo. 12. v. 49. et 50. |:Joan.

14. v. 24.:| Joan. 7. 16.

Jo. 14. v. 10.

minden hatalmasságok, erősségeknek feliben etc. Phil. 2. [Fil 2,9]: *Annakokáért (az Jézust) az Isten felmagasztalá, és ajándékoza neki oly nevet* etc. [126r (250):] Honnat mű tanoljuk meg elsőben azt, hogy minden csudálatos dolgoknak fő oka és eredeti csak az Atya Isten, kinek kell tulajdonítani és kinek nevének dicsőretire igazgatni minden dolgokat. Másodsor, innét megismerhetjük az Atya Istennek az Krisztus<ban>hoz való szeretetét, hogy nemcsak itt ez világon való életében, minden dolgában igazgatta, de halála után is megdűcsőítette, mind avval, hogy az halálban nem hagyta, mind avval, hogy mennyben felvitte, jobbjára ültette és minden hatalmasságok felett nagy dűcsőséggel megkoronázta. Harmadsor, ugyaninnét megtetszik azoknak tévelygések, kik az Krisztusnak önnönmagától való dűcsőséget tulajdonítanak, az Írásnak bizonsága ellen. Merthogy azt szoktuk mondani, hogy valamikor az Krisztus és az Szentírás tulajdonítja az Krisztusnak méltóságát és cselekedetét az Atya Istennek, akkor néz emberségre, nem istenségre, és az ő tisztire, tudni illik az ő közbenjárására. Qui mortuus est et mediator fuit ille est verus Christus. At ille qui mortuus est quatenus homo mortuus est, quatenus vero fuit mediator omnia a patre accepit. Ergo ille qui mortuus est quatenus homo, est quatenus omnia a patre accepit est verus Christus.

1.

2.

3.

Mű azt mondjuk, hogy szent Pállal együtt nem esmértünk és nem akarunk esmérni több Krisztust, hanem az ki megholt volt és megfeszített volt. Tudjuk pedig, hogy az istenség sem meg nem holt, sem meg nem feszített, nem is akarunk más Krisztust vallani, hanem csak az ki közbenjáró Isten és emberek között. Ha azért az Krisztus az mennyiből ember volt, megholt, az mennyiből közbenjáró volt, mindent az Atyjától vött.

[126v (251):] Az pedig az igaz Krisztus, az ki megholt és közbenjáró. Bizony következik, hogy az igaz Krisztus ember volt és mindeket az Atyjától vett. De az ő erőtlén vallások innét is megtetszik. Azt mondják, hogy ahol az Krisztus azt mondja, hogy ő mindeket az Atyjától vett, néz az ő tisztire és hivataljára. Mert azért jött volt, hogy az embereket az igaz Istennek (tiszteletire) ismeretire igazgassa. De mivelhogy őtet csak egy elvetett embernek tartják vala, és ha azt mondta volna <és ha azt>, hogy ő az örök Isten, sokan megbotránkoztak volna és tanításának helyt nem adtak volna, azért nem jelentette meg mindenkor, ki leszen, hanem az ő tisztire szerént igazgatja az embereket az Istennek esméretire, tudván azt, hogy ha valaki az Istent megismeri, azután megérti azt is, hogy az Krisztus is örök Isten. Ez az ő vallások.

Mely ha igaz volna, az következne belőlle, hogy mikor immár Urunk az ő tisztit elvégezte, akkor nem illett volna sem őmagának, sem az apostoloknak őfelőlle ezt hirdetni és vallani, hogy tisztinek

elvégezése után valamit az Atyjától vött. Mert az mint ők vallják, azelőtt is csak azért cselekedte azt, hogy tisztiben hasznosban eljárhasson. De én megbizonyítom, hogy tisztinek elvégezése után is ugyanazt vallotta mind ő maga s mind az apostolok, hogy mindent vett és veszen az Atyjától.

Tehát megtetszik, hogy nem azért, hogy tisztiben eljárhasson, vallotta azt, hanem hogy ugyan úgy volt. Mert az Krisztusnak tisztitartott az ő haláláig, az mint maga mondja Jo. 17. [Jn 17,4] az végvacsora után, mikor szinte megfogatnék: [127r (252):] *Atyám, az mely munkát adtál vala nekem, hogy megcselekedjem, véghez vittem.* Az keresztfán is azt mondá [Jn 19,30]: *Consummatum est.* Heb. 10. [Zsid 10,14]: *Egy áldozatjával elvégezte, megtökéltette mindörökké az szenteket.* Ha pedig azt mondanád: Nem azt mondja szent János 1. Epist. 2. [1Ján 2,1]: *Ha vétkezünk, vagyon szószólónk az Istennél, az Jézus Krisztus? Azért még most is nem végezte el tisztit? Erre az felelet az, hogy nem azt akarja jelenteni szent János, hogy az Krisztus most is térdenállva esedeznék az ő Szent Atyja előtt, hanem hogy az ő áldozatjának illatja és ereje mindenkor az Isten előtt vagyon, mely minden bűnösöknek használ, mert az mint meghallád, egy áldozatjával mindeneket megtökéltett.*

Ezek immár így lévén nyilván vagyon, hogy az Krisztus tisztinek vége lött, mikor megholt. De feltámadása után mondja Krisztus Urunk Matt. 28. [Mt 28,18], hogy adatott őneki hatalom mind mennyen és földön, osztán halálából is az Atya Isten költé fel. Sőt, itt azt mondja szent Péter, hogy Atya Isten vitte fel mennybe is és ő ültette jobbára. Az Szentlelket mennyből küldte el, de ugyanitt az mint majd meghallod, hogy nyerte és vette azt az Atyjától. Sőt, Apoc. 1. [Jel 1,1] meg vagyon írva, hogy mennybenmenetele után tanol az Atyjától az Krisztus: *Az Jézus Krisztusnak, úgymond, [:meg:]jelenése, kit adott őneki az Isten, hogy az ő szolgájának megjelentesse.* Tehát innét nyilván vagyon, hogy nemcsak akkor mondja az Írás az Krisztus felől, hogy mindent az Atyjától vött, mikor tisztiben járt, hanem tisztinek elvégezése után is, azaz mindenkor.

Summa. Valaki[:k:]<nek> azt mondják, hogy az Istennel az Krisztus [127v (253):] mindenben egyenlő, az nyilvánvaló Írás ellen szólnak, mely azt kiáltja, hogy mindenek az Krisztusra származtak és áradtak az Atyjától, és ő maga is mindenütt azt vallja. Ha azért az mű fejünk minden ő dűcsőségét és hatalmát esmérte, hogy az ő Atyjától, Istenétől vagyon, illik műnekünk is ezt vallanunk és hirdetnünk magunk felől, hogy valamink vagyon, minden Ófelségétől vagyon. Tehát, ne pipéskedjünk ajándékinkkal, hanem dicsérjük, magasztaljuk azoknak adóját, mert csak övé az tisztesség, dűcsőség mindörökké.

2da pars.

Második részében beszédemnek mondám, hogy szóljunk Urunk mennyben felmenetelinek hasznáról [ApCsel 2,33]: *Az megígértetett Szentlelket elvevén az Atyjától* etc.

Két gyümölcsét jelenti az apostol ez igékben Urunk mennybenmenetelének: Egyiket, hogy az Szentlelket az apostolokhoz elküldte. Másikot, hogy innét megbizonyított, hogy az Jézus igaz Messiás volt. Az igéknek pedig, az melyekben az elsőről szól, két cikkelye vagyon, most elsőben az Szentléleknek elbocsáttatásának módját írja meg. Azután egy ellenvetésre felel meg, melyet az ellen, az mit mondott vala, támaszthattak volna.

Az Szentlélek felől először azt mondja, hogy meg volt ígérve. Megígérte vala pedig ezt az Lelket mind az Atya Isten s mind Krisztus Urunk. Az Atya Joel 2. [Jóel 2,28]: *És leszen ezeknek utánna, kiöntöm az én Lelkemet minden testre* etc. Mely mondás hogy akkor teljesegett be, mikor az Szentlélek az apostolokra szálla, ide feljebb ugyanezen prédikációban mondja szent Péter. Krisztus Urunk is így szölla Luc. 2<8>|:4. v. 49: [Lk 24,49]: *Én elküldöm az én Atyámnak ígéréstít türeátok*. Act. 1. [ApCsel 1,4] megparancsolá nekik, hogy addig el ne menjenek Jeruzsálemből, hanem várnák meg az Atyának ígéréstít, *kit*, úgymond, [128r (254):] *hallottatok éntőllem*.

Azért az Atya Isten ígérte volt |:meg:| ezt az Szentlelket. Megígérte vala Krisztus Urunk is. Joan. 15. [Jn 15,26]: *Mikor eljő az vigasztaló, kit én elküldök tüneknek az Atyától, az igazságnak Lelkét, ki az Atyától származik, tanúbizonságot teszen az énfelőllem*. Cap. 16. [Jn 16,7]: *Én igazságot mondok tüneknek, hasznatokra vagyon, hogy én elmegyek, mert ha én nem megyek* etc. Érted azért immár, mint volt megígérve az Szentlélek.

Másodszor azt mondja felölle az apostol, hogy az Szentlelket az Krisztus vette az Atyjától. Honnat megtetszik elsőben, hogy minden jóknak, ajándékoknak kútfeje az Atya Isten. Másodszor, innét megtetszik az Istennek az Krisztus felett való méltósága, mert vette és veszi az Szentlelket az Krisztus az Atyjától. Sőt, Joan. 14. [Jn 14,16] azt mondá, hogy kéréssel és könyörgéssel nyeri: *Kérem*, úgymond, *az Atyát, és más vigasztalót ad tüneknek*. Ugyanott alább azt mondja, hogy az Atya Isten küldi el is [Jn 14,26]: *Az vigasztaló Szentlélek, úgymond, kit elküld az Atya az én nevemben, megtanít tüktöket mindenekre*.

Jöllehet, ugyanitt harmadszor azt mondja szent Péter [ApCsel 2,33], hogy az Krisztus öntötte azt ki őreájok. De ezek semmit nem ellenkeznek egymással, mert mind az, az ki fő ok valamiben, mind pedig az, ki más parancsolatjából cselekszik valamit, méltán mondathatik valamit cselekedni. Azért az Atya Isten is küldötte és

öntötte az Szentlelket ki, az mint Jóel és Urunk mondja, mert őtölle származott és adatott, mind pedig Urunk küldötte és öntötte, mert mikor az Atyjától vette, úgy küldötte és adta az ő szolgálainak.

Innét azért immár értjük mint és hogy lött, micsoda renddel az Szentléleknek elbocsátása. De ez ellen az jeruzsálembeli zsidók azt mondhatták volna: Az Szentlélek mennyből adatik [128v (255):] azért azt senki nem öntheti ki, hanem az ki mennyben vagyon. Hogyhogy monddod tehát, hogy az Jézus öntötte reátok az Szentlelket? Erre megfelel szent Péter és megengedi, hogy az öntheti ki az Szentlelket, az ki mennyben vagyon. Hogy pedig az Jézus mennyben legyen, kétképpen bizonyítja meg. Elsőben az ő vallásokból. Ennek mű vagyunk bizonsági, kik látjuk szemünkkel, hogy mennyben felmene. De mivelhogy az ő tanóbizonságtételeket az zsidók be nem veszik vala, bizonyítja meg az Szentírásból, kinek mindnyájan helyt adnak vala [ApCsel 2,34]: *Nem Dávid, úgymond, ment fel* etc. Mely igéknek értelme ez, hogy Isten régen megprófétáltatta ezt, hogy egy Urat, egy Királyt ültet az ő jobbára. Mely proféciónak avagy Dávid királyban, avagy az Messiásban kellett beteljesedni. Mert Dávid az Istennek kedves embere volt, Izraelben és minden pogánok ellen hatalmas király volt. Ha mi böcsüllet és méltóság pedig őrajta meg nem teljesedett, szükség, hogy az Messiásban teljesedjék be. Mert az Messiás Dávid fiának mondatik. Azért mondá Gábiel angyal is Máriának [Lk 1,32–33]: *És nagy leszen az, s az Magosságbeli Isten Fiának hívatatit, és az Isten adja neki az ő atyjának, Dávidnak székit, és regnál Jákobnak házában mindörökké.*

Azért az fellyül megmondott proféciónak vagy Dávidban, vagy az Messiásban kellett beteljesedni. De nem teljesedett be Dávidban, mert az mind itt mondja az apostol, Dávid nem ment fel mennyekben, hanem (Jeruzsálemben) [:Betlehemben:] temtetett el és az kopersója ez mai napig is jelen vagyon.

[128r (256):] Tehát nem ült az Atya Istennek jobbára, ki mennyekben vagyon. Szükségképpen azért Krisztus Urunkban teljesedett be, és ő ült az Istennek jobbára, és ő küldte hát el az Szentlelket. Ez az

1. Apostol beszédének célja, azaz értelme. De nagyobb világosságnak okáért ez igék felől emez két dolgot vizsgáljuk meg. Elsőben, ha az az mondás [ApCsel 2,34] *Mondá az Úr* etc. ugyan semmiképpen nem illik Dávidra és őbenne nem teljesedett be. Másodsor, mi legyen ülni az Istennek jobbján. Mert ezt sokan igen hamissan magyarázzák.

Az mi az első nézi, ez mostani zsidók egy szájjal <mondják> mindnyájan, s az ő rabbinusi, az írásmagyarázó doktorival egyetemben azt mondják, hogy szól ez az profécia Dávidról és őrajta be is tel-

Psal. 88.¹

[ApCsel 13,22] *Inveni David virum secundum cor [meum].*

3Reg 2. 4. 10.

Act. 2. v. 29.

¹ Zsolt 89.

jesedett. Mert azt mondják, hogy ez az 110. Psalmus íratott Dávid felől [Zsolt 110,1]: *Mondá az Úr az én Uramnak*, azaz Dávid királynak, *ülj az én jobbmra*, mely, úgymond, akkor teljesedett be, mikor Saul halála után az királyságban beült, minden ellenségét meggyőző, és főképpen mikor az filiszteusokat kétszer megveré, mint meg vagy on írva 2 Reg 5. 16. [2Sám 5,16]. És hogy nemcsak ez mostani zsidók voltak ebben az értelemben, hanem az apostolok idejebeli is, megtetszik itt az szent Péter disputatiójából, mert ő azok ellen tusakodik, az kik azt az prófeciát Dávidra magyarázzák vala. Ő azt mondja, hogy nem illik Dávidra.

Ha pedig senki nem lött volna abban az értelemben, csak haszontalanul fárasztaná magát szent Péter, mert azt mondhatták volna neki, mit töröd rajta magad, hogy [129v (257):] megbizonyítsad, hogy ez az prófécia Dávidban be nem teljesedett, hiszen mindnyájan tudjuk és értjük, hogy nem felőlle szól, hanem az Messiásról. Az kit pedig senki nem tagad, nem szükség az ellen disputálni. Honnan megtetszik, hogy szent Péter mivelhogy ez magyarázat ellen disputál, voltak olyak, kik ez mondást Dávidra magyarázták. Megerősíthetik pedig ez az Szentírásból is, mert ez mondásnak második cikke nyilván Dávid felől magyaráztatik 2 Reg. 5.[!] [1Kir 5,17], ahol ekképpen izen Salamon az Tírusz királyának: *Tudod az én atyámnak, Dávidnak akarattját, hogy nem építhetett házat az ő Urának, Istenének nevének az környülle való hadak miatt, míglén adná az Úr őket az ő lábainak talpa alá*. Sőt, az Isten őmaga így szól Dávidnak 2 Reg. 17.[!] [2Sám 7,9], 1Par. 17. [1Krón 17,8]: *Teveled voltam mindenütt, ahol jártál, és megöltem minden te ellenségidet szemeid előtt, és nagy nevet szerzettem neked*.

Ha azért ez psalmus versének egyik cikke Dávidon beteljesedett, hihető, hogy az másik is őróla mondatott, hogy ő volt az Istennek jobbán. Mert őmaga is Dávid így szól Psal. 15. [Zsolt 16,8]: *Látom vala mindekkor az Urat, mert nekem jobb kezem felől vagy on, hogy meg ne taszattassam* [a. m. taszítottam]. Sőt, minden jámbor felől azt mondja Psal. 90. [Zsolt 91,4], hogy az Isten válla árnyéka alatt oltalmazza és szárnya alatt tartja.

Ezekből azért azt magyarázhatnók, hogy ez az prófécia ugyan Dávidról íratott. De ez ellen itt azt mondja [130r (258):] szent Péter, hogy nem Dávidról, hanem az Krisztusról mondatott. Hogy ez kérdést megfejthessük, vegyük elé az mit ír ezen dolgok felől szent Máté cap. 22.[Mt 22,34–46]: *Mikor összevgyűltenek volna az farizeusok etc. Miképpen tehát Dávid híja ötet lelkében Urának, mondván etc*. Holott igen jól eszedben vedd, hogy Urunk nem azt mondja egyenesen, hogy ez prófécia az Krisztusról vagy on, hanem hogy lélekben

NB: *Urának mondja Dávid az Krisztust lélekben, mert nagyobb teendő vala Krisztus országa. Vide Vaticanium 2 Sam. 7.² Vide plura in Concione Nativitatis Christi in altere volumine. Vide signum: Ø*

² 2Sám 7,12.

mondattott felőlle. Mintha azt mondaná: Noha tudom, hogy egyéb értelemben is vetetik ez mondás, de lélekben azért ugyan az Krisztusról szól. Mert vedd eszedben, hogy az próféciáknak két értelme s magyarázatjuk vagyon. Egyik bötű és história szerént vagyon. Másik lelki értelem szerént való. Kit sok példákkal megbizonyíthatunk. Ím, csak egyet vagy kettőt hozok elé. Exod. 12. [2Móz 12,46] az húsvéti bárány felől megporoncsolta vala az Isten, hogy csontját meg ne törjék.

De lelki értelem szerént azt írja szent János cap. 19. [Jn 19,36], hogy az Krisztuson teljesedett be, mikor az keresztfán nem törék meg az szárát [a. m. lábszárát], mint az két tolvajnak. Dávid felől vagyon írva Psal. 21. [Zsolt 22,19]: *Az én ruhámra vetettek sorsot*. De azt írja szent János, hogy lélek szerint jegyzette Urunk ruháját, kit el nem szakasztottak az vitézek, hanem sorsot vetének reá, kié legyen. Az Izrael fiai felől vagyon írva Osea. 11. [Hós 11,1]: *Egyiptomból hittam az én fiamat*. De szent Máténál cap. 2. [Mt 2,15] az Krisztusra magyarázza lelki értelem szerént.

Ezek immár így lévén megengedhetjük az zsidóknak, hogy bötű és história szerént ez az mondás szól Dávidról, [13ov (258):] és őrajta be is teljesedett. De azért lelki értelem szerént egyébre nem magyarázhatni, hanem az Krisztusra, mert valóban akkor teljesedék be, mikor az Jézus mennyben felmenvén, üle az Istennek jobbára, mint itt és egybütt is mondja az Írás.

Ø Immár lássuk meg, mit jegyezzen ülni az Istennek jobbján. Elsőben itt azt v[edd] eszedben, hogy ha valóban szöllünk az Isten felől, nincs neki jobb keze, mert az Isten lélek, és őneki sem keze, sem lába nincs, de szól ekképpen az Írás az Isten felől, hogy az emberek könnyebben megérthessék. Azért ez szöllásnak módját kell megmagyaráznunk az emberi szokás és rendtartás szerént.

Lássuk meg azért az emberek közt mit jegyezzen ez. 3 Reg. 2. [1Kir 2,19] azt olvassuk, hogy mikor Dávid halála után az fia, Salamon az ő székiben ült volna, egykor az anyja, Betsabé az fiához bemene, kit mikor Salamon látott volna, felkele, az anyja eleiben menne, imádá őtet és székiben leülvén hozának egy zeccelt, és üle az királynak jobb keze felől. Matt. 20. [Mt 20,21] az Zebedeusoknak anyja azt kéré Urunktól, hogy az ő két fia, Jakab és János üljenek az ő uralkodásának idején az egyik jobb, másik bal keze felől.

Mely mondásokból könnyű megérteni, hogy jobb keze felől ülni az királynak vagy valami fejedelemnek semmi nem egyéb, hanem az fejedelem után második tisztességben lenni. Melyet az régi fejedelmek szoktanak vala [131r (260):] néha azzal jelenteni, az kinek gyűrejeket [a. m. gyűrűjüket] adják vala, mint Hámán, Mardokheus, Dániel és József felől olvassuk. Gen. 41. [1Móz 41,42–43]: *Kivoná, úgymond, fáraó gyűrűjét ujjából, és adá Józsefnek, bársonyruhában öltözteté és*

aranyláncot ada nyakában, második szekerében hordoztatta, és előtte kiált vala az poroszló, hogy minden neki térdet, fejet hajtana, és megértenék, hogy egész Egyiptomnak fejedelme. De azért azt mondá fáraó, hogy az egy királyi székekkel leszek nagyobb nálladnál, azaz senki több énnálamnál nagyobb nem leszen, hanem te légy második király.

Tehát innét megérthetjük, hogy mikor azt mondja az Írás, hogy az Isten az Jézust jobbjára ültette, evvel azt akarja jelenteni, hogy minden embereknél, angyaloknál nagyobb méltósággal koronázta meg, úgy senki az Isten után olyan hatalmasságban nincsen. De azért <s> mint Salamon az anyjánál, Krisztus Urunk az ő tanítványinál, fáraó Józsefnél nagyobb vala, azonképpen az Isten is nagyobb az Krisztusnál. |Vide Esa. 42. [Ézs 42,8]: *Gloriam meam alteri non dabo.* Vide 1 Cor. 15. v. 27. [1Kor 15,27]:|.

Honnan megtetszik, mely tudatlanul magyarázzák az Írást, kik ez mondasból azt hozzák ki, hogy az Krisztus egyenlő mindenben az Atyával. Sőt, ezt az mondást imígyen fordították, és most is szemtelenül éneklük az pópások: *Mondá az Atya Isten az Fiú Istennek, egyenlő hatalmú legyen velem.* Mintha Salamon avval, hogy az anyját jobb keze felől ültette, egyenlő hatalmúvá tette volna magával. Bizony, igen szemtelen ember volna az, az ki azt kérné [131v (261):] az fejedelemtől, hogy ötet egyenlő úrrá, fejedelemmé tegye magával. Tehát nem csúfság lött volna, hogy az asszony azt kérte volna Urunktól, hogy az ő fiait szintén olyan urakká <tötte> tegye, mint őmaga? Főképpen, ha az mint az pópások vallják, tudta, hogy az Krisztus örök Isten.

Mert ha ülni jobb kéz felől annyit teszen, mint egyenlő hatalommal uralkodni, bizony, mikor azt kérte, hogy egyik fia üljön jobbjára, azt kívánta, hogy egyenlő legyen az Krisztussal. Bizony, igazan mondták, hogy az ki minden <hatalomtól> segítségtől elhagyatott, még az árnyékhoz is kap, nemkülömben cselekednek az egy Atya Istennek tékozlói, és hogy meglássad nyilvánban, mely hamis magyarázat legyen ez, megbizonyítom, hogy ha az ő értelmek igaz, mi is <kinek> ez jövőendő életben örök Istenek és az Atyával egyenlő hatalmúak leszünk, kinél nagyobb káromlás nem lehet. Vedd eszedben, azt mondja Krisztus Urunk Apoc. 3. [Jel 3,21]: *Az ki győzedelmes leszen, azt adom neki, hogy énvelem üljön az én székekben, miképpen én is győzedelmes voltam, és ültem az én Atyámnak székiben.* Ismét Luk. 22. [Lk 22,29–30] mondá az apostoloknak: *Én rendelek tünektek országot, miképpen az én Atyám is rendelt nekem, hogy egyetek és igyatok az én asztalomnál.*

Mely mondasban azt jelenté Urunk, hogy az minemű országot és dücsőséget rendelt neki az ő Atyja, ő is olyant ad az ő híveinek, és az mint ő ült az ő Atyja székiben, úgy ülteti az híveket is az ő székiben.

[132r (262):] De Urunk úgy ült az ő Atyja székiben, hogy jobbán vagyon az Istennek, azért az híveket ő is jobbára ülteti. Immár ha ez igaz, <az> hogy az Krisztusnak az Istennek jobbán ülni annyit teszen, mint egyenlő hatalomban uralkodni az Istennel, következik, hogy az hívek is, mikor az Krisztus jobbán ülnek, ők is az Krisztussal egyenlő hatalommal uralkodnak.

De minthogy az Krisztus egyenlő hatalmú az Atyával, tehát az hívek is az Atyával egyenlő hatalmúak lesznek. Ím, lásd, micsoda káromlás jó ki ez bolond vélekedésből. Ezeket azért hátrahagyván elégedjünk meg az Szentírásnak folyása szerént való együgyű magyarázattal. Mikor az Írás azt mondja, hogy az Krisztus ültetett az Istennek jobbára, azzal az jelentetik, hogy Isten után senki nagyobb böcsületben nincs az Krisztusnál. De itt jusson eszedben az szent Pál mondása 1 Cor. 15. [1Kor 15,28], mikor azt mondja, mindenek őalája vadnak vettette, kétség nélkül úgy értsed, hogy attól megválva, az ki őneki mindent lába alá vetett. Ez az mű hütünk és vallásunk.

Érted immár az Dávid mondásának értelmét, kiből megtanolád, hogy kiváltképpen az Krisztusról vagyon megpróbétálva ez [ApCsel 2,34]: *Mondá az Úr* etc. Tehát az Krisztus mennyben vagyon, ha ott vagyon, elküldhette, azaz el is küldte az Szentlelket, és kiöntötte az apostolokra, mely egyik haszna volt az ő felmenetelinek.

2do. A másikat így írja meg szent Péter [ApCsel 2,36]: *Bizonnyal tudja azért* etc. Ez az Krisztus felmenetelinek második haszna, hogy innét bizonyítottat meg, hogy az Jézus Krisztus igaz és [132v (263):] amaz megígértetett Messiás Krisztus volt. Mert ha Dávid az igaz Messiásról mondta, hogy az Istennek jobbára ül mennyben, és az Jézuson teljesedett az be, minden kétség nélkül bizonyos dolog, hogy ez az Jézus igaz Messiás volt.

|| S

[1/271:]² [...] Istennek jobbára ül mennyben, és az Jézusban teljesedett az be, ki innét is megtetszik, mert mennyből Szentlelket öntött az apostolokra. Minden kétség nélkül bizonyos dolog, hogy ez Jézus igaz messiás volt.

Továbbá ez igékből tanold meg azt is, hogy itt igen szépen meg vagyon írva, mit kelljen hinned és vallanod az Jézus felől, és ha egyéb nem volna, csak ez egy mondása elrontaná az pápásoknak az Krisztus felől való hamis vallásokat. Itt azért nyilván megmondja az apostol, ki legyen az Krisztus. Másodszor, minemű urasága és istensége legyen. Harmadszor, honnét legyen neki urasága.

² A *Sárospataki Kódex* töredékesen fennmaradt szövege itt kezdődik.

Továbbá, ez igékből tanul meg azt is, hogy itt igen szépen és világosan meg vagyon írva, mit kelljen hinned és vallanod az Krisztus felől, és ha egyéb nem volna, csak egy mondás is teljességgel elrontaná az pápist[áknak] Krisztus felől való [...] megmondja [...] menemű [...] legy[...]

Az elsőről azt mondja, hogy az az igaz Messiás és az Krisztus Jézus, az ki az zsidóktól megfeszítettet. Immár kérlek, kit feszítenek meg az zsidók? Valami örök Istent-e? Bizony, nem. <tehát> Tehát, mit csavarognak az emberek, mit fonyolognak felette? Miért káromkodnak úgy, hogy nem kell nekik oly Krisztus, az ki csak ember volt? Ím, halod, hogy csak volt az igaz Krisztus, az igaz Messiás, az ki megöletett. Ám lásd, ha az Istent megölhették.

Ahol penig azt mondják, hogy bezzeg megöletett, de csak embersége szerént, én azt mondom, hogy az az én Krisztusom, az ki megöletett, 1 Cor. 1. v. 2.[!] [1Kor 1,23], nem az, az ki elenyészett, mikor az Krisztust kéntették, azért az emberséget vallom és esmérem igaz Messiásnak, mert erről találok bizonytságot az Szentírásból, nem másról. Azért ha szintén az igaz volna is, az mit ők mondnak, hogy az Krisztus örök Isten volt, én megérem avval, hogy az Írás nyilván mondja, hogy az az Krisztus, az [133r (264):] ki megöletett. Azért evvel megelégszem, nem bölcselek az Írásnál feljebb.

Másodszor, az igaz Messiás felől azt mondja itt szent Péter, hogy úrrá és Krisztussá <tötte> tétetett, tehát az igaz Krisztusnak vött urasága és istensége vagyon, és mind az Írás, s mind őmaga Krisztus Urunk azt kiáltja, hogy valamije vagyon, mind adatott őneki. Hogyhogy állhat meg azoknak vallások, kik az Krisztust örökkévaló és őmagától való Istennek vallják? Mert bizony ez ilyen senkitől semmit nem vött, de az mi Krisztusunk mástól vette az uraságot.

2.

[...] [1/272:] itt szent Péter, hogy úrrá és Krisztussá tétetett: Tehát az igaz Krisztusnak vött és adatott urasága (és istensége vagyon) vagyon. És mind az Írás, mind őmaga Krisztus Urunk mindenütt azt kiáltja, hogy valamije vagyon, de mind adatott őneki. Hogyhogy állhat meg azért azoknak vallások, kik az Krisztust örökkévaló, őmagától való Istennek vallják? Mert bizony ez [...] Krisztusunk mástól [...]

De itt esmét azt szokták mondani, hogy csak embersége szerént adatott neki az uraság, nem istensége szerént. De én esmét azt mondom, hogy az az én Krisztusom, az ki úrrá tétetett, nem az, az ki őmagától való örök Isten, ki senkitől semmit nem vött. Más az, hogy ha az

istenség oly igen öszvecsatolná az emberséggel, az mint ők mondják, hogy ugyancsak egy személlyé lött mind az kettő, hogyhogy lehet, hogy az emberség mástól vött uraságot? Mert miképpen hogy neked vagyon valamid lelked szerént, azaz lélekedben, bizony nem mondhatod azt, hogy mástól vetted azt, mert temagadtól vagyon az, hiszem, az lelked fő részed, és az mi ott vagyon, tied. Azonképpen, ha az örök istenség úgy vagyon az emberséggel öszvekapcsoltatva, bizony, valami vagyon az istenségben, az Krisztusban vagyon és azt nem mástól vette. De az istenség vagyon az, hogy őmagától való úr, és senkitől semmit nem vesz. Tehát innét az következik, hogy ez ilyen Krisztus nem vött mástól uraságot. [133v (265):] De itt azt mondja szent Péter, hogy az Krisztus mástól vette az uraságot, tehát nem az az igaz Krisztus, az ki örök Isten lött volna.

[..] itt ismét azt [...] [a]datott neki [...] sz[...]³

3. Harmadszor, azt is megmondja szent Péter, kitől és honnan vagyon az Krisztus urasága [ApCsel 2,36]: *Az Isten tötte Úrrá és Krisztussá* etc. Honnan nyilván megtetszik, hogy az Istennel nem egyenlő az Krisztus, az mint az pópások mondják, mert mindenkor nagyobb az, az ki mást úrrá teszen annál, az ki úrrá tétetik. Ez az oka, hogy igen gyakorta mind őmaga s mind az apostolok az Atyát az Krisztus Isteneének mondják, Joan. 20. [Jn 20,17]: *Felmegyek* etc. Cap. 2. [Jn 2,7]: *Az ki győzedelmes leszen, úgymond, enni adok az élő fáról, mely vagyon az Istennek Paradicsomában.* Apoc. 3. [Jel 3,12]: *Az ki győzedelmes leszen, oszloppá teszem az én Istennemnek templomában.* Eph. 1. [Ef 1,17]: *Az mü Urunk Jézus Krisztusnak Atyja, az dücsőségnek Istene adjon nektek bölcsességnek Lelkét.* Heb. 2.[!] [Zsid 1,9]: *Megkent tégedet az te Istened igazságnak olajával.* 1. Cor. 11. [1Kor 11,3]: *Minden férfiúnak feje az Krisztus, az Krisztus feje az Isten.* 1 Petri 1. [1Pét 1,3]: *Áldott az mü Urunk Atyja, Istene.*

Ha azért őmaga az Jézus Krisztus az ő Atyját mind halálakor, mind feltámadása, sőt mennybemenetele után is Isteneének esméri és mondja, azonképpen az apostolok is, hogy lehetséges, hogy egyenlő volna véle? Bizony, senki az egyenlőt egy Isteneének nem mondja. Mü pedig szent Pállal 1 Tim. 2. [1Tim 2,5] azt mondjuk, az halhatatlan és láthatatlan Királynak, csak az egy bölcs Istennek tisztesség [134r (266):] és dücsőség adassék mindörökkön örökké. Ámen.

³ A Sárospataki Kódexben található töredék itt megszakad.

92. (26.) beszéd (K2, S [fragm.])

K2 || [134r (266):] **Concio. Act. 2. [ApCsel 2,1]: De Spiritus Sancti missione.**

És mikor eljött volna az pünkösöd napja etc.

Az Istenhez való hál[a]adásnak egyik neme gyakran az Ófelsége jótéteményéről megemlékezni, és soha azokról el nem feledkezni, mellyek hogy inkább eszünkben jussanak, az Isten ugyan megíratta, hogy ha valami háládatlanság és gondviseletlenség miatt el kezdene is temetődni <is>, honnat az jövőendő üdőkben élők megtudhatnak és tanolhatnak. Az több csudálatos dolgok közt pedig, mellyeket az Isten az ő népével cselekedett, nem utolsó az Szentléleknek az apostalokra való kiöntése, melynek módját és rendit igen szépen megírta szent Lukács ez elészámlált igékben.

Mü is annakokáért ez mostani órában az közönséges keresztyéni gyülekezetnek szokását követvén halljunk és tanoljunk ez históriából.

Vagyon pedig két része: Az elsőben írja meg szent Lukács az Szentléleknek elbocsátásának módját és minden körülálló cikkeleket. Az másodikban, mit cselekedett és minemű ereje lött az apostalokban, megjelenti.

Így szól azért az evangélista [ApCsel 2,1]: *És mikor eljött volna etc.* Ez első részében az Szentléleknek eljövételének három körülálló dolgait írja meg, tudniillik az idejét, helyét és módját. Az ideje felől így szól: *És mikor etc.* [134v (267):] Ez az nap, az kiről itt emlékezik szent Lukács, az zsidóknál egyik innep vala az három fő innepek közzül, az kinek megillésére [a. m. az ünnep megtartására] megparancsolta vala az Isten, hogy Jeruzsálemben mindenünnen felgyűljenek, és magokat az Úr előtt, azaz az Frigy Ládája előtt megmutatnák. Neveztetik vala pedig heteknek <hetinek> innepinek. Mert húsvét másod napjától fogva, az mikor Zsidóországban szokták vala az sarlót az gabonában vetni, hét hetet kell vala olvasni, azaz 49 napot, és az ötvenedik vala az innep napja.

Ez az oka, hogy az görögök ezt az innepet híják πεντηκωστιονak,¹ azaz ötvenedik napnak húsvét innepétől fogva. Innét jött az görög szóból az magyarok nevezetje, az pünkösöd.[†]

¹ A ma használt alak: Πεντηκοστή. Enyedi forrását nem ismerjük. Jelentése: ötven.

Ez innepnapon pedig emlékeznek vala az Izrael fiai az törvénynek az Sínai-hegyen való kiadásáról. Mert az egyiptombeli kijövetel után ötvenedik napon rettenetes villamásokkal adá ki az Isten az tíz parancsolatokat. Ugyanezen nap adaték az apostoloknak is az Szentlélek, az mint írja az evangélista. Oka pedig ennek elsőben az, hogy ez csudatételnek híre inkább kiterjedne, és több bizonsága lenne, mert az parancsolat szerint mindenünnét az innepre fel kell vala gyűlni, hogy azért minden országokban hamar kitudatna az Istennek nagy csudatétele, akará Őfelsége akkor bocsátani, nem egyéb üdőben el az Szentlelket.

Lev. 23. v. 16.

Deut. 16. v. 9. Exod. 20.

1.

2.

Második oka, hogy az Ő- és Újtestamentumnak hasonlatossága és különbsége kitetszenék. [135r (268):] Ennyiből azért hasonlók egymáshoz, hogy mindkettőnek fő oka azon egy Isten. Miképpen azért hogy az Ótörvény ötvenedik nappal adaték az húsvéti báránnak megölése után, azonképpen ötvenedik nappal az Krisztus feltámodása után adaték az Újtestamentumnak Lelke. Különbség pedig ennyiből vagyon, hogy az Ótörvény Mózes által adaték, az Újtestamentumnak Lelke pedig az Krisztus által adaték. Amaz szolgájának, imez Fiának hívattatik az Istennek.

Az Ótörvény régen két kőtáblára íratatték, de az Új íratatték az szűvekben, az mint az Isten régen megprófétáltatta vala Jer. 31. [Jer 31,31]: *Eljőnek az napok, azt mondja az Úr, és új frigyét kötök az Izraellel és az Júda házával etc.* [Jer 31,33] *Adom az én törvényemet az ő szűvöknek belső részekben, és beírom az ő szűvekben, én leszek ő Istenek, és ők én népem lesznek.*

Miképpen annakokáért szükség vala az Ótestamentumnak idejére, hogy az emberek az két kőtáblára írott törvény szerint éljenek, azonképpen szükség, hogy az Újtestamentumban járjanak az Szentlélektől szűben beíratott törvény szerint. Mert azt mondja az apostol Rom. 8. [Róm 8,14]: *Az kik az Istennek Lelkétől viseltetnek, azok az Isten fiai.* 2 Cor. 3. [2Kor 3,3]: *Az míglen megtetszik, hogy az Krisztusnak hívei vagytok, én szolgálatom által íratattok, nem tentával, hanem Istennek Lelkével, nem kőtáblára, hanem az szűnek belső táblájára.* Most az Isten cselekedte, hogy az Újtestamentumnak alkalmas szolgálói lennénk, nem bötűben, hanem Lélekben.

Mely igékből megtetszik, hogy az Újtestamentumnak bizonyos jele és szolgálója az Szentlélek, ahol azért ez nincs, [135v (269):] az Újtestamentumnak is nincs helye. Mert soha annakelőtte az Isten fiainak nem adatott az Szentlélek, mint az Újtestamentumnak idején, az mint az Isten régen megprófétáltatta vala, Ézsaiás és Jóel próféta által cap. <7.>:2. v. 28.:]. Ide néz az szent János mondása [Jn 7,39]: *Még az Szentlélek nem vala, mert az Krisztus még meg nem dücsöítettett vala.*

Joel 2. 28., Jo. 7 v. 39.

Az ő megdűcsöítése pedig lón akkor, mikor halottaiból felkölteték és mennyben viteték az Atya Istentől, azután kelleték azért elbocsát-

tatni az Szentléleknek. Elküldé azért az Szentlelket Krisztus Urunk mennyben felmenetele után 20 nappal, azaz Pünkösd napján, az mint írja itt az evangélista.

[1/277:]² [...] itt az evangélista.

|| S

Másodszor, emlékezik az helyről [ApCsel 2,1]: *Valának*, úgymond, *azon az helyen* etc. Mivelhogy ide fel ezt az helyt világosan megírta vala, mostan csak azt mondja, hogy ugyanazon helyen voltak, azaz Jeruzsálemben, egyenlő egy tanácsból[!],³ ahova gyűltenek vala az 11 apostolok, Mária és Jézusnak anyja és atyjokfiai és egyéb tanítványok, úgymint közel 120-an, ezek egyenlő akarattal, egy szűvel ott laknak vala, várván az megígértetett Szentlelket, és könyörögnek vala egyetemben [a. m. együtt].

2.

Másodszor emlékezik az helyről [ApCsel 2,1]: *Valának*, úgymond, *mindnyájan egyenlő akarattal azon helyen* etc. Mivelhogy ide fel ezt az helyt világosan megírta vala, mostan csak azt mondja, hogy ugyanazon helyen voltak, azaz Jeruzsálemben, egy ebéllő [a. m. ebédlő] tornácban, az hova gyűltek vala az tizenegy apostolok, Mária, az Jézusnak anyja és atyjafiai és egyéb tanítványok, úgymint közel százhuszan. Ezek egyenlő akarattal, egy szűvel ott laknak vala, várván az megígértetett Szentlelket, és könyörögnek vala egyetemben.

Két oka vagyon penig, hogy az apostolok, noha Galileából valók valának, de Jeruzsálemben várják vala az Szentlelket. Egyik az Krisztus parancsolatja, mert meghatta vala nekik, hogy addig Jeruzsálemből sohuvá el ne mennének, míg onnan fellyül erővel fel nem öltöztetnek. |:Luc. 24:| [Lk 24,49]. Másik oka, mert az Isten régen megprófáltaltatta vala, hogy Jeruzsálemben kellene kiterjedni az igazságnak, Jer. 2.[!] [Ézs 2,3]: *Az törvény megyen ki Sionból és az Úrnak [136r (270):] beszéde Jeruzsálemből.*

1.

2.

Két oka vala penig, hogy az apostolok, noha Galileából valók valának, de Jeruzsálemben várják vala az Szentlelket. Egyik az Krisztusnak parancsolatja, mert meghatta vala Krisztus Urunk, az miképpen

² A *Sárospataki Kódex*ben található töredékesen fennmaradt beszéd itt kezdődik. A fennmaradt oldalak: 1/277–282; 1/287–288.

³ Vö. a *Sárospataki Kódex* alábbi változatával.

ugyanezen evangélista, szent Lukács mind az ő evangéliumi könyvének utolsó [Lk 24,49], s mind az második könyvének első részében [ApCsel 1,3–5] megírja, hogy addig sohuva Jeruzsálemből ne menének, míglen onnan fellyül erővel fel nem öltöztetnének. Második oka, mert az Úr Isten régen megpróbáltatta vala, hogy Jeruzsálemből kellene kiterjedni az igazságnak Esa. 2. [Ézs 2,3]: *Az törvény megyen ki Sionból és az Úrnak beszéde Jeruzsálemből.*

1. Tanuljuk meg pedig innét, az Isten kiken szokta az ő igéjét beteljesíteni, és kiknek Szentlelket adni. Elsőben, az kik várják békeséges tűréssel, nem zúgolódással, az mint az apostoloknak Urunk megígérte vala, hogy mikor elmegyen tőlök mennyben, elküldi nekik az Szentlelket, kiből azt ítélték volna, hogy vagy ugyanazon nap, vagy legkésőbbén másodnap küldi el, de egy hétnél is tovább múlék. Mindazáltal nem esének kétségben, nem unák el várni, mint sokan vadnak olyan kedvetlenek, hogy ha mindjárt kedvek nem telik valamiben, vagy kétségben esnek, vagy panaszkodnak, átkozódnak.

Tanuljuk pedig innét, az Úr Isten kik****en szokta az ő igéjét beteljesíteni, és kiknek Szentlelket adni. Elsőben, az kik várnak békeséges tűréssel, nem zúgolódással, az mint az apostoloknak Krisztus Urunk megígérte vala, hogy mikor elmegyen tőlök mennyben, elküldi az vigasztaló Szentlelket, kiből azt ítélték volna, hogy vagy ugyanazon nap, avagy legkésőbbén másodnap elküldi, de egy hétnél is több múlik benne. Mindazonáltal nem esének kétségben, nem unák el várni, mint sokan vadnak oly békételenek, hogy ha mindjárt kedvek nem telik valamiben, vagy [1/278:] kétségben esnek, vagy panaszkodnak és átkozódnak.

Ez ilyenek tanoljanak az apostoloktól. Nyilván Urunk elküldhette volna ugyanazon napon, vagy másodnap is azt az Szentlelket, mert az mint mondá Joan. 11. [Jn 11,42], az ő Atyja ötet mindenkor meghallgatta, de csak azt halasztá, hogy az apostoloknak hűséget megpróbálná, és az ő példájokkal münket is tanítana, hogy állhatatosok legyünk az jó reménységben és várjuk békével az Urunk ígérteit. Te mikor könyörgesz, azt sem tudod, ha az Isten meghallgatja-e könyörgésedet, avagy nem, mert gyakorta bizonyos dolgokért az Isten nem figyelmez az mü könyörgésünkre, mégis azt akarod, hogy mihelt mit kérsz, mindjárt adjanak. Az apostoloknak ugyan meg vala ígérve, és immár ugyan nem kételkedhetnek vala felőlle, de mégis halasztá az

Úr az megadást. Tehát te mit zúgolódol, ha mindjárt az Úr nem cselekedik kívánságod szerint?

Ez illyenek tanuljanak az apostoloktól. Nyilván Krisztus Urunk elküldhette volna ugyanazon nap, vagy másodnap is az Szentlelket, mert az mint mondá Joh. 11. [Jn 11,42], az ő Atyja őtet mindenkoron meghallgatja. De csak azért halasztá, hogy az apostoloknak hűséget megpróbálná, és az ő példájokkal minket is tanítana, hogy állhatatosok legyünk az jó reménységben, és várjuk békével az Úrnak ígretit. Te mikor könyörgesz, azt sem tudod, ha Isten meghallgatja-e könyörgésedet, vagy nem. Mert gyakorta bizonyos dolgokért az Úr nem figyelmez az mi könyörgésünkre, s mégis azt akarnád, hogy mielőtt mit kérsz, mindjárt adjanak. Az apostoloknak ugyan meg vala ígírvén, és immár nem kételkedének vala felőlle, de mégis halasztá az Úr az megadást. Tehát te mit (cselekedel,) zúgolódol, ha mindjárt az Úr Isten kívánságod szerint nem cselekedik?

No, azért ez első, hogy az keresztyén ember várakodó legyen. [136v (271):] Második, hogy könyörögjön, az mint írja szent Lukács az apostolok felől, mert noha az Isten münénk minden jókat megígért, de ugyan szükség azért, hogy könyörögjünk, mert úgy veszünk.

No, azért ez első, hogy az keresztyén ember várakodó legyen. Második, hogy könyörögjön, az mint itt írja szent Lukács az apostolok felől. Mert noha az Úr Isten nekünk minden [jókat]⁴ ígért, de ugyan szükség azért, hogy könyörögjünk, mert úgy vesszük el, zergessünk, és <meg> úgy nyitattik meg.

Harmadszor, kívántatik, hogy az kik el akarják venni az Szentlelket, egymás szeretők legyenek, egy szível, szájjal, azaz egy akarattal szolgáljanak az Istennek, az mint itt halljuk az apostolok felől, mert miképpen gyűlöli az Úr az háborgókat, azonképpen szereti az egymás szeretőket, és azokat Szentlelkével megajándékozza, mint az apostolokat.

3.

⁴ Az oldalon a következő hat sorban néhány szó a papír sérülése miatt kevésbé, vagy egyáltalán nem olvasható. Ezek szögletes zárójelben szerepelnek. A kódex sérülései miatt nem olvasható szövegrészeket a 2. *Kolozsvári Kódex* változatával egészítettük ki.

H[ar]madszor, kívántatik, hogy az kik el akarják venni az Szent[le]ket, egymás szeretők legyenek, egy szível, szájjal, akarattal szolgáljanak az Úr Istennek, az mint itt halljuk az apostolok felől. Mert mi-képpen gyűlöli az Úr az háborgókat, viszálykodókat, azonképpen szereti az egymás szeretőket, és azokat Szentlelkével megajándékozza, mint az apostolokat.

- III. Minekutánna mind idejét, helyét megírja az evangélista, harmadszor immár az Szentlélek eljövételének módját adja előnkben [ApCsel 2,2]: *És hirtelen* etc. Négy jelenséget számlál itt elé, az kибől az Szentléleknek jelenolta megtetszik. Ketteje láthatatlanok, ketteje láthatók. Kettejt láttak s kettejt hallottak. Az első, hogy zúgás támadott az égből, ez arra való volt, hogy mindeneket az következő dolgoknak várására és vigyázására felserkentsen. Mikor hirtelen valami zörgést hallunk, félünk, és annak végére akarunk menni, várjuk, mi következik utánna, gyakorta ez félelemért is és rettegésért is leszen. Az mint olvassuk, hogy mikor ugyanezen innepnapon az Sínai-hegyen az Isten az törvént kiadá, nagy szörnyű ropogással, csattogással, mennydörgés, trombitáknak harsogása hallaték az felhőben.

Minekutánna mind idejét s mind helyét megírja, immár harmadszor az Szentléleknek eljövésének módját is [1/279:] előnkben adja [ApCsel 2,2]: *És hertelen* etc. Négy jelenséget számlál itt elé az evangélista, az kибől az Szentléleknek jelen volta megtetszik: ketteji láthatatlan, ketteji látható. Kettejt hallottak, kettejt láttak. Az első, hogy zúgás támadott az égből, és arra való volt, hogy mindeneket az következő dolognak várására és vigyázására felserkentsen. Mert mikor hertelen valami zergést hallunk, fülelünk, és annak végére akarunk menni, várjuk, mi következék utánna. Gyakorta az félelemért és megrettenésért is leszen. Az miképpen olvassuk, hogy mikor ugyanezen innepnapokon az Sína¹-hegyen az Úr Isten az törvént kiadá, nagy szörnyű ropogás, csattogás, mennydörgés, trombitáknak harsogása hallattaték az felhőkben az hegynek tetején, Exod. 19. et 20. [1Móz 19–20].

Ugyan méltó is penig, hogy az Istennek csudálatos dolgait félelemmel és rettegéssel vegyük, ne legyünk vakmerők, mint [137r (272):] hallunk és látunk oly embereket, kik az megharagutt Istennek szörnyű rettenetésén is, mennydörgéseken, villamásokon meg nem félemlenek, hanem vakmerő bátorságban vadnak, avagy még

káromkodnak, csúfolkodnak. Hogy pedig az égből lött zúgás, ezzel jelentetik, hogy onnat fellyül adatott az Szentlélek, ahol ül vala az Istennek jobbján az Jézus.

Ugyan méltó is pedig, hogy az Istennek csudálatos dolgait figyelmetességgel, félelemmel és rettegéssel vesszük és halljuk. Ne legyünk vakmerők, és érzékenység nélkül valók, mint hallunk és látunk olyan embereket, kik az megharagutt Istennek szörnyű rettentésén is, mennydörgéseken, villámlásokon meg nem félemlenek, hanem bolond és vakmerő bátorságban vadnak, avagy még káromkodnak és csúfolkodnak. Hogy pedig az égből lött ez zúgás, ezzel az jelentetik, hogy onnan fellyül adatott az Szentlélek, az hol ül vala az Atya Istennek jobbján az Krisztus Jézus.

Második volt az sebes szélnek fúvása, ki betöltötte az egész házat. Hasonlíttatik az Szentlélek szélhez, sőt az Szentírásban gyakorta olyan névvel neveztetik mind az kettő, mert miképpen az szelet nem láthatja senki emberi állat, kiből ugyan azt ítélné, hogy nincsen, de azért nemhogy nem volna, de igen hatalmas és erős állat, ki erős épületeket elront, nagy, élő fákat többől kiteker, sőt, még az oktalan földet is megrendíti,* azonképpen az Szentleket noha senki nem látja, kiért némely goromba emberek ugyan nem is hiszik, hogy vagyon, de azért igenis vagyon, és az embereknek szívét nagy és sok dolgoknak cselekedetére felindítja és elégedendővé teszi, kiben oszton minden csudálkozik.

2.

Második jel volt az sebes szélnek zúgása, fúvása, ki betöltötte az egész házat. Hasonlíttatik az Szentlélek szélhez. Sőt, az Szentírásban gyakorta azon névvel neveztetik mind az kettő. Mert miképpen az szelet nem láthatja ember, kiből ugyan azt ítélné, hogy nincsen, de azért nemhogy nem volna, de igen hatalmas és erős állat, úgy, mint ki minden erős [1/280:] épületeket elront, nagy, élő fákat töstől (tövéből) kiteker, sőt még az oktalan földet is megmozdítja-rendíti, azonképpen az Szentleket is, noha senki nem látja, kiért némely goromba emberek ugyan nem is hiszik, hogy vagyon, de azért igenis vagyon, és az embereknek szívét sok és nagy dolgoknak megcselekedésére felindítja és elégedendővé teszi, kiken oszton minden csudálkozik.

* Enyedi forrása a szélről mint a földrengés okozójáról feltehetőleg Plinius: **PLIN. Nat.** 2. 48.

Ez felől így szól Urunk Nikodémusnak, Joan. 3. [Jn 3,8]: *Az szél ahol akar, ott fú, az ő zúgását hallod etc. Szintén ilyen, az ki Szentlélektől születik.* Másutt is az Isten az ő hatalmasságát szélén szokta megmutatni, mint mikor Illyés próféta búdosnék, 3 Reg. 19. v. 11. [1Kir 19,11], és az angyalnak hagyásából Hóbre, az Isten hegyére ment volna, *mond az Úrnak szava neki: Állj meg az hegyen az Úr előtt, íme az Úr előtted elmegyen, nagy és erős szél, ki felforgatja az hegyeket és megrontja az kősziklákat az Úr előtt, de nem az szélben leszen az Úr, az [137v (273):] szél után rendülés, de nem az rendülés az Úr, az rendülés után tűz, de nem az tűzben az Úr, és az tűz után vékony szellőnek süvöltése.* Ez két első jel láthatatlan, de <lát>hallható volt, mert mind az zörgést s mind az szélnek zúgását hallhatták.

Ez felől így szól Krisztus Urunk Nikodémusnak, Joan. 3. [Jn 3,8]: *Az szél az hol akar, ott fú, az ő zúgását hallod, de nem tudod, honnat jő s hova megyen. Szinte ilyen, aki Lélektől születetik.* Másutt is az ő hatalmasságát az Úr Isten szélén szokta megmutatni, mint mikor Illyés próféta búdosnék 3 Reg. 19. [1Kir 19,11–12] és az angyalnak hagyásából Hóbre, az Istennek hegyére ment volna, *mond az Úrnak szava neki: Állj meg az hegyen az Úr előtt, íme az Úr előtted elmegyen, nagy és erős szél, ki felforgatja az hegyeket és megrontja az kősziklákat az Úr előtt, de nem az szélben leszen az Úr. Az szél után rendülés, de nem az rendülésben az Úr. Az rendülés után tűz, de nem az tűzben az Úr. És az tűz után szellőnek vékony süvöltése.* Ez két első jel láthatatlan, de hallható volt, mert mind az zergést s mind az szélnek zúgását hallhatták.

3. Következnek az két látható jelek. Az harmadik vala az nyelvnek ábrázatja [ApCsel 2,3]: *És láttatának megoszlott nyelvek etc.* Az Lélek, minthogy láthatatlan, nincsen semmi bizonyos ábrázatja és kiváltképpen való teste, hanem az embereknek az Úr olyan ábrázatban szokta megmutatni, az mely alkalmas annak véghezvitelére, az miért bocsáttatik az Istentől. Mint Rafael lélek, mert az angyalok lelkek. Ezt az Isten megjelentette útonjáró embernek ábrázatjában Tóbiásnak, mert efféle vala szükséges annak az embernek.

Tobiae 5. 6. 7. 8. 9. c.

Követköznek az két látható jelek. Az harmadik jel volt az nyelveknek ábrázatja [ApCsel 2,3]: *És láttatának megoszlott, vagy hasogatott nyelvek etc.* Az lélek minthogy láthatatlan, nincsen semmi bizonyos ábrázatja és kiváltképpen való teste, hanem az embereknek az Úr olyan ábrázatban szokta megmutatni, az mely alkalmas annak

véghezvitelére, az miért bocsáttatik [1/281:] Istentől. Mint Rafael lélek, mert az angyalok lelkek. Ezt az Úr Isten megjelenté Tóbiásnak úton járó embernek ábrázatjában, mert efféle vala szükséges annak az embernek.

Krisztus Urunkra az Szentlelket küldé galamb képében, mint az galamb az vízözön után is hírt vűn [a. m. vitt] Noénak, azonképpen az Úrnak haragja után, mely az bűnért ez világra kiterjedt vala, Urunk ez világra örvendetes hírt prédikálta. Item, miképpen az galamb igen szilígy állat, az mint mondá Urunk Matt. 10. [Mt 10,16], *Legyetek szilígyek, mint az galambok*, azonképpen Urunk igen szilígy vala, az mint őmaga mondá [Mt 11,29], *Tanuljatok éntőlem* etc.

Gen. 8.

Krisztus Urunkra az Szentlelket küldé galamb képében, mert az galamb az vízözön után jó hírt vűn Noénak az bárkában. Azonképpen az Úrnak haragja után, mely az bűnért ez világra kiterjedt vala, Krisztus Urunk örvendetes hírt, evangéliumot prédikálta ezvilági habokban és vétkekben elmerül embereknek. Ismét, miképpen az galamb szilígy állat, az mint mondá Krisztus Utunk Matt. 10. [Mt 10,16], *Legyetek szilídek mint az galambak* etc., azonképpen Krisztus Urunk igen szilígy vala, az mint őmaga mondja [Mt 11,29]: *Tanuljatok éntőllem, mert én szilígy vagyok és engedelmes szívű.*

Itt peng az apostolokra száll az Szentlélek nyelveknek képében, mert az mint az második részében mondja az evangélista [ApCsel 2,4], sok külömb-külobb nyelveknek tudására tanította az apostolokat, és ekképpen az Isten meg szokta jelenteni efféle ábrázatban, mivégre bocsátja és adja az embereknek az Szentlelket.

Itt peng az apostolokra száll az Szentlélek nyelvek képében, mert miképpen az második részében mondja az evangélista, sok külömb-külobb nyelveknek tudására tanítá az apostolokat, és ekképpen az Úr Isten efféle ábrázatokban meg szokta jelenteni, mivégre bocsátja és adja az embereknek az Szentlelket.

Honnan tanuld meg, mely igen tudatlanul cselekednek, az kik az Szentlelket mindenkor galamb képében írják, mintha egyéb ábrázatban nem jelent volna meg.

Honnét tanuld meg, mely tudatlanul cselekednek, az kik az Szentlélek mindenkor galamb képében írják, mintha soha egyéb ábrázatban nem jelent volna meg.

4. [138r (274):] Negyedik jele volt az Szentlélek eljövételének az tűz [ApCsel 2,3]. Gyakorta az Szentírásban, főképpen az Újtestamentumban az Szentlélek hasonlítottatik, sőt neveztetik tűznek. Mint mikor Baptista János azt mondja [Mt 3,11]: *Én vízzel keresztelek, de énutánnam jó még, az ki keresztel tűzzel, azaz Szentlélekkel.* Mondatik pedig tűznek az Istennek Lelke nemcsak az |:ő:| tiszta természetiért, hanem főképpen az ő hatalmas ereiért, mert miképpen az tűz ellen senki nem állhat, azonképpen az Istennek Lelkét senki kötélben nem tarthatja, és minthogy az tűz melegítő, azonképpen az Szentlélek felgerjeszti az szűveket az Istenhez és felebarátjokhoz való szeretetre. Ekképpen írja meg az evangélista az Szentlélek eljövételének módját, ki az meghallott igéknek első része.

Negyedik jele az Szentlélek eljövésének volt az tűz [ApCsel 2,3]: *Valának, úgymond, az nyelvek olyanok, mint az tűz* etc. Gyakorta az Szentírásban, főképpen az Újtestamentumban hasonlítottatik az Szentlélek, sőt neveztetik tűznek. Mint mikor Baptista János azt mondja [Mt 3,11]: *Én vízzel keresztelek, de énutánnam jó, aki keresztel tűzzel, azaz Szentlélekkel.* Mondatik pedig tűznek az Istennek Lelke, nemcsak az ő tiszta természetéért, hanem főképpen az ő hatalmas erejéért és hathatóságáért. [1/282:] Mert miképpen az tűz ellen semmi nem állhat, azonképpen az Istennek Lelkét senki kötélben nem tarthatja, és akárki mint tusakodjék ellene, de ugyan ő győzedelmes. És minthogy az tűz melegítő, azonképpen az Szentlélek felgerjeszti az embereknek szűvöket az Istenhez és felebarátjához való szeretetre. Ezképpen írja meg az evangélista az Szentlélek eljövételének minden módját, ki az meghallott igéknek első része.

Secunda pars.

Az másodikban az Szentléleknek cselekedetét, erejét írja meg az apostolokban [ApCsel 2,4]: *És szálla mindenikre, és betelének mindnyájan, és kezdenek* etc.

Az másodikban az Szentléleknek cselekedetét és erejét írja meg az apostolokban [ApCsel 2,4]: *És üle (vagy szálla) mindenikre, és betelének mindnyájan Szentlélekkel etc.*

Ez igékben mű két dolgot vegyünk eszünkben. Elsőben, hogy azt mondja az evangélista, hogy az tüzes nyelvek ültek az apostolokra, kik miatt betöltek Szentlélekkel. Az ülésen itt jelentetik az mulatás és megmaradás, mert miképpen az ki leül, ott mulatni szokott, sőt, gyakorta ugyan ottmarad is, azonképpen az Írás meg akarván jelenteni, hogy az Szentlélek az apostolokon maradt, azt mondja, hogy rájok szállott, avagy ült. Hasonlóképpen szól az Írás Urunk felől is, mert mikor az Szentlélek reá is galamb képében szállott volna, azt írja szent Márk cap. 1. [Mk 1,10]: *Feljöve az vízből látám az mennyeket megnyilatkozni, és az Szentlelket mint egy galambot reá [138v (275):] szállani és megmaradni őbenne. Joan. 1. [Jn 1,32] Baptista János azt mondá: Látám az Lelket, hogy az mennyből alájöve mint egy galamb, és őrajta marada. Azért itt is az ülésen érti az Írás az megmaradást, az mint azt megígérte vala Urunk az apostoloknak Joan. 14. [Jn 14,16]: Kérem az Atyát, és más vigasztalót (küld) ad tünektek, ki maradjon tüveletek mindörökké.*

1.

Az ülésen itt jelentetik az mulatás és megmaradás. Mert miképpen az ki leül, ott mulatni szokott, sőt, gyakorta ugyan ott maradni, azonképpen az Írás meg akarván jelenteni, hogy az Szentlélek az apostoloknál maradt, azt mondja, hogy rájok szállott, avagy ült. Hasonlóképpen szól az Írás Krisztus Urunk felől is, mert mikor őreá is az galamb képében szállott volna az Szentlélek, azt írja szent Márk cap. 1. [Mk 1,10]: *Feljövén az vízből látá az mennyeket megnyilatkozván, és az Szentlelket mint egy galambot reá szállani és megmaradni őbenne. Joan. 1. [Jn 1,32]: Látám, úgymond Baptista, az Szentlelket, hogy az mennyből alájöve mint egy galamb és rajta marada. Azért itt is az ülésen az Írás érti az megmaradást, az miképpen ezt megígérte vala Krisztus Urunk az apostoloknak Joan. 14. [Jn 14,16]: Kérem az Atyát, és más vigasztalót, gondviselőt ad tünektek, ki maradjon tüveletek mindörökké.*

Hogy pedig azt mondja, betöltek Szentlélekkel, ez semmi nem egyéb, hanem az bölcsesség tudománya, külömb-külobb nyelveknek tudása és az csudatételekre való hatalom.

Hogy pedig azt mondja, hogy betöltenek Szentlélekkel, ez semmi nem [...] ⁵

Hogy pedig az Szentlélek, kivel beteljesedének az apostolok, nem valami magában való állat vagy szubsztancia volt, hanem mennyei hatalom, azaz erő, megbizonyítom igen világosan. Az adatott meg az apostoloknak, az mit megígért volt Urunk, de ő nem egyebet, hanem mennyei erőt ígért vala, mert így szólla, mikor mennyben akara menni Luc. 24. [Lk 24,49]: *Tü pedig üljetek veszteg az városban, míglen felöltöztettek erővel onnat fellyül.* Tehát bizony nem egyéb szállott az apostolokra, hanem az megígértetett mennyei erő és hatalom.

Honnan megérthedd mind azoknak tévelygéseket, az kik az Krisztustól megígértetett Szentlelket csak egy angyalnak, és Istennek színeinek előtte csak egy szolgáló léleknek mondják lenni, s mind azoknak, az kik itt Szentlélek Istent álmodoznak lenni. Nem angyalt, sem Szentlélek Istent ígére az Krisztus az apostoloknak, hanem mennyei erőt.

Rom. 10. v. 15.

Második dolog, az kit itt eszünkben kell vennünk, hogy az Szentléleknek ajándéka által mindjárt az apostolok külömb-külobb nyelveken szóltak. Ennek pedig oka ez volt, mert Urunk, főképpen halálának utánna, nemcsak az zsidóknak, hanem minden [139r (276):] pogánoknak Krisztussa és Messiása lőn, és prédikáltatni kell vala az evangéliumnak nemcsak az zsidóknak, hanem minden nemzetségeknak. Azért mondja pedig szent Pál [Róm 10,15], hogy senki nem hallgatja az evangéliumot, hanem ha neki hirdettetik. Szükség vala hát az Újtestamentumnak fő doktorinak az idegen nyelveknek tudása. Mert annélkül nem hihették volna el az Istennek ígését, és ez az oka, hogy főképpen az apostolokat nyelveknek tudására tanította meg az Szentlélek.

Továbbá ugyanezen dolog felől tanuld meg ezt is, hogy tarta csak egy ideig az Istennek egyházában, hogy minden munka nélkül, csak az hűt és az apostoloknak kezeknek fejekre való tételek által vesznek vala minden bölcsességet és minden nyelveknek tudását. Mert mikor immár az Istennek ígéje kiterjedet ez világon, megszűnék ez az ajándék, és azután szükség mindennek, mint szintén most, hogy ha ki tudni akar, tanoljon és munkálkodjék.

Ezekből immár az elészámlált ígéknek értelmét az hívek nyilván értik. De végezetre szólok az velünk ellenkező atyafiaknak

⁵ A *Sárospataki Kódex*ben lévő töredék itt megszakad, öt kódexoldallal később [1/287:] folytatódik.

két ellenvetésekről, mellyeket ez igékből és az Írásnak hasonló mondásiból szoktanak éléhozni az ő vallásoknak megbizonyítására.

Más<odszor>szor, mi leszen az Szentlélek, és hány értelemben vetetik az Szentírásban, és micsoda nevezetekkel hívatassák, bővebben elészámláltuk, mostan az üdőt avval nem töltöm, hanem csak erre emlékeztetem az híveket, hogy kiváltképpen két jegyzésben vetetik az Szentlélek. Elsőben jelent test nélkül való okos és jó állapot, mint az jó angyalok, lelkek és szentek, azért az menny<ei> jó lélek vagy, <az> annyi Szentlélek. Noha pedig vetetik az mennyei és isteni hatalomért, mint mikor Urunk cselekedetét megírják az evangélisták, egyik azt mondja, hogy Szentlélek által cselekedte, másik azt mondja, hogy Isten ujjával, azaz erejével cselekedte, kiből megtetszik, hogy néha az Szentlélek Istennek hatalmáért, erejéért vetetik.

[139v (277):] Azt mondjuk azért mű, hogy az mely Szentlélek az apostoloknak adatott, nem egyéb volt, hanem mennyei hatalom, kit igen világosan Urunk beszédéből megbizonyíték bötű szerént. Az mű ellenkező atyánkfiai azt mondják, hogy Szentlélek Isten volt, mely értelemnek hamisságát sokképpen megmutagathatnám, de most hadd járjon, szóljunk az ő bizonyságokra.

Elsőben azért így argumentálnak: Valami látható személt és ábrázatot veszen fel, de az valóságban való <erő és> [:állat:] nemcsak erő, de az Szentlélek látható ábrázatot veszen fel, azért az Szentlélek valóságban való állat, nemcsak erő vagy hatalom. Responsio: Az mely fundamentumra ők ez okoskodásban néznek (utraque praemissarum), mind az kettő hamis, hibás. Az első nem igaz, mert az Szentírásban, kinek folyásá<n>t kell műnekünk (néznünk) követnünk, nemcsak az ilyen dolgoknak vagy látható ábrázatok, az kik őmagokban szubsztanciát jegyeznek, hanem az olyanoknak is, az kik ugyan őmaguktól is nem állhatnak meg (accidentibus).

Mert azt írja szent János evangélista cap. 12. [Jn 12, 38–41], hogy az Krisztus dűcsőségét látta Ézsaiás, hát, ha látta, bizony ábrázata volt, mert nem láthatja azt, az minek ábrázata nincs. Az dűcsőségnek pedig őmagában nincs valósága, hanem másban találhatik.

Tehát miképpen lehet az dűcsőségnek ábrázata, azonképpen lehet az embernek is. Sőt, Apoc. 3. [Jel 6,8] vagyon írva, hogy sárga lovon volt az halál, tehát az halálnak is vagyon ábrázata. Tehát, ha ennek lehet ábrázata, bizony az erőnek is, hamis az hát, hogy csak az valósággal való dolognak vagyon vagy lehessen ábrázata.

Az másik mondás is hamis, hogy az Szentlélek látható ábrázatot vett fel, mert sem abban az galambban, ki Urunkra szállott, sem az tüzes nyelvekben nem volt az Szentlélek, hanem az Isten csak jelül mutatta azt, hogy az láthatatlan Szentléleknek erejét és [140r (278):] tulajdonságát mutassa evvel meg. Nem következik pedig, hogy az jelben, avagy az jel alatt, azaz megjelent az jel.

2.

1.

*Argumentum 1.**Responsio.*

[1/287:]⁶ [...] vetkőznek belőlle, de holott mind az kettő hamis, annál inkább nem állhat meg. || S

2. Másodszor ugyaninnét így okoskodnak: Valamely dolognak cselekedetek tulajdoníthatnak, de az valóságban |:való:|, nem csak erő etc. Responsio: E[z] is szintén olyan, mint az másik, mert az Szentírás is nemcsak az valóságban való dolgoknak, hanem egyebeknek is tulajdonít cselekedetet, mint ám most meghallád, hogy az halál lovon ült. Szent Pál azt mondja 1 Cor. 13. [1Kor 13,7], hogy az szeretet *mindent elhiszen, mindent eltűr*, de ki mondja, hogy az szeretet valami valóságban való állat? Esmét, így szól Dávid Psal. 84. [Zsolt 85,11–12]: *Az irgalmasság és az igazmondás egymást szemben találták, az igazság és békesség egymást megcsókolák, az igazmondás az földön támada, és az igazság az mennyből alátekinte*. Egyébféle mondásokat is találunk az Szentírásban.

Másodszor, ugyaninnét így okoskodnak: Valamely dolognak cselekedetek tulajdoníthatnak, de az valóságban való, nem csak erő. De az Szentléleknek cselekedetek tulajdoníthatnak, úgymint hogy szól Matt. 10. [Mt 10,20], hogy tanít. Itt is azt mondja az evangélista [Ap-Csel 2,4]: *Az mint az Lélek adja vala nekik az szállást*. Tehát az Lélek valóságban való, nem csak erő és hatalom. Responsio. Ez is szintén olyan, mint az másik, mert az Szentírás nemcsak az valóságban való dolgoknak, hanem egyebeknek is tulajdonít cselekedeteket, mint ám most meghallád, hogy az halál nyargalt. Szent Pál azt mondja 1 Cor 13. [1Kor 13,7], hogy az szeretet *mindent elhiszen, mindent eltűr*, de ki mondja, hogy az szeretet valami ὑπόστασις,⁷ valóságban való állat? Ismét: Szent Dávid Psal. 84. v. 10, 11, 12. [Zsolt 85,11–12]: *Az irgalmasság és az igazmondás egymást szembetalálák. Az igazság és az békesség megcsókolák egymást. Az igazmondás ez földről támada és az igazság mennyországból alátekénte*. Egyéb efféle mondásokat számtalan sokakat találunk az Szentírásban.

De miképpen nem következik, hogy az igazság és békesség valami efféle személy, magánakvaló állat, magacselekedet tulajdoníthatik nekik, mert megcsókolják egymást, azonképpen nem következik, hogy az Szentlélek állat és személy, noha cselekedik, szól és ad. Jól tudják

⁶ A Sárospataki Kódexben lévő töredékes beszéd innen folytatódik.

⁷ A kéziratban szereplő alak: ὑποστασις. Jelentése: hüposztaszisz, egyedi lényeg, egyedi létező.

az deákok, micsoda szóllásnak formája ez, προσωποποιία.⁸ Tehát mit játszódnak efféle szofizmákkal?

De miképpen nem következik, hogy az igazság és békesség valami efféle ύπόστασις⁹ személy, magának való állat, magacselekedet tulajdoníttatik nekik, mert megcsókolják egymást, azonképpen nem következik, hogy az Szentlélek állat és személy, azért, hogy tanít, szél és ád. Jól tudják az deákok, micsoda szóllásnak formája ez ilyen προσωποποιία.¹⁰ Tehát mit játszadoznak efféle szofizmákkal és csúfolnak? És miért igyekeznek effélékkel az egy erős [1/288:] fundamentumát elrontani? Bizony, efféle köpű [a. m. vas cövekhegy] nélkül való nyilak semmi sebet nem tehetnek az igazságon.

Az derék Szentírás világosan mondja, hogy egy az Isten, szent Pál és őmaga is, Urunk azt mondja, hogy az mű Urunk, Jézus Krisztusnak Atyja az, hova kell ennél nagyobb világosság? Világosítsa meg az mű szívünket is az ő Szentlelkével, hogy az ő igazságát megérthessük, hogy az igaz vallásban megmaradván amaz örök dűcsőségnek koronáját az utolsó napra elvehessük. Ámen.

Az derék Szentírás világosan mondja és kiáltja, hogy egy az Isten. Szent Pál és őmaga Krisztus Urunk azt mondja, hogy az mi Urunk Jézus Krisztusnak Szent Atyja az. Hova kell ennél nagyobb világosság? Az az egy Isten igaz Isten, az ki régen az apostolokra kiönté az ő Szentlelkét, és tudatlanokból bölcsekké tevé. Világosítsa meg az ő Szentlelkével az mi szívünket is, hogy az ő igazságát megtalálhassuk, hogy az igaz vallásban megmaradván amaz örök dűcsőségnek koronáját az utolsó nagy napon elvehessük. Ámen.

⁸ A kéziratban szereplő alak: προσωποποιία. Jelentése: prozopopeia, megszemélyesítés.

⁹ A kéziratban szereplő alak: ύποστασις.

¹⁰ A kéziratban szereplő alak: προσωποποιία.

93. beszéd (S [fragm.], Explicationes)

S || [1/288:] Concio XCIII.¹ Ex cap. Joan. 8. v. 56. [Jn 8,56]:

Ábrahám, az tü atyátok kívánta, hogy láthassa az én napomat, látta és örült rajta etc.

Concio natalis.

Noha ez igék az fellyül való disputatióból folynak és származnak, de mivelhogy ez mostani óra nem engedné, hogy Krisztus Urunknak vetélkedését az zsidókkal, kit az szent János itt megírt, éppen megmagyarázzuk, vizsgáljuk meg csak az utolsó cikkelt, és lássuk meg, micsoda tanúságokat vehetünk innét magunknak. Három dolog adatik főképpen ez néhány igékből előnkben. Előszer, minemű szokása volt Krisztus Urunknak az megvakult, gonosz emberekkel való disputálásban. Másodszer, minemű természetek és tulajdonságok legyen az igazság ellenséginek. Harmadszor, mit kelljen cselekednie az igazság vallóinak és ótalmazóinak, mikor az hűtöleneknek dühösségeket látják.

Hogy az első tanúságot jobban megérthessük, [1/289:] szükség megtudnunk, micsoda alkolmatosságból mondá ez igéket Krisztus Urunk [Jn 8,56]: *Ábrahám, az tü atyátok kívánta etc.* Ez igék előtt az több beszédi közt azt mondta vala Krisztus Urunk az zsidóknak, hogy valaki az ő beszédét megtartja, soha meg nem hal. Ezt az zsidók kevély és bolond szónak ítélik, és meg is torkolák Krisztus Urunkat rólla [Jn 8,52–53]: *Ábrahám, úgymond, és az próféták, kik tenáladnál jobbak voltak, megholtanak, kik megtartották az Isten beszédét, hogy mered tehát te mondani, hogy ha valaki az te beszédedet megtartja, meg nem hal? Egy kevéssé alázatosban viseld magadat, ne ítéld magad felől ilyen kevélyen, minek tartod magadat? Erre Krisztus Urunk megfelel [Jn 8,54–55]: *Én, úgymond, ha akarnék, az én méltóságomat és böcsületemet megmutathatnám, kiből megismerhetnétek, hogy nem méltatlan tulajdonítok magamnak nagyobbat és többet, hogy nem Ábrahám és próféták, de én ezt nem mívelem. Mert nagyon nekem Atyám, az ki engemet, mikor ideje leszen, megdicsőít, és mindennek megmutatja, hogy minden szenteknél feljebb való vagyok. De azért tudhatjátok ezt, hogy Ábrahám, az tü atyátok, kit ilyen igen böcsülletek és nekem hántok-vontok, nemhogy engem megutált és csúfolt volna, az miképpen tü, hanem azt örömmel várta és kívánta, hogy az én napo-**

¹ A prédikáció párhuzamos szövege megtalálható: *Explicationes*, 1598, 217–227. Az ó- és új testamentombeli..., 1619, 1620, 379–394, *Explicationes*, cca. 1670, 218–227.

mat láthassa, kiből megíthetitek, hogy nem oly elvetett személy vagyok, az mint tū véltetek.

Elég választ tőn Krisztus Urunk ez igékből az zsidók vádlására, de hogy inkább bosszongodnának és fortyognának, mond azután [Jn 8,56]: *Sőt, úgymond, látta is az én napomat és örült rajta.* Mintha azt mondaná: Az, ki az Isten igéjét megböcsüllí, és annak hiszen, annak az Úr az ő kívánságát nem hagyja heába, hanem [1/290:] kedvét tölti, mint cselekedett Ábrahámval, ki kívánta az én megígért napomat látni, és meg is látta.

Mely mondásban Krisztus Urunk pirongatja az zsidókat, mert ez értelme beszédének: Ábrahám kívánta az én napomat látni, melyet hogy látott, örült rajta. Azért ha én magamat személy szerént láthatott volna, miképpen tū most, sokkal inkább örült volna. Tū annakokáért elfajzottatok az tū atyátoktól, Ábrahámval. Mert ha ő csak az én árnyékon is örült, nektek inkább illenek vigadnotok ennenmagamon. Ez igékben pedig igen eszedben tartsad azt, hogy nem azt mondja Krisztus Urunk, hogy Ábrahám ötlet látta volna, hanem az ő napját. De az napot, azaz az üdőt senki nem láthatja, ha valóban szóllunk, hanem azt, az mi azidőben vagyunk és leszen. Azért valakinek napját látni nem egyéb, hanem valami olyat látni azidőben, az ki nézzen valakire. Mint mikor azt mondja az evangélista cap. 12. Ézsaiás felől [Jn 12,41], hogy *látta az Krisztus dicsőségét*, méltán mondhatjuk, hogy látta az Krisztus napját, azaz olyat, aki nézett az Krisztusra. Immár azért szükség azt megkeresnünk, mit kívánt látni és mit látott Ábrahám, az mi nézett volna az Krisztusra, az kit méltán mondhatnánk Krisztus napjának. De honnat keressük azt meg? Az históriából és az Ábrahám életének folyásából, melyet Mózes, Josephus és Philo megírtanak szorgalmatosan.* De az Josephus írásának nem tartozunk olyan hitellel, mint Mózesnek. Más az, hogy amaz nem különböz ettől ez dologban. Szükség azért, hogy ha mit Ábrahám felől akarunk tudni, az Bibliában keressük meg, ha nem az pápásokat és hütötlen zsidókat akarjuk követni. Mert az pápások, ha mit az Bibliában fel nem találunk, azt mindjárt az páterek conciliumokból és tradíciókból bizonyítják. Azonképpen az zsidók [1/291:] az Talmudból és az ő kabbalájokból (hinc Cabbaliste). Mi pedig nem vagyunk, nem is akarunk kötelesek lenni, hanem csak az Istennek megíratott könyvéhez és igéjéhez. Azért ha valaki olyat beszél és szól Ábrahám felől, az kit Mózesben fel nem találunk, szabadok vagyunk vele, ha elhisszük-e, vagy nem. Ebben pedig ennyivel inkább megerősödhetünk, hogy valamit az Újtestamentumban az evangélisták és apostolok írtak Ábrahám felől, vették azt Mózesből, az Bibliából és most is mind megtaláljuk az mi Bibliánkban.

* 1MÓZ 12,1–25,11. JOSEPH. AJ 1, PHIL. Abr.

Honnét megtetszik, hogy ugyanazon most is az Isten könyve, mely volt Krisztus Urunk és az apostolok idejében. Ne keressünk tehát másutt bizonságot, hanem itt. No, azt mondja Krisztus Urunk itt, hogy felette igen kívánta Ábrahám látni az ő napját, [Jn 8,58] ἠγαλλίασατο,² ugyan repesett neki, hogy megláthatná. Ha azért ilyen igen nagy kívánsága volt, nyilván Mózes, ki szorgalmatosan megírta ez pátriárkának életét, históriáját, ezt el nem hatta.

Ha szorgalmatosan megolvassod az Ábrahámnak históriáját, bizony, semmit nem találsz, kit inkább, nagyobb szüve szerint kívánt volna, minthogy Isten őtet magzattal meglátogassa. Mert mikor az Isten megjelent volna neki, Gen. 15. [1Móz 15,1], és neki azt mondta volna: *Ne félj, Ábrám, én vagyok az te ótalmad és az te jutalmad felette nagy*, felelé Ábrám [1Móz 15,2]: *Uram, mit adsz nekem, én magzat nélkül halok meg, és az én damaszkuszbeli szolgálóknak, Eliézernek fia leszen az én örökösöm, énnekem pedig magot nem adtál?* Mintha azt mondaná: Mit használok vele, ha ez világ kincsét mind nekem adod is, ha királlyá téssz is, és ezennel meghalok, és idegen ember költi el az én javaimat s minden marhámat? Lón pedig Ábrámhoz az Úrnak szava [1Móz 15,4–5]: *Nem ez leszen az te örökösöd, |:hanem az, ki kijő az te méhedből, az leszen az te örökösöddé.:| És kivivé őtet s mondá neki: Nézz fel az mennyre, számláld meg az csillagokat, ha lehet, ilyen leszen az te magod.* Mellyet mikor [1/292:] hallott volna Ábrám, azt írja Josephus lib. 1. cap. 10.,* igen megörüle és örömeben az Istennek áldozatot tón.

De mikor látná, hogy az felesége magtalan, az szolgálóleányt, Hágárt vevé ágyasul, hogy akár csak attól lenne magzatja. Végre az Isten, látván ez nagy kívánságát Ábrahámnak, újólag ígére magzatot neki, és nevét is elváltoztatá, hogy Ábrám helyett Ábrahámnak, azaz sok nemzetségnek atyjának neveztessek, és megmondá, hogy Sára szül neki magzatot. Ezt hogy hallá Ábrahám, arccal leborula és nevette, mely nevetség noha az hütötlenégtől is származék Gen. 16. v. 17.[!] [1Móz 17,17], hogy nemigen hihet vala az ígíretnek, de azért megtetszik, hogy ez ígíretben gyönyörködött, mintha mikor valakinek valami ollyat ígíretnek, kit kívánna, ha lehetne, ha szinte nem hiszi is, nevet rajta, de ha bánja, megharagszik. Ezenképpen olvassuk Sára felől is [1Móz 18,12–15], mikor hallá az ígíretet az angyaltól. Ezekből tehát megtetszik, hogy semmit Ábrahám inkább nem kívánt <ta> látni, minthogy Isten őtet magzattal meglátogassa. Ez pedig, az ő kívánsága be is teljesedék, kin igen örüle, mert az gyermekét is [1Móz 21,3] Izsáknak, azaz Nevetségnek nevezék. Gen. 21. v. 6. És azt mondá Sára [1Móz 21,6]: *Az Úr énnekem nevetést adott, és valaki hallja, együtt vigad és nevet énvelem.* Ábrahám felől pedig

* JOSEPH. AJ 1.181–185.

² A kéziratban szereplő alak: ἠγαλλιασατο. Jelentése: égalliasato, örvendezik lelkében.

az Írás azt mondja [1Móz 21,8], hogy az csecstől elválasztása napján nagy lakodalmat szerzett volt. Tehát hihető, hogy születésén inkább örült, vigadott. No, immár kitaláltuk az históriából, mit kívánt Ábrahám leginkább látni, és micsodán vigadott felette igen, mikor látta. Vigadott pedig Ábrahám Izsáknak nemcsak azért, hogy az Isten vénétségében látogatta volt meg magzattal, hanem hogy azt az magzatot, az kiben megáldatnak vala minden nemzetségek, és az ő megszámlálhatatlan maradéki sokaságának eleit [...]³

[384:]⁴ Ertyük immar, miért es mikor örvendezett Abraham felette igen, á melyből így argumentalhatunk. || Expl.

Az mellyen leg inkab örvendezet Abraham, az az Krisztus napja. De leginkab örvendezet Isaac születésén. Hat az Isaac születése, az Krisztus napja. A Major, az első mondas az Krisztusé: Á Minor, az Masodik mondas megh bizonyittatik az Abraham életének historiajabol.

De több Argumentumok is vadnak, á mellyekkel megh bizonyithatni, hogy Abraham Isacban latta az Krisztus napjat. Mert bizony dolog az, hogy Isaac peldazta az Krisztust, es mind az kető Abrahamnak magvanak mondatik Mat. 1. v. 1. Gal. 4. Mert az mikeppen Isaac által lött Abrahamnak megh szamlalhatatlan sok nemzetsége Test szerént, es akkor lött fő képpen, es igazan Abrambol Abraham az Isten igireti szerént. Mert az Krisztusnak menyben meneteli utan, Abraham lött nem tsak Sidoknak, hanem poganoknak is Attyok. A mely sok irasokbol meg tetsik, de kivaltképpen Romaba es Galatiaba irt leveleiből. Hat meltan mondathatik Krisztus napjanak, Isaac születése, avagy ugyan ő magha Isaac. Ez hát az Krisztusnak az ő napja, az mellyet Abraham latott.

A mely dolgot mikor az Sidok nem értenenek, inkab megh bosszonkodnak, banvan aszt, hogy az Krisztus nem tsak aszt mondaná, hogy ő felölle nagy iteletben volna, hanem aszt is mondaná, hogy az ő napjat latta volna Abraham. A mely mondas az Sidok ollj ighen ostobán magyarázák (az mint az egész disputatioban tselekednek) mint ha az Krisztus aszt mondta volna, hogj Abraham idejebenn is valosagosképpen volt volna, mert aszt vélik vala, hogy az Krisztus napjat különben nem lathatni.

Az hol az ő ostobasagok felett, két patvarkodasok tetsik ki. Első, hogy aszt mondgyak, hogy az Krisztus aszt erőssíti, hogy ő latta

³ A kéziratból a 293–296. lap hiányzik. Az adott rész gondolatmenete az *Explicationes* párhuzamos beszédének magyar fordításából pótolva.

⁴ A bekezdések inentől az *Explicationes* magyar nyelvű kiadásából (Az ó- és új testamentombeli..., 384–388.) származnak.

Abrahamot, holot inkább Abraham latta az ő napjat. Masodsor, az Krisztus aszt mondta vala, hogy nem őtet, hanem az ő napjat latta Abraham. Ezek pedig aszt mondgyak, hogy az Iesus ő maga latta Abrahamot.

Mikor azért így meg vakultanak volna, á Iesusnak esztendejét szamlallyak meg, hogy őtet nyilván való hazuggá tegyek: [ötven esztendőd még nintsen] &.

A melyekre az Krisztus, az beszédnek azon formájával felel meg, az melyek annak előtte szollott vala: [Bizony mondom ti nektek, mi nek előtte Abraham leszen en vagyok] A melj feleletet, az Sidoknak ellen vetésekre azon értelemmel szabni, á mint ők szollottanak vala, nem egyéb, hanem az Sidokkal á Krisztust hazugsagba hadni, es az ő megkövezésére mindent felindítani.

De hogy mi az Krisztus beszédének értelmét jobban meg tudgyuk: Elsőben vegyük eszünkben, hogy néha az Krisztus lelki értelemmel felel azoknak, á kik vele testi értelemmel disputálnak, á mint meg tesszik a Samariabeli asszonnyal való disputalásabol az viz felől Ioh. 4. Ezenkeppen mikor az testi eledelről szólnának az Capernaumbeliek Ioh. 6. ő az mennyei eledelről tanít vala. Es ugyan itt ezen caputban, mikor á Sidok az külső szabadsagrol szorgalmatoskodnanak, ő az belső, es lelki szabadsagrol beszélvala. Es mivel hogy itt Abrahamrol vagyon á szó, tudnunk kell, hogj ezen disputatioba, ez igik előtt á Krisztus Abrahamrol nem test szerént, nem természet szerént, hanem Lelek szerént gondolkodot, noha külső es test szerént való értelemmel szólnak felölle á Sidok. Mert mikor aszt monták volna az Sidok, hogy ők Abraham fiai, á mely test szerént értve, igaz vala, de tagadgya az Krisztus aszt, es ördög fiainak mondgya őket lenni. Mind az kettő Lélek szerént. Mert bizonyara mikor az Sidók az ő Attyoknak Abrahamnak nyomdokit nem követnék, így gondolva nem ő fiai valanak, hanem az ördögé.

Masodsor, itt á Krisztus többet es bővebben felel, hogy nem mint az ellenkedőknek ellenvetések kevanná, hogy inkább megsebesítse őket. Mert szokasa ez á Krisztusnak, hogy mikor lattyá az ellenkedőknek ostobasaghokat, es meghaltalkodásokat, akkor nem hogj enyhitené őket, avagy ledveket keresné, hanem inkább inkább [!] fel gerjeszti őket. Joh. 6. Mikor aszt mondta volna, hogy ő legyen az á kenyér az mely elá jött az Egből, es ezért morgolódnanak á Sidok, nem magjarazza meg az beszédének világos értelmét, hanem hogy inkább eszeket veszesse, utanna veté, hogy az ki élni akar, annak szükség volna, hogy megh enne aszt az kenyeret, az az őket. Es mikor ezen inkább megh dühöttek volna, monda nekik [Szükség, hogj az en testemet meg egyétek, véremet megh igyatok] Es így jutató ket kábasaghra, hogy aszt mondanák [Kemeny ez á szó, ki halgathattyá őtet].

Itt is ezenkeppen, mikor latná, hogy nallánál Abrahamot nagyubnak tartják, így felel nekik: Abraham nem olyan tsekélyen ítült volna ő felőlle, hanem inkább meg tisztelte volna. Ezzel meg nem elégedvén, utanna veti, hogy ötet Abraham meg tisztelte, mikor az ő napjának latasaban örvendezett. Eszt mikor az Sidok megh nem főzhetnék magokban, innét aszt itilik, hogy az Krisztus magat Abrahammal egy időbelinek mondgya lenni. Mert ha Abraham latta az Krisztus napjat; hat viszontag á Krisztusnak is latni kellett Abrahamot, es így kell őket egy idősöknek es egyenlőknek mondani.

Erre meg akarvan felelni az Krisztus, maganak többet tolaydonit szokasa szerent, hogy nem mint, az mit á Sidok neki eleiben vettenek vala, absurdum, lehetetlen dologh gyanant. Mert mond: Ez ti nektek lehetetlennek latszik, hogy lattatom magamat Abrahammal egy időbelinek mondani, de tudgyatok, hogj ha aszt mondanam-is, hogj nallanal eléb való vagjok, igazat mondanék benne. Mert [Minek előtte leszen Abraham, en vagyok] az az, ha értelmesek vattok, es az en beszédimet értitek (á melljet az előtt az 37. versben szemekre vetett vala) nem hogy abban kellene megh tudhatnatok, hogy igazan mondom eszt, ugyan ezen időben, mikor ti Messiasztok vagyok, hogy en Abraham előtt vagyok, es azért nallanal elsőb vagyok.

Mert Abraham így neveztetik, hogy sok nemzetségnek Attya, es az mig nem Attja az sok nemzetségnek, addeg nem Abraham. De az en halalom előtt, az az, most, mikor eszt mondom nektek, tsak egy nemzetségnek, az az az Sido nepnek Attya, Attya leszen pedigh az töb nemzetségeknek, nem sokára, ez utan en altalam. Es az mint az Izrael népének Attya nem lehetett Isaach nélkül, szinte így az pogan nemzetségeknek sem lehet Attya en nallam nélkül. Hát szükség hogy minek előtte Abraham leszen, hogy legyek en.

Es mostan, mikor tsak ti Messiasztok vagyok, ighazan Abraham előtt vagyok. De mikor nem tsak ti Messiasztok leszek, akkor leszen Abraham, az az, sok nemzetsegnek Attya. [388:]⁵

S || [...] [Mert] [1/297:]⁶ mikor megrothad az búzamag, bő gyümölcsöt teremt. Tehát az mig én tü Messiasztok vagyok, addig nem leszen Ábrahám valóban. Azért látjátok, hogy én most vagyok, még mikor nem lött Ábrahám. Honnét kitetszik, hogy igazán mondhatni, hogy én most Ábrahám előtt vagyok, es elsőb vagyok nálánál. Ez az Krisztus beszédének világos es igaz értelme, kiben hogy senki ne kételkedjék, az igéknek es az itt való szóllásoknak tulajdonságiból

⁵ Az *Explicationes*ből való pótlás idáig tart. Innentől újra a beszéd szövege szerepel.

⁶ A *Sárospataki Kódex* kézírata innen folytatódik.

megbizonítottam. Az kik pedig írást nem tudnak, ne bánják, ha szokáson kívül idegen nyelven kell itt szóllanom.

Ez mondást így írta szent János görögül [Jn 8,58]: πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμί.⁷ Erasmus amaz πρὶν γενέσθαι-et⁸ így fordítja deákra: *Antequam nasceretur*, azaz minekelőtte születnék Ábrahám. Mert az görög ige néha illyen értelemben vetetik, mint írja Ammonius in Porphyrium: πρὸ τοῦ γενέσθαι Πορφύριον,⁹ azaz még minekelőtte született volna Porphyrius.** De ez magyarázat hogy nem ide illendő, még az háromságosok is eszekben vötték, Vide in Annotationibus Bezae.***

Másodszor, ez igét γενέσθαι¹⁰ fordították az Írásban így: *fieret*, azaz lenne. Mint Rom. 4. v. 18. [Róm 4,18], és én is megengedtem, hogy így méltán fordítják néha.

De harmadszor, ugyanezen igét fordították így is: *fiat*, azaz leszen. Mint Joan. 14. v. 29. [Jn 14,29] καὶ νῦν εἶρηκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι,¹¹ melyet mindnyájan így fordítottak deákul: *Et nunc dixi vobis priusquam fiat*; *Most megmondtam nektek, minekelőtte megleszen*. Et cap. 13. v. 19. [Jn 13,19] ἀπ' ἄρτι λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι.¹² |:Ezt is így fordították mindnyájan: *Iam nunc dies nobis primus fiat*. Item ad Phil. 3 v. 21. [Fil 3,21]: εἰς τὸ γενέσθαι:| αὐτοῦ σύμμορφον,¹³ azaz *ut fiat conforme*:|**** Mely mondásokból nyilván kitetszik, hogy nem szokatlan értelemmel magyarázza az igét, az ki így fordítja [Jn 14,29]: πρὶν γενέσθαι,¹⁴ azaz, *antequam fiat*. Holott látod, hogy mindnyájan gyakorta így fordítják. Sőt, hogy semmiképpen itt külömben ne [1/298:] magyaráztassék, az közönséges szóllásnak rendi és formája ugyan kényszerít. Mert szolecizmus, barbarizmus ez: *antequam fieret ego sum*; *Minekelőtte lenne, én vagyok*. Mert így kellett volna mondani ezt: *Antequam fieret, ego eram*. Vagy *fui*. ἐγὼ ἦν, nem ἐγὼ

* Ld. pl.: ERASM. *Opera Omnia*, 379.

** AMMON. *In Porph. Isag.*, ed. Adolfus BUSSE, Berlin, Reimer, 1891, p. 25, 10. (*Commentaria in Aristotelem Graeca* IV/3.)

*** BEZA *Annot. in N. T.*, 406.

****Ld. pl.: ERASM. *Opera Omnia*, 875.

⁷ A kéziratban szereplő alak: πρὶν ἀβρααμ γενεσδε εγω ειμι. Az idézett rész [Jn 8,58]: *mielőtt Ábrahám lett volna, én vagyok*.

⁸ A kéziratban szereplő alak: πρὶν γενεστ.

⁹ A kéziratban szereplő alak: πρὶν γενεστε τον πορφηριον.

¹⁰ A kéziratban szereplő alak: γενεσδε.

¹¹ A kéziratban szereplő alak: και νυν ειρηκα υμιν πρὶν γενεσθαι. Idézett rész [Jn 14,29]: *Most mondom ezt nektek, mielőtt megtörténik*.

¹² A kéziratban szereplő alak: απ' αρτι λεγο υμιν προ του γενεσθαι. Idézett rész [Jn 14,19]: *Már most megmondom nektek, mielőtt megtörténik*.

¹³ A kéziratban szereplő alak: εις τον γενεσθαι αυτου συμμορφον.

¹⁴ A kéziratban szereplő alak: πρὶν γενεσδαι.

ειμί.¹⁵ Kérlek, ki szóllott valaha így: *Antequam Alexander cum Dario pergnaret, ego sum*. Azért semmiképpen nem fér össze az ἐγὼ εἰμί-vel¹⁶ az *antequam fieret*. Jól illik pedig az *fiat*-tal, *antequam fuit ego sum*. Nem jó pedig az Szentírásban szolecizmust csinálni, mikor elkerülhetjük. Ha azért grammaticae [a. m. a nyelvtan szerint, helyesen] szóllathatod az Istennek fiát, mit gyalázod azzal, hogy csak szólni sem tudott?

Másodszor, ugyanez ige felől tanuld meg azt is, hogy nem mindenkor jegyzi ez ige az születést, avagy újonnan való születést vagy lételt, hanem csak valami változást, kire noha sok bizosságot hozhatnék, de megelégedtem eggyel, ki ugyanezen mondást magyarázza meg. Így szól szent Pál Rom. 4. [Róm 4,18] Ábrahám felől: ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν,¹⁷ azaz, *Ki reménség ellen, reménség alatt hívé, hogy lenne atyja sok nemzetségeknak*. Ihol itt azt mondja az Írás, hogy lött Ábrahám, de ez az létel nem az ő születése felől értetik, hanem csak megváltozásáról. Mert lőn atyává, ki azelőtt is volt, de magtalan. Melyekből megérthed, hogy nem teszünk sem az igéken, sem az igéknek értelmén erőszakot, és idegen magyarázatra nem vonsszuk ez igéket [Jn 8,58] πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι,¹⁸ mikor így fordítjuk: *Antequam fiat Abraham*, és ezt magyarázzuk nem születésére, hanem csak megváltozására, azaz arra az üdőre, mikor ugyan valóba lőn Ábrahám sok népeknek atyja.

Immár magyarázzuk meg, mit teszen amaz mondás [Jn 8,58]: *Ego sum; Én vagyok*. Mit akar jelenteni Krisztus Urunk, mikor azt mondja: *Én vagyok?* Ennek igaz értelmét [1/299:] ugyanezen evangélista beszédéből, sőt, ezen caputból megtanulhatjuk. Mert ide feljebb v. 24. [Jn 8,24] így szólla az zsidóknak: *Nisi enim credatis quod ego sum moriemini in peccatis vestris*. Mely igéknek értelme imez: Jött vala az Jézus az Izrael fiai bűnöknek eltörlésére. Mert így szól az angyal Józsefnek Matt. 1. v. 21. [Mt 1,21]: *Ez szabadítja meg az ő népét az ő bűnéből*. Az ő népén pedig érthed az Izrael fiait, mint őmaga megmondja cap. 15. v. 24. [Mt 15,24]: *Nem vagyok küldetvén, hanem csak az Izrael házából eltévedett juhokhoz*. Joan. 1. v. 12. [Jn 1,11–12]: *Az övéihez jöve és az övéi ötet be nem fogadák, az kik pedig befogadák, hatalmat ada nekik, hogy Isten fiai lennének*. Tehát az kik be nem fogadták, elvesztenek az ő bűnökben. Azért mikor itt azt mondja nekik [Jn 8,24]: *Ha el nem hiszitek, hogy én vagyok* (értsed, az tü Messiástok) az Is-

¹⁵ A kéziratban szereplő alak: ἐγω ην, nem ἐγω εἰμί. Jelentése: Én voltam, nem én vagyok.

¹⁶ A kéziratban szereplő alak: ἐγω εἰμί.

¹⁷ A kéziratban szereplő alak: ὃς παρ ἐλπίδα ἐπὶ ἐλπίδι ἐπίσωσαν εἰς τὸ γενεσθαι αὐτον πατερα πολλῶν ἐθνῶν.

¹⁸ A kéziratban szereplő alak: πρὶν ἀβρααμ γενεσθαι.

tentől megígírtetett Messiás, elvesztek az tü bűnötökben. Ugyanezen caputban v. 22.[!] [Jn 8,28] azt mondá nekik: *Mikor felemelitek az Embernek fiát, akkor ismeritek meg, hogy én vagyok.* Ennek értelme mi legyen, megtetszik amaz szent Lukács mondásából cap. 23. v. 47. 48. [Lk 23,47–48]: *Mikor látta volna az százados, az mi lőn* (értsed, minemű csudák lőnek az Krisztus felfeszítések, mert akkor emeltek vala fel az embernek fiát), *dücsöséget ada az Istennek, mondván: Bizony, ez az ember igaz vala. Az több evangélisták azt mondják: Isten Fia vala. És mind az sokaság, ki ennek nézésére gyűlt vala, látván az mi csudák lőnek, vervén az ő mellyeket [a. m. mellüket], térének haza.*

Honnan megtetszik, hogy akkor ismerék meg, hogy az Jézus igaz Messiás volt. Ezen evangélistánál cap. 13. v. 19. [Jn 13,19] így szól az apostoloknak: *Most mondom meg tünetek, minekelőtte megleszen, hogy mikor megleszen, elhiggyétek, hogy én vagyok.* Ott pedig Krisztus Urunk [1/300:] szól vala arról, hogy egyik az apostolok közül ötet elárulja. Ezt megmagyarázza szent Lukácsnál Act. 13. [ApCsel 13,27] szent Péter, mikor azt mondja, hogy valamik Júdáson történtek, az Szentírásban meg volt profétálván. Honnan megismerék, hogy az Krisztus Istennek Messiása volt. Ha azért mind az elészámlált helyeken semmit egyebet nem jelentett Krisztus Urunk ezzel az mondással: *Én vagyok, hanem csak hogy ő az igaz messiás, az zsidóknak Krisztusa és királya, tehát itt is nem kell más értelemben venni, melyet innét is megbizonyíthatunk, hogy ugyanezen evangélista azt írja cap. 4. [Jn 4,25–26], hogy az samaritána így szólla Jézusnak: Tudom, hogy eljő az Messiás, ki Krisztusnak mondatik, és mikor az eljő, megjelent nekünk mindeneket. Mondá neki Jézus: Én vagyok az, tudniillik az Messiás, az kit vártok.* Ugyanitt cap. 10. [Jn 10,24] meg azt írja, hogy az zsidók környülvevék az Jézust és mondanák neki: *Meddig tartod kétségben az mi szívünket, ha te vagy az Krisztus, mondd meg nyilván. Felele nekik Jézus mondván: Megmondtam nektek, de nem hiszitek.* Sőt, ugyanezen caputban ide feljebb [Jn 8,25] azt mondá, hogy egész tanításának idején semmit ennél gyakrabban nem mondott nekik. Mert mikor az zsidók kérdenék: *Te ki vagy? Felele nekik: Eleitől fogván megmondtam tünetek, ki vagyok.*

Mindezekből azért az, kinek az Isten elmét adott, és az kinek lelkiismereti és az Isten igéjéhez szeretete vagon, megéri, hogy az mi magyarázatunk igaz és az Szentírás szerént vagon. Hogy azért ezeket rövideden egy summában kössük, az ki ez mondást igazán meg akarja érteni és magyarázni, imez három dolgot tartsa eszében:

Először, hogy Krisztus Urunk ez igékben megfelel az zsidók ellenvetésére, és az ő méltóságát erőssen ótalmazza. Mert [1/301:] mikor azt mondták volna neki [Jn 8,53]: *Nagyobb vagy te az mi Atyánknál, Ábrahámnál?*, felelé az Krisztus, hogy őneki dücsösége vagon nemcsak az ő Atyjánál, de vagon Ábrahámától is, az kit neki hánnak vala.

Azért nem illik, hogy ötlet megcsúfolják és megutálják, mert noha nekik úgy tetszik, hogy nem állhat meg az, mit beszél maga felől, de ugyan igazak, ha kinek okossága vagy az megértésére.

Másodszor, ezt kell itt megérteni, hogy az Krisztus beszédét sem nem vöttek, sem nem értették az zsidók úgy, az mint kellett volna és az kicsoda értelemben ő mondja vala, ki megtetszik az egész disputációnak minden cikkeliből. Lásd meg. Sőt, ugyanazt mondja ő maga is az evangélista v. 27. [Jn 8,27]. Tehát nevetségre méltók azok, az kik az Krisztus beszédét az zsidók értelme szerint magyarázzák. Mondnák: Az zsidók esztendőök felől emlékeznek, tehát az Krisztusnak ugyanazon értelemben kellett felelni. Vaj, nem. Mert az Krisztus nem vak volt az vakok után, sőt ennek az másikja igaz. Az zsidók imígy értették, azért az Krisztus nem úgy, mert ő maga azt mondá ide fel nekik v. 15. [Jn 8,15]: *Tü test szerint ítélték, de én nem.*

Harmadszor, itt ezt vedd eszedben, hogy Krisztus Urunk ez ígékben mind tudatlanságokat szemekre veti az zsidóknak, s mind kemény büntetéssel fenyegeti, mert ez homályos mondásban ezt is akarja nekik jelenteni: Erőssen hányjátok-vetitek Ábrahámot, és dicsekedtek vele, hogy ő maradéki vattok, de az mint látom, azt sem tudjátok igazán, kicsoda volt Ábrahám, és kicsodák az ő maradéki, és kicsodák vattok tü. Mert ha ki igazat akar ítélni, tü nem Ábrahámnak, hanem az ördögnek fiai vattok, az a tü apátok. Ábrahámnak pedig fiai támadhatnak az kövekből, azaz az pogánok közül. Azt sem tudjátok, kicsoda az Ábrahám, mert az az Ábrahám, aki sok népeknek, pogánoknak atyja, ki még ezideig nem volt, de az mint magatokat viselitek, megleszen, és tütölletek elvételük az ország, adatik oly [1/302:] népnek, az ki gyümölcset terempt. Én vagyok mostan az, az minek eleitől fogva mondtam magamat lenni, azaz tühozzátok küldtetett Messiás, az Izrael házából eltévedett juhoknak összegyűjtésére, de mivelhogy méltatlanokká teszitek magatokat az Isten országára, ezennel valóban leszen Ábrahám, azaz nemcsak az egy nemzetségnek, tünettek atyátok, mint eddig volt, hanem leszen sok népeknek és nemzetségeknek atyja, azaz valóba Ábrahám. Minekelőtte pedig az lenne, el kellett énnekem jönnöm az enyéimhez, hogy az én polgárim engemet befogadnának, és mint az szőlőnek örökösét, megböcsüljenek. De az mint látom, azt mívelitek, hogy az mi eddig csak ígretben volt, ugyan valóban beteljesedjék, hogy Ábrám legyen Ábrahám, azaz sok népeknek atyja.

Ez magyarázatja az Krisztus Urunk homályos beszédinek, honnan származik az első tanúság, kiről elsőben emlékeztem vala, tudniillik minemű szokása legyen Krisztus Urunknak az vakmerő és versenyes emberekkel való disputálásban, hogy tudniillik homályoson szól nekik, amazok testi értelem szerint veszik, ő pedig lelki értelem szerint beszél. Hogy pedig ez ugyan szokása volt, másutt is nyilván meg-

mondják az evangélisták. Mert azt mondja az apostoloknak [Mt 13,11]: *Tűnektek engedtetett, hogy az Istennek titkos dolgait megértsétek, de az többinek csak példabeszédben, homályban.* Másutt, mikor kérdenék, miért szól az községnek példabeszédben vagy példabeszéd által, azt mondá [Lk 8,10]: *Hogy látván ne lássanak, és hallván ne értsenek.* Ismét másutt azt írja az evangélista, hogy az mit az községnek mond vala, azt az apostoloknak külön megmagyarázza vala. Tehát nem újság, hogy az Krisztus az ő prédikációiban homályosan szóllott, kit ím, mégis egy példával [1/303:] megbizónítok. Azt írja ugyanezen evangélista cap. 2. [Jn 2,18–19], hogy mikor Krisztus Urunk az kufárokat, kalmárokat az Templumból kihajtotta volna, *mondának az zsidók neki: Micsoda jegyet téssz, hogy ezt cselekedéd? Felele nekik: Rontsátok el ezt az Templumat és harmadnapra felépítem.* Nyilván vagyon, hogy ezt az zsidók értik az jeruzsálembeli kőtemplumról, mert ugyanezzel vádolák halálakort is egyikkel. És mivelhogy az Templumban vadnak és ugyan így szólla [Jn 2,19]: *Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον,*¹⁹ ezt az Templumat ugyan nemigen vehetik más értelemben. De azt mondja az evangélista, hogy Krisztus Urunk szólla az ő testének templumáról. Tehát nem újság ez, hogy Krisztus Urunk beszédét az zsidók és hallgatók más és testi értelemben vötték, ő pedig külömb és lelki értelem szerént szóllott. Azért minket is itt méltatlan kárhoztatnak azzal, hogy az Krisztus <ér> beszédét nem testi értelem szerént magyarázzuk az zsidókkal az Krisztus életének esztendejéről [Jn 8,58], *minekelőtte Ábrahám leszen,* hanem lelki értelemben vesszük az Krisztus és szent Pál magyarázatja szerént.

Következik immár az második része tanúságunknak [Jn 8,59]: *Köveket ragadoznak annakokárt, hogy meghagyigálják* etc. Mint Mózes Deut. 13. [5Móz 13,6–10] et 18. [5Móz 18,20] azt hagyta vala az zsidóknak, hogy az hamis prófétákat, és az kik az Isten ellen káromlást szóllanak, kövel vernék agyon, és ez az oka, hogy itt is meg akarák kövezni Krisztus Urunkat, úgymint ki káromlást szóllana. Ezképpen ölék meg ugyanilyen ítéletben szent Istvánt is Act. 7. [ApCsel 7,54–60]. Azonképpen, mikor szent Pál ellen felzendültek volna Act. 22. [ApCsel 22,23], port hánnak vala reája, avagy azért, hogy ott köveket nem kaphatnak vala, avagy az római hadnagytól való féltekben kövel nem merik vala hagyigálni, hanem csak porral. [1/304:] Ezzel azt akarván jelenteni, hogy méltó volna megkövezésre. Innét azért immár megtanulhatjuk az igazság ellenséginek szokásokat és természeteket, mert mikor nem tudnak mit szólni, avagy nem fér fejekben az igazság, mindjára kardra, fegyverre, erőszakra futnak. Meg kell az ezt²⁰ s ezt, az eretnekeket ölni, égetni, fejét venni. És

¹⁹ A kéziratban szereplő alak: *δεντερωσ των ναων τουτων.* Idézett rész [Jn 2,19]: *Romboljátok le ezt a templomot.*

²⁰ ez (tollhiba)

nemcsak fenyegetőznek így, hanem ugyan meg is tökéllik beszédek, és ha alkalmatosságok vagyon rá, kiontják az igazság vallóinak véreket. Tanuld meg azért, hogy nem mindjárást hamissak azok, az kiket tűzre, vízre méltóknak kiáltnak lenni, avagy az kiket az val-lásért megöltek. Ez volt eleitől fogva sorsa és állapotja az híveknek és az igazság vallóinak. Az nyomorúságban esett hívek is, az kik az igazságért szenvednek, vigasztalják efféle példákkal magokat. Meg-mondta régen ezt Krisztus Urunk, hogy ha az gazdát Belzebubnak mondják, az családot annál inkább. Ha az főt kergették, vesztegették, szidalmazták, nem csuda, ha az tagoknak nem kedveznek. Az har-madik tanúság vagyon imez igikben [Jn 8,59]: *Az Jézus pedig elrejté magát és kimene az Templomból* etc. Itt ugyan példával is megmutatá Krisztus Urunk azt, az mit másutt hagyta az apostoloknak Matt. 10. [Mt 10,23]: *Mikor egyik városból kergetnek, fussatok az másikba.* Mert mikor látta volna az zsidóknak reá való dühösségeket, nem veté vak-merőségre magát, hanem ellépék előllök. Olvassuk 3 Reg. 18. [1Kir 18,4], hogy mikor Jezabel, az Akháb király bálványozó felesége az Isten prófétáit megölette volna, Abdiás elrejte százat benne és va-lami barlangokba tartá. Tehát szabad az istentelenek elől és dühös-ködő kegyetlenek előtt gyakorta elmenni, sőt véték vakmerőségre embernek magát vetni, mert ez semmi nem [1/305:] egyéb, hanem istenkésértés, és ekképpen elvesztheti ember magát is. Sőt, aki az Istentől mutatott és engedett oltalommal és megszabadulásra való móddal nem él, méltán vész el. De azért ennek akkor és úgy kell lenni, hogy az Istennek tisztessége meg ne romoljon, és hivatalunk ellen ne essék az megfutamodás és magunknak ótalmazása. Mert ha valaki féltében az igazságot megtagadja, avagy hogy ő megma-radhasson, az igaz vallást elárulja, ez ilyeneken teljesedik be Krisztus Urunknak amaz mondása [Lk 17,33]: *Aki megtartja az ő életét, elveszti azt, aki pedig elveszti, megtartja az örök életre.* Illik azért, hogy az mi tisztünk és az mi Istenünk igazsága, tisztessége mindenkor na-gyobb legyen nálunk, ez jelenvaló hitván világi életünknel, hogy biz-vást mondhassuk Pál apostollal [2Tim 4,7–8]: *Jó harcolást harcoltam, futásomat elvégeztem, az hűtöt megtartottam, ez hátra [a. m. végül] hogy eltetetett nekem az igazságnak koronája, mellyet megad nekem az Úr, az igaz Bíró amaz nagy napon, nemcsak énnekem pedig, hanem mindeneknek, az kik szeretik az ő eljövételit.* Mely meghirvadhatatlan koronát hogy mi is elvehessünk, engedje meg az mi Szent Atyánk az ő véghetetlen irgalmasságából. Ámen.

94. (27.) beszéd (K2, S)

K2 || [140r (278):] Concio Luc. XII. v. 32. [Lk 12, 32]: De vera Ecclesia.

Ne félj, kicsin nyáj, mert tetszett az tü Atyátoknak, ho[gy etc.]¹

[1/305:] Concio XCIV. Luc. cap. 12. v. 32. [Lk 12,32]:

|| S

Ne félj, kicsin nyáj, mert teteszt az tü Atyátoknak, hogy országot adjon tünektek etc.

Matt. 10. [!]¹: Ecce ego mitto vos inter lupos. Joannis 16.²: Eljő az üdő, hogy az zsinagógákból kirekesztnek, és akárki is m[...].

Ha ez világon való számtalan sok akadályokat és háborúságok[at] [140v (279):] meggondoljuk, bizonyára mindenkor <gondol> szűkölködik az ember bátorítás és vigasztalás nélkül, hogy ennyi sok nyavalyákban kétségben ne essék és el ne fogyatkozzék. De főképpen azoknak sokasodik meg nyomorúságok, az kik Isten szerént és az ő parancsolatja szerént ügyekeznek élni. Mert igaz Urunknak amaz mondása [Jn 15,19]: *Ez világ az övéit szereti, az kik pedig nem ezvilágiak, azokat gyűlöli ez világ.* Főképpen azért ezeket kell erősíteni, hogy az sok késértetekben és ez világnak dühösségiben tisztelről el ne feledkezzenek és meg ne tántorodjanak.

Ha ez világban való sok számtalan akadályokat és háborúságokat meggondoljuk, bizonyára mindenkor szűkölködik az ember bátorítás és vigasztalás nélkül, hogy [1/306:] ennyi sok nyavalyákban kétségbe ne essék és el ne fogyatkozzék. De főképpen azoknak sokasodik meg nyavalyájok és nyomorúságok, az kik Isten és az ő parancsolatja szerént akarnak élni. Mert igaz Krisztus Urunknak amaz mondása [Jn 15,19]: *Ez világ az mi övé, szereti, az kik pedig nem ezvilágiak, azokat gyűlöli, üldözi és kergeti.* Főképpen annakokáért ezeket kell erősíteni és támogatni, hogy az sok késértetekben ez világnak dücsőségében tisztelről el ne feledkezzenek és meg ne tántorodjanak.

¹ Lk 10,3

² Jn 16,2

¹ A 2. Kolozsvári Kódex lapjainak alsó sarkai sérültek, a feltételezett szavak szögletes zárójelben szerepelnek.

Mikor azért Urunk még halálának előtte el akará egyszer bocsáttani az ő tanítványit az evangéliumnak hirdetésére, az sok, több intő és bátorító szók közt mondá ezt, melyekben az reájok következő háborúságok ellen bátoríttá őket az |:ő:| Mennyei Szent Atyának rajtok való gondviselésével és munkájoknak bőségesen való megfizetésével.

Mikor azért Krisztus Urunk még halálának előtte el akará egyszermind bocsáttani az ő tanítványit az evangéliumnak hirdetésére, az több sok intő és tanító szók közül mondá ezeket, melyekben az reájok jövődő sok nyavalyák és háborúságok ellen bátorítja és biztatja őket az ő Mennyei Szent Atyjának reájok való gondviselésével.

Két része vagyon pengig ez igéknek: Az elsőben biztatás vagyon. Az 1. másikban az biztatásnak oka, avagy az vigasztalás. De hogy ezeket 2. jobban megérthessük, szükség az igéket szorgalmatosan megvizsgálunk [Lk 12, 32]: *Ne félj*, úgymond, *kicsin nyáj* etc.

Két része vagyon pengig ez néhány igéknek: Az elsőben biztatás vagyon. Az másodikban az biztatásnak oka, avagy az vigasztalás. De hogy mi ezeket jobban megérthessük, szükség az igéket szorgalmatosan megvizsgálunk [Lk 12, 32]: *Ne félj*, úgymond, *kicsin nyáj*.

Ez igékben két bélyegét mutatja meg Urunk az Isten seregének. Elsőben, hogy kereszt alatt <vaygon> és félelem alatt vagyon. Másodsor, hogy kevés számú. |:Θ Act. 5. Apostoli carcerantur. Matt. 14. Herodes Joannem do[culat.] [...] 37 et 38.:| 1. 2.

Ez igékben két bélyegét s jegyét mutatja Krisztus Urunk az Isten sereginek és gyülekezetinek. Elsőben, hogy félelmes kereszt alatt vagyon. Másodsor, hogy kicsin és kevés számú.

Eleitől fogva mindenkor félelmes és veszedelmes volt az [ig]azságnak vallása, mint az szent profétáknak és patriarcháknak [pé]ldájok megmutatják. Azonképpen az Újtestamentumnak [idej]ében is. Ám Nikodémus nem mer vala nappal Urunkhoz [m]enni. [Jn 12, 42] *Sokan hisznek vala őbenne*, azt mondja Szent János, |: [...] datus Act. 14. v. 12. [ApCsel 14,12] *Jacobus gladio iugulatur Petrus carcerantur:* [141r (280):], *de az farizeusoktól való féltekben nem jelentik vala*. Krisztus

Urunk feltámadása után is az apostolok egy házban rekeszkedtek vala az zsidóktól való féltekből, azt mondja szent János cap. 20. [Jn 20,19]. Ez pedig az dolog nem károkra, hanem inkább javokra vagy az híveknek. Mert természet szerint olyanok vagyunk, hogy mikor semmi félelmünk nincsen, restekké, feledékenyekké leszünk. Tud-e, mit monda Salamon? [Péld 30,8–9?] *Uram, ne adj nekem gazdagságot, mert netalám felfuvalkodom, s elfeledkezem rólad.*

2. Paral. 1 v. 10. Vide
Matt. 19 v. 21. Luc. 18.

Eleitől fogva mindenkor félelmes és veszedelmes volt az igazságnak vallása, mint az szent pátriárkáknak és prófétáknak életeknek históriájok és példájok megmutatja. Azonképpen az Újtestamentumnak idején is, ám Nikodémusz nem mert vala Krisztus Urunkhoz nappal menni. [Jn 12, 42] *Sokan hisznek vala őbenne*, azt mondja szent János, *de az farizeusoktól való féltekből nem jelentik vala.* Krisztus Urunk feltámadása után is az apostolok egy házban rekesztettek vala az zsidóktól [1/307:] való féltekből, azt mondja az evangélista [Jn 20,19]. Ez pedig az dolog nem károkra, hanem javokra vagy az híveknek, mert természet szerint olyanok vagyunk, hogy mikor semmi félelmünk nincsen, restekké, gondviseletlenekké, feledékenyekké leszünk. Tud-e, mit monda Salamon [Péld 30,8–9?]: *Uram, gazdagságot ne adj nekem, mert netalám felfuvalkodom, elfeledkezném rólad.*

Hogy azért mindenkor józanok, vigyázók legyenek, ez engedi meg, hogy félelemben legyenek. Tud-e, hogy az ki fél, még alunni sem igen mer<t>, hanem szorgalmatos gondja vagy maga és megmaradására? Más az, hogy azt akarja az Isten, hogy az ő fiai csak őtől függjenek, ez világi külső oltalomhoz ne ragaszkodjanak. Végy példát az eszes atyákról! Ezek nem mindent bocsátanak fioknak kezekhez, nem minden javokat adják nekik, hanem hogy az ő méltóságok, böcsülletek megmaradjon, megengedik, hogy szűkölködjenek is, hogy nyavalyájokban hozzájuk fussanak és így az gyepőt kezekben tartják.

Hogy azért az hívek mindenkor józanok, vigyázók és szorgalmatosok legyenek, ezért engedi, hogy félelemben és rettegésben legyenek. Tud-e, hogy aki fél, még alunni sem mer, hanem szorgalmatos gondja vagy maga és megmaradására? Más az, hogy azt akarja az Úr Isten, hogy az ő fiai csak őtől függjenek, várjanak és ez világi külső oltalomhoz ne ragaszkodjanak, ha mi bántások esik, ne tudjanak egyébhez, hanem csak őhöz folyamodni. Végy példát az

eszes atyákról! Ezek nem mindent bocsátnak magzatjoknak kezekben, nem minden javokat adják nekik, hanem hogy az ő méltóságok és böcsületek megmaradjon, megengedik, hogy szűkölködjének is, hogy nyavalyájokban hozzájuk fussanak és tudják, kitől kell várniok és függeniek, és így az gyeplőt kezekben tartják.

De az goromba [a. m. oktalan] atyák és anyák mindeneket fiok kezében adják, s azt nyerik véllé, hogy az fiak ragaszkodván marhájukhoz, jószágokhoz, szülejekről elfeledkeznek, semmiben tölle nem függenek, és így semmi böcsületben nem tartják.

De az mely goromba atyák, anyák mindeneket mindjársat magzatjoknak kezekben eresztenék, azt nyerik vele, hogy az fiak ragaszkodván és bízván az marhához és jószághoz, szülejektől elfeledkeznek, semmiben töllok nem függnék, és ekképpen semmi böcsületben, tisztességben azokat nem tartják.

Azért ha az híveknek is minden kedvek szerént volna, és az Isten minden javait rájuk öntené, sokan elfeledkeznének rólla. De hogy ez ne legyen, az Isten azt akarja, hogy félelem[ben] éljenek, és az ő segítsége nélkül mindenkor szűkölködj[enek].[†]

Azért ha az híveknek is mindenek kedvek szerént volnának, és az Isten minden javait egyszersmind őreájuk öntené, sokszor elfeledkeznének az ő Atyjokról, ragaszkodnának az külső jókhoz. De hogy ez ne legyen, az Úr Isten azt akarja, hogy félelemben éljenek, és az ő segítsége nélkül mindenkor szűkölködjének.

Harmadszor, ezért is jó félelemben lenni, mert ez mint [egy] próbakő, mely által megválasztatnak az jók az gonosztól. [141v (281):] Az jó szerencsének idején szereti és követi az igazságot, és senki akkor meg nem esméri az állhatatost az állhatatlantól. De mikor félelmes állapot² vagyon, akkor válik meg, ki állja meg az sárt. Ez azért az híveknek sorsok. De mivelhogy az ember gyarló, és az félelem az igazságot gyakran az emberrel megtagadtatja, az mint szent Péter példája megmutatja, nemcsak amikor egy leánzó előtt megtagadá az igazságot, azaz Urunkot, mikor megtagadá, hanem még Urunk

² állapot állapot (szókettőzés)

mennyben menetele után is, az mint írja szent Pál Gal. 2. [Gal 2,12], hogy az még Jeruzsálemből nem jöttek vala atyafiak, az pogánokkal eszik vala, de mikor csak jüttek volna, külön szakada, *félvén azoktól, az kik az környülmételkedésből valának.*

Harmadszor, ezért is jó félelemben lenniük, mert [1/308:] ez mint egy próbakő, mely által megválasztatnak az jók az gonoszoktól, az tökéletesek az képmutatóktól. Az jó szerencsének idején minden szereti és követi az igazságot, és senki akkor nem ismeri az állhatatost az állhatatlantól meg. De mikor félelmes állapot vagyon, akkor válik meg, ki állja meg az sárt végig. Ez azért az híveknek sorsok, de mivelhogy az ember gyarló, és az félelem az igazságot gyakran az emberrel megtagadtatja, az miképpen szent Péter példája megmutatja, nemcsak egy leánzó előtt az igazságot, azaz Krisztus Urunkat megtagadá, hanem még Krisztus Urunk mennyben menetele után is, az mint írja szent Pál Gal. 2. [Gal 2,12], hogy az míg Jeruzsálemből nem jöttek vala atyafiak, az pogánokkal eszik vala, de mikor azok odajutottak volna, külön szakada, *félvén, úgymond, azoktól, az kik környülmételkedésből valának.*

Holott mondok, az félelem miatt az igazságot ember megtagadja, szükség, hogy vigasztalások, bátorítások legyen, az mint itt szól Urunk [Lk 12,32]: *Ne félj*, úgymond, azaz noha félelmes üdőben sok ellenségek közt vattok, de azért bátorságban legyetek. Nem ellenkezik pedig egymással, hogy az ember félelmes helyen s üdőben legyen, s mégis ne féljen, hanem teljes bizodalommal bátorsága legyen szívében. Sőt, egy bölcs azt mondja, hogy az mely <félelmes> ember félelmes dologban [nem] félelmes, [ha]nem bátor, hitván az.[†] Az Úr azért azt akarja, hogy az övéi félelmes állapotban legyenek.

Holott, mondok, az félelem miatt az igazságot ember megtagadja, szükség, hogy vigasztalójok és bátorítottójok legyen, az miképpen így szól Urunk [Lk 12,32]: *Ne félj*, úgymond, azaz noha félelmes üdőben sok ellenségek között vattok, de azért bátorságban legyetek. Nem ellenkezik pedig ez egymással, hogy az ember félelmes helyen, félelmes üdőben legyen, s mégis ne féljen, hanem teljes bizodalommal bátorság<gal>|:ban:| legyen <félőlle> szívében. Sőt, egy bölcs azt mondja, hogy az mely ember az félelmes helyen nem félelmes, hanem bátor, hitván ember az.[†] Az Úr Isten azt akarja, hogy az övéi félelmes állapotban legyenek, de azt kívánja, hogy bátorsággal legyenek.

Azért innét tanoljuk meg, hogy senki azért az igazságnak vallásától ne irtózzék, hogy félelemben kell lenni, mert egy az, hogy ez lelki jóvára leszen, más az, hogy az mely Isten akarta <az>, hogy az ő[vé] i félelmes állapotban legyenek, azon esmét megvigasztalja, és oly bátor[ság]ot ad szűveken, hogy mind ez világi zűrzavart semminek tartnák, [me]gmemlékezvén arról, hogy igen erős gyámolok vagyok, ki ez [142r (282):] világnak fenyegetése ellen azt mondja nekik [Lk 12,32]: *Ne félj!* Az mint mondá Ábrahámnak is Gen. 15. [1Móz 15,1]: *Ne félj, Ábrahám* etc.

I.

Azért innét tanuljuk meg, hogy senki azért az igazságnak vallásától meg ne irtózzék, hogy mindenkor félelemben kell lenni, mert egy az, hogy ez őneki javára leszen, más az, hogy az mely Isten akarta, hogy az ő hívei félelmes állapotban legyenek, azon Isten ismét megvigasztalja, [1/309:] és oly bátorságot ad szűvében, hogy minden ez világi háborúságot, zűrzavart semminek tartnak, és szűvökben csendességek vagyok, megmemlékezvén arról, hogy igen erős gyámolok és nagy biztatójok vagyok, ki ez világnak minden dühössége és fenyegetése ellen azt mondja és kiáltja nekik [Lk 12,32]: *Ne félj!* Az mint mondá Ábrahámnak is Gen. 15. [1Móz 15,1]: *Ne félj, Ábrahám* etc.

Második bélyege az Isten gyülekezetinek, hogy kicsin. [Lk 12,32] *Ne félj*, úgymond, *kicsin nyáj* etc. Ha ez világ teremtésétől fogva elkezdjük, és mind ez mostani ideig való históriákat megolvassuk, nyilván megtapasztalhatjuk, hogy mindenkor kevesben voltak az Isten fiai az Béliál fiainál, az jók az gonosznál. Ez világnak az kezdetin szintén 4 ember vala, azok közül csak egyik vala ártatlan: Ábel. Káin gonosz vala, Ádám és Éva az Isten parancsolatját megszegék. Azután ez egész világon egyszer több nem találtaték Noénál. Az vízözön után ez szélyes földön csak Ábrahám mondatik igaznak. Szodomában, Gomorrában több igaz nem találtaték Lótnál. És hogy az Újtestamentumból több jámbort ne számláljak elé, Krisztus Urunk idejében kik valának Isten fiai és igaz, istenfélő ember[ek], könnyen megszámlálhatjuk az evangélisták írásiból.

II.

Itt is [Lk 12,32]: *Ne félj*, úgymond, *kicsin nyáj*. Ha világ teremtésétől fogva elkezdjük, és mind ez mostani üdőig való históriákat megolvassuk, nyilván megtapasztalhatjuk, hogy mindenkor kevesebben voltak az Isten fiai az Béliál fiainál, az jók az gonoszoknál, az jámborok az latroknál. Ez világnak szintén az kezdetin négy ember vala, ezek közül csak egyik vala ártatlan: Ábel. Káin gonosz vala, Ádám

és Éva az Istennek parancsolatját megszegették vala. Azután ez egész világon egyszer több nem találtaték Noénál. Az vízözön után ez széles földön csak Ábrahám mondatik igaznak. Szodomában több nem találtaték Lótnál. És hogy az Ótestamentumban többet ne számláljak elé, Krisztus Urunk idejében kik valának Isten fiai és igaz, istenfélő emberek, könnyen megszámlálhatjuk az evangélisták írásából.

Bene notabis.

Ihol itt is az ő híveit nevezi kicsin nyájnak. Mit dicsekednek hát az pápások evvel az titulussal, hogy az ő eklézsiájok Catholica,³ az mind ez széles világon kiterjedt és közönséges? Bezzeg Illyés idejében is az Baál papjai ötödfélszázan valának 3 Reg. 18. [1Kir 18,22], Illyés, az Isten profétája csak egy vala. Az hamis proféták, az kik hamisságot jövendölnek vala Akhábnak, ibidem cap. 22. [1Kir 22,6–8], négyszázan valának, az igazmondó Mikeás csak egyedül vala. Nem áll hát az igaz vallás az sokaságon, sem az kevés számon az hamissáknak vallása. Sőt, ezt vissza kell magyarázni, mert ezt mondja az angyal Ezsdrásnak 4. lib. 8. [4Ezsd 8]: *Ezt az világot az Isten teremtette sokakért, az jövendőt kevésért. Sokan teremttenek, de kevesen üdvözülnek.* Ezenk[ép]pen szól Urunk is Luc. 13. v. 24. [Lk 13,24], mikor azt kérdenék tőlle ha üdvez[ülnek-e]. [142v (283):] Felelé: *Ügyekeztek bemenni az szoros kapun, mert Matt. 7. [Mt 7,13] széles az kapu, <keskeny> |:tágas:| az út, mely viszen az <életre> |:veszedelemre:|, és <kevessen> |:sokan:| találják azt meg.*

Ihol itt is nevezi az ő híveit kicsin nyájnak. Mit dicsekednek tehát az pápások ezzel az titulussal, hogy az ő eklézsiájok Catholica, azaz mind ez széles világon kiterjedt és közönséges? Bezzeg Illyés idejében is az Baál papjai ötödfélszázan valának 3 Reg. 18. v. 22. [1Kir 18,22], Illyés, az Isten profétája csak egy vala. Az hamis proféták, kik hazugságot jövendölnek vala Akhábnak, ibidem cap. 22. [1Kir 22,6–8], négyszázan valának, az igazmondó proféta, Mikeás csak egyedül vala. Nem áll tehát az sokaságon [1/310:] az igaz vallás, sem az kevés számon az hamisságnak vallása. Sőt, ezt vissza kell magyarázni, mert azt mondá <E> az angyal Ezsdrásnak [4Ezsd 8]: *Ezt az világot az Isten teremtette sokakért, az jövendőt kevesekért. Sokan teremttenek, de kevesen üdvözülnek.* Ezenképpen szölla Krisztus Urunk is Luc. 13. v. 24. [Lk 13,24], mikor azt kérdenék tőlle, ha kevesen üdvözülnek-e. Felelé: *Igyekeztek bemenni az szoros kapun, mert Matt. 7. [Mt 7,13] széles az a kapu és tágas az út, az mely viszen az veszedelemre, és sokan mennek azon be. Szoros pedig az kapu, és keskeny az út, az mely az életre viszen, és kevesen találják azt meg.*

³ *Chatolica* (tollhiba)

Másodszor, ugyanitt azt vegyük eszünkben, hogy noha az Istennek serege kevés az hamissaknak táborához képest, de azért nem mindenkor olyan kevés, az mint az emberek ítélik. Mert az ember tudja csak, az mit külső érzékenységgel megfoghat, de az Isten az szűveknek megvizsgálója és meglátója. Ezért mondá az apostol [2Tim 2,19]:⁴ *Tudja az Úr, kik az övéi.* Sőt, nemcsak az hűtötlének, de gyakorta az igazak is nem tudják, kicsodák, és nem esmériek mind az igaz vallású embereket. Példa erről Illyés próféta, ki mikor azt tudná és mondaná, hogy nincsen több önállánál istenfélő az ő idejében 3 Reg. 19. [1Kir 19,18] azt mondá az Úr neki: *Hattam én Izraelben hétezer férfiat, kiknek térdek nem hajol meg az Baál előtt, és kiknek szájok nem imádták őtet, hogy kezeket megcsókolták volna.*

2.

<1>:2:| <Cor.> |:Tim:|
2:1<4>:9:|.

Másodszor, ugyanitt azt vegyük eszünkben, hogy noha az Istennek serege kevés az hamissaknak táborához képest, de azért nem mindenkor olyan kevés és kicsin az, mint az emberek ítélik. Mert az ember csak azt tudja, az mit külső érzékenységgel megfoghat, de az Isten az szűveknek megvizsgálója és látója. Ezért mondá az apostol [2Tim 2,19]: *Tudja az Úr, kik az övéi.* Sőt, nemcsak az hűtötlének, de gyakorta az igazak is nem tudják, kicsodák, és nem ismerik meg az igaz tudományú embereket. Példa erről Illyés próféta, ki azt tudá, sőt ugyan azt is mondá, hogy nincsen önállánál több istenfélő az ő idejében. 3 Reg. 19. [1Kir 19,18]. De azt mondá az Úr neki: *Hattam én Izraelben hétezer férfiakat, kiknek térdek nem hajlott meg az bálvány előtt, és kiknek szájok nem imádták őket, hogy kezeket megcsókolták volna.*

Honnat tanoljuk meg, hogy hamis és méltatlan azoknak patvarkodások, az kik abból akarják megmutatni, hogy az mű vallásunk az egy Isten felől nem igaz, hogy csak egynéhányan vagyunk, az kik ezt az hűtöt tartjuk, azért nem lehet igaz. Ez ő patvarok szintén olyan, mint hogy azt hirdetik, hogy csak ez minap költ új hűt. Responsio: Új hűt, ha az Biblia új könyv. Mind ez egész világon sincs pedig régiebb könyv az Bibliánál. Ott vagyon megírva [a]z mű vallásunk, de az övék csak ez minapi, mert csak Krisztus Urunk [szü]letése után költ. Megmondhatjuk az ómagok könyvekből, [mi]kor csinálták az conciliumban az háromságot, mikor költ az [ap]ró gyermekek keresztsége és bálványoknak templomokban való [143r (284):] bevitelek és egyéb efféle babonaságok. De az mű vallásunk előbb volt Urunk születésénél kétannyival is, az mennyi ideje hogy ő ezvilágra született.

⁴ <1>:2:| <Cor.> |:Tim:| 2:1<4>:9:|.

Honnat tanoljuk meg, hogy méltatlan és hamis azoknak patvarkodások, az kik abból akarják megmutatni, hogy az mi vallásunk az egy Isten felől nem igaz, hogy csak egynéhányan vagyunk, az kik ezt az hütöt tartjuk, azért nem lehet igaz. Ez ő patvarok szintén olyan, minthogy azt [1/311:] hirdetik, hogy csak ez minap költ új hüt. Új hüt, ha az Biblia új könyv. Mind ez széles világon sincs penig régiebb könyv az Bibliánál, ott vagyon megírva az mi vallásunk. De az övék csak ez minapi, mert csak Krisztus Urunk születése után költ. Megmutathatjuk az önnön könyvekből, mikor költötték, csinálták az conciliumokban az háromságot, mikor költ az apró gyermekek keresztelése, az bálványoknak templomokban való bevitele és egyéb efféle istentelen babonaságok. De az mi vallásunk elébb volt Krisztus Urunk születésénél, kétannyival is, az mennyi ideje hogy ő ezvilágra született.

250. Micsoda orcával merik hát mondani új tudománynak, az mely ez világgal kezdetett? No, az minemű igaz és erős ez, szintén olyan ez is, hogy igen kevesen vagyunk ezen az valláson. Megengedjük, hogy őhozzájok képest kevesen vagyunk, mert ugyanis sok az gaz, az por, de kevés az arany benne. Azért az ki okos, nem az sokaságban, hanem az kevésben helyezteti az böcsületet. Sok az kovacső [a. m. kavics], kevés az gyémánt. De mindazáltal nem oly kevesen vagyunk, az mint ők ítilik és mondják. Ez mü országunk egy küs szegelet föld, dicsírtessék az Úrnak neve, hogy itt is nem 250n vagyunk, hanem többen csak tanító rendben.[†] Nem olyan kevesen vagyunk hát, az mint ők ítilik.

Micsoda orcával merik hát új tudománynak mondani, az mely ez világgal kezdetett? Új az övék, csak tegnapi ehhez képest, mert az római pápák faragták agyokból nemrégén. Nos, az menemű igaz és erős ez, szintén olyan az is, hogy igen kevesen vagyunk ezen az valláson. Megengedtük, hogy őhozzájok képest kevesen vagyunk, mert ugyanis sok az gaz, az por, de kevés az arany benne. Azért aki okos, nem az sokaságban, hanem az kevésben, nem az bő dologban, hanem az ritkában helyezteti az böcsületet. Sok az kovacső [a. m. kavics], de kevés az gyémánt. De mindazonáltal nem oly kevesen vagyunk, az mint ők ítilik és mondják. Ez mi országunk egy kis szegelet föld, dicsírtessék az Úr Istennek neve, itt is nemcsak huszonötön vagyunk, hanem még huszonötnél is többen csak tanító renden is. És egy az egész gyülekezet előtt, kinek szava még hihető, és mindeneknél tisztességes híre vagyon, azt mondá, hogy vadnak egy részecskéjében országunknak, kik itt jelen nem voltak mostan, 62 prédikátorok, kik

az egy élő Istennek és az ő szent Fiának vallásában mindenben velünk egyeznek, és velünk azon egy Istent vallják és prédikálják, kik hogy itt nem voltak, az üdőnek veszedelmes volta és az messze való hely nem engedte. Hát, hol vadnak az sok Nikodémusok, [1/312:] kik közül egynéhányat tudunk, sokakat nem ismerünk, kik az Istennek igazságát kötve, fogva tartják? Kik csak alkolmatosságot várnak, és az Úrnak meglátogatásának napját várják? Nem olyan kevesen vagyunk tehát, az mint az mi ellenkezőink hirdetik.

De ha szintén kevesen volnánk is, nem elég ok hozzá, hogy hamis vallásunk. Mert itt is azt mondá Krisztus Urunk [Lk 12,32]: *Ne félj, kicsin nyáj.* Hogy pedig nyájnak nevezi, megjelenti avval, hogy pásztora vagyok, mert ahol pásztor nincs, ott elszéllyednek az juhok, ahol az juhok elszéllyedve vadnak, nincsen ott nyáj.

De ha szintén kevesen volnánk is, nem elég ok hozzá, hogy hamis vallásunk. Mert itt is azt mondá Krisztus Urunk [Lk 12,32]: *Ne félj, kicsin nyáj.*

Honnat tanoljuk meg, hogy noha ez világ azt ítéli, hogy az Isten házában nincs feje, és az ő juhainak nincs pásztor, de mindazáltal vagyok jó gondviselője. Azt mondja Dávid [Zsolt 121,4]: *Nem aluszik az, ki legelteté Izraelt.* Az igaz izraeliták pedig kik lennének, megmondja szent Pál [Róm 9,6–8], nem az kik test szerént származtak Jákob[tól], hanem az kik igaz hűt által lettenek fiaivá. Krisztus Urunk [is] azt mondja [Jn 10,1–16], hogy ő az jó pásztor, nem olyan, mint az, az ki mikor látja az farkast, elfut előtte. Vagyon azért az kis [143v (285):] [nyáj]nak is pásztora, nemcsak az sokaságú Catholica⁵ Ecclesia dicsekedhetik avval, hogy három rend koronájú pápája vagyok Rómában,[†] hanem mi is méltán mondhatjuk, hogy az mű kicsin gyülekezetünknek az sok világi fejedelmek, lelki Kaja-fások kívül vagyok pásztor, ki legeltet-<i> minket és reánk vigyáz. Ez meghallott igéknek első része, kiből megtanolók, hogy az Isten gyülekezetinek két tulajdonsága vagyok: egyik, hogy félelem alá vetetett, másik, hogy kicsin.

*Psal. 120. v. 4.*³

1.
2.

Honnat tanuljuk meg, hogy noha ez világ azt ítéli, hogy az Isten házában nincs feje, és az ő juhainak nincsen pásztor, de mindazáltal

⁵ *Chatolica* (tollhiba)

³ Zsolt 121,4

<nem> vagyon jó gondviselő Istenünk. Azt mondja Dávid [Zsolt 121,4]: *Nem aluszik, sem nem szunnyodoz, aki legelteté Izraelt.* Az igaz izraeliták pedig kik legyenek, megmondja szent Pál [Róm 9,6–8], nem az kik test szerént származtak Jákobtól, hanem az kik igaz hűt által löttek fiaivá. Krisztus Urunk azt mondja [Jn 10,1–16], hogy ő az jó pásztor, nem olyan, mint az béres, aki mikor látja az farkast, elfut előtte. Vayon azért az kis nyájacsának is pásztora, nemcsak az sokaságú, számtalan számú Catholica Ecclesia dicsekedhetik ezzel, hogy három rend koronájú papja[!] vagyon Rómában, hanem mi is méltán mondhatjuk, hogy az mi kicsin gyülekezetünknek az sok világi fejedelmek, lelki Kajafások kívül is vagyon pásztora, ki legeltet minket és szorgalmatosan reánk vigyáz. Ez az meghallott igéknek első része, kiből megtanulók, hogy az Isten gyülekezetinek két tulajdonsága vagyon: Egy az, hogy félelem alá vettetett. Más, hogy kicsin.

2da pars

De azért nem illik ugyan rettegni, hanem nagy bátorsággal lenni, ki-
 2da pars. nek okát megmondja az második részében, mikor így szól [Lk 12,32]:
Mert tetszett az tü Atyátoknak, hogy országot adjon etc.

De azért ugyan nem illik rettegni, hanem nagy bátorsággal lenni, ki-
 nek okát megmondja az második részében, mikor így szól [Lk 12,32]:
Mert tetszett az tü Atyátoknak, hogy országot adjon.

Noha sok rendbeli biztatásokat és vigasztalásokat adhat az ember az nyomorúságban esett ember eleiben, minthogy hamar elmúlik, kevés ideig tart, vagy hogy segítséget ígér neki, vagy hogy másnál annál nagyobb nyavalya vagyon és egyéb efféléket, de mindezek közt hathatóbb, mikor azt mondjuk, hogy ennek az fáradságnak nagy haszna és jutalma leszen. Krisztus Urunk másutt is így vigasztala és ugyan példát is hozza az apostolok eleiben [Jn 16,21]: *Az asszony, úgymond, mikor szül etc.* Itt is ezokáért azonképpen bátorítja őket, hogy az ő félelmes állapotjoknak és háburúságoknak bő megfizetése leszen, kire nézve minden fájdalom<t>:kat:] elfelejthetik, sőt veszedelmekben örvendhetnek, az mint másutt mondá Matt. 5. [Mt 5,11]: *Boldogok lesztek, mikor átkoznak és üldöznek etc.*

Noha sok rendbeli biztatásokat és vigasztalásokat adhat ember az nyomorúságban esett ember eleiben, minthogy hamar elmúlik, kevés ideig tart, vagy hogy segítséget [1/313:] ígér neki, vagy hogy másnak an-

nál is nagyobb nyavalyája vagyon és egyéb efféléket, de mindazok közt nincsen hathatóbb, mint mikor azt mondják, hogy ennek az fáradásnak nagy haszna és gyönyörűsége jutalma leszen. Krisztus Urunk másutt is így vigasztala és ugyan példát is hozza az apostolok eleiben [Jn 16,21]: *Az asszonyállat, úgymond, mikor szül, keserűsége vagyon, mert eljött az ő órája, de mikor immár gyermeket szült, nem emlékezik meg nyavalyájáról örömeiben, hogy ember született ez világra.* Itt is azokáért ezenképpen bátorítja őket, hogy az ő félelmes állapotjoknak és nyomorúságoknak bőséges jutalma és megfizetése leszen, kire nézve minden fájdalmodkat elfelejthetik, sőt veszedelmekben örvendezhetnek, az mint másutt mondá Matt. 5. [Mt 5,11]: *Bódogok lesztek, mikor átkoznak és üldöznek tütteket az én nevemért etc.*

Itt is azt mondja [Lk 12,32]: *Tetszett az tü Atyátoknak.* De minde-nik igében vagyon egy-egy tanóság, mert mikor azt [mo]ndja, *tetszett*, avagy ez jó, kedves akaratja, mert azt jegyzi [ez] az görög ige εὐδόκησε,⁶ azzal azt jelenti, hogy az örök [éle]t és az jámbor <élet> cselekedetnek jutalma vagyon csak az Istennek [144r (286):] jókedvéből és szabad akaratjából, nem az mű érdemünkből. Mert elsőben, micsoda jót tudnánk mű cselekedni, kik rakvák vagyunk mű gonosz-sággal, és minden bűnre mű hajlandók vagyunk, és soha semmit ollyat nem cselekedtünk, az miben valami fogyatkozás nem volna elegyedve, mert vagy nem jókedvvel cselekedjük, vagy dicsekedünk benne, vagy egyéb gonosz gondolattal megmakuláljuk [a. m. bepizkítjuk]. Az ilyenekért érdemlenők-e hát az fogyatkozás nélkül való dücsőséget? |:Az meghirvadhatalan koronát? 1 Pet. 5. v. 4. [1Pét 5,4], 2 Tim. 4. v. 8. [2Tim 4,8]:]

1.

Itt is azt mondja [Lk 12,32]: *Tetszett az tü Atyátoknak.* Avagy: Ez ő kedve és akaratja. Mert azt jegyzi az görög ige εὐδόκησε.⁷ Minde-nik igében vagyon egy-egy tanúság. Mikor azt mondja *tetszett*, azt jelenti, hogy az örök élet és az jámbor cselekedetnek jutalma vagyon csak az Istennek jókedvéből és szabad akaratjából, nem az mű érdemünkből. Mert elsőben, micsoda jót tudnánk mi cselekedni, kik rakvák vagyunk gonosz-sággal, és minden bűnre hajlandók vagyunk, és soha semmit oly igen jól nem cselekedhetünk, az kiben valami fogyatkozás nem volna elegyedve, mert vagy nem jókedvvel cselekedjük, vagy dücsekedünk benne, vagy egyéb gonosz gondolatokkal

⁶ A kéziratban szereplő alak: εὐδοῖσε. Jelentése: örömet lelte valamiben.

⁷ A kéziratban szereplő alak: εὐδοῖσεν

megmakuláljuk [a. m. bepiszkítjuk]. Az ilyenekért érdemlenők-e tehát az fogyatkozás nélkül való dücsöséget?

2. Másodszor, micsoda jó cselekedetünk nélkül szűkölködik az Isten, az kiért nekünk tartoznék jutalmat adni? Tudd-e, mit mond Dávidnál Psal. 49. [Zsolt 50,10]: *Enyimek az erdőknek minden vadai és az hegyeken az barmok.* Ezért mondá Dávid [Zsolt 51,17–18]: *Ha kívántad volna, áldozatot töttem volna neked, de nem gyönyörködöl az égő áldozatban.* Ezért mondá Urunk [Lk 17,10]: *Mikor mindeneket megcseleked<det>tek, azt mondjátok, haszontalan szolgák vagyunk, azt miéltűk, az mivel tartoztunk.*
- Psal. 50. v. 17.*
Luc. 17. 10.

Másodszor, micsoda jó cselekedet nélkül szűkölködik az Isten, az kiért nekünk tartoznék jutalmat adni? Tudd-e, mit mond Dávid által Psal. 49. [Zsolt 50,10]: *Enyimek az erdőnek minden vadai és az hegyeken az barmok és ökrök.* Ezért mondá szent Dávid [Zsolt 51,17–18]: *Ha kívántad volna, áldozatot töttem volna teneked, [1/314:] de nem gyönyörködöl az égő áldozatokban.* Krisztus Urunk ezt mondá [Lk 17,10]: *Mikor mindeneket megcselekesztek, azt mondjátok, haszontalan szolgák vagyunk, azt míveltűk, az mivel tartoztunk.*

3. Harmadszor, ha világ kezdetitől fogva mind az ítéletig élhetne valamely ember és mindaddig jó cselekedetben foglalná magát is, mégsem érdemlené az örök boldogságot, mert az jutalomnak egyenlőnek kell lenni az <jutalomhoz> munkához, de az véghetetlen az meghatározott dologgal nem lehet egyenlő.

Harmadszor, ha világ kezdetitől fogva mind az ítéletnapig élhetne valamely ember és mindaddig jó cselekedetben foglalná magát is, mégsem érdemlené az örök bódogságot, mert az jutalomnak egyenlőnek kell lenni az munkával, de az véghetetlen az meghatározott dologgal nem lehet egyenlő.

Ez világnak penig és az ember cselekedetinek bizonyos határa és célja vagyon, de az örök boldogságnak soha vége nincs. Tehát ez nem lehet amannak jutalma és bére.

Ez világnak pedig és az ember cselekedetnek bizonyos határa és vége vagy, de az örök bódogságnak soha vége nincsen. Tehát ez nem lehet annak jutalma és bére.

Honnat megtanulhadd az pópásoknak gonosz ítéleteke[t], kik az ő szentinek, Ferencnek, Domokosnak, kinek jótétemé[nyé]vel és érdemével kereskednek, és azt mondják, hogy [annyi] jót cselekedtenek, hogy őmagoknak nemhogy elég nem [volna] [144v (287):] az örök életnek megnyerésére, de még másnak is osztogathatnak benne, hogy más is örök életet nyerhessen utánna.

Honnat megtanulhadd az pópásoknak hamis ítéleteket, kik az ő szenteknek, Ferencnek, szent Domokosnak és az többinek jótéteményével és érdemével kereskednek, és azt mondják, hogy annyi jót cselekedtenek, hogy őmagoknak nemhogy elég nem volna az örök életnek megnyerésére, de még másnak is osztogathatnak benne, hogy most is örök életet nyerhessen utánok.

Nem úgy szól az Írás, sem nem úgy beszél itt Urunk, hanem azt mondja, hogy csak jókedvéből s akaratjából, nem az apostoloknak érdeméből, az Atya ad nekik országot. Azt hiszem [:penig:], hogy nem oly szemtelenek, hogy az ő szenteit nagyobbaknak mondani merjék az apostoloknál, avagy ha azt mondják is, ne higgyük, mert senkinek nagyobb jutalmat nem ígért Krisztus Urunk, mint ezeknek.

Nem úgy szól az Írás, sem nem így beszél Krisztus Urunk itt, hanem azt mondja, hogy csak jókedvéből és akaratjából, nem az apostolok érdeméből, az Atya ad nekik országot. Azt hiszem pedig, hogy nem oly szemtelenek, hogy az ő szenteit nagyobb szenteknek, érdemeseknek merjék mondani az apostoloknál, avagy ha azt mondják is, ne higgyük, mert senkinek nagyobb jutalmat nem ígért Krisztus Urunk, mint ezeknek.

Az második igéből, ahol azt mondja [Lk 12,32], *Tetszet az tü Atyátoknak* etc., ezt vedd eszedben, hogy evvel jelenti Urunk az Istennek ő híveihez való jókedvét s akaratját s szeretetét, az mint mondá az Isten az prófétánál [Ézs 49,15]: *Ha lehetséges, hogy az anya elfeledkezék az ő magzatjáról* etc. Krisztus Urunk is azt mondja [Lk 11,13]: *Ha tü tudtok jót adni az tü fiaitoknak, holott gonoszok vagytok, mennyivel*

Esa. 49. vs. 15.
Luc. 11. vs. 13.

inkább az tii Atyátok ad jó Lelket azoknak, az kik kérnek ötölle. Azért nemcsak illik az Istentől mint Urunktól félnünk, hanem szeretnünk mint Atyánkot, és minden szükségünkben hozzá folyamodnunk.

Az második igéből, azhol azt mondja [Lk 12,32], *Az tii Atyátoknak tett, ezt vedd eszedben: Ezzel jelenti Krisztus Urunk az ő híveihez az Istennek jókedvét, szeretetét, az minképpen mondá az Úr Isten az prófé-tánál [Ézs 49,15]: Ha lehetséges, hogy az anya elfeledkezzék az ő magzatjáról, én mégsem feledkezem el tii rólátok. Krisztus Urunk is azt mondá [Lk 11,13]: Ha tii tudtok [1/315:] jó ajándékot adni az tii fiaitoknak, holott gonoszok vattok, mennyivel inkább az tii Mennyei Atyátok ad jó Lelket azoknak, az kik kérnek ötölle. Azért nemcsak illik az Istentől mint Urunktól félnünk, hanem szeretnünk mint Atyánkat, és minden szükségünkben, mint kegyes gondviselőnkhez, hozzá folyamodjunk.*

Innét azt is megtanulhad, hogy mikor az Istennek tulajdonítatik az atyai nevezet, semmit egyebet nem jegyez, hanem szeretetet és gondviselést, mert az minemű szeretettel vagyon az atya és anya az ő fiaihoz, szintén ollyannal vagyon az Isten az ő híveihez. Itt is azért mondja Krisztus Urunk, hogy ne féljenek az apostolok, [m]ert kegyes, gondviselő Atyjok vagyon mennyben, ki az ő fáradságok [után] országot ad nekik. Ezt másutt is világosan megmagya[rázza] Matt. 19. [Mt 19,27–30], Luc. <29.>:22. v. 28.: [Lk 22,29–30]: *Én is országot rendelek tii nektek, [145r (288):] miképpen nekem rendelt az én Atyám, hogy egyetek és igyatok az én asztalomon, az én országomban, és ülven az széken, ítéljétek az Izrael 12 nemzetségét.*

Innét azt is megtanulhad, hogy mikor az Istennek tulajdonítatik az atyai nevezet, semmit egyebet nem jelent, hanem szeretetet és gondviselést. És az kik az Istennek valami természet szerént való születést tulajdonítanak, nemcsak az Írás ellen szólnak, hanem az élő Istennek méltóságát is megbántják, undokítják. Úgy vagyon, hogy néha az Írás úgy szól, mintha afféle természet szerént való születést jelentene, de könnyű az igaz értelmet megismerni, az ki tudja, hogy az Írás gyakran az Isten felől emberi mód szerént szól. Vagyon egy mondás szent Dávidnál Psal. 109 [Zsolt 110,3]: *Az én méhemből, úgymond, az hajnalcsillag előtt szültelek téged etc.,* kit az Krisztusra magyaráznak, és innét akarják bizonyítani, hogy az Krisztus az Atyának természet szerént való Fia, nem úgy, mint az Írás másutt egyéb embereket is mond, hogy az Istentől születettének. Lá, úgymond, azt mondja, hogy az ő méhéből szülte, tehát ez különb attól, mikor azt mondja

szent János [Jn 1,13], hogy az hívek az Istentől születtek, mert csak az Krisztus felől vagy mondván, hogy az Isten méhéből született. De ez ő okoskodások és ellenvetések, szintén mint az többi, igen erőtlén. Mert elsőben, az a mondás bötű szerént Dávidról szól. Más az, hogy hamissan fordították úgy, az mint ők eléhozzák. Mert az miképpen megláthatja akárki is, így vagy gyakrabban írva [Zsolt 110,3]: *Az anyád méhéből hajnalban volt harmatja az te ifjúságodnak* etc. Mely igéknek magyarázatjáról most nem szólok, csak akarom azt mutatni, hogy az Vulgata verzió hamis. De ha szinte mind úgy volna is, az mint ők mondják, ugyan nem bizoníthatnák és nem [1/316:] hozhatnák azt ki belőlle, az mit ők akarnak. Mert bátor úgy legyen, hogy az Krisztusról mondta legyen az Írás, hogy az Isten]:nek méhé:|ből született, igen köz dolog ez, és egyebek felől is szól így az Írás. Esa 46 [Ézs 46,3–4]: *Halljátok meg, Jákobnak háza és az Izrael házának maradékja, kik hordoztattok az én méhemtől és hordoztattok az én hasamban, mind vénségtekig veletek vagyok, és ősz hajatokig én hordozlak, én csináltalak és én hordozlak, tartlak és üdvözítlek*. Ha azért az Krisztust örökkévaló és természet szerént való Fiának kell mondani az élő Istennek, hogy Isten méhéből szület]:ett]:nek mondatik lenni, hát olyanok lesznek az Izrael fiai is, mert azok felől is így szól az Írás. De te tanuld meg, hogy az atyai név s az születésnek igéje valamikor az Istennek tulajdonítatik, szeretetet, gondviselést és jóakaratot jegyez, kivel az jelentetik, hogy valaminemű szeretettel vagy az atya, anya az ő magzatjához, szintén ollyannal vagy az Isten az ő híveihez. Itt is azért azt mondja Krisztus Urunk, hogy ne féljenek az apostolok, mert kegyes gondviselőjek vagy menyben, ki az ő fáradságok és nyomorúságok után országot ad nekik. Ezt világosan megmagyarázza másutt, Matt. 19. [Mt 19,27–30], Luc. 22. [Lk 22,29–30]: *Én is országot rendelek nektek, miképpen nekem rendelt az én Atyám, hogy egyetek és igyatok az én asztalomon, és az én országomban, és ülvé 12 székekben, ítéljétek Izraelnek 12 nemzetségit*.

Ha azért az hívek az Krisztussal együtt uralkodnak, és az Krisztus országlásának, az mint az angyal mondja [Lk 1,33], *vége nem leszen*, tehát az hívek (országglása is) urasága is véghetetlen leszen. Ezért mondá szent Pál Rom. 7.[!] [Róm 8,18]: *Ítélem, hogy ezvilági nyomorúságok nem hasonlíthatandók az következő dücsösséghez*. Dan. 12. [Dán 12,3]: *Az tudósok félnenek, mint az mennyeknek fénlői, és az kik az igazságra tanítanak sokakat, mint az csillag, mindörökké*. Matt. 13. [Mt 13,43]: *Akkor az igazak félnenek az ő Atyjoknak országában, mint az nap*. 1. Cor. 2. [1Kor 2,9], Esa. 64. [Ézs 64,3]: *Szem nem látta, fül nem hallotta, az ember szüve meg nem gondolta, az miket készített az Isten az ötet szeretőknek*.

Luc. 1. vs. 31.[!]⁴

⁴ Lk 1,33

Ha azért az hívek az Krisztussal együtt uralkodnak, és az Krisztus országlásának, az mint az angyal mondja [Lk 1,33], vége *nem lesz*, tehát az hívek urasága is véghetetlen lesz. Ezért mondá szent Pál Rom. 7.[!] [Róm 8,18]: *Ítélem, hogy ezvilági nyomorúságok nem hasonlíthatandók az jövődő dücsőséghez, ki megjelenik minékünk.* Dan. 12. [Dán 12,3]: *Az tudósok félnenek, mint az mennyeknek tündöklése, és az kik az igazságra tanítanak sokakat, mint az csillagok, mindörökkön örökké.* [1/317:] Matt. 13. [Mt 13,43]: *Akkor az igazak félnenek az én Atyámnak országában, miképpen az nap.* 1 Cor. 2. [1Kor 2,9], Esa. 64. [Ézs 64,3]: *Az szem nem látta, fül nem hallotta, az ember szüve meg sem gondolta, az miket készített az Isten az ötlet szeretőknek.*

Mely ígéretekre ha mikor néz az ember, ha teljes hűttel, az mint ahhoz illik, ragaszkodik az ember, nem lehet ez világon oly nagy nyomorúság, kiben magát meg nem vigasztalhatja.

Mely ígéretekre ha mikor néz az ember, ha teljes hűttel, az mint illik, azokhoz ragaszkodik, nem lehet ez világon oly nagy sanyarúság, kiben magát meg nem vigasztalhatja.

Summa azért ez, hogy ne nézzük se erőtlenségünket, se kevés voltunkat, mert noha nem látszik, de többen vadnak művelünk, az mint megmutatá Elizeus az ő szolgálainak 4 Reg. 6. [2Kir 6,16]. És azt mondja Dávid, hogy [Zsolt 34,8] *tábort járnak az Istennek angyali az hívek körül.* De ha ez világi nyavalyák szintén megkönyékeznek is és nyomorúságok megnyomnak is, elég vigasztalásunk vagy, hogy az mű Atyánk elvégezte, hogy jókedvéből nekünk ez hitván életnek elmúlása után országot ad, kinek boldogságának és örömének soha vége nem lesz, kiben vigyen be az szent Isten. Ámen.

Summa azért ez, hogy ne nézzük se erőtlenségünket, se kevés voltunkat, mert noha nem látszik, de többen vadnak mivelünk, az miképpen megmutatá Elizeus az ő szolgálójának 4 Reg. 6. [2Kir 6,16]. És azt mondja Dávid, hogy [Zsolt 34,8] *tábort járnak az Istennek angyali az hívek körül.* De ha szintén ez világi nyavalyák megkönyékeznének és nyomorúságok megnyomnának is, elég vigasztalásunk vagy, hogy az mi Mennyei Atyánk elvégezte, hogy jókedvéből minékünk ez hitván életnek elmúlása után ollyat ad, kinek boldogságának és örömének soha vége nem lesz, kiben hogy részesek lehessünk, engedje meg az mi Mennyei Szent Atyánk. Ámen.

95. (28.) beszéd (K2, S)

K2 || [145v (289):] **Concio LXXVIII. Status afflictissimus
Judaeorum.** [Zsolt 79,1]

Úr Isten, az pogánok jöttek az te örökségedben etc.

[1/317:] **Concio XCV. Psal 79. v. 1.** [Zsolt 79, 1]:

|| S

*Úr Isten, az pogánok jöttek az te örökségedben, megferteztették
az te Templomodot etc.*

Az ki tökéletes és igaz keresztyén akar lenni, szükség, hogy ne csak magáért, és mikor kiváltképpen való nyavalyája vagyon, hanem másért is és az közönséges veszedelemnek eltávoztatásáért könyörögjön és imádkozzék az Istennek. Mert felebarátunkat úgy kell szeretnünk, mint magunkat, és az közönséges nyavalya nem leszen kiváltképpen való nyavalya nélkül, azaz veszedelem nélkül. Miképpen mikor az hajó elmerül, senki nincsen az hajóban kinek az nyavalyában ne jusson. Ezért írja Szent Pál 1 Tim 2. [1Tim 2,1–2]: *Kérlek, hogy mindeneknek előtte legyenek könyörgések, azaz imádkozások, kérések, hála[a]dások minden emberekért, hogy csendes és békességes életben élhessünk.*

Az ki tökéletes és igaz keresztyén akar lenni, szükség, hogy ne csak magáért, és mikor kiváltképpen való nyavalyája vagyon, hanem másért is, és az közönséges veszedelemnek eltávoztatásáért könyörögjen és esedezzék az Úr Istennek előtte. Mert felebarátunkat úgy kell szeretnünk, mint minnenmagunkat, és az közönséges nyavalyája nem leszen kiváltképpen való veszedelem nélkül. Miképpen mikor az hajó elmerül, senki nincs az hajóban, kinek ne jusson az nyavalyában. Ezért [1/318:] írja szent Pál 1 Tim. 2. [1Tim 2,1–2]: *Kérlek, hogy mindeneknek előtte legyenek könyörgések, imádságok, kérések, hálaadások minden emberekért, királyokért és minden méltóságban helyezetttekért, hogy csendességben és békességben lehessünk minden kegyességben és tisztaságban.*

Ezért olvassuk sok istenfélő, kegyes embereknek fohászkodásokat az Istenhez az közönséges megmaradásért, Mózes, Ábrahám, Jeremiás, Dániel, Ezsdrás, Eszter és egyebek példája megmutatja.

Ezért olvassuk sok istenfélő szent embereknek fohászadásokat, esedezéseket az Úr Istenhez az közönséges megmaradásért. Mint Jeremiás, Dániel, Ezsdrás, Eszter és egyebeknek példája megmutatja.

Ez meghallott dicsíretben is efféle könyörgésnek formája adatik előnkben. Mert mikor az Istennek szent népe az pogánság miatt nagy nyomorúságra jutott volna, az próféta, látván az közönséges veszedelmet, nagy keserves szível panaszolkodik és könyörög¹ az Úrnak, hogy megelégedvén az ő fiainak sanyarúságival, fordítsa haragját az pogánokra, és az ő híveit mentse és szabadítsa meg azoknak kezezből.

Ez meghallott ígkben is efféle könyörgésnek formája adatik előnkben, mert mikor az Istennek szent népe az pogán népek miatt nyomorúságra jutott volna, az próféta, látván az közönséges veszedelmet, nagy keserves szível panaszolkodik és könyörög az Úr Istennek, hogy megelégedvén az ő fiainak nyomorúságával fordítsa haragját az pogánokra, és az övéit mentse és szabadítsa meg azoknak kezezből.

Holott annakokáért mi is hasonló állapotban vagyunk, illik hason könyörgéssel keresnünk és megtalálnunk az Istent, hogy mikép[pe] n régen az ő hívein könyörült, műreánk is mostan tekéntsén [146r (290):] kegyes szemeivel. De hogy olyan hatható legyen imádságunk, szükség megértenünk, mint könyörögtének az régi szentek, hogy mi is nyomdo[ku]kat követhessük.

Holott annakokáért mi is hasonló állapotban vagyunk mostan, illik hasonló könyörgéssel megkeresnünk és találunk az Úr Istent, hogy miképpen az ő hívein könyörült, mireánk is mostan tekéntsén kegyes szemeivel. De hogy olyan hatható és foganatos legyen imádságunk, szükség megértenünk, micsoda formán könyörögtének az régi szentek, hogy mi is nyomdokokat követhessük.

- Lássuk meg azért, micsoda renddel és móddal vagyon megírva ez jelenvaló ének. Vayon két fő része: Az elsőben vagyon keserves panaszolkodás, ahol elészámlálja az próféta az Izrael fiainak nagy

¹ *könyörögván* (tollhiba, a *Sárospataki Kódex* szövege alapján jav.)

nyomorúságokat és veszedelmeket. Az másiban buzgó szível könyörög, hogy ezt az nyavalyát az pogánokra térítse és az övéit megmentse.

2.

Lássuk meg azért, micsoda renddel és móddal vagyon megírva az jelenvaló ének. Vayon két fő része: Az elsőben vagyon keserves panaszkodás, az hol előszámlálja az próféta az Izrael fiainak nyomorúságokat és veszedelmeket. Az másodikban buzgó szível könyörög, hogy ezt az nyavalyát térítse az pogánokra és az ő híveit szabaddítsa meg.

Az első része imez igékben foglaltatik be [Zsolt 79,1–5]: *Úr Isten, pogányok jöttek az etc. usque ad v. 5.* Hogy mü ezeket világosan megérthessük, szükséges legelsőben megtudnunk, minemü üdőben és micsoda veszedelemben íratott ez keserves ének. Ennek megtudására utat nyit és vezet münket az első vers, melyben vagyon emlékezet az szent Templomnak ferteztetéséről és Jeruzsálemnek elromlásáról.

Az első része imez igékben vagyon befoglalva [Zsolt 79,1–5]: *Úr [1/319:] Isten, az pogánok jöttek etc. usque ad v. 5.* Hogy mi ezeket világosan és ugyan fundamentumból megérthessük, szükség legelsőben megtudnunk, micsoda üdőben és micsoda veszedelemkor íratott ez az ének. Ennek megtudására utat nyit és vezet minket az első vers, melyben vagyon emlékezet az szent Templumnak ferteztetéséről és Jeruzsálemnek romlásáról.

Ez penig, az mint az históriákból megtetszik, lött három úttal. Elsőben Sedékiás király idejében, mikor Nabukodonozor elrablá Júdeát és Jeruzsálemet elrontá, pusztítá, kit meg is prófétála Jeremiás és meg is ére. Másodszor lett Antiochus király idejében, ki megferteztette az Isten Templomát és nagy nyomorúságot cselekedék az zsidókon, mint meg vagyon írva az Makkabeusok könyvében [1Mak 1,20–28; 2Mak 5,11–23] Urunk születése előtt, úgymint 173 esztendővel.[†] Harmadik veszedelme Jeruzsálemnek és az egész zsidóságnak lön az rómaiak miatt Titus Vespasianus császártól, kit megprófétála Urunk [Mt 23,37–39; Lk 13,34–35], és az ő mennyben menetele után beteljesedék, úgymint 40 esztendővel.[†]

1.

2.

3.

Ez pedig az mint az históriákból megtetszik, lött három úttal: Elsőben Sedékiás király idejében, mikor Nabukodonozor elrablá Júdát és Jeruzsálemet elrontá, pusztítá, kit meg is prófétált vala, és meg is ére Jeremiás. Másodsor lőn Antiochus király idejében, ki megfertezteté az Istennek Templumát, és nagy nyomorúságot cselekedék az zsidókon. Mint meg vagyon írva az Makkabeusokról írt könyvben [1Mak 1,20–28; 2Mak 5,11–23] Krisztus Urunk születése előtt, úgymint 173 esztendővel. Harmadik veszedelme Jeruzsálemnek és az zsidóságnak lőn az rómaiak miatt Vespasianus és Titus császártól, kit megprófétála Krisztus Urunk [Mt 23,37–39; Lk 13,34–35], és az ő mennyben menetele után beteljesedék, úgymint 40 esztendővel.

Immár szükség, hogy ez ének íratott ez három veszedelem k[özül] valamelyikről. De nem íratott az utolsóról, mint az [146v (291):] ró[mai] aktól lött pusztítás után, nem volt az zsidóknak oly prófétájok és bölcs emberek, kinek írását az Bibliában írták és bevették volna. Oszton egyéb ez az ének Krisztus Urunk születésénél, mint majd meghallod. Sokan azért magyarázzák ez éneket az Antiochustól lött pusztításra. De én arra sem mehetek. Mert elsőben |:1:| Mach 7. |:17:| [1Mak 7,17] ez éneknek egy cikkele hozatik elé, úgymint régi mondás és prófécia, hát nem akkor költ. Más az, hogy ha az Antiochus király ideje után íratott volna, ugyan talám be sem vétetett volna az Bibliában, mert még az Makkabeusok könyvének is nincs olyan böcsületi, mint az derék Szentírásnak.

1.
1 Mach 7. 17.
2.

Immár szükség, hogy ez az ének íratott ez három veszedelemnek valamelyikéről, de nem íratott az utolsóról, mert az rómaiaktól lött pusztítás után nem volt az zsidóknak oly prófétájok és bölcs emberek, kinek beszédét, avagy írását az Bibliában írták és bevették volna. Oszton régiebb ez az ének Krisztus Urunk idejénél, mint majd meghallod. Sokan azért magyarázzák ez éneket az Antiochustól lött pusztításra és nyomorúságra. De én arra sem mehetek, mert elsőben 1 Mach. 7. [1Mak 7,17] ez éneknek egy cikkele hozatik elé, úgymint régi mondás és prófécia. Tehát nem akkor költ. Más az, hogy ha az Antiochus király ideje után íratott volna ez ének, talám úgy be sem vétetett volna az Bibliába. Mert még az Makkabeusok könyvének sincs annyi, |:ollyan:| böcsülete, mint az derék Szentírásnak.

Annakokáért szükség, hogy az első veszedelemről, azaz az babilóniai fogságnak és veszedelemnek idejéről magyarázzuk. Mert akkor ugyan szépen illik is minden cikkele, az mint ez igéknek magyará-

zatában |:meg:|mutogatom. De itt egy kűs akadály támadhat, mert ha ez ének íratott az babilóniai fogságkor és az Templomnak megferteztetése után, hogyhogy vagyon hát az zsoltárban? Mert Dávid régen volt, az babilóniai fogság előtt, és még ő idejében meg nem építettett vala az az Templom, nemhogy megferteztetett volna. Ennek igen könnyű választ tenni annak, az ki az Írást (forgatja) s forgatta, de hogy te is ezt és efféle ellenvetéseket megfejthess, vedd eszedben, hogy az zsoltárkönyvben vadnak sok dicsíretek írva, miiket nem Dávid szerzett, sem az ő idejében (szerzették,) költötték, hanem kiket előtte, kiket utánna, mint ez igen nyilván vagyon.

*Quaestio.**Responsio.*

[1/320:] Annakokáért szükség, hogy az első veszedelemről, az babilóniai fogságnak és veszedelemnek idejéről magyarázzuk. Mert ahhoz ugyan szépen is illik minden cikkele, az miképpen az igéknek magyarázatjából megmutogatom. De itt egy kis akadály támadhat, mert ha ez ének íratott az babilóniai fogságkor és az Templomnak megferteztetése után, hogy vagyon tehát az zsoltárban, az szent Dávid könyvében? Mert Dávid régen volt, az babilóniai fogság előtt, és ő idejében még ingyen sem építettett vala az Templom, nemhogy megferteztetett volna.

Responsio. Erre igen könnyű választ tenni annak, az ki az Írást forgatja. De hogy te is ezt és efféle ellenvetéseket megfejthess, vedd eszedben, hogy az zsoltárkönyvben vadnak sok dicsíretek írva, kiket nem Dávid szerzett, sem nem ő idejében költöttek, hanem kiket őelőtte s kiket utánna, mint ez igen nyilván vagyon.

Hogy penig az egész könyvet Dávid[é]nak nevezzük, nem egyéb oka, hanem hogy nagyobb részét Dávid írta, szerzette, és ő [idej]ebeli szent és bölcs emberek csinálták, és azért mind az [töb]bi is az ő neve alatt vadnak.

Hogy penig mind az egész könyvet Dávidénak nevezzük, nem egyéb az oka, hanem hogy nagyobb részét Dávid írta, és az ő idejebeli szent és bölcs emberek csinálták, és ezért az többi is mind az ő neve alatt vadnak.

[147r (292):] Ezeket immár így megértvén szálljunk az igéknek magyarázatjára. Mondám, hogy az első részében íratik meg az Izrael fiainak nyomorúságok. Ezt az próféta három rendbeli dolgokból mutatja meg. Elsőben, hogy az Isten tisztességére rendeltetett dolgok

1.

2. meg(fertezették)undokították. Másodszor, hogy az szent jámborok iszonyú és kegyetlen halállal ölettenek meg. Harmadszor, hogy nyomorúságok felett az környüllök való pogán népek nevettek az zsidóknak veszedelmeket. Mond [Zsolt 79,1]: *Úr Isten, az pogánok jöttek etc.*
- 3.

Ezeket immár így megértvén szálljunk az igéknek magyarázatjára. Mondám, hogy az első részében íratik meg az Izrael fiainak nyomorúsága, melyet az próféta három rendbeli dologgal mutogat meg: Elsőben, hogy az Isten tisztességére rendeltetett hely és választott dolgok megundokítottanak. Másodszor, hogy az szent jámborok iszonyú, [:kegyetlen:] halállal ölettetének meg. Harmadszor, hogy nyomorúságok felett az környülök való pogán népek csúfolták és nevettek az zsidóknak veszedelmeket. Mond [Zsolt 79,1]: *Úr Isten, az pogánok jöttek az te örökségben etc.*

Az kiben az isteni félelemnek valami szikrája vagyon, semmit nehezen nem szenved, mint mikor látja vagy hallja, hogy az Istennek tisztessége gyaláztatik. Mert ugyanis nemcsak marhánknál, de életünknel is drágábbnak kell vallanunk az Isten tisztességét. Huic exempla martyrum. Ezzel jelenti meg azért az próféta az zsidóknak nyomorúságát, hogy látták volt az szent dolognak megondokítását. Ezfélét pedig hármát számlál elé: az szent népet, az szent Templo mot, az szent várost, kik mind az Istennek szenteltettek vala, meg gondolván azért, minemű keserűséggel nézik vala, hogy az Isten népét az pogánok rongálják vala, az Isten Templomat bálványokkal fertezettik vala, az Isten városát elrontották, pusztították vala, [Zsolt 79, 1] *Úr Isten, úgymond, pogánok jöttek etc.*

Az kiben az isteni félelemnek valami kicsin szikrája vagyon, semmit nehezen nem szenved, mint mikor [1/321:] hallja vagy látja, hogy az élő Istennek tisztessége gyaláztatik, és az mi az ő nevének tisztességére rendeltetett, az megfertezettik és idegen dologra fordítottik. Mert ugyanis nemcsak marhánknál, de életünknel is drágábbnak kell lenni nálunk az Úr tisztességének, huc pertinent exempla sanctorum, martyrum. Ezzel jelenti azért az próféta elsőben meg az zsidóknak nyomorúságokat, hogy látják vala az szent dolgoknak megondokítását. Ezfélét pedig hármát számlál elé az próféta: az szent népet, az Templomat és az szent várost, kik mind az Istennek szenteltettek vala. Meggondolhadd azért, menemű keserűséggel nézik vala, hogy az Istennek népét az pogánok rongálják vala, az Isten

Templumát bálványokkal ferteztetik vala, az Isten városát elrontották és elpusztították vala. [Zsolt 79, 1] *Úr Isten, úgymond, az pogánok jöttek az te örökségedben etc.*

Az Isten örökségén érti az Izrael fiait, mert igen gyakorta az Szentírásban ez nemzetség Isten örökségének neveztetik, miv[el]hogy ez világon való minden népek közül csak ezt vá[lasz]totta vala saját népévé az Isten. Deut. 32. [5Móz 32,8–9]: *Mikor [azért az ma]gosságbeli ez világon való népeket széjjelosztaná és [az] [147v (293):] Ádám fiait egymástól megválasztaná, határt vete az pogánoknak s az Izrael fiainak számával, mert az Úrnak része az ő népe, és Jákob az ő örökségének mérőkötele.* In fine precedentis psalmi [Zsolt 78,70–71]: *Dávidot választá, az ő szolgáját, hogy legeltesse az ő szolgáját, Jákobot, és Izraelt, az ő örökségét.* Ebben azért az Istennek örökségében jövének azért az pogánok, mikor Nabukodonozor az babilóniai király nagy haddal jöve Júdeára, Jeruzsálemet megszállá, megvevé, az királyt, Sedékiást mind az ország népével rabságra vivé.

Az Isten örökségén érti az Izrael fiait, mert igen gyakorta az Szentírásban az a nemzetség Isten örökségének neveztetik, hívattatik, mivelhogy ez világon való minden népek és nemzetségek közül csak ezt választotta vala magának saját népül, Deut 32. [5Móz 32,8–9]: *Mikor az Magosságbeli Isten ez világon való népeket széjjelosztatná és az Ádámnak fiait egymástól elválasztaná, határt vete az pogánoknak az Izrael fiainak számával. Mert az Úrnak része az ő népe, és Jákob az ő örökségének mérőkötele.* In fine psalmi precedentis [Zsolt 78,70–71]: *Dávidot választotta, az ő szolgáját, hogy legeltesse az ő népét, Jákob maradékit, és Izraelt, az ő örökségét.* Ps. seq. v. 9. [Zsolt 80,9]: *Uram, egy szőlőt hoztál Egyiptomból, kihántad az pogánokat, és ezt elplántáltad.* Ebben azért az Istennek örökségében jövének az pogánok, mikor Nabukodonozor, az babilóniai király nagy haddal jöve Júdeára, Jeruzsálemet megszállá, megvevé, az királyt, Sedékiást mind az ország népével rabságra vivé Babilóniában, és hagyá Júdában csak az szegény, nyomorult, magokkal jóltehetetlen embereket, [1/322:] hogy mégis az föld teljességgel pusztán ne maradjon.

Ezért panaszkodik azért itt az próféta keservesen [Zsolt 79, 1]: *Uram, az pogánok jöttek etc.* Mintha azt mondaná: Nemcsak az emberek is nem szenvedik, hogy más uralkodják az ő saját örökségében, miért Uram tehát engedéd az te örökségedet, hogy idegen nép foglalja el és más uralkodják rajta?

Ezen panaszkodik azért keserves szível az próféta [Zsolt 79,1]: *Uram, az pogánok jöttek az te örökségedben* etc. Mintha azt mondaná: Nemcsak az emberek is <e> nem szenvedik azt, hogy más uralkodják az ő saját örökségeken, és ha lehet, nyilván nem engedik, hogy más üljön az ő jószágokban, miért engedted tehát Uram, hogy az te örökségedet idegen nép foglalja el és más uralkodják rajta?

- II. Az második Isten tisztességére való dolog az Templom [Zsolt 79,1]: *Megferteztették az te Templomodat* etc. Az Salamontól Jeruzsálemben <építettett> az Isten tisztességére építettett Templomnak böcsületi felől sok írásokat hordhatnánk elé, de mindazok függenek az Istennek imez beszédéből, mellyeket monda Salamonnak, mikor elvégeze, az Istennek szentelé az Templomot, 3 Reg. 9. v 3. [1Kir 9,3]: *Megjelenék az Úr Salamonnak és mondá: Meghallgattam az te könnyörgésedet, mellyet mondál énelöttem, megszenteltem ezt az házat, mellyet építettél, helyheztetém az én nevemet ott mindörökké.*

Az második Isten tisztességére való dolog az Templum [Zsolt 79,1]: *Megferteztették az te Templumodat* etc. Az Salamontól Jeruzsálemben építettett Templumnak böcsületi felől sok írásokat hozhatnánk elé, de mindazok függenek az élő Istennek imez beszédéből, mellyeket monda Salamonnak, mikor elvégeze és Istennek szentelé az Templumat. 3. Reg. 9. v. 3. [1Kir 9,3], Psal 131. v. 13. [Zsolt 132,13]: *Megjelenék az Úr Salamonnak és mondá: Meghallgattam az te könnyörgésedet és imádságodat, mellyet mondasz énelöttem. Megszenteltem azt az házat, mellyet te építettél, helyheztettem az én nevemet ott mindörökké, és lesznek az én szemeim és az én szívem ott minden napokban. 2 Paralip. 7. v. 16. [2Kron 7,16]: *Választottam és megszenteltem ezt az helt, hogy ott legyen az én nevem mindörökké, és maradjanak az én szemeim és az én szívem ott minden napokban.**

Mely Istennek fogadásáért oly igen elbizokodtanak vala az [jeru]zsálembeliek, hogy mikor valaki veszedelemmel fenyegette ő[ket], azt kiáltja vala, az mint Jeremiásnál vagyon [Jer 7,4]: *Isten Tem[ploma], Isten Temploma!* Mintha azt mondanák: Megígérte [148r (294):] az Úr, hogy itt lakozik mindörökké, azért ne féljünk, hogy meggyőzhesen senki. És ezért semmi idegen, pogány embert be nem eresztnek vala az Templomban, mint megtetszik ex Actis 25[!] [ApCsel 21,28], hogy ne ferteztetnék.

Mely Istennek fogadásaért és ígretiért oly igen elbizakodtak vala az jeruzsálembeliek, hogy mikor valaki veszedelemmel fenyegeti vala őket, azt kiáltják vala, az mint Jeremiásnál vagyon [Jer 7,4]: *Isten Templuma, Isten Templuma* etc. Mintha azt mondanák: Megígírte vala az Úr, hogy itt lakozik mindörökké, azért semmit nem félünk, hogy senki minket meggyőzhessen. És ezért semmi idegen és pogán embert be sem eresztnek vala az Templumban. Mint megtetszik ex Act. 21. [ApCsel 21,28], hogy meg ne ferteztetnék.

Itt azért az próféta azon panaszkodik, hogy ez az szent Templom megferteztetett, kiről ezt olvassuk az szent históriából 4 lib. 25. [2Kir 25,8–9]: *Nebuzaradán, ki főhadnagya vala az babilóniai király seregének, jöve Jeruzsálembe és felgyújtá az Úrnak házát.* 2 Paral. 36. [2Krn 36,17]: *Hozá az jeruzsálembeliekre az káldeusoknak királyját, és megölé az ő ifjait fegyverével az Szentségnek házában, és nem könyörüle sem ifjakon, sem szűzen, sem véneken.*

Itt azért az próféta azon panaszkodik keservesen, hogy ez az szent Templum megferteztetett, kiről azt olvassuk az szent históriában 4 Reg. 25. [2Kir 25,8–9]: *Nebuzaradán, ki főhadnagya vala az babilóniai király seregének, jöve Jeruzsálembe, [1/323:] és felgyújtá az Úrnak házát, az király palotáit, és Jeruzsálemnek minden házait megegeté tűzzel.* 2Paral. 26.[!] [2Krn 36,17]: *Hozá az Úr Isten az jeruzsálembeliekre az káldeusoknak királyját, és megölé az ő ifjait fegyverrel az Szentségnek házában, és nem könyörüle sem ifjún, sem szűzen, sem vénen.*

Mely dolgot szemeivel látá meg és siratá meg Jeremiás [JSir 1,10]: *Látá Jeruzsálem, hogy az pogánok bementek az ő szentséges hajlékokban, kiről az Úr parancsolt volna, hogy bemennének az ő gyülekezésében.* Minemű keserűséggel szenvedték legyen pedig ezt az zsidók, megmutatja ezt csak az Krisztus Urunk idejebeli história[†] is. Sőt, egyik oka, az miért megölettették az Krisztust, ez lón, hogy káromlást szólt volna az Templom ellen, és mikor az keresztfán függene, avval kárinkodják [a.m. káromlják] vala [Mt 27,40]: *Vaj, ki elrontod vala az Isten Templomát és harmadnap felkészitted azt.* Act. 6. v. 13. [ApCsel 6,13–14]. De Stephano.[†] Ezen okon fogák meg Szent Pált is, Act. 2.[!] [ApCsel 21,28]: *Izraeliták, úgymond, segítetek, ez az ember az, ki az nép, az törvény és az hely ellen tanít mindeneket, és ennek felette pogánokat vitt be az Templomban, [meg]ferteztette az szent helyet.*

Mely dolgot szemivel látá és siratá meg Jeremiás 1Reg. 1.[!] [JSir 1,10]: *Látá Jeruzsálem, hogy az pogánok bementek az Úr szentséges hajlékában, kiről az Úr parancsolt vala, hogy be ne mennének oda az ő gyülekezetiben.* Menemű keserűséggel szenvedték legyen pedig ezt az zsidók, megmutatja csak az Krisztus Urunk idejebeli história is. Sőt, egyik oka, az miért megölettették az Jézus, ez lón, hogy káromlást szóllott volna az Templum ellen, és mikor az keresztfán függene is, azzal káringják [a. m. káromolják] vala [Mk 15,29]: *Vah, ki elrontod az Istennek Templumát, és harmadnap felépítet azt.* Act. 6. v. 13. [ApCsel 6,13–14]. De Stephano.[†] Ezen okon fogák meg szent Pált is Act 21. [ApCsel 21,28]: *Izraeliták, úgymond, segéljetez: ez az ember, aki ez nap az törvény és az szent hely ellen tanít mindeneket, és ennek felette pogánokat vitt be az Templumban, és megferteztette az szent helyet.*

Sőt, Krisztus Urunk is az őrajta tett szidalmakat el[túrte], de mikor látta volna, hogy az Templomban kalmárkodnán[ak] [148v (295):], el nem szenvedé, hanem ostort köte és kihajtá az árulókat, vevőket onnat, mondván [Mt 21,13]: *Az én házam etc.* Tehát mindenkor nagy nyavalyának tartották az Izrael fiai az Templomnak megferteztetését.

Sőt, Krisztus Urunk az őrajta lött szidalmakat eltűrte, de mikor látta volna, hogy az Templumban kalmárkodnának, kufárkodnának, el nem szenvedé, hanem ostort köte, és kihajtá az kalmárokat, árulókat és vevőket, azt mondván [Mt 21,13]: *Meg vagyon írva: Az én házam imádságnak házának hívatatit, tii pedig töttétek latroknak barlangjává.* Tehát bizony mindenkor nagyának tartották az Izrael fiai az Templumnak megferteztetését.

III.

Harmadik szentséges dolog vala az város [Zsolt 79,1]: *És tötték Jeruzsálemet rakás kövekké etc.* Mely böcsülletesen szóljon az Írás Jeruzsálem felől, nem szükség eléhoznom sok históriával, csak egy-néhány szóval emlitem meg. 2 Paral. 33. [2Krón 33,4]: *Építte Manassé oltárokat az Úrnak házában, kiről mondta vala az Isten: Jeruzsálemben legyen az én nevem mindörökké.* Ibidem infra [2Krón 33,7]: *Faragott képet emele fel az Úrnak házában, mely felől szóllott vala az Úr Dávidnak és az ő fiának, Salamonnak, mondván: Ez házban, kit választottam az Izráelnek minden nemzetségek közzül, helyeztetem az én nevemet mindörökké.* Azért sok drága, szép nevekkal (neveztetik) ékesítetik az Írásban ez város: Isten házának, szent helyének, és egyéb efféle igéekkel.

Harmadik szentséges dolog vala az város [Zsolt 79,1]: *És tötték Jeruzsálemet rakás kövekké, azaz úgy elrontották, hogy immár nem épület, hanem csak olyan, mint összehordott rakás kövek. Mely böcsületesen szóljon az Írás Jeruzsálem felől, nem szükség elszámálnom, csak egynehány szóval jelentem meg. 2Paral. 22.[!] [2Krón 33,4]: *Építe Manassé oltárokat az Úrnak házában, [1/324:] kiről mondta vala az Úr: Jeruzsálemben leszen az én nevem mindörökké.* Ibidem infra [2Krón 33,7]: *Faragott képet is emele fel az Úrnak házában, mely felől szóllott vala az Úr Dávidnak és az ő fiának, Salamonnak, mondván: Az én házamban és Jeruzsálemben, kit választottam az Izrael 12 nemzetsége közül, ott helyheztetem az én nevemet mindörökkönörökké.* Azért sok drága, szép nevekkal ékesítették ez az város: Isten házának, szent helynek, nagy királyi városnak, és egyéb efféle igikkel.*

Sőt, Krisztus Urunk idejében is, mikor immár Jeruzsálemnek lakói istentelenekké és ördög fiaivá löttek vala is, híja az Írás [Mt 4,5] ezt szent városnak. Ez gyönyörűsége és szent várost teljességgel elpusztíttatá és rontatá Nabukodonozor, 4 Reg. 25. [2Kir 25,8–21], Jer. 39. [Jer 39,8] et 52. [Jer 52,14]: *Jeruzsálemnek falait körös-körül lerontá az káldeusoknak serege.* Ezt pedig megprófétálta vala Mikeás cap. 3. [Mik 3,12]: *Annak[ok]áért Siont megszántják mint egy mezőt, és Jeruzsálem leszen [m]int egy kő [a. m. romhalmaz], és az Templomnak hegye mint egy vadon-erdőn.* Mi[nemű] keserűséggel szenvedték pedig ezt az zsidók, megtetszik a[zért a] siralmas énekből, mikor Babilóniában az fogságban Psal. 136. [Zsolt 137,5–6] [ezt] mondják: *Ha teróllad, Jeruzsálem, elfelejtkezem, [149r (296):] elfelejtessék bátor [a. m. hát] az én jobb kezem, az én nyelvem ragadjon bátor [a. m. hát] ínyemhez, ha meg nem emlékezem róllad.*

Mat. 4.

Sőt, Krisztus Urunk idejében is, mikor immár Jeruzsálemnek lakói istentelenekké és ördög fiaivá löttenek vala is, híja az Jézus ezt szent városnak. Ez gyönyörűsége és szent várost teljességgel elpusztíttatá és elrontatá Nabukodonozor, 4 Reg 25. [2Kir 25,10], Jer. 39 [Jer 39,8] et 52. [Jer 52,14]: *Jeruzsálemnek falait körös-körül elrontá az káldeusoknak serege.* Ezt pedig megprófétálta vala Mikeás cap. 3. [Mik 3,12]: *Annakokáért megszántják Siont mint egy mezőt, és Jeruzsálem leszen mint egy rakás kő, és az Templomnak hegye mint egy vadon-erdő.* Menemű keserűséggel szenvedték legyen pedig ezt az zsidók, megtetszik amaz siralmas énekből, mikor Babilóniában az fogságban ezt mondják vala Psal. 130.[!] [Zsolt 137,5–6]: *Ha teróllad, Jeruzsálem, elfelejtkezem, elfelejtessék bátor az én jobb kezem, és az én nyelvem ragadjon az én ínyemhez, ha meg nem emlékezem róllad, és ha Jeruzsálem nem leszen minden vigasságomnak kezdete és feje.*

No, azért innét tetszik meg elsőben az zsidóknak akkori siralmas állapotjok, hogy valaminemű szent és Isten tisztességére rendeltetett dolgok valának közöttük, azokat az pogánok mind megferteztették vala. Az Isten népe, az Isten Temploma, az Isten városa mind oda vala. Kinek ha csak egyikét látták volna is, elég keserűség lőtt volna, de hogy mind egyszersmind találta őket, annál nyavalyásban volt.

No, azért innét megtetszik elsőben az zsidóknak akkori siralmas állapotjok, hogy valamenemű szent és Isten tisztességére rendeltetett dolgok valának közöttök, azokat az pogánok mind megferteztették és teljességgel elpusztították, vesztették vala. Az Isten népe, az Isten Templuma, az Isten városa mind oda vala, kinek ha csak egyik részét látták volna is, elég keserűség lőtt volna, de hogy mind egyszersmind találta őket, attól nyavalyásb volt.

- II. Másodrendbeli keserűségét így írja meg az próféta [Zsolt 79,2]: *Az te szolgálóidnak holttesteket az égi madaraknak eledelül adták* etc. Noha az halál őmagában is keserű, de az mellette való kegyetlenség sokkal kegyetlenbé, |:keserűbbé:| teszi.

Másodrendbeli keserűségeket így írja meg az próféta [Zsolt 79,2]: *Az te szolgálóidnak holttesteket az égi madaraknak eledelül adták* etc. Noha az halál őmagában is keserű, de az mellette való kegyetlenség és iszonyúság [1/325:] sokkal kegyetlenbé teszi.

- Azt mondja azért az próféta, hogy nemcsak megölte az ellenség az Isten népét, hanem iszonyú kegyetlenséggel is volt rajtok. Mellyet két dologból mutat meg: Elsőben, hogy az holttesteket el nem temették,
1. hanem az vadakkal etették meg. Másodsor, hogy olyan nagy vérontást cselekedtek, hogy mint az víz, az patak, elfolyt az vér. Egyik büntetésnek és nyomorúságnak neme, mikor az holttest el nem temetik, vagy az koporsóból kihányattatik.

Azt mondja azért az próféta, hogy nemcsak megölte az ellenség az Istennek népét, hanem iszonyú kegyetlenséget is cselekedtek rajta. Mellyet két dologból mutat meg: Elsőben, hogy az holttesteket el nem temették, hanem az vadakkal, madarakkal etették meg. Másodsor, hogy olyan nagy vérontást cselekedtek, hogy mint az víz, az patak,

elfolyt az vér. Egyik büntetésnek és nyomorúságnak neve, mikor az holttest el nem temetetik, vagy az koporsóból kihányattatik.

Azért az Isten evvel is szokta büntetni az istenteleneket. Deut. 28. [5Móz 28,26] az több átkok közt azt mondja: *Az te holttested leszen étkül minden égi madaraknak, és nem leszen, az ki elűzze rólla.* 3 Re[g. 21.] [1Kir 21,23] Jezabel felől azt mondá: *Az ebek eszik meg Jezabelt.* [1Kir 21,24] *H[a meg]hal Akháb az városban, az ebek eszik meg, ha az mezőn [hal meg,] megeszik az égi madarak.* Jer. 15. [Jer 15,3]: *Négyrendbe[li nya]valyát bocsátok reátok. Fegyvert az megölésre, ebek[e t az] [149v (297):] elszaggatásra, égi madarakat és földi vadakat az megszagatásra és vondozásra [a. m. ide-oda vonszolásra].* Cap. 22. [Jer 22,18–19] azt mondja az Úr Joákim, az Jósiás, Júdea királyának fia felől: *Nem siratják ötet így: Jaj, bátyám, jaj, néném, jaj, uram. Nem mondják: Jaj, felséges király! Szamár temetéssel temetetik el, az Jeruzsálem kapuin kívül vettetik és ott poshad meg.* 4 Reg. 25.[!] [2Kir 23,16]: *Jósiás király az hamis prófétáknak koporsóit felásatá és az csontokat megégeté.*

Azért az Úr Isten ezzel is szokta rettenteni és büntetni az istenteleneket. Deut. 28. [5Móz 28,26] az több átkok közt azt mondja: *Az te holttested étkül leszen minden égi madaraknak és földi bestiáknak, és nem leszen, aki elűzze rólla őket.* 3Reg. 21. [1Kir 21,23] Jezabel felől azt mondja: *Az ebek eszik meg Jezabelt az Izrael mezején.* [1Kir 21,24] *Ha meghal Akháb az városban, az ebek eszik meg; ha az mezőn hal, megeszik az égi madarak.*

Jer. 15. [Jer 15,3]: *Négyrendbeli nyavalyát bocsátok reátok: Fegyvert az megölésre, ebeket az megszagatásra és vondozásra [a. m. ide-oda vonszolásra].* Cap. 22. [Jer 22,18–19] azt mondja az Úr Joákim, az Jósiás, Júda királyának fia felől: *Nem siratják ötet így: Jaj, bátyám, jaj, öcsém. Nem mondják: Jaj, uram, jaj, hatalmas király. Hanem szamártemetéssel temetetik el, az Jeruzsálem kapuin kívül vettetik, és ott poshad meg.* 4 Reg. 23. [2Kir 23,16]: *Jósiás király az hamis prófétáknak koporsóit felásatá, és az csontjokat megégetteté.*

Efféle példákat olvasunk még az pogán históriákban is: Mikor látta volna Hector, hogy meg kell halni, azon könyörög vala Achillesnek, hogy az ő testét ne hagyja az ebeknek elszagatni, hanem pénzen adja meg az ő szüleinek.*† És az pogánok is, az kiken ki akarta bosz-

* HOM. II. 22. 425–432.

szűját tölteni, nem hatta azoknak testeket eltemetni, hanem az vadakkal szaggattatta el.

Efféle példákat olvasunk még az pogánok históriájában is: Mikor látta volna Hector, hogy meg kell halni, azon könyörög vala Achillesnek, Homer. Iliad. X.[!],* hogy az ő testét ne hagyja az ebeknek elszaggatni, hanem pénzen adja meg az ő szüleinek. Az kiken ki akarták bosszújokat tölteni, nem hatták azoknak testeket eltemetni, hanem az vadakkal, madarakkal szaggattatták el.

Innét mutatja azért meg az próféta az pogán népeknek kegyetlenségeket az zsidókon, kiről így panaszolkodik Jeremiás, ki ezeket látta szemével, Jer. 2. v. 21.[!] [JSir 2,21]: *Heverték az földön kívül gyermekek és vének* etc. Sőt, azon Jer. 52. [Jer 52,9–11] et 4 Reg. 25. [2Kir 25,7] azt írja, hogy Nabukodonozor, mikor eleiben vitték² volna Sedékiás királyt gyermekével és fő-fő emberével, az gyermekit levágatá szeme előtt, azonképpen az fő-fő embereket, őmagának penig szemét kitolyatá, vasban vereté, és úgy vivé Babilóniában.

NB: *Severitatem Regis Babilonis per Hyerosolimitanos.*

Innét mutatja azért meg az próféta az pogán népeknek kegyetlenségeket az zsidókon, kiről így panaszolkodik Jeremiás is, ki ezeket látta szemeivel, in Tren. 2. v. 21. [JSir 2,21]: *Heverték az földön kívül az gyermekek és az vének, az én szüzeim és ifjaim fegyver miatt elhullottanak. Megölted őket az te bosszúállásodnak napján,* [1/326:] *leverted őket és nem könyörültél rajtuk.* Sőt, azon Jeremiás cap. 52. [Jer 52,10] et 4 Reg. 25. [2Kir 25,7] azt írja, hogy mikor Nabukodonozor eleibe vitték volna Sedékiás királyt gyermekivel és fő-fő emberével és népeivel, az ő gyermekét szemei előtt levágatá, azonképpen az fő-fő embereket, őmagának szemeit kitolyatá, vasba vereté, és úgy vitéte fogva Babilóniába.

Sőt, azután azt mondja az história [Jer 52,25; 2Kir 25,19], hogy Jeruzsáleből 60 fő embereket hozának fogva, és azokat is mind levágatá Na[bukodo]nozor. Tehát még az városnak megszállásakor és ostromon [men]nyi számtalan lélek vészett. Mert vitatá Nabukodonozor Jeruzsá[lemet] 3 esztendeig, és úgy veheté osztán meg. Micso-da [kese]rűség leszen penig embernek látni atyjafiának, barátjának testét [15or (298):] temetetlen, hogy az vadak, madarak szaggatják

* HOM. II. 22. 425–432.

² *vitték vitték* (szókettőzés)

el, akkor akárki csak magától is meggondolhatja, és Tóbiás példája megmutatja [Tób 1–2], kit noha Salmanassár meg akara öletni, hogy az holttesteket el<akará>temet<n>i vala, és az miatt minden marháját elvesztette vala, de mégis soha nem szűnnek meg az temetéstől.

Sőt, azután azt írja az história, hogy Jeruzsálemből 60 fő-fő embereket hozatott fogva, és azokat is mind levágatá Nabukodonozor. Tehát még az városnak megszállásakor és az ostromon mennyi számtalan lélek vészett, mert vitatá Jeruzsálemet három esztendeig, és úgy vehette osztán meg. Micsoda keserűség legyen pedig embernek atyjafiának, barátinak testeket látni temetetlen, hogy az vadak, madarak szagatják el, akárki csak magától is meggondolhatja, az szent Tóbiás példája is megmutatja [Tób 1–2], kit noha Salmanassár meg akara öletni, hogy az holttesteket eltemeti vala, és az miatt minden marháját elvesztette vala, de mégis soha nem szűnik meg vala az temetéstől.

Hasonló példát olvasunk az históriákból is, Creon az Thébás városbeli kegyetlen király megporoncsolta vala, hogy valaki Polinices testét eltemetné, de meg kell halni, evvel azért nem gondola Antigoné, az húga, hanem eltemeté, ki miatt halálos veszedelemben esék.* Kesereg azért itt az próféta azon, hogy az Isten szent emberinek és szolgálóinak testek temetetlen hevernek, és az madarak étkei löttének.

Hasonló példát olvasunk az pogán históriában is. Creon, az thébásbeli kegyetlen király megparancsolta vala, hogy valaki Polineices testét eltemetné, meg kellene halni. Ezzel azért nem gondola Antigoné, az húga, hanem eltemeté, ki mint halálos veszedelemben esik.* Kesereg azért itt az próféta azon, hogy az Isten szent emberének és szolgálóinak testek temetetlen hevertek, és az vadak, madarak étkei löttének.

Panaszolkodik azon is, hogy oly nagy vérontás volt, hogy mint az víz, úgy folyt. Ez meg szokott lenni az hadakban, az városoknak megvevésében, de kiról az csendes szívű ember irtózik, de nemcsak mikor látja, hanem mikor hallja is. Innét tetszik azért az zsidóknak másodsor meg akkorbéli nyavalyás állapotjok.

* SOPH. *Antig.*

Panaszolkodik azon is, hogy oly nagy vérontás volt, hogy mint az víz, úgy folyt. Ez meg szokott lenni az harcokon, az hadakban és városoknak megvételeben, kitől az csendes szívű ember irtózik és megiszonyodik, nemcsak mikor hallja vagy látja, de mikor csak meggondolja is. Innét tetszik azért meg másodszer az zsidóknak akkorbeli nyavalyás állapotjuk.

- III. Harmadszor, azt mondja [Zsolt 79,4]: *Löttünk szidalmakká az mi szomszédinknak* etc. Bizony hogy nehéz dolog embernek szenvedni az nyavalyát, de sokkal keservesb, mikor még fellyül reá csúfolják, mint ezt Jóbnak példája, cap. 2 v. 9. [Jób 2,9], Tóbiás, cap. 2. v. 6. [Tób 2,6–8], Sára, Tob. 5 v. 9. [Tób 5,9–8,21], Dániel, Psal. 21 v. 8. [Zsolt 22,8], Krisztus Urunk, Máté 27. [Mt 27,39] megmutatja.

Harmadszor, azt mondja [Zsolt 79,4]: *Löttünk szidalmakká az mi szomszédinknak, csúfság és nevetség* etc. Bizony hogy nehéz dolog embernek szenvedni [1/327:] az nyavalyát, de sokkal nehezebb, mikor megbosszontják fellyül reá, miképpen ezt Jóbnak példája megmutatja, cap 2. v. 9. [Jób 2,9], Tob. cap. 2. v. 15. et 22.[!] [Tób 2,6–8], Sára, Tob. 3. v. 9.[!] [Tób 5,9–8,21], et Psal. 21. v. 8. [Zsolt 22,8], Krisztus Urunk, Matt 27. v. 39. [Mt 27,39] megmutatja.

Ezen panaszkodik azért itt az próféta, hogy őket is csúfolták az ő ellenségi és szomszédtsági, kit így ír meg Jer[emiás] Tren. 1. [JSir 1,7]: *Láták Jeruzsálemet az ő ellenségi, és megneve[tték] ő innepét.*³ Cap. 2. [JSir 2,15]: *Tapsoltak kezekkel terajtd az ú[tonjárók], süvöltöttek és hajtogatták fejeket Jeruzsálem leányán, [mondván:] Ez-e az város, ki tökéletes az díszességben és ékességben, és ez [150v (299):] egé[sz vi] lágnak öröme?* Cap. 3. v. 14. [JSir 3,14]: *Nevetségévé löttem minden népeknek, és napestig csak én vagyok énekek.*

Ezen panaszkodik azért itt az próféta, hogy őket is csúfolták az ő ellenségi és szomszédtsági, kit ekképpen ír meg Jeremiás Treni. 1. [JSir 1,7]: *Láták Jeruzsálemet az ő ellenségi, és megneveték az ő innepét.* Item, cap. 2. [JSir 2,15]: *Tapsolnak kezekkel terajtd az útonjárók, süvöltöttek és hajtogatták fejeket Jeruzsálemnek leányán, mondván: Ez-e az város, ki tökéletes díszességben, ékességben, és egész világnak*

³ Mindkét változatban az idézet végén szereplő *innepét* szó valószínűleg korábbi szövegromlás eredménye.

öröme? Cap. 3. v. 14. [JSir 3,14]: Nevetségévé löttem minden népeknek, és napestig csak én vagyok énekek.

Mindezekből azért nyilván megtetszik, minemű siralmas állapotjuk volt az Izrael fiainak. Ezeket pedig azért számlálják elé, mert az Istennek könyörögni akarnak vala, az könyörületességre pedig igen nagy indító ok az nyomorúságnak nagy volta. Hogy azért az Istent az könyörületességre indíthassák, ez éneknek első részében az Isten eleiben terjesztik nyavalyájokat.

Ezeket pedig azért számláljuk elé, mert az Úr Istennek könyörgeni akarnak vala, az miképpen az második részében az éneknek meglátjuk. Az könyörületességre pedig igen nagy indító ok az nyomorúságnak nagy volta. Hogy azért könnyebben az Úr Istent könyörületességre indíthassák, az éneknek első részében az Úr eleiben terjesztik nyavalyájokat.

De münénkünk ezekből micsoda tanóságunk adatik, 1 Mach. 7. az (íratik) íratott meg, miképpen Alkimosz és Bakhidész ölt meg 60 fő zsidókat egy nap, és utánna mindjárt azt mondja az história amaz mondás szerént [1Mak 7,17]: *Az mint meg vagon írva: Az te szentidnek húsát és véreket kiontották Jeruzsálem kívüül, és nem vala, ki eltemesse őket.* Honnat nyilván megtetszik, hogy az Isten ez ígéket nemcsak akkorbéli üdóért íratta meg, hanem hogy hasonló állapotkor az hívek is élhessenek véllé.

De minekünk ezekből micsoda tanóságunk lehet? 1 Machab. 7. az íratott meg, miképpen álnokul Alkimosz és Bakhidész ölt volt meg 60 fő zsidót egy nap. És utánna mindjárt azt mondja az história amaz mondás szerént [1Mak 7,16–17]: *Az miképpen meg vagon írva: Az te szentidnek húsát, és az ő véreket kiontotték Jeruzsálem körül, és nem vala, ki eltemesse őket.* Honnat nyilván megtetszik, hogy az Úr Isten ez ígéket nemcsak az akkorbéli üdőről íratta meg, hanem hogy hasonló állapotkor élhetnének az hívek, és alkalmaztathatnák magokra.

Lássuk meg azért, ha mű hozzánk illethetjük. Azt mondják vala az Izrael fiai régen [Zsolt 79,1]: *Úr Isten, az pogánok jöttek az te örökségdben etc.* Az Isten így szólla Exod. 19. [2Móz 19,5–6] az

Izrael fiainak: *Ha az én beszédimet hallgatjátok, és megőrizitek az én frigyemet, lesztek énnekem minden népek között örökségim, mert enyim az egész föld. Tü lesztek énnekem papsági országom és szent népem.* [1.] Pet. 2. [1Pét 2,9–10] így szólítja meg az pogánokat: *Tü vattok az választott [nem]zetség, az papsági ország, szent nép, örökségnek nemzetsége, kik [azelőtt] nem népeim valátok, most Istennek népei vattok, és az ki irgal[massá]got nem nyertetek vala, most irgalmasságot nyertetek.* [Me]ly mondásból megtetszik, hogy az mine-mű szent népe volt régen [151r (300):] az Istennek az zsidóság, szintén olyanokká lőnek az pogánok is az Krisztusban való hüt által, és csak azok maradának az <Krisztusban> pogánságban, az kik az Krisztusban nem hívének.

Lássuk meg azért, ha miránk illethetjük ezeket. Azt mondják vala az Izrael fiai [Zsolt 79,1]: *Úr Isten, az pogánok jöttek etc.* Az Úr Isten így szólla Exod. 19. [2Móz 19,5–6] az Izrael fiainak: *Ha az én beszédimet hallgatjátok, és megőrizitek az én frigyemet, lesztek énnekem minden népek között örökségim, mert enyém az egész föld, tü lesztek énnekem papsági országim és szent népem.* 1 Pet. 2. [1Pét 2,9–10] így szólítja meg az pogánokat: *Tü vattok az választott nemzetség, [1/328:] az papsági ország, szent nép, örökségnek nemzetsége, kik régen nem népei valátok, most Istennek népei vattok, és az kik irgalmasságot nem nyertek vala, most irgalmasságot nyertetek.* Mely mondásból és ehhez hasonló bizonságtételekből megtetszik, hogy az menemű szent népe vala régen az zsidóság az Istennek, szinte olyanokká lőnek az egyéb pogánság is az Jézus Krisztusban való hüt által. És valamenemű privilégiumok vala az Izrael fiainak, azon lőn az pogánoknak is, az kik az Isten ígretinek hűnek [a. m. hittek], és az apostoloknak tanításokat vevék. És csak azok maradának az pogánságban, az kik az Krisztusban nem hívének, és az ő tudományát, tanítását nem követék és nem fogadák.

Ez peng nyilván vagon, hogy az görög nemzetség még az apostolok idejében vevé az evangéliumot. Annakutánna nyilván vagon, hogy az magyarok is keresztyénekké löttek. Azért mind az görögök s mind az magyarok s egyéb nemzetségek is, az kik az evangéliumot vették, Istennek népei és Isten örökségének hívatatnak. Az törökök peng, mint-hogy az evangéliumnak nem hisznek, ugyan az előbbi pogánságban maradtanak, és most is őket méltán pogányoknak mondhatjuk.

Ez peng nyilván vagon, hogy az görög nemzetség még az apostoloknak idejében vevék az evangéliumot. Sőt, az apostolok írásában

az görögök neve alatt gyakorta értetnek egyéb hű nemzetségek is. Annakután nyilván vagyunk, hogy az magyarok is keresztyénekké lóttunk. Azért mind az görögök s mind az magyarok és egyéb nemzetségek is, az kik az Krisztus tudományát és az evangéliumot vőtték, Isten népeinek és Isten örökségének hívattatnak. Az törökök peniglen, mivelhogy nem keresztyének, és az evangéliumnak nem hisznek, ugyan az előbbi pogánságban maradtanak, és most is méltán őket pogánoknak mondhatjuk.

Ezek így lévén, vallyons az mely igazan mondják vala régen az Izráel fiai, hogy az pogánok, azaz az babilóniaiak, az káldeusok jőttek az Isten örökségében? És az mint régen az zsidók panaszkodának az ő nyomorúságok felől, nem szintén mi is akképpen pontról pontra mondhatjuk-e magunk és környül való országok felől? Nincs ugyan most bizonyos templomunk nekünk, az kihez volnánk kötelezve, mint régen az zsidók az Salamon Templomához, mert annak külső böcsülleti elkele az Újtestamentumnak idején, az mint mondá Urunk amaz samaritánának [Jn 4,21]: *Bizony, mondom neked, hogy eljő az óra, hogy sem itt az hegyen, sem Jeruzsálemben nem mondjátok az Atyát, hanem mindenütt, lélekben és igazságban.* Azért mindenütt vagyunk az keresztyéneknek temploma, valahol öszvegyülhetnek és imá[d]hatják az Atyát.

Ezek így állván, vallyons az mely igazan mondják vala régen az Izrael fiai, hogy az pogánok, azaz az babilóniaiak, az káldeusok jőttek az Isten örökségében, azaz Júdeában? Nem szintén azonképpen mondhatjuk-e mi is, hogy az pogánok, azaz az törökök, tatárok jőttek az Isten örökségében, azaz görög, magyar és egyéb keresztyén országokban? És az miképpen régen az zsidók panaszkodának az nyomorúságok felől, nem szinte azonképpen mi is punctról punctra mondhatjuk-e magunk és környülünk való országok felől? Nincs ugyan nekünk most bizonyos templomunk, az kihez volnánk köteleztetve, mint régen az zsidók az Salamon [1/329:] Templomához, mert annak külső böcsületi elkele az Újtestamentumnak idején, az miképpen mondá Krisztus Urunk amaz samaritánának [Jn 4,21]: *Bizony mondom teneked, hogy eljő az óra, hogy sem itt az hegyen, sem Jeruzsálemben nem imádják az Atyát, hanem mindenütt, lélekben és igazságban.* Azért mindenütt vagyunk az keresztyéneknek temploma, valahul öszvegyülnek, és mindenütt imádhathatják az Atyát.

De az mint megferteztették vala az káldeusok az j[eruzsá]lembeli szent Templomot, azonképpen az török nemzet[ség] az keresztyéni

gyülekezetnek helyét elrontották, puszt[ították]. [151v (301):] Méltán mondhatjuk azért felöllök [Zsolt 79,1]: *Uram, az te Templomod megferteztették.* Az Templommal együtt az Jeruzsálemnek is böcsületi elveszett, de az helyett minden istenfélő város, falu méltán Jeruzsálemnek neveztetetik. Mennyi keresztyén városokat tött pengig az török kórákásokban? Némelynek még az helye is alig tetszik meg. Tehát, bizony ez panasz is hozzájok fér. És így, az mint az zsidók azon (panaszolkodnak,) keseregnek vala, hogy minden szent, isteni tiszteletre rendelt dolgokat az káldeusok megferteztették, azonképpen mi is méltán azokat mondhatjuk az törökök felől.

De az miképpen megferteztették vala az káldeusok Jeruzsálem szent Templumát, azonképpen az török és tatár nemzetség az keresztyén gyülekezetnek helyét megundokították, avagy elrontották, pusztították. Méltán mondhatjuk azért felöllük [Zsolt 79,1]: *Uram, az te Templumodat megferteztették* etc. Az Templummal együtt az városnak böcsületi elvesze. De az helyett minden istenfélő falu, város méltán Jeruzsálemhez hasonlítottathatik, sőt, annak neveztetetik. Mennyi keresztyén városokat tött pengig az török és tatár kórákásokká, némellyeknek még az helyek is alig látszik és tetszik meg: tehát bizony az panasz is hozzájok fér, és így, az miképpen az zsidók azon keseregnek vala, hogy minden szentségeket, isteni tiszteletre rendelt dolgokat az káldeusok megferteztették és elrontották, azonképpen mi is méltán azokat mondhatjuk az törökök és tatárok felől.

Az mi pengig nézi az panasznak második részét, hogy az Isten népének és szolgálóinak holttesteket az vadaknak hánták, és nem volt, ki eltemesse őket, és véreket mint az vizet kiontották, ez <oly> oly igen nyilván és számtalanszor megesett miattok, hogy erre semmi bizonyosság nem kell, sőt, fohászzkodás nélkül ezeket sem nem hallhatjuk, sem nem említhetjük. Az mi néz az utolsó cikkelre, hogy nyomorúságunk felett megcsúfolnak, ezt is senki nem tagadhatja, hogy meg nem lött volna <ray> és lenne naponként.

Az mi pengig nézi az panasznak második részét, hogy az Isten népének és szolgálóinak holttesteket az vadaknak, madaraknak hánták, és nem volt, ki eltemesse őket, és véreket, mint az vizet, kiontották, ez oly nyilván és számtalanszor megesett <raj>:|miat:|tok, hogy erre semmi bizonyosság nem kell. Sőt, fohászzkodás nélkül ezeket sem nem hallhatjuk, sem nem említhetjük. Az mi néz az utolsó cikkelyre, hogy

nyomorúságunk felett megcsúfolnak, nevetnek, ezt is senki nem tagadhatja, hogy meg nem lött volna és lenne naponként.

Holott annakokáért mű és az mű atyánkfiainak Istennek örökségei vagyunk, az török pedig pogány, és az minemű keserűségek lött régen az zsidóknak, műrajtunk azok puntról puntra [!] [a. m. pontról pontra] betöltenék az törökök miatt. Bizony, az minemű szívével az Úrnak elei[ben] terítették az zsidók az ő nyomorúságokat, mi is ekképpen [mo]stan megcselekedhetjük. És miképpen azok kívánták, [mind ez] méltatlan dolgokat látván Őfelsége az pogánok [marká]ból őket megszabadítsa, szintén azonképpen mi is kíván[ni] [akarj]uk, hogy Ő Szent Felsége kegyelmes szemeivel tekéntszen az [152r (302):] mű nyomorú és sanyarú állapotunkra, és megelégedvén ennyi ideig való keserűségünkkel, szabadítson meg kegyetlen pogánoknak kezéből, melyről mi is megemlékezvén vidám orcával Ő Szent Felségének hálaát adhassunk. Ámen!

Holott annakokáért mű és az mi keresztyén anyánkfiainak Istennek öröksége vagyunk. Az törökök és tatárok pedig pogánok. És az menemű keserűségek lött régen az zsidóknak az káldeusok miatt, mirajtunk [1/330:] és az mi keresztyén atyánkfiainak, azok pontról puntra beteljesedtenek az törökök és tatárok miatt. Bizony, az menemű buzgó szívével és keserves panaszolkodással az Úrnak eleibe terítették az zsidók az ő nyomorúságokat, mi is szinte azonképpen mostan megcselekedhetjük. És miképpen azok kívánták, hogy ez méltatlan dolgokat látván Őfelsége az pogánok kezéből megszabadítsa, szinte azonképpen mi is kívánhatjuk, hogy Ő Szent Felsége kegyelmes szemeivel tekéntszen az mi sanyarúságunkra és nyomorult állapotunkra. És megelégedvén ennyi ideig való keserűségünkkel, szabadítson meg az kegyetlen pogán népnek nyűgiből és ínségéből, hogy nyakunkról lerakván igáját ismerhessük csak őtet Urunknak, ótalmunk és gondviselőnknek. És az velünk való jótéteményről örömmel megemlékezvén, vidám orcával Ő Szent Felségének hálaát adhassunk, és lelki vigassággal az ő nevének dicsíreteket mondassunk. Ámen.

96. (29.) beszéd (K2, S)

K2 || [152r (302):] Concio. Ex eodem Psal. [Zsolt 79,5]:
Precationis modus tempore afflictionis.

*Meddig, Uram, haragszol mindvégig? Etc.*¹

[1/330:] Concio XCVI. Ex eodem Psal. v. 5. [Zsolt. 79,5]: || S

*Meddig haragszol, Uram, mindvégig? Felgyullad, mint az tűz,
az te bosszúállásod etc.*

Minekutánna az első részében az dicséretnek megírta az próféta, az Izrael népének nyomorult állapotját, immár az második részében buzgó szível könyörög, hogy ez ínségből szabadítsa meg őket.

Minekutánna az első részében ez dicséretnek megírta volna az próféta az Izrael népének nyomorult állapotját, immár az második részében az próféta buzgó szívből könyörög az |:Űr:| Istennek, hogy az ínségből és nyomorúságból szabadítsa meg őket.

- Három cikkre osszuk peng ez igéket, hogy azoknak értelmét jobban megérthessük. Mert elsőben egynehány okait számlálja elé az próféta, az mellyekre képest kívánja és kéri az Űrtől az megszabadítást. Másodszor azon könyörög, hogy az ő ellenségeket megverje és büntesse. Harmadszor az Istennek hála[a]dást ígér az híveknek nevével az megszabadításról. Mond azért [Zsolt 79,5]: *Uram, meddig etc.*

Három cikkre osszuk peng ez igéket, hogy azoknak értelmét jobban megérthessük. Mert elsőben egynehány dolgait számlálja elé az próféta, az mellyekre képest kívánja és kéri az Űrtől az megszabadulást. Másodszor azon könyörög, hogy az ő ellenségeket megverje és büntesse. Harmadszor az Űr Istennek hálaadást és dicsíretet ígér az

¹ A 2. *Kolozsvári Kódex* lapjainak alsó sarkai sérültek, a szavak szögletes zárójelben szerepelnek. A kiegészítések a *Sárospataki Kódex* változatán alapulnak.

hívek [1/331:] nevével az megszabadításért. Mond annakokáért elsőben [Zsolt 79,5]: *Meddig haragszol, Uram* etc.

Ez igékben vagyon az első ok, mellyel akarja az próféta irgalmasságra hajtani az Istent. Ez pedig vétetett az üdőnek hosszú voltáról, az miolta az nyomorúságban voltanak az zsidók, mert mikor így szól [Zsolt 79,5], *Meddig* etc., evvel megjelenti, hogy immár sok ideje, az miolta az sanyarúságban vadnak. Miképpen pedig az embereknek szokások ez, hogy mikor valakit büneiért megbü[n]tetnek, ha alkalmas ideig tartott rajta az nyavalya, meg [szok]ták szánni és kegyelmezni vétkét, azonképpen az Istent így szo[kás] könyörgésünkben megcsendesítenünk: Eléggé büntetél [minket] immár, ne ostorozz mindörökké, hanem könyörül raj[tunk].

1.

Ez igékben vagyon az első ok, mellyel akarja az próféta irgalmasságra hajtani az Úr Istent. Ez pedig vétetett az üdőnek hosszú voltáról, az miolta az keserűségben és az nyomorúságban voltak az zsidók. Mert mikor így szól [Zsolt 79,5], *Meddig, Uram, haragszol mindvégig?*, ezzel megjelenti, hogy immár ugyan sok ideje, az miolta az nyomorúságban vadnak. Miképpen hogy pedig az embereknek szokások az, hogy mikor valakit büneiért megbüntetnek, ha alkalmas ideig tart az nyavalya rajtuk, meg szokták szánni és megkegyelmeznek neki, ahhoz képest az Úr Istent is szoktuk megcsendesíteni könyörgésünkben: Eléggé büntetél Uram, immár ne ostorozz mindörökké, hanem könyörül rajtam.

Hogy pedig efféle könyörgésnek fogantja leszen, meg tet[szik az] példából. [152v (303):] Mikor dőghalált bocsátott vala az Isten Dávidnak vétkiért zsidóságra és hetvenezeren haltanak vala meg, és immár az angyal Jeruzsálemet is el akará pusztítani, megszáván az Úr az zsidókat és megelégedvén nyavalyájokkal mondá [2Sám 24,16; 1Krón 21,15]: *Elég, tartóztasd meg kezedet*. Itt is azért azt mondja az próféta: Ám eléggé vertél, Uram, immár ideje, hogy megszánj. Itt pedig vegyük eszünkben azt, hogy noha ide fel panaszkodik az próféta az pogánoknak kegyetlenségekért, de itt ez igékben azt az veszedelmet tulajdonítja az Isten haragjának és bosszúállásának, kiről megjelenti, hogy az híveknek semmi kegyetlen emberek nem árthatnak az Úrnak engedelme nélkül, hanem csak akkor, az mikor bűnökért reájok megharagszik. Miképpen erről igen szépen szólla Achior Holofernésznek, Judit cap. 5. [Jud 5,20–21]: *Mostan annakokáért tudakozd meg, uram, ha vagyon valami gonoszságok az Úr ellen, és*

menjünk reájok, mert az ő Istenek nyilván kezünkben adja őket. Ha pedig nem bántották meg az ő Isteneket, ellenük nem állhatunk, mert az ő Istenek megoltalmazza őket.

Hogy pedig efféle könyörgésnek fogantatja legyen, megtetszik az példából. Mert mikor döghalált Dávidnak vétkéért bocsátott vala az Úr Isten zsidóságra, és mikoron hetvenezren holtak volna meg, és immár az angyal el akarná pusztítani, megszaná az Úr Isten az zsidókat, és megelégedvén nyavalyájokkal mondá [2Sám 24,16; 1Krón 21,15]: *Elég, tartóztasd meg kezedet.* Itt is azért azt mondja az próféta: Lám eléggé vertél Uram, immár ideje, hogy megszanj. Itt pedig vegyük eszünkben azt, hogy noha ide fel panaszkodik az próféta az pogánoknak kegyetlenségeken, de ez igékben azt az veszedelmet tulajdonítja az Isten haragjának és bosszúállásának, kivel megjelenti, hogy az híveknek semmi kegyetlen és hatalmas emberek nem árthatnak az Úrnak engedelme nélkül, hanem csak akkor, az mikor bűnökért megharagszik, akkor bezzeg az pogánok uralkodhatnak az Istennek hívein, népein. Miképpen igen szépen szólla erről Achior Holofernésznek, Judit cap. 5. [Jud 5,20–21]: *Mostan annakokáért tudakozd meg Uram, ha vagyon valami hamisságok az Úr ellen, és úgy menjünk reájok, mert az ő Istenek nyilván kezünkben adja őket, és az te hatalmasságnak igája alá vettetnek. Ha pedig nem bántották meg az ő Isteneket, [1/332:] ellenek nem állhatunk, mert az ő Istenek megoltalmazza őket.*

Disce. Honnat tanoljuk meg, hogy mikor műrajtunk is az ellenség győzedelmet veszen, ne tulajdonítsuk azt az ellenség erősségének, eszességének, hanem az Isten haragjának, ki reánk bocsáttá őket. Szokott pedig az Isten megharagunni az bűnökért az istentelenek ellen, az szegényeknek nyomorgatásáért és egyéb tőlle megtiltott gonoszságokért. Mely igen rettenetes leszen pedig az Isten haragja, megje[le]n[ti] itt az próféta, mikor hasonlítja az tűzhöz. Másutt is az [Írá]s hasonlítja az megharagutt Istent tűzhöz. Deut. 4. [5Móz 4,23–24]: *Meg[lásd], hogy valamikor el ne feledkezzél az te Istened frigyéről, mellyet ve[led k]ötött, hogy valami faragott hasonlatosságot csinálnál azokból, [az] kit az Úr megtiltott, mert az te Urad, Istened megemésztő tűz [153r (304):] és bosszúálló Isten.* Tehát ha azt akarjuk, hogy az mű nyomorúságinkból megszabaduljunk, azon ügyekezzünk, hogy az Úrnak haragja leszálljon. Az Úrnak haragja pedig úgy száll le, ha az gonoszságokat, az kikért megharagutt, elhagyjuk, és megtérünk.

Honnat tanoljuk meg, hogy mikor mirajtunk is az ellenség diadalmat veszen, ne tulajdonítsuk azt az ellenség erősségének, eszességének, hanem főképpen az Úr Isten haragjának, ki reánk bocsátá őket, és kezekben adott. Szokott pedig az Úr Isten megharagunni az bűnökért, az istentelen életért, az bálványimadásért, az szegényeknek nyomorgatásáért és egyéb megtiltott gonoszságokért. Mely igen rettentetes legyen pedig az Istennek haragja, megjelenté itt az próféta, mikor hasonlítja az tűzhöz [Zsolt 79,5]: *Felgyullad, úgymond, mint az tűz, az te bosszúállásod.* Másutt is az Írás hasonlítja az megharagutt Istent tűzhez. Deut. 4. [5Móz 4,23–24]: *Meglásd, úgymond, hogy valami-kor el ne feledkezzél az te Urad, Istened frigyéről, mellyet veled kötött, hogy valami faragott hasonlatosságot csinálnál azokból, az kiket az Úr megtiltott. Mert az te Urad, Istened megemésztő tűz és bosszúálló isten.* Tehát ha azt akarjuk, hogy az mi nyomorúságunkból megszabaduljunk, azon igyekezzünk, hogy az Úrnak haragja leszálljon. Az Úrnak haragja pedig úgy száll le, ha az gonoszságokat, az kikért megharagutt volt, elhagyjuk, és megtérünk.

4 Moy. XI. 1. 2 Pet. 3 v. 10.

Másod erősséget az Isten haragjának megengesztelésére veszen az próféta az pogánoknak istentelenségekről, mond [Zsolt 79,6]: *Öntsed haragodat az pogánokra* etc. Mintha azt mondaná: Ha pedig Felséged az bűnösöket ugyan nem akarja büntetés nélkül hadni, ostorozzad és verjed az pogánokat, kik bűnösök, és inkább megérdemlik nállunknál az büntetést. Igaz pedig és méltó kívánság, hogy az ki többet vétkezik, inkább büntetessék.

II.

Másod erősségét az Isten haragjának megengesztelésére veszen az próféta az pogánoknak istentelenségekről. Mond [Zsolt 79,6]: *Öntsed haragodat az pogánokra* etc. Mintha az mondaná: Ha pedig te Felséged az bűnösöket ugyan nem akarja büntetés nélkül hadni, ostorozzad és verjed az pogánokat, kik bűnösök, és inkább megérdemlik az büntetést.

Hogy pedig az pogánok bűnösök és inkább megérdemlik az büntetést, két dologból mutatja meg. Elsőben, mert az Istent nem esmérük, és az Ő nevét segítségére nem híják. Másodszor, hogy kegyetlenül elpusztítják az zsidóságot.

1.
2.

Ezt két dologból mutatja meg: Elsőben, mert az Istent nem ismerik, és az Ő nevét segítségére nem híják. Másodszor, hogy kegyetlenül elpusztították egész zsidóságot.

Itt vegyük eszünkben, hogy miképpen az igaz isteni esméret mindeneknél böcsületes, mert Urunk is Joan. 17.[Jn 17,3] ebben helyezte az örök életet, azonképpen ebben való tudatlanság legkárosb és veszedelmesb, úgyannyira, hogy azokat az próféta, az kik nem esmérik, méltónak ítéli, hogy azokra bőséggel kiterjessze haragját.

Itt vegyük eszünkben, hogy miképpen az isteni igaz ismeret mindeneknél böcsületesb, mert Krisztus Urunk is ebben helyeztette az örök életet, Joan. 17. [Jn 17,3], azonképpen ebben való tudatlanság káros és veszedelmes, úgyannyira, hogy itt az próféta azokat, az kik az Istent nem ismerik, méltóknak ítéli, hogy az Isten azokra [1/333:] ugyan kiöntse, azaz bőséggel kiterjessze haragját és bosszúállását. Tehát fő gondunknak kell arra lenni, hogy az Istent igazán megismerjük.

Miben álljon penig az igaz isteni ismeret, megmondja szent János 1 Epist. 2. [1Ján 2,3–4]: *Innét tudjuk meg, hogy ismerjük az Istent, ha az Ő parancsolatját megőrizzük. Az ki azt mondja, hogy ismeri Őtet, és Ő parancsolatját meg nem őrzi, hazug az, és abban nincs igazság.* Secundo, ugyanitt azt is vegyük eszünkben, hogy az igaz isteni ismeretet követi az segítségre való hívás, az mint itt szól az próféta. Azért valaki az Istent nem ismeri, de az segítségre sem tudja híni. Az miképpen szent Pál is mondja Rom. 10. [Róm 10,13–14]: *Minden, valaki az Ūrnak nevét segítségre híja, üdvözül. De miképpen híják azt segítségre, az kiben nem hittének?*

Ez vala azért az első nagy vétkek az pogánoknak, hogy [Zsolt 79,6] az Isten[t] nem esmérik vala, sem segítségre nem híják vala. Má[so]dik, hogy [Zsolt 79,7] *megevék Jákobot és az helyét elpusztíták* etc.

Ez vala azért első nagy vétkek az pogánoknak [Zsolt 79, 6] hogy az igaz Istent sem nem ismerik vala, sem segítségre nem híják vala. Második, hogy [Zsolt 79,7] *megövék [a. m. megevék] Jákobot és helyét elpusztíták* etc.

Mikor az Írás nagy kegyetlenséget akar jelenteni, él az [meg]evésnek igéjével, mert miképpen valaki valamit meg[eszik, meg] szokta szagatni, azonképpen az kegyetlen emberek semmi[t] [153v (305):] épen nem szoktak hadni azok közt, az kiket meg akarnak nyomorgatni. Mich. 3. [Mik 3,2–3]: *Ezek gyűlölik az jót, szeretik az gonoszt, kik levonsszák az bőrt az emberekről és húsokat csontjokról, megeszik*

húsát az én népemnek, és bőröket levonsszák, megtörik csontjokat és megvagdadják, mint az üstben és fazékban való húst. Evvel is öregbíti pedig az próféta ezeknek kegyetlenségeket, hogy meg nem elégedvén az emberekkel tött nyomorúsággal, még lakóhelyeket is elpusztították, az gabonájokat, gyümölcsfákat, épületeket mind elrontották, mint ezt az elmúlt prédikációban meghallók.²

Mikor az Írás kegyetlenséget akar jelenteni, ezzel az megevésnek igéjével él. Mert miképpen az, ki valamit megeszik, el szokta szaggatni és aprónként darabolni, azonképpen az kegyetlen emberek semmit épen nem szoktak hadni azok közt, az kiket meg akarnak nyomorítani. Micheae 3. [Mik 3,2–3]: *Ezek gyűlölik az jót, szeretik az gonoszt, kik levonsszák az bőrt az emberről és húsokat csontokról. Megeszik húsát az én népemnek és bőröket levonsszák, megtörik csontjokat, megvagdadják, mint az üstben és fazékban való húst.* Ezzel is öregbíti pedig az próféta ezeknek kegyetlenségeket, hogy meg nem elégedvén az embereken tött nyomorúsággal, még lakóhelyeket is elpusztították, azaz gabonájokat, gyümölcsfákat, épületeket, mint esztennap [a.m. múlt héten], az elmúlt prédikációnkban meghallók.³

Mely kegyetlenségért méltónak ítéli az próféta őket az Isten haragjára. De itt egy ellenvetés támadhat, mert ide fel megtanulók, hogy az Isten haragja miatt esett vala az zsidókon ez az veszedelem, és az pogánok az Isten végezésének csak eszközi voltak, tehát nem kárhoztathatni, méltán, ez kegyetlenségért az pogánokat!

Objectio.

Mely kegyetlenségért méltóknak ítéli őket az próféta az Isten haragjára. De itt egy ellenvetés támadhat, mert ide fel megtanulók, hogy az Isten haragja miatt esett vala az zsidókon ez az veszedelem, és az pogánok az Isten végezésének csak eszközi voltak, tehát nem kell kárhoztatni az kegyetlenségért az [1/334:] pogánokat.

De vedd eszedben, hogy más tanácsok volt az káldeusoknak, mikor Jeruzsálemet elpusztították, és más az élő Istennek, mert az Isten az bűnökért akarja megverni az zsidókat, és ebben semmit nem nézzenek akkor az Isten tanácsára. Azért méltók büntetésre, mert csak őmagok bosszújokat akarták tölteni. Más az, hogy az Istentől parancsoltatott

Responsio.

² Utalás a 95. (28.) beszédre.

³ Utalás a 95. (28.) beszédre.

büntetésben is vétkezhetik az ember, mikor az Úr akaratja <ellen> mellett ő is bosszúját akarja úzni, és [k]egyetlemből cselekedik, hogysen mint amannak vétke ké[ván]ná, vagy Isten poroncsolta volna, mint ez babilóniai veszedel[emben] az Isten az embereket akará megbüntetni, de az pogánok [nem csak] az embereket bünteték meg, hanem az helyt is elpusztíták, [ami n]em vétkezett vala. Azért mivelhogy felettébb elmentek vala [bün]tetésekben, méltók valának ők is az büntetésre.

De vedd eszedben, hogy más tanácsok volt az káldeusoknak, mikor Jeruzsálemet elpusztították, és más az élő Istennek. Mert az Úr Isten az bűnökért akará megverni az zsidókat. Az babilóniak pedig és káldeabeliek az prédára való képest, és hogy dühösségeket kitöltessék, nyomorgaták az zsidókat, és ebben semmit nem néztek ők az Isten tanácsára. Azért méltók büntetésre, mert csak az őmagok bosszújokat akarták állani.

Más az, hogy az Istentől parancsoltatott büntetésben is vétkezhetik az ember, mikor az Úr akaratja mellett ő is bosszúját akarja állani és kegyetlenül cselekedik, hogynem mint amannak vétke tartaná, vagy Isten parancsolta volna. Mint az babilóniai veszedelemkor az Úr Isten az embereket akará megbüntetni, de az pogánok nemcsak az embereket bünteték meg, hanem az helyt is elpusztíták, az ki nem vétkezett vala. Azért mivelhogy felettébb elmentek vala az büntetésben és kegyetlenségben, méltók valának ők is az büntetésre.

Disce 2. [154r (306):] Tanoljuk meg azért, hogy még az Istentől megengedett büntetésben is ne kegyetlenkedjünk, mert az Úrnak haragját reánk gerjesztjük. [Ézs 10,5] *Vae Assur!*

Tanolljuk meg azért, hogy még az Istentől megengedett büntetésben is ne kegyetlenkedjünk, az célt el ne hagyjuk és semmit bosszúból ne cselekedjünk, és az mi haragunkkal az nyavalyát, az büntetést ne nehezítsük, mert az Úrnak haragját és bosszúállását reánk gerjesztjük.

III. Harmadszor, ügyekezik az próféta meghajtani az Istent az ő kegyelmes természetivel, mond [Zsolt 79,8]: *Ne emlékezzél meg, Uram, az mű régi gonoszáginkról* etc. Ennek értelme ez: Úr Isten, te kegyes természetű vagy, miképpen Mózes mondá Exod. 34. [2Móz 34,6–7]: *Uralkodó Úr Isten, kegyelmes és irgalmas, tűrő és sok könyörületességű*

és igaz, kiöntöd az te irgalmasságodat ezer ízig, ki eltörlöd az hamisságokat és az gonoszságokat és az bűnöket, és senki teelőtted ártatlan nincs. Holott azért irgalmas vagy, az te kegyességedet nem mutathatod meg, hanem az bűnökön, vagy ha megengeded⁴ vétkeket. Annakokáért szükség, hogy az te természetedet mindenek tudják, rajtunk megmutatnod irgalmasságodat, és műrajtunk könyörülnöd.

Harmadszor, igyekezik az próféta meghajtani az Úr Istent az ő kegyelmes természetivel. Mond [Zsolt 79,8]: *Ne emlékezzél meg az mi régi gonoszságinkról* etc. Ennek értelme ez: Úr Isten, te kegyes Isten vagy. Miképpen Mózes mondja Exod. 34. [2Móz 34,6–7]: *Uralkodó Úr Isten, kegyelmes és irgalmas, tűrő és sok könyörületességű és igaz, ki megőrzöd az irgalmasságot ezer ízig, ki eltörlöd az hamisságokat és gonoszságokat és bűnöket, és teelőtted senki ártatlan nincs. Holott azért irgalmas vagy, az te kegyességedet nem mutathatod meg, hanem az bűnösöken, úgy, ha megengeded vétkeket.* Annakokáért szükség, hogy az te kegyes természetedet mindenek tudják, rajtunk megmutatnod irgalmasságodat, és mirajtunk könyörülnöd.

Ez versben pedig imez dolgot vegyük eszünkben: Először, hogy jól érti vala az próféta, hogy az őrajtok lött nyomorúságnak oka az ő vétkek. Azért kéri az Istent, hogy azokról elfeledkezzék. Annakokáért, ha ki azt akarja, hogy az Istennek büntetésében ne essék, ne vétkezzék, ha ki pedig nyomorúságában vagyon, azon legyen, hogy Isten vétkeit elfelejtse, mert úgy szabadulhat meg.

1.

Ez versben pedig imez igéket vegyük eszünkben: Elsőben, hogy [1/335:] jól érzi vala az próféta, hogy az őrajtok lött nyomorúságnak oka az ő vétkek, azért kéri az Úr Istent, hogy azokról elfeledkezzék. Annakokáért, ha ki azt akarja, hogy az Istennek büntetésében ne essék, ne vétkezzék. Ha pedig nyomorúságban vagyon, azon legyen, hogy az Isten vétkeit elfelejtse, mert úgy szabadulhat meg. Úgy felejtetheti pedig Isten |:el:| az embernek vétvét, ha látja megjobbulását és az előbbi gonoszságról való penitenciatartását.

Másodsor, itt azt vegyük eszünkben, hogy az Isten az előbbi gonoszságért szokta megverni az embert [Zsolt 79,8]: *Ne emlékezzél, úgymond, [meg az] mü gonoszságinkról* etc. Tehát egy gonosz ember

⁴ megengedett (tollhiba)

se dicsek[ed]jék avval, ha mikor az Isten⁵ vétke[iért] mindjárt meg nem bünteti, vár az Úr alkalmatosságo[t, a]mikor megleszen, nem felejt el az régi bűnöket, mert Ő[fel]ségének mindenek mindenkor jelen vadnak. [154v (307):] Ezért könyörög vala Dávid is Psal. 23. [Zsolt 25,7]: *Az én ifjúságomnak vétkéről és az én tudatlanságimról meg ne emlékezzél, hanem az te irgalmasságod<ról> szerént emlékezzél énróllam.*

Másodszor, itt azt vegyük eszünkben, hogy az Isten az előbbeli gonoszságért szokta megverni az embereket [Zsolt 79,8]: *Ne emlékezzél meg, úgymond, etc.* Tehát egy gonosz ember se dicsekedjék azzal, ha mikor az Isten vétkéről meg nem bünteti mindjárt, vár az Úr alkalmatosságot, mely mikor megleszen, nem felejt el az régi bűnöket, mert Őfelségénél mindenek mindenkor jelen vadnak. Ezért könyörög vala Dávid is Psal. 23. [Zsolt 25,7]: *Az én ifjúságimnak vétkiről és az én tudatlanságimról meg ne emlékezzél, hanem az te irgalmasságod szerént emlékezzél énróllam.*

3. Harmadszor, ugyanitt azt is vegyük eszünkben, hogy ne essünk kétségben, ha mikor az Úr meg nem segít, mikor segítségre híjuk, mert Őfelsége ugyan gyakorta jól megvárja, hogy sanyarkodjunk, hogy immár mind mű magunk s mind egyebek azt ítélnék felöllünk, hogy szinte odavagyunk, ezért szól az próféta így [Zsolt 79,8]: *Hamar elől vegyenek münket az te irgalmasságid etc.*

Harmadszor, ugyanitt azt is vegyük eszünkben, hogy ne essünk kétségben, ha mindjárt az Úr meg nem segít, mikor segítségre híjuk, mert Őfelsége gyakorta ugyan megvárja, hogy jól megsanyarkodjunk, úgy, hogy mind magunk, s mind egyebek azt ítélnék felöllünk, hogy szinte odavagyunk. Azért szól az próféta így [Zsolt 79,8]: *Hamar előlvegyenek minket az te irgalmasságid.*

Mínta azt mondaná, ha tovább halasztod, Uram, az te segítségedet, szintén elveszünk, [Zsolt 79,8] *mert, úgymond, igen megnyomorodtunk.* Noha azért igen közel valánk az utolsó veszedelemhez, de még is az Úrban reménlenek és tőlle kérnek segítséget. Ekképpen cselekedjünk mi is, és ilyen hütünk legyen az Úrban, mondjuk az szent Jóbbal [Jób 13,15]: *Ha megölsz is, Uram, tebenned bízunk.*

⁵ avval, ha mikor az Isten avval, ha mikor az Isten (szókettőzés)

Mintha azt mondaná: Ha tovább halasztod, Uram, az segítséget, szinte elveszünk, [Zsolt 79,8] *mert, úgymond, igen megnyomrodunk*. Noha azért igen közel valának az utolsó veszedelemhez, de mégis az Úrban remélnének, és tölle kérnek vala segítséget. Ezképpen cselekedjünk azért mi is, és imilyen hütünk legyen az Úrban, mondjuk azt szent Jóbbal [Jób 13,15]: *Ha megölsz is, Uram, de tebenned bízunk*.

Negyedik és utolsó tanácsa az prófétának, mellyel az Istent az irgalmasságra akarja indítani, az ő tisztességének és böcsületinek megmaradása [Zsolt. 79,9]: *Segéts meg münket mü megmaradásunknak* etc. Ennek értelme ez: Ha szintén, Urunk, nem müérettünk, akárcsak temagadért és az te dücsőségednek megmaradásáért, szabadíts, segélj meg, mert ha mü ez ellenségünknek kezekben elveszünk, azt ítílik és mondják az pogánok, hogy nem igaz Isten vagy, és csak valami bálvánt tiszteltünk és hamis Istenünk volt, mert ha [igaz] és erős Isten löttél volna, münket, kik te népeid vagyunk, és [téged] hittünk segítségre, megszabadítottál volna. Hogy azért <te> ez [gyalá] zat<ban> és káromlás ne essék az te szent neveden, Uram, csak [tem] agadért is szabadíts meg. Sokszor szokták penig és ugyan [általá] noson is ezt eléhozni az hívek az könyörgésben, mint csak [Mózes] példájából is megtetszik, mert mikor Exod. 32. [2Móz 32,11–12] amaz [155r (308):] Aranyborjú[ér]t az Isten el akará veszteni az Izrael fiait, könyörgésben mondá Mózes: *Miért, Uram, gerjed fel az te haragod az te néped ellen, mellyet kihoztál nagy hatalommal Egyiptomból? Ne mondhasák az egyiptombeliek: Ravaszul hitegette ki őket, hogy megölné őket az hegyeken és eltörölné az földről*. Azonképpen Num. 14. [4Móz 14,16], mikor vissza akarának térni Egyiptomban, és az Úr fellelte megbúsult volna, és döghalállal akará mind őket veszteni, akkor is így könyörge Mózes: *Ezt kezdik mondani az pogánok: Nem viheté be az népet az földre, az mellyet esküvéssel ígért volt, s azért ölte meg őket az pusztaságban*.

IV.

Negyedik és utolsó támassa az prófétának, mellyel az Istent az irgalmasságra akarja indítani, az Ő tisztességének és böcsületinek megmaradása [Zsolt. 79,9]: *Segéts meg minket mi megmaradásunknak* etc. Ennek értelme ez: Ha szinte, Uram, [1/336:] nem miérettünk, akár csak temagadért, és az te dücsőségednek megmaradásáért, szabadíts és segélj meg minket. Mert ha mi ez ellenségnek kezében elveszünk, azt ítílik és mondják az pogánok, hogy nem igaz Isten vagy, és csak valami bálvánt tisztelünk, és hamis istenünk volt. Mert ha igaz Isten és erős löttél volna, minket, kik te

népeid vagyunk és tégedet hittünk segítségre, mególtalmaztál vagy megszabadítottál volna. Hogy azért ez nagy káromlás és gyalázat ne essék az te szent neveden, Uram, csak temagadért is szabadíts meg. Sokszor szokták pedig, és ugyan hasznos is ezt eléhozni az híveknek az ő könyörgésekben, mint csak Mózes példájából is megtetszik, mert mikor Exod. 32. [2Móz 32,11–12] amaz Aranyborjúért el akará az Úr Isten veszteni az Izrael fiait, könyörgésében mondá Mózes: *Miért, Uram, gerjedett fel az te haragod az te néped ellen, mellyet kihoztál nagy hatalommal és erős karoddal Egyiptomból? Ne mondhassák az egyiptombeliek: Ravaszul hitegetted ki őket, hogy megölné őket az hegyeken, és eltörlené az földről.* Azonképpen Numer. 14. [4Móz 14,16], mikor vissza akarnának térni Egyiptomba, és az Úr felette megbúsult volna, és döghalállal el akará őket mind veszteni, akkor is így könyörög Mózes: *Ezt kezdik mondani az pogánok: Nem vihette be őket az földre, az mellyet esküvéssel ígirt volt nekik, s azért ölte meg őket az pusztában.*

1. Élhetnek azért bízást ez könyörgésnek formájával az hívek, az mint az szentek példája megmutatja. Vegyük eszünkben pedig itt, mely szép rendet követett itt az próféta az könyörgésben. Először azt mondá, hogy feledkezzék el az ő népének vétkééről, azután hogy könyörüljön rajta, mert addig nem könyörülhet senki másón, az míg haragszik reá, hanem inkább veszedelmét kívánja, de ha megbocsát neki, úgy szánhatja osztán meg.

Élhetnek azért bízást ez könyörgésnek formájával az hívek, miképpen az szentek példája megmutatja. Vegyük eszünkben pedig itt, mely szép rendet követ az próféta az könyörgésben. Először azt mondá: Feledkezzék el az ő népének vétkééről. Azután, hogy könyörüljön rajta, mert addig nem könyörülhet senki másón, az míg haragszik reá, hanem inkább veszedelmét kívánja, de ha megbocsát neki, úgy szánhatja osztán meg.

- De az könyörületesség is haszontalan, ha valóban nem leszen az segítség. Ezért mondá harmadszor [Zsolt. 79,9]: *Segéts meg, szabadíts meg münket* etc. Ez az mai leckének első része, kiből meghallók, minemű erősségeket ad az próféta az Úr eleiben, az kikért kívánja és akarja indítani az könyörületességre. Elsőben, mert sok ideje immár, hogy nyomorúságban vadnak, és nem illik, hogy vég nélkül haragudják az Úr az ő népére. Másodsor, hogy noha ők [is vét]kesek, de nagyobb vétkesek az pogánok, azért inkább érde[melnék] azok az

büntetést. Harmadszor, mert az Úrnak természe[te], hogy könyörülő legyen és elfelejtse az vétkeket. Negyed[szer], ha az övéit meg nem segíti, nagy gyalázatára és az [Ő] nevének szidalmára leszen. [155v (309):] Tartsuk eszünkben azért az könyörgésnek formáját, és kövessük az szentek példáját ebben is.

De az könyörületesség is haszontalan, ha valóban nem leszen az segítség. Azért mondá harmadszor [Zsolt. 79,9]: *Segéts meg, szabadíts meg.* [1/337:] Ez az mai leckének első része, kibem meghallók, menemű erősségeket és támaszokat ad az próféta az Úr eleiben, az kiért kívánja és akarja indítani Őfeléségét az könyörületességre. Elsőben, mert sok ideje immár, hogy az sanyarúságban vadnak, és nem illik, hogy vég nélkül haragodjék az Úr az ő népére. Másodsor, hogy noha ők is vétkesek, de nagyobb bűnösök az pogánok, azért inkább érdemlik azok az büntetést. Harmadsor, mert az Úrnak természeti, hogy könyörülő legyen és elfelejtse az embereknek vétkeket. Utolszor, mert ha az övéit meg nem segíti, nagy gyalázatjára, és az Ő szent nevének szidalmára leszen. Tartsuk eszünkben azért ez könyörgésnek formáját, és kövessük az szentek példáját ebben is.

2da pars.

Következik immár az második cikkel [Zsolt 79,10]: *Jelenjék meg minden nemzetségek közt etc.* Ez igékben azt kívánja az próféta, hogy minekutánna őket az Isten megszabadítja, az ő ellenségét erőssen megbüntesse és verje. Nemcsak itt penig, hanem másutt is az zsidók kívánták ezt az babilóniai rabságkor az káldeusok ellen. Mint mikor az Eufrátesz vize mellett sírnak vala, evvel köték be panaszolkodásokat [Zsolt 137,8]: *Babilonnak leánya, elpusztítottol, jó leszen annak, az ki neked viszontag megfizeti, az minemű nyomorúságokat cselekedél műrajtunk.*

2da pars.

Következik immár az második cikkel [Zsolt 79,10]: *Jelenjék meg minden nemzetségek közt az mi szemeink előtt.* Ez igékben azt kívánja az próféta, hogy minekutánna őket az Isten megszabadítja, az ő ellenségeket az Úr Isten megbüntesse és megverje. Nemcsak itt penig, hanem másutt is az zsidók kívánták ezt az babilóniai rabságkor az káldeusok ellen. Mint mikor az Eufrátesz vize mellet sírnak vala, ezzel kötük be panaszolkodásokat [Zsolt 137,8–9]: *Babilonnak leánya, elpusztítottol. Jól legyen annak, az ki teneked viszontag ezt megfizeti, az menemű nyomorúságokat cselekedél rajtunk. Jó legyen annak, az*

ki téged elront, és az te kisdédidet az kőfalhoz veri. Azonképpen Jeremiásnál Threni 1. [JSir 1,22] így szól Jeruzsálem képében: *Elődben menjen minden ő gonoszságok, cselekedjél úgy vélek, mint énvelem cselekedél az én gonoszságomért, mert sok az én sóhajtságom, és az én szívem kesereg.* Cap. 3. [JSir 3,64–66]: *Fizess meg viszontag nekik, Úr Isten, az ő kezeknek cselekedete szerént: Adj nekik szűbeli fájdalmat, és átkozd meg őket haragodban, és ronts meg, és veszed el őket az ég alól.*

- Objectio.* De itt egy ellenvetés támad, mert Urunk azt poroncsolja, hogy még ellenségünket is szeressük, tehát ezek vétkeznek, hogy gonoszt kívánnak az pogánoknak. *Responsio.* Erre elsőben így felelhetünk: Más az Ó- és Újtestamentum ideje, és sokkal nagyobb tökéletesség kívántatik fiaitól, hogynem régen az ótestamentumbeliektől, az mint Urunk bővön megmutatta Matt. 5. [Mt 5]. Azért nem csuda, hogy az mi az Ótestamentumban megengedett, az Újban megtiltatott. De
1. erre másképpen is választ tehetünk. Az bosszúállás kétféle: Egyik kiváltképpen való, mikor valaki az őrajta tött gonoszért másnak veszedelmére ügyekezik, ez nem szabad. Mert azt mondá az Isten [5Móz 32,35]: *Nekem hagyd az bosszúállást, én megfizetem.*

De itt egy ellenvetés támad, mert Krisztus Urunk azt parancsolja, hogy még ellenségünkért is könyörögjünk. Tehát ezek vétkeztenek, hogy gonoszt kívántak az pogánoknak, sőt, kérték az Úr Istentől veszedel[1/338:]meket, és nem illik nekünk ezeket követnünk. Erre elsőben így felelhetünk, hogy más az Ó- és Újtestamentumnak ideje, és sokkal nagyobb tökéletesség kívántatik az Újtestamentumnak fiaitól, hogynem régen az ótestamentumbeliektől. Az miképpen Krisztus Urunk bővön megmutatja Matt. 5. [Mt 5]. Azért nem csuda, ha az, mi az Ótestamentumban megengedett, az Újtestamentumban megtiltatott. De erre másképpen is választ tehetünk. Az bosszúállás kétféle: Egyik kiváltképpen való, mikor valaki az őrajta lött gonoszért másnak veszedelmére igyekezik és azt kívánja. Ez nem szabad, és mind az Ó-, s mind az Újtestamentumban tiltja az Úr Isten. Mert azt mondá az Ótestamentumban is [5Móz 32,35]: *Nekem hadd az bosszúállást, én megfizetem.*

[A]z másik közönséges, és nem az mű személyünket nézi, hanem vagy [az] közönséges társaságot, vagy az Istennek tisztességét. Hogy penig azt [kévá]nja az próféta, hogy ők ugyan szemekkel megláthas[sák] ezt az bosszúállást, azért miéi, hogy innét megteessék, [hogy e]z az büntetés nagyon az Isten szolgáinak vérek kiontásáért, mert ha [túl]

későre haladna, nem azért, hanem egyéb vétkekért ítél[en]ék az büntetést.

Az más rendbeli bosszúállás pedig közönséges, és nem az mi személyünket nézi, hanem vagy az közönséges társaságot, vagy az Istennek tisztességét. Mikor látjuk, hogy valaki az közönséges állapotot és jó rendtartást fel akarja bontani, megháborítani és elveszteni, avagy az igaz isteni ismeretet, tiszteletet el akarja oltani, méltán kívánhatjuk, hogy illyeneknek szándékokat és igyekezeteket az Isten elé ne bocsássa, hanem megtérítse, avagy ha meg nem akarnak térni, elrontsa, eltörölje és elveszesse. Illyen kívánság vala itt az prófétánál is, mert az mint meghallók, az pogánok nevetik és csúfolják vala az igaz Istent, és az ő szent nevét gyalázzák vala. Tehát méltán kívánja, hogy megszegyenüljenek és elveszenek. Hogy pedig azt kívánja az próféta, hogy ők ugyan szemekkel meglássák ezt az Isten bosszúállását, azért cselekedte: Elsőben, hogy innét megtessék, hogy ez az büntetés vagyon az Isten szolgálóinak vérek kiontásáért és rongálásáért. Mert ha igen későre haladna az büntetés, az emberek nem ezért, hanem egyéb vétkek zsoldjának, és más bűnnek megfizetésének ítélnék és tulajdonítanak.

[156r (310):] Második oka, hogy az Isten híveinek hütök inkább megerősödjék. Mert mikor látják az istentelenek veszedelmeket, inkább elhiszik, hogy az Isten az övéire gondot visel. Harmadik oka, hogy az híveknek kívánságuk inkább beteljesedjék, az mint szól erről Dávid Psal. 57. [Zsolt 58,11–12]: *Örül az igaz, mikor látja az bosszúállást, és az ő lábait megmossa az bűnösnek vérében, és azt mondja az ember: Bizonyára vagyon jutalma az igaznak, és vagyon Isten, ki ítéletet teszen ez földön.*

2.
3.

[1/339:] Második oka, hogy ekképpen az istenfélőknek az ő hütök inkább megvastagodjék. Mert mikor látják az Isten népe rongálóinak az ő büntetéseket, veszedelmeket, bizonyosan elhiszik, hogy az Úr az övéire gondot visel, és az kik azokat megrongálják, bosszút áll érettek. Harmadik oka, hogy az híveknek, az Isten tisztessége óalmazóinak kívánságok beteljesedjék, az miképpen szól erről Psal. 57. [Zsolt. 58,11–12]: *Örül az igaz, mikor látja az bosszúállást, és az ő lábait megmossa az bűnösöknek vérében. És azt mondja az ember: Bizonyára az igaznak vagyon jutalma, és bizony, vagyon Isten, ki ítéletet teszen ez földön. Ahol pedig azt mondja az próféta [Zsolt 79,11]: Menjen elődben az foglyoknak nyegések etc., az foglyokon és az halál-*

ra tartattakon érthetjük vagy azokat, az kiket még Babilóniába nem vitt vala Nabukodonozor, hanem meghagyott vala Júdeában, kik nemkülönben valának, mintha tömlöcben berekesztették volna és halálra szentenciázták volna, mert azt sem tudják vala, mely órában csak elrepítik, vagy mind levágják őket. Avagy penig érthetjük valóban azok felől, az kiket az pogán király az igaz vallásért, hogy bálványimádókká nem lesznek vala, örök rabságban halálra tartat vala. Illik penig az igaz, istenfélő embernek mind egyéb nyomorultakért s mind penig az ilyenekért megtalálni az Úr Istent, és megszabadulásokért könyörgeni, mert az mit ezekkel cselekeszünk, amaz utolsó napon az Úr Krisztus azt magának tulajdonítja [Mt 25,43]: *Fogoly valék, úgymond, és meg [nem] látogattatok* etc. Matt. 25.

Imez szóllásnak módja penig, [Zsolt 79,12] *Fizess meg az mü szomszédinknak hétképpen az ő kebeleken, nem egyebet jegyez, hanem bővön való megfizetést, mert az mint máskor is megmutogattam, az hét számnak igéje az Szentírásban bőségért és sokért vetetik.*⁶ Gen. 4. [1Móz 4,15]: *Az ki megöli Káint, hétképpen büntettetik meg.* Dan. 3. [Dán 3,19]: *Megporoncsolá az király, hogy az kemencét hétképpen fűtsék be.* Lev. 26. v. 18. [3Móz 26,18]: *Ha így sem engedtek⁷ énnekem, megöregbíttem büntetéseket hétképpen az tü vétkeitekért.* Prov. 24. [Péld 24,16]: *Hétszer esik el az igaz egy nap.* Luc. 17. [Lk 17,4]: *Ha hétszer vétkezik ellened az te atyádfia.*

Imez szóllásnak módja penig, [Zsolt 79,12] *Hétképpen fizess meg, Úr Isten, az mi ellenségünknek, nem egyebet jegyez, hanem bővön való megfizetést, mert az miképpen másszor is megmutogattuk, az hét számnak igéje az Szentírásban sokért és bőségért vetetik.*⁸ Gen. 4. [1Móz 4,15]: *Az ki megöli Káint, hétképpen büntettetik meg.* Dan. 3. [Dán 3,19]: *Megparancsolja az király, hogy az kemencét hétképpen befűtenék.* Levit. 26. v. 18. [3Móz 26,18]: *Ha így sem engedtek énnekem, megöregbíttem az tü büntetéseket hétképpen az tü vétkeitekért.* Proverb. 24. [Péld 24,16]: *Hétszer [1/340:] esik el az igaz is egy nap, de felkel.* Cap. 26. [Péld 26,25]: *Mikor kedvesen beszél, ne higgy neki, mert hét latorság vagyon szívében.* Luc. 17. [Lk 17,4]: *Ha hétszer vétkezik ellenem az én atyámfia* etc. [!] Matt 12. [Mt 12,45]: *Elmegyen az tisztátalan lélek, és veszen melléje más hét gonoszb lelkeket magával.*

⁶ Utalás a 88. (22.) beszédre.

⁷ *engedtem* (tollhiba)

⁸ Utalás a 88. (22.) beszédre.

Itt is azért az hétképpen való büntetésen értsed az kemény és bőséges büntetést. Ugyanazont jegyzi amaz mondás is [Zsolt 79,12]: *Az ő kebeleiben*. Mert miképpen az kinek kebelét megtöltik, annak nem valami mértékkel adnak valamit, hanem az mennyit elvihet, az mint mondá Urunk Luc. 6. [Lk 6,38], *Adjatok és ada[tik] tünektek, jó mértéket és kifolyót* [a. m. túlcordulót] *adnak az tü k[ebele]teiben*, azonképpen ami bőségesen adatik valakin[ek], mondatik, hogy kebelével adatott. Azt kívánja az[ért az] próféta, hogy ugyan bőségesen büntesse meg az Isten [az po]gánokat. De okát adja [Zsolt 79,12]: *Az gyalázatért, melly[et teraj]tad töttek*. etc. [156v (311):] Mellyel megjelenti, hogy nem az mirajtunk tött bosszúságért kell másnak veszedelmet kívánnunk, hanem az Úr tiszteletinek tékozlásáért és az káromlásért.

Itt is azért az hétképpen való büntetésen az kemény és bőséges büntetést érti. Ugyan ezent jegyzi más mondás is [Zsolt 79,12]: *Az ő kebeleiben*. Mert miképpen az kinek kebelét megtöltik, annak nem valami mértékkel adnak valamit, hanem az mennyit elvihet, és az mennyi fér, az mint mondá Luc. 6. [Lk 6,38] Krisztus Urunk is, *Adjatok és adatik tünektek, jó mértéket és megrázottat adnak az tü kebeleteiben*, azonképpen az mi bőségesen adatik valakinek, mondatik, hogy kebelével vagy kebelében adatott. Azt kívánja azért az próféta, hogy ugyan bőségesen büntesse meg az Isten az pogánokat. De okát adja [Zsolt 79,12]: *Az gyalázatért, mellyet, Uram, rajtad töttek*. Mellyel megjelenti, hogy nem az mirajtunk tött bosszúságért kell másnak veszedelmet kívánnunk, hanem az Úr tisztességének tékozlásáért és az káromlásért vagy gyalázásáért.

3tia pars

Az utolsó cikkele imez igékben vagyon [Zsolt 79,13]: *Mű penig, te népeid és te meződnék juhaid* etc. Az Isten sok külömb-külobmbfé[le] jovakkal látogatta meg az embert, de mindazokért nem kíván semmi jutalmat, mert minélkül szűkölködik Őfelsége, mit adhatunk öneki, az ki övé nem volna? Hanem csak azt kívánja, hogy hála[a]dók legyünk, az mint őmaga mondá Psal. 49. [Zsolt 50,13]: *Vallyons az bikáknak húsát eszem-e én?* Etc. [Zsolt 50,14] *Áldozzál az Istennek dicséretének áldozatjával* etc. [Zsolt 50,15] *Híj segítségül engem az te nyomorúságodnak idején* etc. Holott azért mi is hasonló állapotban vagyunk az zsidókkal, Őfelségének mind szüntelen esedezünk, hogy műrajtunk is könyörüljön és az mű ellenségünket büntesse

meg, hogy mű Őfelségének dicséretet és hála[a]dást énekelhessünk. Ámen.

Az utolsó cikkele ez éneknek imez igékben vagyon befoglalva [Zsolt 79,13]: *Mi penig, te népeid és az te meződnék juhaid* etc. Az Úr Isten sok külömb-külobmféleképpen való jókkal látogatta meg az emberi nemzetet, de mindazokért sem kíván semmi jutalmat, sem fizetést. Mert mi nélkül szükölködik Őfelsége? Mit adhatnak öneki, ki övé nem volna? Hanem csak azt kívánja, hogy hálaadók legyünk, és az elvött jókért az ő nevét dicsérjük és magasztaljuk. Az miképpen őmaga mondá Psal. 49. [Zsolt 50,13–15]: *Vallyons az bikáknak húsát eszem-e, avagy az bakoknak vérét iszom-e? Áldozzál az Istennek dicséretnek áldozatjával, és add meg az Jehovának tött fogadásodat, híj segítségre engemet az te nyomorúságodnak idején, én megszabadítlak tégedet, és te dicsőítesz [1/341:] engemet.* Sőt, ez világon való életünknek és minden cselekedetünknek fő célja szükség, hogy legyen az Úrnak tisztessége és dicsérete, az mint mondá Krisztus Urunk az apostoloknak [Mt 5,16]: *Úgy világoskodjék az tü világosságtok* etc. Itt is azért ígér az próféta az egész gyülekezetnek képében az Úr Istennek hálaadást és dicséretet, mert ennél egyebet nem adhat az ember az Istennek, Őfelsége is csak azt kívánja. Holott annakokáért mi is hasonló állapotban vagyunk mostan az régi zsidókkal, az mint ez minapi prédikációnkban megmutogatók bővebben.⁹ Ez mai leckében penig ezt is megértők, menemű formán szoktak az régi szentek az Istennek könyörögni. Ez vagyon hátra, hogy mi is kövessük azoknak példáját, és mind szüntelen Őfelségének esedezzünk, hogy mirajtunk is és az mi atyánkfiaink könyöröljön, és az mi ellenségünket, kik az ő szent nevét káromlják és csúfolják, büntesse meg, hogy mi szeminkkel azokon való bosszúállását meglátván Ő Szent Felségének közönségesképpen dicséretet és hálaadást énekelhessünk. Ámen.

⁹ Utalás a 95. (28.) beszédre.

97. beszéd (S)

[1/341:] **Concio XCVII. 4 Reg. cap. 14. v. 8. [2Kir 14,8]:**

Akkor küldte Amásia követeket Jóáshoz, az Joakház fiához, ki Jehunak fia volt etc.

Noha minden dolognak elkezdésében szükséges az eszes tanács és kétféle való tekintés, de főképpen országos hadnak indításában és viselésében fellelte igen megkévántatik. Mert olyankor nemcsak egy |:avagy két:| embernek |:állapítja és:| élete forog szerencsén, hanem az közönséges gyülekezetnek, nagyoknak, kicsinek, ártalmasnak és ártatlannak, egész birodalmoknak és országoknak megmaradása, vagy utolsó veszedelme felől vagyontusakodás. Illik azért az fejedelmeknek igen jól meggondolniok, hánniok, vetniok, mikor és mint indítsanak hadat. Mert ha eszesen nem cselekednek, nemcsak magoknak, hanem hazájoknak és [1/342:] országoknak, és az őket szárnyok alatt meg kellene oltalmazniok, utolsó veszedelemben ejtők. Példa erről Amásia király, ki mikor mód nélkül hadat indított volna az Izrael királya ellen, nagy nyomorúságot hozza mind magára, s mind pedig az egész Júda országára, az miképpen ez elészámlált igékből meg<lá>hallák az keresztyének. De hogy innét mi magunknak tanúságot vehessünk, vegyük elé, és rend szerént magyarázzuk meg ez igéket.

Vagyont pedig ez históriának három része. Az első részében Amásia királynak igyekezete és szándéka íratik meg. Az másodikban az Izrael királynak eszes és hasznos tanácsa, mellyet írta Amásiának, az Júda királynak, jelentetik meg. Az harmadikban Amásia királynak engedetlensége és szófogatatlanságának jutalma adatik előnkben [2Kir 14,8]: *Akkor, úgymond, tudniillik, mikor Amásia az idumeusokat meggyőzte volna, felfuvalkodván jó szerencséjében követeket küldte Jóáshoz etc.* Itt elsőben azt vegyük eszünkben, hogy az szent história semmi okát nem írja itt meg, honnan indított Amásia arra, hogy Jóásnak ekképpen izenjen, és vele szembe megvíjon. Nem hihető pedig, hogy ezt ok nélkül cselekedte volna Amásia. Mert az emberek még mikor ok nélkül, méltatlan akarnak valamit cselekedni is, keresnek valami okot és palástot, az kivel beszíneljék és mázoljaik szándékokat és cselekedeteket. Lásuk meg azért, ha találunk valami okot, kiből megérthetnők, micsoda okból fogott fegyvert Amásia Jóás ellen. Ezen históriában meg vagyont írva, s másutt is, 2 Paralip. 25. [2Krn 25,5–10], az hol azt olvassuk, hogy *mikor Amásia az idumeusok ellen hadat akara indítani, fogada az Izrael országából százezer zsoldost, kire száz ezüst tálentumot költe. De mikor el akarna ezekkel és az ő országabeli néppel indulni az ellenségre, az Istennek prófétája megmondá neki,*

hogy az Izrael országabeli népet el ne vinné vele, mert az Isten meg nem segíti. De ha csak az őmaga népével megyen az hadban, győzedelmes leszen. Mondá az király: Hát, hova leszen az pénz, kit én reájok költöttem? Felele az próféta: Adhat az Úr Isten teneked sokkal [1/343:] is többet annál. Szót fogada Amásia, és elbocsátá az izraelitákat, és megsenkelé [a.m. elajándékozta] nekik az hópénzt. Az király megveré az hadat, de az izraeliták ezt igen nagy gyalázatnak tarták, hogy őket az hadban nem vivé az király. Azért megbúsulván elszéledének Júda országában, sok dűlást, fosztást tőnek, és háromezer embert vágának le. Ezt olvassuk ott az históriában. Azért ítéelhetjük, hogy netalám Amásia erre való bosszúságában akart hadat indítani az Izrael királlyá ellen.

Josephus penig lib. 9. Antiquitt. cap. 10.* más okát adja ez Amásia cselekedetinek. Mert mikor jó szerencséje lőtt volna, és az idumeusokat úgy megverte volna, hogy tízezert vágott volna le benne, és még annyit rabba tón benne, elhívé magát, felfuvalkodik, és azt az győzedelmet nem az Úr Isten segítségének, hanem az őmaga erejének tulajdonítá, és megemlékezvén arról, hogy Saul, Dávid és Salamon királyok idejekben az egész zsidóságnak csak egy királlyá volt, izene nagy kevélyen Jóásnak, az Izrael királlyának, hogy tölle hallgasson, neki adót adjon, tölle függjön, mert tudja, hogy régen is egy király volt zsidóságban, most is úgy kell lenni. Ha penig ezt nem akarja mívelni, készülne hozzá, mert általán fogva vendége lenne. Noha azért ilyen okait gondolhatjuk és találhatjuk az Amásia cselekedetinek, de itt az szent história, sem másutt nem mondja, hogy imez vagy amaz lőtt volna az oka, kivel azt akarja megjelenteni az Istennek könyve, hogy nem volt semmi igaz és elegendő oka az hadindításra.

Azért ugyan nem ítélte méltónak, hogy csak meg is emítse, mi okból cselekedte. Amaz első ok nem volt elég. Mert egy az, hogy nem Jóás király akaratjából prédáltak azok, sem parancsolatjából, az kiknek hópénzt osztott vala Amásia. Más az, hogy egy kevés kárért nem illett volna az egész országot nyavalyában hozni, annak találta volna más módját. Az másik ok is semmi-rekellő. Mert az Isten akaratja lőn, hogy Salamon vétkéért kétfelé szakadjon Zsidóország. Nem következődik vala azért, hogy ha régen úgy volt, most is úgy kell lenni. Mert az Úr Isten az vétkekért [1/344:] elváltoztatja az fejedelemségeket és országlásokat. Honnét mi főképpen két dolgot tanoljunk meg: Elsőben, hogy országas hadat nem jó és nem illendő akárminemű okból indítani, még ha nekünk néha úgy tetszenék is, hogy elég okunk vagyon reá. Jól kétfelé tekéntsünk, és egyebeknek ítéletit is értsük felőlle. Nem elég azért hozzá, hogy imitt, vagy amott, országunk széliben imilyen kár esett valami rablók miatt, avagy hogy régen nem így volt, hanem ezképpen, azért most is úgy kell lenni. Mert íme, hallod, hogy Amásia mondhatta ezeket. De azért az Szentírás azt mondja, hogy ok nélkül, gonosz tanácsból cselekedett. Nem kicsin dolog embernek hazáját, országát szerencséire, kockára vetni. Utolsó szükség, hogy ok kényszerítse az jó fejedelmet arra.

* JOSEPH. AJ 9.191–203.

Másodszor, ugyaninnét tanoljuk meg, hogy az jó szerencse az embert mely hamar felfújja, magagondolatlaná teszi, és ereje felett való dologra viszi. Ha valamiben előmenetelit látja, azt tudja, hogy mind övé az diófaig. Nem szükség erre sok példa, holott mindennap szemünkkel látunk efféleket, sokakat, és ímhol előttünk Amásia. Hasonló példát olvasunk Jósias felől is 2 Paral. 35. [2Krón 35,20–24] Mert mikor az Isten jámborságáért békességes országot és csendes birodalmat adott volna neki, nem nyughaték, hanem hadbeli dücsöséget is akarván magának keresni, mikor az Egyiptombeli Nékár király [Fáraó-Nékó] az asszíriai király ellen haddal indult volna, eleiben állta Jósias. Amaz váltig inté, hogy lenne veszteg, mert nincsen semmi köze vele, de nem fogada szót Jósias, azért ugyan ott az harcon oly seb esék rajta, ki miatt meghala.

Csuda állat az ember. Ha nyomorúságban vagyon, kesereg, panaszkodik, megalázza magát. Ha jó szerencséje vagyon, mindjára elragadja az ló. De mindazonáltal az bölcsek is írják és az példák is megmutatják, hogy sokkal könnyebb az gonosz szerencsét dicséretesen túrni, hogy nem az jó szerencsének idején tisztességesen és jó módjával magát viselni. Példa erről szent Dávid, kit [1/345:] az míg Saul üldöze, kergete, az míg az havasokon, idegen országokon széllal [a. m. széjjel] nyomorgana, mely istenesen, dicséretesen viselé magát. De mikor király székbén üle, és egész Izrael országa kezében lón, ellenségét körös-körül meggyőzé, és jól fúva szele, rettenetes gonoszságot cselekedék. Jámbor, hű szolgájának feleségét megfertezteté, őmagát megöleté.

Az Úr Isten megígérte vala Ábrahámnak, hogy az ő magvát megsaporítaná, mint az égnek csillagit és tengernek fővenyét, azaz számlálhatatlaná tenné. Dávid meg akará próbálni hogy ha igaz az Istennek ígérete, meg akará számlálatni az Izrael népét. És ekképpen az ő jó szerencséjének idején szörnyű gonoszságban ejté magát. Kiből megtetszik, hogy könnyebb az nyavalyát békével szenvedni, hogy nem az jó szerencsében magát el nem hinni. Ez Amásia is, mivelhogy megveré az idumeusokat, azt tudá, hogy immár senki ellene nem állhat, és minden fejet hajt neki. Nagy fennyen parancsolá az Izrael királyának, hogy adóját beadná. No azért tanoljunk efféle példákából, hogy ha mikor az Úr Isten békességet ad, csendes állapotat mutat, ha miben jó szerencsének, elémentelünk vagyon, ne fújuk fel magunkat, ne dicsekedjünk, ne nyújtózzunk kijjebb az lepelnél, mert bizony megfázik az lábunk, hanem tartsuk határunkban mimagunkat, az miképpen adá tanácsul Jó<si>ás Amásiának ez história második részében [2Kir 14,8]: *Izene Jóás, az Izrael királya Amásiának, az Júda királyának* etc. Ez király feleletinek két része vagyon. Az elsőben egy példabeszéd vagy mese vagyon. Az második részében annak értelme megmagyaráztatik. Az beszéd vagyon az Lybanus hegyéről, és azon termet fáról, kóróról és nádakról, melynek noha fő célját őmaga megmondja az király, de nagyobb világosság-
nak okáért imez cikkelt bővebben magyarázzuk meg.

Az Lybanus felől igen gyakorta vagyon emlékezet az Szentírásban. Ez pedig Szíriában, Zsidóországban egy nagy magas hegy, hosszúsága tart úgymint négy mélyföldet* [a. m. mérföldet]. Nevezetik pedig Lybanusnak az timjénről, mert mind zsidóul s [1/346:] mind pedig görögül az timjének ilyen neve vagyon (Haebr. Lebona. Grae. λιβανος. Thus.†), mivelhogy ott az hegyen terem timjén. Teremnek ugyanott igen szép épületre való fák is, főképpen cédrusok. Mikor Salamon akará az templomát építeni, ott vágata fákat, 3 Reg. 5.[1Kir 5,20]. Így szól Esa. cap. 31.[!] [Ézs 37,24]: *Az te szolgálád által szidalmaztad az Urat, és ezt mondtad: Az én sok szekeremmel felmegyék az hegyekre, az Lybanusnak tetejére, és levágom az ő magas cédrusit és megválogatott jegenyefáit.* Hasonlítja pedig itt az próféta egész Zsidóországot, Kánaán földét az Lybanus hegyéhez. Mert miképpen az hegy igen ékes <vala> és híres-neves vala mind az timjénért s mind az rajta termő szép fákért, cédrusokért, azonképpen az Kánaán földé minden országok felett sokféle jókkal, gyümölcsökkel, földi veteményekkel meg vala ékesítve.

Azt mondja azért Jóás, hogy ez Lybanuson, azaz Zsidóországban volt egy cédrusfa és egy bogáncs kóró. Az cédrusfán érti őmagát az Izrael királlyá. Az cédrus igen drága, tartó és örökös fa, úgy<mint>annyéra, hogy azt írja Plinius libro 13. cap. 5.[!] lib. 16. cap. 9.[!],* hogy mindörökké megmarad, az mit abból építnek, sem szú, sem moly meg nem eszi, sem el nem rothad. Sőt, ha mit az olajával megkennek is, azt is minden rothadástól és molyételtől megoltalmazza és őrizi. Ehhez hasonlítja azért magát Jóás király. Amásiát pedig az bogáncs kóróhoz, azt akarván ezzel jelenteni, hogy az mennyivel böcsületesb, tartósb az szép, egyenes cédrusfa az hitvány bogáncs kórónál, szintén annyival méltóságosb, hatalmasb az Izrael királlyá az Júda királlyánál. Azt mondja azért, hogy az bogáncs kóró, azaz |:az:| Júda királlyá küldött volt az cédrusfához, azaz az Izrael királlyához, és annak leányát kérette feleségül az ő fiának, azaz ítélte magát hasonlónak az Izrael királlyához. Mert az egyenlők között szokott az házasság lenni. [2Kir 14,9] *Azonban, úgymond, kijövének az erdei vadak, kik az Lybanusban laknak, és letapodták* [a. m. letiporták] *az bogáncs kórót.* Az erdei [1/347:] vadakon érti Jóás az vitézlő rendeket, népeket és szolgáló embereket. Az letapotáson az győzedelmet. De szükség eszünkben vennünk, mely igen semminek ítéli hozzája képest az Izrael királlyá Amásiát. Mert értelme ez utolsó cikkelnék ez: Miképpen hogy ha az vadak értenék, hogy valami fő ember akar az ő urokkal barátkozni, ennek látására kijönnének. Azonban csak eszekben sem vennék, hogy letapodták az az fő embert, szinte azonképpen vagyon neked, jó Amásia, dolgoz, mert ha az én vitézimet ellened kiviszem, még csak eszekben sem vehetik, ki vagy, addig letapodnak és semmié tesznek. Mint ehhez hasonló példát hallottunk, hogy mikor az oroslán hallotta volna az béka kiáltását egy tó mellett, odamegyen, hogy lássa, micsoda vad, tehát eszében sem vötte, hogy eltapodta az nagyszavú fő vadat.** Továbbá

* Forrása feltehetőleg: **PLIN. Nat. 13.11.; 16.79.**

** **AES. Fab. 141. (Az oroslán és a béka.)**

ez hasonlatosságban nemcsak akarja jelenteni Jóás az Amásiának, hozzája képest alávaló voltát, hanem goromba vakmerőségét is. Mert azt jelenti ez az beszéd, hogy ha Amásia békességnek és szeretetnek okáért bocsátott volna is követeket hozzája, még azokat sem fogadta volna tisztességesen, úgy, mint olyan alávaló ember követit. Hát hogyhogy meri megpróbálni és bajra kihíni? Innét mi elsőben tanoljuk meg, hogy nem illetlen és nem kárhoztatandó néha élni valami példabeszédekkel, kik noha nem való dolgot adnak előnkben (Mert ki hinné, hogy az fák szóllottanak?), de azért hasznos és jó tanácsokat jelentnek.

Nám, Krisztus Urunk sokszor példabeszéd által tanította az népet. És Judic. cap. 9. [Bír 9,8–15] ehhez hasonlót olvasunk, miképpen az az fák királtk akartak volt közüllök választani. Vide ibidem. Az pogán históriában is olvassuk, hogy éltenek az eszes emberek efféle beszédekkel és mesékkel. Mint mikor az római község megharagudt[!] és pártot ütött volna az tanácsbeli urak ellen, egy fő ember, Menenius Agrippa beszéddel szerzett volt békeséget közöttök. Mint jártak volt az tagok, mikor megharagudtak volt az hasra.* Mert ugyanis sokkal [1/348:] nagyob hathatósága vagyon efféle homályos beszédnek, hogy nem az egyenes intésnek. Mü is annakokáért, mikor az szükség kívánja, efféle példákkal élhetünk, csak hogy azt helyesen és jó módjával cselekedjük. Másodsor, ugyaninnét tanoljuk meg, hogy nemcsak veszedelmes, ha az erőtlen az erős, hatalmas ellen támad, de csak barátságok és társaságok is nem illendő, sőt, gyakorta kárára vagyon az alább valónak, hanem ki-ki tartsa határában magát, és hozzá hasonlóval barátkozzék. Lá, mit mond Jóás itt, hogy ha Amásia az ő leányát kérette volna az fiának is, letapodta volna az ő szolgálival, mert nem illendők egymáshoz, és az mint nem illik az bagoly az sólyomfészekben, azonképpen az hatalmas király leánya sem illendő az szegény renden valónak ágyában. Ezt pedig egyéb dolgokra is alko<z>lmaztathatjuk, hogy mindenben az felemás társaság és az nem egyenlők között való barátság káros és veszedelmes.

De halljuk meg ez példabeszédnek fővebbik célját, az mivégre izente vala Jóás Amásiának [2Kir 14,10]: *Meggyőzvéen megverted az idumeusokat* etc. Három hasznos intések vadnak ez igékben. Első, hogy jó szerencsében el ne higgye magát Amásia, és ereje felett való dologhoz ne kezdjen. Gyakorta szoktak ezképpen vétkezni az emberek, hogy magokat meg nem mérsékelik, és erejüket nem ismerik, főképpen akkor, mikor valamire jól fú szelek. Mert őmagoknak való hízelkedések, magok szereteti és felfuvalkodása nem szenvedé, hogy megvizsgálhassák magokat és tehetségeket. Igazan mondta amaz poéta: *Luxuriant animi rebus plerumque secundis.**** Az kinek azért esze vagyon, és szegényt nem akar vallani, szükség, hogy olyankor bírja meg főképpen őmagát, és küljebb ne terjeszkedjék, az meddig az szárnya ér. Erre sok példák és intések vadnak mind az szent s mind az pogán írások-

* Eredetileg aesopusi mese. AES. Fab. 130. (A gyomor és a lábak.) Később is elterjedt példa. Ld. pl.: TIT. LIV. *Ab Urbe Cond.* 2. 32. XEN. *Mem.* II. 3. 18; CIC. *Off.* III. v. 22.

** OV. *Ars am.* 2.437.

ban. Ps. 51.[!] [Zsolt 62,11]: *Ha bővölködtek gazdagsággal, ne ültessétek polcra az tü szívetekeket.* Mely mondást te ne csak az gazdagságra, hanem mindenre értsed, valamiben elhíhetnéd magadat. Oka pedig ez intésnek ez: Mert minden világi [1/349:] dolog igen tökéletlen, változandó, s hamar jóról rosszra fordul. Azért ha együtt nyerted, másutt veszthed.[†]

Más az pedig, hogy nem minden dolgok egy arányúak, egyik az másiknál erősebb. Azt mondja azért Jóás Amásiának [2Kir 14,10]: *Ha meggyőzted az idumeusokat, ne gondold, hogy énrajtam is diadalmat vehetsz, mert itt külömb ellenséget találsz, hogyanem másutt.* Második intése Jóásnak, hogy elégedjék meg azzal az dicsőséggel, az kit talált, üljön veszteg otthon. Ezt igen szükség az fejedelmeknek mindenkoron elejekben adni, fülökben rakni, és szüntelen elméjükben forgatni, hogy mikor az Isten békeséget, csendességet ad országában, adjon arról hálát Őfelségének, legyen vesztegségben, gondot ne szerezzen magának, veszedelmet országának, és hiú dicsőségnek kereséséért hadat ne indítson, hiszen minden hadnak békeség az vége. Mert még Aristoteles is azt írja: *Azért hadakozunk, hogy osztán békeségben élhessünk.*^{*†} Az kinek azért az hadnak célja és vége megengedetett, mint kíván egyebet? Nem szükség annak hadakozni. Ezen tanácsot adá amaz bölcs, eszes ember, Cineas Pirrusnak, mikor az rómaiak ellen hadat indított volna. Kérdé az királyt: *Mikor megverjük, úgymond, az rómaiakat, osztán megyünk?* Mondá az király: *Osztán menjünk az görögökre.* Felelé Cineas: *Mikor azokat is meghajtjuk, osztan megyünk?* És mikor immár nem tudna többet mondani, és mégis kérdené az tanácsadó, mit míveljünk azután, felelé: *Osztán csak parancsoljunk, lakjunk vígan, senkitől semmit ne tartsunk.* Mondá Cineas: *Mi szükség erre nagy fáradtsággal, sok munka által jutnunk, ha most is ezt megmívelhetjük? Nám, vagyon országod, gazdagságod, szolgálaid. Azért poroncsolhatsz, gyönyörűségben élhetsz.*^{**} Mellyel azt akará megjelenteni az bölcs ember, hogy az kinek Isten csendes nyugodalmat és birodalmat engedett, nem illik annak gondot, munkát és háborúságot szerezni magának. Szinte ezt izeni Jóás is Amásiának: *Nám, országod vagyon, dicsőséged vagyon, mert megverted ellenségedet, [1/350:] ülj veszteg, senki nem bánt, dicsekedjél országodban, királyságodban.*

Harmadik intése, hogy gondolja, tekéntsé meg, hogy ha táborba szembeszállanak, nemcsak magának, hanem egész országának szerez nyavalyát, veszedelmet [2Kir 14,10]: *Mit szerzesz, úgymond, nyavalyát, hogy elvéssz te és egész Júda országa teveled?* Etc. Bizony, ezt is igen szükség az fejedelmeknek tudni, és elméjükben forgatni, hogy ők közönséges személyek, és az ő szerencséjük, állapotjuk mindenké, nem úgy, mint egyéb egyes és magoknak való emberek. Azért az eszes fejedelem nem cselekeszi azt, az mi kedvének kell, hanem az mit lát, hogy közönséges jóra vagyon. Gyakorta valamire kívánsága vagyon is, de ha látja, hogy közönséges nyavalya és veszedelem következik belőlle, megtartóztatja, megfogja magát.

* ARIST. *Eth. Nic.* X.7.1177b.

** PLUT. *Vit. Pyrrh.* 14.

Kegyetlen úr, tirannus az, aki csak az ő hasznát, kiváltképpen való dűcsőségét nézi, nem az alatta valóknak javokat keresi. Bizony, számádások is igen nagy vagyon az fejedelmeknek. Az kire sokat bíztak, azt mondja Krisztus Urunk, hogy sokat kívánnak elé tölle. Nem jó az juhoknak gyapjokat lenyírni, s osztán semmi gondot rájuk nem viselni, avagy az farkasok torkában ejteni. Inti azért itt Amásiát Jóás, hogy emlékezzék meg tisztiról, jusson eszébe, hogy fejedelem, és ha valamiben vétkeznek, nemcsak ő bűnhődik, hanem az szegény község és az egész ország. Ez penig igen nyavalyás dolog ez mostani világban, hogy holott az fejedelmek közönséges személyek, az igazság azt kívánja, hogy mind jó s mind gonosz szerencséjek egy volna az országbeli néppel. De ez nem így szokott lenni, hanem ha békesség vagyon, és az uraknak dolgok jól vagyon is, egy cseppenég[!] sem érzi azt az szegény község, ugyanannyi adó, annyi szolgálat vagyon rajtok, sőt, nevedektén nevededik az nyavalya, és az mentől feljebb való az ura, attól sanyarúbb állapotjuk vagyon az alattok valóknak. Ha penig gonosz szerencséje találkozik az úrnak, az fejedelemnek, bezzeg ezt örömet közli az községgel is, és bizony azt [1/351:] megérik az alatta valók is. Ha azért ebben részek vagyon, az kellene, hogy viszontag az jóban is részesek volnának, de az bizony nincs. Lássák azért, mint járnak el tisztekben, és mint adhatnak számot amaz igaz Bíró előtt. De most erről többet nem szólok, csak az igékből adatott alkotmatosságból akarék emlékezni, hogy az fejedelemnek minden szerencséjének köznek kellene lenni, és mindenekre kiterjedni. Az nyavalya felől nincs panasz, hogy az köz nem volna. És azért kell az fejedelmeknek igen eszeseknek lenni, hogy az ómagok nyavalyájokkal, haszon-, dicsőségkeresésekkel közönséges nyavalyát ne hozzanak országokra, az mi-keppen inti itt az Izrael királya az Júda királyát.

Következik harmadik része ez históriának [2Kir 14,11]: *Nem fogada szót Amásia, feljőve annakokáért* etc. Itt immár íratik meg engedetlenségének, felfuvalkodásának és hiú dűcsőségkeresésének jutalma. Holott két dolgot vegyünk eszünkben. Elsőben, hogy az Úr Isten az ő fiait és népét meg szokta büntetni és verni az gonoszok által, ha szinte ők jámborbak is az ő ellenségeknél. Mert azért ha összevetjük Jóással Amásiát, ugyan jobb és istenesb vala Amásia, Jóás egy bálványimádó vala, Amásia penig igaz Isten tisztelő, noha ő sem vala teljességgel tökéletes. Más az, hogy Júda országa is tisztább és jámborabb vala Izrael országánál. Mert Izrael immár bálványozóvá lőtt vala, és azért nem engedé az Isten, hogy Amásiával együtt hadakozzanak az idumeusok ellen. Azt mondá az próféta [2Krón 25,7]: *Ó, király, ne menjen ki teveled az Izrael <lovagia> serege, mert nincs az Úr Izraellel, és az Efraim fiaival.* Júdeában penig még igazán tisztelik vala az Istent. De mindazáltal, noha jobb vala Amásia Jóásnál, Izraelnél jámborabb vala Júda országa, de ugyan meggyőzé és megveré Izrael Júdát, Jóás Amásiát. Annakokáért mi se dicsekedjünk azzal, hogy mi jámborbak, istenfélőbbek vagyunk az mi ellenségünknel, és mi ismerjük az igaz Istent, s ők nem, [1/352:] azért győzedelmesek leszünk ellenek. Mert ha vétünk vagyon, minthogy Amásia is

az igaz isteni ismeret mellett kevély, hiú, dücsőségkereső vala, ugyan meggyőzhet az latrabb ellenség minket is, mint szinte Amásiát. Másodszor, itt azt vegyük eszünkben, hogy az miképpen megizente vala Jóás Amásiának, hogy mind őmaga s mind országa nyavalyába esik, szinte úgy lőn, mert mikor az harcon megveretett volna népe, Amásia rabbá esék, az több nép, az ki megmarada, széllal oszla az országban, imide, amoda szaladozának. Jóás Jeruzsálembe mene, az váras kerítésének egy darabját négyszáz singnyire† [a. m. könyöknyire] letöreté, és az városnak, templumnak mind gazdagságát elvivé, és úgy tére vissza Izrael országába, Samáriába. És ekképpen az egy királynak vétkéért, bűnéért az egész ország lakola.

Tanoljanak azért itt az fejedelmek, hogy ha szinte egyébaránt istenfélők is, de ok nélkül, valami felfuvalkodásból vagy hírnév-, dücsőségkeresésből hadat ne indítsanak. Mert ha szintén istentelen népre indulnak is, megbünteti az Úr Isten és az vétékért meglakoltatja mind őket s mind országokat. De tanulhatnak azért innét egyéb rendbeli emberek is, hogy semmit felfuvalkodásból, magok mutogatásából ne cselekedjenek. Mert ha az Úr Isten az fejedelmeknek, az kik itt ez földben az Ő tisztit, személyét, sőt, nevét viselik, nem kedvez, bizony egyéb rendbeli embereket inkább nem bocsát elé dolgokban, ha kevélységekből és magok hiú dücsőségek kereséséből fognak valamihez, hanem megbünteti, szégyeníti őket. Okoskodjunk azért, és az régi példákat ne csak azért hallgassuk és olvassuk, hogy fülünket gyönyörködtessük vele, hanem kapcsoljuk és alkalmaztassuk magunkra, az üdőre, állapotunkra. Igazan mondták: *Felix quicumque alterius dolore discas posse carere tuo.**[†] Ím, meghallók, mint jára Amásia. Az Úr Isten oltalmazza országunkat, fejedelmünket, és mindnyájunkat fejenként, hasonló nyavalya, veszedelem és esettől. Ámen.

* TIB. Eleg. 3. 7. 11–12.

98. (30.) beszéd (S, K2)

S || [1/352:] Concio XCVIII. 1Tim. cap. 6. [1Tim 6,17]: [1/353:]

*Ezvilági gazdagokat intsed, hogy el ne higgyék magokat, és ne bízzanak az haszontalan gazdagságban etc.***[156v (311):] Concio. 1 Tim: 6. <20.> 17. [1Tim 6,17]: Diuites || K2 quomodo informandi.***Ezvilági gazdagokat intsed, hogy el ne higgyék magokat etc.¹*

Az belső és lelki nyavalyáknak nincsen egyéb orvossága az beszédnél és intésnél. Mivelhogy penig az tanítónak, lelki orvosnak az ő fő tisztí az intés, oktatás, szükség ugyan az intés mindeneknek, de főképpen azoknak, az kik boldog állapotban vadnak. Mert egy az, hogy sokkal nehezebb az jó szerencsének idején magát megbírni. Más az, hogy az ilyenek ingyen betegeknek sem ismerik magokat, és ha az orvos rájuk nem vigyáz, minthogy amazok sem kívánják orvos<ságát>lását, hamarébb elvesznek. Effélék közé számláltatnak az külső gazdagságban élő telhetetlen emberek, és kik ezvilági jókkal bővölködnek. Melyekkel mint kelljen bánni és mint kelljen oktatni, megtanítja az előszámlált igékben szent Pál Timóteust. De mivelhogy ezek nem csak Timóteu-sért, sem csak az szent Pál idejebeli gazdagokért íratattak meg, vegyük elé renddel ez igéket, és azoknak megmagyarázásából lássuk meg, mi-csoda hasznos tanúságink lehetnek.

A belső és lelki nyavalyáknak nincs egyéb orvossága az beszédnél [és in]tésnél. Mivelhogy penig az tanító lelki orvos, nincs egyéb o[rvoss]ága az beszédnél, és ez az ő tisztí, hivatalja, főképpen az in[tés és] oktatás. Szükség az intés mindeneknek, de főképpen azoknak, [akik] boldog állapotban vadnak, mert egy az, hogy sokkal nehezebb [a jó] szerencsének idején magát megesmérni, bírni. Más az, hogy [157r (312):] az ilyenek ingyen betegeknek sem esméri magokat, ha az orvos reájok nem vigyáz, minthogy amazok sem kívánják az orvosságot, hamarébb elvesznek. Effélék közé számláltatnak az külső gazdagságban

¹ A 2. *Kolozsvári Kódex* lapjainak alsó sarkai sérültek, a szavak szögletes zárójelben szerepelnek. A kiegészítések a *Sárospataki Kódex* változatán alapulnak.

<az külső kaz> telhetetlen emberek. Mellyekkel mint kelljen bánni, és oktatni, megmutatja az elészámlált igékben szent Pál.

Vegyük elé azért mi is ez elészámlált igéket, és azoknak megmagyarázatjából lássuk, minemű hasznos tanóságink adatnak előnkben.

Vagyon ez igéknek két része: Az elsőben azt jelenti meg az apostol, minemű vétkektől kell magokat óniok az gazdagoknak. Az másodikban, micsoda cselekedetekben foglalják magokat. [1Tim 6,17] *Intsed*, úgymond, *ezvilági gazdagokat* etc. Ez igékben azt jelenti meg az apostol, hogy kétféle gazdagok vadnak, testi és lelki gazdagok, avagy ezvilági és az másvilági gazdagok. Mint amaz Lázár lelki és másvilági gazdag vala, az bíborban és bársonyban öltöző dús [a. m. gazdag] testi és ezvilági gazdag vala. Az lelki gazdagok nem szűkölködnek intés nélkül, mert ők tisztékben jón, kereken eljárnak, de ezvilági gazdagokat meg kell inteni.

1. Vagyon ez igéknek két része: Az elsőben azt jelenti meg az apostol,
2. minemű vétkektől kell magokat óni az gazdagoknak. Az másikban, micsoda cselekedetekben foglalják magokat. Így szól azért [1Tim 6,17]: *Intsed*, úgymond, *az gazdagokat* etc.

Ez igékben azt jelenti az apostol, hogy kétféle gazdagok vadnak, testi és lelki gazdagok. Mint amaz Lázár lelki és az másvilági gazdag vala, az bársonyban öltözött dús [a. m. gazdag] testi és ezvilági gazdag vala. Az lelki gazdagok nem szűkölködnek lelki intés nélkül, de az világi gazdagokat meg kell inteni. Értsed pedig ezvilági gazdagokon, az kik ez mostani életnek táplálására való dolgokkal bővölkednek.

Értsed pedig ezvilági gazdagokon, az kik ez testi és mostani élésnek táplálására való dolgokkal bővölkednek. Ezeket kétféle dologról kell meginteni: Elsőben, mitől fussanak. 2do, mit kövessenek. Fussanak az kevélységtől és az gazdagságban való bizodalomtól. [1/354:] *Intsed*, úgymond, *hogy el ne higgyék magokat, fenn ne pökjenek* [a. m. ne legyenek kevélyek]. Az maganagyzásra szoktak ezvilági emberek egyéb dolgokból is venni alkolmatosságot, de semmiből nem hamarébb, mint az gazdagságból. Mert az miképpen mondja Salamon Eccl. 10. [Préd 10,19]: *Az pénznek mindenek engednek*. Sőt, az hol nincs gazdagság, ez mint egy csuda [a. m. csúfság, hamisság], kiről azt mondja az bölcs Eccl. 25. [Sir 25,2]: *Három dologt utál az én lelkem, kiknek életének nagy ellensége vagyok: az szegény kevélyt, az hazug gazdagot és az bolond vénembert*. Mert ugyanis ez ilyen emberekben két ellenkező² dolgok vadnak összekapcsolva: az hosszú

² két ellenkező két ellenkező (szókettőzés)

életben az ember sokat lát, hall, ebből leszzen pedig az eszesség és bölcsesség. Valamely vénember azért bolond, heába élt ez világban és egy csudává lött, azonképpen az hazugság akkor leszzen, mikor valaki valamit mond és ígér, be nem teljesíté. De az gazdagnak vagyon ereje az beteljesítésre. Azért valaki gazdag és hazug, az ismét egy csuda és utálatosság. Harmadszor, az kevélység abból vagyon, mikor valaki magához képest mást utál, hogy neki az vagyon, az mi másnak nincs. De az szegénnek semmije nincs, tehát nem illik semmiképpen hozzája az kevélység, és ha kevély, egy csuda és utálatosság. Honnat megtetszik, hogy az kevélység inkább szokott lenni az gazdagokban Eccl. 13. [Sir 13,20]: *Gyűlöli az gazdag az utálatosságot!*³

Értsed pedig ezvilági gazdagokon, az kik ez mostani életnek táplálására való dolgokkal bővölködnek. Ezeket kétféle dologról kell meginteni. Elsőben, mitől fussanak. Másodsor, mit kövessenek. ^{1.} Fussanak az kevélységtől és az gazdagságban való bizodalomtól. ^{2.} *Intsed*, úgymond, *hogy el ne higgyék magokat* etc. Az maganagyzásra szoktak ezvilági emberek egyéb dolgokban is venni alkalmatos[sá]got, de semmiből nem hamarabb, mint ezvilági gazdagság[ból]. Mert az mint mondja Salamon prédikátori könyvének 1[o. részében] [Préd 10,19]: *Az pénznek mindenek engednek*, sőt, ahol nincs gaz[dagság], ugyan nemigen lehet ott az kevélység. Ha vagyon pedig, [utá]latosság és mint egy csuda [a. m. csúfság, hamisság], kiről azt mondja az bölcs [Eccl. 25.] [Sir 25,2]: [157v (313):] *Három dolgot utált az én lelkem, kiknek életének nagy ellensége vagyok, az szegény kevélyt, az hazug gazdagot és az bolond vénembert*. Mert ugyanis az ilyen emberekben két ellenkező dolgok vadnak öszvekapcsolva. Az hosszú életben az ember sokat hall és lát, ebből leszzen pedig az eszesség. Valamely vénember pedig bolond, heában élt ez világban és egy csuda lött. Azonképpen az hazugság akkor leszzen, mikor valaki valamit ígér, s be nem teljesíti. De az gazdagoknak vagyon ereje beteljesítésre.

Azért valamely gazdag és hazug, ez ismét egy csuda és utálatos. Harmadszor, az kevélység abból vagyon, mikor valaki hozzája képest mást megutál, hogy neki az vagyon, az mi másnak nincsen. ^{3.} De az szegénynek semmije nincsen. Tehát nem illik semmiképpen hozzája az kevélység, és ha kevély, csuda és utálatosság.

Honnat megtetszik, hogy az kevélység inkább szokott lenni az gazdagokban. Eccl. 13. [Sir 13,20]: *Gyűlöli az gazdag az alázatosságot*. *Sirac.*

³ Feltehetőleg másolói hiba. Vö. a 2. *Kolozsvári Kódex* változatával: *Gyűlöli az gazdag az alázatosságot*.

De minthogy az vétek semmi rendbeli emberhez nem illik, [Sir 10,13] *az kevélység penig vétek*, azért nemcsak az szegényben, hanem az gazdagban is kárhoztatandó, és annyival kell inkább ettől magokat őriznie az gazdagoknak, az mentől közel vadnak hozzája. Mert miképpen az test után jár az árnyék, azonképpen szokta az gazdagságot követni az kevélység. Sokkal dicséretesb penig, mikor az ember attól az vétektől ója meg magát, az ki hozzája közel vagyon, hogynem az mi távol. Mert annak tetszik, hogy az ő jóindulatjából vagyon. De ím, ezt sokan az lehetetlenségnek tulajdonítják. Mert senki nem csudálja, sem nem dicsíri azért az szegént, ha nem kevély, mert tudják, hogy nincs módja benne. Senki nem csudálja sem nem dicsíri azért az bornemisszát, hogy meg [nem] részegedik, hanem azt, az kinek volna módja [1/355:] benne, s mégsem cselekszi. Szinte azonképpen az dicsíretes, mikor az gazdag alázatosan viseli magát. Mert tudják, hogy ereje volna reá, és módja abban, hogy fenn hordozza magát, de nem cselekeszi. Eccl. 13. vel 31.[!] [Sir 31,10]: *Örökkévaló gazdagsága vagyon annak, az ki általhághatott volna, s nem hágott, gonoszul cselekedhetett volna, s nem cselekedte.*

De minthogy az vétek semmi rendbeli emberekhez nem illik, Sir. [Sir 10,13]: *Az kevélység penig vétek*, azért nemcsak az szegényben, hanem az gazdagban is kárhoztatandó. És annyival inkább kell magát őrizni az gazdagoknak, az mentől közelebb vadnak hozzája, mert miképpen az test után jár az árnyék, ekképpen szokta követni az gazdagságot az kevélység. Sokkal dicsíretesb penig, mikor attól az vétektől ója az ember magát meg, az ki közel van, hogynem az mi távol vagyon. Mint senki nem csudálja, sem dicsíri azért az sze[gé]nyt, ha nem kevély, tudják, hogy nincsen módja benne.

[Sen]ki nem csudálja, sem dicsíri azért az bornemisszát, hogy meg [nem r]észegedik, hanem azt, az kinek volna módja benne, még[sem] cselekeszi. Szintén azonképpen az dicsíretes, mikor az gaz[dag] alázatosan viseli magát, mert tudják, hogy ereje volna [és módja, ho]gy fenn hordozná magát, és nem cselekedti. [158r (314):] Eccl. 31. [Sir 31,10]: *Örökkévaló dücsősége vagyon annak, az ki általhághatott volna s nem hágott, gonoszul cselekedhetett volna s nem cselekedt.*

Sirach.

De mivelhogy igen kevés gazdag vagyon, az ki ezt meggondolja, avagy inkább megcselekedje, szűkölködnek intés nélkül. Azért nemcsak itt, hanem másutt is inti az Írás erre az gazdagokat. Ps. 51.[!] [Zsolt 62,11]: *Ha bővölködtek gazdagsággal, ne ültessétek polcon az tü szíveteiket.* Jer. 9. [Jer 9,22]: *Ne dicsekedjék az gazdag az ő gazdagsá-*

gában. Miben kelljen pedig az gazdagnak dicsekedni, megmondja az bölcs Eccl. 10. [Sir 10,22–23]: Az gazdagnak, fő embernek és szegénnek is dicsősége az Úrnak félelme, s meg nem utálni az szegény igazat, és meg nem böcsülleni az bűnös gazdagot.

De mivelhogy igen kevés gazdag vagyon, az ki ezt cselekedje s meg-gondolja, szűkölködnek intés nélkül. Azért nemcsak itt, hanem má-sutt is inti az Írás erre az gazdagokat. Psal. 51.[!] [Zsolt 62,11]: *Azért ha bővölködtek gazdagsággal, ne ültessétek polcra az tü szűveteket.* Jer. 9. [Jer 9,22]: *Ne dicsekedjék az gazdag az ő gazdagságában.* Mi-ben kelljen pedig az gazdagnak dicsekedni, megmondja az bölcs. Eccl. 10. [Sir 10,22–23]: *Az gazdagok, fő emberek és az szegénynek is dicsősége az Úrnak félelme, meg nem utálni az szegény igazat és meg nem bücsüllni az bűnös gazdagot.*

Sirach.

Ez azért első vétek, az kitől igen kell óni magokat az gazdagoknak. Az második, hogy ne bízzanak az bizontalan gazdagságban. Két do-log viszi az gazdagot arra, hogy pénzében vesse reménségét: Első, hogy látja, az embereknél mely böcsületes az gazdagság, azért azt ítéli, hogy ha mit akar végbenvinni, elég segítséget talál, ha valami vétekben esik, elhiszi, hogy fizetése által megmenekedhetik. Mert látja, hogy sem hűt, sem barátság, sem tisztesség, sem az termé-szetnek kötele nem vonhatja el az embereket az haszontól, hanem mindent hátrahagy az nyereségért, és erre való képest az gazdagság bátorságot veszen minden istentelenségre, mert tudja, hogy min-denen általmehet. Erről így ír az bölcs Eccl. 13. [Sir 13,22–24]: *Az gazdag ha tántorog, megerősítettik barátitól, de ha az szegény elesik, kivettetik. Ha az gazdag vétközik, sok segéttője vagyon, és ha fertel-mességet szól is, oltalmazzák. Ha az szegény vétkezik, még fellyül reá megbüntetik, ha bölcsen szól, nincs helye beszédének. Ha az gazdag szól, mindnyájan hallgatnak, és mind az édig magasztalják beszédét. Ha az szegény szól, azt mondják: De kicsoda ez? És ha megbotlik, fel<do>fordítják.*

Ez azért az első vétek, az kitől meg kell óni magát az gazdagnak. Az második, hogy ne bízzanak az bizontalan gazdagságban. Két dolog viszi az gazdagokat arra, hogy pénzében vesse reménségét. Elsőben, látja, az embernél mely böcsülletes az gazdagság, azért azt ítéli, hogy ha valamit akar véghezvinni, segítséget talál, ha valami vétekben, gonoszságban esik, hiszi, hogy fizetése által kimenekedhetik, és így az gazdag bátorságot veszen mindenre. Erről így ír az bölcs Eccl. 13.

2.

1.

Sirach.

[Sir 13,22–24]: *Az gazdag, ha tántorog, megerősítettik barátitól, de ha az szegény elesik, kivettetik. Ha az gazdag vétkezik, sok segéttője legyen, ha az szegény vétkezik, bezzeg szegént azt megbüntetik, ha bölcsen szól, nincs helye beszédének. Ha az gazdag szól, mindnyájan hallgatnak és mind az ég[ig] magasztalják beszédét. Ha az szegény szól, azt m[ondják], de kicsoda ez, és ha megbotlik, felfordítják.*

Ez azért az első, az [1/356:] mi arra viszi az gazdagot, hogy pénzében vesse reménségét. Az másik, hogy látja az embereknek körülle való forgolódásokat. Sok baráti vadnak, és minden körülle sürgölődik, utána szuplikál [a. m. kér]. Proverb. 14. [Péld 14,20]: *Még barátja is gyűlöli az szegént, de az gazdagnak sok baráti vadnak.* Az kinek pedig sok barátja legyen, bízhatik az, hogy senkitől bántása nem lehet, vagy ha leszen is, békével maradhat, mert legyen ótalma. Holott annakokáért ilyen erősség legyen az gazdagságban, igen ritkán találtathatik oly ember, aki pénzében nem vetne reménséget. Úgyannyira, hogy ezelől így szól az bölcs, Eccl. 31. [Sir 31,8–9]: *Boldog az gazdag, az ki makula nélkül találtatik, és az arany után nem jár, és nem bízott az pénzben és az kincsből. Kicsoda ez, hogy dicsérjük őtet? Mert csudálatos dolgot cselekedett az ő életében.* Baruch 3. [Bár 3,16–17]: *Hol vadnak az pogán fejedelmek, kik az földi vadakon uralkodnak, kik aranyat és ezüstet úgy gyűjtnek, hogy vége-hossza nincsen kereseteknek? De noha ilyen ótalma és segítséget mutogat az pénz és gazdagság, de aki eszes és jó keresztyén, abban reménségét nem veti. Az miképpen szól Jób pátriárka őmaga felől [Jób 31,24–25]: *Elvesszek, úgymond, én, ha az aranyat én erősségemnek tartottam és az finum aranynak mondtam: te vagy az én reménységem, ha gyönyörködtem az én gazdagságomban, és hogy sok kincset gyűjtöttem.* Miért nem kelljen pedig embernek gazdagságban bízni, egy szóval megjelenti itt az apostol, mikor azt híja bizontalannak. Az miképpen szól Krisztus Urunk is Mar. 4. v. 19. [Mk 4,19] amaz példabeszédnek magyarázatjában.*

Ez azért első, az mi arra viszi az gazdagot, hogy pénzben v[esse re] ménségét. Az másik az, hogy látja körülle az em[bereknek] [158v (315):] forgolódásokat, sok baráti vadnak, utánna szupplikálnak. Pro. 14. [Péld 14,20]: *Még barátja is gyűlöli az szegént, de az gazdagnak sok baráti vadnak.* Az kinek pedig sok baráti vadnak, bízhatik az. Holott azért ilyen erősség legyen az gazdagságban, igen ritkán találtathatik oly ember, az ki pénzében nem vetne reménséget, úgyannyira, hogy ezelől így szól az bölcs Eccl. 31. [Sir 31,8–9]: *Boldog az gazdag, az ki makula nélkül találtathatik, és az arany után nem jár, és nem bízott az kincsből, kicsoda ez, hogy dicsérjük őtet, mert csudálatos dolgot mielt*

az ő idejében. Baruch cap. 3. [Bár 3,16–17]: *Hol vadnak az pogány fejedelmek, kik az földi vadakon uralkodnak, kik aranyat, ezüstöt úgy gyűjtnek, hogy vége-hossza nincsen kereseteknek? De noha ilyen ol-talmat mutogat az pénz, de az ki eszes és keresztyén, abban nem veti remenségét.*

Az mint szól Jób pátriárka őmaga felől [Jób 31,24–25]: *Elvesszek, úgymond, én, ha én az aranyat erősségemnek tartom. Te vagy az én remenségem, ha gyönyörködtem az én gazdagságimban, és hogy sok kincset gyűjtöttem.*

Miért nem kelljen pedig embernek bízni az gazdagságban, egy szó-val megjelenti itt az apostol, mikor azt híja bizontalannak. Az mint szól Urunk is Mar. 4. amaz példabeszédnek magyarázatjában v. 19. [Mk 4,19].

Bizontalannak mondja azért elsőben, mert gyakorta megcsalja és el-hagyja gazdáját. Egy szerencsétlenség, az mint szoktak szóllani, gya-korta minden pénzét, gazdagságát elveszti embernek. Az mint Krisz-tus Urunk szól [Mt 6,19]: *Az lopó ellopja, az moly megeszi, és rozsda.* Az miben bízik pedig ember, és az miben remenségét illik, hogy vegye, szükség az, hogy állandó megmaradandó legyen. Más az, hogy az mitől ember segítséget vár, illik, hogy az erős legyen. De az pénz, az gazdagság [1/357:] erőtlén sok dologban. Mert sem az bánatot, sem az betegséget emberről el nem veszi, sem az halálnak óráját tovább nem halaszthatja. Tehát nem illik senkinek ebben remenségét vetni. Ez két vétektől illik annakokáért magokat óniok az gazdagoknak. És azt hagyja az apostol, hogy erre intse elsőben ezvilági gazdagokat Timóteus.

Bizontalannak mondja azért elsőben, mert gyakorta megcsalja és el-hagyja az gazdáját. Egy szerencsétlenség, az mint szoktunk szóllani, hirtelen minden pénzét elveszti embernek. Az mint Urunk szól [Mt 6,19]: *Az lopó ellopja, az moly és rozsda megeszi.* Az miben pedig [bí]zik ember, és miben remenségét illik, hogy vesse, szükség, hogy [állan]dó, megmaradandó és bizonyos legyen. Más az, hogy az [mitő] l ember segítséget vár, illik, hogy erős legyen, de az pénz [erőtlen] sok dolgokban, mert sem az bánatot, sem az betegséget [emberről] el nem veszi, sem halálának óráját tovább nem halaszítja. Tehát nem illik ebben senkinek remenséget vetni. [159r (316):] Ez két vétkek-től illik azért magokat óni az gazdagoknak. És azt hagyja elsőben az apostol, hogy erre intse ezvilági gazdagokat Timóteus.

Immár az második részében beszédének azokat az jóságokat számlál-ja elé, az kiknek megcselekedésére szükség az gazdagokat serkegetni és

inteni [1Tim 6,17]: *Hanem bízzanak, úgymond, az élő Istenben, ki ad nekünk mindeneket bőségesen* etc. Mivelhogy utolszor azt hagyja az apostol, hogy arra intse az gazdagokat, hogy reménségeket ne vessék az kincsben és gazdagságban. Itt immár azt jelenti meg, miben bízzanak hát. Azt mondja, hogy *az élő Istenben*. Szinte ezenképpen szól szent Dávid is Ps. 146. [Zsolt 146,5]: *Boldog az, kinek bizodalma az Izraelnek Istene* etc. Jer. 17. [Jer 17,7]: *Áldott az, ki bizik az Úrban* etc. Okát is adja az apostol, miért nem az gazdagságban, hanem az Istenben kell bízni, mert Őfelsége ad mindeneket táplálásunkra bőségesen, az miképpen szól szent Ja<nos>kab is cap. 1. [Jak 1,17]: *Minden jó adomány és minden tökéletes ajándék onnat fellyül vagyon, száll ide alá az világosságnak Atyjától*. És nemcsak ez külső jókat, hanem az belsőket is ő adja. Az mint ugyanott szól az apostol [Jak 1,5]: *Ha ki tiközülletek szükölködik bölcsesség nélkül, kérjen az Istentől, ki ad mindeneket bőségesen és nem panaszoja meg*. Ez apostol intésének penig fundamentuma csak ez: bolond ember az, az ki az folyamnak, nem az kútfnének és forrásnak tulajdonítja az víznek bőségét és az földnek szüntelen való megnedvesülését. Mert ha az kútfnéből nem forr az víz, ottan megszárad az folyam és megszűnik az földnek öntözése. Szintén ezenképpen vagyon az gazdagságnak dolga, mert ez csak folyam, az Úr ennek kútfeje. Azért hogy az gazdagsággal élhetünk, és ezvilági életünkben tápláljuk magunkat, im nem az gazdagságnak tulajdonságából és erejéből vagyon. Miképpen Krisztus Urunk is mondá Luc. 12. [Lk 12,15]: *Meglássátok, hogy megójjátok magatokat [1/358:] minden fősvénségtől, mert senkinek nem az ő gazdagságából vagyon élete, sem az jókból [a. m. javakból], az melyekkel bír*. Tehát kész bolondság ebben bízni és ennek tulajdonítani az segítséget és az oltalmat. Nemkülönben, mint ha valaki az pilulának [a. m. pirulának] és az purgációnak [a. m. hashajtónak] tulajdonítaná az egészséget, nem az orvosnak. Keressük azért az kútfnöt meg, az honnan származik minden jó és minden táplálás, az ki ad. Az miképpen Jób 39 és Dávid mondja Ps. 146. [Zsolt 147,9]: *Eledelt [ad] az barmoknak és hollófiaknak, mikor kiálnak az Úrhoz*. [Jób 39,27–29(?)] *Széllal repülnek és nincs ennivaló [a. m. ennivalójuk]*. Az ki azért ide bizik, <éd> és ebben veti reménségét, soha meg nem csalatkozik, sem meg nem fogyatkozik, mert az Úr mindörökké él, tökéletes és igaz az ő fogadásában, és kifogyhatatlan kútfnő-forrás, kiből soha annyi ki nem folyhat, hogy megapadjon, avagy elfogyjon. Erre kell annakokáért elsőben inteni az gazdagokat.

2da pars.

Immár az második részében beszédének azokat az jóságokat számolja elé, az kiknek megcselekedésére szükség az gazdagokat serkenteni és igazgatni [1Tim 6,17]: *Hanem bízzanak az élő Istenben* etc.

Mivelhogy utolszor azt hagyja az apostol, hogy arra intse az gazdagokat, hogy reménségeket ne vessék az (pénzben) kincsből, itt immár azt jelenti meg, hát miben bízzanak, azt mondja, hogy az élő Istenben. Szinte így szól Dávid is Psal. 145. [Zsolt 146,5] *Boldog az, kinek* etc. Jer 17. [Jer 17,7]: *Áldott az, ki bíz az Úrban*. Okát is adja itt az apostol, miért nem az gazdagságban, hanem az Istenben kell bízni, mert Őfelsége ad mindent bőségesen táplálásunkra, az mint szól Jakab is cap. <6.> |:1. v. 17.: [Jak 1,17]: *Minden jó adomány és tökéletes ajándék onnan fellyül vagyon, száll ide alá az világosságnak Atyjától*.

|:1. v. 5.: [Jak 1,5]: *Ha ki közülletek szűkölködik bölcsesség nélkül, kérjen az Istentől, ki ad mindeneknek bőségesen, és nem panaszoja meg*. Az Apostol intésének pedig fundamentoma ez: bolond ember az, az ki az folyamnak, nem az kútforrásnak tulajdonítja az víznek bőségét és az földnek szüntelen való megnedvesítését. Mert ha az kútforrásból nem forr az víz, ottan megszárad az folyam és megszűnik az földnek öntözése. Szintén ezenképpen vagyon az [gazdagságnak] dolga, mert ez csak folyam, az Úr ennek kútforrásja. Azért] hogy az gazdagsággal élhetünk, és ezvilági életünk[ben tápláljuk] magunkat, im nem az gazdagságnak tulajdonságá[ból és erejé]ből vagyon. Miképpen Urunk is mondja Luc. [12. [Lk 12,15]: *Meglás]sátok, hogy megőjátok magatokat minden fősévénységtől, mert senkinek nem az ő gazdagságából vagyon az ő élete, sem az jókból, az melyekkel bír*. Tehát kész bolondság ebben bízni és ennek tulajdonítani az segítséget és az oltalmat. Nemkülömben, mint ha valaki az pilulának [a. m. pirulának], purgációnak [a. m. hashajtónak], nem az orvosnak köszönne az egészségét. Keressük hát az kútforrást meg, ahonnan származik minden jó, és minden táplálást az ki ad, az mint Jób 39. [Jób 39,27–29(?)], és Dávid mondja Psal. 146. [Zsolt 147,9]: *Eledelt [ad] az barmoknak és az hollófiaknak, mikor kiáltnak az Úrhoz*. [Jób 39,27–29(?)] *Széllyel repülnek és nincs eledelekre való*. Az ki ide bíz, soha meg nem csatlakozik, sem meg nem fogyatkozik. Mert az Úr mindörökké él, és tökéletes az ő fogadásában és igaz. Erre kell azért elsőben inteni az gazdagokat.

Másodszor, hogy igaz és világos kéncset, gazdagságot gyűjtsenek [1Tim 6,18]: *Jól tegyenek, úgymond, gazdagok legyenek jócselekedettel* etc. Mivelhogy az gazdagságra igyekező embereknek ilyen tulajdonságok vagyon, hogy mindennel bővölködni akarnak, azt mondja az apostol, hogy eleikben kell adni, micsoda féle gazdagságot, gyűjtsenek, és mivel bővölködjének. Bizonyára, miképpen egyéb ezvilági dolgok, azonképpen az külső gazdagságok is elmúlандók és veszendők. Minekünk pedig az örökkévalókra kellene gondunknak lenni.

2. Másodsor, hogy igaz és valóságos kincset gyűjtsenek és gazdagságot [1Tim 6,18]: *Jól tegyenek, úgymond, gazdagok legyenek* etc. Mivelhogy az gazdagságra ügyekezõ embereknek ilyen tulajdonságok vagyon, hogy mindenkor többre ügyekeznek, és mindennel bővölködni akarnak, azt mondja az apostol, hogy eleikben kell adni, hogy micsoda féle gazdagságot gyűjtsenek, és mivel bővölködjének. Bizonyára, miképpen egyéb ezvilági dolgok, azonképpen az külsõ gazdagságok is elmúlnak, ne[k]ünk pedig az örökkévaló jókra kellene gondunknak lenni.

Azért mondá Krisztus Urunk is Matt. 6. [Mt 6,19]: *Ne gyűjtsetek magatoknak kincset ez földön, ahol az rozsda és az moly megeszi.* Azonképpen másutt is, mikor amaz példabeszédet elmondá, mint jára, az ki csúrit megöregbíté, ezzel köté be [Lk 12,21]: *Így vagyon dolga mindennek, aki kincset gyűjt magának, és Istenben nem gazdag.* Ezt pedig, az istenbeli gazdagságot mint találhassuk meg, megmondja itt az apostol [1Tim 6,18]: jótéteményekkel, adakozásokkal és jócselekedetekkel. Megmondja Krisztus Urunk is Luc. 16. [Lk 16,9]: *Én is mondom tünetek, szereztek barátokat magatoknak az hamis mammonból, hogy mikor megfogyatkoztok, befogadjanak [1/359:] titeket az örökkévaló hajlékban.* Luc. 14. [Lk 14,12]: *Mikor, úgymond, lakadalmat szerzesz, ne hídd barátidat* etc. Látod ezt temagad, hogy akármennyi gazdagsága legyen valakinek, abban csak egy ideig él, nem hagyják mindörökké uraságban, hertelen kirándítják belőlle, üresen igazítják, vizik ki, semmit õmaga vele el nem viszen. Tehát az míg kezében vagyon, az míg az sáfárságban hatták, addig gyűjtsön magának is, az kit elvihessen vele, az ki megmaradjon nála, ha innét kiigazítják. Az pedig az övé, az marad meg, az kit másnak és az igaz szűkölködõnek osztogat és ad, azt sem az lopó, sem az tűz, sem az árvíz, sőt még az halál is nem veheti el tőlle, hanem mindörökké megmarad. Honnét megtetszik amaz undok Sardanapalusnak és hozzá hasonló epikureusoknak hamis értelmük, ki azt íratta koporsójára halála után: *Haec habeo quae edi.**† Ez ellen azt mondja az igaz keresztyén: *Haec habeo quae aliis dedi.* Kiról meg amaz pogány poéta Horatius Car. 4. azt írja: *Cuncta manus avidas fugiunt haeredis, amico quae dederis animo.***† No, azért így kell igaz kincset gyűjteni, és így kell meggazdagulni, és az kik gazdagságra igyekeznek, ezt kell másodsor eleikben adni.

Az[ért mon]dá Urunk is Matt. 6. [Mt 6,19]: *Ne gyűjtsetek magatoknak kin[cseke]t ez földön, ahol az rozsda* etc. Annakokáért másutt, mikor

* CIC. *Tusc.* 5. 101.

** HOR. *Carm.* 4. 7. 19–20.

amaz [példabe]szédet elmondá, mint jára, az ki csűrét megnagyobb[bítá, ezzel köt]é be [Lk 12,21]: *Így vagyon dolga mindennek, az ki kincset [gyűjt m]agának, és Istenben nem gazdag.* Ezt pedig, az istenbeli [16or (318):] gazdagságot mint találhassuk meg, megmondja itt az apostol [1Tim 6,18]: jótéteményekkel, adakozásokkal etc. Megmondja Urunk is Luc. 16. [Lk 16,9]: *Én is mondom tiúnektek, szerezsetek magatoknak barátokat* etc. Ibid. 14. [Lk 14,12]: *Mikor, úgymond, lakadalmat szerzesz, ne hídd barátodat.* Látod ezt te magad, hogy akármennyi gazdagsága legyen valakinek, abban csak egy ideig él, nem hagyják mindörökké uraságban. Üresen igazítják ki, semmit magával el nem vihet.

Tehát az míg kezében vagyon, addig gyűjtsön magának is, az kit elvihessen véle, az ki megmaradjon nálla, ha szintén innét kiigazítják is. Az pedig az övé, az marad meg, az kit másnak és az igaz szűkölködőnek osztogat és ad, azt sem az lopó sem az rozsdá, sőt, még az halál is nem viheti el, hanem mindörökké megmarad.

Honnat megtetszik amaz ondok Sardanapalusnak és hozzá hasonló epikureusoknak hamis értelme, ki azt íratá halála után koporsójára: *Haec habeo quae edi* etc.* Ki felől még amaz pogány poéta is azt⁴ mondja: *Cuncta manus avidas* etc.** No, azért így kell igaz kincset gyűjteni és így kell meggazdagulni, és az gazdagságra ügyekezőknek ezt kell másodszer elejekben adni.

Harmadszor, hogy [1Tim 6,18] *könnyen, vagy örömet adakozzanak.* Minden dolognak cselekedésében igen meg kell nézni és tekénten, minemű szűvel és szándékkal leszen. Mert nagy része az cselekedetnek ebben áll, úgyannyira, hogy teljességgel visszafordítja néha az dolgot, azaz az mi őmagában jó volna, gonosszá teszi, és ami gonosz, jóvá. Főképpen pedig az mással való jó cselekedésben ezt meg kell tartanunk. Mert aki mord kedvvel, panaszolkodással, haraggal ad valamit, ugyan nem kell jótéteménynek is tartani. Mert az jókedv és akarat teszi jóvá az adománt. Azért mondja az apostol 2 Cor. 9. [2Kor 9,7]: *Adjon ki-ki nem szomorán és kénszerítésből, mert az Isten jókedvű adakozót szeret.* Egy bölcs ember az gonosz kedvű embertől vött ajándékot köves kenyérnek szokta híni, Fabius Verrucosus, Seneca, lib. 2., *De Beneficiis*,*** mellyet aki éhezik, el kell venni, [1/360:] de megrágni és enni keserves.† Az adakozásban az késedelem és hal[o]gatás kárhóztatandó. Azért mondja Salamon Proverb. 3. [Péld 3,28]: *Ne mondjad azt barátodnak, menj el most, jöjj máskor, s adok, mikor mindjárdást adhatsz.* Ezért mondá Jób is cap. 31. [Jób 31,16]: *Elvesz-*

* CIC. *Tusc.* 5. 101.

** HOR. *Carm.* 4. 7. 19–20.

*** SEN. *Ben.* 2. 7. 1.

⁴ *poétát is az (tollhiba)*

szek, úgymond, én, ha az szegényektől megtagadtam, az mit kívántak tőllem, és ha az özvegyet várakoztattam. Régi mondás: *Az kedv* [a. m. valaki iránti jóindulat], *ha késedelmes, nem kedv, hanem aki kedvet akar cselekedni, hamar cselekedje.* Még az büntetésben is az késedelem, halogatás kegyetlenség. Mennyivel inkább az jótéteményben! Sőt, ez ugyan nagy jelensége az nem jókedvvel való adásnak, mert az ki örömet, hamar ad, kétszer ad az. Az ki imide, ki amoda mutogatja, halogatja, ezzel megmutatja, jelenti, hogy elkerülné, ha lehetne, és nem jókedvvel cselekedni. Azt mondja pedig itt az apostol, hogy erre intse Timóteus az gazdagokat, hogy jókedvvel adakozzanak.

- III. Harmadszor, hogy [1Tim 6,18] *könnyen, nagy örömet adakozzanak* etc. Minden dolgoknak cselekedésében igen kell megtekénteni, minemű szível és szándékkal leszen. Mert nagy része az cselekedetnek ebben á[ll], úgyannira, hogy teljességgel visszafordítja néha az dolgot, azaz [az] mi őmagában jó volna, gonosszá teszi, és ami gonosz, [jóvá.] Főképpen pedig az mással való jó cselekedésben ezt meg [kell tar]tanunk, mert az ki mord kedvvel, panaszkodással, [haraggal] ad valamit, ugyan nem kell jótéteménynek monda[ni]. Azt is] mondja az Apostol 2 Cor. 9. [2Kor 9,7]: *Adjon ki-ki nem szom[oran és kény]szerítésből, mert az Isten is jókedvű adakozót szeret.* [160v (319):] Egy bölcs ember az gonosz kedvű embertől vett ajándékot keves [a. m. köves] kenyérnek szokta vala híni, mellyet az ki éheznek, el kell venni, de megenni és rágni keserves.*

Az adakozásban az késedelem is, az hal[o]gatás kárhoztatandó. Azért mondja Salamon Prov. 3. [Péld 3,28]: *Ne mondjad az barátodnak, menj el most, jöjj <mi> holnap, mikor mindjárt adhatsz.* Ezért mondá Jób is cap. 11.[!] [Jób 31,16]: *Elvesszek, úgymond, én, ha az szegényektől eltagadtam, az mit kívántanak* etc.

Régi mondás, *az kedv* [a. m. valaki iránti jóindulat], *ha késedelmes, nem kedv,⁵ hanem az ki kedvet akar cselekedni, hamar cselekedje.* Mert az büntetésben is az hal[o]gatás kegyetlenség, mennyivel inkább az jó tétteményben, sőt, ez ugyan nagy jelensége az nem jókedvvel való adásnak, mert *az ki örömet ad, hamar ad,* az ki hal[o]gatja, megjelenti, hogy kerülné, ha lehetne. Azt mondja pedig itt az apostol, hogy arra intse az gazdagot, hogy jókedvvel adakozzék, ezt pedig avval mutathatják meg, ha hama<d>r adnak.

*Qui cito dat, bis dat.*⁷

Negyedszer, arra kell inteni őket, hogy *szilgyek legyenek.* Mivelhogy ez igéknek első részében azt hagyja az apostol, hogy fel ne fuvalkodjanak, mostan megjelenti, az helyett micsoda jószág legyen benne, hogy

* SEN. Ben. II. 7. 1.

⁵ *nem késő* (tollhiba)

tudniillik szilígyek legyenek, mindennel örömet jól tegyenek, beszéljenek, nyájaskodjanak, senkit meg ne utáljanak. E jóság, noha minden emberhez illik, de főképpen az gazdagokat megékesíti és önekiek igen hasznos. Mert mivelhogy az Isten külső jókkal meglátogatta őket, ha kevélyek és negédesek lesznek, mindennek gyűlötségében esnek, és akármi alkalmatosságból is minden rájuk tör, gonoszt beszéllenek felőllök, és ha módjuk vagyon benne, gyorsan rájuk is támadnak az haszonért. De ha csendesen viselik magokat, szeretetet és jóakaratot szereznek vele, mikor látják az alább való renden valók, hogy volna miből, de mégsem hiszi el magát, és ekképpen még egyebek ellen is oltalmazták. De ha szinte ez nem volna is, az Isten parancsolatja ugyanerre kényszeríténé. [1/361:] Mert nem illik senkit megutálnunk, mindnyájan[kat] azon Isten teremtetett, azon Atyánk vagyon. Az mint szól Malakiás cap. 2. [Mal 2,10], Salamon Pro. 22. [Péld 22,2]: *Az gazdag és szegény szembetalálkoznak, mindeniket, |:az kettőt:| azon Isten teremtetette.* Eccl. 4. [Sir 4,7–8]: *Az szegényekkel szerettesd magadat, ne nehéz kedvvel hajtsd le füledet az szegényhez, járd el tisztvedben és felelj neki szilígyen és szeretettel.* Cap. 11. [Sir 11,14]: *Az jók s az gonoszok, az élet és az halál, az szegény és az gazdag az Istentől vadnak.*

Negyedszer, arra kell inteni őket, hogy *szilígyek legyenek*. Minvelhogy ez igéknek első részében azt hagyá az apostol, hogy az <kevélyek> IV. |:gazdagok:| fel ne fuvalkodjanak, mostan megjelenti az helyét[], micsoda jóság legyen benne, hogy tudniillik szilígyek legyenek, minden[n]el örömet beszéljenek, senkit hozzájuk képest meg ne utálja[nak.] Ez jóság noha minden emberekhez illik, de főképp[en az] gazdagokat megékesíti, önekik igen hasznos. [Me]rt mivelhogy az Isten külső jókkal meglátogatta őket [ha kevélye]k lesznek mindenneknek gyűlötségében lesznek. De ha csen[desen vis]elik magokat, szeretetet és jóakaratot szereznek [vele, mik]or látják az alábbvaló renden valók, hogy volna [161r (320):] miből, de mégsem hiszi el magát, és ekképpen még egyebek ellen is oltalmazták. De ha szinte ez nem volna is, az Isten parancsolatja ugyan erre kényszeríténé. Mert nem illik senkit megutálnunk, mindnyájan[kat] azon Isten teremtetett, azon Atyánk vagyon, az mint szól. Mal. 2. [Mal 2,10], Salamon Prov. 22. [Péld 22,2]: *Az gazdag és szegény szemben találkoznak, mind az kettőt azon Isten teremtetette.* Eccl. 4. [Sir 4,7–8]: *Az szegényekkel szerettesd magadat.* Cap. 11. [Sir 11,14]: *Az jók s az gonoszok, az élet s az halál, az szegénység és az gazdagság Istentől vadnak.* NB

Tehát nemcsak magoknak tesznek kárt, hanem az Isten ellen nagyot vétkeznek, az kiket ha az Úr valami külső jókkal vagy tiszttel,

méltósággal meglátogatott, az alább valóknak és szegény renden lévőeknek beszédeket csak meg sem hallgatják, vagy ha hallgatják is, mord kedvvel, minduntalan kezek alá szólnak, riogatják, sőt, magokhoz képest majd embereknek sem tartják. Mely keménységgel, sőt embertelenséggel azt mívelik, hogy csak vélek sem kívánja az szegény ember szemben létét, és inkább alkalmas kárt elszenved, hogynem mint ott pirongattassa magát. Nem illik ez az istenfélő, keresztyén emberhez. Gondold meg, hogy Ófelsége nemcsak magadért látogatott meg gazdagsággal, nagy tisztre, méltóságra emelt, hanem hogy az jóból sáfárkodjál, és az gyámoltalanokat oltalmazd, ne hogy kevélységgel elűzd, elidegenítsed tőled. Eccl. 10. [Sir 10,14–17]: *Az kevély fejedelmeknek székeket elrontja az Úr, és helyekben szilígyeket ültet. Az kevély nemzetségeknek gyökerét megszárazsztatja az Isten, és helyekben plántálja az alázatosokat. Az kevélyeknek emlékezeteket elveszti az Isten, és az alázatosoknak híreket, neveket kiterjeszti.*

Sirac.

Tehát nemcsak magoknak tesznek kárt, hanem az Isten ellen nagyot vétkeznek, az kiket ha az Úr valami külső jókkal vagy méltósággal meglátogatott, az alább valóknak és szegény renden valóknak beszédeket csak meg sem hallgatják, vagy ha hallgatják is, mord kedvvel. Mely keménységekkel azt mívelik, hogy csak vélek sem kívánja az szegény ember létét, és inkább alkalmas kárt elszenved, hogysé mint ott pirongattassa magát. Nem illik ez az istenfélő emberhez. Gondold meg, hogy Ófelsége nemcsak temagadért látogatott meg gazdagsággal, vagy méltóságra emelt, hanem hogy az jókból sáfárkodjál, és az gyámoltalanokat oltalmazd. Eccl. 10. [Sir 10,14–17]: *Az kevély fejedelmeknek szekereket elrontja az Úr, és helyébe szilígyeket ültet. Az kevély nemzetségeknek megszárazsztatja az Isten az gyöker[ét], és helyekben plántálja az alázatosokat.*

Utolszor, azt mondja az apostol [1Tim 6,19], hogy az gazdagokat arra kell inteni, hogy *rakjanak jó fundamentumat magoknak jövővőre, hogy megnyerhessék az etc.* Tudjuk azt, hogy semmi dolog nem jó, nem állandó fundamentum nélkül, és ha mit anélkül indítanak is, csak haszontalan, heáavaló. Azért az gazdagok is szoktak fundamentumat vetni az ő kincs- és pénzgyűjtéseknek, melyet mikor felvethetnek, azután nagyobb bizadalomban vadnak. Ez ilyenek [1/362:] felől szokták az magyarok mondani, hogy *immár megfogják az anyját.*[†] No, azért azt mondja az apostol, hogy ezféle fundamentum-felvetés felől is kell őket oktatni.

Ötödször és utolszor azt mondja az Apostol [1Tim 6,19], h[ogy az gaz]dagokat arra kell inteni, hogy *rakjanak jó fund[amentumot] magoknak jövődre, hogy megnyerhessék [azt etc.]* Tudjuk azt, hogy semmi dolog nem jó, nem áll[andó funda]mentum nélkül, és ha mit anélkül indítanak is, [csak hiábavaló], [161v (321):] haszontalan. Azért az gazdagok is szoktak fundamentumot vetni az ő pénzgyűjtésekben, melyet mikor felvethetnek, nagyobb bizodalomban vadnak azután. Ez illyenek felől szokták magyarul mondani, hogy *immár megfoglák az anyját.*

Megmondja pedig ez igékben, mineműnek kell lenni annak az fundamentumnak. Elsőben azt mondja, hogy rakjanak magoknak, nem másnak. De azt jól látják, hogy az kik ez jelenvaló életben az külső dolgoknak vetnek fundamentumat, nem magoknak, hanem másnak rakják. Házat épít valaki, sok még el sem végezheti, addig kidől belőle, avagy ha lakik is egy ideig benne, másnak kell hagyni. Ő él. Mert az jobbik része, az lélek soha meg nem hal. Az teste is üdővel ismét megelevenedik, de az őtőle fundáltatott, rakatott házban más lakik, nem ő bírja. Tehát bizony nem magának, hanem másnak rakta volt az fundamentumat. Más pénzt gyűjt, marhát keres, nagy szorgalmatosan takargatja, az míg él, őmaga sem veszi hasznát, mást sem segít belőlle. Ez hasonló amaz farizeusokhoz, kiről mondja Krisztus Urunk [Lk 11,52], az idvösségnek kulcsát elvették, ők sem mennek be, mást sem bocsátanak. De egy kevésvartatva kire marad? Ki költi el? Eccl. 11. [Sir 11,18–19]: *Vagyon, ki meggazdagodik sobrakságával* [a. m. zsugoriságával], *és ez az ő jutalma, hogy mikor azt mondja: Immár nyugodalmat találtam, részem immár egyedül az én javaimból, nem tudja, hogy elmúlt az üdő, elközelgetett az halál, és mindeneget másnak hagy, meghal tova.* Tehát bizony ez illyen sem magának rakott fundamentumat, hanem méltán mondhatják felőle: *Sic vos non vobis mellificatis apes.*[†] Annakokáért az, ki magának akar fundamentumat rakni, ne nézzen az jelenvalóra, hanem hallja meg, mit mond az apostol [1Tim 6,19], *rakjanak fundamentumat magoknak jövődre*, mert az az mienk, ami jövődben leszen, mert itt csak zsellérek vagyunk, csak az szállásfogadónál [a. m. szállásfoglalónál] mulatunk egy kevésbé, más az haza, másutt vagyunk az megmaradandó város. Azért mondá Krisztus Urunk [Lk 16,9], hogy az hamis mammonból úgy sáfarkodjunk, hogy örökkévaló, nem hertelen elmúlendő, mint itt vagyunk, hajlékokban fogadjanak be. [1/363:] Az gazdag azért nem az, az kinek itt, azhonnat majd elköltöztetünk, vagyunk sok öröksége, hanem az, ki fundamentumat vetett itt az jövőd, örök életnek, hajléknak építésére. Ez pedig mint lehessen meg, odafel meghallád [1Tim 6,19], hogy úgymond, *elvehessék az örök életet.*

1. Megmondja pedig ez igékben, mineműnek kell lenni az fundamentumnak. Elsőben azt mondja, hogy rakjanak magoknak, nem másnak. De azt látjuk, hogy az kik ez jelenvaló életben az külső dolgoknak vetnek fundamentumot, nem magoknak, hanem másnak rakják. Házat épít valaki, sőt, még sok el sem végezheti, addig kidől belőlle, avagy ha lakik is egy ideig benne, másnak kell hadni. Ő él, mert az jobbik rész soha meg nem hal, és teste is ismét üdövel megelevenedik, de az őtölle fundáltatott, rakatott házban más lakik, nem ő bírja.

Tehát nem magának, hanem másnak rakta volt az fundamentumot. Más pénzt gyűjt, marhát keres, takargatja az míg él, ő maga sem veszi hasznát, mást sem segít belőlle. Eccl. 11. [Sir 11,18–19]: *Vagyon, ki meggazdagodik sobrakságával, és az az ő jutalma, hogy mikor azt mondja, immár nyugodalmat találtam, eszem immár az én jóvaimból egyedül, nem tudja, hogy elmúlt az üdö, elközelgetett az halál, és mindeneket másnak hagy, meghal tova.* Tehát az ilyen sem magának rak fundamento[m]ot, hanem méltán mondhatjuk felőlle: *Sic vos non vobis [melli]ficantis apes.*[†]

[Anna]kokáért, az ki magának akar fundamentumot rakni, ne [nézzen az] jelenvalóra, hanem hallja meg, mit mond az apostol [1Tim 6,19]: *[Rakjana]k fundamentomat magoknak jövendőre etc.* [Mert az a]z mienk, az ki jövendőben leszen, most itt csak zsellérek [vagyunk, és] az haza másutt vagyon, az megmaradandó város. [162r (322):] Azért mondja Urunk, hogy az hamis mammonból úgy sáfarkodjunk, hogy örökkévaló, nem hamar elmúlándó, mint itt vagyon, hajlékokban fogadjanak be. Az gazdag azért nem az, kinek itt vagyon sok öröksége, hanem az ki fundamentumot vet itt az jövendő örök hajlékoknak építésére. Ez pedig mint lehessen meg, odafel meghallád [1Tim 6,19], *hogy, úgymond, elvehessétek az örök életet etc.*

Az gazdagságnak vége az, hogy ember minden fogyasztás nélkül, csendesen élhessen, és testi táplálására való szüksége ne legyen. Mert még az fősvények is, akik éjjel-nappal futják ez világot, azt mondják, ha ki kérdi tőlök, miért epezstik magokat: Nem tudom, úgymond, meddig élek, hadd legyen akkor miből élnem, mikor megerőtlenülék. Ezt mondá amaz gazdag is Luc. 12. [Lk 12,18]: *Tudom, mit míveljek. Elbontom csűrömet, gabonás házaimat megöregbítem* [a. m. megnagyobbítom]. De ez ilyen ember nem gondolja meg, hogy ez az élet nem élet, hanem az életnek csak árnyéka, és olyan, mint az füst és parázs. Azt sem tudod, mely hertelen hová leszen, ha ez világ kécse mind tied volna is, csak egy napot sem ragaszthatsz életedhez azzal. Tehát nem ennek az életnek táplálására kellene segítséget és támaszt keresned. Mert ezt soha, sem mesterséggel, sem erővel, pénzzel meg nem tarthadd, elrepül. Hanem amaz életre kellene gondot viseljünk, az kinek soha vége nem leszen.

Ez azért az igaz gazdag, aki ezt megnyerheti, nem az, kinek sok aranyja, ezüsti vagyon. Úgy vagyon, hogy az kárhozottak is élnek örökké, de az ő életek nem élet, hanem az Szentírásban [Jel 2,11; Jel 20,14–15; Jel 21,8] *második halálnak* mondatik. Itt azért az örök életen, mint egyebütt is, kell érteni az örök bódogságot és vég nélkül való vigasságot.

Az gazdagságnak vége az, hogy ember minden fogyatkozás nélkül, csendesen élhessen, és testi táplálására való szükség meglegyen. Mint még az fősvények is, az kik éjjel-nappal futnak, azt mondják, ha ki kér-di tőlök, mit epesztik magokat: Nem tudom, úgymond, meddig élek, hadd legyen akkor miből élnem, mikor megerőtlenedem. Ezt mondja amaz gazdag is Luc. 12. [Lk 12,18]: *Tudom mit miéjlek, elbontom csűrö-met, gabonás házaimat, és megöregbítem* etc. De ez ilyen ember nem gondolja meg, hogy ez az élet nem élet, hanem csak életnek árnyéka, azt sem tudod, mely hirtelen hova leszen, ha ez világ kincse mind tied volna is, csak egy napot sem ragaszthatsz életedhez avval, tehát nem ennek az életnek táplálására kellene táplálást keresned, mert ezt noha semmi mesterséggel, erővel, pénzzel meg nem tarthadd, hanem amaz életre kellene gondot viselnünk, az kinek soha vége nem leszen, ez azért az igaz gazdag, az ki ezt megnyerheti, nem az, kinek sok arany[a vagyon.] Úgy vagyon, hogy az kárhozottak [a. m. kárhozottak] is élnek örökké, de az ő [életük nem] élet az Szentírásban, hanem második ha-lálnak mondatik. [Itt azért] az örök életen, mint egyebütt is, kell érteni az örök bol[dogságot és] vég nélkül való vigasságot.

Summája azért ez mai leckénknek ez, hogy ha kit Isten ezvilági jókkal, gazdagsággal meglátogatott, ne tartsa azt igen nagy és megmaradandó jónak, az kire támaszkodjék, és hozzája képest egyebeket megutáljon, hanem tanulja meg, hogy az Isten adta neki azt eszközül, hogy ezáltal más, jobb és megmaradandó jóságot találjon. Melyet megnyerhet, ha az reá bízott jókból egyebeknek, az szűkölködőknek adakozik, és jókedvvel másnak azokból sáfárokodik. Mert itt nincsen bizonyos és [1/364:] megmaradandó helyünk. Azért nem az itt való jóknak bírásában vagyon az gazdagság és az boldogság, kit még az régi pogán bölcsek is tudtak és megismertek, Horatius: *Non possidentem multa vocaveris recte beatum: rectius occupat nomen beati, qui deorum* etc.*†

Summája azért az mai leckénknek ez, hogy ha [kit Isten ez]világi jókkal meglátogatott, ne tartsa azt [igen nagy] [162v (323):] és megma-

* HOR. *Carm.* 4. 9. 45–50

radandó jóknak, az kire támaszkodjék, és hozzája képest egyebeket megutáljon, hanem tanolja meg, hogy az Isten adta őneki ezt eszközül, hogy ezáltal más és jobb és megmaradandó jóságot keressen és találjon. Mellyet megnyerhet, ha az reá bízott jókból egyebeknek, az szűkölködőknek adakozik, és jókedvvel másnak abból sáfárokodik, mert itt nincsen bizonyos helyünk, azért nem az itt való jóknak bírásában vagy az gazdagság és boldogság, kit még az pogán bölcsek is tudtak és megesmértének: *Non possidentem multa vocaveris recte beatum. Rectius occupat nomen beati qui deorum.**

Versus.

Ha azért még az pogánok is ezt hitték és vallották, mennyivel nagyobb szégyen minékünk, ha ez heáavaló jókhoz ragaszkodunk, és ebben helyheztetjük bódogságunkat, kik azt valljuk magunk felől, hogy az Krisztus és az szent apostolok tanítványi vagyunk. Ha ő tanítványi vagyunk, fogadjuk meg tanácsokat, intéseket, és az itt alatt való jókat hátrahagyván és megutálván az odafel valókat keressük, és az örökké megmaradandókra sóvárkodjunk és igyekezzünk. Ámen.

Ha azért még az pogánok is ezt hitték, mennyivel nagyobb szégyen minékünk, ha ez heábanvaló jókhoz ragaszkodunk, és ebben helyheztettük boldogságunkat, kik azt valljuk magunk felől, hogy az Krisztus és az szent apostolok tanítványi vagyunk. Fogadjuk meg tanácsokat, intéseket, és ez itt alatt valókat hátrahagyván, megutálván, az odafel valókat keressük, azaz az örökkévaló<kra> megmaradandókra sóvárkodjunk és igyekezzünk. Ámen.

Finis huius Centuriae.⁶

* HOR. Carm. 4. 9. 45-47.

⁶ A 2. Kolozsvári Kódex másolója itt fejezte be a kódex másolását.

99. beszéd (S)

[1/364:] **Concio funebris XCIX. Habita ad tumulum uxoris Stephani Kakas,[†] quae mortua et sepulta est 7. Julii A. D. 1594. Sumpta 1. Thess. 4. v. 12. [!] [1Thessz 4,13]:**

Nem akarom pedig, atyámfiai, hogy tudatlanságban legyetek az elaludtak felől etc.

Noha mindenkor az holt testnek és tetemeknek csak látásából is [az ember] élete és magaviselésére hasznos tanúságokat vehet, de mivelhogy az többi között ilyen fogyatkozás vagy bennünk, hogy az mit gyakorta látunk, ingyen sem elmélkedünk felőle, szükség néha az megszokott dolgokról is szorgalmatosan gondolkodnunk, nem úgy, az mint némelyek, csak könnyen elmulatnunk és mennünk mellette. Mi lehet közönségesb és gyakrabban való dolog közöttünk, mint az embernek ez világból való kimúlása? Mi lehet, azhonnét több intéseket és hasznos tanúságokat vehetnénk, mint innét? De mi lehet az, ki felől ritkábban, s tunyábban gondolkodunk, mint erről? Mi pedig, keresztyének, holott mostan azért gyűltünk ide, hogy az Isten népének dicséretes szokások szerént ez mi megholt atyánkfíának testét tisztességesen az földben takarítsuk, csak rövideden [1/365:] halljunk és tanuljunk ez testi kimúlás és halál felől. Erre pedig alkotmatosságot és fundamentumot vegyünk az szent Pál mondásából 1 Thess. 4. [1Thessz 4,13]: *Nem akarom pedig, atyámfiai, hogy tudatlanságban etc.*

Ez néhány igékben három igen szép tanúságot foglal be az apostol. Elsőben azt jelenti meg, hogy az halottak felől való értelem és tudomány hasznos és szükséges [1Thessz 4,13]: *Nem akarom, úgymond, atyámfiai etc.* Másodszor, szól az megholtak felől való szomorkodás és bánatról [1Thessz 4,13]: *Hogy meg ne szomorodjatok etc.* Harmadszor az jövendő feltámadást egy fő erősséggel bizonyítja meg [1Thessz 4,14]: *Mert ha hisszük etc.*

Vadnak az emberi társaságban olyan természetű és elméjű emberek, kik avagy ugyan semminek tudják, avagy az szükséges dolgoknak tudakozásában nem munkálkodnak, tudni és tanulni nem igyekeznek, és kiváltképpen az halál, avagy az megholtak felől való gondolkodást haszontalannak és semminek ítélik. Vadnak viszontag olyanok is, kik mindennek nagy szorgalmatosan végére akarnak menni, és semmit hátra nem akarnak hadni, és az holtak felől való elmélkedésben is azon tudakoznak, disputálnak: Az megholt embereknek lelkek hol vadnak az Ítélet napjáig? Mit csinálnak az feltámadásig? Mint férnek el az emberek ez földön, mikor mindnyájan feltámadnak? De mind ez két rendbelieket kárhoztatja itt az apostol. Mert

nem jó az holtak felől tudatlanságban maradnunk, nem illendő az holtak felől való elmélkedést hátrahadnunk, az miképpen másutt is panaszkodik az Írás ezfelől Esa. 57. [Ézs 57,1]: *Meghal az igaz, és nincs, ki elmélkednék szívében felőlle.* Sőt, Salamon azt írja Eccl. 7. [Préd 7,2]: *Jobb menni az halottasházhoz, hogynem az lakadalomházhoz, mert amott megintetnek minden emberek az ő végekről, és az élő ember¹ meggondolja, mi követőzik reá.* Tehát mikor halljuk és látjuk valamely atyánkfíának halálát, dobbanjunk meg szívünkben, és jusson eszünkben az mi gyalóságunk. Emlékezzünk meg rólla, hogy ha őrajta ma [1/366:] esett holnap rajtunk eshetik, és készüljünk, avagy inkább készek legyünk minden órában. De az miképpen hasznos és szükséges efféle elmélkedés és tanúság, azonképpen nem dicséretes az felettébb való bölcsekedés, az mint cselekesznek azok, az kikről mostan emlékezem. Ládd-e, mit mond itt az apostol [1Thessz 4,13]: *Nem akarom, hogy tudatlanságban etc.* Tehát az ki azt tudja, az mit itt ír az apostol szent Pál, nem tudatlan az, hanem megéri az ő üdvösségére vele. És az mint egyéb dolgokban is, itt is szükség amaz apostol intését követnünk Rom. 12. [Róm 12,3]: *Mondom mindnyájatoknak, hogy senki feljebb ne bölcsekedjék, az mint illik, hanem bölcsekedjék józanon etc.*

Az mi szükséges volt az mi üdvösségünkre, azokat az Úr Isten megíratta az ő szent könyvében, maradjunk az mellett, és elménkkel küljebb ne terjeszkedjünk az Istentől előnkben rendelt határnál, mert mihelt azon kívül hágunk, ottan eltibolyodunk. És az mint szól az apostol, az mi gondolkodásunkban haszontalanokká és semmikké leszünk. Elég bölcs az, az ki tudja, az mit az Úr Isten előnkben adott és íratott.

Halljuk meg azért, az tudatlanságból micsoda oktatással veszi <az> ki az apostol az keresztyéneket, és mint tanítja az halottak felől őket. Így szól ez igéknek második részében az apostol [1Thessz 4,13]: *Hogy meg ne szomorodjatok, mint egyebek etc.* Ez igékben legelsőben azt vegyük eszünkben, hogy az apostol nem teljességgel tiltja az szomorúságot és bánatot az megholtakért, hanem úgy ne bánkódjanak, mint azok, az kiknek reménségek nincs. Merthogy semmit ne bánkódjunk, nem illik, és ugyan lehetetlen dolog. Az Úr Isten olyan természetet oltott belénk, hogy jó szerencse idején örülünk, nyavalyánknak idején szomorkodunk. Lehetetlen dolog pedig az természetnek utát megfogni teljességgel és megfojtani. Más az, hogy az szenteknek példája ugyanezent bizonyítja, kik az ő szerelmeseknek halálán kesergettenek és [1/367:] bánkódtanak, Gen. 23. [1Móz 23,1–2] Ábrahám Sárát siratá, József Jákobot, Gen. 50. [1Móz 50,1–14], Mózesnek halálán sírának az Izrael fiai, Deut. 34. [5Móz 34,8]. Sőt, Krisztus Urunk síra Lázárnak halálán, Joan. 11. [Jn 11,33–38]. Honnét megtetszik, hogy szabad az híveknek is szomorkodniok az ő szerelmesinek halálokon. Ugyanerre viszen pedig minket azokhoz való jóakaratumk és szeretetünk is. Mert az kiket szeretünk, bánjuk, ha azoknakvalami részekben fogyatkozás esik. Ez pedig

¹ emben (tollhiba)

nyilván vagyon, hogy az test egyik része az embernek. Noha azért nyilván vagyon, hogy az ő fővebbik része, azaz az lélek él, de az teste megfoghatózik, és az miből lött volt, ismét azzá leszen. Nem lehet azért, hogy ezen ne bánkódjunk. Mert még az sidók is innét ismerék meg, hogy Krisztus Urunk szerette Lázárt, mikor látták volna, hogy sír halálán, mondának [Jn 11,36]: *La, mint szerette őtet*. Noha azért erre az természet kényszerít, az szentek példája tanít, az okosság viszen, hogy azoknak halálokon bánkódjunk, az kiket életekben szerettünk.

De az szomorúságban szükség, hogy magunkat úgy viseljük, mint keresztyének, úgymint kiknek reménségünk vagyon, hogy hütötleneknek és pogánoknak ne ítéltessünk. Annakokáért az mely Szentírás megengedi, hogy bánkódjunk, ugyanazon határt és módot szab előnkben az keserűségben, Eccl. 22. [Sir 22,11]: *Kevéssé sirasd az megholtat, mert az megnyugudt*. Azt mondja az Írás Numer. 20. [4Móz 20,29], Deut. 34. [5Móz 34,8], hogy Áron és Mózes halálát siratta az Izrael népe 30 napig, József az ő atyját Gen. 50. [1Móz 50,10], az gileádbeliek Saul halálát 7 napig, 1Regh. 31. [1Sám 31,13]. Sőt, ezt ugyan közönséges határnak mondja az Sirák fia cap. 22. [Sir 22,12]: *Az megholtanak siratása hetednapig tart*. Jóllehet, én azt ítélem, hogy ezeket kell érteni az külső ceremóniákra, az mellyeket szoktak vala az régiek cselekedni az halottak körül. Nem azt jelenti az Írás, hogy 30, avagy csak hét nap kelljen embernek szomorkodni szerelmesének halálán, és azután mindjára kivesse szüvéből, és soha többé meg ne emlékezzék rólla, meg ne szomorkodják <rólla> rajta, mert az természetnek nem szabhatnak regulát [1/368:] és bizonyos üdőt. Némelleyeket az Úr Isten lágyabb szüvel szeretett, némelleyeket vastag és férfiúi természettel. Az ilyen hamarabb, amaz késebben felejtheti el bánatját. Nem az azért értelme az Szentírásnak, hogy imennyi vagy amennyi napig sirjanak, hanem hogy úgy sírjunk, úgy bánkódjunk, hogy Istenünket meg ne bántsuk és hütöttségünket azzal ki ne jelentsük, mintha azt hinnők, hogy az mi megholt atyánkfia teljességgel elveszett, és soha többé meg nem látjuk. Mert az pogány értelem, és ezek felől mondja itt az apostol, hogy nincsen reménségek.

Noha az régi bölcsek sokat írtak az emberek holtok után való állapotjuk felől, és azt az tudósak nyilván hitték és bizonították, hogy az embernek lelke halhatatlan, de azért azt soha emberi okossággal meg nem foghatták, hogy ezen test, az mely megrothad és porrá leszen, ismét feltámadjon, és az ő lelke ismétlen beléje adattassék. Azért az feltámadásnak tudománya kiváltképpen csak az keresztyéneknek tulajdona, kit nem vöttek, nem is vehettek filozófusoktól, hanem csak az Isten könyvéből. És kiváltképpen ebben különböznek, és ezzel választatnak meg az keresztyének az pogánoktól. Azért valaki ezt nem hiszi, avagy úgy siratja halottját, mintha semmi reménsége nem volna felőlle, pogán az, és nem az keresztyéneknek seregébe való. Azt akarja azért az apostol, hogy ezzel mutassák meg az hívek az ő keresztyéni voltokat, hogy ne sirassák az ő halottjokat reménség kívül,

mert bizonyára feltámadnak és ismét eléjőnek, megelevenednek mindazok, az kiket az koporsóban rakunk.

Az miképpen harmadik részében beszédének mondja az apostol [1Thessz 4,14]: *Mert ha hisszük, hogy az Jézus feltámadott* etc. Noha az apostol beszédének helt és hitelt kellene adnunk, ha semmi okát nem adná beszédének is, mert tudjuk, hogy az Szentlélek szólt az szent által, és az apostolok szava Isten szava, de mégis szent Pál nemcsak mondja, hanem ugyan meg is bizonyítja az igékben, hogy általán fogva [a. m. általában] meg kell [1/369:] lenni az feltámadásnak, mivel azt akarja megjelenteni, hogy noha az világi bölcsék nem tanulhatták meg az feltámadásnak tudományát, de azért ugyan okosságból is ezt megbizonyíthatni és megmutogathatni. Mert soha nem volt oly pogán nemzetiség, az ki nem hitte volna, hogy Isten vagy, ki bizony nem ül heába, veszteg, hanem az világra, az kit teremtett, gondot visel. Ha az világra gondot visel, bizony, azt bölcsen és igazán gubernálja. Az igazság pedig azt kívánja, hogy mindennek az ő érdeme szerént legyen jutalma, azaz az jónak jól, az gonosznak pedig gonoszul. De ezt látjuk szemeinkkel, és az régi példák is bizonyítják, hogy ebben az életben visszafordult ez, mert az jónak gonoszul, az gonosznak jól vagy gyakorta dolga. Ez pedig nem igazság, hanem hamisság. Azért ez kettőnek meg kell lenni: avagy hogy az Isten nem igaz, ki távol legyen tőlünk, hogy csak meggondoljuk is, avagy bizony vagy más élet, ahol igazság regnál, hogy az jóknak jól, az gonoszoknak gonoszul leszen dolga. Ez pedig különben nem lehet, hanem ha feltámadunk. Mert ugyanannak kell az jutalmat elvenni, az ki itt cselekedett, nem másnak. Immár az Isten igaz, és az ő beszédében nincsen hiba. Megígérte, hogy örök életet ad és feltámaszt, vagy is ereje reá, mint ím az példákban is megtetszik. Tehát az következők belőlle, hogy általán fogva megleszen az feltámadás.

Másodszor, mind az Szentírás mondja, s mind az pogánok vallják, hogy az ember az Istennek legböcsületesb, fejebbvaló teremtmény állatja [a. m. élőlény]. De ha nincs más élet, bizony az embernél nincs nyomorultabb féreg. Gondold meg, micsoda az az élet, bú, bánat, gond, nyavalya, úgyannyéra, hogy ha ki csak hallaná is, hogy elészámlálják az életnek hitván voltát, nem kívánná életét. Az mint olvassuk egy Hegesias[†] nevű orátor felől, ki egy könyvet írt volt az életnek nyavalyájáról, melyet mikor az emberek előtt olvasott, sokan megölték magokat. Kit mikor megértett volna Ptolomeus, [1/370:] az egyiptombeli király, megtiltá, hogy senki előtt ne olvasná.* Ha azért nincs más élet, bizony heába és nem méltán mondhatjuk, hogy az ember az Istennek legdrágább teremtmény állatja. Tehát nyilván kell más életnek lenni, az hol kitéssék az embereknek méltósága minden egyéb vadak és földi állatok felett.

Harmadszor, ezt megbizonyíthatjuk az ó- és újtestamentumbeli szenteknek vallásából és cselekedeteiből, kik nemcsak hitték, hanem ugyan jókedv-

* Utalás Kürénéi Hégesziasz Apokarterón című művére: Crc. *Tusc. Quaes.* I. 84.

vel meg is haltak, hogy az jövőd életnek bódogságában részek lehessen. Ha pedig mondanád, hogy ezek tévelygettek és bolondul hitték volt el, hogy más élet is legyen, én arra azt mondom, hogy megtetszik ezeknek bölcsességek az ő írásokból és magokviseléséből, az mint az históriák erről tanúbizonyt tesznek. Mert most is azoknak könyvekből és példájokból tanulunk bölcsességet és minden eszességet. Tehát bizony nem voltak bolondok. Ha bolondok nem voltak, nem ok nélkül hitték el az jövőd életet és az feltámadást. Honnét megtetszik, hogy nem ők voltak bolondok, hanem azok, az kik ezt nem hiszik.

Negyedszer, bizonság erre ezeknek példája, az kik feltámadtak. Olvasuk Elizeus felől 4 Reg. 4. [2 Kir 4,8–37], hogy amaz sunémbeli asszonyállat fiát feltámasztotta halottaiból. Sőt, az mi nagyobb, mikor Elizeus megholt volna és eltemették volna 4 Reg. 13. [2 Kir 13,21], vittének egy holttestet az ő koposójába, ki mikor az csontját érte volna ez szent embernek, megelevenedett az halott. Krisztus Urunk amaz Nain [Betánia] városbeli asszonyállat fiát [Lk 7,11–17], az Jairus leányát [Mk 5,21–43; Mt 9,18–26; Lk 8,40–56], Lázárt [Jn 11,1–44] is feltámasztá, szent Péter Dorkást [ApCsel 9,32–43], szent Pál Eutikhust feltámasztá halottaiból [ApCsel 20,9–12]. Sőt, szent Máté azt írja cap. 27. [Mt 27,52–53], hogy Krisztus Urunk halálakor sok megholt szenteknek testek feltámadtak és az koporsóból kijövén sokaknak megjelentenek. De mondanád: No, innét csak az bizonyítatik, hogy meglehet az feltámadás, nem az, hogy ugyan megleszen. Vaj, nemcsak az [azaz hogy lehetséges], hanem imez [azaz hogy meglesz] is, mert az Isten megígérte, hogy más életet ad. Hogy pedig ezt megtökélheti és megcselekedheti, megmutatta azoknak példájával, az kiket halálból feltámasztott. Honnét az következők, hogy általán fogva megleszen. Mint szinte neked, ha valamely igazmondó ember [1/371:] valamit ígér, és tudod, hogy ereje is legyen reá, hogy megcselekedheti, szinte olyá tartod, mintha immár megcselekedte volna, és kezében volna.

Ötödszer, megmutatják ezt az egyéb dolgoknak példái is. Lám, az fák, füvek télben meghalnak. Tavasszal, mikor az meleg szél éri, megelevenednek. Sőt, nemcsak az fák, hanem az csúszómászó férgek is és repeső állatok [a. m. repülő állatok, madarak], kik télben megholtanak, feltámadnak, megelevenednek, mihelt az napnak melegsége éri. Ha pedig az Úr Isten efféle alávaló állatoknak eleveiséget és feltámadást ad, mennyivel inkább az ő szerelmes, szép kezeművének, teremtetett állatjának, az embernek. Ez az oka, hogy mind az pogánok, s mind az Szentírás hasonlítja, sőt nevezi az halált álomnak. Az miképpen itt is azt mondja az apostol felőlök [1Thessz 4,14]: *Az elaludtakról* etc. Szent István felől így szól az Írás [ApCsel 7,60]: *Elaluvék*. Krisztus Urunk Lázár felől [Jn 11,11]: *Lázár, az mi atyánkfia aluszik, de elmegyek, hogy felserkentsem őtet*. Sőt, ezért igen igazan nevezték az régiek az temető helyt [a. m. helyet] κοιμητήριον-nak,² mintha azt mon-

² A kéziratban szereplő alak: κοιμητόριον. Jelentése: koimeterion, alvóhely, nyughely.

danád: dormitorium, aluvóhely. Mert miképpen az álomból az ember ismét felserken, sőt, még elevenb testtel vagyon, hogynem mint annakelőtte, szinte azonképpen mi is az halálból felkelünk, felserkenünk megnyugdult és megdűcsöült testtel. Mindezeknek felette itt az apostol megbizonítja az feltámadást Krisztus Urunk példájával [1Thessz 4,14]: *Ha, úgymond, hisszük, hogy az Jézus megholt* etc. Ezzel az erősséggel másutt is él az apostol gyakorta. 1 Cor. 15. [1Kor 15,12]: *Ha az Krisztus felől hirdetteték, hogy feltámadott halottaiból, hogyhogy mondja tehát némellyik közületek, hogy nincs az halottaknak feltámadása?* Rom. 8. [Róm 8,11]: *Hogyha annak Lelke, aki feltámasztotta az Jézust halottaiból, lakozik tübennetek, megelevenítte az tü halandó testeteket is az Lélek által, ki bennetek lakozik.* De miképpen következik ez, hogy ha az Krisztus feltámadott, mi is feltámadunk? Illyenképpen: az Krisztus feje az eklézsiának, az szent gyülekezetnek, az hívek pedig öneki tagjai. 1 Cor. 6. [1Kor 6,14–15]: *Az Isten az Urat is feltámasztotta, minket is feltámaszt az ő hatalmával. Nem tudjátok-e, hogy az ti testetek [1/372:] az Krisztus tagjai?* Immár ha az fő eleven, szükség, hogy az tagok is elevenek legyenek. Nem illendő, hogy az fő eleven legyen, és az tagok meg holtak. Másodsor, az Krisztus mi atyánkfia, az mint őmaga mondja. Sőt, így szól cap. 5. [Ef 5,30]: *Az Krisztus testének tagjai vagyunk, és az ő húsából való húsok, csontjából való csontok.* Tehát, ha illyen igen összecsatlattunk [a. m. egybekapcsoltattunk] vele, illyen nagy közünk vagyon vele, nyilván az mi beteljesedett az mi atyánkfián, mi is bizonytalán várhatjuk és remélhetjük. Ez az oka, hogy Krisztus Urunk mondatik az *megholtaknak zsengejének* 1 Cor. 15. [1Kor 15,20], *az holtak közül elsőszülettnek* Col. 1. [Kol 1,18], Apoc. 1. [Jel 1,5]. Mert miképpen az gabona közül mikor egy megzsendül [a. m. kihajt], reméljük és hisszük, hogy az többi is utána érik. Azonképpen holott tudjuk, hogy Krisztus <Urunk> feltámadott, bizonytalán hihetjük, hogy őutánna mi is feltámadunk. Mellyet mikor teljes bizodalommal elhiszünk, úgy, az mint illik, nem szükség nekünk az mi megholt atyánkfián úgy bánkódnunk és szomorkodnunk, mint ha elvesztettük volna. Nem vesztek el, ismét éléhozza az Úr Isten az mi Urunk Krisztussal együtt. Az miképpen másutt is szól az apostol Col. 3. [Kol 3,3–4]: *Az tü életetek elrejtetett az Krisztussal az Istenben, mikor azért az Krisztus megjelenik, az tü életetek, akkor tü is megjelentek vele dücsőségesen.* Noha pedig ez az tanúság és vigasztalás közönséges és minden üdökhöz alkalmas, de főképpen illik ez jelenvaló üdöre, sőt órára, holott szemünk előtt vagyon az mi keresztyén atyánkfiának teste, kit az Úr Isten közüllünk kihíutt [a. m. kihívott], és ezvilági zűrzavarból kiragadott, kinek halálán noha szabad keresztyéni módon szomorkodnunk, de felettébb kesergenünk nem illik, mert az Úr őtet sok nyavalyáitól, gondjaitól megszabadította és elnyugodta [a. m. öröklétre szenderítette]. Nem is úgy vitte el, hogy mindörökké az mi szemünk elől elrejtse és tölle megfosszon, hanem üdövel ismét összegyűjt, és megengedi, hogy ismétlen egy társaságban legyünk. Mostan pedig az kiket elaludt [a. m. elszenderített], nemhogy haragjának, de inkább [1/373:] szeretetének és

Te mindörökké abban megmaradsz, az mit egyszer mondasz.

jóakarátjának jelensége és bizonyossága. Halljuk és értjük, az Úr Isten az mi bűneinkért, méltán és igazan, minemű közönséges veszedelemmel fenyeget és rettent. Eljött az üdö, az kiről szólt szent Pál 1 Cor. 7. [1Kor 7,29–34]: *Azt mondom, atyámfiak, az üdö rövid, annakokáért, az kiknek feleségek vagyon, úgy tartsák, mintha nem volna, az kik sírnak, mintha nem sírnának, az kik örülnek, mintha nem örülnének, az kik vesznek, mintha nem bírnák, az kik ez világban gyönyörködnek, mintha nem gyönyörködnének, mert elmúlik ez világnak ábrázatja. Azt akarom, hogy szorgalmatosság nélkül legyetek. Az kinek felesége nincs, szorgalmatoskodjék az Úr dolgában, mint lehessen Istennek kedvében. Az kinek felesége vagyon, szorgalmatos ez világi dologban, mint lehessen felesége kedvében, és így kétfelé vonatik.*

Te vagy mindenben segítőm, hiszem, megszabadít te kegyelmességed.

Bizony, ez mi Istenben elnyugdult atyánkfia mondhatta ezt minekünk, az mit Krisztus Urunk monda azoknak, az kik őtet sírva késérik vala halálakor Luc. 23. [Lk 23,28–29]: *Jeruzsálemnek leányi ne sirassatok engem, hanem sirassátok az tü magatokat és az tü magzatitokat. Mert íme eljönök az napok, kikben azt mondják: Boldogok az magtalanok, és az méh, az ki nem szült, az emlők, kik nem szoptattanak.* Mert miképpen Krisztus Urunk jövendölé akkor Jeruzsálemnek veszedelméről, azonképpen félő, hogy még, az kik élünk, hazánkknak utolsó veszedelmét meg ne lássuk. Nem azok azért nyavalyások, az kik most meghalnak, hanem az kik az utolsó veszedelemre tartatnak. Mert amazoknak mondja az Úr Isten, az mint megíratott Esa. 26. [Ézs 26,20]: *Eredj el, én népem, menj be kamarácskádba [a. m. kis szobádba], szegezd be ajtódat, rejtezzél el egy kevésség, egy szempillantásig, az míg elmúlik az én bosszúállásom.* Ne irigyeljük tehát az mi atyánkfiának az ő nyugodalmát és az Úrnak reá való gondviselését és ótalmát, hanem inkább mi, kik itt vesződünk ez siralomnak völgyében, könyörögjünk Ő Szent Felségének, hogy az mely kemény ostorát hozzánk húzta, avagy térítse el, avagy könnyebbítse meg, ne az mi érdemünk szerint, hanem az ő véghetetlen irgalmassága szerint cselekedjék velünk.

A 2. Kolozsvári Kódex indexe

A harminc beszédet tartalmazó 2. Kolozsvári Kódex indexe a kiadásban szereplő kódexek közül egyedülként maradt fenn. Mivel a kódex hátsó lapjainak alsó széle sérült, ezért az index elején és közepén lévő címléírások hiányosak, ezeken a helyeken a hiányzó részeket pótoltuk.

[162v (323):]

Index concionum et locorum

- [1. C]oncio. Deut. 16. [5Móz 16,18]: *Bírákot és tisztviselőket* pag. 1.
etc.
- [2. Concio.] Eccl. 10. [Sir 10,1]: *Az bölcs bíró* etc. pag. 11.
- [3. Concio.] Die nativitatis Luc. 2. [Lk 2,1]: *És lőn az* p. 19.
napokban etc.
- [4. Concio. D]ie nativitatis ex eodem loco [Lk 2,8]: *És*
valának azon tartó etc.
- [5. Concio. De] nova creatione. 2 Cor. 5. [2Kor 5,17]: *Ha ki*
annakokáért az Krisztusban etc.
- [6. Concio. De] lingua. Jacob. 3. [Jak 3,2]: *Ha ki beszédében*
nem vétkezik etc.

[163r (324):]

7. Concio. De lingua ex eodem [Jak 3,9]: *Ezáltal áldjuk az* pa. 63.
Istent etc.
8. Concio. De nuptiis. Tob. 7. [Tób 7,12]: *És fogá Raguel* etc. pa. 71.
9. Concio. De providentia Dei. Psal. 32. [Zsolt 33,10]: *Az Úr* pa. 81.
elrontja etc.
10. Concio. In quo sit salus et incolumnitas Repub. Esa. 30. pa. 90.
[Ézs 30,15]: *Ezt mondja az Úr, az Izraelnek Istene* etc.

11. Concio. Cur Christus venit in mundum. Joan. 9. [9,39]: p. 98.
 Ítéletszolgáltatni jöttem ez világra etc.
12. Concio. De charitate. 1 Cor. 13. [1Kor 13,1]: *Ha embereknek* pa. 107.
és an etc.
13. Concio. De charitate ex eodem v. 4. [1Kor 13,4]: *Az sze-* p. 117.
retet hosszú etc.
14. Concio. De eodem ex eodem v. 8. [1Kor 13,8]: *Az szeretet-* p. 126.
nek soha vége etc.
15. Concio. De jejunio. Matt. 19. [Mt 9,14]: *Akkoron menének* pa. 136.
hozzája etc.
16. Concio. Causae [a]dorationis et ruinae impiorum. Jer. 27. pa. 147.
 v. 4. [Jer 27,4]: *Ezt mondja az seregeknek Ura* etc.
17. Concio. De <providentia> |:poenitentia:| et longanimitate pa. 157.
 Dei. Luc. 13. 6. [Lk 13,6]: *Egy fügefafa vala* etc.
18. Concio. Caeremoniae Dominicae Palmarum. Joan. 12. p. 165.
 [Jn 12,12]: *Másodnapon* etc.
19. Concio. De resurrectione Christi. Marci. 16. [Mk 16,1]: *És* p. 18[o]
mikoron elmúlt volna etc.
20. Concio. De resurrectione <e> |:is:| Jesus Christi |:causa:|. [p. 193.]
 Rom. 8. [Róm 8,11]: *Hogyha annak Lelke* etc.
21. Concio. Tim. 2. 23. [Tim 2,23]: *Az bolond és tudatlan* etc. pa. 203.
22. Concio. De apostasia Matt. 12. [Mt 12,43]: *Mikor penig* pa. 213.
az etc.
23. Concio. Causa excidii Regni Israelitici. 4 Reg. 17. [2Kir p. 224.]
 17,3]: *Ez ellen feljő*[ve etc.
24. Concio. De vera <ecclesiae> |:doctrinae:| notis. Joan. 7. p. 236.]
 16. [Jn 7,16]: *Mea doctrina* [etc.
25. Concio. De ascensione Christi. Act. 2. [ApCsel 2,33]: *Az* p. 248.]
Istennek jobb karjáv[al etc.

A 2. KOLOZSVÁRI KÓDEX INDEXE

26. Concio. De Spiritus Sancti missione. Act. 2. [ApCsel 2,1]: p. 266.]
És mikor eljött voln[*a* etc.

27. Concio. De vera Ecclesia. Luc. 12. [Lk 12,32]: *Ne félj, kicsin* [p. 278.]
nyáj etc.

28. Concio. De statu afflictissimo Judaeorum. Psal. 78. [Zsolt pa. 289.
79,1]: *Úr [Isten, pogánok]* jöttek etc.

[163v (325):]

29. Concio. ex eodem Psalmo. v. 5. [Zsolt 79,5]: *Precationis* pa. 302.
modus tempore afflictionis. Uram, meddig haragszol
mindvégig etc.

30. Concio. Divites quomodo informandi. 1 Tim. 4.[!] [1Tim pag. 311.
6,17]: *Az gazdagokat intsed* etc.

Scribebat Joannes Bithai Rector Scholae Thoroczkanae in Schola
Thoroczkana. A. 1664.

Betűhív mutató

A betűhív mutatóban a kötetben szereplő forrásokból egy-egy részlet látható teljes oldalas fényképpel együtt.

2. Kolozsvári Kódex

[12r (19):] Summa, hogy mind boldogságok, s mind veszedelmek az országoknak Isten után főkeppen az fejedelmeken birakon az mint érted.

Mind ezekből azért fő tanuságunk ez. Hogy az Istennek hozzánk való io kedvenek iele ez, hogy nekünk azt megengette hogy wnnen kőzüllünk olyan tisztet Fejedelmet választhatunk az mineműt szinte szeretünk. Megh lassuk tehát hogy az Isten ayandelával iol ellyünk az az ne tarczun iateknak az Fejedelem birak választast mert ezzel magunknak mind boldogságot s mind veszedelmet hoszhatunk. Tanollyuk megh hat az Isten igeje mint írja előnkben az birakat Fejedelmet, aszt hallad hogy annak bölcznek eszesnek kell lenni. etc. Azert megh gondollyuk kit választunk, mert vala. mineműt választunkde annak erkölcsze kiterjed, vagy io vagy gonosz legyen. Az migh azért kezünkben az gyeplo szabad-ságunkban vagyon, ket fele tekenczünk es io idejen mit kellyen czelekednünk megh gondollyuk. Amen.

Concio. Die Nativitatis Domini Jesu Christi.

Luc: II. Es lón az napokban poronczolat adatek ki.

Hogy az regi Fejedelmeknek szokások volt ez, hogy szwletéseknek napiat mind eo magok, s mind az allatta való nepek megh illettek, nem csak az poganak historiajából, hanem szent Mathe irasanak 14 cap: megh teczik. Plato az Persaiak felől azt írja, hogy valamely nap az eo Kirallyok fia szwletik, de azon az egész országban innep vagyon, es az után az meddigh el, szwletésenek napiat esztendónkent nagy órómmel megh illik. Sót megh az pogany bölczek kőzüllis voltak olyak kik az eo Mestereknek az kiktől nevesztettek szwletése napiat annuatim megh illettek; Senki hat az keresztyeneket meltan nem karhosztatthattya hogy az eo Kirallyoknak Mestereknek az kinek nevról ugyan hivattatnakis szwletéséről bizonyos időben megh emlekeznek. Mert ez edgy haladásnak neme.

Sárospataki Kódex

[1/337:] Ez az mai leczkenek elseö része, kibem megh hallok menemw erössegeket es tamaszokat ad az Propheta az Ur eleiben, az kiert keuannia es akaria inditani eö felseget az kóniörwletessegre. Elseoben, mert sok ideie immar hoga az saniarusagban uadnak, es nem illik hoga uegnelkw haragodgiek az Ur az eo Nepere. Masodczor, hoga noha eokis uetkesek, de nagjób bwnőseok az poganok, azért inkab erdemlik azok az bwntetest. Harmadczor, mert az Urnak természeti hoga kóniörwleo legien es el feleicze az Embereknek uetkeket. Vtolszor, mert ha az Eoueit meg nem segiti, nagi gialazattiara, es az eö sz. neuenek szidalmarra leszen. Tarczsiuk eszwnkben azért ez kóniörgesnek formaiat, es köuesswk az szentek peldaiat ebbennis. Keouetkeözik immar az Masodik Cikkkel: Jeleninek megh minden nemzetsegek keoszt az mi szemeink elöt. Ez Igekben az keuannia az Propheta, hoga minek utanna eoket az Isten megh szabadittia, az eö ellensegeket az Ur Isten megh bwntesse es megh uerie, Nem cziaik itt penigh hanem masuttis az Sidok keuantak eszt az Babylloniai rabsagkor az Chaldeusok ellen. Mint mikor az Eufrates uize mellet sirnak uala, ezzel keötik be panaszolkodasokat: Babyllonnak leania el pusztititol: Jól legien annak az ki teneked uiszontagh eszt megh fizeti, az menemw nimorusagokat czielekedel raitunk. Jo legien annak az ki teged el ront, es az te kisdedeidet az keöfalhoz veri. Azonkeppen, Jeremiasnal Threni, 1, igi szol Jeruzsálem kepeben: Elödben mennien minden eo gonossagok, czelekedgiel ugi uelek mint en uelem czelekedel az en gonossagimert, mert sok az en sohaitasom, es az en szwuem keseregh. Cap. 3. Fizes megh uiszontagh nekik Ur Isten a eö kezeknek czelekedete szerent: Agi nekik szwbeli faldalmat, es atkozdz megh eoket haragodban, es roncz megh, es uezesdz el öket az Egh alol. De itt egi ellenuetes tamad, mert *Christus* U. azt parancziollia, hoga megh ellensegwnkertis kóniöreogiwnk: Tehat ezek uetkeztenek hoga gonoszt keuantak az poganoknak, seot kertek az Ur Istenteol veszedelmeket

Marosvásárhelyi Kódex

[31r:] Contiuncula ex Ps. 32.

Az Vr elrontia az poganoknak tanaczat,
haszontalanna teszi az nepnek gondolko
dasokot etc. lege usque Az kiraly
megh nem szabadul. etc.

Sok hamis uelekedések uadnak az emberek keoze[ot]
de nincz egj artalmasb, mint az Istennek ez uilag[ra]
ualo gongia uiselese es az embereknek gube[r]
nalasa feleol ketelkedni auagj azt ugian *nem* hin[ni]
melynek hamissagat ez uilagnak minden [re]
szeinek beolczen ualo rendelese es foliasa a[z]
reghi es mindennapi példak es az irasnak
nyluan ualo bizonsagh tetelj nyluan megh mu
tattiak. Ez megh hallot igekbenni[s]

Sz: Daud ugian azon feleol disputal, es a[z]
Istennek szorgalmatos gongia viseleset bizony[ta]
2 partis. Két reze uagyon beszedenek.

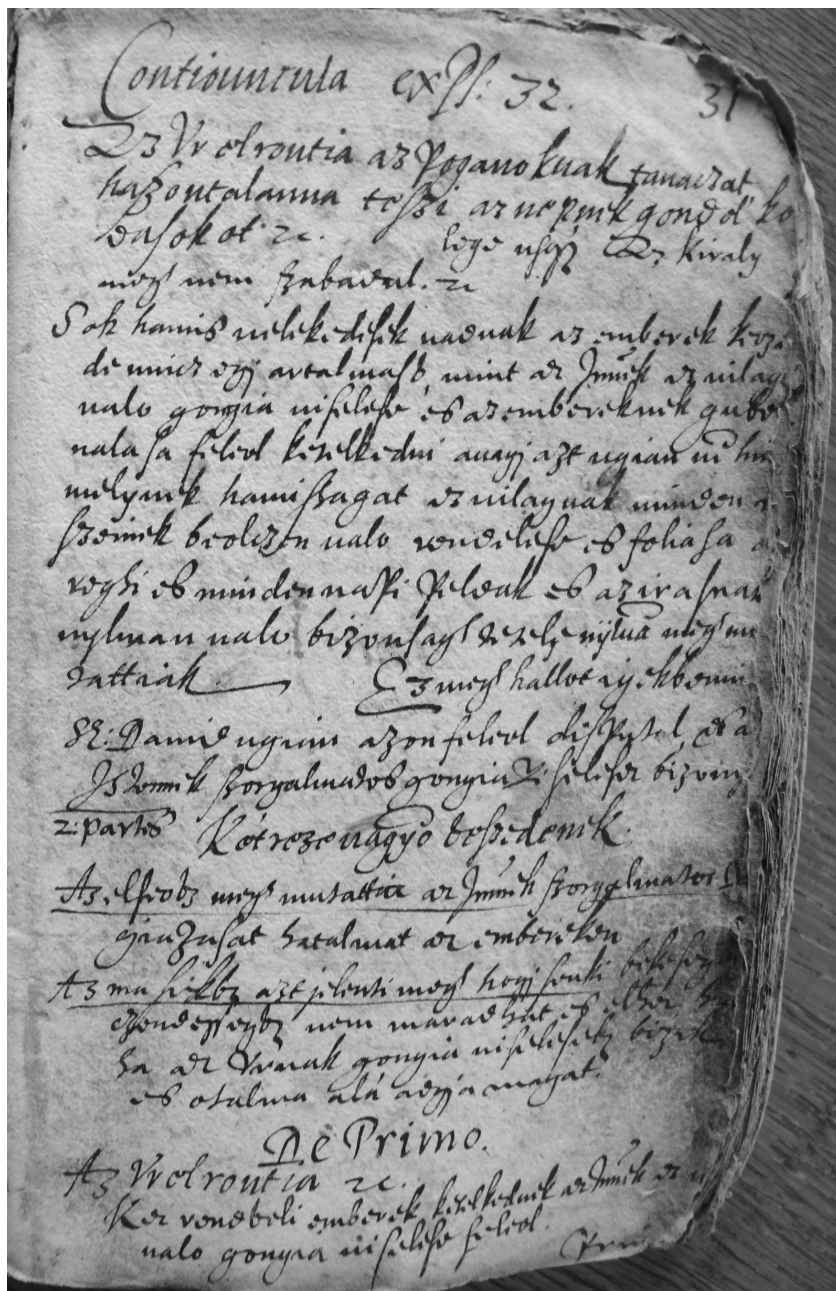
Az elseoben megh mutattia az Istennek szorgalmatos Vi-
giazasat hatalmat az embereken

Az masikban azt jelenti megh hogj senki bekesegben
czendessegben nem maradhat es elhet hogj-
ha az Vrnak gongia viseleseben bizik
es otalma alá adgja magát.

De Primo.

Az Vr el rontia etc.

Ket rendbeli emberek ketelkednek az Istennek ez v[ilagra]
ualo gongia uiselese feleol.

Marosvásárhelyi Kódex, Teleki-Bolyai Könyvtár, Marosvásárhely, Kézirat-gyűjtemény (jelzet: o636), 31r.

Conciones vetustissimae

[17v:] de azért nem ő ereiekből, es ugian nem eo magoktól tamadnak fel az utolsó napon. Igh Christus Urunkis fel tamasztia az halottakat, az utolsó napon, de azzal az hatalommal. az melliet vót az eo attiatól. Mind ezekből azért nyilván

vagion, hogi az fel tamadasnak fő oka, es giukere az Attia Isten ki mind az Christust s mind egieb hüüeket fel tamaszt halottaiból. noha ezkozok által czelekezik eo felsege, es Christus által kolti fel, az embereket az utolsó napon.

De azért ugian eo az fő ok. Azért az iras ezt az utolsó feltamodastis az Isten nek tulajdonittia x es minketis feltamozt x x mint 1 Cor: 6 v. 14. Az Isten az uratis feltamasztia x 1 Th:

34. ha hiszük. Harmadszor ez igikből azt vegiuk eszünkben hogi az Apostol azoknak testeket mondgia, hogi megh eleuenednenek az hitben. azon lelek lakik, az Christusban volt, honnat azt itilhetne valaki hogh csak az hüüek tamadnak fel. mert csak azokban lakik az Istennek lelke.

De ued eszedben. hogi az szent Irasban az fel tamadasnak igie giakorta közensegis keppen ueteti mind ioknak, mind gonoszoknak fel tamadasaert, de noha csak az igazaknak megh eleuenedeseiert, mint Psalmo: 1 Annakokaert az hamissak fel nem tamadnak az itiletkor 2 Malach: 2. Amaz Istentelem Antiochusnak azt mongia amaz ket attiafiak közül az ötödik. Teneked fel tamodasod. az életre nem leszen, mert noha az gonoszokis feltamadnak, de az eo megh eleuenedesek nem életnek, hanem halálnak mondatik mint Matt. 10. Ne felletek azoktól az kik megh ölhetik az testet, de az lelket megh nemolhetik, hanem felletek attól az ki mind az testet s mind lelket el vesztheti az gehennaba. Joh: 5. Elio az ora az meljben megh halliak ninnyaian az kik az koporsóban vadnak az ő szauat, es ele ionek az kik iol czelekettenek az életnek fel tamadasara, az kik gonoszul az karhozatnak feltamodasara.

Ezert mondgia az gonoszoknak karhozattiok masodik halálnak. Apoc: 2. 20. 21. Az gonoszoknak reszek leszen. az kenkövel es tüzzel ego többan melj az masodik halal. Itt azért az Apostol csak ezt neuezi fel tamodasnak, az meljben elnek az emberek

Jegyzetek

67. (1.) beszéd (K2)

D1: valószínűleg 1593 novembere, decembere, november 6. után

A: a decemberi bíróválasztást megelőző prédikáció

NY: EGYVM, 85–99.

35. old.

... *Non minor est virtus quam quaerere, parta tueri.* ... (Ov. *Ars am.* 2. 13.) – *Virtus a megkeresés, de a megtartás sem kicsinység.* (ford. Bede Anna)

37. old.

... *Lex est mutus magistratus, et magistratus est lex loquens.* ... (Cic. *Leg.* 3.1.) – ... *a tiszttségviselő nem más, mint beszélő törvény, a törvény pedig nem más, mint néma tiszttségviselő.* (ford. Simon Attila) Ld.: Marcus Tullius CICERO, *A törvények*, ford. és jegyz. SIMON Attila, utószó HAVAS László, Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Kara – Gondolat, Bp., 2008, 69.

37. old.

anabaptista – Az antitrinitarizmussal sok területen egy időben megjelenő anabaptisztikus tanok sok vitát kavartak a korabeli vallási vitákban. Lengyelországban s Erdélyben is támadták nézeteiket mind a háromsághívők, mind a szentháromságtagadók. Enyedi csatlakozott e vitákhoz, és prédikációiban mind a vitákban elhangzó érveket felhasználva, mind Jacobus Palaeologus műveit követve több alkalommal cáfolta az anabaptisták szociáletikai nézeteit.

37. old.

[Zsolt 82,6]: *Ego dixi dii estis.* – *Azt mondtam ugyan, istenek vagytok.*

38. old.

... *Nem ok nélkül mondja egy bölcs, hogy sem az estvéli, sem az hajnali csillag nem fénlík úgy, mint az igazság. Mert miképpen amaz az csillagok között, azonképpen ez is az jóságos cselekedetek között leginkább tündöklík.* ... (ARIST. *Eth. Nic.* V.1129b, 29–31.) – „Éppen ezért sokan a legmagasabb rendű erénynek tartják az igazságot: olyannak, hogy sem az esti, sem a hajnali csillag nem lehet oly csodálatos;” ARISZTOTELÉSZ, *Nikomakhoszi etika*, ford. SZABÓ Miklós, szövegmond., jegyz. SIMON Endre, Európa, Bp., 1987, 124.

38. old.

[Ézs 60,17]: *Pro Aere offeram Aurum.* – Réz helyett aranyat hozatok.

68. (2.) beszéd (K2)

D1: valószínűleg 1593 novembere, decembere, november 6. után

A: a decemberi bíróválasztást megelőző prédikáció

NY: EGYVM, 99–109.

43. old.

... *Magistratus virum declarabit.* ... (ARIST. *Eth. Nic.* V.1130a. DIOG. LAERT. *Pitt.* 1.77. PLUT. *Mor.* 811B; SOPH. *Ant.*1.175. etc.) – *A hivatal férfit teremt; Vezetés mutatja meg az embert.*

44. old.

Chilo – Khilón (i. e. 6. sz.), görög államférfi, elégikus költő. A hét görög bölcs egyike.

Periander – Periandrosz (i. e. 7–6. sz.), a hét görög bölcs egyikeként említi Diogenész Laertiosz, ókori görög uralkodó, Korinthosz türannosza i. e. 627-től.

46. old.

... *Nemo sine crimine vivit.* ... (EUR. *Hipp.* 615) – *Senki nem él büntelenül.*

46. old.

... *Cicero lib. 3. azt írja De Legibus, hogy valaminemű az városnak elei és az főrenden valók, de olyan az egész község is. És az vétkes fő népek nemcsak azért ártalmasok, hogy ömagok gonoszok, de hogy egyebeket is megvesztnek, és többet ártnak példájokkal, hogynem bűnökkel.* ... (CIC. *Leg.* 3.31–32.) – „Mert ha végigtekintesz a történelmen, láthatód, hogy minden polgári közösség olyan volt, mint amilyenek a közösség legfőbb vezetői voltak, s bármilyen változás állt be a vezetők erkölcsében, ugyanaz a változás következett be a népkörében is. [...] Ezért nagyobb veszélybe sodorják az államot a gyarló vezetők, ők ugyanis nem csupán önmagukat rontják meg, hanem e romlást rázúdítják magára a közösségre is, és nemcsak azzal okoznak kárt, hogy ők maguk romlottá válnak, hanem azzal is, hogy másokat úgyszintén megromtanak, és többet ártnak példájukkal, mint amennyit magával a bűnnel.” Marcus Tullius CICERO, *A törvények*, ford. és jegyz. SIMON Attila, utószó HAVAS László, Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Kara – Gondolat, Bp., 2008, 82.

46. old.

... *Totus ad exemplum regis componitur orbis.* ... (Claudianus) – *Az egész világot a király példája alakítja.*

69. (3.) beszéd (K2)

D1: 1593. december

A: karácsonyi prédikáció

50. old.

... *Jurandasque tuum quem nomen ponimus aras. ...* (HOR. *Epist.* 2. 1. 16.)
– *Oltárt építünk, melynél szentül esküdni nevedre összejövünk.* (ford. Virág Benedek)

51. old.

Josephus – Josephus Flavius (37 k. – 100 k.), zsidó történetíró és hadvezér. Munkái az ókori források legfontosabbjai közé tartoznak.

53. old.

hebdomada – A régi görög ἑβδομάς (hebdomás, 'hetes szám') szóból származik, jelentése: egy hét egy Shabbattól a következőig.

[3Móz 23,15]: *Számoljatok a szombatra következő naptól, tehát attól a naptól, amelyen elviszitek a felmutatásra szánt kévét, hét teljes hetet.*

[3Móz 25,8: *Számolj azután hét nyugalomévet, azaz hétszer hét esztendő, úgyhogy a hét nyugalomév ideje negyvenkilenc esztendő legyen.*]

54. old.

...*egy fő rabbinus közöttök, kit Moyses Aegyptusnak hínak...* – Maimonidész (1138–1204. december 13.), a középkor kiemelkedő gondolkodója, zsidó rabbi, orvos, filozófus, jogász. Spanyolországban és Egyiptomban működött. Művei a mai napig meghatározóak a rabbinikus irodalomban.

70. (4.) beszéd (K2)

D1: 1593. december

A: karácsonyi prédikáció

61. old.

Communicatio idiomatum – Krisztus két természetének (az isteni és az emberi természetnek) közössége, egy személyben való egyesülése, ahol a különböző tulajdonságok közössé és felcserélhetővé válnak.

64. old.

...*ezért mondta egy bölcs, hogy az csudálkozás nemzette az bölcsességet...* – A mondás Platónról eredeztethető (PLAT. *Th.* 155d.), de Arisztotelésznel is találunk hasonlót: ARIST. *Metaph.* 982b.

71. (5.) beszéd (K2)

D1: 1594. január

A: újévi prédikáció

70. old.

... *Lásd* [...] láthatatlanok. ... – A Kol 1,15 értelmezéséről ld.: *Explicationes*, 1598, 336–355. *Az ó- és új testamentombeli...*, 1619, 1620, 564–594, *Explicationes*, cca. 1669, 336–354. Ld. még: BORBÉLY István, *A magyar unitárius egyház hitelvei a XVI. században*, KM 49 (1914/2), 65–83.

72. (6.) beszéd (K2)

D1: 1594. január

A: ? (vízkereszt?)

76. old.

... És ha valami egyéb mondás, bizony ez igen nevezetes és gyakran forgott az bölcsek szájában, úgyannýira, hogy Delphisben, ahova az régi pogánság az egész világból búcsúra szokott vala jární, az Apollo Templomának falára arany bötúkkal vala az felmetszve: Ismerd meg magadat. ... – Az Apolón-templom feliratát már Platón is említi, eredetét Thalésznek, Khilónnak is tulajdonították. A protestáns prédikátorok általában csak a szállóigét említték. (DÖMÖTÖR, No. 207.)

78. old.

... *Ez az oka, hogy egy bölcs ember legelsőben azt kévanta az ő tanítványitól, hogy egyet se szóljanak három, avagy az mint némellyek írják, öt esztendeig.* ... – Az Enyedi által említett bölcs ember Püthagorasz. Ld. pl.: IAMBL. VP 71–72. Iamblikhosz azt írja, hogy három év szigorú próba és tanulás után volt kötelező az öt év némaság.

... *Virtutem primam esse puta comp. etc.* ... – *Virtutem primam esse puta compescere linguam. Proximus ille Deo est, qui scit ratione tacere.* (DION. CATO *Distich.* 1.3.) *Minden erény koronája, ha féken tartod a nyelved. Istenhez közel áll, aki tud hallgatni okosan.* (ford. Némethy Géza)

79. old.

... *Sed equi frenato est auris in ore.* ... (HOR. *Epist.* 1. 15. 13.) – *Fékes szájában van füle lónak.* (ford. Virág Benedek)

81. old.

Hortensius – Quintus Hortensius Hortalus (i. e. 114–i. e. 50.), ügyvéd, politikus. Cicero előtt Róma legismertebb szónoka volt, ám beszédeinek stílu-

sáról csak Cicero leírásaiból tudunk. Felhalmozott vagyonát luxusvillákra, parkokra, halastavakra, ünnepekre, vacsorákra költötte.

73. (7.) beszéd (K₂)

D1: 1594. január

A: ? (vízkereszt utáni első vasárnap?)

74. (8.) beszéd (K₂)

D1: 1594. január

A: vízkereszt utáni második vasárnap

95. old.

... Azt írja együtt amaz pogány Cicero, hogy senki nem táncol, az ki józan. ... – *Nemo enim fere saltat sobrius, nisi forte insanit.* (CIC. Mur. 4. 13.) Az idézett passzus hosszabban: „Hiszen jóformán senki sem táncol józan állapotban, kivéve talán, ha bolond, sem egymagában, sem pedig mértékletes és tisztas társaságban.” (CICERO, *Lucius Murena* védelmében, in: CICERO, *Négy védőbeszéd*, ford., jegyz., bev. NÓTÁRI Tamás, Lectum, Szeged, 2004, 79.) A tánc és részegség motívumáról és a korabeli prédikációk forrásairól bővebben ld.: TÓVAY NAGY Péter, „Szabad hát a’ Táncz?” *A tánc motívuma a 16-17. századi magyar és latin nyelvű egyházi irodalomban.* Pázmány Péter, Gyulai Mihály, Pathai Baracsi János, Szentpéteri István művei alapján, *Sic itur ad astra*, 2004/1–2, 169–260; Uő., *A tánc motívuma a korai latin nyelvű egyházi irodalom néhány képviselőjénél.* (Tertullianus, Novatianus, Cyprianus, Commodianus, Arnobius, Lactantius, Ambrosius írásai alapján), in: *Plaustrum Seculi III.*, szerk. BÁRCZI Ildikó, ELTE BTK, Bp., 2005. (http://sermones.elte.hu/?az=339tan_plaus_tovaynpeter)

... *Homerus is, mikor az részegeseknek boritalnak tulajdonságát megírja, az többi között mint egy nagy csudát azt is mondja, hogy az eszes embert is az szökésre indítja.* ... (HOM. Od. 14. 463–466.) – „Kérve beszélek most, mert rávesz az elmevesztő bor, mely a bölcseszü embert is dalolásra deríti és gügyögő nevetésre, bizony buzdítja táncra, és hogy olyan szót mondjon, amit ki nem ejteni bölcsőbb.” (ford. Devecseri Gábor)

75. (9.) beszéd (K₂, M)

D1: 1594. január vége–február eleje

A: politikai témájú prédikáció

100. old.

... [Ézs 29,15]: *Jaj tünektek, kik mély szívűitek vattok...* – Vö.: EGYVM, 23–24: „Legalább ilyen gyakorisággal szól [Enyedi György] másfelől az okos-

sággal való »rosszul élés« veszélyeiről, s különösen figyelemre méltó, hogy ezekben az esetekben – amint az egy újabban előkerült Hunyadi Deme-ter-prédikáció alapján nyilvánvalóvá vált – a püspökelőd szóhasználatával élve marasztalja el azokat a »mély szívű és mély gondolatú« embereket, akik túlságosan nagyra tartják okosságukat.”

102. old.

... *Recitetur mors Ibici Poetae quam grues utae esset.* ... – Ibükosz görög költő halálának története széles körben elterjedt és folklorizálódott történet volt, első irodalmi forrása Szidóniosz Antipatrosz (i.e. 2. sz.) epigrammája. A történet a magyar prédikációirodalomban is elterjedt volt (Ld. pl.: UJVÁRY Zoltán, *Ibykos darvai Bornemiszánál és Pázmánynál*. Széphalom 10 (1999), 381–384.). Enyedi forrása valószínűsíthetően a korabeli prédikátorokhoz hasonlóan Plutarkhosz lehetett. A történet korabeli prédikációkban való felbukkanásához ld.: MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak. Szövegalkotás 17–18. századi prédikációkban*, WZ Könyvek, [Szigetmonostor,] 2010, 40–41. A történet folklorizálódásához ld. JUNG Károly, *Az Ibükosz darvai típuscsalád kérdéséhez*. Hungarológiai közlemények, 1998, 1–2, 93–109, DÖMÖTÖR, No. 399.

76. (10.) beszéd (K2)

D1: 1594. január vége–február eleje

A: politikai témájú prédikáció

110. old.

... *Ezek is békével maradhattak volna, ha nem nyughatatlankodtak volna.* ... – I. Szelim oszmán szultán, I. Szulejmán apja 1516–17-ben a perzsák elleni hadjárat részeként győzte le az egyiptomi mameluk szultán, Kanszu Gavri seregeit, miután az rátámadt Szelim hadaira. Először az egyiptomi kormányzás alatt lévő Szíriát vette be, ahol Kanszu Gavri a csatában maga is elesett. Ezután az utolsó mameluk szultán, Tumanbaj ellen indult, és magát Egyiptomot is elfoglalta, Tumanbajt elfogatta és kivégeztette. Erről bővebben: ÍNALCIK, Halil, *Selím I.*, in: *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. Edited by: P. BEARMAN, Th. BIANQUIS, C.E. BOSWORTH, E. van DONZEL, W.P. HEINRICHS, Brill Online, 2016. Reference: CMR II Authors Temp. 22 February 2016 <http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/selim-i-COM_1015>

77. (11.) beszéd (K2)

D1: 1594. február–március

A: a böjti időszakhoz kapcsolható prédikáció

78. (12.) beszéd (K2)

D1: 1594. február–március

A: a böjti időszakhoz kapcsolható prédikáció

123. old.

... *Mint amaz pontusbeli Mithridates ebből főképpen híres-neves, hogy 22 nemzetségnek nyelvén tudott szólni ...* (PLIN. *Nat.* 7. 24.) – „Mithridates, huszonkét nép királya, ugyanennyi nyelven fogalmazta meg a törvényeit, és ha gyűlést hívott egybe, mindegyik néphez tolmács nélkül intézett beszédet.” (ford. Darab Ágnes) A történet ugyancsak megtalálható: QUINTILIANUS, *Institutio oratoria* XI 2,50; GELLIUS, *Noctes Atticae* XVII 17,2. (Ld.: Idősebb PLINIUS, *Természetrájk VII–VIII. Az emberről és a szárazföld élőlényeiről*, ford., jegyz., utószó DARAB Ágnes, Kalligram, Bp., 2014, 81, 315.lj.)

Mithridates – VI. Mithridatész Eupatör (i. e. 132 – i. e. 63), az ókori Pontosz leghíresebb királya, i. e. 121-től haláláig uralkodott. Legendás volt nyelvtudásáról, egyes források szerint nem huszonkettő, hanem huszonöt nyelvet beszélt.

125. old.

Apion – Alexandriai Apión (Kr.e. 30-20 – Kr. u. 45-48), hellenizált egyiptomi nyelvész és szofista. A zsidó-egyiptomi-görög konfliktusban hangoztatott zsidóellenes nézetei cáfolatára írta Josephus Flavius a zsidók eredetéről szóló munkáját.

79. (13.) beszéd (K2, M)

D1: 1594. február–március

A: a böjti időszakhoz kapcsolható prédikáció

80. (14.) beszéd (K2)

D1: 1594. február–március

A: a böjti időszakhoz kapcsolható prédikáció

81. (15.) beszéd (K2, M)

D1: 1594. február–március

A: a böjti időszakhoz kapcsolható prédikáció

D2: A *Marosvásárhelyi Kódex* másolója a prédikációt két részre bontotta. Az első felét 1642. február 19-én, míg a második felét valamikor a hónap további részében mondta el, valószínűleg Tordatúron.

161. old.

...és így Epicurus is böjtölt volna örömet... – Epikurosz (Kr. e. 341. december – Kr. e. 270), görög filozófus. Etikájának alapelve a fájdalom kerülése és az öröme törekvés, vagyis a természetes és szükségszerű vágyak kielégítése,

a nem természetes vágyak kerülése. Szerinte ideális a testi és lelki szenvedés hiánya, a nyugalom. A testi örömek, mint az élet fenntartásához tartozó evés és ivás pedig csak az örömezzet sokréteggébbé tételéhez járulnak hozzá. Bár sokszor kötök nézeteit a hedonizmushoz, alapvetően nem támogatta a nem szükségsszerű, fölösleges és túlzott élvezeteket, például a mértéktelen evést vagy ivást.

162. old.

... 1641. *Febr. in Thurini*. ... – A *Marosvásárhelyi Kódexben* a prédikáció után a következő magyarázat olvasható még a böjtöléssel kapcsolatban: „Verde ortus est. Jejuniu. Krisztus Urunk születése után 129 Anno Thelesphorus hetedik római pápa szerzette az 40 napi böjtöt, néminemű szatócsoknak könyörgésekre, nagy summát ígértek az pápának, hogy tiltsa meg az hús<t>ételt, hogy az ő halok jobban elkeljen. In *Chronica mundi vide*.” A bejegyzés Eusebius krónikájára utal, ám a korabeli hitvitákban folyamatosan jelenlévő kérdéssel kapcsolatban azt hirdették a katolikusok, hogy valójában Eusebius nem állította, hogy a böjt Theleszphorusztól eredne, csupán a későbbi irodalom kötötte hozzá ezt és szerkesztette szövegébe az adott részt. Ld. pl.: PÁZMÁNY Péter, *Kalauz*, II. 273. Valamint: PÁZMÁNY Péter, *Csepregi szégyenvallás*, III. 4.

82. (16.) beszéd (K2)

D1: 1594. március

A: politikai témájú prédikáció

165. old.

... *Hogy penig az művelünk ellenkező [...]* *De erről másszor többet*. ... – A bekezdéseket ld. még: *Az ó es új testamentum-beli helyeknek...*, 1619, 1620, 191–192. A párhuzamról bővebben: LOVAS Borbála, *Enyedi György szerkesztett prédikációskötete új megvilágításban. A prédikációgyűjtemény triacasainak újrendezése*. ItK (2016). [Megjelenés alatt.]

83. (17.) beszéd (K2, M)

D1: 1594. március

A: politikai témájú prédikáció

173. old.

... *az mint olvassuk amaz istentelen szicíliai Dienes király felől, ki mikor az templomokat minden ékességétől megfosztotta volna, azután az tengeren evezvén jó szele volna, azt mondá az velle valóknak: Látjátok, mint segíti az Isten az tolvajokat. Ezt mondok, senki ne gondolja, mert nagy tűrő, sokáig váró az Isten, de végre megfizet kinek-kinek az ő érdeme szerint, az mint az*

lator is megismeré végre, mert kiverék országából, és mint egy kuldus, házról házra jára, és ha az gyermekeket az <Ábcér> ábécére nem tanította volna, meg kellett volna éhvel is halni. ... (DÖMÖTÖR, No. 195.) – A Dömötörnél szereplő, a középkorban is kedvelt vallásos exemplum Dionüsziosz király elűzéséről és iskolamesterként való működéséről számol be. A példát nagy számban a 17–18. században használták fel protestáns teológusok. A példák általában nem említik a templomrablást. Dömötör egyik lehetséges forrásként Valerius Maximust jelöli meg.

Dienes (Dionüsziosz) – II. Dionüsziosz (i. e. cca. 397 – 343), Szürakusza türannosza, hozzá köthető még kegyencének, az irigykedő Damoklésznak esete a karddal.

Diagoras – Méloszi Diagoras (i. e. 5. sz), athéni ateista filozófus.

84. (18.) beszéd (K₂)

D1: 1594. április 3.

A: virágvasárnap

85. (19.) beszéd (K₂)

D1: 1594. április (talán április 10.)

A: húsvét

86. (20.) beszéd (K₂, CV)

D1: 1594. április (talán április 11.)

A: húsvét

87. (21.) beszéd (K₂)

D1: 1594. április

A: polemikusz beszéd a háromsághívók ellen

213. old.

... kit még amaz pogány bölcs is eszébe vett volt Seneca Epist. 1., az ki azt írja, hogy az életnek jobb része múlik el gonosz cselekedetekben. ... (SEN. Ep. 1,1.) – Az *Erkölcsei levelek* című gyűjtemény első levelében Seneca ezt írja az említett passzusban: „Fogadd meg tanácsom, Lucullusom, s véd meg magad önmagad számára: az időt, amelyet eddig elraboltak, vagy elloptak tőled vagy pedig csak úgy tovatűnt, gyűjtsd össze és őrizd meg. Hidd el, úgy van, ahogy írom: időnk egy részét nyíltan elrabolják, más részét ellopják tőlünk, harmadik része észrevétlenül elfolyik: Mégis az a legcsúnyább idővesztés, amely hanyagságunk eredménye. S ha valóban meg akarod

gondolni a dolgot, életünk legnagyobb része úgy telik el, hogy rosszul cselekszünk, nagy része úgy, hogy semmit nem csináltunk, szinte egész életünk pedig úgy, hogy mást csináltunk, mint amit kellene.” (SENECA, *Erkölcsei levelek*, 1,1., ford. BOLLÓK János et al., in: *Seneca prózai művei. Első kötet*, ford., jegyz. BOLLÓK János et al., Szenzár, Bp., 2004, 101.)

214. old.

... *Mert ezt felelé neki: Ne gondold, úgymond, hogy hivalkodott, mert az poklot készítette azoknak, az kik efféle dolgokon tudakoznak....* (AUGUST. *Conf.* 11. 12.) – „A kérdezőnek íme válaszolok. Nem úgy válaszolok, mint – emlegetik – valaki tréfásan felelt és így bújt ki e fogas kérdés elől: poklot csinált a mélységes titkait vájkáló embereknek...” (ford. Városi István)

88. (22.) beszéd (K2)

D1: 1594. április-május

A: talán a májusi országgyűléshez (május 12–31, Torda) köthető beszéd

89. (23.) beszéd (K2, S [fragm.])

D1: 1594. május

A: feltehetően a májusi országgyűléshez (május 12–31, Torda) köthető politikai témájú beszéd

232. old.

... *Jól tudjuk, mint jára Lengyel László király, mikor az pápa tanácsából megszegte az frigyét, kit Amurates török császárral azelőtt kötött vala. ...* – A Lengyel László, vagyis I. Ulászló és Amurates, vagyis II. Murád által kötött drinápolyi béke felrúgása után a várnai csatában a keresztény sereg 1444. november 10-én vereséget szenvedett a török seregtől, Ulászló életét veszítette a csataterén. László hitszegése exemplum-formában gyakori volt a korszakban, már a német protestáns teológusok is felhasználták, forrásuk valószínűleg Bonfini volt. (DÖMÖTÖR, No. 345.)

90. (24.) beszéd (K2, S [fragm.])

D1: 1594. május

A: valláspolitikai jellegű beszéd

241. old.

... *nicenumbeli concilium ...* – Niceai zsinat. 325-ben az első niceai zsinat döntötte el, hogy Jézus egylényegű az Atyával.

Lyberius – Libériusz (kb. 310 – 366. szeptember 24.), a harminchatodik pápa. Pápai ideje alatt az arianizmus ellen harcolt. Ebben azonban nem támogatta őt II. Constantinus római császár, sőt, az ariánus mozgalmat támogatva Libériuszt száműzte, és II. Félix ellenpápát segítette trónra. Két év múlva

visszahívta Libériuszt Rómába, aki az ariánus tanok ellenében feleskette a püspököket a niceai hitvallásra.

Lyberius pápa conciliuma – Az első konstantinápolyi zsinat 381-ben.

243. old.

anabaptista – Ld. a 37. oldalra vonatkozó jegyzetet.

91. (25.) beszéd (K2, S [fragm.]

D1: 1594. május 20.

A: áldozócsüörtők

92 (26.) beszéd (K2, S [fragm.]

D1: 1594. május 29. vagy 30.

A: pünkösöd

257. old.

...*Ez az oka, hogy az görögök ezt az innepet híják πεντηκοστισινak, azaz ötvenedik napnak húsvét innepétől fogva. Innét jött az görög szóból az magyarok nevezetje, az pünkösöd. ...* – A pünkösöd megnevezésének magyarázatánál szereplő, Enyedinél olvasható görög kifejezés forrását nem ismerjük. A szó ma használt görög nyelvű alakja: Πεντηκοστή. Az elnevezés eredete, hogy az ünnep a zsidó Pészach ill. a keresztény húsvét utáni ötvenedik napra esik: ógr. πεντηκοστή ημέρα «ötvenedik nap».

93. beszéd (S [fragm.] – *Explicationes* részlet)

D1: 1594. június

A: alkalomhoz eddig nem kötött bibliamagyarázat, melyet Enyedi felvett explikációi közé

NY: LOVAS Borbála, *Textológiai és értelmezésbeli kérdések Enyedi György magyar nyelvű munkáiban: A prédikációgyűjtemény*. PhD disszertáció. ELTE BTK, Bp., 2014, 376–387.

94. (27.) beszéd (K2, S)

D1: 1594. június

A: talán a júniusi zsinat (június 20., Torda) előtt vagy idején elhangzott beszéd

NY: *Sárospataki Kódex*

Enyedi György egyházi beszédeiből. III. Triac. Conc. XCIV., közli HORVÁTH Cyrill, in *Sárospataki Füzetek. A sárospataki irodalmi kör tudományos közlönye*, szerk. HORVÁTH Cyrill, Sárospatak, Nyomt. Radil Károly, 1905, 161–166.

287. old.

... *De hogy ez ne legyen, az Isten azt akarja, hogy félelem[ben] éljenek, és az ő segítségével nélkül mindenkor szűkölködj[enek].* ... – Enyedi ezen a ponton szembehelyezkedik a Matthias Vehe-Glirius által hirdetett tanítással, amely szerint „Minden Isten hatalmában van, kivéve az istenfélelmet.” (Matthias VEHE-GLIRIUS, Rövid beszéd az újhitűek predestináció-tana ellen, in: Matthias VEHE-GLIRIUS, *Istenismeret és más íráások*, szerk. DÁN Róbert, ford. RUTTNER Tamás, Helikon, Bp., 1984. 175–192.

288. old.

... *Sőt, egy bölcs azt mondja, hogy az mely ember félelmes dologban [nem] félelmes, [ha]nem bátor, hitván az.* ... – Az idézet utalás Arisztotelész bátorságra vonatkozó elméletére (pl. Arist., *Eudémósi etika; Nagy etika*, Bp., 1975, 172–173.). Arisztotelész az *Etikában* a következőket mondja (*Nagy etika*, 20. 1190b): „... amikor valaki például nem fél a mennydörgéstől vagy a villámtól, vagy más, az ember erejét meghaladó szörnyűségtől. Az ilyen ember nem bátor, hanem őrült.” (ford. Steiger Kornél)

292. old.

... *itt is nem 250n* ... – A *Sárospataki Kódexben* a bekezdésben a 25-ös szám szerepel. Erről az eltérésről és a beszéd egyéb részleteiről ld. bővebben: KÁLDOS János, *Enyedi György prédikációgyűjteményének szerkezete és a prédikációk textológiai vizsgálatának tanulságai*. Erdélyi Múzeum, 2013/1, 88–120. (102).

293. old.

... *három rend koronájú pápája vagyon Rómában* ... – Talán Enyedi itt VIII. Kelemen pápára céloz, akit 1592. január 30-án választottak meg. Ezzel szemben az unitáriusok, bár Hunyadi Demeter halála után Enyedi személyében püspököt választottak, de Erasmus Johannis plébánossá választása körüli vita még 1593 szeptemberéig elhúzódott, ekkor rendeződött végleg a püspöki és a városi szász papi pozíciók helyzete. Kelemen IV. Henrikkel való szövetségét is érdemes itt megemlítenünk, hiszen Henriket Enyedi is többször említi prédikációgyűjteményében. VIII. Kelemen pápáról és megválasztásáról ld.: Ludwig Freiherr von PASTOR, *History of the Popes* vol. 23–24.; Erasmus Johannis megválasztásának részleteiről bővebben ld. pl.: DÁN Róbert, *Erasmus Johannis „Világos bizonyítékai”*. ItK 87 (1983), 120–129.

95. (28.) beszéd (K2, S)

D1: 1594. június

A: könyörgő beszéd

NY: *Sárospataki Kódex*

EGYVM, 181–196.

303. old.

... *Urunk születése előtt úgymint 173 esztendővel* ... – Az évszám feltételezhetően mindkét változat forrásánál elírás miatt különbözik az 1Mak 1,20 alapján ismert évszámtól, miszerint 143-ban, egyiptomi hadjáratából visszatérőben fordult Antiochus Jeruzsálem ellen. Bár a történelmileg hitelesebbnek tekinthető évszámokról több elgondolás is létezik, melyek az 1Mak és 2Mak szövegén alapulnak, 173 egyikben sem szerepel. Ld.: Daniel R. SCHWARTZ, *2Maccabees*, De Gruyter, Berlin, 2008, 533–536.

... *úgymint 40 esztendővel* ... – Vespasianus és Titus 70-ben foglalta el és rabolta ki Jeruzsálemet.

309: old.

... *az Krisztus Urunk idejebeli história* ... – Utalás talán Josephus Flavius leírására, aki maga is részt vett Jeruzsálem ostromában.

... *De Stephano*. ... – Szent István protomártír történetére való utalás (ApCsel 6,13–14). Szent Istvánt azzal vádolták, hogy azt hirdette Jézusról, hogy a templomot lerombolja, majd harmadnapra felépíti.

313. old.

... *Mikor látta volna Hector, hogy meg kell halni, azon könyörög vala Achillesnek, hogy az ő testét ne hagyja az ebeknek elszaggatni, hanem pénzen adja meg az ő szüleinek.* ... (HOM. Il. 22. 339–343.) – „Kérlek a lelkedre, s térdedre is és szüleidre, rajtam akháj ebeket lakomázni ne hagyj a hajóknál: vedd inkább az aranykincset meg a sok rezet értem, mit neked édesapám és úrnő édesanyám ad: s add ki nekik tetemem, hogy a trójai férfiak és nők nékem, a holtnak, a máglya tüzét adják, ahogy illik.” (ford. Devecseri Gábor)

96. (29.) beszéd (K2, S)

D1: 1594. június

A: könyörgő beszéd

97. beszéd (S)

D1: 1594. június

A: a hadsereg indításáról értekező, politikai témájú prédikáció

342. old.

... *mélyföldet* ... – A korban a magyar „mélyföld” hossza 8353 méter volt.

... *Haebra. Lebona. Grae. λιβανος. Thus.* ... – A tömjén héber, görög és latin neve.

343 old.

... *Luxuriant animi rebus plerumque secundis.* ... (OVID. *Ars am.* 2.437.) – *Míg a szerencse mosolyog, puhaságba hanyatlik a lélek.* (ford. Gáspár Endre)

344. old.

... *Azért ha együtt nyerted, másutt veszthed.* ... – A szólás jelentése: Azért ha az egyik dologban nyersz is, a másikban veszthetsz.

... *Mert még Aristoteles is azt írja: Azért hadakozunk, hogy osztán békességben élhessünk.* ... (ARIST. *Eth. Nic.* X.7.1177b.) – „Végül a boldogságról azt is tudjuk, hogy főképp a szabad időben valósul meg; hiszen még a szabad időről is azért mondunk le néha, hogy aztán igazi szabad időnk legyen, és sokszor csak azért háborúskodunk, hogy aztán békében élhessünk.” ARISZTOTELÉSZ, *Nikomakhoszi etika*, ford. SZABÓ Miklós, szöveg-gond., jegyz. SIMON Endre, Európa, Bp., 1987, 293.

346. old.

singnyire – könyök (sing): 2 arasz, 44,5 cm

... *Felix quicumque alterius dolore discas posse carere tuo.* ... (TIB. *Eleg.* 3. 6. 43–44.) – *Boldog mindaz, ki okulhat más kárán, s illetén tudja megóvni magát.* (ford. Kárpáty Csilla)

98. (30.) beszéd (S, K2)

D1: 1594. június-július

A: a gazdagok megintéséről szóló politikai témájú prédikáció

356. old.

... *Haec habeo quae edi.* ... (CIC. *Tusc.* 5. 101.) – *Annyi enyém csak, amit jóízűen megehettem.* (ford. Vekérdi József)

... *Kiről meg amaz pogány poéta Horatius Car. 4. azt írja: Cuncta manus avidas fugiunt haeredis, amico quae dederis animo.* ... (HOR. *Carm.* 4. 7. 19–20.) – „Az nem száll csak irígy örökös markába, amit te / jómagad, itt ma felélsz.” (ford. Bede Anna)

357. old.

... *Egy bölcs ember az gonosz kedvű embertől vött ajándékot köves kenyérnek szokta híni, Fabius Verrucosus, Seneca, Lib. 2., De Beneficiis, melyet aki éhezik, el kell venni, [1/360:] de megrágni és enni keserves.* ... – „Fabius Verrucosus azt az jótéteményt, amelyet egy szívtelen ember keserűen adott, kavicssal teli cipónak nevezte, amelyet kénytelen ugyan elfogadni az rászoruló, ám keserű dolog megennie.” (SENECA, *Az jótéteményekről*, ford. BOLLÓK János,

TAKÁCS László, in: *Seneca prózai művei. Második kötet*, ford., jegyz. BOLLÓK János et al., Szenzár, Bp., 2004, 330–331.)

Fabius Verrucosus – Quintus Fabius Maximus Cunctator (i. e. 260 – i. e. 203) római politikus és hadvezér elterjedt megnevezése.

358. old.

... *Qui cito dat, bis dat. ...* – *Kétszer ad, ki gyorsan ad.* Latin közmondás. Jelentése: A segítség annál hasznosabb, minél gyorsabban érkezik.

360. old.

... *immár megfogták az anyját...* – *Megfogta az anyját.* = *Megfogta az ördögöt.* A szólás jelentése: Szerencsés az, aki gyorsan gazdagszik.

361. old.

... *Sic vos non vobis mellificatis apes. ...* – *Méhek, fáradtok, mégse tiétek az méz.* (ford. Képes Géza) Latin közmondássá vált verssor, melyet Vergilius-tól eredeztetnek. A legenda szerint Vergilius írt egy epigrammát Augustus tiszteletére, amely nagyon megtetszett a császárnak, és tudni akarta, ki a szerzője. Bathyllus azt állította, hogy az övé. Ez elkésérítette Vergiliust, aki felírta négyszer a *Sic vos non vobis* sorkezdeteket, és ragaszkodott hozzá, hogy Bathyllus kiegészítse azokat. Mikor az nem tudta, Vergilius maga egészítette ki, bizonyítva szerzőségét.

363. old.

... *Azért nem az itt való jóknak bírásában vagyon az gazdagság és az boldogság, kit még az régi pogán bölcsék is tudtak és megismertek, Horatius: Non possidentem multa vocaveris recte beatum: rectius occupat nomen beati, qui deorum etc. ...* (HOR. *Carm.* 4. 9. 45–50) – „Ne mondd, hogy annak jó, aki pénzes úr. / Csak az szerencsés, jól tudod azt magad, / ki istenektől nyerte kincsét, / s ezt a vagyont gyarapítja bölcsen” (ford. Bede Anna)

99. beszéd (S)

D1: 1594. július 7. (csütörtök)

A: a prédikáció Kakas Istvánné Baráth Zsófia temetésén hangzott el, akit járványveszély miatt még halála napján eltemettek

365. old.

... *uxoris Stephani Kakas ...* – Baráth (München) Zsófia Kakas István első felesége volt. Baráth Zsófia első férje, Hadrian Wolphard halála után ment feleségül a katolikus Kakashoz. Az új házasságban Barát Zsófia megtartotta unitárius hitét. A temetésről és a beszédéről ld.: KÁLDOS János, *Baráth Zsófia temetése (1594. július 7.)*, in: *Nyelv, lelkiség és regionalitás a közép- és*

kora újkorban. Előadások a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson,
szerk. GÁBOR Csilla et al., Egyetemi Műhely K.–Bolyai Társaság, Kolozsvár,
2013, 313–327.

368. old.

Hegesias – Kürénéi Hégésziasz (i. e. 3. sz.), görög filozófus. A kürénéi hedonista filozófiai iskola híve volt, Alexandriában élt és alkotott. Tanítása szerint az emberi lét célja az élvezet, ám a sok baj és kellemetlenség, amely a világban van, ezt a célt nem engedi megvalósítani, ezért bölcsebb meghalni, mint élni. Ez a tana műveiben olyan intenzíven jelent meg, hogy sok tanítványa öngyilkos lett. Művét végül II. Ptolemaiosz Philadelphosz betiltatta.

Személynevek, helységnevek listája

Személynevek

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
A		
Abdenágó	Abdenago	Abdenago
Abisai	Abisai	Abisai
Agabusz	Agabusz	Agabus
Akháb	Akháb	Achab
Akhillész	Achilles	Achilles
Akhior	Akhior	Achior
Akhitófel	Akhitófel	Achitophel
Alexander	Alexander	Alexander
Amurates	Amurates	Amurates
Alfeus	Alfeus	Alphaeus
Alckimosz	Alkimosz	Alcimus
Amásia	Amásia	Amasia
Ammonius	Ammonius	Ammonius
Anacharsis	Anacharsis	Anacharsis
Annás	Annás	Annas
Antigoné	Antigoné	Antigona
Antiokhusz	Antiochus	Antiochus
Apión (Alexandriai)	Apion	Appion
Apolló	Apollo	Apollo
Aristotelész	Aristoteles	Aristoteles
Artaxerxész	Artaxerxes	Artaxerxes
Attila	Attila	Atilla
Augustus	Augustus	Augustus
Á		
Ábel	Ábel	Abel
Ábrahám	Ábrahám	Abraham
Ábrám	Ábrám	Abram

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
Ádám	Ádám	Adam
Ámósz	Ámósz	Amos
B		
Bakhidész	Bakhidész	Bacchides
Bálám	Bálám	Balam
Báruch	Baruch	Baruch
Besszus	Bessus	Bessus
Belzebub	Belzebub	Belzebub
Betsabé	Betsabé	Betsabe
Béliál	Béliál	Belial
Benjámin	Benjámin	Beniamin
Biász	Bias	Bias
Bilák	Bilák	Bilák
C		
Chabrias	Chabrias	Cabrias
Cineas	Cineas	Cyneas
Cirénius	Cyrenus	Cyrenus, Cyrinus
Círusz	Cyrus	Cyrus
Cornelius	Cornelius	Cornelius
D		
Democritus	Democritus	Democrytus
Demoszthenész	Demosthenes	Demosthenes
Diagorász	Diagoras	Diagoras
Dienes	Dienes	Dienes
Domokos	Domokos	Domokos
Dorkás	Dorkás	Dorkas
E		
Eliézer	Eliézer	Eliezer
Elizeus	Elizeus	Elisaeus, Eliseus
Epikurosz	Epicurus	Epicurus
Eutikhosz	Eutikhosz	Eutichus
Ezsdrás	Ezsdrás	Esdras
É		
Éva	Éva	Eva

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
Ézsaiás	Ézsaiás	Esaias, Esajas
Ézsau	Ézsau	Esau
F		
Fabius Verrucosus	Fabius Verrucosus	Fabius Verricosus
Ferenc (Assisi)	Ferenc	Ferencz
G		
Gamáliel	Gamáliel	Gamaliel
Gedeon	Gedeon	Gedeon
Góliát	Góliát	Goleat
H		
Hágár	Hágár	Agar, Agár
Hámán	Hámán	Haman
Hégésziasz	Hegesias	Hegesias
Hektor	Hector	Hector
Herkules	Hercules	Hercules
Heródes	Heródes	Herodes
Himenéus	Himenéus	Himeneus
Holofernész	Holofernész	Holofernes
Hortensius	Hortensius	Hortensis
Hóseás	Hóseás	Oseas, Osea
I		
Ibicus	Ibicus	Ibicus
Illés	Illyés	Illyes
Isai	Isai	Isai
Izsák	Izsák	Isak, Isaac, Isach
J		
Jairus	Jairus	Jajrus
Jakab	Jakab	Jacob
Jákob	Jákob	Jacob, Jacob
János (Baptista)	János	Janos
Jetró	Jetró	Jetro
Jezabel	Jezabel	Jezabel
Joákim	Joákim	Joachim
Johanna	Johanna	Joanna

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
Josephus (Flavius)	Josephus	Josephus
Jósiás	Jósiás	Josias
Józsué	Józsué	Josue
Jozafát	Jozafát	Josaphat, Josephat
József	József	Joseph
Judit	Judit	Judit
Júda	Júda	Juda
K		
Kajafás	Kajafás	Chajphas
Kambüszész	Cambyses	Cambises
Kapaneusz	Capaneus	Capaneus, Cappaneius
Káin	Káin	Chain
Khilón	Chilo	Chilo
Kleofás, Kleofa	Kleofás, Kleofa	Chleophas, Cleopha
Kreón	Kreón	Creon
Krisztus	Krisztus	Christus
L		
Laertius	Laertius	Laertius
László (Lengyel)	László	Laszlo
Lázár	Lázár	Lazar
Libériusz	Lyberius	Lyberius
Lót	Lót	Lot, Lott, Loth
M		
Malakiás	Malakiás	Malach., Malachias
Manassé	Manassé	Manasses
Manlius Torquatus	Manlius Torquatus	Manlius Torquatus
Manoáh	Manoáh	Marne[!]
Mardokheus	Mardokheus	Mardocheus
Mária	Mária	Maria
Mária Magdolna	Mária Magdolna	Maria Magdalena, Maria Magdolna, Maria Magdalna, Maria Magdalina

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
Misák	Misák	Misach
Mithridatész	Mithridates	Mitridates
Moyses Aegyptus	Moyses Aegyptus	Moyses Aegyptus
Mózes	Mózes	Moses, Moyses
N		
Naftali	Neftalin	Nephtalin[!]
Nátánael	Nátánael	Nathanael
Nabukodonozor	Nabukodonozor	Nabugodonozor, Nabzor, Nabugadonozor
Nebuzaradán	Nebuzaradán	Nabuzardan
Nikodémus	Nikodémus	Nicodemus
Noé	Noé	Noe
O		
Octavianus	Octavianus	Octavianus
Octavius, Caius	Caius Octavius	Caius Octavius
P		
Pál	Pál	Pál, Pal
Periandrosz	Periander	Periander
Philón (Alexandriai)	Philo	Philo
Pilátus	Pilátus	Pilatus
Pirrhus	Pirrhus	Pirrhus
Platón	Plato	Plato
Plutarkhosz	Plutarchus	Plutarchus
Polüneikész	Polinices	Polinices
Pompeius	Pompeius	Pompeus
II. Ptolemaiosz	Ptolomeus	Ptolomeus
Philadelphosz,		
Püthagorasz	Pythagoras	Pythagoras
R		
Rabsaké	Rabsaké	Rabsaces
Rafael	Rafael	Raphael
Ráguel	Raguel	Raguel
Rebeka	Rebeka	Rebecha

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
Roboám	Roboám	Roboam
S		
Salmanassár	Salmanassár	Salmanazar
Salomé	Salomé	Solome, Salome
Sardanapalus	Sardanapalus	Sardana Palus, Sardanapalus
Saul	Saul	Saul
Sámson	Sámson	Sámsom, Samsom
Sámuel	Sámuel	Samuel
Sándor (Nagy)	Sándor	Sandor
Sára	Sára	Sara
Sedékiás	Sedékiás	Sedechias
Sénakhérib	Sénakhérib	Senacherib
Seneca	Seneca	Seneca
Sidrák	Sidrák	Sidrach
Simeon	Simeon	Simeon
Simon	Simon	Simon
Simon Mágus	Simon Mágus	Simon Magus
Sirák	Sirák	Sirach
Sz		
Sémei	Sémei	Semej
Silás	Silás	Hila
Szilvánusz	Szilvánusz	Silvanus
Sziszamnész	Sisamnes	Sisamnes
Szókratész	Socrates	Socrates
Szólón	Solon	Solon
Szulimán	Szulimán	Szuliman
T		
Thalész	Thales	Thales
Theleszphorusz	Thelesphorus	Thelesphorus
Tibériusz	Tiberius	Tyberius
Timon	Timon	Timon
Timóteus	Timóteus	Timotheus
Titinius	Titinus	Titinus
Titus Livius	Titus Livius	Titus Livius
Titus Vespasianus	Titus Vespasianus	Titus Vespasianus

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
Tóbiás	Tóbiás	Tobias
Traianus	Traianus	Traianus
Z		
Zakariás	Zakariás	Zacharias
Zaleukosz	Zaleukosz	Zaleuchus
Zákeus	Zákeus	Zacheus
Zebedeus	Zebedeus	Zebedeus
Zebulon	Zebulon	Zabulon
Zénó	Zénó	Zeno
Zorobábel	Zorobábel	Zorobabel
Zs		
Zsuzsanna	Zsuzsanna	Susanna

Földrajzi nevek

A

Asszíria	Assiria
Athénás (Athén)	Athenas

B

Babilónia	Babillonia
Betánia	Bethami, Bethania
Betlehem	Betlehem, Bethlehem

D

Damaszkusz	Damascus
Delphoi, Delphis	Delphis

E

Efrata	Ephrata
Egyiptom	Aegyptum, Aegyptum
Ekbatana	Ecbatana
Emmausz	Emaus, Emmaus
Erdély	Erdely
Eufrátesz	Eufrates

F

Fónícia	Phoenecia
---------	-----------

G

Galilea	Galilea, Galilaea
Garizim hegye	Garizim hegye
Genezáret	Genezareth
Gomorra	Gomorra
Görögország	Görögh orszagh

H

Hóreb	Horeb
-------	-------

I

Izrael	Israel, Isräel
--------	----------------

J

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Jeruzsálem	Jerusalem
Jordán	Jordan
Júdea	Judaea
K	
Kánaán	Chanaan, Chananea
Kolozsvár	Colosvar
Konstantinápoly	Constantinapol, Constancinapol
Korinthus	Corinthus
L	
Lacedaemon (Spárta)	Lacedemon
Lybanus	Lybanus
M	
Magidala, Magdalon (Magdala)	Magidala, Magdalon
Magyarország	Magyar orszagh
Media	Media
N	
Naftali	Nephtalin
Nain [Betánia]	Nain [Betánia]
Názáret	Nazareth
Németország	Nemet orszagh
Ninive	Ninive
P	
Perzsia	Persia
Pontosz	Pontus
R	
Rámót-Gileád	Ramod-Galeat
Róma	Roma
S	
Samária	Samaria
Sion	Sion
Sínai-hegy	Synai hegy
Súnem	Sunan

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Sz

Szeben

Szicília

Szíria

Szodoma

Szeben

Sicília

Syria, Siria

Sodoma

T

Théba, Thébás

Thesszália

Thesszalonika

Tírusz

Torda

Trácia

Trója

Thébas, Thebas

Thessalia

Tessalonica

Thyrus, Thirus, Tyrus

Thorda

Tracia

Troja

Zs

Zsidóország

Sido ország

Szójegyzék

A

asszessor = széki, vármegyei, hadtörvényszéki ülnök; fejedelmi táblai tanácsstag (EMSZT I. 460–461.)

Á

állat = élőlény; lényeg (EMSZT I. 250.)

általság = illetlenség, szemérmatlenség

ároseMBER = kalmár, kereskedő (EMSZT I. 433.)

B

barbarizmus (gör.) = Nyelvi idegenszerűség, nyelvi hiba, idegenszerű mondat szerkesztés, a szavak idegenszerű jelentéssel való használata.

bátor = ám, hát; noha, ámbár (EMSZT I. 604.)

bennek = bennük

beül = betelepedik (EMSZT I. 864.)

birodalom = uralkodás, országlás; halatom; uralom; rendelkezés; bírás, birtoklás; birtok; ország (EMSZT I. 907–912.)

bízáS = biztos

C

campS = harcmező, csatatér

caput (lat.) = fejezet

cometa (lat.) = üstökös csillag

commendál (lat.) = ajánl, javasol

concilium (lat.) = zsinat

condora = condra = darócposztó (durva posztófajta); rövid, kb. combközépig érő, panyókára vetve viselt szűrfele (EMSZT I. 1216–1217.)

consolatio (lat.) = vigasztalás

CS

csuda = csoda = bosszúság; csúfság, csúfolkodás tárgya; meglepő; különös, furcsa; csalfa, hamis (EMSZT II. 180–181.)

D

darék = derék = jó

decretum (lat.) = határozat, rendelet, végzés

disputatio (lat.) = fejtegetés

Dominica Palmarum (lat.) = virágvasárnap
 dús = gazdag (EMSZT II. 505.)

E

egyenes = igaz (EMSZT II. 641–642.)
 egyszersmind = egyidejűleg, egyszerre, együttesen (EMSZT II. 695–696.)
 együgyűvek = együgyűek, egyszerű, iskolázatlan hívek
 együtt = az egyik helyen; egy helyen (EMSZT II. 702.)
 eklézsia (lat. ecclesia) = gyülekezet, egyházközség
 elnyugodt = elhunyt, öröklétre szenderült, nyugovóra tért (II. 1097–1098.)
 elvár = türelmesen vár valamire (EMSZT III. 72.)
 encsembencs = semmit nem érő apróság (EMSZT III. 187.)
 epikureus (gör.) = olyan személy, aki az élvezeteket, az érzéki gyönyört mindennél fontosabbnak tartja
 erdőlő ember = erdővágó-hordó személy, favágó (EMSZT III. 292.)
 essez = ilyen-olyan, ilyen meg amolyan (személy), elítélő értelemben (EMSZT III. 441.)
 esztennap = egy heti idő
 etc. (lat.) = stb.
 ezideig(len) = mindeddig, eddig (EMSZT III. 574.)

É

érzékenység = életjel, megnyilvánulás (EMSZT III. 397.)

F

farkasnyakat von = ujjat húz, vitatkozik
 felhuzalkodik = felemelkedik
 fenn pök = kevély, fennhéjázó
 focsog = = fotyog = fecseg; locsog-fecseg, tereferél (EMSZT IV. 330.)
 fottig = teljesen
 fővény = fővény = homok (EMSZT IV. 394.)
 frisségre üz = fényűzésre, pompára törekszik, mulatságra igyekszik
 fuhar = fukar = pénzsóvár (EMSZT IV. 416.)

G

goromba = tudatlan, oktalan; félkegyelmű; esztelen; pallérozatlan (EMSZT IV. 637.)
 grammaticae (lat.) = nyelvtanilag, a nyelvtan szerint, helyesen
 gránát = posztófajta; veres színű nehéz, drága posztó (EMSZT IV. 662.)
 gubernál = vezet, kormányoz (EMSZT IV. 671.)

H

halálra szentenciáz = halálra ítélt (EMSZT XII. 383.)
 halkal = lassan; csendesen, halkán (EMSZT IV. 978.)

hamma = hamu (EMSZT IV. 1020, 1025.)

három rend korona = pápai tiara = „tiara (perzsa ‚föveg’), triregnum (lat. ‚hárm-as hatalom’): A pápa liturgián kívül, ünnepélyes alkalmakkor viselt hárm-as koronája, a legfőbb papi, tanítói és kormányzói hatalom jele, mellyel hivatalba lépésekor ünnepélyesen megkoronázták” Kirschbaum IV:313. - MV 1995:1039.

heában = hiába

henger = hóhér (német eredetű szó)

hivatalos = meghívott, elhívott, választott (EMSZT V. 196–197)

híázat = héjázat = tető, tetőzet (EMSZT V. 13.)

holott = ahol (EMSZT V. 233.)

hüposztaszisz (görög) = egyedi lényeg, egyedi létező; valóság, valóságos lét

I

időnap előtt = a kellő időpontnál hamarabb, a természetesenél korábban, határidő előtt. (EMSZT V. 458.)

igyenes = ld. egyenes

ijak-fiak = sok testvérű, családban nevelkedő ifjak (EMSZT V. 407.)

ingyen sem = egyáltalán nem, éppen nem (EMSZT V. 653.)

ip, ipa = após (EMSZT V. 747.)

J

justitia (lat.) = igazság, törvény

K

kamara = szoba (EMSZT VI. 65.)

kazdag = gazdag

kárinkodik = káromkodik, káromol

kedv = valaki iránti jóindulat, kegy (EMSZT VI. 287.)

későbbben = később

késén = későn

kicigérez/kicigérez magát = közszájra adja magát (EMSZT VI. 681.)

kigázol = kilábal (EMSZT VI. 747.)

kiperengérez = kipellengérez = pellengérré, szégyenpadra állít (EMSZT VI. 927.)

kovacskő = kavics (EMSZT VII. 292.)

kötélbe esik = fogságba esik

kő láb = kőoszlop, támpillér, kőtalapzat, hídpillér (EMSZT VII. 326.)

köpű = vas cövekhegy (EMSZT VII. 388.)

kuldus = koldus

kütfő = forrás, valaminek a forrása (EMSZT VII. 675.)

L

lakás = lakomázás (ld. még: menyegző lakása) (EMSZT VII. 776.)

lakadalom = lakodalom

lakodalom = lakoma, menyegzői lakoma (EMSZT VII. 788.)

lapados = lapos
 láb cupja = comb
 lege (lat.) = olvasd

M

maganagyzás (maganagyzó) = önhittség (önhitt) (EMSZT IX. 514.)
 majmoz = mímel, hímez-hámoz (EMSZT VIII. 79.)
 meddű = meddő
 megemendál = módosít, javít (EMSZT VIII. 452.)
 megedped = elpusztul (EMSZT VIII. 466.)
 meggyőz = harcban/verekedésben legyőz (EMSZT VIII. 599.)
 meghagyigál = meghajigál (EMSZT IV. 929.)
 megillés, megilletés = ünnep megtartása (EMSZT VIII. 699.)
 megillet = ünnepet megtart, megünnepel
 megjut = visszatér (EMSZT VIII. 756.)
 megmakulál = bepiszkít (EMSZT VIII. 865.)
 megmásol = megmásít, megváltoztat (EMSZT VIII. 882.)
 megöregbít = megnövel, megnagyít (EMSZT VIII. 992.)
 megró = adóval megterhel vkit/vmely közösséget, (EMSZT VIII. 1032.);
 (adókirovási) jegyzéket összeír, feljegyez (EMSZT XI. 548.)
 megszenkel = elajándékoz (EMSZT VIII. 1057.)
 megszán = megbán, sajnál (EMSZT VIII. 1092–1093.)
 megtemérdekül = megvastagszik
 megtekéntél = megtekintél = időnként, olykor-olykor megtekint,
 megszemplél (EMSZT VIII. 1186.)
 megtetszik = meglátszik, kitűnik, kiderül (EMSZT VIII. 1204–1205.)
 megveszt = bűbájossággal megnyomorít; megfertőz; elveszejt (EMSZT
 VIII. 1301.)
 megszendül = kihajt, kizöldül
 melly = mell
 mélyföld = mérföld („a magyar „mélyföld” hossza 8353 méter;”)
 menyegző lakása = menyegző megülése (EMSZT VII. 776.)
 metszesz = mit teszel, mitévő leszel (EMSZT IX. 184.)
 méltám = méltán
 mí = mű (EMSZT IX. 206, 456.)
 mia = miá = miatt
 mindgyán = azonnal, rögtön
 minnenmagunk = mi magunk, önnönmagunk
 moderál = igazgat, rendez (EMSZT IX. 327.)
 mord = komor, mogorva (EMSZT IX. 362.)

N

nám = íme, lát(hat)od/lát(hat)játok, hiszen (EMSZT IX. 518.)
 N. B. = Nota bene. (lat.) = Jól jegyezd meg.

negédség = fennhéjázás, önteltség (EMSZT IX. 554.)
 nézel = szemlél, nézeget; nézelődve felderít, keres (EMSZT IX. 668.)

Ny

nyilván = világosan, biztosan, félreérthetetlenül (EMSZT IX. 793.)
 nyomos = hosszú életű, fontos, jelentős (EMSZT IX. 843.)

O, Ó

odafel = (ott) feljebb, a szöveg előbbi részében (EMSZT IX. 919–920.)
 osztón = aztán

Ö, Ő

öreg = nagy; magas; magasra nőtt (EMSZT X. 182–194.)
 összecsatol = egybekapcsol; (sereget) egyesít (EMSZT X. 287.)
 összeraggatás = összerakás (EMSZT X. 319.)

P

pater/patre (lat.) = atya
 phase (phasae) = páska, pészah
 pilula (lat.) = pirula = kerek, labdacsk formájú gyógyszer (EMSZT X. 720, 735.)
 pipéskedik = pipiskedik = tetszelegve büszkélkedik, dicsekedik
 pogácsás ünnep = páska, pészah
 prerogatív = kiváltság, tekintély
 prosopopeia = megszemélyesítés
 publikánus = vámszedő (EMSZT X. 1033.)
 purgatio (lat.) = purgáció = megtisztítás, hashajtás, hánytatás (EMSZT X. 1044.)

R

rakonságos = rokonságos = rokoni kapcsolatban lévő; közös eredetű (EMSZT XI. 490.)
 repeső állat = repülő állat = madár
 revokál = visszavon, megtagad, visszarendel, semmisnek nyilvánítatik, visszalép (EMSZT XI. 439.)
 rovás = (adókirovási) jegyzék összeírás, feljegyzés (EMSZT XI. 548.)
 rútol = szid, szidalmaz (EMSZT XI. 599.)

S

serkeget = bíztat, ösztönöz, buzdít (EMSZT XI. 772.)
 sic. (lat.) = így
 Siló = örömet adó, uralkodó
 skóla = schola = iskola (EMSZT XI. 828.)
 sobráság = fősvénység, zsgoriság (EMSZT XI. 837.)

sohul/sohult = sehol (EMSZT XI. 705.)

súlyság = súlyosság

Sz

szállásfogadó = szállásfoglaló (EMSZT XII. 50.)

számkivet = kitilt (EMSZT XII. 91–92.)

számos = megszámlálhatóan kevés

szár = lábszár

szegdel = szabdal; vagdos

szekta = vallási irányzat

szembe vív = megütközik, nyíltan harcol

szentelen = nem szent, nem áldott, arcátlan, sértő

szentes víz = szenteltvíz

szilígy = szelíd

szolecizmus (lat.) = Szabálytalanság, nyelvhiba, szó- és mondatszerkezetekben az idiomatikus rend elleni vétség.

szuplikál (lat.) = könyörög

T

takarodott = összegyűlt (EMSZT XII. 815.)

tanóság = tanúság = tanulság (lat. *documentum* értelemben)

terefa = tréfa

tereh = teher

terjék = állati méreg elleni szer; több hatóanyagból összeállított, mákonyt is tartalmazó gyógyszer; mákony, ópium (EMSZT XIII. 144.)

tetszik = megjelenik, láthatóvá válik (EMSZT XIII. 242.)

tél-túl = néhol, elszórtan, néhány helyen, itt-ott, imitt-amott (EMSZT XIII. 84.)

tibolyog = kételkedik, tévelyeg

timjén = tömjén – füstölőszer, sárgás-vöröses gyantaféle (EMSZT XIII. 463.)

törvény = törvénytevő; törvénykező hatalom valamelyik szerve, bírók (EMSZT XII. 515.)

tünnön = tennen = a te/ti saját (EMSZT XIII. 108.)

U

uralni = úrként tisztelni, urának, parancsolójának tekinteni; urának szólítani (EMSZT XIII. 783.)

uta = útja

utána szuplikál = kér; tanácsért fordul hozzá

Ü

üdőnap előtt = időnap előtt = a kellő időpontnál hamarabb, a természetesnél korábban, határidő előtt (EMSZT V. 458.)

SZÓJEGYZÉK

üstökbe megy valakivel = hajba kap, összeveszik, összekülönbözik, verekedik valakivel (EMSZT XIII. 913–914)

V

vaj = vajon; vagy; körülbelül; legalább (EMSZT XIII. 1010.)

vallyons = vajon

versenyos = vetélkedő; veszekedős (EMSZT XIV. 281.)

veszteg-létel = nyugodtan maradás

végvacsora = az utolsó vacsora; a temetés előtti estén a halott emlékére adott vacsora (EMSZT XIV. 169.)

vide (lat.) = lásd

videlicet (lat.) = tudniillik, azaz

villamás = villámlás (EMSZT IX. 116.)

vondozás = ide-oda vonszolás, húzás-vonás; cibálás; rángatás; hurcolás (EMSZT XIV. 668.)

vox (lat.) = szavazat

Z

zeccel-szék = szeszél-szék = a 16. század elejétől említett székfajta, előkelő, festett, faragott, bőrrel, szövettel párnázott, néha aranyozott karosszék, trónszék; díszes kivitelű kárpitozott karosszék (EMSZT XIV. 732.)

Zs

Zsidóország – Izrael; zsidók által lakott terület (EMSZT XIV. 783.)

Rövidítésjegyzék

Antik irodalmi művek rövidítésjegyzéke

Aes.	Aesopus
<i>Fab.</i>	<i>Fabulae</i>
Aesch.	Aeschylus
<i>Sept.</i>	<i>Septem contra Thebas</i>
Ammon.	Ammonius
<i>In Porph. Isag.</i>	<i>In Porphyrii Isagogen sive</i> <i>quinque voces</i>
August.	Augustinus
<i>Conf.</i>	<i>Confessiones</i>
Arist.	Aristoteles
<i>Eth. Nic.</i>	<i>Ethica Nicomachea</i>
Cic.	Cicero
<i>Att.</i>	<i>Epistulae ad Atticum</i>
<i>Amic.</i>	<i>De amicitia</i>
<i>Leg.</i>	<i>De legibus</i>
<i>Mur.</i>	<i>Pro Murena</i>
<i>Off.</i>	<i>De officiis</i>
<i>Tusc.</i>	<i>Tusculanae disputationes</i>
<i>Tusc. quaes.</i>	<i>Tusculanae quaestiones</i>
Diod.	Diodorus
<i>Bibl. hist.</i>	<i>Bibliotheca historica</i>
Dion. Cato	Dionysius Cato
<i>Distich.</i>	<i>Disticha Catonis</i>
Diog. Laert.	Diogenes Laertius
<i>De vit. et dogm. philosoph.</i>	<i>De vitis et dogmatibus clarorum</i> <i>philosophorum</i>
<i>Pitt.</i>	<i>Pittakos</i>
Eur.	Euripides
<i>Hipp.</i>	<i>Hippolytus</i>
<i>Phoen.</i>	<i>Phoenissae</i>
Euseb.	Eusebius

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

<i>Hist. eccl.</i>	<i>Historia ecclesiastica</i>
Gell.	Aulus Gellius
NA	<i>Noctes Atticae</i>
Hdt.	Herodotos
<i>Hist.</i>	<i>Historia</i>
Hom.	Homeros
<i>Il.</i>	<i>Ilias</i>
<i>Od.</i>	<i>Odysseia</i>
Hor.	Horatius
<i>Carm.</i>	<i>Carmina</i>
<i>Epist.</i>	<i>Epistulae</i>
Iambl.	Iamblichus
VP	<i>Vita Pythagorae</i>
Joseph.	Josephus Flavius
AJ	<i>Antiquitates Judaicae</i>
Ap.	<i>Contra Apionem</i>
Luc.	Lucanus
<i>De mort. Peregr.</i>	<i>De morte Peregrini</i>
Niceph. Callist.	Nicephorus Callistus
<i>Hist. eccl.</i>	<i>Historia ecclesiastica</i>
Non. Marc.	Nonius Marcellus
<i>Comp. Doct.</i>	<i>De compendiosa doctrina</i>
Ov.	Ovidius
<i>Ars am.</i>	<i>Ars amatoria</i>
<i>Fast.</i>	<i>Fasti</i>
Phil.	Philon
<i>Abr.</i>	<i>De Abramo</i>
<i>Prob.</i>	<i>Quod Omnis Probus Liber Sit</i>
Pl.	Platon
<i>Alc.</i>	<i>Alcibiades</i>
<i>Ap.</i>	<i>Apologia Socratis</i>
<i>Grg.</i>	<i>Gorgias</i>
<i>Resp.</i>	<i>Respublica</i>
<i>Tht.</i>	<i>Theaetetus</i>
Plin.	Plinius
<i>Nat.</i>	<i>Historia naturalis</i>
Plut.	Plutarchus
<i>Mor.</i>	<i>Moralia</i>
<i>Sept. sap. conv</i>	<i>Septem Sapientium Convivium</i>
<i>Symp.</i>	<i>Symposiac</i>

RÖVIDÍTÉSJEYZÉK

<i>Vit. Pyrrh.</i>	<i>Vitae Parallelae: Pyrrhus</i>
Stat.	Statius
<i>Theb.</i>	<i>Thebais</i>
Sen.	Seneca
<i>Ben.</i>	<i>De Beneficiis</i>
<i>Ep.</i>	<i>Epistulae</i>
Soph.	Sophokles
<i>Ant.</i>	<i>Antigone</i>
Tib.	Tibullus
<i>Eleg.</i>	<i>Elegiae</i>
Titin.	Titinius
<i>Com.</i>	<i>Comoediarum (fabularum togatarum) fragmenta (in aliis scriptis seruata)</i>
Tit. Liv.	Titus Livius
<i>Ab Urbe cond.</i>	<i>Ab Urbe condita</i>
Val. Max.	Valerius Maximus
<i>Fact. et dict. mem.</i>	<i>Factorum et dictorum memorabilia</i>
Xen.	Xenophon
<i>Mem.</i>	<i>Memorabilia</i>

Bibliai könyvek rövidítései

Ószövetségi könyvek

a prédikációkban szereplő rövidítések	modern rövidítések	könyvek
Gen.	1Móz	Mózes első könyve
Exod.	2Móz	Mózes második könyve
Lev.	3Móz	Mózes harmadik könyve
Num., 4 Moy.	4Móz	Mózes negyedik könyve
Deut.	5Móz	Mózes ötödik könyve
Jo.	Józs	Józsue könyve
Judic.	Bír	Bírák könyve
--		Ruth könyve
1 Reg.	1Sám	Sámuel első könyve
2 Re., 2 Reg.	2Sám	Sámuel második könyve
3 Reg.	1Kir	Királyok első könyve
4 Reg., 4 Regum	2Kir	Királyok második könyve
1 Paral.	1Krón	Krónikák első könyve
1 Paral., 2 Paralip.	2Krón	Krónikák második könyve
--		Ezsdrás könyve
--		Nehémiás könyve
[j. n.]	Esz	Eszter könyve
Job, Jób	Jób	Jób könyve
Ps., Psal., Psalm., Psalmo	Zsolt	Zsoltárok könyve
Pro., Prov., Prover., Proverb.	Péld	Példabeszédek könyve
Eccl.	Préd	A prédikátor könyve
--		Énekek éneke
Esa.	Ézs	Ézsaiás próféta könyve
Jer., Jerem., Jeremiae	Jer	Jeremiás próféta könyve
Tren., Threni	JSir	Jeremiás siralmi
Ez	Ez	Ezékiel próféta könyve
Dan.	Dán	Dániel próféta könyve

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

Ószövetségi könyvek

a prédikációkban szereplő rövidítések	modern rövidítések	könyvek
Oseae	Hós	Hóseás próféta könyve
Joe., Joel	Jóel	Jóel próféta könyve
--		Ámós próféta könyve
--		Abdiás próféta könyve
--		Jónás próféta könyve
Mich., Micheae	Mik	Mikeás próféta könyve
--		Náhum próféta könyve
--		Habakuk próféta könyve
--		Zofóniás próféta könyve
--		Haggeus próféta könyve
Zach.	Zak	Zakariás próféta könyve
Malach.	Mal	Malakiás próféta könyve

Ószövetségi apokrif, deuterokanonikus könyvek

a prédikációkban szereplő rövidítések	modern rövidítések	könyvek
Baruch	Bár	Báruch könyve
[j. n.]	Bölcs	Bölcsesség könyve
Esd. 3.	3Ezsd	Ezsdrás harmadik könyve
4 Esd.	4Ezsd	Ezsdrás negyedik könyve
1 Mach., 1 Machab.	1Mak	Makkabeusok első könyve
2 Mach., 2 Machab.	2Mak	Makkabeusok második könyve
Sir., Syr., Syrach	Sir	Jézus Sirák fia könyve
Tob.	Tób	Tóbiás könyve

RÖVIDÍTÉSJEYZÉK

Újszövetségi könyvek

a prédikációkban szereplő rövidítések	modern rövidítések	könyvek
Matt., Máté	Mt	Máté evangéliuma
Marc. Marci.	Mk	Márk evangéliuma
Luc.	Lk	Lukács evangéliuma
Jo., Joa., Joan., Joann., Joanni., Joh.	Jn	János evangéliuma
Act., Acto., Actor.	ApCsel	Apostolok cselekedetei
Rom.	Róm	Pál levele a rómaiakhoz
1 Cor.	1Kor	Pál első levele a Korinthusiakhoz
2 Cor.	2Kor	Pál második levele a Korinthusiakhoz
Gal.	Gal	Pál levele a Galatákhoz
Eph., Ephe.	Ef	Pál levele az Efézusiakhoz
Phi., Phil.	Fil	Pál levele a Filippiekhez
Col., Coll.	Kol	Pál levele a Kolosséiakhoz
1 Th., 1 Thess.	1Thessz	Pál első levele a Thesszalonikaiakhoz
[j. n.]	2Thessz	Pál második levele a Thesszalonikaiakhoz
1 Tim., Tim.	1Tim	Pál első levele Timóteushoz
2 Tim.	2Tim	Pál második levele Timóteushoz
Tit.	Tit	Pál levele Tituszhoz
--		Pál levele Filemonhoz
Heb.	Zsid	A zsidókhoz írt levél
Jac., Jacob.	Jak	Jakab levele
1 Pet., 1 Petri	1Pét	Péter első levele
2 Pet.	2Pét	Péter második levele
1. Epist., 1 Jo., 1 Joan.	1Ján	János első levele
--		János második levele
--		János harmadik levele
--		Júdás levele
Apoc.	Jel	A jelenések könyve

Kódexek rövidítései

- CV *Conciones vetustissimae*, Kolozsvár, Academia III., MsU 262.
- K2 2. *Kolozsvári Kódex*, Kolozsvár, Academia III. Jelzet: MsU 737/2.
- M *Marosvásárhelyi Kódex*, Marosvásárhely, Teleki-Bolyai Könyvtár, Kézirattár. Jelzet: 0636.
- S *Sárospataki Kódex*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára. Jelzet: Kt. 7.
- GyS *Gyalai Sámuel prédikációgyűjteménye*, Kolozsvár, Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár. Jelzet: MS. 1777.
- K1 1. *Kolozsvári Kódex*, Kolozsvár, Academia III. Jelzet: MsU 737/1.
- K3 3. *Kolozsvári Kódex*, Kolozsvár, Academia III. Jelzet: MsU 737/3.
- K4 4. *Kolozsvári Kódex*, Kolozsvár, Academia III. Jelzet: MsU 737/4.
- K5 5. *Kolozsvári Kódex*, Kolozsvár, Academia III. Jelzet: MsU 737/5.
- Sz *Székykeresztúri Kódex*, Marosvásárhely, Teleki-Bolyai Könyvtár, Kézirattár. Jelzet: 0439.

Általános rövidítésjegyzék

- BDE J. KÁLDOS – M. BALÁZS, *György Enyedi, Bibliotheca Dissidentium Tome XV, Ungarländische Antitrinitarier II.*, V. Koerner, Baden-Baden & Bouxviller, 1993.
- BEZA *Annot. in N. T.* Théodore de BÈZE, *Annotationes Miores in Novum Dn. Nostrum Iesu Christi Testamentum*, Geneva, s.n. 1594.
- DÖMÖTÖR DÖMÖTÖR Ákos, *A magyar protestáns exemplumok katalógusa*, Bp., MTA Néprajzi Kutatóintézet, 1992.
- EGYVM *Enyedi György válogatott művei*, vál. BALÁZS Mihály, KÁLDOS János, Bukarest–Kolozsvár, Kriterion, 1997.
- ERASM. *Adag.* ERASMUS, *Adagiorum Chiliades*, Basel, J. Froben, 1515.
- ERASM. *Opera Omnia* ERASMUS, *Opera Omnia emendatoria ez auctoria*, tom. 6., Lugduni Batavorum, Petrus Vander, 1525.
- EUET KÉNOSI TÖZSÉR János, UZONI FOSZTÓ István, *Az Erdélyi Unitárius Egyház története I.*, ford. MÁRKOS Albert, bev. BALÁZS Mihály, sajtó alá rend. HOFFMANN Gizella, KOVÁCS Sándor, MOLNÁR B. Lehel, Kolozsvár, Erdélyi Unitárius Egyház, 2005.
- Explicationes*, 1598 ENYEDI György, *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus Trinitatis dogma stabiliri solet*, Auctore Georgio ENIEDIO superintendente ecclesiarum in Transylvania, unum Patrem Deum et eius Filium Jesum Christum per Spiritum Sanctum profitentium, [Kolozsvár], [typ. Heltai], [1598].

- Az ó- és új
testamentombeli...,
1619, 1620.
- ENYEDI GYÖRGY, *Az ó es új testamentum-beli helyeknek, mellyekből az Háromsagról való tudománt szokták állatni, magyarázattyok*, ENYEDI Gyeorgy, Erdély országban az egy Atya Isten, es az ő Sz. Fia, az Iesus Christus felől, Sz. Lélek által ki adatott tudományban egyyező ecclesiáknak püspöke által deák nyelven iratott ; Torozkai Mátetól ... magyar nyelvre fordittatott, [Kolozsvár], [typ. Heltai], 1619¹, 1620².
- Explicationes*, cca.
1669
- ENYEDI György, *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus Trinitatis dogma stabiliri solet*, Auctore Georgio ENIEDIO superintendente ecclesiarum in Transylvania, unum Patrem Deum et eius Filium Jesum Christum per Spiritum Sanctum profitentium, [Amsterdam], [typ. J. Ravesteyn?], [cca. 1669].
- UEHT
- KÉNOSI TÖZSÉR János, UZONI FOSZTÓ István, *Unitario-Ecclesiastica Historia Transylvanica*, szerk. KÁLDOS János, bev. BALÁZS Mihály, lekt. LATZKOVITS Miklós, Balassi, Bp., 2002.

Bibliai helyek mutatója

Ószövetség

1Móz

1Móz 1,21	154
1Móz 1,27–28	93
1Móz 2,23	202
1Móz 4,15	336
1Móz 8,21	138
1Móz 11,5–9	144
1Móz 15,1	274, 289
1Móz 15,2	274
1Móz 15,4–5	274
1Móz 17,17	274
1Móz 18,12–15	274
1Móz 19–20	262
1Móz 21,3	274
1Móz 21,6	274
1Móz 21,8	274
1Móz 23,1–2	366
1Móz 27,1–38	92
1Móz 27,35–38	92
1Móz 29,22	93
1Móz 35,19	55
1Móz 41,33	44
1Móz 41,42–43	252
1Móz 47,7	91
1Móz 48	92
1Móz 48,7	55
1Móz 48,12–20	91
1Móz 49	92
1Móz 49,10	52
1Móz 50,1–14	366
1Móz 50,2–3	191

1Móz 50,10	367
------------	-----

1Móz 50,26	191
------------	-----

2Móz

2Móz 3,6	92
2Móz 12,1–14	187
2Móz 12,46	252
2Móz 14,14	110
2Móz 18,21	38
2Móz 19,5–6	317, 318
2Móz 20,4–5	153
2Móz 20,13–15	77
2Móz 32,11–12	331, 332
2Móz 32,34	234, 235
2Móz 34,6	132
2Móz 34,6–7	328, 329

3Móz

3Móz 15,8	53
3Móz 23,4–8	187
3Móz 23,15	53
3Móz 23,40–41	180
3Móz 23,40–43	180
3Móz 26,18	336
3Móz 26,36	112

4Móz

4Móz 13,33	105
4Móz 14,16	331, 332
4Móz 20,29	367
4Móz 24,15–25	126

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

4Móz 30	90	2Sám 7,9	251
		2Sám 16,5–9	167
		2Sám 24,16	323, 324
5Móz		1Kir	
5Móz 1,15	38	1Kir 2,19	252
5Móz 4,23–24	324, 325	1Kir 3,7–9	38
5Móz 13,2–6	126	1Kir 5,17	251
5Móz 13,6–10	282	1Kir 5,20	342
5Móz 16,1–8	187	1Kir 8,27	73
5Móz 16,16	178	1Kir 9,3	308
5Móz 16,17	179	1Kir 18,4	283
5Móz 16,18	35, 38	1Kir 18,21	86
5Móz 16,19	39	1Kir 18,22	290
5Móz 16,20	40, 41, 42	1Kir 19,11	264
5Móz 18,20	282	1Kir 19,11–12	264
5Móz 28,1	229	1Kir 19,18	291
5Móz 28,25	112	1Kir 21,23	313
5Móz 28,26	313	1Kir 21,24	313
5Móz 32,8–9	307	1Kir 22,6–8	290
5Móz 32,35	334		
5Móz 34,8	366, 367		
Józs		2Kir	
Józs 19,15	55	2Kir 4,8–37	209, 369
		2Kir 4,18–37	209
Bír		2Kir 6,16	300
Bír 6	59	2Kir 13,21	369
Bír 9,8–15	343	2Kir 14,8	339, 341
Bír 13	59	2Kir 14,9	342
Bír 20,26	155	2Kir 14,10	343, 344, 345
		2Kir 14,11	345
Ruth		2Kir 17,3	228, 229
		2Kir 17,4	231
1Sám		2Kir 17,7	234
1Sám 16,1	55	2Kir 18,21	232
1Sám 16,7	77	2Kir 19,32–36	99
1Sám 16,18	55	2Kir 23,16	313
1Sám 17		2Kir 25,7	314
1Sám 17,12	55	2Kir 25,8–9	309
1Sám 17,58	55	2Kir 25,8–21	311
1Sám 19,24	126	2Kir 25,10	311
1Sám 31,13	367	2Kir 25,19	314
2Sám		1Krón	
2Sám 5,16	251	1Krón 17,8	251

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

1Krón 21,15	323, 324	Zsolt 33,13	101
2Krón		Zsolt 33,14	101
2Krón 7,16	308	Zsolt 33,14–15	101
2Krón 10,13–19	47	Zsolt 33,15	101, 102
2Krón 19,5–6	40	Zolt 33,16[?]	105
2Krón 25,5–10	339	Zsolt 33,17	106
2Krón 25,7	345	Zsolt 33,18	106
2Krón 28,23	231	Zsolt 33,19	106
2Krón 33,4	310, 311	Zsolt 34,8	300
2Krón 33,7	310, 311	Zsolt 36,3–10	174
2Krón 35,20–24	341	Zsolt 37,25	42
2Krón 35,20–27	110	Zsolt 37,38	174
2Krón 36,17	309	Zsolt 42,2	147
Ezsdr		Zsolt 50,10	296
		Zsolt 50,10–12	164
		Zsolt 50,13	337, 338
Neh		Zsolt 50,14	337, 338
		Zsolt 50,15	337, 338
Eszter		Zsolt 51,17–18	296
		Zsolt 52,4	82
		Zsolt 57,5	82
Jób		Zsolt 58,11–12	335
Jób 2,9	316	Zsolt 62,11	344, 350, 351
Jób 7,1	226	Zsolt 64,4	82
Jób 13,15	141, 330, 331	Zsolt 78,70–71	307
Jób 28,28	40	Zsolt 79,1	301, 306, 307, 308,
Jób 31,16	357, 358		310, 311, 317, 318,
Jób 31,24–25	352, 353	320	
Jób 39,19–25	106	Zsolt 79,1–5	303
Jób 39,27–29[?]	354, 355	Zsolt 79,2	312
		Zsolt 79,4	316
Zsolt		Zsolt 79,5	322, 323, 325
Zsolt 1,5	210, 211	Zsolt 79,6	325, 326
Zsolt 2,1	99	Zsolt 79,7	326
Zsolt 11,4	100,101, 102	Zsolt 79,8	328, 329, 330, 331
Zsolt 16,8	251	Zsolt. 79,9	331, 332, 333
Zsolt 19,9	121	Zsolt 79,10	333
Zsolt 22,8	316	Zsolt 79,11	335
Zsolt 22,19	252	Zsolt 79,12	336, 337
Zsolt 23,1	48	Zsolt 79,13	337, 338
Zsolt 25,7	330	Zsolt 80,2	48
Zsolt 33,10	96, 97, 98	Zsolt 80,9	307
Zsolt 33,11	99	Zsolt 82,1	37, 165
Zsolt 33,12	100	Zsolt 82,6	37

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Zsolt 85,11–12	270
Zsolt 91,4	251
Zsolt 92,13–14	181
Zsolt 94,6–7	100
Zsolt 94,8	102
Zsolt 103,20	182
Zsolt 110,1	251
Zsolt 110,3	298, 299
Zsolt 111,10	40
Zsolt 115,1	62
Zsolt 118,23–29	182
Zsolt 118,26	182
Zsolt 119,105	121
Zsolt 121,4	293, 294
Zsolt 132,13	308
Zsolt 137,5–6	311
Zsolt 137,8	333
Zsolt 140,4	85, 88
Zsolt 141,2	88
Zsolt 141,3	78
Zsolt 146,3	105
Zsolt 146,5	106, 354, 355
Zsolt 147,9	354, 355
Zsolt 147,10–11	106
Zsolt 149,6	85

Péld

Péld 1,7	40
Péld 2.12–15	138
Péld 3,28	357, 358
Péld 8,10–11	127
Péld 10,12	139
Péld 13,3	77
Péld 14,20	84, 352
Péld 16,32	131, 132
Péld 17,5	84
Péld 17,23	40
Péld 18,10	109
Péld 18,21	83
Péld 20,9	77
Péld 21,30	99
Péld 21,31	106
Péld 22,2	359
Péld 24,16	336
Péld 26,11	227

Péld 26,25	336
Péld 29,12	46
Péld 30,8–9[?]	286

Préd

Préd 7,2	366
Préd 7,26[?]	88
Préd 10,19	348, 349

Énekek

Ézs

Ézs 1,8	112
Ézs 2,3	259, 260
Ézs 5,1–2	171
Ézs 5,5	175
Ézs 5,6	174
Ézs 6,1–7	73
Ézs 8,23–9,1	117
Ézs 9,5	62
Ézs 10,5	328
Ézs 10,5–6	167
Ézs 10,6–19	168
Ézs 11,6	62
Ézs 26,19	193
Ézs 26,20	371
Ézs 28,16	141
Ézs 29,15	102
Ézs 30	109
Ézs 30,14	114
Ézs 30,15	108, 109
Ézs 30,15–16	111
Ézs 30,16	111
Ézs 30,17	112, 113
Ézs 31,1	109
Ézs 36,15	97, 98
Ézs 37,24	342
Ézs 37,29	166
Ézs 42,8	253
Ézs 43,15	72
Ézs 44,6	75
Ézs 44,24	164
Ézs 45,1	166
Ézs 46,3–4	299
Ézs 46,10	100

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Ézs 49,6	117	JSir 2,15	316
Ézs 49,7–13	71	JSir 2,21	314
Ézs 49,15	297, 298	JSir 3,14	316, 317
Ézs 51,16	71, 72	JSir 3,64–66	334
Ézs 57,1	366		
Ézs 58	154	Ez	
Ézs 58,5	155	Ez 16	90
Ézs 60,17	38	Ez 16,8	91
Ézs 64,3	299, 300	Ez 16,59	91
Ézs 66,7	54	Ez 34,11	48
		Ez 45,9	38
Jer		Dán	
Jer 1,10	71	Dán 3	105
Jer 2,21	171	Dán 3,19	336
Jer 7,4	308, 309	Dán 4,11	174
Jer 7,34	157	Dán 4,12–30	168
Jer 9,22	350, 351	Dán 4,24	128
Jer 15,1	175	Dán 4,27–28	166
Jer 15,3	313	Dán 9,24	53
Jer 16,8	157	Dán 12,3	42, 299, 300
Jer 17,5	105	Dán 13,22–23	103, 104
Jer 17,7	106, 354, 355		
Jer 22,18–19	313	Hós	
Jer 23,21	245	Hós 6,1	109
Jer 27,4–5	163	Hós 6,2	193
Jer 27,5	164	Hós 11,1	252
Jer 27,6	166		
Jer 27,7	168, 169	Jóel	
Jer 27,10	164	Jóel 2,12–14	219
Jer 28,9	126	Jóel 2,17	172
Jer 29,7	230	Jóel 2,28	249
Jer 31,31	258		
Jer 31,33	258	Ám	
Jer 31,34	144	Ám 7,14–15	240
Jer 33,11	157		
Jer 39,8	311	Abd	
Jer 52,9–11	314		
Jer 52,10	314	Jón	
Jer 52,14	311	Jón 3,8	219
Jer 52,25	314		
JSir		Mik	
JSir 1,7	316	Mik 3,2–3	326, 327
JSir 1,10	309, 310	Mik 3,12	311
JSir 1,22	334	Mik 5,1	56, 57

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Mik 7,6	150	Jud	
		Jud 5,20–21	323, 324
Náh		Jud 6,2–3	97, 98
		Jud 13,6–8	99
Hab		Sir	
Hab 2,3	141	Sir 2,9–10	148
Zof		Sir 4,7–8	359
		Sir 10,1	43, 44
Hag		Sir 10,2	46
		Sir 10,3	47, 48
Zak		Sir 10,8	232
Zak 7,5–6	154	Sir 10,13	350
Zak 9,9	183	Sir 10,14–17	360
		Sir 10,22–23	351
Mal		Sir 11,14	359
Mal 2,10	200, 359	Sir 11,18–19	361, 362
	*	Sir 12,16	85
		Sir 13,20	349
		Sir 13,22–24	351, 352
1Mak		Sir 14,1	77
1Mak 1,20–28	303, 304	Sir 17,22–23	128
1Mak 7,16–17	317	Sir 19,12	82
1Mak 7,17	304, 317	Sir 22,11	367
		Sir 22,12	267
2Mak		Sir 23,18	100
2Mak 5,11–23	303, 304	Sir 25,2	348, 349
2Mak 7,14	210, 211	Sir 25,11	77
		Sir 28,14	86
3Ezsd		Sir 28,17–21	81
3Ezsd 4,2–3	104	Sir 31,8–9	352
		Sir 31,10	350
4Ezsd		Sir 39,28–29	167
4Ezsd 5,23	171	Sir 51,18–38	40
4Ezsd 8,1–3			
		Tób	
Bár		Tób 1–2	315
Bár 3,16–17	352, 353	Tób 2,6–8	316
		Tób 4,7–11	128
Bölcs		Tób 5,9–8,21	316
Bölcs 9,4	44	Tób 7,12	89, 91
		Tób 7,13	93
Esz		Tób 7,14	93
Esz 15,13	124	Tób 11,17	94

Újszövetség

Mt

Mt 1,18–25	55	Mt 10,26	103, 231
Mt 1,21	279	Mt 10,27	64
Mt 2,2	183	Mt 10,28	210, 211
Mt 2,5	55	Mt 11,25	59
Mt 2,15	252	Mt 11,29	265
Mt 2,23	55	Mt 12,43	221, 223
Mt 3,10	174	Mt 12,44	224
Mt 3,11	266	Mt 12,45	223, 224, 336
Mt 4,5	311	Mt 13,11	282
Mt 4,15–16	117	Mt 13,25[?]	226
Mt 4,17	230	Mt 13,43	121, 299, 300
Mt 4,21	191	Mt 13,44–45	141
Mt 5	334	Mt 13,55	190
Mt 5,9	216	Mt 14,6	49
Mt 5,11	294, 295	Mt 15,9	244
Mt 5,16	338	Mt 15,11	156
Mt 5,28	77	Mt 15,14	121
Mt 5,39	132	Mt 15,21–28	128
Mt 5,44–45	218	Mt 15,22	189
Mt 6,19	142, 353, 356	Mt 15,24	60, 279
Mt 6,24	83	Mt 15,39	189
Mt 6,33	63	Mt 16,23	177
Mt 7,6	243	Mt 17,20	127
Mt 7,11	200	Mt 18,10	148
Mt 7,13	290	Mt 19,5	201, 202
Mt 7,22	127	Mt 19,17	215
Mt 7,23	127	Mt 19,21	128
Mt 8,10	223	Mt 19,27–30	298, 299
Mt 8,22	188	Mt 19,28	143
Mt 8,29	224	Mt 20,21	252
Mt 9,14	150, 151, 157, 160	Mt 21,1–11	177
Mt 9,15	94, 156, 157, 158, 160	Mt 21,7	183
Mt 9,16	161	Mt 21,9	182
Mt 9,18–26	369	Mt 21,13	310
Mt 9,28	127	Mt 21,21–22	127
Mt 10,16	265	Mt 21,31	223
Mt 10,19	239	Mt 21,33	171
Mt 10,20	270	Mt 21,43	223
Mt 10,23	283	Mt 22,1–14	93
		Mt 22,2	157, 158

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Mt 22,21	229	Mk 15,40	190
Mt 22,34-46	251	Mk 16,1	186, 187, 188, 191
Mt 22,37	122	Mk 16,2	188
Mt 22,39	122	Mk 16,5	191, 192
Mt 23,9	200	Mk 16,6	192, 206, 207
Mt 23,37-39	303, 304	Mk 16,7	192, 193
Mt 24,13	141	Mk 16,15	70
Mt 25,10	94		
Mt 25,31-46	128	Lk	
Mt 25,43	336	Lk 1,11-12	59
Mt 26,32	193	Lk 1,13	59
Mt 27,39	316	Lk 1,26-38	55
Mt 27,40	309	Lk 1,30	60
Mt 27,52	207	Lk 1,32-33	250
Mt 27,52-53	369	Lk 1,33	299
Mt 27,56	190, 191	Lk 1,35	246
Mt 28,3	192	Lk 1,51	56
Mt 28,4	191	Lk 1,57-80	49
Mt 28,10	201	Lk 1,74	230
Mt 28,18	248	Lk 1,78-79	117
		Lk 2,1	49
Mk		Lk 2,1-2	52
Mk 1,10	267	Lk 2,2	51
Mk 1,19-20	191	Lk 2,3	51
Mk 1,21-28	222	Lk 2,4	49, 54, 55
Mk 2,16	152	Lk 2,6	55
Mk 3,2	152	Lk 2,8	58
Mk 4,19	352, 353	Lk 2,9	59
Mk 5,10-13	226	Lk 2,10	59, 60
Mk 5,21-43	369	Lk 2,11	60
Mk 6,3	190	Lk 2,12	61
Mk 7,2-3	152	Lk 2,13	61
Mk 7,3	152	Lk 2,14	62
Mk 7,18	193	Lk 2,15	63
Mt 8,29	224	Lk 2,16	64
Mk 8,33	177	Lk 2,17	64
Mk 9,14-21	222	Lk 2,19	64
Mk 9,23	127	Lk 2,20	65
Mk 9,38	155	Lk 2,30-32	117
Mk 9,42	220	Lk 2,48-49	200
Mk 10,13-16	91	Lk 3,8-9	174
Mk 11,1-11	177	Lk 4,6	164
Mk 14,28	193	Lk. 4,16-21	240
Mk 15,29	310	Lk 4,31-37	222

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Lk 5,33	153	Lk 22,29–30	253, 298, 299
Lk 6,27	132	Lk 23,28–29	371
Lk 6,36	134	Lk 23,47–48	280
Lk 6,38	337	Lk 23,54–56	187
Lk 7,11–17	369	Lk 23,55	189
Lk 8,1–3	189	Lk 23,56	188
Lk 8,10	282	Lk 24,4	192
Lk 8,17	103	Lk 24,11–12	193
Lk 8,40–56	369	Lk 24,25	184
Lk 8,50	127	Lk 24,49	249, 259, 260, 268
Lk 9,49	155		
Lk 10,18	224	Jn	
Lk 11,9	64	Jn 1,1	72
Lk 11,10	120	Jn 1,10	72
Lk 11,13	297, 298	Jn 1,11	60
Lk 11,52	361	Jn 1,11–12	279
Lk 12,1	193	Jn 1,12	216
Lk 12,4	129	Jn 1,12–13	63
Lk 12,15	354, 355	Jn 1,13	299
Lk 12,18	362, 363	Jn 1,29	150
Lk 12,21	356, 357	Jn 1,30	199
Lk 12,32	284, 285, 288, 289, 293, 294, 295, 297, 298	Jn 1,32	267
Lk 12,37	245	Jn 1,46	54
Lk 12,48	120	Jn 2,1–2	93
Lk 13,2	236	Jn 2,7	256
Lk 13,2–3	236	Jn 2,18–19	282
Lk 13,6	170, 171	Jn 2,19	282
Lk 13,7	172, 173, 174	Jn 3,2	74
Lk 13,8	174, 175	Jn 3,3–7	68
Lk 13,24	290	Jn 3,8	264
Lk 13,34–35	303, 304	Jn 3,20–21	232
Lk 14,12	128, 356, 357	Jn 3,26	155
Lk 14,15–24	93	Jn 3,27	126, 166
Lk 14,26	188	Jn 3,29 94,	157
Lk 16,9	356, 357, 361	Jn 4,13–14	222
Lk 17,4	336	Jn 4,21	319
Lk 17,10	296	Jn 4,21–23	179
Lk 17,33	129, 178, 283	Jn 4,22	234
Lk 18,22	128	Jn 4,24	153
Lk 18,31	177	Jn 4,25–26	280
Lk 19,28–40	177	Jn 5,16	152
Lk 20,16	224	Jn 5,26	208
		Jn 5,28–29	210, 211
		Jn 5,44	244

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Jn 6,27	142, 222	Jn 11,33-38	366
Jn 6,39	209	Jn 11,36	367
Jn 7,15	238, 240	Jn 11,42	260, 261
Jn 7,16	74, 237, 238, 246	Jn 12,1-2	178
Jn 7,17	242, 243	Jn 12,12	177, 178
Jn 7,18	244, 245	Jn 12,12-19	177
Jn 7,33-53	170	Jn 12,13	181, 182
Jn 7,39	258	Jn 12,15	183
Jn 7,41	57	Jn 12,16	184
Jn 7,42	56	Jn 12,24	194
Jn 8,12	117	Jn 12,27	205, 206
Jn 8,15	281	Jn 12,27-29	184
Jn 8,16	74	Jn 12,38-41	269
Jn 8,24	279	Jn 12,41	273
Jn 8,25	280	Jn 12,42	285, 286
Jn 8,27	281	Jn 12,44	74, 239
Jn 8,28	280	Jn 13,6-8	193
Jn 8,44	222	Jn 13,19	278, 280
Jn 8,47	242	Jn 13,20	239
Jn 8,50	245	Jn 13,34	140
Jn 8,52-53	272	Jn 14,3	204
Jn 8,53	280	Jn 14,10	74, 239
Jn 8,54-55	272	Jn 14,15	67
Jn 8,56	272, 273	Jn 14,16	249, 267
Jn 8,58	274, 278, 279, 282	Jn 14,20	67
Jn 8,59	283	Jn 14,21-24	194
Jn 9,5	117	Jn 14,23	67
Jn 9,16	152	Jn 14,26	249
Jn 9,24	152	Jn 14,27	62
Jn 9,24-34	118	Jn 14,29	278
Jn 9,30	119	Jn 14,31	74
Jn 9,34	119	Jn 15,19	284
Jn 9,39	115, 117	Jn 15,26	249
Jn 9,40	118, 119	Jn 16,7	249
Jn 9,41	120, 121	Jn 16,20	158, 160
Jn 10,1-16	293, 294	Jn 16,21	294, 295
Jn 10,11	48	Jn 16,32	74
Jn 10,18	207, 208	Jn 17,1	245
Jn 10,24	280	Jn 17,2	184
Jn 10,34-36	165	Jn 17,3	215, 326
Jn 11,1-44	369	Jn 17,4	248
Jn 11,7-8	177	Jn 17,6	208, 209
Jn 11,11	369	Jn 17,24	204
Jn 11,25	127	Jn 18,37	183

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Jn 19,11	166	ApCsel 7,48–50	73
Jn 19,15	183	ApCsel 7,54–60	282
Jn 19,25	190	ApCsel 8,22	141, 219
Jn 19,30	248	ApCsel 9,32–43	369
Jn 19,34	190	ApCsel 10,19–48	123
Jn 19,36	252	ApCsel 10,38	74
Jn 19,40	191	ApCsel 13,2	160
Jn 20,17	200, 201, 256	ApCsel 13,17	235, 236
Jn 20,19	286	ApCsel 13,27	280
Jn 21,2–7	193	ApCsel 13,30	205, 206
Jn 21,15	193	ApCsel 14,12	285
		ApCsel 14,23	160
ApCsel		ApCsel 15,32	143
ApCsel 1,3–5	260	ApCsel 16,16–19	222
ApCsel 1,4	249	ApCsel 17,21	64
ApCsel 1,7	169	ApCsel 17,24–25	165
ApCsel 2–5	246	ApCsel 17,24–29	73, 74
ApCsel 2,1	257, 259	ApCsel 17,25	208
ApCsel 2,2	262	ApCsel 17,31	199, 205, 206
ApCsel 2,3	264, 266	ApCsel 20,9–12	369
ApCsel 2,4	265, 266, 267	ApCsel 21,10–13	178
ApCsel 2,7	64	ApCsel 21,28	308, 309, 310
ApCsel 2,22	199	ApCsel 22,23	282
ApCsel 2,24	194, 205, 206, 246	ApCsel 26,4–5	119
ApCsel 2,29	55	ApCsel 26,8	186
ApCsel 2,31	194		
ApCsel 2,33	246, 249	Róm	
ApCsel 2,34	250, 254	Róm 1,4	184, 194
ApCsel 2,36	254, 256	Róm 1,14	117
ApCsel 3,11–26	194	Róm 1,20	147
ApCsel 3,13	184	Róm 2,21	121
ApCsel 3,15	205	Róm 4,18	278, 279
ApCsel 4	240	Róm 4,24	205, 206
ApCsel 4,2	186	Róm 5,1	62
ApCsel 4,8–12	194	Róm 6,3–4	194
ApCsel 4,10	205, 206	Róm 6,4	68
ApCsel 4,13	240	Róm 6,6	68
ApCsel 4,19	239	Róm 6,8	212
ApCsel 4,26–27	167	Róm 7,6	68
ApCsel 5,30	205, 206	Róm 8,1	67
ApCsel 5,30–31	184	Róm 8,11	186, 196, 198, 205, 370
ApCsel 5,30–32	194		
ApCsel 5,38–39	100	Róm 8,14	258
ApCsel 6,13–14	309, 310	Róm 8,17	148, 194

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Róm 8,18	299, 300	1Kor 13,4	131, 134, 135, 136,
Róm 8,34	186		139
Róm 9,6–8	293, 294	1Kor 13,4–7	130
Róm 10,10	64	1Kor 13,5	136, 137, 138
Róm 10,13–14	326	1Kor 13,6	134, 138, 139
Róm 10,15	268	1Kor 13,7	270
Róm 10,17	180	1Kor 13,8	142, 143, 144
Róm 11,17–24	175	1Kor 13,9	145
Róm 11,17–25	172	1Kor 13,10	146
Róm 11,19–21	225	1Kor 13,12	120, 147, 148
Róm 12,2	142	1Kor 13,13	148
Róm 12,3	366	1Kor 15	186
Róm 12,5	201	1Kor 15,12	370
Róm 12,18	217	1Kor 15,19	186
Róm 12,20	133	1Kor 15,20	370
Róm 13,1	35, 166	1Kor 15,27	253
Róm 13,7	229	1Kor 15,28	254
Róm 13,7–10	139	1Kor 15,51	207
Róm 13,8–10	122	1Kor 15,58	64
1Kor		2Kor	
1Kor 1,18	116	2Kor 1,3	92
1Kor 1,23	255	2Kor 2,15–16	116
1Kor 1,23–24	116	2Kor 3,3	258
1Kor 1,26	56	2Kor 3,5	82
1Kor 2,9	300	2Kor 3,6	74
1Kor 3,1–2	146	2Kor 4,3	243
1Kor 3,4	155	2Kor 4,14	206
1Kor 3,19	116	2Kor 4,16	68
1Kor 6,14	194, 205, 206, 210	2Kor 5,1–16	66
1Kor 6,14–15	370	2Kor 5,17	66, 67, 69
1Kor 6,15	201	2Kor 5,18	72, 74
1Kor 7,29–34	371	2Kor 5,19	73, 239
1Kor 7,31	142	2Kor 9,7	357, 358
1Kor 8,1	127	2Kor 11,2	157
1Kor 10,20	224	2Kor 11,27	160
1Kor 10,21	83	2Kor 12,2–4	120
1Kor 10,31	62		
1Kor 11,3	256	Gal	
1Kor 11,5	143	Gal 2,12	288
1Kor 12,27	201	Gal 4,14	124
1Kor 13,1	122, 123, 124	Gal 5,6	128
1Kor 13,2	126, 127	Gal 6,2	140
1Kor 13,3	128, 129	Gal 6,12	68
		Gal 6,15	68

Ef

Ef 1,2	206
Ef 1,10	69, 70
Ef 1,11	100
Ef 1,17	92, 256
Ef 1,19–21	246
Ef 2,1–2	223
Ef 2,10	72
Ef 2,12	223
Ef 2,13–14	73
Ef 4,13	146
Ef 4,23	68
Ef 4,24	68
Ef 5,8	117
Ef 5,14	117, 189
Ef 5,21–33	201, 202, 370
Ef 5,30	201, 202
Ef 5,31	201, 202

Fil

Fil 1,23	147
Fil 2,5–11	194
Fil 3,21	204, 278

Kol

Kol 1,15	70
Kol 1,16	69, 72
Kol 1,18	370
Kol 1,20	69
Kol 1,23	70
Kol 2,3	196
Kol 2,12	194
Kol 3,1	211, 212
Kol 3,3–4	370
Kol 3,10	69
Kol 3,12	68

1Thessz

1Thessz 1,1	67
1Thessz 2,14	67
1Thessz 4,13	186, 365, 366
1Thessz 4,14	194, 210, 365, 368, 369, 370

2Thessz

2Thessz 1,1	67
-------------	----

1Tim

1Tim 1,13	120
1Tim 2,1–2	301
1Tim 2,5	199, 256
1Tim 3,1	44
1Tim 3,3	217
1Tim 3,7	223
1Tim 4,2–3	89
1Tim 4,4–5	91
1Tim 4,8	42
1Tim 6,17	347, 348, 354
1Tim 6,18	355, 356, 357, 358
1Tim 6,19	360, 361
1Tim 6,20–21	217

2Tim

2Tim 2[?]	223
2Tim 2,3	194
2Tim 2,16	217
2Tim 2,19	291
2Tim 2,23	213, 216
2Tim 2,24	217
2Tim 2,25	218, 219
2Tim 4,7–8	283
2Tim 4,8	295

Tit

Tit 3,4–5	72
Tit 3,9	217

Fil

Fil 2,8–9	
Fil 2,9	247

Zsid

Zsid 1	240
Zsid 1,1–2	69
Zsid 1,9	256
Zsid 2,11–12	201
Zsid 2,5	69

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Zsid 2,5–18	194	1Pét 5,4	295
Zsid 2,9	184	1Pét 5,8	226
Zsid 2,11–12	201		
Zsid 2,14	202, 223	2Pét	
Zsid 2,16	62	2Pét 2,20–22	225
Zsid 4,15	202	1Ján	
Zsid 5,7	205, 206	1Ján 2,1	248
Zsid 6,4–6	227	1Ján 2,3–4	326
Zsid 6,7	227	1Ján 2,5	67
Zsid 10,14	248	1Ján 3,2	147
Zsid 10,26	227	1Ján 3,8	223
Zsid 11,6	148, 180	1Ján 4,20	84
Zsid 13,4	89		
Zsid 13,14	142	2Ján	
Zsid 13,20	205, 206		
Jak		3Ján	
Jak 1,4	131, 132	Júd	
Jak 1,5	40, 354, 355	Jel	
Jak 1,17	354, 355	Jel 1,1	248
Jak 2,17	128	Jel 1,5	370
Jak 3,2	76, 78	Jel 2,11	211, 363
Jak 3,3	78	Jel 3,12	256
Jak 3,4	79	Jel 3,17–18	119
Jak 3,5	79	Jel 3,21	104, 253
Jak 3,6	80, 81	Jel 5,13	71
Jak 3,7	81	Jel 6,8	269
Jak 3,8	81, 82	Jel 6,11	129
Jak 3,9	83	Jel 17,14	183
Jak 3,10	85	Jel 18,23	157
Jak 3,11	87	Jel 19,7	157
Jak 3,12	87	Jel 19,7–9	94
Jak 5,19–20	219	Jel 20,14	211
1Pét		Jel 20,14–15	363
1Pét 1,3	92, 256	Jel 21,5	72
1Pét 1,21	205, 206	Jel 21,8	363
1Pét 2,9–10	318	Jel 21,14	143
1Pét 4,8	139	Jel 21,18	211

Névmutató

A

Abdenágó (Abdenago) 129, 403
Abisai 167, 403
Aeschylus 98, 421
Aesopus 86, 133, 215, 342, 343, 421
Agabusz 178, 403
Agrippa Menenius (Menenius Agrippa) 343
Akháb 105, 129, 231, 283, 290, 313, 403
Akhilléusz (Achilles) 313, 314, 399, 403
Akhior (Achior) 97, 98, 323, 324, 403
Akhítófel (Achitophel) 140, 403
Alfeus (Alpheus) 190, 403
Alkimosz Alcimus) 317, 403
Amásia 85, 240, 339–346, 403
Ammonius 278, 403, 421
Amurates 232, 396, 403
Anacharsis 85, 403
Annás 79, 403
Antigoné 315, 403
Antiokhusz (Antiochus) 210, 211, 303, 304, 384, 398, 403
Apión (Apion) 125, 393, 403
Apolló (Apollo) 76, 155, 215, 390, 403
Aristotelész (Aristoteles) 38, 43, 242, 344, 387, 388, 389, 398, 400, 403, 421
Artaxerxész (Artaxerxes) 53, 124, 403,
Attila 167, 403
Augusztusz (Augustus) 49–52, 57, 401, 403

Á

Ábel 289, 403
Ábrahám (Abraham) 31, 62, 91, 92, 93, 174, 184, 199, 223, 272–282, 289–290, 301, 341, 366, 403

Ábrám 274, 275, 281, 403,
Ádám 202, 289, 307, 404
Ágoston 214, 395, 421
Áron 367

B

Bakhidész 317, 404
Balázs Mihály 7, 9, 17, 21, 428, 429,
Baráth Zsófia (Kakas Istvánné) 365, 401
Bartók István 19
Bathyllus 401
Bálám 126, 404
Bárczi Ildikó 7, 19
Báruch (Baruch) 352, 353, 404, 425
Bede Anna 387, 400, 401,
Belzebub v. Deabolus 221, 226, 283, 404,
Benjámin 228, 404
Besszus (Bessus) 103, 404
Betsabé 252, 404
Béliál 289, 404
Bèza, Théodor de 74, 278, 428
Bias 85, 404
Bilák 133, 404
Bitai János 14
Bitskey István:19, 20
Bollók János 395, 400
Bonfini, Antonio 396
Borbély István 390
Bornemisza Péter 9, 20

C

Chabrias v. Cabrias 45, 404
Cicero 37, 46, 95, 133, 343, 356, 357, 368, 387, 388, 390, 391, 400, 421,
Cineas 344, 404

- Cirénius (Cyrenus) 51, 404
 Círusz (Cyrus) 53, 166, 404
 Claudianus 46, 388
 Constantinus, II. 396
 Cornelius 25, 243, 404
- Cs**
 Csorba Dávid 19
- D**
 Damoklész 394
 Darab Ágnes 393
 Dániel 53, 54, 56 57, 128, 141, 166, 252,
 301, 302, 316, 424
 Dán Róbert 397, 398
 Dávid 41, 42, 48, 52, 55, 59, 62, 78, 82,
 85, 88, 96–100, 105, 106, 121, 140,
 147, 164, 167, 174, 181, 182, 189,
 199, 235, 244, 250–252, 254, 270,
 293, 294, 296, 298–300, 305, 307,
 310, 311, 323, 324, 330, 335, 340,
 341, 354, 355
 Dávid Ferenc 9
 Deabolus ld. Belzebub
 Democritus 123, 404
 Demoszthenész (Demosthenes) 36,
 404
 Devecseri Gábor 391, 399
 Diagorász (Diagoras) 173, 395, 404
 Diodorus 40, 421
 Diogenész Laertiosz (Diogenes
 Laertios) 43, 85, 119, 125, 133, 387,
 421
 Dionüsziosz 173, 394
 Dionysius Cato 78, 390, 421
 Domonkos v. Domokos (Guzmán)
 297
 Dorkás 369, 404
- E**
 Efraim 92, 345
 Eliézer 274, 404
 Elizeus 59, 192, 209, 240, 300, 369,
 404
- Enyedi György 9–22, 391, 394, 397,
 398, 428, 429
 Epikurosz (Epicurus) 161, 404
 Erasmus 98, 278, 428
 Erasmus Johannis 398
 Eszter 124, 301, 302, 424
 Euripides 46, 98, 99, 388, 421
 Eusebius 154, 394, 421
 Eutikhosz (Eutikhos) 369, 404
 Ezékiel 38, 48, 90, 91, 424
 Ezsdrás 290, 301, 302, 404, 424
- É**
 Éva 202, 289, 290, 404
 Ézsaiás 25, 62, 73, 109, 164, 175, 193,
 240, 258, 269, 273, 405, 424
 Ézsau 92, 405
- F**
 Fabius Verrucosus 357, 400, 405
 Ferenc (Assisi) 297
 Ficino, Marsilio 36
 Foktövi János 20
- G**
 Gamáriel 100, 405
 Gábor Csilla 19, 20
 Gábrriel 53, 60, 250,
 Gáspár Endre 399
 Gedeon 56, 59, 192, 405
 Gellius 393, 422
 Goethalsius 36
 Góliát 105, 405
- Gy**
 Gyalai Sámuel 9, 12, 427
- H**
 Hargittay Emil 19
 Hágár 274, 405
 Hámán 252, 405
 Hektor (Hector) 313, 314, 399, 405
 Henrik, IV. 398
 Herkules (Hercules) 98, 99, 405

NÉVMUTATÓ

- Herodotos 42, 422
 Heródes 52, 53, 56–59, 167, 405
 Hégésziász (Hegesias) 368, 402, 405
 H. Hubert Gabriella 19, 22
 Himenéus 140, 405
 Holofernész 97–99, 105, 323, 324, 405
 Homeros (Homerus) 48, 95, 313, 314, 391, 399, 422
 Horatius 50, 79, 356, 357, 363, 364, 389, 390, 400, 401, 422
 Hortensius 81, 390, 405
 Horváth Cyrill 21, 397,
 Horváth Iván 7, 18, 21
 Hóseás 109, 193, 194, 228, 230–234, 236, 252, 405, 425
 Hunyadi Demeter 9, 20, 391, 398
- I**
 Iamblikhosz (Iamblichus) 78, 390, 422
 Ibicus 25, 405
 Illyés 86, 129, 240, 264, 290, 291, 405
 Ínalcik, Halil 392
 Isai 55, 405
 István (protomártír) 73, 282, 369, 399
 Izsák 31, 91, 92, 274, 275, 405
- J**
 Jacobus Palaeologus 387
 Jairus 127, 369, 405
 Jakab 76, 77, 128, 189, 190, 191, 219, 252, 288, 355, 405
 Jákob 31, 52, 91, 92, 93, 100, 106, 117, 165, 174, 184, 191, 250, 293, 294, 299, 307, 326, 366, 405
 János Baptista 49, 150, 155–157, 166, 172, 174, 199, 222, 240, 266, 267, 405
 János (evangélista) 60, 63, 72, 84, 126, 129, 143, 147, 158, 170, 177, 178, 181, 189, 190, 191, 193, 216, 222, 248, 252, 258, 269, 272, 278, 285, 286, 299, 326, 426
- Jeremiás 53, 71, 126, 163, 165, 175, 301–304, 308–310, 314, 316, 334, 424
 Jeroboám 47
 Jetró 38, 40, 405
 Jezabel 283, 313, 405
 Jézus Krisztus 32, 49, 52–54, 57–60, 62, 67, 68, 72–74, 77, 92, 115, 117, 119, 120, 128, 150, 153, 158, 167, 178, 179, 183, 84, 186, 191–194, 196, 198, 199, 205, 223–225, 246–250, 252–257, 259, 263, 271, 279, 280, 310, 311, 318, 368, 370, 396, 399,
 Jézus, Sirák fia 25, 40, 43, 46–48, 77, 81, 82, 85, 86, 128, 145, 148, 167, 232, 348–352, 359–362, 367, 408, 425
 Joákim 313, 406
 Johanna 189
 Josephus Flavius 51, 125, 273, 274, 340, 389, 393, 399, 406, 422
 Jozafát 40, 105, 406
 Jóás 339–346
 Jób 40, 106, 141, 226, 316, 330, 331, 352, 353–355, 357, 258, 424
 Jósiás 110, 313, 341, 406
 József, arimateai v. arimathiabeli 191, 406,
 József (Jákob fia) 44, 91, 92, 103, 104, 191, 252, 253, 366, 367, 406
 József (Mária jegyese) 54–56, 64, 190, 192, 279, 406
 Józsué 56, 406
 Judit 97, 323, 324, 406
 Julius Caesar (Julius) 50
 Jung Károly 392
 Júda 52, 108, 228, 258, 406
- K**
 Kajafás 79, 126, 147, 293, 294, 406
 Kakas István 13, 365, 401
 Kakas Istvánné ld. Baráth Zsófia
 Kambüszész (Cambyses) 41, 406
 Kanszu Gavri 392

- Kanyaró Ferenc 10, 15, 21
 Kapaneusz (Capaneus) 98, 99, 406
 Káin 289, 336, 406
 Káldi György 9, 19
 Káldi Márton 20
 Káldos János 7, 9, 11, 13, 15, 16, 21, 398, 401, 428, 429
 Kecskeméti Gábor 19
 Kelemen, VIII. 398
 Képes Géza 401
 Khilón (Chilo) 44, 388, 406
 Kleofás v. Kleofa 190, 406
 Kreón (Creon) 315, 406
 Krisztus ld. Jézus Krisztus
 Kultsár György 9
- L**
 Lázár 127, 179, 348, 366, 367, 369, 406
 Lengyel László király ld. Ulászló, I.
 Libériusz (Lyberius) 241, 396, 406
 Longinus 190
 Lovas Borbála 11, 12, 14, 17, 22, 394, 397
 Lót 289, 290, 406
 Lucanus 129, 422
 Lukács (evangélista) 49, 64, 117, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 140, 155, 164, 170, 177, 184, 224, 230, 236, 246, 249, 259, 268, 284, 290, 298, 299, 336, 337, 354–357, 362, 363, 371, 426
- M**
 Maczák Ibolya 7, 19, 20, 392
 Madas Edit 18, 19
 Malakiás 200, 211, 359, 406, 426
 Malkus 193
 Mardokheus 252, 406
 Mágus Simon 140, 141, 219, 408
 Mária (Jakab anyja) 189, 190, 406
 Mária Magdolna v. Mária Magdaléna 140, 186, 188, 189, 190, 227, 406
- Mária (Szűz Mária) 52, 55, 56, 64, 183, 189, 190, 194, 259, 406
 Márk (evangélista) 70, 71, 91, 127, 155, 177, 180, 186, 187, 189, 190, 191, 193, 222, 227, 267, 352, 426
 Máté (evangélista) 25, 49, 54, 55, 59, 64, 77, 83, 94, 103, 117, 121, 126, 127, 128, 132, 140, 141, 142, 150, 156, 158, 174, 177, 180, 182, 189–193, 200, 201, 207, 210, 211, 218, 221, 223, 224, 231, 239, 248, 251, 252, 265, 270, 279, 285, 290, 292–295, 298, 299, 300, 316, 334, 336, 356, 369, 384, 426
 Menoáh 59
 Mikeás 56, 57, 150, 290, 311, 326, 327, 425
 Misák 129
 Mithridatész (Mithridates) 123, 393, 407
 Moyses Aegyptus (ld. még Maimonidész) 54, 407
 Mózes 25, 35, 37, 38, 40–42, 56, 92, 108, 110, 112, 126, 132, 154, 160, 174, 175, 180, 187, 190, 219, 225, 229, 230, 234, 235, 243, 245, 248, 273, 274, 282, 301, 328, 329, 331, 332, 366, 367, 407, 424
 Murád, II. 396
- N**
 Nabukodonozor 53, 97, 98, 105, 128, 141, 163, 164, 166–169, 228, 233, 303, 304, 307, 311, 314, 315, 336, 407
 Naftali (Neftalin):117
 Nagy Sándor v. Alexander 45, 51, 279, 403, 408
 Nátánael 54, 407
 Nebuzaradán 309, 407
 Nékár 341
 Némethy Géza 390
 Nicephorus Callistus 154, 190, 422
 Nikodémus 74, 264, 285, 286, 293, 407

Noé: 265, 289, 290, 407
 Nonius Marcellus 45, 422
 Nótári Tamás 391

O

Octavius, Caius 50
 Ovidius 35, 422

P

Pastor, Ludwig Freiherr von 398
 Pákay János 16
 Pál 35, 44, 52, 56, 60, 62, 64, 66–69,
 71–73, 82, 83, 91, 116, 117, 119, 120,
 122–126, 130, 131, 134, 140, 142,
 147, 155–157, 160, 166, 175, 178,
 180, 184–186, 194, 197, 199, 202,
 213, 219, 223, 225, 229, 235, 236,
 243, 244, 246, 247, 256, 268., 270,
 271, 279, 282, 283, 288, 293, 294,
 299, 300, 301, 309, 310, 326, 347,
 348, 365, 368, 371, 407, 426
 Pázmány Péter 9, 19, 20, 391, 392, 394,
 Periander 44, 388, 407
 Péter (Petrus) 42, 74, 139, 140, 155,
 177, 192–194, 199, 219, 225, 226,
 246, 248–251, 254–256, 280, 285,
 287, 288, 369, 426
 Philón (Philo): 48, 147, 184, 194, 204,
 247, 273, 278, 407, 422
 Pilátus 166, 183, 236, 407
 Pirrhus (Pyrrhus) 344, 407, 423
 Platón (Plato) 25, 44, 49, 64, 119, 123,
 133, 215, 378, 407, 422
 Plinius 81, 123, 125, 263, 342, 393, 422
 Plutarkhosz (Plutarchus) 40, 43, 85,
 93, 94, 133, 344, 388, 407, 422
 Pólus 133
 Polüneikész (Polinices) 315, 407
 Pompeius 50, 407
 Possár Anna-Mária 9
 Ptolemaiosz, II. (Ptolomeus) 368,
 402, 407
 Püthagorasz (Pythagoras) 25, 86,
 123, 390, 407

Q

Quintilianus 393

R

Rabsaké 97, 98, 407
 Rafael 264, 265, 407
 Ráguel (Raguel) 89–31, 93, 373, 407
 Rebeka 92, 407
 Roboám 47, 228, 408

S

Salamon 38, 40, 44, 46, 73, 77, 83,
 84, 99, 109, 119, 127, 132, 138, 228,
 251–253, 286, 208, 310, 311, 319,
 340, 342, 348, 349, 357–359, 366
 Salmanassár 228, 232, 233, 315, 408
 Salomé 189, 191, 408
 Sardanapalus 356, 357, 408
 Satyrus 86
 Saul 126, 235, 251, 340, 341, 367, 408
 Sámson 59, 105, 408
 Sámuel 175, 408, 424
 Sára 90, 274, 316, 408
 Schwartz, Daniel R. 398
 Sedékiás 53, 163, 168, 228, 233, 303,
 304, 307, 314, 408
 Sémei 167, 408
 Sénakhérib 97–99, 166, 408
 Seneca 213, 357, 358, 395, 400, 408,
 423
 Sidrák 129, 408
 Silás 143, 408
 Siló 52, 53, 417, 408
 Simeon 117, 408
 Simon 190, 408
 Simon Attila 387, 388
 Simon Endre 387, 400
 Simon József 7, 9, 13
 Simon mágus ld. Mágus Simon
 Statius 98, 99, 423
 Steiger Kornél 398
 Stoll Béla 18
 Strobaeus 36

Sz

Szabó Miklós 387, 400
Szelestei Nagy László 19, 21
Szelim 392
Szidoniosz Antipatrosz 392
Szilvánusz 67, 408
Szilvási János 13
Sziszamnész (Sisamnes) 41, 408
Szolón (Solon) 44, 82, 408
Szophoklész 43, 315, 388, 423
Szókratész (Socrates) 25, 45, 119, 133,
154, 215, 408
Szőnyi György Endre 19
Szulimán (Szulejmán) 110, 392, 408

T

Takács Dániel 22
Takács László 400
Tasi Réka 19
Telegdi Miklós 9
Thalész (Thales) 215, 390, 408
Tibériusz (Tiberius) 125, 166, 408
Tibullus 346, 400, 423
Timon 125, 408
Timóteus 67, 213, 347, 353, 358, 408
Titinius 45, 408, 423
Titus Livius 39, 343, 408, 423
Titus Vespasianus 303, 304, 399, 408
Toroczkai Máté 11
Tóbiás 89–91, 95, 128, 264, 265, 315,
316, 408
Tóvay Nagy Péter 391
Traianus 51, 408

Tumanbaj 392
Tüskés Gábor 19

U

Ujváry Zoltán 392
Ulászló, I. (Lengyel László) 232, 396,
406

V

Valerius Maximus 39, 423
Varro 81
Városi István 395,
Vehe-Glirius, Matthias 397
Vekerdi József 400
Vergilius 401
Virág Benedek 389, 390
Volf György 19

W

Wolphard, Hadrian 401

Z

Zakariás 59, 183, 192, 230, 409
Zaleukosz 39, 409
Zákeus 140, 409
Zebedeus 190, 191, 252, 409
Zebulon 117, 409
Zénó 125, 409
Zorobábel 52, 53, 409

Zs

Zsuzsanna 103, 104, 409

